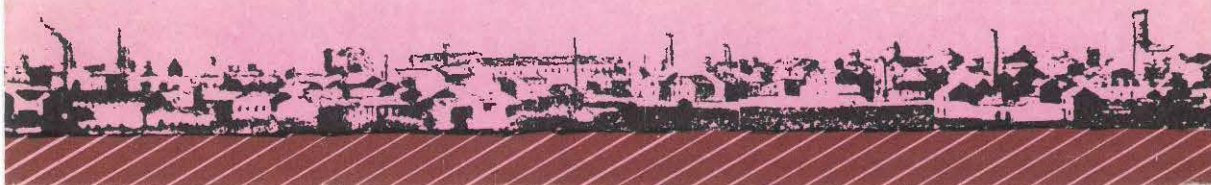

*L'ensenyament de la Història a l'escola:
Societat i territori al Vallès Occidental*

Institut de Ciències
de l'Educació
Universitat de Barcelona
ice

*Roser Batllori i Obiols
Montserrat Casas i Vilalta*

12/6501

*L'ensenyament de la Història a l'escola:
Societat i territori al Vallès Occidental*

ice

COL·LECCIÓ D'ARTICLES N.º 1

*L'ensenyament de la Història a l'escola:
Societat i territori al Vallès Occidental*

*Roser Batllori i Obiols
Montserrat Casas i Vilalta*

publicacions
edicions
universitat
de barcelona

BARCELONA — 1982

publicacions
edicions
universitat
de barcelona

Avda. Xile, s/n
BARCELONA – 28

Publicacions de l'ICE
Director: Miquel Siguan
Col·lecció Pau Vila n.º 1
© Edicions i Publicacions Universitat de Barcelona
Autor: Roser Batllori i Obiols
Montserrat Casas i Vilalta
Disseny portada: T. Jordà
Dipòsit Legal B.: 42.256-1982
I.S.B.N.: 84-7528-049-8

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ

Per què un treball de didàctica de la Història	17
Criteris psicopedagògics, metodològics i didàctics	19
Plantejament del Treball	38
Estructuració del llibre	41
Bibliografia	42

CAPÍTOL PRIMER

ELS ASSENTAMENTS PREHISTÒRICS	45
--	----

Objectius generals	47
---------------------------------	----

Tipus d'hàbitat i la seva distribució en l'espai	53
---	----

Material. Tècniques. Exercicis:

1. El paisatge al Vallès durant la prehistòria	55
2. Primers llocs habitats del Vallès Occidental	56
3. Viure en coves - viure en poblats	57

Evolució demogràfica	59
-----------------------------------	----

Material. Tècniques. Exercicis:

1. Evolució de la població durant la prehistòria	60
--	----

Recursos econòmics i desenvolupament tècnic	63
--	----

Material. Tècniques. Exercicis:

1. La caça la pesca i la recol·lecció al paleolític	68
2. L'aparició de la agricultura	73
3. Visita al Museu d'Història de Sabadell: la indústria de la pedra i la ceràmica	78

Formes de vida i condicions de treball	87
<i>Material. Tècniques. Exercicis:</i>	
1. La vida a les coves, campaments i poblats	90
2. El poblat de la Bòbila Madurell (St. Quirze de Galliners o de Terrassa)	95
3. Comparació d'aixovars dels primers pagesos	97
Bibliografia	100
 CAPÍTOL SEGON	
ELS ASSENTAMENTS IBERO-ROMANS	103
Objectius	105
A) L'època pre-romana	109
Tipus d'hàbitat i la seva distribució en l'espai	109
<i>Material. Tècniques. Exercicis:</i>	
1. Emplaçament dels poblats ibèrics	111
2. El poblat pre-romà del Turó de Can Olivé (Cerdanyola)	114
Evolució demogràfica	116
<i>Material. Tècniques. Exercicis:</i>	
1. Distribució de la població	116
Recursos econòmics i desenvolupament tècnics	117
<i>Material. Tècniques. Exercicis:</i>	117
1. Eines ibèriques de ferro per al camp	118
2. Les eines dels oficis	120
3. L'agricultura i les indústries ibèriques	121
Formes de vida i condicions de treball	124
<i>Material. Tècniques. Exercicis:</i>	
1. La vida a la casa i les indústries casolanes	126
2. Les relacions comercials d'un poblat ibèric	129
3. El comerç i les monedes	133
4. La conquesta romana i el procés de romanització	137
B) La Romanització	139
Tipus d'hàbitat i la seva distribució en l'espai	142
<i>Material. Tècniques. Exercicis:</i>	
1. Les vies romanes	145

2. La Via Augusta	146
3. Les ciutats i les vil·les romanes	150
4. Les fortaleeses romanes	154
Evolució demogràfica	156
<i>Material. Tècniques. Exercicis:</i>	
1. Poblament romà al Vallès Occidental	157
2. Densitat de poblament	158
3. Les vil·les romanes del Vallès Occidental	158
Recursos econòmics i desenvolupament tècnic	160
<i>Material. Tècniques. Exercicis:</i>	
1. Els nous conreus	162
2. Sistema d'explotació de les terres	165
3. Excursió a Caldes de Montbui i Sabadell: La tècnica de la construcció romana i les indústries	167
Formes de vida i condicions de treball	172
<i>Material. Tècniques. Exercicis:</i>	
1. La vida a una ciutat romana	172
Bibliografia	175

CAPÍTOL TERCER

CASTELLS, MONESTIRS I CIUTATS A L'EDAT MITJANA	177
Objectius generals	179
Tipus d'hàbitat i la seva distribució en l'espai	185
<i>Material. Tècniques. Exercicis:</i>	
1. La muntanya refugi	188
2. La frontera	190
3. La repoblació	191
4. Els castells del Vallès Occidental	193
5. Maqueta del castell	194
6. Visita al monestir de St. Cugat	195
7. Les comunicacions als segles IX-XII	200
8. Evolució urbana de Terrassa	202
9. Evolució urbanística de Sabadell	206
Evolució demogràfica	210
<i>Material. Tècniques. Exercicis:</i>	
1. Situació de la població al moment de la reconquesta	211
2. Fases de la repoblació	213
3. Procedència dels homes que van colonitzar el Vallès	

3. El fogatge de 1359	215
4. Comparació del poblament del Vallès amb les altres comarques de Catalunya	216
Recursos econòmics i desenvolupament tècnic	218
<i>Material. Tècniques. Exercicis:</i>	
1. La colonització de la terra	220
2. Els conreus i la ramaderia	222
3. Avenços tècnics en l'agricultura	225
4. Una indústria artesana: els paraires	228
5. Els gremis medievals	232
6. La indústria llanera a Terrassa i Sabadell	236
Formes de vida i condicions de treball	238
<i>Material. Tècniques. Exercicis</i>	
1. Pagesos i senyors	242
2. Llegenda del drac de Sant Llorenç del Munt	247
3. La vida al Monestir	248
4. La ciutat medieval	252
5. Els temps feudals a Sabadell	254
6. La indústria del glaç	256
7. L'organització municipal de Sabadell i Terrassa	257
8. Anàlisi de les ordenacions de la vila de Terrassa	260
Bibliografia	263

CAPÍTOL QUART

ELS ASSENTAMENTS RURALS DES DEL SEGLE XVI AL SEGLE XVIII.	267
Objectius	269
Tipus d'hàbitat i la seva distribució en l'espai	275
<i>Material. Tècniques. Exercicis:</i>	
1. Localització dels masos del Vallès Occidental	279
2. La Masia per fora	280
3. Mobiliari i estris de la masia	288
4. Mitjans de comunicació	291
5. La durada dels viatges	294
6. Com era el Vallès?	296
Evolució demogràfica	301
<i>Material. Tècniques. Exercicis:</i>	
1. Densitat de població	302
2. La pesta	303

3. La immigració francesa	
Recursos econòmics i desenvolupament tècnic	305
<i>Material. Tècniques. Exercicis:</i>	
1. Evolució de la producció dels conreus: gra, llegum, vi, canem i lli	310
2. Altres productes	314
3. Visita al Museu de Can Deu	315
4. Primeres millores tècniques en el conreu del camp	322
5. Extensió dels conreus. Nous establiments	323
6. Com es feia l'extensió i la intensificació dels conreus	324
7. Productivitat agrícola	326
Formes de vida i condicions de treball	327
<i>Material. Tècniques. Exercicis:</i>	
1. Els pagesos de remença	330
2. La Sentència Arbitral de Guadalupe	331
3. Els conflictes no s'acaben	332
4. Administració de justícia	334
5. Contracte de masoveria	336
6. La societat rural del segle XVII	338
7. L'hereu i els cabalers	340
Bibliografia	343

CAPÍTOL CINQUÈ

ELS PRIMERS NUCLIS INDUSTRIALS. L'OCUPACIÓ DEL TERRITORI AL SEGLE XIX I PRIMER QUART DEL SEGLE XX	345
Objectius generals	347
Tipus d'hàbitat i la seva distribució en l'espai	351
<i>Material. Tècniques. Exercicis:</i>	
1. Localització del tipus d'indústries del Vallès	359
2. Nombre d'edificis 1848–1917	361
3. Evolució del creixement de Sabadell	364
4. Visita a la ciutat de Sabadell	374
5. Evolució de la ciutat de Terrassa	375
6. Com varen créixer les viles	377
7. Les cases i els carrers de Sabadell	381
8. Itinerari per l'estudi de l'evolució històrica de Terrassa	388
9. Les comunicacions a la primera meitat del segle XIX	401

10. Les primeres carreteres de Sabadell	403
11. El tren arriba al Vallès	407
12. El paisatge del Vallès al segle XIX	412
13. Itinerari d'estudi històric pel Vallès Occidental	417
Evolució demogràfica	420
<i>Material. Tècniques. Exercicis:</i>	
1. Evolució de la densitat de població	423
2. Evolució de la població per comarques	424
3. Evolució demogràfica dels municipis del Vallès	426
4. La immigració a Sabadell	427
5. Procedència del immigrants	429
6. Ocupació dels barris de Sabadell	431
7. Immigració a Sabadell. 1840	433
Recursos econòmics i desenvolupament tècnic	434
<i>Material. Tècniques. Exercicis:</i>	
1. Inici de la industrialització	437
2. Els molins del Riu Rípol	439
3. Evolució de les fàbriques de llana i de les de cotó	442
4. Principals tipus d'indústria de Sabadell	445
5. Procés de mecanització del tèxtil	446
6. Concentració industrial	450
7. La primera màquina de vapor de Sabadell	454
8. Utilitatge d'una fàbrica tèxtil	455
9. Visita al Museu d'Història de Sabadell	456
Formes de vida i condicions de treball	471
<i>Material. Tècniques. Exercicis:</i>	
1. Condicions de treball al segle XIX	475
2. Les vagues des del 1900 al 1913	485
3. Formes de vida	489
4. Els vestits	491
5. Els habitatges	492
6. Els serveis públics	493
Bibliografia	498

CAPÍTOL SISÈ

EL VALLÈS DELS ANYS SEIXANTA.	501
<i>Objectius. Material. Tècniques.</i>	
Demografia. Exercicis:	503
1. Evolució demogràfica del Vallès Occidental des de 1940 al 1968	507

2. La procedència dels immigrants de Sabadell i Terrassa . . .	509
3. Creixement vegetatiu	511
4. Concentració de la població als municipis industrialitzats . . .	514
5. Problemes que planteja la concentració industrial i de població	514
6. En què treballa la població del Vallès	516

Agricultura. Exercicis:

1. Localització de les zones agràries	516
2. Dimensiones de les explotacions	518
3. Formes de tinença	520
4. El regadiu	522
5. La mecanització	525
6. Disminució de la superfície conreada	527

Indústria. Exercicis:

1. Principals àrees industrials	527
2. Indústries més importants del Vallès	528
3. Dimensiones de les indústries	530
4. La crisi del tèxtil	532
5. Relacions entre empreses	534

Bibliografia	535
---------------------	-----

INTRODUCCIÓ

AGRAÏMENTS

Volem fer constar el nostre agraïment a tots els qui ens han ajudat i han fet possible l'elaboració d'aquest treball. Hem trobat acolliment i ajuda en totes aquelles persones a què hem acudit, i ens agradaria poder esmentar-les totes ací; ja que això no ens és possible, perquè la llista seria massa llarga, ens agradaria, si més no, esmentar les qui ho han fet d'una manera més continuada.

Josep Fontana, com a director del treball, qui ens ha atès en totes les dificultats i ens ha orientat per tal de solucionar-les; el professor Enric Lluch, que ens ajudà a triar el tema; ens orientà en el seu planteig i ens animà a tirar endavant; els doctors Ripoll i Udina, que ens orientaren en la recerca de material; la doctora Eva Serra, qui ens facilità la consulta de la seva tesi doctoral; els companys, professors del Departament de Ciències Socials de l'Escola de Mestres de Sant Cugat, especialment Pilar Benet, Esteve Deu, Joan Pagès i José Luis Martín; els investigadors i col·laboradors del Museu d'Història de Sabadell, sobretot el Srs. Subirana, Pere Mañé, Eulàlia Morral i Francesc Morera; les bibliotecàries de la Biblioteca de la Caixa de Sabadell, sobretot la Sra. Ramona Masvidal i el Sr. Manuel Tobella de l'Arxiu Tobella de Terrassa; el Pare Poch i el Sr. Aragay, que ens facilitaren informació de Caldes de Montbui.

Per què un treball de didàctica de la Història

L'interès per fer aquest treball de didàctica sorgí després d'uns quants anys de dedicació a l'ensenyament de la Història i de les Ciències Socials a 2.ª Etapa d'E.G.B.

Per la seva complexitat, la història ha estat i continua essent, en la

majoria dels casos, una matèria avorrida, memorística i llibresca, que no interessa ni els nois ni els mestres. En moltes escoles, encara és, avui, una classe de lectura, en la qual es llegeix la lliçó, es fan les preguntes de compromís i es passa al següent capítol. En millors situacions el mestre "explica" la lliçó i fa les preguntes corresponents. Si el mestre té dots d'orador els nois s'ho passen bé i possiblement recordin allò que més els ha cridat l'atenció.

En front d'aquest negre panorama alguns historiadors i alguns mestres, cada vegada n'hi ha més, s'han plantejat i es plantegen, una nova manera de presentar i de treballar la Història.

Els plantejaments van encaminats cap a trobar una metodologia que s'adigui als interessos i les capacitats dels nois, i que doni els elements bàsics necessaris per emprendre un estudi seriós de la Història; a la vegada que s'intenten trobar els continguts fonamentals, partint de les possibilitats de comprensió dels nois de 2.ª Etapa d'E.G.B.

És en aquest sentit, que nosaltres hem orientat el nostre treball. Pensàvem que podia ser una aportació vàlida i profitosa als mestres en particular i, a l'escola en general. Som conscients que el treball tot just està començat i que en caldran molts d'altres per tal de poder parlar de la renovació de la Història a l'Ensenyança General Bàsica.

Una repassada a les revistes de pedagogia del país ens il·lustra d'aquest fet. Tant a "Cuadernos de Pedagogía" (1) com a "Perspectiva Escolar" (2) s'han preocupat del tema (només citem els títols més lligats al planteig que nosaltres fem).

(1) J. Fontana. *Para una renovación de la Enseñanza de la Historia*. "Cuadernos de Pedagogía" n.º 11. Nov. 1975. Pàg. 10-13.

— A. M.ª Roig. *El conflicto laboral de Lafora (Baix Llobregat). Un trabajo de Ciencias Sociales en una clase de 8º de E.G.B.* "Cuadernos de Pedagogía" n.º 24. Des. 1976. Pàg. 19-21.

— X. Burillo. *Ciencias Sociales. Una experiencia*. "Cuadernos de Pedagogía" n.º 24. Des. 1976. Pàg. 25-27.

— M. Llorens. *Dificultades en la asimilación de los "modelos" usados por las ciencias históricas por parte de los alumnos de 1.º curso de BUP*. "Cuadernos de Pedagogía" n.º 34. Oct. 1977. Pàg. 16-19.

— M. Casas, O. Janer, J. Pagès. *Hacia una nueva programación*. "Cuadernos de Pedagogía" Oct. 1977. Pàg. 8-10.

(2) O. Janer. *La història i el medi propi*. "Perspectiva Escolar" n.º 5. Gener 1976. Pàg. 15-20.

— J. Pagès, O. Janer. *Demografia i Història a 8.º d'E.G.B.* "Perspectiva Escolar" n.º 22. Febrer 1978. Pàg. 42-46.

— M. Casas. *Orientacions sobre la didàctica de les Ciències Socials*. "Perspectiva Escolar" n.º 5. Gener 1976. Pàg. 21-27.

— Equip de ciències socials de Rosa Sensat. *Didàctica per treballar a 2.ª etapa la campanya "Volem l'Estatut"*. "Perspectiva Escolar" n.º 14. Abril 1977. Pàg. 56-59.

— J. Duch i Mas. *L'arqueologia a l'escola*. "Perspectiva Escolar" n.º 34. Abril 1979. Pàg. 32-43.

— J. Pagès i Blanch. *La immigració a l'escola*. "Perspectiva Escolar" n.º 40. Desembre 1979. Pàg. 32-35.

— A. Torras. *Les Ciències Socials a 6.º d'E.G.B.* Curs 1978-79. "Perspectiva Escolar" n.º 41. Gener 1980. Pàg. 31-33.

Criteris Psicopedagògics, metodològics i didàctics

Aspectes psicopedagògics

Hem partit d'investigacions ja fetes en aquest camp i que ens han servit per a delimitar les característiques psico-pedagògiques dels nois de la 2ª etapa.

La investigació més recent, i que hem fet nostra, per a tal de definir les característiques psicològiques i els criteris metodològics generals que han d'informar el present treball, és l'elaborada a través de l'Institut de Ciències de L'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona: "Criteris psicopedagògics per a l'organització de l'últim cicle de l'Ensenyament general Bàsic a Catalunya" (3).

En aquesta investigació es fa un planteig global de la 2ª etapa, des de la seva organització, fins al paper de cada matèria o àrea, el lligam que cal que hi hagi entre elles i com s'ha de plantejar la problemàtica del retard escolar. Nosaltres ens servirem només de dos apartats, del que tracta les característiques psicològiques i del que s'ocupa dels objectius metodològics.

Pel que fa a les característiques psicològiques, tindrem present, sobretot, l'evolució intel·lectual dels nois d'aquesta edat. Són al període de transició o de pas de les operacions concretes a les formals, o del pensament concret al pensament abstracte (4).

Es en aquesta etapa que el noi (de 12 a 14 anys) es va introduint en el camp de l'abstracció, però amb avançaments i retrocessos significatius. Comença a ser capaç de treballar amb hipòtesis i a desenvolupar el pensament hipotètic o deductiu.

D'aquí la importància de plantejar l'estudi de la Història com a descoberta constant, a partir d'uns exercicis que el condueixin a la fi a una elaboració de resultats o de conclusions finals. El raonament de cada aspecte treballat i la relació lògica (causa-efecte) de tots ells l'han de fer arribar a la visió general de la problemàtica estudiada. D'aquest aspecte formatiu de la recerca o investigació ens en parla H. Aebli (5).

(3) J. Farré, M. Casas, C. Senpau, M. Muntaner, N. Sanmartí, A. Mª Roig M. Company, J. Jiménez, I. Batlle, J. Funes. *Criteris psicopedagògics per a l'organització de l'últim cicle de l'Ensenyament General Bàsic (actualment 2ª Etapa) a Catalunya*. Aquesta investigació es a l'última fase d'elaboració.

(4) B. Inhelder i J. Piaget. *De la lògica del niño a la lògica del adolescente*. Ed. Paidós. Buenos Aires, 1972.

(5) H. Aebli. *Una didáctica fundada en la psicología de Jean Piaget*. Ed. Kapeluz. Buenos Aires 1973.

Dèiem abans que els nois comencen a ser capaços de moure's en el camp de les idees, però precisament perquè comencen, encara els cal el lligam amb les coses concretes, comprobables, conegudes i pròximes. Els cal encara l'experiència pròpia sobre aquells aspectes que els són desconeguts, i els és imprescindible un punt de referència.

Aquesta constatació ens ha fet reflexionar sobre quina és la Història que nosaltres proposaríem per a aquestes edats. Pensem que hem de partir de l'estudi històric d'allò que el noi té més a prop, que li és més familiar perquè està en l'ambient on viu o al paisatge que veu, o que li resulta més fàcil d'arribar-hi perquè ho pot observar en el monument o edifici o museu que està al seu poble, ciutat o comarca. No creiem pas en una història local tancada, però sí que veiem necessari d'aprofitar els elements que ofereix la Història local, per arribar a una història general, entesa i aprofitada, i, sobretot, la veiem imprescindible perquè el noi s'interessi per la Història i es dediqui, amb gust, al seu estudi.

També estem convençudes que aquesta concreció s'ha de fer realitat en el mateix plantejament dels exercicis, treballs o descobertes que cal realitzar.

Amb això volem dir que no hauria de quedar cap idea sense treballar, ni cap concepte sense aprofundir.

Per tal que els nois entenguin el que hi ha darrera de cada afirmació o darrera de cada concepte o idea, pensem que calen exercicis que il·lustrin els continguts (textos, mapes, diagrames, estadístiques, visites, etc...).

Com acabament d'aquest apartat voldríem fer esment del paper del mestre, perquè pensem que és una peça clau a l'hora d'empènyer els alumnes cap al raonament i les relacions lògiques. El mestre és qui planteja la feina, qui fa la classe magistral quan convé, qui busca i prepara el material i qui fa avançar els nois en l'aprenentatge de la Història com a ciència, en l'adquisició dels instruments bàsics per a posteriors estudis històrics i qui segueix, controla i pot accelerar l'evolució intel·lectual dels seus alumnes, així com la seva formació integral.

Criteris metodològics i principis didàctics

En la investigació citada anteriorment (6) es sintetitzen els objectius metodològics per a la 2ª etapa d'EGB de la manera següent:

- 1) Desenvolupar la capacitat d'interrogar-se davant els fenòmens o fets que succeeixen o de qualsevol situació real o imaginària.

(6) J. Farre i altres. *Criteris psicopedagògics per a l'organització de la 2ª etapa d'EGB*. (sense paginar).

- 2) Desenvolupar la capacitat de fer observacions sistemàtiques i ordenades, classificar-les i relacionar-les.
- 3) Desenvolupar la capacitat per formular les hipòtesis i poder comprovar-les.
- 4) Desenvolupar la capacitat per saber sintetitzar i aplicar els coneixements adquirits.

Aquests serien els objectius comuns a totes les matèries i, per tant, cal també que estiguin presents en el planteig metodològic de l'estudi de la Història.

Des de la nostra matèria això es concretaria a deixar un xic en segon terme les clàssiques "llicons d'història" per acostumar el noi a la descoberta constant de tot el que va treballant.

Plantejar interrogants que obliguin a buscar els per quès de les qüestions, consultar treballs anteriors o consultar altres fonts d'informació.

Proposar exercicis que portin a l'observació, a la comparació o relació de diferents fets o situacions.

Proposar diversos treballs de síntesi per ajudar-lo a comprendre, relacionar i retenir els conceptes que es van aprenent.

Les classes s'haurien de convertir en un diàleg constant entre professor i alumne, en les quals la feina habitual del mestre seria la de conduir a l'alumne cap a observar, experimentar, analitzar, sintetitzar generalitzar, reflexionar, etc..., per arribar a treure conclusions del treball fet.

Aquest planteig el veiem fortament relacionat amb els principis didàctics que proposa Tomaschewsky (7).

Aquest autor ens parla del caràcter científic de l'ensenyament, entenent per caràcter científic la formació de conceptes verídics i correctes que tenen com a base la realitat.

Fa referència també a la sistematització, entenent-la com una manera de programar i presentar la matèria. Ens parla de lligar sempre els nous conceptes amb els ja sabuts, de donar pocs conceptes però clars, de treballar una idea o un concepte base per lliçó o exercici, ens diu també que les repeticions són una bona base per a la sistematització, així com la importància que tenen l'expressió oral i escrita per a una bona sistematització del coneixement.

(7) F. Tomaschewsky, *Didactica general*. Ed. Grijalbo. Mèxic 1966.

L'altre aspecte tractat és la relació o el lligam entre la teoria i la pràctica. Presenta la pràctica o l'experiència directa com a punt de partida per a l'adquisició de qualsevol nou coneixement i com a criteri més vàlid per a comprovar la teoria. D'aquí passem directament a l'equilibri que cal que hi hagi entre el concret i l'abstracte, a la necessitat de partir del concret per arribar a l'abstracte; només podrem fer arribar-hi al noi, si partim d'imatges que pugui relacionar, d'observacions de la realitat i de fets que tingui reflexionats, viscuts o formulats amb claredat.

A partir d'aquestes bases metodològiques i didàctiques (que lògicament es podrien ampliar i explicitar molt més, encara que creiem que això no és l'objecte d'aquest treball) ens hem plantejat i hem formulat els exercicis. Es concreten en:

- Per a cada idea que exposem, proposem un exercici.
- Tots els exercicis es recolzen en un fet concret, fàcilment situable en el camp de les seves experiències, i que el noi se'l pugui formular sabent de què es tracta.
- Plantegem els exercicis amb forma d'interrogant. A cada un d'ells ha de fer la seva petita recerca, s'ha de plantejar la qüestió, l'ha de raonar i l'ha de solucionar.
- Fem retrocessos, de tant en tant, per tal d'anar recordant el que hem estudiat i relacionar-ho amb el que estudiem.
- Plantegem visites i sortides per connectar de manera més directa amb la realitat concreta.
- Hi ha una certa repetició en la utilització de les tècniques bàsiques a fi d'assegurar-ne l'aprenentatge.

Selecció de continguts

L'estudi de la Història a la 2.ª etapa d'E.G.B. està comprès dintre l'àrea de Ciències Socials. En aquesta àrea caldria introduir-hi els conceptes fonamentals de demografia, d'antropologia, de sociologia, de politicologia, etc. i els de geografia i història, que són, aquestes dues últimes ciències, les que tradicionalment s'han ensenyat a les escoles elementals.

Caldrà encara esbrinar què s'ha d'ensenyar de cada una de les ciències que formen el conjunt de les "Ciències Socials", però el que sí que sabem és que fins fa molt poc, i malgrat el nom, encara continuen, la Geografia, i la Història, essent dues matèries que es treballen separatament a les escoles del nostre país i que a través d'elles s'introdueixen alguns dels conceptes de les altres "Ciències Socials".

Des de la perspectiva de les diferents ciències, cada una té la seva especialitat, els seus objectius, i la seva manera pròpia de ser treballada, però des de la perspectiva de l'escola, i tenint present el moment evolutiu dels nois que tenim davant, cal establir una estreta relació entre elles, de manera que es complementin i es puguin presentar com un tot. La Geografia ens ajuda a plantejar el temari d'Història a partir de la realitat actual. Relacionar la problemàtica actual amb la seva evolució històrica és una manera d'ajudar els nois a entendre el sentit de la Història i a fer-lo interessar pel seu estudi.

És ben evident que els grans temes que treballa la Geografia i els que hauria de treballar la Història són paral·lels i complementaris.

Josep Fontana en el seu llibre *La Historia* (8) planteja la nova història com aquella ciència que es preocupa de l'estudi de la demografia, de les formes de subsistència i el treball, del paper de l'home en la societat i de l'organització cultural i política. Per altra banda, Pilar Benejam (9) fa uns llibres de text per als nois de 2ª etapa en els quals planteja els grans temes de Geografia, la Geografia física (relleu, clima, vegetació...) l'estudi de la població, de la indústria, de l'agricultura, del comerç i de la ciutat.

¿No són la majoria d'ells temes que, sense deixar de banda el que els caracteritza com a Geografia o com a Història, es poden relacionar i complementar?

¿No és possible, i des del punt de vista pedagògic molt més correcte, que els nois vegin que la situació i l'evolució demogràfica o del treball de l'home són, i han estat, aspectes fonamentals de tota la història de la humanitat?

Es cert que potser queden alguns temes que s'han de tractar d'una manera més aïllada, com poden ser els conceptes estrictes de geografia física o com podrien ser els continguts de la història política.

Però si hi afegim els conceptes de sociologia o els de política, que es plantegen sense una programació molt pensada en la 2ª etapa d'EGB, aconseguirem que l'estudi de la Història es pugui relacionar sempre amb l'estudi de la nostra societat. És a dir, que l'objectiu fonamental de la Història, com a ciència que ajuda a conèixer i a interpretar el món d'avui, queda aconseguit.

A partir de totes aquestes reflexions ens hem plantejat quins foren els continguts a treballar.

(8) J. Fontana. *La Historia*. Bibl. Salvat Grandes Temes. Ed. Salvat. Barcelona, 1973.

(9) P. Benejam, R. Batllori, M. Martínez i P. Sanjuan. *Ciències Socials a 6è*. Ed. Casals. Barcelona, 1972. 1ª edició.

En primer lloc hem deixat de banda els conceptes de geografia física, perquè pel que fa al Vallès, ja els han estudiat i els han treballat bé en altres llocs (10), i perquè el nostre objectiu era, fonamentalment, presentar una nova manera de treballar la Història en la qual es tingués present l'estudi geogràfic, però que no preteníem aprofundir.

En segon lloc, tampoc parlem de la història política. Les raons en són dues, la primera perquè és un tema difícil d'introduir correctament a l'escola, tenint en compte l'edat dels nois. Requereix treballar idees i bellugar-se bé en el camp de l'abstracció, cosa que encara no poden fer correctament els nois d'aquesta edat.

La segona raó, estretament lligada a la primera, ha estat la necessitat de limitar el nostre treball. Pensem que l'estudi de la història política hauria de començar per l'estudi de les institucions del govern actual a casa nostra, i que la capacitat de comprensió dels nois els permetrà d'entendre el funcionament i l'estructura de la nostra democràcia parlamentària i copsar aquells elements teòrics necessaris per a la formació d'una consciència cívica i política que els permeti analitzar gradualment el seu entorn. Com arribar-hi és una feina que està per fer i que seria objecte de tota una altra investigació o estudi.

Els temes, doncs, que hem tractat són els següents:

- 1) L'ocupació del territori en les diferents èpoques històriques. És en aquest apartat on intentem relacionar l'espai físic amb l'ocupació humana d'aquest espai, tant des del punt de mira d'edificacions (hàbitat, instal·lacions industrials) com des de la perspectiva de la distribució de les zones conreades o de les diferents xarxes viàries que permeten la comunicació entre els diferents nuclis de poblament.
- 2) La demografia. Estudem en cada moment històric la quantitat d'homes, la seva evolució, la distribució en l'espai (densitat), les causes del creixement o de la disminució, el paper de les migracions i l'activitat que predomina en la població (quan les xifres ens ho permeten).
- 3) Els mitjans de subsistència. La producció predominant, el nivell tècnic de cada moment. En aquest apartat plantegem, especialment, el treball agrari i industrial.
- 4) Les condicions de treball i les formes de vida, que es generen segons la situació demogràfica, segons l'organització del treball i

(10) Grup d'ensenyament de Sabadell. *El Vallès*. Ed. Rosa Sensat, Barcelona, 1979.

segons les relacions de producció que s'hi estableixen, i com configura tot això, un tipus de societat determinada.

Cal que afegim, darrerament, una reflexió sobre el motiu d'haver-nos centrat en la comarca del Vallès Occidental.

Abans ja n'hem explicat las raons des del punt de mira psico-pedagògic, però hi manquen algunes d'altres que voldríem explicitar, encara que en certa manera ja hagin estat suggerides anteriorment.

Pensem que és bàsic per a la formació del noi, com a membre actiu de la societat, el coneixement profund d'aquesta. No pretenem pas donar-li des de l'escola bàsica tot aquest coneixement, però sí aproximar-li i oferir-li els elements suficients perquè se senti arrelat en un lloc determinat i s'hi senti compromès. Demostrar-li que el que ell té a prop és fruit d'una història que van fer els seus avantpassats; que tots els pobles, països i nacions, tenen "la seva història"; que tots ells han contribuït, han participat i han fet la història dels homes; que cada membre en particular i la col·lectivitat en general són presents en la història que ell estudia en aquest moment; que els fets que es llegeixen, s'estudien o s'expliquen no són pas de llocs llunyans, sinó que han succeït al seu poble, a la seva ciutat o a la seva nació.

El fet que triéssim el Vallès Occidental ha estat per raons pràctiques. Des de fa quatre anys que treballem en aquesta comarca i des d'aquesta perspectiva, tant des de l'Escola de Mestres, com des d'una escola pública de St. Cugat, ens ha permès de comprovar que l'enfocament era vàlid. Per altra banda es tracta d'una comarca prou rica per a poder confirmar la nostra hipòtesi.

Procés d'aprenentatge

Ens hem plantejat, com, des de l'ensenyament de la història, contribuïm a la formació integral del noi, com a la vegada que es transmeten uns continguts o uns coneixements s'adquireixen aquelles eines fonamentals tan en l'àmbit operacional com en el tècnic.

Des de la perspectiva d'actituds, hàbits i valors que es transmeten no ens hi deturarem pas, perquè voldria dir fer tot un tractat de pedagogia i voldria dir, d'alguna manera, posar sobre la taula quin és el paper de l'escola, del mestre i de l'educació.

Però, hi ha tot un altre aspecte que sí que voldríem sintetitzar, perquè és el que ens ha portat a plantejar-nos un tipus d'exercicis determinats i que pensem és bàsic per al desenvolupament intel·lectual del noi i que incideix directament en el seu procés d'aprenentatge.

A partir dels exercicis que proposem, pretenem que els nois facin tot el conjunt d'operacions mentals que desentrotllen el pensament: distingir, reconèixer, identificar, clarificar, comparar, sintetitzar, analitzar, interpretar, deduir, concloure, etc...

També pretenem que adquireixin les tècniques pròpies de les Ciències Socials i de la Història, com poden ser: la confecció i interpretació de mapes, de plànols i de diagrames; que aprenguin a comentar un text o document, a visitar un Museu, a "llegir" una fotografia, etc...

Sense deixar de banda un altre tipus de tècnica, que sense ser exclusives de les Ciències Socials són eines bàsiques i fonamentals com són ara, tenir una bona expressió oral i escrita, saber consultar un llibre, fer guions, esquemes i resums, etc...

Per tal d'ordenar, i fer més comprensibles tots aquests aspectes ens ha semblat oportú presentar-ho de la següent manera:

- a) Explicar cada una de les tècniques que treballem.
- b) Fer una classificació dels exercicis, segons el que aporten al procés d'aprenentatge, des del punt de mira cognoscitiu.

A) Tècniques

En aquest apartat voldríem diferenciar els diferents tipus de tècniques que sovint utilitzem sota el mateix concepte, però que tenen característiques pròpies.

Per un costat tenim les eines o tècniques instrumentals, comunes a totes les àrees i imprescindibles per a l'estudi de la nostra matèria. Aquestes són la bona comprensió i expressió oral i escrita, que abans ja adduíem, lligades a la capacitat de fer un guió, un esquema, o un resum d'un text ja escrit. Saber manejar un llibre o un diccionari, saber ordenar un material, etc...

Totes elles són les mateixes que ja es treballen, especialment a les classes de llengua, i que són la base per a qualsevol aprenentatge.

En segon lloc trobem les tècniques que utilitzem per a l'estudi de les Ciències Socials, (entengui's també Història), que sense ser exclusives de la nostra matèria li són més pròpies.

Finalment, utilitzem una sèrie de recursos que ens permeten fer variacions en els plantejaments didàctics i ens són útils per a treballar les tècniques anteriors des de diferents punts de mira i des de diversos enfocaments.

Les tècniques pròpies de les Ciències Socials i els recursos didàctics utilitzats són els que explicitarem en aquest apartat.

Tècniques pròpies de les Ciències Socials i recursos didàctics

Aquestes són fonamentalment quatre:

- a) Treball sobre el plànol
- b) Elaboració i interpretació de mapes
- c) Elaboració i interpretació d'estadístiques i diagrames
- d) Comentari de textos

a) El plànol:

La introducció a la lectura del plànol ja és feta a la 1.ª etapa i es treballa especialment a partir del quart nivell d'EGB per tant, nosaltres partim d'una tècnica ja apresada i l'anem treballant per tal de madurar i memoritzar el seu aprenentatge.

Pretenem que el noi es mogui amb agilitat en la lectura i interpretació del plànol i que se situï sense titubeigs.

Els recursos utilitzats per anar adquirint aquesta tècnica són diversos. En alguns exercicis es tracta de fer un estudi comparatiu de plànols de diferents èpoques, en altres li proposem de fer recorreguts per als quals li és imprescindible la seva utilització; també li fem aixecar algun plànol, ja que els cursos anteriors hauria d'haver representat el de la classe, el de la seva habitació, el d'una planta de l'escola i hauria d'haver treballat amb el plànol el carrer de l'escola, del barri i el del seu poble o ciutat.

b) El mapa:

També aquesta tècnica s'introdueix en la primera etapa d'EGB, però és a la 2.ª etapa quan cal assegurar i aprofundir el seu aprenentatge.

Pretenem que el noi domini la lectura, la interpretació i l'elaboració de mapes al final de l'EGB.

Aspectes que han de quedar clars:

La inexactitud de la representació plana. Com que la terra és esfèrica, la representació exacta seria l'esfera. El mapa és, només, una aproximació a la forma real. Aquest aspecte és poc important per al treball que nosaltres presentem, ja que la majoria dels mapes que treballem són d'espais força coneguts pels nois; ara bé, és important per treballar sobre el mapamundi.

L'escala. Els nois han de saber que l'escala serveix per a trobar les mides reals.

Signes convencionals. Han de veure els signes convencionals com a eina necessària per a llegir un mapa. Poden ser de moltes maneres, des de dibuixos que representin la realitat fins símbols que no tenen res a veure amb la representació real (quadres, triangles, cercles...).

És important de començar per signes que s'aproximin molt a l'objecte real que volem representar i anar introduint gradualment símbols més abstractes.

La llegenda. Els símbols sense la llegenda no tenen cap sentit. És important d'habituar-los a ser molt estrictes amb la llegenda. La llegenda és l'eina necessària per a tractar els signes convencionals i, per tant per a interpretar el mapa.

El color. El color equival a un signe convencional. En els mapes de relleu els colors estan ja establerts, (diferents intensitats de verds i marrons) i en els mapes, —demogràfics, polítics o econòmics— el color es pot utilitzar com es vulgui, tenint present que la intensitat de color representa "quantitat de...".

El tram. És una modificació del color i és útil sobretot en els mapes demogràfics i econòmics. La intensitat del tram també indica quantitat.

És important de començar pel color i passar després al tram. Per qüestions tècniques nosaltres presentem tots els mapes amb tram (la fotografia i fotocòpia la podem fer en blanc i negre).

La quantificació. És una tècnica més difícil d'explicar i que nosaltres no proposaríem abans de 7è. En presentem alguns exemples perquè pensem que és important que els nois comencin a veure la possibilitat de fer mapes quantificats.

L'elaboració i la interpretació de mapes ha d'estar presidida per tres criteris fonamentals:

- Exactitud de localització
- Exigència en el vocabulari
- Perfecció de l'elaboració

Pretenem que al final de la Bàsica els nois sàpiguen els tipus d'informació que poden trobar en els mapes:

- Formes i extensions de terres i mars (continents, oceans, illes, penínsules, estrets...)
- Relleu (muntanyes, valls, altiplans...)
- Orientació i distància (punts cardinals, mapes amb escala...)
- Dades socials (població, localització de les principals ciutats...)
- Informació econòmica (producció agrària, industrial, comerç...)
- Informació política (províncies, capitals, partits polítics...)
- Informació científica (descobriments, moviments de les masses d'aire, dipòsits minerals...)
- Factors humans (canals, carreteres, altres comunicacions, rescloses, línies telefòniques...)
- Informació històrica (rutes comercials i formació d'Estats...)

Els recursos que fem per a treballar la tècnica del mapa també són diversos. Hi ha exercicis en els quals han de localitzar i situar, en d'altres han de fer la comparació de dos o més mapes; en d'altres n'han de fer la interpretació i lectura correctes; en alguns se'ls proposa de quantificar-lo i en d'altres se'ls demana una elaboració a partir de dades concretes o de dades que han de semi-elaborar. Hom ha proposat també alguns jocs de simulació (11) en els quals els nois han d'elaborar un mapa imaginari a partir d'unes variables donades on hi juguen l'escala, la localització, el relleu, els rius, etc... Aquest tipus d'exercici obliguen a relacionar diferents factors a fi de trobar una solució òptima.

c) Gràfiques

La finalitat de les gràfiques serà la de representar "gràficament" dades estadístiques de manera que restin prou entenedores per tal que no calgui recórrer a l'estadística.

Aspectes que cal tenir en compte:

- Han de ser exactes i ben fetes. Cal que reflecteixin la realitat.
- Han de ser entenedores i senzilles, fàcils d'elaborar i d'entendre.

(11) R. Walford. *Games in Geography*. Ed. Longman, Londres, 6ª edició. 1973.
— R. Walford. *Geography i Teaching*. Ed. Longman, Londres, 4ª ed. 1975.

- Fixar l'atenció en els intervals que posarem a cada coordenada. La imatge que tingui el gràfic dependrà moltes vegades de com hem fet la distribució dels intervals.

Les gràfiques que podem utilitzar són de tres classes: la de barres, la lineal i la de percentatges (amb quadres i amb cercles).

La de barres es la més senzilla de fer i de comprendre; la utilitzem, sobretot, per a fer comparacions. Els nois la poden elaborar i la poden interpretar molt aviat. La podem presentar de moltes maneres, des de proposar dues comparacions fins a presentar-ne tres i quatre. En aquesta classe de gràfiques és important el color i el tramut segons les variables que fem comparar. Els nois han de tenir clar que el color representa un contingut, i que, com a tal, l'hem de tractar.

La lineal resulta una mica més difícil d'elaborar, necessita més precisió i més atenció. La utilitzem en el cas de voler representar evolucions. També podem complicar-la afegint-hi variables, en les quals el color o el tramut tenen també un contingut.

La més difícil d'introduir és la que representa percentatges, ja que aquest concepte matemàtic els nois no el poden entendre fins a final del 7è. nivell (que és quan el treballen des de les Matemàtiques). La podem introduir d'una forma molt gràfica reflectint en la mateixa gràfica la relació 1/100. La introduïm a partir d'un quadre que tingui 100 quadrets (10 x 10). Quan els nens ja entenen aquesta relació, aleshores es pot anar treballant amb columnes o rectangles que representin 100. Només pretenem que els nois facin la relació 1/100 com si treballessin amb trencats.

La representació amb cercles no es pot introduir fins a 8è., perquè fins a final de 7è. els nois no entenen el concepte de proporcionalitat; per tant, no la podem fer servir fins al curs següent. Tenint en compte aquesta dificultat, en proposem molt poques.

En la confecció de qualsevol gràfic s'ha d'exigir exactitud i pulcritud en la realització.

Els recursos utilitzats per anar adquirint i assimilant aquesta tècnica també són diversos, van des de l'elaboració d'un gràfic senzill, d'una sola variable, fins a proposar la representació de gràfics molt més complicats on calgui comparar tres, quatre o més variables. En alguns casos se'ls demana una interpretació, en d'altres la comparació i en altres totes dues coses alhora. També se'ls proposen exercicis en què hagin de comparar diagrames i estadístiques i n'hagin de fer la interpretació.

d) Textos

Cal diferenciar:

Text històric amb caràcter de font històrica = document de l'època.

Text històric d'un historiador modern.

Amb el primer tipus es pretén que el noi entri en contacte amb fonts històriques que d'alguna manera l'ajudin a entendre i interpretar l'època d'estudi.

Amb el segon pretenem que comenci a conèixer historiadors actuals, que aprengui a llegir llibres d'història i que li esdevinguin familiars el vocabulari i l'estil.

En molts casos els textos resulten molt difícils de comprensió i cal fer-ne l'adaptació. S'intenta respectar el text tant com sigui possible perquè no perdi el seu objectiu metodològic. Es necessari fer una petita presentació dels textos, especialment dels documents històrics, per tal de situar-ne l'autor, l'època i el caràcter documental.

Com treballar-los:

Lectura silenciosa intentant entendre allò que diu el text. Subratllar les paraules o frases que no s'entenen. Treball de vocabulari: explicació i definició de totes les paraules, elaboració d'un vocabulari propi. Subratllar les frases més importants. Diferenciar els paràgrafs que es refereixen al mateix assumpte. Entendre cada una de les divisions fetes.

Acabarem amb un resum escrit o gràfic (amb dibuixos) de les parts més importants del text.

Els recursos utilitzats són molts i molt variats. Intentarem ferne una enumeració:

Comprensió del text a partir del plantejament de qüestions i interrogants. Representar en un dibuix el contingut essencial del text. Representar una seqüència de dibuixos amb el seu contingut. Fer-ne només un esquema i afegir-hi una representació gràfica a cada punt. Representar el contingut en una maqueta. Convertir el text en un còmic. Classificar el contingut d'un text a partir d'unes variables donades. Convertir el text en un mural. Servir-se'n com a base d'una discussió en grup o com a preparació d'una sortida. Sintetitzar diversos textos i treure'n un diàleg per a una representació d'alguna època concreta (formes de vida, per exemple). Complementar la interpretació de dades estadístiques, gràfiques o mapes.

Com acabament voldríem fer referència a un cinquè tipus de tècnica que, pel seu caràcter educatiu més global, voldríem que s'anés convertint en hàbit: ***l'observació***. Aquesta enclou els següents aspectes:

- Aprendre a llegir la realitat per mitjà de l'observació directa.
- Aprendre a llegir una imatge per mitjà de l'observació indirecta.

El valor educatiu d'aquests dos apartats consistiria a formar l'hàbit d'observar, d'interessar-se i d'assolir una visió crítica de tot allò que hom veu, sigui un paisatge o una obra d'art o una fotografia. Pretenem que no vagi pel món mirant i sense veure-hi, sinó al contrari, que s'acostumi a veure la globalitat de tot i els detalls, a parar atenció en tot el que veu per primera vegada i en tot allò que ha vist centenars de vegades, que frueixi observant i interpretant el que té al davant.

Els passos que caldria seguir són els següents:

L'observació directa

Visites, sortides i itineraris:

- Observar i analitzar el que veiem.
- Descripció personal de l'observació i de l'anàlisi feta.
- Interpretació del que hem vist.

Les visites i sortides han d'estar preparades des de la mateixa classe, si volem que tinguin el valor educatiu explicitat abans.

Cal que els nois sàpiguin on van, què hi veuran i què pretenem que aprenguin. Per això, nosaltres les presentarem en tres apartats.

- Feina que cal fer abans de la sortida.
- Feina que cal fer durant la sortida.
- Feina que cal fer després de la sortida.

La manera com es treballa i és recoll el treball d'una visita pot variar molt, segons el caràcter que tingui. Però hi ha unes constants que sempre s'han de tenir presents:

Preparació:

- Situar el lloc en el plànol o mapa (segons sigui a la mateixa ciutat o fora).
- Preparar el que han de veure mitjançant textos, fotografies, diapositives i, en alguns casos, serà prou una explicació del mestre.
- Saber molt bé què han d'observar i la feina que hauran de fer després.
- Aclarir quin material necessiten per a fer la sortida: brúixola, plànol, mapa, paper, llapis, colors, etc... (segons el treball que hagin de fer durant la visita).
- Fer l'observació prevista donant unes pautes concretes a fi d'evitar la dispersió.
- Apuntar o dibuixar tot allò que sigui important.

Després de la sortida:

- Recollir tot el que han vist i observat a través d'un resum o d'una crònica del dia.
- Fer la síntesi i les conclusions de tot el que han vist i estudiat. Procurar que donin un nom a cada cosa (vocabulari).
- Recollir en un petit dossier el treball fet a la sortida o visita.

Itineraris

En aquest apartat de visites i sortides hi voldríem incloure també els itineraris o recorreguts que són tema d'estudi. L'objectiu dels quals seria reconèixer sobre el terreny i a tall de síntesi la presència de les diferents èpoques històriques.

No es pretén pas fer un estudi sencer de cada època que es pugui identificar, sinó més aviat, i com dèiem abans, fer una síntesi ordenada de com reconèixer en el paisatge el que encara resta dels temps passats, habituar els nois a preguntar-se i a descobrir la història del paisatge que tenim avui i a interpretar la petjada dels diferents moments històrics en un espai geogràfic relativament reduït i, en algunes ocasions, en un mateix espai o en una mateixa edificació.

Els itineraris podrien ser molt diferents i se'n podrien fer moltes combinacions. Nosaltres presentem l'esquema de dos recorreguts diferents amb l'ànim que puguin servir de model per a fer-ne molts d'altres. L'únic que hem intentat és que en cada un d'ells hi hagi restes de totes les èpoques estudiades.

L'un el proposem per a la ciutat de Terrassa (capítol 5è., apartat 1. Exer.8) i l'altre sobre una zona més extensa del Vallès Occidental (capítol 5è. apartat 1. Exerc. 13).

En el primer voldríem veure com, a través d'una ciutat, podem llegir el pas de la Història, i en el segon voldríem aconseguir la mateixa lectura en un espai molt més extens i aparentment menys estructurat, però que ens ofereix una visió molt més àmplia del paisatge.

Tot el que és veurà serà d'èpoques ja estudiades i formarà part dels continguts que els nois ja han treballat; per tant, caldrà que el mestre proposi les pautes d'observació perquè els nois vagin elaborant-ne el contingut.

Aquests itineraris s'hauran de fer després d'haver treballat els continguts corresponents a cada capítol perquè els nois tinguin elements suficients. Si en lloc de proposar-ho en forma de descoberta, ho plantegem com a motivació i com a lectura del territori prèvia al tractament dels continguts, serà el mestre qui faci l'explicació sencera. Es proposi d'una manera o d'una altra es trobarà suficient informació de cada època històrica en els capítols que segueixen. Com a complement per al mestre recomanaríem la lectura del llibre de Ferran Canyameres sobre el Vallès (12).

L'observació indirecta

L'observació indirecta serà la tècnica utilitzada per a aprendre a llegir una imatge. No sempre és possible posar els nois en contacte directa amb la realitat, perquè aquesta és llunyana en el temps o en l'espai.

En aquests casos l'observació, descripció i interpretació d'una fotografia, d'una pintura, d'un gravat, o d'unes diapositives ens seran de gran utilitat.

En alguns casos aquest tipus d'observació ens servirà per a preparar una visita, per a fer veure els detalls i interpretar i interessar els nois; també ens poden ser útils després d'una sortida per a ajudar a sintetitzar el que hem vist.

(12) F. Canyameres. *El Vallès*. Ed. Selecta. Barcelona 2.ª edició 1970.

Hauríem de tenir present:

- Fer una lectura minuciosa de tot el que hi ha a la imatge, procurant insistir en aquells aspectes que pretenem estudiar.
- Procurar que l'observació la facin els mateixos nois.
- Plantejar-la a partir de qüestions que obliguin a fixar l'atenció i a descobrir la solució.

Les sessions no poden ser gaire llargues i les observacions que caldrà fer no poden ser disperses.

Una vegada feta l'observació cal recollir en forma de síntesi o resum les conclusions que se n'han tret i cal fer-ne possibles relacions i generalitzacions.

Després d'aquesta breu enumeració de les diferents tècniques i recursos que ens han semblat més importants i que nosaltres emprem en els plantejaments dels exercicis, només voldríem afegir-hi quin ha estat el criteri que ens ha guiat per a la distribució de tècniques i recursos al llarg de tot el treball.

A cada capítol procurem treballar les diferents tècniques i variar els recursos utilitzats, encara que molts d'ells també es repeteixen. La repetició no la considerem pas dolenta, sinó més aviat al contrari, ja que ajuda a la memorització i a la adquisició d'hàbits. G.I. Nerici (13) ens diu que la repetició és una exigència bàsica fonamental tant per a l'aprenentatge de coneixements com per a l'aprenentatge d'hàbits; i Tomaschewsky (14) ens parla de la lluita entre "memoritzar i oblidar" i de la necessitat de fer de "recordatori". No tot el que s'assimila un dia es recorda tota la vida, sinó que s'ha de tornar sobre el mateix tema per tal d'anar ajudant la retenció i l'assimilació.

B) Classificació d'exercicis

Per a fer aquesta classificació utilitzem el quadre que ofereix N. Metfessel, W. Michael i D. Kirsner (15) basat en la taxonomia de Bloom sobre els objectius educatius.

(13) G. I. Nerici, *Hacia una didáctica general*. Ed. Kapeluz. Buenos Aires, 1973. 2ª edició.

(14) K. Tomaschewsky, *Didáctica general*. Ed. Grijalbo, Mèxic, 1966.

(15) Viviane i Gilbert de Landsheere, *Objetivos de la educación*. Ed. Oikos-Tau. Barcelona. 1ª edició castellana 1977. Pàg. 104-106.

En la primera columna consten els objectius, dividits en sis grans apartats: coneixement, comprensió, aplicació, anàlisi, síntesi i avaluació.

En la segona columna hi ha l'operació mental que preten desenvolupar i en la tercera l'objecte sobre el qual treballa.

No pretenem pas treballar tots i cada un dels objectius proposats i de les operacions anunciades, sinó veure el que treballem, com contribuïm des de la nostra matèria al desenvolupament intel·lectual, i en quins exercicis es treballen les diferents operacions mentals i els objectius cognoscitius. Voldriem que quedés clar que darrera cada exercici proposat no només hi ha un objectiu de contingut sinó també hi ha un objectiu educatiu.

OBJECTIUS OPERACIONALS		
NIVELL	SER CAPAC DE...	OBJECTE DIRECTE
1.00. <u>Coneixement</u>		
1.01. Coneixement dels elements particulars	Definir, distingir, adquirir, identificar, recordar, reconèixer.	Vocabulari, temes, elements, significacions
1.11. Coneixement de la terminologia	Recordar, reconèixer, adquirir i identificar.	Fets, informacions factuais, períodes temporals, fenòmens
1.12. Coneixement dels fets particulars		
1.20. Coneixement dels mitjans que permeten utilitzar elements particulars	Recordar, identificar, reconèixer, adquirir.	Formes, símbols, maneres, mitjans...
1.21. Coneixement de les convencions	Recordar, reconèixer, adquirir, identificar.	Accions, processos, continuïtat, causes, relacions, influències.
1.22. Coneixement de les tendències i de les seqüències	Recordar, reconèixer, adquirir, identificar.	Característiques, classes, classificacions, categories...
1.23. Coneixement de les classificacions i de les categories	Recordar, reconèixer, adquirir, identificar.	Criteris, bases, elements.
1.24. Coneixement dels criteris	Recordar, reconèixer, adquirir, identificar.	Mètodes, tècniques, aproximacions, procediments...
1.25. Coneixement dels mètodes		
1.30. Coneixement represent. abstractes	Recordar, reconèixer, adquirir, identificar.	Principis, lleis, proporcions, parts essencials, generalitzacions...
1.31. Coneixement dels principis o lleis		
1.37. Coneixement de les teories	Recordar, reconèixer, adquirir, identificar.	Bases, interrelacions, formulacions...
2.00. <u>Comprensió</u>		
2.10. Traducció	Traduir, transformar, il·lustrar, representar, redefinir...	Exemples, definicions, frases, abstraccions...
2.20. Interpretació	Reorganitzar, distingir, fer, explicar, demostrar.	Fets essencials, aspectes nous, conclusions, relacions...
2.30. Extrapolació	Concloure, determinar, estendre, estimar, completar.	Conseqüències, probabilitat, efectes, conclusions, factors...
3.00. <u>Aplicació</u>	Aplicar, generalitzar, elegir, desenvolupar, organitzar, classificar, reorganitzar.	Lleis, conclusions, fenòmens, abstraccions, processos...
4.00. <u>Anàlisi</u>		
4.10. Estudi dels elements	Detectar, distingir, discriminar, reconèixer, categoritzar, deduir.	Hipòtesis, conclusions, arguments, elements.
4.20. Estudi de les relacions	Contrastar, analitzar, comparar, distingir, deduir.	Causas, efectes, interrelacions, relacions, idees...
4.30. Estudi dels principis d'organització	Analitzar, distingir, detectar, deduir.	Objectes, punts de vista, disposició, organitzacions.
5.00. <u>Síntesi</u>		
5.10. Producció d'una obra personal	Escriure, narrar, produir, crear, modificar, documentar.	Tranquil·litat, fets, composicions, projectes...
5.20. Elaboració d'un pla d'acció	Proposar, planificar, produir, projectar, especificar, modificar.	Plans, objectius, fets, relacions, mitjans.
5.30. Derivació d'un conjunt d'operacions abstractes	Produir, decidir, desasfellar, combinar, organitzar, sintetitzar.	Conceptes, hipòtesis, percepcions, descobriments...
6.00. <u>Avaluació</u>		
6.10. Crítica interna	Jutjar, argumentar, decidir.	Errors, veritats, precisió, graus d'exactitud.
6.20. Crítica externa	Jutjar, argumentar, comparar, contrastar.	Mitjans, alternatives, teories, generalitzacions...

Objectius aprenentatge	Tècniques i Recursos																																
			1.1 Mapa	1.2 Localització	1.3 Comparació	1.4 Interpretació	1.5 Quantificació	1.6 Qüestionari	1.7 Classificació i inferència	1.8 Interp. graf. ides. fonol.	1.9 Representació amb mapes	1.10 Gràfic de posició	1.11 Diagrama 3 es adic.	1.12 Interpretació analític.	1.13 Solució literal	1.14 Percentatges	1.15 Histogrames	1.16 Comparació de graf. o estr.	1.17 Situar-se (sortida)	1.18 Comparació de plànols	1.19 Identificar en un plànol	1.20 Lloc de naixement	1.21 Diferenciar grava i fons	1.22 Observació directa	1.23 RECURSOS	1.24 Joc de simulació	1.25 Lloc	1.26 Informació	1.27 Classificació	1.28 Sèries	1.29 Representacions teatrals	1.30 Passada en comú	
1.00 CONCEPT																																	
1.01 coneixement dels elements particulars																																	
1.11 Coneixement de la terminologia																																	
1.12 Coneixement dels fets particulars																																	
1.20 Coneixement dels mitjans que permeten la utilització de relacions pràctiques																																	
1.21 Coneixement de les convencions																																	
1.22 Coneixement de les tendències i dubtes																																	
1.23 Coneixement de les classes i categories																																	
1.24 Coneixement dels criteris																																	
1.25 Coneixement dels mètodes																																	
1.30 Solució de les problemes abstractes																																	
1.31 Solució de principis i lleis																																	
1.32 Coneixement de les teories																																	
2.00 APLICACIÓ																																	
2.10 Producció																																	
2.20 Interpretació																																	
2.30 Extrapolació																																	
3.00 APLICACIÓ																																	
4.00 ANÀLISI																																	
4.10 Ràtols dels elements																																	
4.20 Estudi de les relacions																																	
4.30 Ràtols dels principis d'organització																																	
5.00 SÍNTESI																																	
5.10 Producció d'una obra personal																																	
5.20 Interpretació d'una obra d'altre																																	
5.30 Interpretació d'una obra d'altre, abstracte																																	
6.00 AVALUACIÓ																																	
6.10 Avaluació interna																																	
6.20 Avaluació externa																																	

Comentari al quadre nº 2

En el quadre 2 hem recollit la síntesi de les operacions mentals que fem fer al noi, en cada un dels tipus d'exercicis que proposem. Ens ha semblat convenient presentar-ho en un quadre de doble entrada per agilitzar-ne la comprensió, esperem que resulti entenedor.

En un primer moment, pensàrem plantejar-ho per a cada un dels exercicis que hi ha en el treball, però veierem que resultava repetitiu i monòton, així que ens decidírem per recollir, només la síntesi general, amb la pretensió d'aconseguir els mateixos resultats, és a dir, demostrar que a darrera de cada grup d'exercicis hi havia unes operacions mentals que conduïen i feien avançar els nois en el seu procés d'aprenentatge.

Ens agradaria poder comprovar i experimentar cada afirmació que fem per a poder presentar una proposta molt més elaborada des d'aquest punt de mira, però això serà objecte d'una possible segona part d'aquest treball i d'una nova investigació.

Si gosem presentar-ho tal com ho fem, es perquè ens recolzem en la nos-

tra pràctica escolar, que malgrat que no ens permet l'aportació de dades concretes i exactes, si que ens autoritza a poder assegurar la validesa de plantejament.

Plantejament del treball

Partint dels pressupòsits psicològics, metodològics i didàctics explicats en l'apartat anterior, ens interessa comprovar la hipòtesi següent: la interpretació històrica del territori ofereix prou elements per a introduir els nois a l'estudi de la història a 2.ª etapa d'EGB.

El fil conductor del treball serà el procés d'estructuració del territori, veure com l'organització econòmica i social així com la cultural, de les diferents societats provoquen canvis en el paisatge. Pretenem que els nois entenguin el que s'ha format, s'ha transformat o conservat del territori.

Fem aquest planteig perquè pensem que és el més adequat per a introduir els nois en l'estudi de la Història.

Els canvis soferts en l'ocupació del territori són fàcils d'entendre per als nois d'aquestes edats. Queden encara moltes restes que els ajuden a situar-se i que els serveixen com a punt de referència. Per altra banda, pensem que una bona interpretació de l'evolució històrica del territori els ajuda a trobar sentit a la Història i a entendre que serveix per a comprendre i interpretar el present.

Plantegem el treball a partir de quatre temes:

1. Quin aspecte tenia el territori o el paisatge (hàbitat, conreus, comunicacions...)
2. Quants homes hi vivien (distribució de la població, creixement vegetatiu i migratori...)
3. De que vivien (mitjans de subsistència i nivell tècnic assolit...)
4. Com vivien (Formes de vida i condicions de treball)

Cada una d'aquestes qüestions va repetint-se en cada un dels capítols que componen aquest treball.

La distribució dels capítols respon a una altra idea de fons.

Hem considerat la Història no com a fil continuú, sinó com a successió de grans etapes, definides per una formació econòmica i social determinada.

Són aquestes grans etapes les que estudiem en cada un dels capítols en que hem dividit el treball.

Pretenem que els nois en cada una d'elles, facin la relació i vegin la interacció entre la forma i distribució de l'hàbitat, els aspectes demogràfics, els mitjans de producció i les formes de vida.

Deixem de banda l'organització política per les raons dites en l'apartat anterior.

El principi didàctic que informa la investigació és el de treballar cada un dels conceptes i temes amb material concret i amb exercicis adequats al nivell intel·lectual i al procés d'aprenentatge de l'alumne.

Comprovem la hipòtesi en un territori molt limitat com és el Vallès Occidental, però prou complexe per a poder afirmar que és possible introduir els nois en l'estudi de la Història a partir de l'estudi històric del territori. Es pot trobar suficient material per a orientar en aquest sentit, l'estudi de la Història a l'escola elemental.

Metodologia que s'ha seguit

El primer problema que se'ns plantejà fou el de la recerca de material. Trobariem material del Vallès, assequible als nois per a tots els aspectes, conceptes i temes que ens proposàvem treballar? Ens havíem proposat no recórrer als arxius, cosa que hauria significat orientar el treball d'una altra manera, sinó servir-nos només d'investigacions o de treballs ja publicats, fossin articles d'una revista, llibres editats, o tesis, tesines i treballs inèdits.

Començarem la feina a partir de totes les monografies locals i topografies mèdiques que existeixen sobre els diferents pobles del Vallès Occidental, acudirem també a obres generals com el diccionari geogràfic de Pascual Madoz, la Geografia de Catalunya de F. Carreras Candi, els treballs de demografia de Josep Iglésies, les històries de Catalunya, els treballs de Pau Vila i les obres bàsiques de cada període històric. (Totes aquestes obres estan citades al llarg del treball, creiem innecessari fer-ne la referència exacta).

Visitarem les restes "in situ" i acudirem a les biblioteques i museus més importants de la comarca, així com a la Biblioteca de Catalunya i a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Paral·lelament anàrem parlant amb especialistes de les diferents èpoques per anar acotant el tema i per anar-nos situant respecte als criteris que havíem de seguir per a la selecció del material. També parlàrem amb

investigadors locals, que ens ajudaren a localitzar material inèdit, que ens ha estat de gran utilitat.

Trobàrem material, practicament, de tots el períodes. En alguns casos hem hagut de recórrer a textos o gravats que no són propiament del Vallés, però que hem aprofitat perquè són il·lustratius abastament, sobretot, per a la història de la edat antiga i medieval.

Un cop feta la recollida de material, amb el convenciment que havíem trobat tot el que existia, ens posàrem a fer la selecció corresponent. Treball minuciós i lent, perquè calia escollir el més adequat, tant pel contingut com per la forma d'expressar-ho.

Aquí les dificultats foren moltes, ja que part del material calia adaptar-lo a les possibilitats de comprensió dels nois als quals anava dirigit. Per tant, ens decidirem a respectar el contingut, però adaptant-ne l'expressió o la presentació (en el cas de quadres estadístics).

Una tercera fase de l'investigació ha estat l'elaboració dels exercicis. Preteníem que s'adequessin al nivell intel·lectual de l'alumne, que contribuïssin de forma positiva al seu procés d'aprenentatge i que li donessin aquells instruments i tècniques bàsiques per a continuar posteriors estudis històrics.

Ens posàrem amb contacte amb psicòlegs i pedagògs que coneixien el tema, i ens recomanàren bibliografia bàsica, i a partir d'aquí, elaboràrem la classificació d'exercicis que hi ha en l'apartat anterior.

Limitacions de la investigació i reflexions personals

La primera limitació és el propi caràcter de plantejament d'un treball sense que es pugui parlar d'una feina acabada, experimentada i capaç de ser generalitzada.

Nosaltres estem convençudes de la viabilitat del planteig fet i de la possibilitat de generalitzar-lo a nivell de Catalunya, però falta la comprovació i l'experimentació.

Podem parlar i podem aportar-hi l'experimentació de l'enfocament, ja que fa uns quants anys que caminem en aquesta direcció, però això no és suficient per a generalitzar la proposta. El que sí que podem dir és que un planteig d'aquest estil, interessa, motiva i fa avançar els nois.

Ens interessa i ens agradaria continuar avançant en aquest camí i arribar a fer una proposta global per a l'ensenyament de la Història a 2ª etapa d'EGB.

El camí a seguir creiem que està força dibuixat.

Ens hem trobat també amb algunes limitacions a l'hora de seleccionar el material, no sempre hem trobat allò que buscavem, però sempre n'hem trobat d'adequat per explicar-ne o transmetre la idea o el concepte que preteníem. Ens complau poder afirmar que disposem de material suficient per a començar l'estudi de la Història a partir de la nostra realitat i creiem que aquesta constatació pot animar altres mestres i investigadors a afegir-se aquesta tasca de renovació de l'ensenyament de la Història.

Estructuració del llibre

El llibre està estructurat en sis capítols. Els cinc primers comprenen des dels assentaments prehistòrics fins als primers nuclis industrials. El 6.e capítol és una reflexió actual (1970) dels aspectes demogràfics i econòmics tractats en els primers cinc capítols.

Els cinc primers capítols estan estructurats de la forma següent:

- 1) Un primer punt on s'expliquen els objectius i continguts que pretenem treballar en el capítol corresponent en els quatre apartats citats anteriorment:
 - a) Tipus d'habitat i la seva distribució en d'espai
 - b) Evolució i distribució de la població
 - c) Recursos econòmics
 - d) Condicions de treball i formes de vida.
- 2) El segon punt es el material, en el qual presentem, expliquem i justifiquem el material utilitzat.
Amb aquest material pretenem treballar cada un dels objectius.
Consta de textos, estadístiques, documents, mapes, fotografies, gràfics, esquemes, i plànols.
Expliquem d'on hem tret aquest material, perquè l'hem triat i quina idea o concepte pensem treballar-hi.

Per a facilitar la comprensió i per a donar una certa unitat al treball l'hem organitzat en funció dels apartats que hem dit abans.

Cada apartat consta de:

- Presentació del material
- Tècniques
- Exercicis proposats i material que utilitzarem

El sisé capítol està una mica més simplificat, ja que, la presentació del material es fa en un sol apartat, perquè les fonts d'informació són reduïdes.

Amb aquesta presentació no pretenem pas fixar-ne la forma d'utilització a l'escola, sinó facilitar-ne la lectura i la comprensió i agilitzar la possible recerca d'un material determinat d'alguna època concreta. Tampoc no pretén ser una programació ordenada, sinó la presentació d'un material i els suggeriments d'uns exercicis que el mestre haurà de seleccionar segons el grup-classe i segons els objectius que s'hagi fixat.

Voldriem, per evitar equívocs, fer una reflexió sobre la manera com presentem els exercicis. Tots estan dirigits als nois, i no voldriem pas que s'entengués com una manera més de presentar una fitxa de treball. Ho fem així perquè s'entengui la manera com nosaltres els presentariem i els proposaríem.

Pensem que han de ser explicats, presentats i introduïts pel mestre i és el mestre qui ha de trobar i ha de fer trobar els lligams, les relacions i les interaccions que hi ha entre ells, i ha de fer veure la globalitat del tema estudiat. En alguns exercicis remetem els nois a la consulta bibliogràfica sobre el tema o al llibre de text, perquè creiem que els llibres de consulta han de ser una eina bàsica per a l'escola.

Bibliografia

H. Aebli. *Una didáctica fundada en la psicología de Jean Piaget*. Ed. Kapeluz. Buenos Aires 1973.

P. Benejam, R. Batlari, M. Martínez i P. Sanjuan. *Ciències Socials a 6è. d'EGB*. Ed. Casals. Barcelona, 1ª edició, 1972.

X. Burillo. *Ciencias Sociales. Una experiencia*. Rev. "Cuadernos de Pedagogía", nº 24. Desembre 1976; pàgs. 25-27.

M. Casas i O. Janer, J. Pagès. *Hacia una nueva programación*. Rev. "Cuadernos de Pedagogía", nº 41. Maig 1978; pàgs. 16-19.

M. Casas. *Orientacions sobre la didáctica de les Ciències Socials*. Rev. "Perspectiva Escolar", nº 5. Gener 1976; pàgs. 21-27.

F. Catalano. *Metodologia e insegnamento della storia*. Ed. Feltrinelli. Milà, 1ª edició 1976.

L. Coronas Tejada. *Didáctica de la Historia*. Ed. Anaya. Madrid, 1971.

J. Duch i Mas. *L'arqueologia a l'escola*. Rev. "Perspectiva Escolar", nº 34. Abril 1979. pàgs. 39-43.

Equip de Ciències Socials de Rosa Sensat. *Didàctica per treballar a 2ª etapa la campanya "Volem l'Estatut"*. Rev. "*Perspectiva Escolar*", nº 14. Abril 1977; pàgs. 56-59.

J. Farrè, M. Casas, C. Sempau, M. Muntaner, N. Sanmartí, A. Ma Roig, M. Company, J. Giménez, I. Batlle, J. Funes. *Criteris psicopedagògics per a l'organització de l'últim cicle de l'Ensenyament General Bàsic (actualment 2ª etapa) a Catalunya*. (Aquesta investigació és en la última fase de la seva elaboració.

F. Canyameres. *El Vallès*. Ed. Selecta. Barcelona, 2ª edició 1970.

J. Fontana. *La Historia*. Bibl. Salvat Grandes Temas. Ed. Salvat. Barcelona, 1973.

J. Fontana. *Para una renovación de la enseñanza de la Historia*. Rev. "*Cuadernos de Pedagogía*", nº 11. Noviembre 1975; pàgs. 10-13.

G. Giardiello i B. Chiessa. *Àrees de recerca a l'escola elemental*. Ed. Avance. Barcelona, 1ª edició 1977.

G. Giardiello i B. Chiessa. *Els instruments per a la recerca*. Ed. Avance. Barcelona, 1977.

B. Inhelder i J. Piaget. *De la lógica del niño a la lógica del adolescente*. Ed. Paidós. Buenos Aires, 1972.

O. Janer. *La història i el medi propi*. Rev. "*Perspectiva Escolar*", nº 5. Gener 1976; Pàgs. 15-20.

V. y G. de Landsheere. *Objetivos de la Educación*. Ed. Oikos-Tau. Barcelona. 1ª ed. llengua castellana. 1977.

M. Llorens. *Metodología para la enseñanza de la Historia*. Ed. Vicens Vives. Barcelona, 1964.

I. G. Nerici. *Hacia una didáctica general dinámica*. Ed. Kapeluz. Buenos Aires. 2ª edición 1973.

J. Pagès i Blanch. *La immigració a l'escola*. Rev. "*Perspectiva Escolar*" nº 40 Gener 1979; pàgs. 32-35.

J. Pagès i O. Janer. *Demografia i Història a 8è. d'EGB*. Rev. "*Perspectiva Escolar*", nº 22, Febrer 1978; pàgs. 42-46.

J. Prats. X. Paniagua. *Didàctica de la historia en 1º de BUP. La experien-*

cia del grupo "Germania 75". Rev. "Cuadernos de Pedagogía" nº 34, Octubre 1977; pàgs. 16-19.

M. Reinhard. *L'enseignement de l'Histoire*. Ed. Presses Universitaires de France. París, 1ª edició 1957.

A. Ma. Roig. *El conflicto laboral de Laforsa (Baix Llobregat). Un trabajo de Ciencias Sociales en una clase de 8º de EGB*. Rev. "Cuadernos de Pedagogía", nº 24 Desembre 1976; pàgs. 19-21.

M. Sabbatini. *Didattica della storia*. Ed. Canova Treviso. Treviso (no consta l'any).

J. Sànchez Adell. *Didàctica de la Història*. Ed. Anubar. València, 1977.

R. Stopani. *La ricerca storico-territoriale*. Libr. Ed. Fiorentina Florència, 1978.

F. Tomaschewsky. *Didáctica General*. Ed. Grijalbo. Mexico, 1966.

A. Torras. *Les Ciències Socials a 6è. d'EGB. Curs 1978-79*. Rev. "Perspectiva Escolar," nº 41. Gener 1980; pàgs. 31-33.

R. Waldorf. *Games in Geography*. Ed. Longman. Londres, 6ª edició 1973.

R. Waldorf. *Geography Teaching*. Ed. Longman. Londres, 4ª edició 1975.

CAPÍTOL PRIMER

ELS ASSENTAMENTS PREHISTÒRICS

OBJECTIUS GENERALS

L'objectiu d'aquest capítol és veure com es va produir el primer assentament dels homes al Vallès. D'aquest primer assentament, que s'estudia com una base llunyana del que ara existeix, en tenim poques restes significatives. Les unes són espòradiques, en el paisatge, una cova, un fons de cabana, una destal de pedra o un vas. Les altres són massa llunyanes i generals en les formes de vida de la gent. El pla i les valls les ocupa l'agricultura; les muntanyes els pastors, i la població augmenta quan canvien els recursos econòmics.

L'assentament s'estudia com un procés de formació que comença amb l'aparició dels primers homes a la comarca i acaba a l'època pre-romana, quan les bases del nostre món cultural ja han acabat d'ésser assentades i es desenvoluparan completament.

1. Tipus d'hàbitat i la seva distribució en l'espai

En aquest primer apartat volem que els nois vegin quins van ser els primers nuclis habitats al Vallès, quin tipus d'habitació tenien i com era el paisatge que formava el conjunt.

Els primers llocs estan directament relacionats amb el medi físic. L'home es va instal·lar en aquells llocs on la proximitat de l'aigua, la qualitat i la configuració de les terres li oferien millors condicions de vida.

Si observem la llista dels pobles podrem veure que hi ha dos tipus d'assentament, l'un al peu de la serralada pre-litoral (Sentmenat, Caldes de Montbui, St. Pere de Terrassa, a uns 200 m d'altitud) i litoral (Sant Cugat, Cerdanyola, Ripollet, a 100 m), i un altre al mig de la depressió (Sa-

badell, Rubí, Santa Pèrpetua de Mogoda, Palau de Plegamans). Tots dos estan al pla. Només en dos casos apareixen habitatges a la muntanya, a St. Llorenç del Munt i a Caldes, en el pas de la depressió als Cingles de Bertí. Podem, doncs, concloure que la primera ocupació del Vallès va ser a la plana, i que els pobles de la muntanya corresponen a altres èpoques, a la inseguretat de l'Època Medieval o a la moderna urbanització, que defuig de les grans ciutats.

De la tria de lloc en surt, com una conseqüència, el tipus d'hàbitat. Els petits poblats de cases de fusta, fang i brancatge predominaven sobre les coves. Aquest fenomen és degut al terreny. La serra del Collserola, de pissarra, ofereix poques possibilitats de vida. Més n'oferien els conglomerats i gressos de Sant Llorenç i dels Cingles de Bertí, però en conjunt ocupaven poc d'espai a la comarca. El pla, amb els nombrosos rius i rieres, era el lloc més adequat per a viure, i hom hi construï les primeres cabanes.

Si tornem enrera amb la imaginació, trobem una comarca preferentment boscosa amb petites selves plenes d'enfiladisses en què el bosc d'alzina es desenvolupa als voltants del riu, i algunes clarianes, no gaire grans, al voltant dels dotze llocs habitats. El paisatge és encara molt verge. Aquesta és la visió que voldríem que els nens tinguessin del paisatge d'aquella època.

2. Evolució demogràfica

En aquest apartat pretenem que els nois vegin l'evolució de la població en tot aquest espai de temps, principalment des del començament de l'agricultura, a quina activitat econòmica es dedicaren preferentment i com eren, físicament, els primers homes.

Per a poder comprendre, l'evolució de la població, hem dividit el període en tres subperíodes. Paleolític (aurinyacia, uns 25000 anys a.C.), Neolític (1800 a 450 anys a.C.), que inclou les cultures dels sepulcres de fossa, Veracià i Calcolític, i primers metalls (1800 a 450 anys a.C.), que inclou el bronze i el primer ferro. L'evolució queda molt clara. D'un sol lloc que sabem que fou habitat en el Paleolític passem a tretze assentaments, tots nous, en el Neolític i a uns altres deu en els primers metalls. D'aquests deu darrers, set són nous i els altres tres es mantenen. Això planteja un problema, és que els altres llocs del neolític van deixar de ser habitats? És que ara no hi havia tanta població? No ho sabem. Probablement els uns foren deshabitats i els altres no, o potser tots ho van ser, però nosaltres no ho sabem; en definitiva, es planteja el problema de les fonts. Com sabem la gent d'ara que n'hi havia si no van deixar res escrit?

Per aclarir-ho expliquem que tot el coneixement d'aquests temps es basa en les troballes arqueològiques, i que es pot caure en un error en suposar

que a un lloc no hi habitaven simplement perquè no s'hi ha trobat res. És córrer un risc, però és l'única manera d'arribar a saber alguna cosa de la població.

Relacionada amb aquest aspecte i amb l'augment de població produït en l'inici de la utilització del ferro, hi ha l'existència d'un poblament dispers, probablement molt important, que enllaça amb l'època ibèrica, la presència del qual sembla evident; tanmateix resulta molt difícil trobar-ne les restes: les vil·les romanes i els masos moderns en serien la continuació.

3. Recursos econòmics i desenvolupament tècnic

En aquest apartat pretenem que els nois vegin els grans canvis econòmics i tècnics que s'hi van produir: Pas de la depredació a l'obtenció dels recursos alimentaris, fabricació i utilització de les primeres eines de pedra, aparició de la ceràmica feta a mà. El pas de la pedra al ferro i de la ceràmica manual a la feta a torn el veurem en el següent capítol quan estudiem els pre-romans.

Per veure els canvis econòmics agafem les dues èpoques, el paleolític i el neolític. Per veure els canvis tècnics n'agafem tres: els primers metalls, paleolític i neolític.

L'home del paleolític no produïa cap riquesa, es limitava a recollir allò que la natura li oferia, tal com fan els animals. La diferència és que l'home del neolític va crear unes eines que li permetien d'obtenir el menjar amb més seguretat. Aquesta idea que gairebé tots els nois tenen clara quan arriben a la segona etapa d'EGB cal aprofundir-la, perquè va carregada de confusions degudes al fet que s'imaginen els homes prehistòrics com els primitius actuals, i normalment no es plantegen com actuàvem nosaltres quan érem primitius. Les confusions es plantejen en dos punts. El primer, el dels productes. Cal aclarir que els homes del Vallès no menjaven cocos tropicals (de palmeres) ni caçaven tigres de la jungla asiàtica, sinó cèrvols, cabres, conills, porcs senglars y ocells que els nens poden haver vist passejant per un parc natural de les nostres muntanyes, i les avellanes, nous, castanyes bolets i fruites silvestres que recullen cada any dels boscos.

El segon és el de la tècnica. No utilitzaven cap eina de metall. Recollien el necessari per a un dia, perquè no sabien emmagatzemar. No tenien tota una experiència tècnica heretada d'avantpassats, perquè ells eren els primers. Tenien un alt nivell d'adaptació al medi en què vivien, el coneixien com a la pròpia casa, s'ha vist abans en parlar de la població.

Som conscients que per a aclarir alguns d'aquests punts tornem a caure en el que hem dit que era una font de confusió: la comparació amb els pobles primitius actuals. Quan ho fem, cal que demanem als nois que no es fixin en

els aspectes accessoris, —que són els que creen la confusió—, sinó en els aspectes essencials, cosa que resulta difícil perquè demana un grau d'abstracció molt important. És un perill, però no veiem cap altra manera d'aproximar els nois a una cosa que tenen tan llunyana en els temps.

Amb l'aparició de l'agricultura, s'obren unes noves possibilitats i l'home té major seguretat de comptar amb menjar. Tot i això, no abandona la recol·lecció, que encara li continua aportant gran part l'alimentació. Es comença a utilitzar un nou tipus d'eina.

Si recordem el Vallès com era al començament, el veurem ple de bosc. El treball de l'agricultura pressuposa per a aquests homes l'obtenció dels camps de cultiu, i això ho aconsegueix talant i cremant el bosc existent. Aquesta idea és imprescindible, donat que els nois, en parlar d'agricultura, s'imaginen el paisatge actual, ja roturat, on el pagès neteja i llaura els camps.

Els primers camps es devien instal·lar en llocs més aviat humits, prop dels cursos d'aigua de les terres més toves i humides; així suposem que devia passar al Vallès, i la distribució de la població que hem vist abans ho confirma.

L'estudi de la creació d'un excedent agrícola i de qui se'n apropia el treballem superficialment en l'apartat dedicat a les formes de vida. L'organització social que es crea entorn del conreu del camp sorgeix com un fet en el següent apartat.

Amb dues coses es treballen poc perquè ens semblen uns conceptes massa abstractes per a nois d'aquesta edat. Quan tornin a agafar la història del BUP o de FP, tindran ja una base i ha podran treballar profundament.

En l'aspecte tècnic cal remarcar que les tècniques més emprades en aquest temps són la de la pedra, la de la ceràmica —per a emmagatzemar la collita—, així com la caça.

Els primers homes que van agafar una pedra per ajudar-se a obtenir el menjar van observar que, si la tallaven i li donaven certa forma, obtenien molt millors resultats. Així va començar un llarg període de perfecció basat en dues tècniques. Una la del tallat, uns simples cops a un codol per obtenir una destrat grossa i groïtera o un minuciós treball amb els bocims que salten per obtenir puntes de sageta i altres eines molt perfeccionades. L'altra tècnica és un brunyit a pedres dures per poder obtenir destrats polides.

Els homes del paleolític inferior només van deixar destrats; els constructors de magàlits últims en treballar la pedra —tota una variada gamma d'eines. Nosaltres estudiarem les més freqüents: destrats, puntes de llança, sagetes, ganivets, ratlladors i burins, i la seva utilitat.

El treball de la pedra abasta tot el període. Comença amb el paleolític inferior, té un moment de gran perfecció en el paleolític superior, decau durant tot el neolític —les eines per treballar el camp no es fan fàcilment amb pedra— i té un darrer moment de gran perfecció en el període calcolític, abans de ser desplaçat pel millors avantatges dels metalls.

La ceràmica a mà agafa uns altres períodes. Comença amb el neolític, arriba a donar un nivell de perfecció tècnica amb el vas campaniforme del calcolític i a una perfecció quasi total amb el primer ferro. A l'època pre-romana decau considerablement, però això ja ho estudiarem en el segon capítol.

La fabricació de la ceràmica pressuposa una preparació de la matèria primera, el fang. El tipus de fang, la grandària del gra, la presència o absència del polit són uns aspectes que estudiarem a cada peça.

L'altre és el tipus de decoració que s'ha triat. Les peces que feren els primers homes del Vallès no en portaven, després amb simples incisions es feien petits dibuixos en banda, més tard els dibuixos, també en banda, previen complicades formes geomètriques.

Un altre és la forma donada al vas, i la tècnica que es va utilitzar per a aconseguir-la. Els primers vasos tenien forma ovalada i estaven fets d'una sola peça, seguint la tècnica dels rodets. Després van adquirir diverses formes. Les peces es fabricaven a trossos seguint la tècnica del rodet i la de la planxa i finalment s'ajuntaven tots.

L'últim és la utilització dels vasos; estudiarem el d'una sola època, la més documentada de la comarca: la dels sepulcres de fossa. Veurem les olles, els tupins, les escudelles, tasses i vasos petits. Amb això donarem fi a l'aspecte tècnic.

4. Formes de vida i condicions de treball

Amb l'estudi de les condicions de vida i treball pretenem que els nois resumeixin i completin la vida al Vallès en la prehistòria.

Com en els altres apartats estudiarem dues èpoques diferents, la del paleolític i la del neolític. No tractem la vida urbana del poblat del primer ferro per raons pedagògiques abans dites. No pretenem fer una enumeració de totes les èpoques històriques, ni un llistat de totes les cultures que han aparegut al Vallès, sino aquelles que han transformat més el paisatge i han comportat una manera de viure i de produir diferent. En aquest cas, els poblats urbanitzats i el treball del ferro ens ha semblat més adequat treballar-ho al següent capítol i perquè ja varem explicar que eren poc significatius a la comarca. Estudiem, en canvi, el paleolític, a fi de poder fer les comparacions

amb el neolític i perquè, tot i no haver trobat gaires restes al Vallès, només, unes destrals a la vora d'una riera a Bellaterra, sembla que la comarca va estar habitada en aquells temps i els restes han passat fàcilment desapercebudes en una comarca tant urbanitzada a hores d'ara.

La vida itinerant, resumeix la vida i el treball paleolític. Els homes viuen una temporada a la cova, se'n van després a buscar uns altres aliments i es desplacen unes desenes de quilòmetres, instal·lant el campament en aquells llocs on saben que el menjar és més abundant. La seva casa, com hem explicat abans, és aquest espai que ells caminen cada any. Els aixoplucs poden ser coves petites o cabanes de brancatge. Totes les feines més importants, caça, collita, pesca, fabricació d'eines de pedra, etc... les fan a l'exterior. Dins la cabana només fan feines secundàries, preparar el vestit, el menjar, etc...

Els grups que es desplacen són petits, vint o trenta persones a tot estirar, ja que un nombre més elevat resultaria difícil d'alimentar. Els estris personals són mínims per tal de facilitar-ne el desplaçament.

La vida als poblats explica la forma de viure i de treballar al neolític. El poblat és petit, les cases estan agrupades de manera que puguin tenir comunicació entre elles. Els ramats pasturen pel bosc, els camps estan a prop i rodejats d'una tanca per evitar destrosses. Quan s'ha de començar a plantar, hi treballa tot el poblat. Per mantenir els sembrats només calen les dones. Els camps donen feina, però deixen moltes hores del dia que s'aprofiteu per a tallar la pedra, fer els vestits, fer i coure la ceràmica, moldre el gra i, segurament, també per a cantar junts i ballar demanant protecció als déus. Les cabanes són petites, al fons s'hi guarda el gra, al mig s'encén el foc i al voltant s'hi dorm en estores o pells.

La vida de relació i l'acumulació d'un petit excedent de blat permet a uns quants comprar-se un collaret o altre ornament. Uns altres a conseqüeixen prou temps per a fer una vaixel·la complerta o per a acumular gran quantitat d'armes de pedra. És per això que estudiant els atuells dels sepulcres dels homes del poblat, trobem que uns són més rics que els altres. Comencen les diferències socials.

La gent que viu en comunitat es coneix i s'estima; per això, quan arriba l'hora de la mort, els cadàvers no són abandonats per ser presa d'aliment dels carnívors, sinó que són curosament enterrats amb tots els seus estris personals i menjar. Possiblement aquells homes creien que així continuarien vivint i els protegrien.

Per acabar aquest capítol oferim una bonica llegenda sobre la Pedra Llarga de Plegamans. Es tracta d'una variant de la llegenda del Pont del Diable de Martorell i explica l'existència d'un menhir a Plegamans. Amb això fem referència, encara que d'una manera molt anecdòtica, a la cultura

megalítica i presentem el món màgic que s'ha creat entorn d'algunes troballes prehistòriques. Recordem que a molts indrets de Catalunya, les des-trals de pedra polida neolítica són guardades com a pedres que llança el llamp i que protegeixen de les tempestes.

1. Tipus d'hàbitat i la seva distribució en l'espai

Material, tècniques i exercicis

Per a donar una visió de la primera distribució de l'hàbitat al Vallès, hem elaborat una llista amb tots els pobles que van ésser habitats en aquell temps. La llista inclou tants llocs habitats com cementiris, perquè suposem que on s'hi han trobat necròpolis devia haver-hi en alguns temps habitació. Les dades ens les donen els mapes generals de Catalunya que il·lustren l'obra de Miquel Tarradell, *Les arrels de Catalunya* (1). Les hem actualitzat amb les de l'obra de Miquel Sánchez (2), que es refereix només al Vallès, principalment a Cerdanyola, és de recent publicació i dona la darrera visió que hi ha fins al moment (1980).

Passem després a veure quin medi rodejava aquests primers habitatges i, per saber quina mena d'habitacions tenien aquesta gent, hem de recórrer a dos textos, l'un de Miquel Tarradell (3), que ens explica quina mena de paisatge era l'habitual per trobar coves i quins elements, riu, vall, etc. eren sempre pròxims i com, amb l'aparició de l'agricultura, l'home comença a abandonar les coves i la muntanya i s'estableix als primers poblats de cabanes molt senzilles. L'altre, d'en Ramon Ten (4), ens explica com fins i tot en època neolítica avançada l'home tant vivia en cabanes com en coves, perquè durant en la prehistòria la vida transcorria bàsicament a la intempèrie.

No tenien la idea de la casa com a lloc acollidor on estar.

Per a acabar d'arrodonir aquesta visió del poblament, donem unes llistes de les coves que varen ésser habitades i dels llocs on hi hagué poblats. Elaborem aquesta llista a partir de les dades d'en Miquel Tarradell i Miquel Sánchez citades anteriorment. Hem eliminat les coves de les quals només es té notícia que foren sepulcrales.

(1) M. Tarradell. *Les arrels de Catalunya*. Biografies catalanes, nº 0. Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1962; pàgs. 74-122-162-178.

(2) M. Sanchez. *Història de Cerdanyola*. Vol. II. Barcelona, 1978; pàgs. 12 a 22, 25 a 27, 29-31-32.

(3) M. Tarradell. Op. cit., pàgs. 9-10-82.

(4) R. Ten. "Notes entorn del calcolític català". Informaciones Arqueológicas nº 26. Barcelona; pàg. 6.

Quan després de l'última glaciació van acabar aquests grans canvis, cap a l'any 40000 a.C., el paisatge va començar d'assemblar-se a l'actual, encara que més feréstec i boscós.

Va ser aleshores que van aparèixer al Vallès els primers homes. En altres comarques havien aparegut abans. Aquests homes primers van viure de la caça i recol·lecció, i més tard van aprendre a conrear els camps i altres tècniques industrials. Però el rastre que van deixar en el paisatge va ser molt semblant. Coves i poblats de cabanes rudimentàries van ser habitats indistintament, i la vida de tot el període va desenvolupar-se a l'aire lliure.

Veiem com va anar tot.

Tècniques

En aquest apartat treballarem bàsicament dues tècniques: el mapa i el comentari de text.

El treball amb mapa serà simplement de localització.

En el primer cas utilitzarem un sol signe. En el segon, dos, un per cova i un per poblat. L'única dificultat estriba en saber situar bé els noms, de manera que corresponguin als punts assenyalats. Tenint en compte la senzillesa dels exercicis creiem que es pot fer ja a sisé.

Els mapes han de comentar-se. En el primer cas, cal relacionar els llocs habitats amb el medi físic (vall, plana, muntanya). També es pot comparar amb el poblament actual. En el segon el comentari ha d'explicar el tipus d'habitat que predominava més.

En els comentaris de text utilitzem dues tècniques: la de dibuixar la idea comentada, en el cas dels dos primers textos i el simple comentari de text en el tercer.

En el cas de dibuixar el text cal haver-lo treballat bé, primer, per que la imatge quedi ben representada.

Volem que els nois relacionin els tres textos per aconseguir-ho cal un esforç imaginatiu i de síntesi. Han d'imaginar-se el mateix lloc en dues èpoques diferents i dibuixar les variacions que s'han produït en el medi físic i en el paisatge humà.

El tercer text serveix de comentari i complement dels dos dibuixos.

EXERCICI 1

El paisatge al Vallès durant la prehistòria

La prehistòria abraça un període molt llarg de temps que va des de molts centenars de milers d'anys a.C. fins al 500 a. C.

En aquest temps es van produint canvis molt importants en el paisatge: al temps de les glaciacions la terra era irrecognoscible car que era coberta de capes molt espesses de gel semblants a les que hi ha a les zones polars.

En els períodes de desglaç l'aigua, molt abundant, desgastava de manera brutal les muntanyes i serralades omplint les àmplies valls; les plantes, tant d'una època com d'una altra, eren molt diferents de les que tenim ara.

Treball que cal fer

- 1.— Llegeix el text nº 1 amb atenció i fixa't que parla de dos tipus de clima que feien el paisatge completament diferent.

En un full dividit en dues parts representa com devien ser els voltants de Terrassa en cada un dels dos períodes. En cada un dels dibuixos han de sortir la Mola de St. Llorenç i les rieres de Les Arenes i Vallparadís.

El primer dibuix ha de representar l'època de glaciació.

El segon, el període càlid. En aquest segon dibuix has d'esforçar-te per dibuixar una cova tal com s'explica al final del text. Consulta a l'exercici 3 on eren les coves d'aquesta zona.

Pots consultar els llibres d'història de la terra i deixar córrer la imaginació, perquè ja saps que ens és molt difícil de representar el paisatge tal com era, puig que ningú no el va veure ni el va poder contar. El dibuix l'intitularàs "El Vallès al paleolític".

- 2.— Representa després el Vallès a l'època en què els homes vivien en poblats.

Llegeix el text nº 2 i, en un paisatge semblant a l'anterior, situa els poblats de cabanes.

Consulta l'exercici tercer per tal de saber on hi havia poblats a la zona de Terrassa.

Aquest dibuix té com a títol "El Vallès a l'època dels primers pagesos del pla".

TEXT 1

El medi físic i l'emplaçament de les coves al paleolític

El paleolític superior fou un temps de canvis climàtics molt marcats. A uns períodes de clima relativament temperats van seguir d'altres molt freds anomenats glaciacions.

En temps de fred, el glaç arribava a trencar les roques dels sostres de les coves o de l'exterior. En els períodes interglacials l'aigua del desglaç nodria els rius, que portaven un cabal molt considerable. El paisatge era molt diferent del que veiem nosaltres.

Els llocs que van triar per a habitat devien ser molt diferents de com els veiem ara. Segurament van anar a viure en aquells llocs on els factors naturals els eren favorables; hi havia coves prou grans per a ésser habitades, i les possibilitats de caça eren abundants.

Sembla que tingueren preferència per les coves situades damunt de rius, sovint a les gorges, a la proximitat immediata de l'aigua, i d'aigua abundosa. Són molt rares a la muntanya, lluny de les valls.

(Adaptació de M. Tarradell. *Les arrels de Catalunya*, pàgs. 10-11).

TEXT 2

On es van situar els primers poblats

Els primers pagesos vivien bàsicament de l'agricultura; els ramats els tenien com a complement. Foren els primers d'abandonar, d'una manera decidida, les coves com a casa i establir els primers pobles, petites agrupacions de cabanes, possiblement no gaire distintes de les actuals cabanes de llenyataires, potser de planta rodona, com és corrent en les primeres etapes de les construccions de cases.

La manca de preocupacions defensives a l'hora d'elegir l'emplaçament dels poblats ens dibuixa unes comunitats pacífiques, entre les quals la guerra no devia ser pas un estat normal.

(M. Tarradell. *Les arrels de Catalunya*. pàg. 76.)

EXERCICI 2

A continuació trobaràs una llista de llocs que sabem amb seguretat que van ésser habitats a l'època prehistòrica. Alguns pertanyen als temps paleolítics, altres als primers pagesos i altres són de l'època del primer ferro.

Ens interessa de veure quins dels nostres municipis actuals han estat habitats des de fa molts anys.

Treball que cal fer

- 1.— En un mapa físic del Vallès Occidental situa els primers llocs habitats del Vallès.
- 2.— Compara'l amb el mapa dels municipis actuals i fes un petit comentari:
 - Quins municipis actuals eren ja habitats i quins no.
 - Quins van ser habitats, els de la plana o els de la muntanya? O no hi veus cap diferenciació?
 - Si et surten més a la plana, de què et sembla que vivia aquella gent?
 - Fes el mateix si et surten els de la muntanya.

Primers llocs habitats del Vallès Occidental

Caldes de Montbui	Sentmenat
St. Quirze de Terrassa	St. Cugat del Vallès
Sta. Perpètua de Mogoda	St. Llorenç del Munt
Ripollet	Terrassa
Cerdanyola	Sabadell
Palau de Plegamans	Rubí

Fonts:

M. Tarradell, *Les Arrels de Catalunya*, pàgs. 74-122-162-178.

M. Sánchez, *Història de Cerdanyola*, pàgs. 12-19-22-25-27-29-32.

EXERCICI 3

Viure en coves — viure en poblats

Tot seguit trobaràs una llista de coves i poblats descoberts i un text que t'ajudaran a imaginar-te com devia ser la vida al paleolític.

Treball a fer

1. Utilitza un mapa físic del Vallès i situa el llistat anterior fent servir dos signes, un que representi poblat i l'altre cova.
2. Fes un comentari del mapa:

- Tipus d'hàbitat que predominava: la cova o el poblat.
 - De què et sembla que devien viure els homes de l'hàbitat que has vist que predominava.
3. Llegeix el text i explica, a continuació del comentari de mapa, on vivien realment els homes de la prehistòria.

Viure en coves – viure en poblats

Poblats

Caldes de Montbui
 St. Quirze de Galliners
 Sta. Perpètua de Mogoda
 Ripollet
 Cerdanyola
 Terrassa
 Sabadell
 St. Cugat
 Rubí

Coves

Cova Solanes (Caldes de Montbui)
 Cova del Frare (St. Llorenç del Munt)

Font: M. Sánchez
 Elaboració pròpia

TEXT

La vida a l'aire lliure

Durant tot el temps anomenat prehistòria l'home va viure en coves o en poblats indistintament. En realitat les coves o cabanes només servien com a magatzem, dipòsit o aixopluc en cas de necessitat, i la vida es feia, pràcticament, a l'aire lliure.

Les coves que han estat localitzades es troben en llocs molt ben escol·lits. La cova del Frare de Sant Llorenç del Munt domina tota la vall i té tres boques i un ample vestíbul que probablement ja fou habitat. La de Solanes a Caldes té unes condicions semblants.

Els poblats, en canvi, es troben enclavats a l'àrea fèrtil de la plana, prop dels cursos d'aigua i de les zones boscoses, on les possibilitats de cultiu són grans i la ramaderia estable.

(Adaptació de Ramon Ten i Carnè. *Notes entorn al Calcolític vallesà*. Informaciones Arqueológicas, nº 26).

2.— Evolució demogràfica

Material, Tècniques i exercicis

No tenim dades concretes que es refereixin al nombre de població en aquesta època, per això hem recorregut a diferents elements que ens sembla que expliquen característiques de la població i vénen a suplir la manca d'informació.

Veurem de primer l'evolució del poblament en aquest període a través de les dades, algunes vegades ja esmentades, de M. Tarradell (5), M. Sánchez (6) i Anna Muñoz (7). Per a aconseguir-ho, hem dividit el període en tres èpoques cronològicament molt diferents, però culturalment unitàries: el Paleolític (uns 25000 anys a.C., cultura aurinyaciana representada a Bellaterra), el Neolític (del 3500 al 1700 a. C., cultura dels sepulcres de fosses Veracià i Calcolític) i primers metalls (1800 a 450 anys a.C., cultura del bronze i primer ferro).

La manca de dades del paleolític dóna una visió de despoblament que, tot i ser certa, resulta una mica exagerada. Segurament els homes van viure al Vallès en aquella època, sobretot a les muntanyes on hi ha més facilitat per a trobar aixopluc i bona caça, però les restes que van deixar han passat desapercebudes fins ara. Cal esperar que en temps pròxims unes bones prospeccions donaran un nombre més elevat de poblament.

Per al període següent, el nombre de restes arqueològiques ens sembla prou significatiu per a explicar l'augment de la població produït com a conseqüència de l'aparició de l'agricultura. Les planes del Vallès, aptes per als conreus, van començar a ésser habitades d'una manera permanent i amb bastant d'intensitat des dels temps dels sepulcres de fossa (8).

En el tercer període, veurem que apareixen nous poblats, mentre que

(5) M. Tarradell. *Les arrels de Catalunya*, pàgs. 74-122-162-178;

(6) M. Sánchez. *Història de Cerdanyola*. Vol. II, pàgs. 12 a 19.

(7) A. Muñoz. *La cultura neolítica catalana de los sepulcros de fosa*. Publicaciones eventuales nº 9. Instituto de Arqueología y Prehistoria. Universidad de Barcelona, 1965; pàgs. 41 a 47.

(8) Anteriorment a aquest període s'han trobat fragments de vasos de ceràmica cardial, pròpia dels primers temps del neolític, a Sta. Perpètua de Mogoda.

d'altres desapareixen. La majoria, però, es mantenen. Tot plegat podria indicar-nos una lleugera puja de la població. Recordem que els grans canvis no es produïren, probablement, fins a l'època pre-romana.

Completen aquesta visió amb uns textos de M. Tarradell sobre l'evolució del poblament (9). El primer es refereix al neolític i ens explica el problema que representa calcular la densitat de població partint únicament de les dades arqueològiques, sobretot quan aquestes són tan fungibles com uns sepulcres excavats a terra. El segon ens parla de la continuïtat de l'hàbitat en coves en tot aquest període, i com a l'època del primer ferro s'incrementa; i tot, per acabar desapareixent a la fi del mateix període. El tercer explica com és molt possible que, juntament amb el poblament agrupat, existís un abundant poblament dispers a les comarques agrícoles com ara el Vallès i el Maresme. Aquests dos últims ens ajudaran a veure l'increment de la població del temps.

Tècniques

Les tècniques utilitzades seran com en el cas anterior, al mapa i el comentari de text.

El mapa d'aquest apartat té un grau més elevat de dificultat que l'anterior. La dificultat resideix en haver de fer un calc, on els poblats que es mantenen han de quedar sobreposats. El comentari de aquest mapa reclama un grau elevat de síntesi, car han de fer una comparació.

El comentari de text serà de tipus clàssic. Pretenem que sigui un complement de l'observat en el mapa. Demanem doncs, bastant de síntesi.

EXERCICI 1

L'evolució de la població durant la prehistòria

Per poder conèixer el nombre d'habitants d'aquesta època hem de recórrer a les troballes arqueològiques. Aquestes ens diuen alguns dels llocs que van ser poblats, però mai no ens diran quanta gent hi habitava.

Aquesta dificultat la trobarem al llarg dels dos primers capítols. No podem saber amb exactitud el nombre de gent fins que no comencin els primers recomptes de la població que es van fer catorze segles després de Crist.

Veiem què podem esbrinar a través de les troballes i dels textos sobre l'evolució del poblament en aquesta època.

(9) M. Tarradell. *Les arrels de Catalunya*, pàgs. 75-190-189.

Treball que cal fer

1. En un mapa del Vallès situa el poblament prehistòric. Utilitza un símbol diferent per a cada època i per a cada poblat.

- Paleolític.
- Primers pagesos del Pla.
- Primer Ferro.

En el primer cas situa el paleolític i els pagesos. Fes un calc amb paper vegetal i situa els poblements del ferro.

2. Fes un comentari dels mapes que n'han resultat:

- Valora l'escàs nombre de població del paleolític. Era realment deshabitada el Vallès? Consulta el text nº 3 per tal de donar-ne la resposta.
- Quan va començar a ser habitat el Vallès?
- Compara els poblements dels pagesos del pla amb els del primer ferro.
- Nombre d'assentaments.
- Període d'anys de cada època.
- Llocs on la població continua d'una època a l'altra i llocs que no.
- Treu una conclusió: a quina època va ser més habitat el Vallès?

Suposem que has vist que la població va anar augmentant amb el temps i que l'època més habitada va ser la del primer ferro. Et proposem que continuïs reflexionant sobre aquest punt.

3. Llegeix els textos 1 i 2 i escriu una redacció explicant quins elements donen a entendre que l'època del ferro va ser la més poblada. El títol de la redacció ha de ser "La població a l'època del primer ferro".

Guió:

- Tipus de lloc habitat en aquesta època: és el final d'un període i el començament d'un altre?

- Quina relació veus entre l'ús del ferro i l'augment de la població? Si no saps com treballar-ho, demana-ho al mestre o consulta algun llibre de text.

Poblament al Vallès durant la prehistòria

Paleolític

Bellaterra

Primers pagesos del pla (3.500 a 1.700 a.C.)

Cerdanyola
Ripollet
St. Quirze de Galliners
Sta. Perpètua de Mogoda
Caldes de Montbui

Primer ferro (1.800 a 450 a.C.)

Terrasa
Sabadell
St. Quirze de Galliners
Rubí
Cerdanyola
Caldes de Montbui
Ripollet
St. Llorenç del Munt

(Fonts: M. Sánchez. *Història de Cerdanyola*.
A. Muñoz. *Los sepulcros de fosa*.
Elaboració pròpia).

TEXT 1

Renaixement de les coves durant el primer ferro

Malgrat que la vida en poblats fou molt important, les coves no foren abandonades. Ben al revés, s'observa una mena de renaixença cavernícola amb l'aparició del treball del ferro.

Moltes, potser la majoria de les coves catalanes, tenen materials d'aquest temps. Molt sovint la capa corresponent a la civilització del ferro tanca la història d'una cova; és l'última època que es féu servir com a casa, després d'haver-hi viscut gent durant molts segles. En altres casos són coves habitades exclusivament d'aquesta època.

(M. Tarradell. *Les arrels de Catalunya*, pàg. 180)

TEXT 2

Poblament dispers durant el primer ferro

A l'època del primer ferro, 600 ó 700 anys abans de Crist, a totes dues comarques, al Vallès i al Maresme, hi hagué un poblament dispers molt intens. Si els nuclis importants coneguts són escassos, hi havia en canvi una gran quantitat de troballes que demostren la presència de petits grups que vivien, no pas en poblats d'una certa extensió, sinó més aviat en grups familiars d'una o unes quantes cabanes, distribució que es pot comparar amb la de les masies actuals, de les mateixes comarques, i amb una tendència a l'ocupació de les terres planes, amb un marcat caràcter agrícola. Naturalment, els vestigis d'un poblament d'aquesta mena són molt més difícils d'estudiar que no pas el nuclis importants, sobretot perquè les restes són quantitativament escasses i a les planes l'acció del conreu i del poblament posterior ha tendit a esborrar-ne els rastres.

M. Tarradell. *Les arrels de Catalunya*, pàgs. 189-190).

TEXT 3

Com coneixem la població de la prehistòria

Per a saber quanta gent hi havia en els temps que no ens han deixat documents per escrit, heu de recórrer a veure quantes restes arqueològiques s'hi han trobat. Segons el nombre de restes es pot saber quins llocs van ésser habitats i quina densitat de població hi havia. És segur que les restes que es troben representen, com sempre passa, un petit tant per cent en relació amb les possibles que resten encara amagades a la terra i que no han estat mai descobertes. Hem de suposar amb un mínim de lògica que per a cada una que ha estat aprofitada per a la història, tres o quatre o cinc han passat sense que se'n tingui notícia. I això vol dir que si ara, amb les dades que tenim, ja hem suposat que el nombre de llocs habitats és elevat, i que, per tant, es tracta de grups importants en el poblament prehistòric de Catalunya, les que podríem haver tingut, si totes les descobertes fortuïtes fossin conegudes, ens ho confirmarien amb molta més força, sobretot en el cas dels pagesos del pla.

(Adaptació de M. Tarradell. *Les arrels de Catalunya*, pàg. 75)

3.— Recursos econòmics i desenvolupament tècnic

Material Tècniques i exercicis

L' estudi dels recursos econòmics i tècnics l'hem dividit en dues grans parts: l'obtenció de l'alimentació i l'estudi de les tècniques més utilitzades,

el treball de la pedra i el de la ceràmica. No fem cap estudi concret sobre el treball dels metalls per manca d'informació sobre la comarca i el poc de pes que degué de representar en la vida d'aquesta gent. En el capítol dedicat als íbers veurem les tècniques del ferro.

Com a l'apartat anterior l'estudi es basa en dues èpoques: el paleolític i el neolític.

L'obtenció de l'alimentació es treballa a partir de uns textos generals de Mª Lluïsa Pericot i Josep Mª Fullola (16) i que expliquen els productes, la tècnica que se suposa que s'utilitzava i les eines de què disposaven.

El text ens sembla interessant per als nois perquè presenta una caça i recol·lecció basades en els animals i productes mediterranis, i perquè desmenteix la idea molt generalitzada per pel·lícules infantils que la recol·lecció va lligada a un medi tropical, singularment les palmeres, tigres i lleons.

Per tal de completar la visió de la cacera hem triat un exemple de l'etnografia. Es tracta d'un text sobre un indi (17) que explica com el caçador ha de conèixer molt bé el medi per a poder caçar amb armes poc perfeccionades, i com s'utilitza l'animal mort.

Per a veure els canvis que es van produir amb l'aparició de l'agricultura, tenim un text d'en Maluquer (18). Aquest text ens sembla interessant per tal d'aclarir una altra idea molt difosa que és que, una vegada es planten els camps, l'home deixa les activitats recol·lectores. El canvi, que era molt important, encara que la tècnica fos poc avançada, feia que els productes plantats pötser fossin el complement d'una dieta bàsicament recol·lectiva. El medi poc explotat ho facilitava.

Aquest aspecte tècnic el tractem a continuació amb un text sobre una tribu primitiva actual, de Nova Guinea. L'article (19) d'on hem tret la informació explica el consum d'energia que es feia en cada operació del procés agrícola i com tenien molt en compte l'ecologia del lloc, per tal que la font de conreu no s'esgotés. La part que presentem als nens és la que es refereix a la tècnica utilitzada, tria de la zona del bosc, tala i crema, plantació i abandó del camp, quan ja està esgotat, i l'ecològica: procurar que els arbres no desapareguin, perquè així tindran de nou el bosc que dona fertilitat a la terra i més

(16) M. Ll. Pericot, J. M. Fullola, "L'home i les indústries del Paleolític". *Història de Catalunya*, vol. I, pàgs. 29-31.

(17) T. Kroeber. *Ishi, el último de su tribu*. Ed. 2 Cultures. Bosch, Barcelona, 1978; pàgs. 59-60.

(18) J. Maluquer de Motes. "L'economia i les estructures sociopolítiques del Neolític". *Història de Catalunya*, vol. I, pàg. 108.

(19) R. A. Rappaport. *El flujo de energía en una sociedad agrícola*. Selec. Scientific American. *Biología y Cultura*. Ed. M. Blume. Madrid, 1971; pàgs. 379-385.

endavant el podran tornar a plantar, no arrencant els productes cultivats de cop, sinó agafant-ne algunes fulles, etc...

No anomenen els productes que planten per les raons que hem adduït abans.

Veiem les condicions que oferien les terres del Vallès als primers agricultors en un text d'Anna Muñoz (20); el text ens serveix per a incidir en la idea donada al capítol dedicat a la població que els primers vallesans eren bàsicament pagesos.

L'apartat de les tècniques és potser més complet, perquè disposem de molt de material i estudis millors, ja que gairebé tota la informació arqueològica que es maneja actualment ve de l'observació de les restes lítiques i ceràmiques millors conservades del temps. Amb tot, disposem de poc de material per a estudiar les indústries del paleolític al Vallès.

A fi de veure les diferents eines i la seva utilitat i poder fixar-se en els detalls de la fabricació, resulta imprescindible una visita al museu. En aquest cas, el museu que disposa de més informació és el Museu Arqueològic de Barcelona, però les restes que hi trobem són massa nombroses i depassen l'àmbit que preteníem estudiar. Es per això que programem la visita al Museu d'història de Sabadell, on hi ha suficients troballes que faciliten la comprensió per part dels nois.

Com a documentació prèvia a la visita, i perquè els nois coneguin amb quines tècniques es van fabricar els instruments i les formes més característiques i llur utilització, hem preparat un dossier basat principalment en diferents articles de la Història de Catalunya de Salvat (21).

Aquesta obra, atès el seu caràcter de divulgació, ofereix un llenguatge clar i unes explicacions prou resumides de cada cultura perquè siguin entenedores per als nois que han de treballar-les.

Completem el dossier amb il·lustracions d'un conjunt d'eines trobades al Vallès, recollides en diferents articles i publicacions (22-23).

El dossier comprèn el Paleolític, molt poc representat al Vallès Occidental però que estudiem detalladament per la importància que té com a prime-

(20) A. Muñoz. "Les comunitats neolítiques". *Història de Catalunya*, vol. I, pàg. 62.

(21) Ll. Pericot, R. Fullola. "L'home i les indústries al paleolític". *Història de Catalunya*, vol. I, pàg. 4 ss.

(22) E. Carbonell, R. Marcet. "Troballes paleolítiques al Vallès". *Información Arqueológica* nº 26. 1978, pàgs. 3-4.

(23) Serra Rafols i de C. "La exploración de la necrópolis neolítica de la Bòbila Madurell de St. Quirze de Galliners". *Museu de la Ciutat de Sabadell*, pàgs. 66-68.

ra fase d'evolució de les eines i per tal de poder seguir tots els passos de l'evolució tècnica. I el neolític, al qual hem afegit l'eneolític com a període final de renaixença d'una indústria que els metalls haurien d'ensorrar. L'eneolític, més lligat a les activitats ramaderes, és també poc representat a la comarca.

El dossier ens permet de veure com van evolucionar les eines segons les necessitats de la gent, i com les destrals de pedra polida, presentades com a elements més característics de la nova època (neolític), són només una de les eines emprades per l'home agricultor.

Hem preparat un altre dossier per a la ceràmica. En aquest cas els períodes estudiats han estat el neolític, en la cultura dels sepulcres de fossa (24), com a primera cultura que coneix la fabricació de la ceràmica i que és molt estesa al Vallès, l'eneolítica o cultura del vas campaniforme, poc difosa a la comarca, però que treballem per la seva importància i la de les urnes incensàries del període hallstàtic, molt ben representades a la comarca i que suposa una alta perfecció tècnica en el treball de la ceràmica a mà.

El dossier consta d'una part general, on s'expliquen diferents formes, ornamentacions, utilitat i nivell tècnic en el treball del fang, tretra de les ja citades Història de Catalunya (25), de l'obra de l'Anna Muñoz (26), i d'una part d'il·lustració on es veuen les formes que apareixen més al Vallès, extreta d'uns articles de Serra Ràfols (27) i Bosch Gimpera (28).

Veiem com les activitats agrícoles aporten les necessitats d'una nova tècnica, com la ceràmica. Com es comença amb unes tècniques molt primitives d'elaboració, fer vasos d'una sola peça, a partir de rodets treballats a mà, imitant les formes naturals, i com més tard es fan vasos ajuntant-dues o més planxes i decorant-les com en el temps del ferro, s'arriba a tal perfeccionament que semblen fets al forn.

(24) S'han trobat petits fragments de ceràmica cordial del tipus montserratí a Sta. Perpètua de Mogoda. Resten inèdits al museu local.

(25) A. Mª Rauret, *La civilització dels megàlits i de les coves sepulcrales. Història de Catalunya*, vol. I, pàgs. 90-92.

(26) A. Muñoz, *La cultura catalana dels sepulcres de fossa*, op. cit., pàgs. 280 a 290.

(27) J. de C. Serra Ràfols, "Sepulturas con vaso campaniforme descubiertas en Sabadell". *Revista Museu Ciutat de Sabadell*, 1950; pàgs. 80-81.

(28) Bosch Gimpera-Colomines, "La necrópolis de Can Missert (Terrassa)". *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. 6, 1915-1920.

Tècniques

Les tècniques d'aquest apartat són més variades: el comentari de text, l'observació indirecta (gravats) i observació directa.

Els comentaris de text. Combinarem els comentaris-dibuix amb el clàssic. En els primers textos, per facilitar la seva anàlisi, dividirem el full del dibuix en tantes parts com coses ens explica el text. A cada part hi farem el dibuix corresponent. Les parts del text 1er. del primer exercici seràn espècies caçades, instruments de caça i tècnica. El segon, serà un comentari clàssic, ens ajudarà a veure quines adaptacions i quin nivell de coneixença del bosc demana aquest tipus de caça. Hi haurà treball de síntesi. El tercer tindrà a ser amb dibuix.

En el text nº 4 el full tindrà dues part: productes i eines. Demanarem que els dibuixos siguin molt exactes. Ensenyarem fotografies o buscarem a l'Enciclopèdia si no coneixem bé el fruit.

En el text nº 1 del segon exercici, per a la comparació de la procedència dels aliments de l'home neolític, demanarem una redacció. Hauran de veure que hi ha uns productes que es mantenen i uns de nous. L'exercici demana un considerable esforç d'abstracció.

En les tècniques de conreus, en el text nº 2, farem un dibuix seriat, seguint l'ordre en què es fan les feines. Tots aquests comentaris que demanem més d'un dibuix resulten molt útils, com ja hem dit, per ajudar a analitzar. La lectura previa del text ha de ser molt minuciosa per tal de no oblidar cap de les part importants.

Els textos que es refereixen als pobles primitius actuals demanen un grau d'abstracció ja que els nois han de saber veure el que interessa, que és la tècnica, i no pas els homes que la fan. Per no crear confusions fora millor que, si representen homes, els vesteixin com els del Paleolític.

Els treballs de preparació de la visita als museus estan basats en l'observació de gravats i en la comparació. Demanem un cert grau d'imaginació. Resulta molt útil fer-los en forma de mural. (Treball en petit grup). La imatge clavada a la paret ajuda a comprendre les idees.

Resulta molt fàcil, que, una vegada fets els treballs i abans d'anar al Museu, els nois treballin les tècniques en les propies mans, fent destrals i ganyets, comprovant-ne la resistència, i la utilitat, fent gerres, emprant les dues tècniques indicades, la dels rodets i la de planxa i decorant-les com els homes paleolítics.

El treball en el museu ha d'ésser concret, basat en l'observació i plas-

mat principalment amb dibuixos. Cal que els nois sapiguen dibuixar bé al natural, perquè reproduïxin amb fidelitat les coses observades.

Al tornar del Museu, cal completar el treball dels murals i muntar una exposició.

EXERCICI 1

La caça, la pesca y la recol·lecció (Paleolític)

Els primers homes que van viure al Vallès s'alimentaven dels productes que la natura els oferia, sense pensar si en la pròxima ocasió trobarien res. Aquest tipus d'economia que només pretén obtenció s'anomena depredador, ja que solament pensa a obtenir un producte sense preocupar-se'n de la reproducció, i va ser característic al començament de la vida humana a la terra.

Els textos que trobaràs a continuació t'expliquen com funcionava aquest sistema.

Treball que cal fer

1. Llegeix amb atenció el text nº 1 mirant d'entendre tot el que diu. Busca al diccionari el vocabulari concret de la tècnica de caça que no coneixis; atzagaia, dard, propulsor, etc...

Representa amb dibuixos el que diu el text. Pren un full i divideix-lo en tantes parts com punts té el text; a cada part hi representes el dibuix corresponent.

- Espècies més caçades.
- Tècniques de caça.
- Eines emprades.

2. Llegeix el text nº 2 i comenta extensament tots els ritus de la caça.

- Preparatius.
- Eines que porten.
- Tècniques concretes de la caça.
- Utilització de l'animal.

- Recuperació de les fletxes utilitzades.
- Durada de la caçera.

Valora el fet de la caça. Al començament dèiem que era una activitat depredadora:

- Et sembla que es prenen precaucions per no danyar més animals que els que es volen caçar?
- Creus que no es preocupen realment per la seva caça i de si tornaran a tenir-ne?
- D'on creus que ve la caça?

Ei text que has treballat correspon a un indi actual; consulta al llibre de text si els homes del paleolític feien coses semblants i escriu una petita redacció que titularàs "La caça durant el Paleolític".

3. Llegeix el text tercer i explica amb dibuixos en que consistia la recol·lecció de fruites i quines eines s'hi utilitzaven. Pots dividir el full en dues parts.

- Productes.
- Eines de recol·lecció.

Com el cas anterior, consulta el llibre a fi que vegis la forma exacta de les eines.

TEXT 1

La caça al Paleolític

Entre la caça d'espècies grans, cal fer notar una preferència pels animals herbívors que cal atribuir a llur menor perillositat per als caçadors. Hi dominen els cèrvids, els caprins i els bòvids. Les restes de carnívors apareixen en nombre més reduït, i l'espècie més abundant és la dels felins.

Naturalment, però, els homes del paleolític no s'alimentaven només de grans animals, de caça difícil i segurament espariada pel temps. Els animals petits constituïen sens dubte la base de l'alimentació diària de carn. Segons el que es desprén de les restes trobades a les coves, a Catalunya el conill va ésser l'animal menor més caçat durant el període. S'han dut a terme estudis molt interessants de la quantitat de carn que hom en podia extreure, i s'ha arribat a la conclusió que no era possible una economia basada exclusivament en la

caça del conill; tanmateix, i per descomptat, aquest era l'animal que assortia la font primordial de carn en l'alimentació diària. Segons uns càlculs basats en les restes de conills aparegudes en una àrea determinada del País Valencià, la de la zona de Gandia, es dedueix que hom caçava una mitjana d'un exemplar cada dues hores, és a dir, una mitjana de 2,54 conills per persona i dia. Una última dada revela que, amb mitjans estrictament paleolítics, tribus de l'actualitat tenen caçadors experts que arriben a obtenir fins a vint-i-set conills en una sola jornada.

Els ocells són una altra mena abundant de caça menor que es troba documentada als jaciments.

Abans de cloure l'apartat de la caça, cal fer esment que, a més dels animals grans i dels mitjanament petits, una part importantíssima de la dieta paleolítica la constituïen els animals minúsculs; tanmateix, avui no se'n pot provar l'existència, perquè l'home devia menjar-s'els sencers. Aquests animals eren els petits rèptils, sargantanes, serps, llagostes, formigues i cargols, així com larves de diverses espècies. Cal no oblidar, tampoc, els ous de tota mena d'ocells, aliment exquisit i que, a nivell arqueològic no deixa rastre que sigui objecte de excavacions.

Les tècniques de caça van anar complicant-se i perfeccionant-se a mesura que esdevenia més complexa l'estructura social del grup caçador, amb una major col·laboració per part dels seus membres en l'estratègia conjunta. Les armes emprades, llances, atzagaies, dards etc. són impulsades cap a l'objectiu per mitjà de propulsors que els imprimien la velocitat necessària per a abatre la peça cobejada. Amb una persecució organitzada, a vegades establint relleus, el grup, coordinat, aconseguia de separar un o diversos exemplars del ramat i matar-los (...).

Una altra de les tècniques que indubtablement hom va emprar és la dels paranys. Com a tals es poden interpretar els forats o els valls recoberts de branques dins dels quals devien caure els animals i cap a on eren orientats pels grups dels caçadors, que els tancaven en zones amb l'única sortida d'un penya-segat.

(Font: M. LI, Pericot, i J. M. Fullola, *Història de Catalunya*, vol. I, pàgs. 29-30).

TEXT 2

Ishi caça un cèrvol

El text que trobaràs a continuació relata la primera cacera d'un cèrvol feta per un indi a començaments d'aquest segle. Està tret d'un llibre titulat *Ishi, el último de su tribu*, que explica la història de l'últim indi d'una tribu de Califòrnia.

Fixa't bé en totes els moviments de l'indi durant la cacera i què fan després amb l'animal.

L'oncle major diu que he de matar el primer cèrvol de l'Any Nou! Timawi i jo anirem de caça! Nosaltres els wanasi de Tuliyaní. Hem dejunat i hem resat i pres el bany d'abans de la cacera. D'aquí a moltes llunes, quan hagi portat al poble molts cèrvols em diran Ishi el caçador .

Cançó:

Les cançons van!
segueixen les senderes del cèrvol!
Cacen el cèrvol!
Les cançons van!
Les cançons van!

Durant tota la nit, Ishi va parlar en sons amb el seu arc, ell i Timawi estaven en camí abans de l'alba. Van glopejar aigua però no van pendre cap aliment. Només menjarien en tornar de la caça.

Cada wanasi portava penjat al cinyell de pèl de cèrvol, dins una funda de pèl de talp, un ganivet de pedra de cristall molt afilat. A l'espatlla esquerra el carcaix ple de fletxes i sota el mateix braç tres fletxes que podia agafar sense canviar de posició. Portaven també un tros de corda, un cistell i un cap de cèrvol dissecat.

Van començar a olorar l'animal abans d'arribar als Tres Tossals. Mantenint-se a sotavent van vorejar els turonets, ensumant, escoltant, provant l'aire i la terra a la recerca de qualsevol senyal dels saldu*. Només feien senyals per mitjà de sorolls d'ocells o d'animals. Al final, convençuts que no hi havia cap saldu, Timawi es va amagar darrera d'un grup d'alzines, una mica més avall. Tenia l'arc preparat .

Timawi va començar a imitar ocells i conills. Es veien dos cèrvols mascles molt a prop. Timawi va imitar la veu dels cervatells, els cèrvols van aixecar el cap per òn van tornar a pasturar. Va posar-se el cap del cèrvol damunt del seu i es va aixecar, de manera que el cap resultés ben visible; després, imitant el moviment dels cèrvols, balancejà el cap amunt i avall, el girà cap a un costat i l'altre com si estigués mirant i provant. Ara els mascles s'hi van interessar, ensumaren l'aire; no van trobar res d'alarmant. Van deixar de pasturar i es van acostar al cap.

El camp de tir anava essent cada vegada més bo segons s'anaven acostant a Timawi i no quedaven gaire lluny. Ishi va disparar una fletxa sense canviar de posició. Va tirar massa alt; la fletxa xiulà fregant el llom del cèrvol que anava davant; com si un ocell hagués passat damunt d'ell va anar a cla-

var-se en un llorer. El mascle va sacsejar l'orella, tal com hagués fet si hagués passat un ocell i continuà avançant cap a Timawi. Ishi va tornar a desaparar; la fletxa es va clavar en el cos de l'animal i va caure a terra.

Ishi va acostar-se depressa, sense moure res, no fent soroll. Va treure el ganivet de la funda i va clavar-lo al coll de cèrvol.

L'altre cèrvol, els ocells i conills van desaparèixer ràpidament quan van sentir la sentor de la sang.

Però no va haver-hi pànic, el cap de pocs moments l'altre cèrvol tornava a pasturar en el mateix lloc d'abans.

Ishi va dir en beu baixa "et dono gràcies Kaltsuma, faedor de fletxes, per guiar la meua fletxa". Eren les primeres paraules que deia des que van marxar del poblat.

Després, amb l'ajuda de la corda van penjar el cèrvol a un roure i Timawi va dir: "És el teu cèrvol, tu l'has matat, fes-li el primer tall". I el va obrir.

Timawi va treure la fletxa del cèrvol i la donà a Ishi, li va treure la punta de roca de cristall i la va desar.

Quan va treure-li la pell, Ishi va dir: "No té cap desperfecte. La mare tindrà una bona faldilla aquest hivern".

Van embolicar amb fulles verdes el cor, el fetge i altres vísceres i les van guardar al cistell. Els trossos de carn els van embolicar amb la pell i els van lligar amb la corda. Quan van enllestir, van cobrir la terra amb fulles i sorra perquè no hi quedés cap rastre de sang.

Ishi es va recordar d'arrencar la fletxa de l'arbre, "el caçador recupera la seva fletxa. Costa molt de fer una fletxa i la punta és un tresor".

Quan Timawi i Ishi van arribar a Tuliyaní ja era de nit".

(Traducció de T. Kroeber. *Ishi, el último de su tribu*, pàgs. 59-62).

(*) Saldú: home blanc dels que buscaven or a l'oest dels Estats Units.

TEXT 3

La recol·lecció dels fruits

La recol·lecció, tercera activitat en la recerca d'aliments, se centra en el regne vegetal. Mitjançant les anàlisis pol·líniques es pot saber

quins eren els arbres que envoltaven l'home del paleolític i els fruits que aprofitava.

Hom recollia i consumia gians, nous i avellanes, espècies ben documentades als jaciments. A més a més, cal deduir l'aprofitament d'altres vegetals fruiters, com les peres, les fages (fruites del faig), les prunes, les maduixes, les móres, els gerdons i el raïm; o de tiges, com la del margalló i la canya.

De tots aquests fruits potser cal considerar com a més important la gla, de la qual l'home primitiu extreia una mena de farina, precursora de les tècniques d'alimentació cerealístiques del neolític.

Cal destacar que aquesta recol·lecció s'havia de fer amb una eina de pedra, per tal de tallar els brots i els fruits, la qual cosa confereix una patina especial als estris que s'hi empraven i que els fa fàcilment reconeixedors.

Un últim element recol·lectat, ben documentat per mitjà de l'art, és la mel, que l'home pujava a cercar a les bresques mitjançant cordes, segons la coneguda escena pintada de l'abric de *La Araña*, a Bicorn (La Canal de Navarres. País Valencià).

(Font: M. L. Pericot, J. M. Fullola. *Història de Catalunya*, vol. V, pàg. 31.)

EXERCICI 2

L'aparició de l'agricultura

Al moment en que l'home descobreix el conreu, als voltants de l'any 4.500 a.C. a Catalunya i cap al 3.500 al Vallès, no abandona de cop la caça i les activitats recol·lectores, perquè l'agricultura encara és molt primitiva: no li assegura del tot l'alimentació.

Els textos que tot seguit trobaràs t'han de servir per a pensar com es devien produir els primers conreus del Vallès.

Treball que cal fer

1. Llegeix el text nº 1 i explica, en una redacció, quines eren les fonts d'alimentació dels homes neolítics:
 - Productes que obtenia pel conreu.
 - Animals que obtenia de la ramaderia.
 - Productes que caçava.
 - Productes que recol·lectava.

Valora les fonts d'obtenció d'alimentació: creus que tenia més possibilitats de subsistir el pagès que el recol·lector? Com creus que aquest canvi deurà influir en la població i en el paisatge?

2. Quines possibilitats per a l'agricultura oferia el Vallès? Fes una llista de possibilitats i possibles llocs d'instal·lació de camps a partir de la lectura del text 3. Guió:

- Condicions del relleu.
- Condicions del clima.
- Tipus d'agricultura que es podia utilitzar.
- On s'instal·lava l'agricultura.

Comprova, observant el mapa de poblament de pagesos del pla, si realment es donaven aquestes condicions al Vallès i si els poblats s'instal·laven prop dels rius.

3. Llegeix amb atenció el text nº 2, que explica la tècnica de conreu dels tsembaga.

- Fes una llista de les operacions que comporta plantar els camps:
 - tallar arbustos i arbres
 - construcció de la tanca, etc.

N'han de sortir fins a vuit operacions. La que fa nou serà la collita.

Al costat de cada operació escriu qui la realitza: home, dona o tots dos, i les eines que s'utilitzen.

Finalment, agafa un full i divideix-lo en nou parts i representa amb dibuixos cada un dels nou passos. Ha de quedar representat tot el que has apuntat anteriorment.

Fes que el dibuix representi el Vallès, i no les selves de Nova Guinea. Si et convé, rellegeix els dos primers textos, de l'exercici.

TEXT 1

L'agricultura i la ramaderia

En les sepultures dels primers pagesos del pla de la bòbila Madurell de Sant Quirze de Galliners (Terrassa) s'han trobat moles planes i convexes de moldre blat i ordi. En altres jaciments neolítics dels Països Catalans s'han trobat mostres importants de cereals, principalment ordi i blat (a la cova de l'Or de Beniarrés, al Comtat, País Valencià), que daten dels anys 4.600 i 4.315 a.C. També s'hi han trobat conreus de lleguminoses, com faves, pèsols i llenties, cosa que prova que aquests homes ja començaven l'agricultura.

No se sap res encara del tipus i les formes dels camps, ni tampoc gran cosa dels estris i tècniques de conreu.

(Adaptació de M. Maluquer. *Història de Catalunya*, vol. I, pàg. 108.)

TEXT 2

Tècniques de conreu dels tsembaga

Els tsembaga són uns dels grups de llengua mariang que viuen a les terres centrals de Nova Guinea, l'illa principal de l'estat de Papua Nova Guinea, a uns cinc graus al nord de l'equador.

El seu territori ocupa la part sud de la vall del riu Simbai, a les planes de Bismarck. El territori és muntanyós, està situat entre els 700 m i els 2000 m d'altitud. Als anys 1962-63 el territori tenia unes 830 ha i la població era de 204 persones.

No tot el territori és conreable. Per damunt dels 1800 m la vegetació és de molsa i difícilment es pot cultivar, perquè sempre és cobert per la boira i els núvols. Entre els 1500 i els 1800 m d'altitud tampoc no es cultiva, perquè hi ha bosc. Els conreus es fan entre els 700 i 1500 m d'altitud.

L'any 1962, quan l'autor de l'article va fer el reportatge, només va trobar conreades quatre ha.; aquell any se'n van sembrar 18. ha.

A continuació trobaràs les explicacions de la tècnica de conreu d'aquesta gent basada en la tala i crema del bosc i l'abandó del camp quan ja no rendeix. Et servirà per a veure les tècniques de conreu més primitives, les que suposen és van emprar al Vallès durant la primera explotació de la terra.

El terreny que es va sembrar tenia 1000 m² i havia estat ocupat per bosc secundari; estava situat a uns 1400 m d'altitud i portava abandonat uns 20 ó 25 anys. Hi havia brolla abundant i 117 arbres de més de 15 m de circumferència; alguns en tenien més de 60. El sostre de fulles tenia uns 10 m d'alçada i era prou espes com per a matar, per falta de sol, part dels matorrals .

Per fer els seus horts, els tsembaga s'estimen més esbrollar el bosc secundari que no pas la selva verge, car els resulta molt més fàcil la tala i la crema .

El treball que han de fer els homes i les dones durant el procés d'esbrollar és molt semblant .

Primer es van tallant els matorrals i després de dues setmanes es van tallant els arbres. Aquesta feina només la feien els homes. Es van tirar a terra gairebé tots els arbres, tallant les branques que s'amuntegaven sobre les piles de mates seques. No es van talar els arbres més grans, que haguessin cremat amb dificultat i haurien resultat difícils de manejar, però se'ls van tallar totes les branques.

El pas següent va ser fer una tanca per mantenir fora de l'hort els porcs, tant els domèstics com els salvatges. Es van tallar els arbres talats a trossos d'uns tres metres i es van arrossegar fins als límits de la clariana. Amb els troncs més grossos es feien puntals, i tot plegat es lligava amb lianes per tal de donar més resistència a la tanca.

Una vegada construïda la tanca, i entre un i quatre mesos després d'haver començat els treballs, es va cremar tota la llenya. L'operació té molta importància perquè no sols serveix per a netejar els camps, sinó que també les cendres queden al terreny com a aliment de les noves plantes. Com que els sòls són molt dèbils de gruix i molt pobres, en la zona tropical la crema resulta fonamental per al creixement de les noves plantes .

Mentre les dones apilen les branques per a la segona cremada, els homes aparten els troncs que no s'han cremat. Alguns es col·locaran al pendent per subjectar el sòl i amb altres s'assenyalaràn les parts individuals de l'hort .

Acabada la crema i col·locats els troncs que subjecten el terreny i les marques, la terra queda a punt d'ésser sembrada. Els tsembaga sembren principalment esqueixos, però també algunes llavors. Els forats per a plantar es fan amb un pal .

Una vegada s'ha plantat queda una altra feina molt pesada, la de netejar. Netegen l'hort unes quantes vegades, la primera vegada al cap de cinc

o set setmanes de la sembra i després la neteja es fa continuadament. També es lliguen les plantes enfiladisses al troncs, etc.

En la feina de neteja arrenquen només les herbes, però deixen intactes els brots dels arbres .

Normalment un tsembaga s'enfada tant quan li trepitgen una planta com un arbre. Aquests reben el nom de "Mare dels horts", perquè el seu creixement impedeix el de les herbes i assegura una reaparició ràpida del bosc quan s'ha abandonat l'hort .

Limitacions tècniques impedeixen que els tsembaga emmagatzemin una gran part del menjar que cultiven. Des que les plantes comencen a madurar, cada dia o cada dos dies se'n recull una mica, procurant sempre no fer malbé les plantes .

(Traducció i resum de R. Rapport. *Biología y Cultura*, pàgs. 379-385.)

TEXT 3

Possibilitats de conreu de la depressió pre-litoral

A les planes de la Depressió Pre-litoral i Central el relleu, les seves formes i contextures podien oferir una gran facilitat d'establiment humà, alhora que la vegetació espontània de boscos i pasturatges devia afavorir la ramaderia. Ni el clima ni el relleu no devien oferir gaires dificultats per a la implantació de l'agricultura.

Per als primers pagesos del pla, que necessitaven llocs aptes per a l'agricultura, segurament la preocupació més gran potser devia ser la manca d'aigua en els períodes més secs de l'any, i per això devien cercar la proximitat de deus i cursos d'aigua. Com actualment, la presència d'aigua devia ser una atracció per al poblament de l'època neolítica (...).

A les depressions Pre-litoral i Central, la secada estiuenca no devia perjudicar gaire una agricultura fonamentalment cerealista. Les troballes de sepultures de fossa manifesten, també, una més gran proximitat d'aquesta gent als cursos d'aigua, cosa que, a part unes possibilitats més grans de poder abastar d'aigua el poblat, planteja la possibilitat de la seva utilització a regadiu en un estadi agrícola evolucionat, però fins ara no hi ha cap tipus arqueològic que permeti suposar-ne l'ús dintre la cultura dels sepulcres de fossa. En resum, sembla evident que l'ambient geogràfic que va

envoltar aquesta gent devia ésser especialment apte per al desenvolupament de la vida agrícola .

(A. Mª Muñoz. *Història de Catalunya*, vol. I, pàg. 62.)

EXERCICI 3

Visita al Museu d'història de Sabadell

La indústria de la pedra i la ceràmica

A fi de poder observar directament els diferents tipus d'eines emprades per l'home prehistòric, et proposem una observació detallada de les que es guarden al Museu d'Història de Sabadell.

Treball que cal fer

Abans de la sortida

Hauries de recollir la informació necessària per a saber quins tipus d'eines s'utilitzaven i com les feien; per això et proposem que treballis el material que trobaràs a continuació i que l'ampliïs amb les informacions que et donarà el mestre o amb els llibres de text.

1. Llegeix el text 1 que explica l'evolució de la indústria de la pedra i fes un esquema, ordenant la informació que et dona per a cada època.

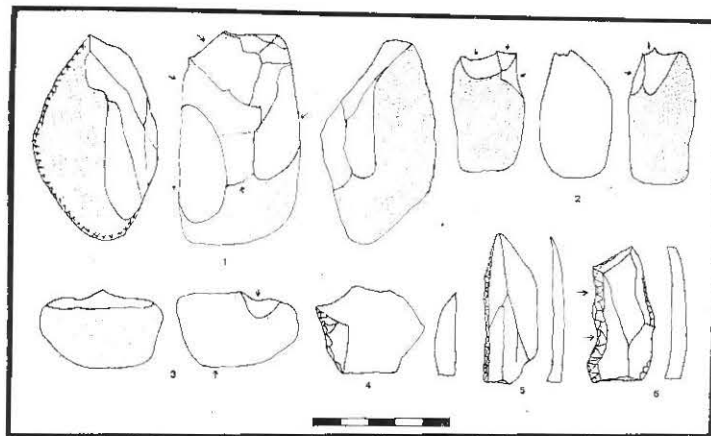
- Material utilitzat.
- Tipus d'eina característica.
- Tècnica utilitzada per el treball de la pedra.

Èpoques:

- Paleolític.
- Primers pagesos.
- Pastors constructors de megàlits.

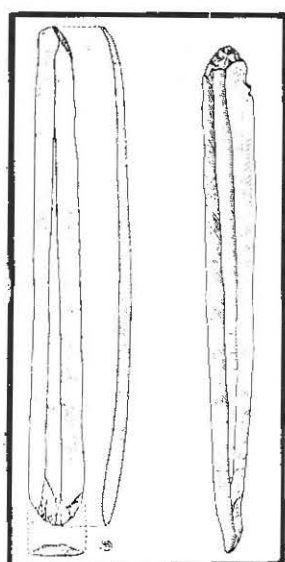
2. Observa les fotografies i dibuixos d'eines trobades al Vallès i ordena-les segons l'època a la qual pertanyen.

Pots fer el treball anterior en forma de mural. Deixa lloc per a enganxar el dibuix de cada eina que faràs durant la visita.

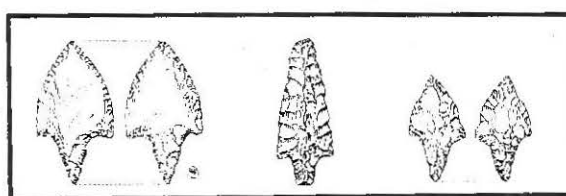

Destrals paleolítiques trobades a Bellaterra.

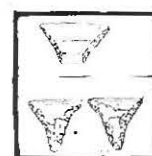
BÒBILA MADURELL (St. QUIRZE DE TERRASSA)

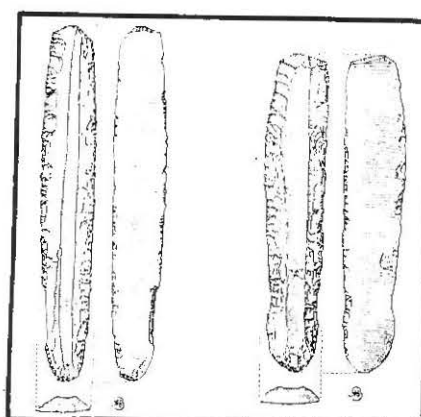
Ganivet de sílex

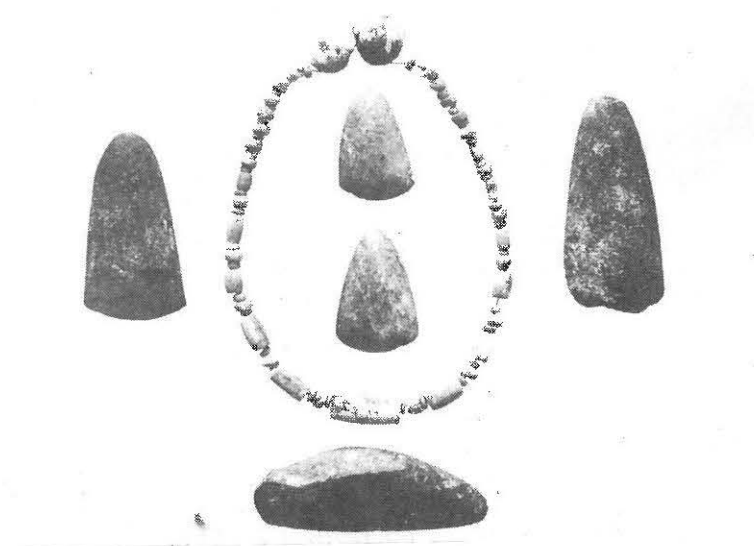
Punts de Fletxa

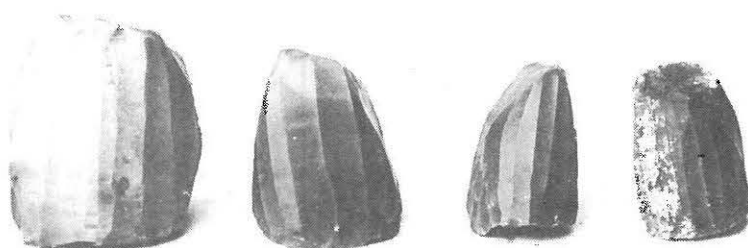
Micròlits

Ganivets de sílex amb retoc

Destrals de pedra polida, bòbila Madurell

Destrals d'obsidiana, bòbila Madurell

3. Llegeix el text 2 que parla de la fabricació de peces de ceràmica i observa les fotografies dels vasos descoberts al Vallès. Ordena la informació de manera semblant a com ho has fet en el cas anterior.

Les èpoques han de ser:

- primers pagesos
- pastors constructors de megàlits
- primer ferro

Els aspectes que has d'observar són:

- Forma de les peces.
- Tipus de decoració.
- Grau de qualitat del fang

4. Observa el quadre de classificació de les ceràmiques utilitzades pels primers pagesos i explica quina utilitat devien tenir les diferents peces.

- de la 1 a la 5
- de la 6 a la 19
- de la 20 a la 27
- la 28
- la 29

Treball que cal fer durant la sortida

1. Has de comprovar les coses vistes als treballs de preparació i dibuixar les eines i vasos de ceràmica de cada època.

Anota la tècnica utilitzada per al treball de cada peça i el grau de perfecció.

2. Observa els diferents tipus de vas dels primers pagesos del pla i classifica'ls segons la seva utilitat. Fes-ho amb l'ajuda del quadre i la classificació que has fet en l'exercici 4 de preparació.

Treballs després de la sortida

Amb l'ajuda dels companys fes dos grans murals.

1. Mural de les eines:

- Explica les tècniques.
- Dibuixa les eines vistes al museu.
- Explica la utilitat de cada una.
- Classifica-les en èpoques, tal com vas fer en el treball preparatori.

2. Mural de la Ceràmica:

Has de fer el mateix que en l'apartat anterior fixant-t'hi molt, sobre tot en l'aspecte de perfecció tècnica.

3. Una vegada acabats els dos murals fes un comentari personal a les observacions fetes i reflexiona sobre el tipus d'eina que es necessitava segons l'activitat desenvolupada. El títol de la redacció podria ser "Les eines del caçador, les eines del pagès".

Guió:

- Les eines que necessita el caçador.
- Com les obté.
- Com varien amb el temps.
- Si et semblen adequades o no.
- Les eines del pagès.
- Perquè necessita la ceràmica.
- Com evoluciona amb el temps, etc.

TEXT 1

Evolució de la indústria de la pedra

Els primers homes que van utilitzar la pedra com a eina no van preocupar-se gaire de la seva forma. Agafaven qualsevol tros que els venia a la mà i l'utilitzaven segons les seves necessitats.

Molt aviat van descobrir que uns petits cops donats sobre una de les vores de la pedra feien l'eina més tallant.

Més tard van aprendre a utilitzar també les petites esberles que sortien en picar els grans nuclis de pedra i van obtenir gran varietat d'eines: raspadors, puntes de sageta o llança, burins, etc. També van anar descobrint el tipus de pedra que oferia més possibilitats.

Així tenim que, en iniciar-se el final del període anomenat paleolític (Paleolític superior), els homes caçadors i recol·lectors disposaven d'una gran varietat d'estrils que tallaven segons la necessitat del moment: gaiets per a tallar els vegetals, raspadors carenats per a adobar la pell, diferents tipus de puntes de fletxa adaptats al tipus d'animal que volien caçar, burins per a gravar i trepar.

Totes aquestes eines eren de sílex, perquè havien descobert que era una pedra molt resistent a l'ús però prou mal·leable a l'hora de treballar-la.

Les eines eren d'una gran perfecció tècnica, gràcies a les noves maneres de treballar la pedra: prenen una pedra gran o nucli de la qual feien saltar esclats donant cops amb una altra pedra (tècnica de percussió).

Amb un pal o altre objecte dur feien saltar petites llesques de l'esclat fins a obtenir la forma desitjada (tècnica de la pressió).

Moltes vegades empraren la banya o els ossos per fer aquelles peces que resultaven difícils de tallar en pedra: atzagaies, punxons, agulles de cosir, arpons, etc...

Els començaments de l'agricultura van portar nous canvis a la indústria de la pedra. Les eines es van tornar molt petites i de formes geomètriques. Aquestes peces tant petites segurament anaven lligades a dalt d'un pal, per tal de facilitar les feines del camp.

Els pagesos del pla produeixen aquestes petites peces geomètriques de sílex, els ganivets útils per a segar i les puntes de fletxa.

Apareix aleshores un nou tipus de tècnica, la del polit, que la veurem

utilitzada en les eines pròpiament del camp, les destrals, destrals i cissells de pedra volcànica i en les pedres arrodonides dels molins de mà.

En general la varietat d'eines de sílex és molt reduïda. Es mantenen les d'os.

En els llocs on predominaven els pastors i en els temps dels constructors de megàlits la indústria del sílex té un gran moment final. Apareixen molta varietat de puntes de sageta de gran perfecció tècnica i tota mena de ganivets i punyals. L'os només s'utilitza com a objecte ornamental.

Després d'aquest període la indústria va decaïent i es comencen a utilitzar els metalls. Algunes de les eines de metall conservaran la forma de les de pedra, d'altres seran noves.

(Font: M. L. Pericot, J. M. Fullola, *Història de Catalunya*, vol. I, pàgs. 10-12-19-20-25-26-48-54-86-87).

TEXT 2

La ceràmica a la prehistòria

En les sepultures dels primers pagesos del pla s'ha trobat gran quantitat de peces ceràmiques de molt diversos tamanys i formes, algunes d'elles de gran perfecció tècnica. Això vol dir que dominaven la tècnica de pastar l'argila i de coure-la.

Alguns dels vasos tenen petites ornamentacions, afegits o nanses, però en general són llisos i ben pulits. Els uns són fets d'uns sola peça i d'altres enganxant més d'una planxa de fang. Anys més tard els pagesos constructors de megàlits van seguir utilitzant aquestes tècniques i crearen tota mena de recipients petits i mitjans de formes ovoides principalment.

El més famós de tots els tipus que van arribar a crear fou el vas dit campaniforme per la seva forma, decorat amb bandes geomètriques incisades o senyalades amb un cordill quan el vas encara no estava del tot sec. Aquesta forma de vasos va estendre's per tot Europa.

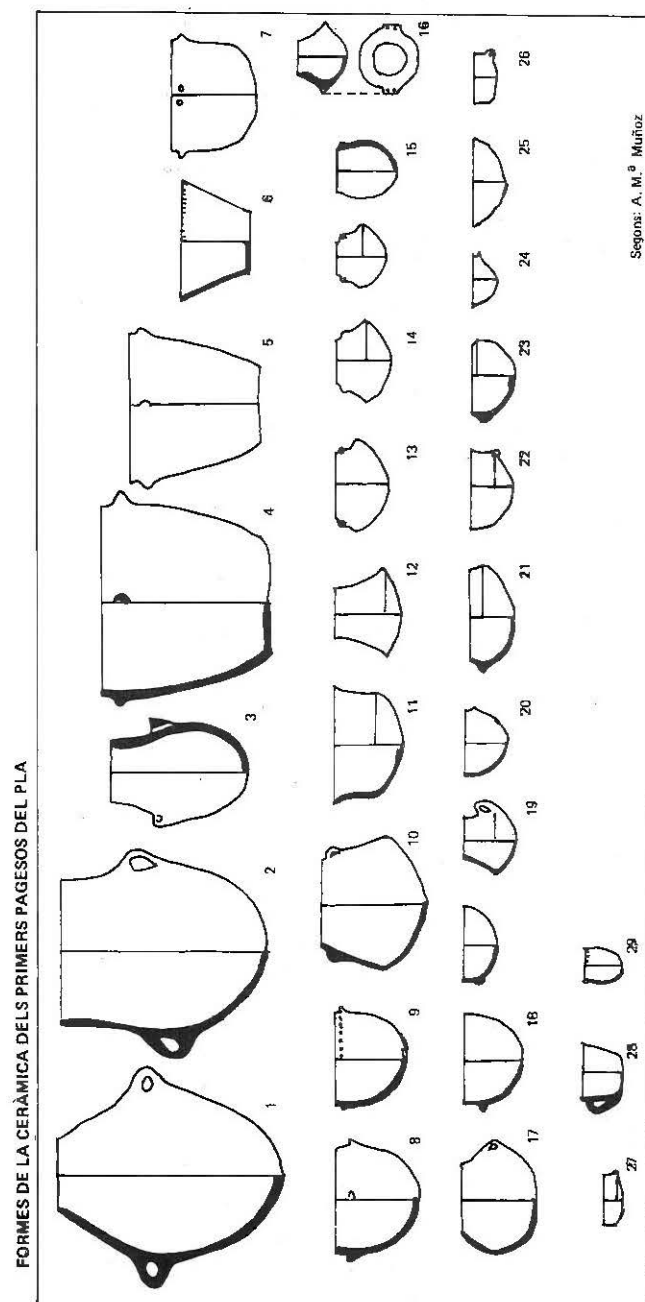
Els homes del primer ferro van portar un tipus nou de ceràmica que es caracteritzava per la seva perfecció tècnica.

Les peces que s'han conservat, totes elles urnes incensàries, mostren un interès per imitar les superfícies brunyides del metall i tenen la superfícies molt llisa i molt fina.

La decoració és en forma geomètrica molt simple però de gran precisió

en el dibuix, i les formes dels vasos són molt complicades. Combinen les parts esfèriques amb les rectilínies i acostumen a tenir peu.

(Fonts: *Història de Catalunya* dirigida per J.M. Salrach. Bosch Gimpera. "La necrópolis hallstàtica de Can Missert a Terrassa". *Anuari d'Estudis Catalans*. Elaboració pròpia).

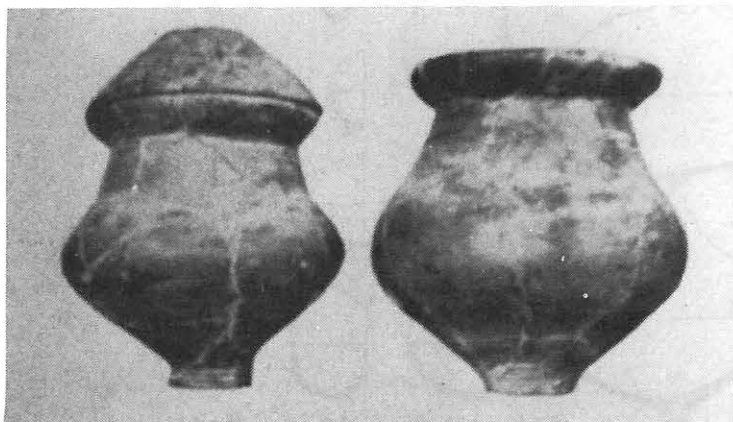

Vasos campaniformes
del Torrent
de Can Oleguer (Sabadell)

Ceràmica dels primers pagesos de la Bòbila Madurell (St. Quirze de Terrassa)

Urnes cineràries de Can Missert (Terrassa)

4.— Formes de vida i condicions de treball

Material Tècniques i exercicis

En aquest apartat disposem de suficients dades de l'arqueologia i l'etnografia per a donar una visió bastant coherent del que devia ser la vida en aquell temps. Hi ha poques coses que ens parlin de les condicions de treball. Per això hem agrupat tota la informació en quatre grans temes que abasten molts aspectes: la vida dins les coves a qualsevol època, la vida itinerant, la vida en els poblats agrícoles, la mort amb el que representa de món espiritual i de pensament, però també en la vessant que ens parla de la vida, eines, com s'adornaven, quins eren més rics, etc.

Els períodes estudiats són el paleolític, en la vessant que suposem que va existir al Vallès; paleolític, poc espectacular, que no ha deixat coves ni pintures ni grans restes. El neolític en tots els aspectes que hem explicat, i el primer ferro, com el d'una gent que aporten coses noves en el fer, —una nova ceràmica, un nou metall—, i en el pensar, —una nova forma d'enterrar.

A fi d'observar la vida dins les coves hem de recórrer a un treball dels francesos sobre la cova Lazaret de Niça (29) on ha estat possible reconstruir tots els elements de la vida, lloc del foc, lloc de dormir, el taller de la pedra, etc. en temps paleolítics. Fent abstracció de l'espai i del temps el treballarem des del punt de vista de quines condicions, com a vivenda, oferien les coves. Enç ha semblat millor agafar aquest exemple i no un altre de Catalunya pel que té de complet. Suposem que els homes que habitaven la cova del Frare de Sant Llorenç o la Solana de Caldes també havien tret el màxim partit de la seva habitació.

Per tal de treballar el segon tema, la vida itinerant, hem buscat un exemple actual. És tracta d'un article que explica (30) tots els aspectes de la vida dels pigmeus a les selves del Congo, del qual hem extret fragments que es refereixen a la vida material, desplaçament, construcció de campaments, obtenció de l'alimentació, ritme de vida. Hem omès els aspectes culturals, perquè no ens semblen generalitzables. Probablement són producte de molts segles d'existència i de constants contactes amb les altres tribus i podrien reformar la idea del que devia ser la vida itinerant.

A través del text veiem com el grup que es desplaça no es gaire nombrós, com els desplaçaments són freqüents, varien de lloc vuit vegades en un

(29) Lumley. *L'hàbitat et les activités de l'homme du Lazaret. A une cabane chelienne dans la grotte du Lazaret*. Mémoires de la Société. Préhistorique française, t. 7, 1969; pàgs. 184-217.

(30) Turnbull. *La lección de los pigmeos*. 1963. A Selections Scientific American, pàgs. 323 i ss. següents.

any i mig, com es monten els campaments en arribar a un lloc, qui s'encarrega de l'obtenció del menjar, quan es fan les eines i altres estris, el ritme de vida que porten. L'exemple ens sembla adequat i podria explicar el que era la vida del Vallès al començament. És possible que no en quedi rastre dels qui hi visqueren.

No tenim gaires dades de com eren els poblats i les condicions de vida dels primers pagesos del pla i menys encara dels poblats hallstàtics de Sabadell i Terrassa. Dels primers se'n han trobat rastres, dels segons, no.

En les segones excavacions de la Bòbila Madurell de Sant Quirze de Galinera, (1946-1947), Serra Ràfols (31) va trobar unes restes i va suposar que fossin de fons de cabanes barrejats entre les tombes del poblat. Anna Mª Muñoz (32), que ha tornat a estudiar el tema, coincideix amb aquesta opinió. Sembla, doncs, segur que es troba un poblat barrejat amb la necròpolis. Tanmateix, la idea no és massa clara.

Recentment el Dr. Llongueras (33) i d'altres han demostrat que no eren certes totes aquestes teories i han explicat el que ells suposen que devia ser el poblat fora de la necròpolis, la posterior cultura dels sepulcres de fossa i alguns costums d'aquesta gent que han pogut observar a través de les troballes arqueològiques. Encara que considerem el text que oferim no del tot aclaridor per als nois, l'adduïm per tal de demostrar que existien al Vallès Occidental.

La vida en els poblats neolítics la treballem a partir d'un exemple actual. Es tracta d'un reportatge sobre la tribu xikrim de l'Amazònia (34), que per la seva senzillesa ens ha ensenyat que era adient per als nens.

El text explica un tipus de vida no gaire diferent del paleolític; per això els treballem junts. És un intent de demostrar allò que dèiem al començament del capítol: que la vida en aquesta època es feia bàsicament a l'aire lliure i que els grans canvis en el sistema productiu tot just van ser uns inicis.

No tenim cap dada per que ens permeti de treballar el tipus de vida i poblat dels homes del primer ferro. Les dades que hem pogut trobar sobre altres poblats del temps no ens semblen representatives, ja que sempre es

(31) Serra Ràfols. "La explotación de la necrópolis neolítica de la Bòbila de Madurell en Sant Quirze de Galinera", pàgs. 71-72.

(32) A. Mª Muñoz. *La cultura catalana de los sepulcros de fosa*.

(33) Llongueras, Petit, Marcet. *Recientes excavaciones en la Bòbila Madurell*. Ponencia del XV Congreso Arqueológico Nacional, Lugo, 1977. Publicat a Saragossa el 1979; pàgs. 253-260.

(34) W. H. Crocker. *Los Xikrin. A Pueblos de la Tierra*, vol. I. Ed. Burulan. Barcelona, 1974; pàgs. 40-41.

tracta de poblats molt importants i posteriors als del Vallès i segurament lligats als llocs de producció de ferro; i, com hem dit abans, els poblats que s'hi troben aquí més aviat se suposa que devien ser petits i molt possiblement habitats pels primers pobles que van emigrar.

Així, doncs la vida els poblats urbanitzats la treballarem al capítol següent amb els ibers ja que és a l'època dels quals quan sembla que realment van començar en aquesta comarca.

Si tocant a llur vida, tenim poca informació, en tenim molta pel que fa a la mort. Eliminant el període paleolític, que no ha deixat restes, disposem de molts documents, texts, fotografies i dibuixos per a il·lustrar com enterraven els seus morts els pagesos del pla, els pagesos que van viure al temps de la cultura megalítica i que suposem també pagesos del primer ferro.

Com dèiem abans, la mort ens interessa en funció del que ens explica i del pensament i manera de fer i viure que la gent mena; i així la treballarem.

Veurem de primer, sense entretenir-nos hi gaire, què suposava la idea d'enterrar els morts per als homes que ho van fer per primera vegada en aquesta comarca, el lloc que van triar, com els enterraven, quins estris personals els donaven, i tot això a través dels estudis dels enterraments en fossa dels primers pagesos del pla. Seguirem Anna Mª Muñoz (36).

Eren gent que volien que el mort seguís vivint, cosa que suposa una idea de vida més enllà, com ho demostra el fet que els donaven tots aquells atuellis que necessitaven per tal de perdurar.

Utilitzant la llarga descripció de les fosses de Sant Quirze de Terrassa, que ens fa Anna Mª Muñoz podrem albirar com adornaven el seu cos i comparar el diferent grau de riquesa dels enterraments. Veurem així l'aparició de les primeres diferències socials.

No aprofundirem en les diferències d'enterrament entre l'una cultura i l'altra perquè ens sembla que està fora dels nostres propòsits.

El darrer aspecte que treballem és el del món màgic o de llegenda que s'ha creat en torn de les restes prehistòriques. Fem servir una llegenda en torn de la Pedra Llarga (menhir) de Plegamans, per tal com és una història maca que complaurà molt als nois, que encara són en edat de fruir amb els contes.

(36) Anna Mª Muñoz. *La cultura catalana de los sepulcros de fosa*, pàg. 303.

Tècniques

La tècnica emprada en aquest capítol està basada el comentari de text. El treball que en surt del comentari es molt variat com es pot veure en la llista d'exercicis.

Comentari de text-maqueta. Ens ha semblat millor la manera de representar la vida a una època molt diferent de la nostra. Aquest tipus de comentari ens sembla molt adequat a l'edat dels nois de sisé de EGB perquè ens permet manipular. Amb la manipulació poden expressar la realitat en totes les seves dimensions cosa que amb els dibuixos els resulten molt més difícil, doncs encara no dominen la tècnica de la perspectiva.

Les dues maquetes es faran en grup. Cada grup i cada noi serà responsable d'una part del treball. Aixó ajuda a que els nois es responsabilitzin tot associant-se.

Comentari de text-mapa. Aquesta tècnica ens sembla adequada perquè el text proposat no explica masses coses del poblat. El treballem perquè es l'únic reste de possible poblat que s'ha trobat de moment al Vallès.

L'últim comentari de text el farem en forma de quadre de doble entrada, quantificat, per facilitar l'ordenació del material i la lectura.

EXERCICI 1

La vida a les coves, campaments i poblats

Al primer apartat ja vas veure que l'home prehistòric, tant el caçador com el pagès, vivia bàsicament a l'aire lliure, i que les coves o cabanes només li servien com d'aixopluc temporal. Ara descobrirem per mitjà dels dos casos concrets d'unes excavacions en una cova francesa i uns reportatges de pobles primitius actuals, com devia ser la vida del primer home que habità al Vallès.

Treball que cal fer

Llegeix tota la informació que et donarem i observa els esquemes amb atenció, perquè et proposem que facis una maqueta junt amb els teus companys de classe.

La maqueta ha de reflexar tot el que has après fins ara de la vida a la prehistòria. Et serviran també les informacions dels altres apartats, sobre tot el tercer.

Ha de tenir tres parts:

- La cova
- Els campaments
- El poblat

Materials: l'estructura del paisatge i la cova es poden fer amb guix o amb fang. Els arbres del bosc poden ser branquetes d'arbres. Les figures, de plastilina o fang; les cabanes de branquetes i palla.

El paisatge pot ser imaginari o pots intentar representar un lloc real. Els homes de les coves podien viure a la cova del Frare de Sant Llorenç i desplaçar-se per tota la muntanya fins al pla, Terrassa per exemple. Els homes dels poblats vivien a St. Quirze de Terrassa. El terreny que vorejava el poblat era pla i argilós, molt apte per al conreu i la fabricació de ceràmica.

TEXT 1

La cova de Lazaret (Niça)

Les explicacions que trobaràs a continuació corresponen a la cova de Lazaret al sud de França (Niça) i ens permeten d'observar el tipus de vida i la distribució de l'espai dins una cova.

La cova és molt gran, però la zona habitada es limita a un angle, d'uns onze metres de llargària per 3,5 d'amplada, situat a l'entrada i perfectament arrecerada del corrent d'aire.

Per tal de delimitar l'espai que habitaven, i segurament per a protegir-se del fred, aquells homes van aixecar una tenda amb base de pedra, armadura de fusta i coberta de brancatge o pell. S'han trobat les pedres que feien de base i uns cercles de pedra buits per dins que se suposa servien per a sostenir el sostre.

La gran paret de pedres que tancava el recinte apareix tallada en dos llocs que corresponen a les portes. L'una de 80 cm d'amplària, situada vora la boca; i l'altra, més petita, d'uns 40 cm, que devia facilitar l'anada als fons de la cova.

En dos racons, molt aïllats (UG 16-17- i S-13), apareixen restes cremades que indiquen l'existència de foc. És probable que aquests petits focs servissin només per a posar-hi les brases d'una gran foguera situada fora de la cova, ja que es troben poques restes de carbó i l'argila del terra no és cuïta per l'escalfor.

Al voltant d'aquests dos focs figuren zones de gran acumulació d'objectes (estris, ossos cremats, ossos, etc.) que se suposa eren els restes de les indústries lítiques d'aquella gent.

Prop d'aquestes zones d'acumulació (U-18, T-17, R-16 i A-15) apareixen zones completament netes, que per llurs dimensions fan pensar més en llocs on hom s'asseia mentre treballava en la neteja de pells i curtits, que no pas en llits.

S'ha pogut comprovar que els grans nuclis de pedra que s'agafaven amb la mà esquerra han quedat a terra a l'esquerra del seient, mentre que els esclats que s'agafaven amb la mà dreta han quedat en aquesta situació.

També s'ha pogut reconèixer els llocs de dormir situats prop del foc i de la porta principal, perquè s'han trobat restes d'algues marines que hom suposa que serviren de màrrega.

Restes d'ossos de diferents animals han permès d'albirar que caçaven principalment cèrvids, bòvids, artiodàctils, càprids, carnívors (gos, llop, linx, gats masquers). D'aquests animals hom n'utilitzava la carn, els ossos i les pells.

L'alimentació es componia també de petxines marines i tal vegada, vegetals, encara que no se n'ha pogut trobar rastre.

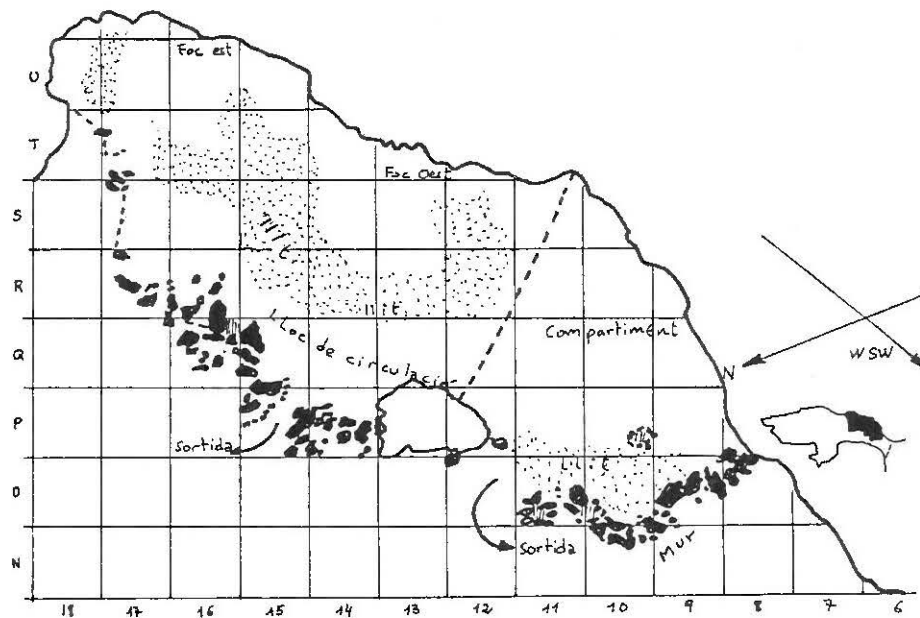
Aquesta mena de tenda dins les coves de grans dimensions devia ser molt corrents al temps prehistòric i serví per a dues finalitats. En primer lloc, era un refugi contra la intempèrie: la tenda està situada al lloc més sec de la gruta i allunyada de la caiguda d'aigües del sostre; l'orientació de les portes era pensada per tal d'evitar el vent.

En segon lloc, els servia per a reposar, era gran i tenia cabuda per a bastants de persones. Per altra banda no s'hi troben tallers de talla de pedres ni inxes d'ossos, i això vol dir que les feines devien fer-se fora, sobretot perquè a dins gairebé no hi havia llum.

Aquesta habitació sembla una tenda de repòs de la qual se'n servien quan tornaven de les expedicions de caça i s'hi instal·laven per a passar els mesos d'hivern. A partir de l'abril, quan les temperatures comencen a ser càlides, els caçadors abandonaven la cova a fi de reprendre la vida itinerant. Als voltants del mes de novembre tornaren cap a l'aixopluc.

(Traducció i adaptació de J. Lumley. *L'habitat et les activités de l'homme de Lazaret*, pàgs. 189-215.)

INTERIOR COVA LAZARET (NICE)

TEXT 2

Els pigmeus

Els pigmeus són un poble primitiu d'Àfrica que encara viu de la caça, la recol·lecció i els intercanvis comercials amb els poblats.

La seva manera de viure, itinerant per la selva, ens servirà per a comprendre com devia ser la vida dels primers homes al Vallès.

Una banda de caçadors Bambuti pot arribar a tenir fins a 30 famílies, i més de 100 homes, dones i nens en total.

Quan es traslladen de l'un campament a un l'altre, omplen la selva amb el soroll de llurs converses en veu alta, llurs riures i cançons. Ultra dispersar els mals esperits, el soroll els serveix per a fer fugir bosc enllà els leopards i els brúfols i no trobarse'ls acorralats a mig camí, que és quan són més perillosos.

Les dones, que són les que tenen cura dels nens o els porten a coll, s'aparten algunes vegades del camí per tal de recollir aliments, i els homes donen un cop d'ull a la selva per a trobar-hi quelcom per a caçar.

Quan arriben al lloc del campament es posen tots plegats a construir les cabanes. Els homes tallen els brots llargs i prims per a fer l'armadura —l'esquelet— de les construccions i, de vegades, tallen també unes grans fulles per a cobrir-se. Les dones, en canvi, es cuiden més aviat de construir, claven les perxes a terra formant un cercle d'uns tres metres de diàmetre i els dobleguen i els teixeixen per a formar una cúpula enreixada. Al damunt d'aquesta estructura hi van penjant les fulles, com si fossin teules ben arreglerades.

Abans que es faci fosc, tot i que els primers d'arribar han d'ajudar els últims, el campament ja és construït i el fum dels focs encesos per a cuinar s'enlaira sobre el fons de la selva.

La vida de cada dia al campament és molt senzilla. Amb el matí n'hi ha prou per a assegurar-se el menjar: les dones coneixen el lloc exacte on cal anar per a cercar i trobar els fruits silvestres que creixen molt abundosos, encara que semblin amagats als estranys.

Els homes, en canvi, cacen amb arc i fletxa de punta enverinada, amb llances de caça i amb xarxes.

Cap a mitja tarda han arribat ja al campament amb prou menjar i, fins i tot, de vegades en tenen prou per no haver d'anar a caçar l'endemà. Llavors passen l'estona arreglant les xarxes, fabricant arcs i fletxes, cistells i altres eines, i fent feines diferents.

Els queda encara força temps lliure, que utilitzen per a menjar i dormir o bé per a jugar amb els nens o ensenyar-los les feines dels grans, o reunint-se en grups per a cantar i ballar plegats.

(Traducció de C. Turnbull "*La lección de los pigmeos*". *Biología i Cultura*, pàgs. 334-335.)

TEXT 3

Els poblats dels Xikrin

Els xikrin són un poble primitiu actual que viu en un tros de la selva amazònica. Alguns dels seus costums ens poden servir per a albirar com devia ser la vida dels primers agricultors.

Els xikrin viuen en les petites ondulacions i planes dels voltants de l'Amazones, en la zona propera a la ciutat d'Independència. El seu territori està recobert per la selva verge i en algunes zones per la sabana tropical. Ells habiten principalment la zona de la sabana.

Quan comença l'estació de les pluges, al mes de juny, tota la tribú es

reuneix al poblat i comença la vida sedentària. Conreen patates dolces i el moresc en les hortes comunals situades en les clarianes de la selva que primer han talat i cremat. Com a complement del seu menjar vegetal tenen les tortugues, altres petits animals i els peixos.

El poblat té forma circular o ovalada. Al centre queda la plaça, on es fan les cerimònies i també al voltant les cabanes. En un dels extrems de la plaça hi ha la cabana del cap de la tribu.

Les cabanes són rectangulars, d'uns 7 m de llargària per 3,5 m d'amplada, fetes de fulles de palmera trenades i relligades amb lianes; s'aguanten per mitjà d'una estructura de fusta i van recobertes de fulles de palmeres. No tenen cap finestra. La paret que correspon a la plaça del poblat fa de finestra i lloc de ventilació, perquè està simplement coberta per una cortina de palla trenada; de dia resta recollida i a la nit hom la deslliga i cobreix tota la boca de la cabana.

En cada una d'aquestes cabanes hi viu una família formada per l'àvia, les filles, llurs marits i germans i, les nétes amb els marits i germans. Es tracta de clans matriarcals en els quals tenen més poders les dones i els germans de les mares.

Dins la cabana hi ha un petit foc per escalfar-se i cuinar, i un racó per a les eines de coure i moldre el gra. Quan arriba la nit tota l'habitació es converteix en dormitori del clan. Dormen tots junts amb els caps en direcció a la paret i els peus al centre de l'habitació. on al matí hi ha hagut el foc. Qui vol dormir sol ha de sortir amb la seva estora fora de la cabana i dormir a la plaça.

Quan arriba l'estació de les secades, a començament del gener, la major part de la gent abandona el poblat i comença la vida itinerant. Els vells i els malalts s'hi queden; al cap de mig any s'hi tornaran a reunir tots si han aconseguit de superar la manca d'aliments.

(Traducció i adaptació de W. H. Crocker. *Los xikrin. Pueblos de la tierra*, vol. I; pàgs. 40-42.)

EXERCICI 2

El poblat de la Bòbila Madurell a St. Quirze de Terrassa

En els terrenys de la bòbila Madurell de St. Quirze de Terrassa van ser trobats als anys 40 molts enterraments que suposem que van ser dels primers pagesos del pla del Vallès; l'any 1975 i 1976-77 es van tornar a fer excavacions a la zona i apareixeren altres restes.

Treball que cal fer

1. Llegeix el text que explica com eren les restes del poblat. Busca al diccionari el significat de les paraules que no coneguis.
2. En un mapa del Vallès de l'editorial Alpina, escala 1:100.000, situa aproximadament l'emplaçament del poblat.
3. En una petita redacció explica per què devien triar aquell lloc:
 - perquè hi havia aigua
 - bona terra
 - bosc
 - fàcil defensa, etc.

Al recorregut que se't proposa al capítol cinqué tindràs ocasió de passar prop de la bòbila on és el poblat.

TEXT

El poblat de la bòbila Madurell de St. Quirze de Terrassa

Les restes de què parlem van ser trobades a la Bòbila Madurell, al terme de St. Quirze de Terrassa, prop de la bòbila i al talud de l'autopista Barcelona-Terrassa, prop del quilòmetre 13,6.

A les excavacions dels anys quaranta es van trobar una cinquantena de sepultures i algunes restes que es van creure de fons de cabana. En aquest cas les troballes han estat dos sepulcre, dos estructures bitroncocòniques que anomenen "focs" i un tros d'hàbitat d'uns 20 m de longitud.

Els sepulcres eren excavats a terra, com als altres casos, i coberts amb pedres de forma circular. Junt amb els ossos s'han trobat restes de ceràmica i petits ganivets de sílex.

Els "focs", d'un diàmetre màxim de 1,5 m i una profunditat de 60 cm, eren excavats dins de l'argila i omplerts d'una sola vegada de pedres (pedres de molí a la base), trossos de tàpia, ceràmica, ossos d'animals, plantes, etc. Tot apareix carbonitzat i, per això, hom suposà que eren focs.

El que suposem que és l'hàbitat té uns 20 m de longitud, és ben excavat a l'argila sense paret de contenció i sembla de forma ovalada amb l'eix ma-

jor en direcció Nord-Est. S'està excavant pels costats per tal de veure si se'n poden treure més troballes. De moment podem dir que es trobava a uns 200 m de la superfície i que va ésser habitat també en temps dels pastors constructors de megàlits.

(Traducció i adaptació de M. Llongueras i altres. "Recientes excavaciones en la Bòbila Madurell". XV Congreso Arqueológico Nacional, pàgs. 253.)

EXERCICI 3

Comparació d'aixovars dels primers pagesos del pla

Aquesta comparació, feta a partir de les restes dels sepulcres de fossa, ens servirà per a determinar els diferents graus de riquesa entre els primers pagesos del pla.

És sabut que a totes les tombes s'hi col·locava menjar, ornaments, eines i armes perquè era creença d'aquella gent que, així, l'home podria seguir vivint en un altre món. Es basaven en la hipòtesi que aquell qui tenia més riquesa, l'aportava a la tomba per tal de poder viure-hi millor.

Treball que cal fer

1. Llegeix les explicacions de cada fossa i busca al diccionari les paraules que no entenguis.
2. Observa les fotografies de les fosses i explica per què aquests homes tenien necessitat d'enterrar el morts i per què els hi posaven menjar i eines.
3. Classifica la totalitat de les troballes en un quadre de doble entrada. Busca als llibres i recorda els objectes vistos al Museu de Sabadell, a fi que et facis una idea del objectes que s'expliquen.

		Ceràmica	Eines de pedra	Eines d'os	Ornament personal
Fossa	1	2	5	1	Collaret
Fossa	2				
Fossa	3				

3. Observa el quadre que n'ha resultat i comenta'hi:
- Classes d'objectes que els homes tenien a la tomba.
 - Classes d'objectes que existien a totes les tombes, perquè se'n servien.
 - Classes d'objectes que només eren a les tombes més riques. Com es devien obtenir? Per què servien?
 - Conclusió que en treus.

Els sepulcres de fossa de la Bòbila Madurell (St. Quize de Terrassa)

Fossa 3 (23 de decembre 1934)

Aquesta sepultura en forma de fossa ovalada estava en connexió amb un fons de cabana circular. L'esquelet estava molt encongit. Al coll, als canells i al voltant dels turmells tenia pedres de collaret.

Al costat dret de la cara, un ganivet i un altre al maluc. Davant de les cames, dos vasos: un de sencer amb quatre nanses i la meitat d'un altre. Un cop garbellada la terra es van trobar altres pedres del collaret, una petxina foradada i un molar de cavall.

- 22 pedres de (collaret verda més o menys fosca)
- 1 valva de petxina foradada per a penjar
- 1 ganivet de sílex de 75 mm de longitud
- 1 ganivet de sílex de 68 mm de longitud
- 1 olla esferoïdal amb 4 nanses. A mida 140 mm d'alçària per 1,60 mm de diàmetre.
- 1 fragment d'olleta de 100 mm d'alçària.

Fossa 25 (3 novembre de 1945)

Aquesta sepultura és de les més riques de la necròpolis. Hi havia:

- 72 pedres de collaret
- 2 valves de petxina amb perforació per a ser penjades

- 1 ganivet de sílex rosa de 55 mm de longitud
- 1 fragment d'un altre ganivet
- 1 nucli de sílex de 80 mm d'alçària per 67 mm de
- 2 nuclis de sílex
- 1 destrat de pedra polida de 58 cm
- 2 punxons d'os
- 1 taça de 75 mm d'alçària
- 1 escudella semiesfèrica amb nansa de 55 mm d'alçària per 1,42 mm diàmetre.

Fossa 5 (2 juny 1946)

- 1 destrat molt tosca i mal conservada de 111 mm
- 1 olla amb dues nanses.

Fossa 39 (2 juny 1946)

- 1 punta de fletxa de sílex blanc amb peduncle de 25 mm de longitud
- 1 punta de fletxa de sílex molt tosca
- 1 fulla de sílex de 23 mm
- 1 fulla de sílex marró de 38 mm de longitud
- 1 vas amb nansa

Fossa 46 (17 novembre 1946)

- 5 pedres de collaret
- 1 placa d'os polida i allargada amb perforacions per a penjar
- 1 punta de fletxa de 18 mm de longitud
- 1 punta de fletxa de sílex de 17 mm de longitud

- 2 fulles de sílex
- 1 punxó d'os molt polit però trencat

Fossa 47 (17 març 1947)

- 1 pedra de collaret de molt gran
- 1 pedra de collaret de color verd clar
- 1 pedra de collaret de color verd fosc
- 1 closca de tortuga

Fossa 28 (20 novembre 1945)

- 1 ganivet de sílex
- 1 tros de plat de ceràmica

Fossa 38 (2 juny 1946)

- 1 destral polida de 96 cm

Fossa 24 (12 novembre 1945)

- 1 ganivet de sílex de 75 mm de longitud
- 1 destral de pedra polida color gris verdós de 63 mm de longitud.

Bibliografia

J. Bosch Gimpera i J. Colomines.

La necròpolis de Can Missert (Terrassa) Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, vol. IV (1915-1920).

E. Carbonell i R. Marcet.

Troballes paleolítiques al Vallès. Información arqueológica, nº 26. Barcelona, 1978.

W. H. Crocker.

Los xikrin. Pueblos de la Tierra. Ed. Burulan. Barcelona, 1974.

- T. Froeber.
Ishi, el último de su tribu. Ed. Bosch. Col. 2 Culturas. Barcelona, 1978.
- Lumley.
L'habitat et les activités de l'homme du Lazaret. Une cabane achélienne dans la grotte de Lazaret. Mémoires de la Société Préhistorique Française, t. 7, 1969.
- M. Llongueras, R. Marcet, Petit.
Recientes excavaciones en la Bòbila Madurell. XV Congreso Arqueológico Nacional. Zaragoza, 1979.
- J. Maluquer de Motes.
La cultura neolítica del Vallés en el marco de la prehistoria del occidente mediterráneo. Revista *Museo de la Ciutat de Sabadell*, nº 1-2, 1950.
- A. Muñoz.
La cultura neolítica catalana de los sepulcros de fosa. Pub. eventuales, nº 9. Instituto de Arqueología y Prehistoria de la Universidad de Barcelona. Barcelona, 1965.
- R. Rappaport.
El flujo de energía en una sociedad agrícola. Biología y Cultura. Selc. Scientific American. Ed. Blume. Madrid, 1979.
- J. M. Salrach.
Història de Catalunya, dirigida per, Ed. Salvat. Barcelona, vol. I; 1978.
- M. Sànchez.
Història de Cerdanyola. Barcelona, vol. II, 1978.
- J. de Serra Ràfols.
Sepulturas con vasos campaniformes descubiertas en Sabadell. Revista del *Museo de la Ciudad de Sabadell*, nº 1-2; 1950.
- J. de C. Serra Ràfols.
La explotación de la necrópolis neolítica de la Bòbila Madurell en Sant Quirze de Galliners. Revista del *Museo de la Ciudad de Sabadell*, 1974.
- M. Tarradell.
Les arrels de Catalunya. Ed. Vicens Vives. Barcelona, 1962.
- R. Ten
Notes entorn del calcolític vallesà. Informació Arqueològica, nº 26; Barcelona, 1978.

Tornbull.
La lección de los pigmeos. Biología y Cultura. Ed. Blume. Madrid, 1979.

CAPÍTOL SEGON

A) ELS ASSENTAMENTS IBERO-ROMANS

OBJECTIUS

L'objectiu d'aquest capítol és de veure com un poble aglutina i consolida els canvis anunciats al capítol anterior i com més tard rep la influència oriental (grecs) i acaba romanitzant-se, després de dos segles d'ocupació romana.

Com que volem que quedin molt clars ambdós aspectes, hem dividit el capítol en dues parts, que les anomenarem A i B, i que intituarem: època pre-romana i romanització.

En la primera part veurem com els diferents subestrats ètnics i culturals, per la influència dels marxants grecs i —potser— púnics, creen una cultura, anomenada ibèrica, que encara que resulta pobre en comparació amb les altres cultures, anomenades igualment del Sud i del Llevant d'Espanya, arriba a deixar empremta en el paisatge i en els homes. En la segona part veurem en quins aspectes va influir més la romanització.

A) L'ÈPOCA PRE-ROMANA (segles V-I aC.)

1. Tipus d'hàbitat i la seva distribució en l'espai

En aquesta part pretenem que els nois vegin l'assentament dels poblats ibèrics i la seva estructura urbanística.

Una lleugera ullada al mapa de localització ens evidencia un assentament netament anti-econòmic i encaminat principalment a la defensa: els cims dels petits turons, a una alçària que varia segons el lloc, (400 m al Turó de Montcada, 138 al Turó de Can Olivé).

La configuració dels turons determina la forma del poblat. Les cases estan agrupades en carrers, i protegides per una sòlida muralla de pedra en aquells llocs on l'estructura del terreny no permet la defensa natural.

Les cases, seguint la tècnica més antiga de construcció, tenen una base de pedra de 0,60 a 0,80 cm d'altura i parets de tàpia o de tobot. Les cobertes se suposa que foren de brancatge sostingut per bigues de fusta. Cal fer fixar bé als nois en la forma quadrada de la planta, diferent de la dels poblats d'influència cèltica (arrodonida), i en els materials emprats en la construcció de les parets. Els nois s'imaginen que un poblat primitiu ha de tenir les cases necessàriament rodones i construïdes completament amb pedra.

2. Evolució demogràfica

La distribució de la població és semblant a la dels períodes anteriors. Apareix un nombre més gran de llocs habitats, algun dels quals no s'han pogut reconèixer com a poblat i fa suposar l'existència de poblament dispers, ja anunciat en parlar dels pobles del primer ferro. Amb tot, la comarca resulta poc habitada.

Canvia, però, el lloc d'emplaçament. Els pagesos del pla que foren els primers d'hàbitar d'una manera decidida la comarca del Vallès, i els homes del primer ferro habitaven la depressió pre-litoral, mentre que els pre-romans, segons hem vist, habitaven les vores montanyoses.

3. Recursos econòmics i desenvolupament

En aquest apartat és on més es noten els canvis que anunciàvem en començar el capítol i que podríem resumir en l'aparició d'una agricultura tècnicament avançada, la utilització d'eines de ferro en el treball del camp i en l'aparició d'un primer artesanat especialitzat: el de la fabricació del ferro i el de la ceràmica de torn.

La troballa de tota mena d'eines del camp, de ferro —aixades, cànecs, lle-gons, aixes, forques, rampis, fangues, falçs i podalls, relles d'arada— fan suposar l'existència d'una agricultura avançada, les característiques de la qual ja estudiarem més endavant.

De moment, cal fer notar que l'existència d'aquestes eines en època pre-romana, i les escasses variacions en la forma que tingueren al període romà, demostren que el treball de ferro dedicat al camp no va ser conseqüència de la colonització romana, sinó producte del substrat cultural que existia al país. Quan parlem d'arada romana donem entenent que el progrés agrícola vingué amb els romans, i això només és veritat quant a la introducció de nous conreus i tècniques d'explotació, com veurem més tard, però no pas en l'aspecte de les eines.

La classe d'eines trobada fa pensar que l'agricultura devia ésser predominantment de secà, cereals bàsicament, amb algun conreu d'espart o lli. Hom coneixia l'existència de la vinya i de l'olivera, però no s'utilitzaven com a conreu. D'altra manera no s'explicaria la importació de vins grecs i romans i l'absència de llums d'oli als poblat ibèrics.

També és possible que existís algun tipus d'hort en els llocs fàcils de regar.

Com diu M. E. Sanahuja (1) "es pot classificar el poble ibèric dintre del grup de pobles agricultors avançats; en primer lloc, pel coneixement de l'arada i, en segon lloc, per l'existència del regadiu, encara que sense construccions artificials als marges dels rius.

Per altra part, les característiques atribuïdes als agricultors primitius, com carència d'ànim de treballar, l'agricultura destructiva, que obligava a les gents a canviar de lloc, la baixa densitat demogràfica o la no producció per al mercat, no corresponen en absolut a l'estructura de la societat ibèrica".

De l'explicació es dedueix que acaben els conreus itinerants i comença la vida sedentària pròpiament dita, on els camps de conreu estan curosament dividits en parcel·les que es transmeten de pares a fills i que s'adoben i es reguen perquè donin més fruits.

També se'n poden treure conseqüències de tipus social com podrien ser l'estructura del grup, la propietat de la terra, o l'organització social; aquests aspectes, no els treballem perquè en aquest cas, ens semblen massa complexos per als nois de la segona etapa.

En d'altres capítols, quan el material concret ens ho permet, donem una visió de la societat de l'època.

L'aparició del primer artesanat especialitzat va lligat a la producció del ferro com a eina bàsica i de la ceràmica de torn.

És indiscutible que els pre-romans treballaven el ferro com a eina bàsica per al conreu i que ja havien superat els dos primers estadis de la utilització del metall, que són el d'ornamentació i el d'arma per a la guerra. Coneixem els tipus d'eina que utilitzaven però no sabem com les obtenien. Anaven a comprar les matèries primeres a la mina? Compraven les eines fetes? El fet el treballen d'una manera general.

Ens sembla important veure com amb el ferro apareix tota una sèrie d'eines especialitzades que podria ser que les empremsin gent de l'ofici o

(1) E. Sanahuja, *Instrumental ibérico de hierro de Cataluña*, Pirenae, nº 7, Barcelona, 1971.

els mateixos pagesos, però que, en tot cas, indiquen un nivell d'especialització. Ens referim a les eines de fuster, serres, martells, maces, formonts; a les de paleta o picapedrer: pic, pala, petites barines...; a les de sabater, ganivets de guanter, ganivets de sabater i d'altres que anuncien un nivell tècnic molt més elevat que a les èpoques anteriors. Moltes d'aquestes eines tingueren els seus models en pedra, i que l'únic que va canviar en aquesta època va ser la matèria amb la que foren fabricades.

L'abundor de forns de terrisseria de l'època ibèrica en aquesta zona ens indica, segons Pau Vila (2) que "la ceràmica prengué caràcter industrial", i que aquests forns "eren una antecedència dels gerrers d'ara a la zona prelitoral", que qualifica "d'eix terrisser de Catalunya", i encara raona la localització dient que "les terres són al·luvials argiloses i que és una zona de contacte humà entre la muntanya i la costa i que el clima temperat permet de manipular el fang tot l'hivern".

Els forns pre-romans solen trobar-se buidats dintre les argiles. Al dessota hi havia el foc, i dalt, comunicat amb el foc per molts forats, s'hi posava el material per a coure. Les formes de les ceràmiques recorden molt les formes tradicionals actuals. Són una barreja de les tradicions locals i els nous gustos aportats pels grecs i els romans.

La producció dels forns vallesans, el mateix que la d'altres comarques catalanes, és inferior en qualitat a la llewantina i gairabé mai representa dibuix. La ceràmica ornamentada era objecte de comerç.

4. Formes de vida i condicions de treball

Intentem de reflexar les condicions de vida d'un poblat, el de Can Olivé de Cerdanyola. Els temes treballats són: la vida dins de casa, les indústries casolanes, les relacions comercials i la utilització de la moneda, l'aparició d'un tipus d'escriptura, l'empremta que fan sentir els pobles colonials i la romanització.

Treballem la vida dins la casa, per veure com era la primera llar pròpiament dita. Recordem que en el capítol anterior havíem dit que la casa prehistòrica servia només com a aixopluc. La casa ibèrica és molt simplificada, té una sola habitació i poc mobiliari.

Un aspecte que ens interessa de remarcar és que entre les feines de la casa, per tant lligades al treball femení, s'hi compta el filat, el teixit de les fibres i la fabricació d'objectes de ceràmica d'ús corrent: cassoles, olles, escudelles, etc...

(2) P. Vila. *Aspectes geogràfics de Catalunya*. vol. II. Selecció d'escrits de Catalunya. Rd. Curial. Barcelona, 1978; pàgs. 171-172.

De l'observació dels objectes de la casa surt la conclusió que els pre-romans comerciaven amb els seus propis veïns i amb els pobles llunyants de Grècia i Roma. A aquests últims els compraven vasos de luxe que apreciaven i guardaven dins un lloc d'honor de la casa.

Amb l'intercanvi comercial comença l'ús i l'encunyament de les monedes. L'intercanvi es fa producte per producte quan els objectes tenen un valor de canvi semblant. Quan un producte aportat per un d'ells té un valor molt més elevat, la manera més còmoda de fer l'intercanvi de productes és amb monedes. Les monedes s'obtenen intercaviant productes o treball. Són de metall i valen per elles mateixes.

L'escriptura va estretament lligada a l'economia agrícola avançada i comercial. Els ibers tenien un alfabet semi-sil·làbic de 28 signes, que no s'han pogut transcriure. Les escriptures que es feien sobre pedres, com la trobada a Sta. Perpètua de Mogoda, resulten incomprensibles per a nosaltres. De la llengua ibèrica també en tenim vestigis a través de llocs o de noms de persona, més o menys transformats en contacte amb la llengua llatina que parlaven els romans.

Arribem a la part final de l'apartat, la romanització. Veiem com un poble que tenia uns costums entra en contacte amb un altre que li ofereix o imposava una cultura i un grau de civilització més avançada i es va transformar de tal manera, que dos segles després de l'arribada dels romans, a l'època d'August, podríem dir que ja era llatí.

A) L'ÈPOCA PRE-ROMANA

1.—Tipus d'hàbitat i la seva distribució en l'espai

Material. Tècniques i exercicis

Centrem el treball del capítol en les condicions d'emplaçament dels poblats ibèrics. Fem primer un joc de simulació, en el qual es tenen en compte quatre variants. El treball es fa sobre un mapa de corbes de nivell a escala 1:25.000 i 1:100.000 de l'Editorial Alpina (5). Es veu molt bé com les variables, aigua, hort, camps de conreu, fàcils comunicacions se sacrifiquen en funció de la defensa, principal preocupació dels pobles ibèrics segons explica M. Tarradell (6).

(5) St. Llorenç del Munt i Serra de l'Obach. Ed. Alpina. Granollers. Escala 1:25.000. *Vallès-Maresme*. Ed. Alpina. Escala 1:100.000. Granollers.

(6) M. Tarradell. *Història d'Espanya i Amèrica*. vol. I; pàgs. 79-81.

Veiem a continuació l'emplaçament i nombre de poblats del Vallès Occidental, utilitzant una llista recollida per M. Sánchez (7) que completem amb la de J. Estrada (8). En tot cas l'emplaçament respon a la defensa tal com havíem vist al joc.

Finalment estudiem un cas concret d'emplaçament que ens permet de veure com el poblat s'adapta al terreny, com s'urbanitzen els carrers i els materials i les tècniques de construcció emprades. Es tracta de la memòria de les excavacions del poblat del Turó de Can Olivé de Cerdanyola de J. Barberà i d'altres (9).

Els materials recollits en aquesta memòria ens serviran per descobrir tots els aspectes d'un poblat ibèric i faran d'eix globalitzador del capítol dedicat als pre-romans.

Tècniques

En aquest apartat treballem tres tècniques diferents per remarcar una mateixa idea: l'emplaçament dels poblats ibèrics. Les tècniques són el joc de simulació, el mapa i la maqueta.

Amb el joc de simulació pretenem que els nois es posin davant de un problema de manera activa, ja que han de donar solucions. Volem que pensin quina de les variables van tenir més en compte els ibers a l'hora d'instal·lar-se al seu poblat. I quins motius devien portar-los a semblant tria car no és econòmicament rendable. També volem que a través del joc descobreixin coses de la vida real.

El mapa de localització serà de relleu perquè puguin veure a quina altitud i quina forma tenien els turons on s'instal·laven els poblats.

Amb la construcció de la maqueta del poblat, podran acabar d'afirmar la idea dels pobles assentats dalt dels turons, i trobar-se amb la dificultat d'haver d'instal·lar-se les cases en terrenys de desnivell.

També podran utilitzar les tècniques de construcció i acabar de remarcar la idea que les parts no eren totes de pedra.

(7) M. Sánchez. *Història de Cerdanyola*. pàg. 36.

(8) J. Estrada. *Vías y poblamiento romano en el área metropolitana de Barcelona*. Comisió d'Urbanisme de Barcelona. Barcelona 1953.

(9) J. Barberà i altres. *"El poblado pre-romano del "Turó de Can. Olivé" (Barcelona). Ampurias XII-XIII (1961-62)* Barcelona.

EXERCICI 1

Emplaçament del poblats ibèrics.

A l'època pre-romana el Vallès estava habitat per una tribu ibèrica. Els laietans, que ocupaven també el Maresme i el Pla de Barcelona fins al Garraf.

Els ibers eren els pobles indígenes, això vol dir que havien nascut en aquell lloc, que havien evolucionat en contacte amb els marxants grecs i cartaginesos i que havien arribat a crear una cultura pròpia. Vivien al llarg de la costa de Llevant, des del Rosselló fins a Múrcia. Tenien elements en comú com la llengua i l'art, però bàsicament eren pobles independents amb graus de civilització i costums diferents.

Els ibers tenien una manera molt característica de situar els seus poblat. Et proposem que pensis una mica en els elements que tenien en compte a l'hora d'instal·lar un poblat.

Primer de tot devien fugir dels aiguamolls dels marges dels rius i de la costa perquè llur pas és perillós i estaven plens de tota mena d'insectes.

Després devien buscar un petit torrent o riera que els assegurés aigua constant. Segurament devien instal·lar el poble a prop del corrent per estalviar viatges.

També buscaven un lloc per a instal·lar els camps de cultiu que tingués el pendent adequat, ni molt ni poc, ja que ambdues coses perjudiquen les plantes. La baixada forta perquè els dies de pluja el corrent s'emporta la terra, i la plana excessiva perquè l'aigua entolla.

Els calia també el bosc per a instal·lar-s'hi i assegurar la llenya i la fusta. Amb això no tenien gaire problema perquè en aquells temps la major part de la zona estava coberta de boscos d'alzina molt espessos.

Encara els calia pensar en una última cosa, la defensa. Els ibers eren guerrers i estaven dividits en nombroses tribus. Per això tenien moltes lluites internes. Quan buscaven un lloc per a instal·lar-se tenien molt en compte la seva defensa natural. Procuraven instal·lar-se dalt dels turons més encimbellats on la defensa fos fàcil, sense haver de menester muralles. Moltes vegades pensaven més en la defensa que en les altres coses.

Ara que ja saps quins elements tenien en compte a l'hora de fer un poblat et proposem que juguis una mica amb nosaltres.

Treball que cal fer

Aquest treball el faràs en petit grup, de quatre com a màxim.

1. En el mapa de l'Alpina escala 1:100.000 que ha donat el mestre; situa deu poblats tenint en compte les seves necessitats: defensa, aigua, camps de conreu i bosc.
2. Assenyala un territori per a cada poblat. En els llocs on les condicions abans dites siguin bones, el territori ha de tenir uns 2 ó 3 km²; en cas de condicions molt difícils, en pot arribar a tenir 5 ó 6 de km². Utilitza l'escala del mapa per a assenyalar exactament el territori.
3. Ordena l'espai dins el territori de cada poblat.

Senyala d'una manera clara on és cada poblat i quina part els cal defensar amb muralla.

Situa els camps de conreu molt a prop del poblat. Recorda que hi han d'évitar els viatges inútils, i un lloc de pendent adequat. La resta del terreny serà el bosc. No cal que ho assenyalis.

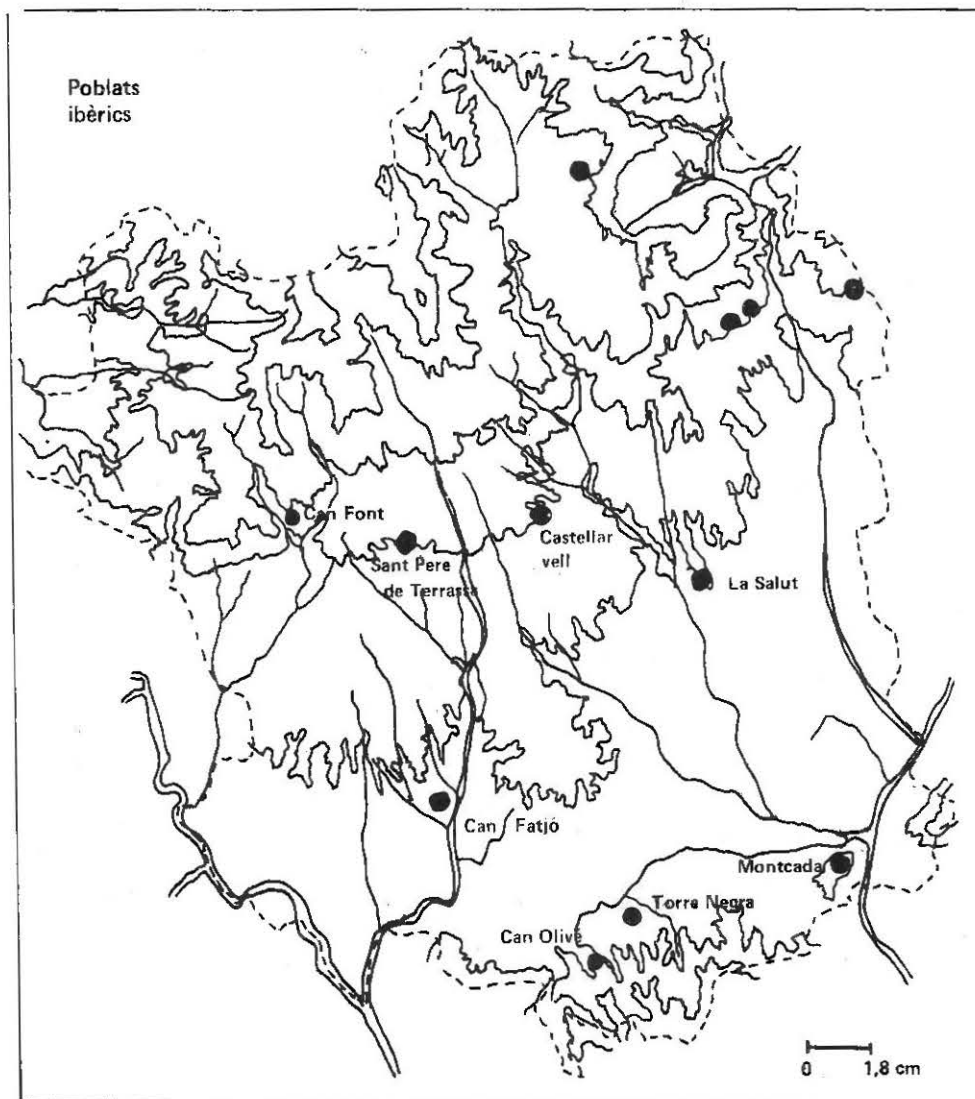
4. Senyala al mapa els camins que comunicaven els diferents pobles. Fixa-t'hi bé en les corbes de nivell del mapa i pensa quins són els camins més raonables.
5. Finalment pensa un nom per al poblat. Pot tenir relació amb el terreny, amb els fundadors o amb coses màgiques. Escribeu els noms de cada poblat. Pots utilitzar les lletres ibèriques que trobaràs a l'apartat quatre.
6. En un full a part explica tot el que has fet, justifica els noms que has posat i comenta el mapa que n'ha resultat. Exemple:

"Hem buscat sobretot la defensa i l'aigua, i per això ens han quedat tots molt junts i la resta del mapa deshabitat"

"Els camps de conreu ens queden dalt dels turons i els boscos a baix".

"Els camins no poden creuar els grans rius i hi ha pobles que queden incomunicats".

7. Fes una posta en comú amb els altres grups. Comproveu, al mapa del Vallès on eren els poblats localitzats i amb l'ajuda del professor observeu si heu descobert coses que realment passaven al temps dels ibers.

Font: J. Estrada
Elaboració pròpia.

EXERCICI 2

El poblat pre-romà del Turó de Can Olivé

Aquest poblat està situat al curs baix de la riera de Sant Cugat, prop de Cerdanyola. Va ésser descobert i excavat durant els anys cinquanta per un grup d'arqueòlegs de Barcelona.

Per desgràciadament, anys més tard, va quedar completament destrossat en instal·lar-se, just sobre el poblat, els dipòsits que havien de subministrar aigua a la urbanització de Montflorit, construïda en aquesta mateixa zona.

Restava però l'explicació que en varen fer els arqueòlegs, i amb ella treballarem.

Treball que cal fer

El treball consisteix a fer una maqueta del poblat. El mestre us dirà com us heu de distribuir els grups i el treball.

1. Cal llegir amb molta atenció el text d'explicació del poblat, fixant-s'hi bé en la forma i alçària del turó, el sistema de defensa, l'estructura del carrer i la tècnica de construcció de les cases i muralla.
2. Recolliu pedres de pissarra i de quars de diverses mides, les grans us han de servir per a fer les parets i les petites per a ajuntar les altres.

Recolliu també tronquets i branquetes per a fer el sostre. Agafeu del terra argila, que us servirà per a fer les parets.

3. Amb l'ajut d'un mapa de l'Alpina de la Gran Barcelona, feu el turó amb guix o altre material. Procureu de mantenir una escala determinada.
4. Feu, per grups, les diferents cases, tenint en compte les tècniques de construcció i l'ús del material, així com també les mides de les cases. Les cases també s'han de fer a escala.
5. Situeu les cases formant el carrer i feu la muralla.
6. Completeu la maqueta amb conreus i bosc, situeu la Riera de Sant Cugat si no ho havien fet abans.
7. Feu una posta en comú explicant què heu après.

TEXT

El poblat pre-romà del Turó de Can Olivé

El poblat del Turó de Can Olivé està situat a uns 138 metres d'altitud en el curs baix de la riera de St. Cugat, en l'angle que fa la riera amb la carretera de Les Flors de Maig, on ara s'hi troba la urbanització del Montflorit.

El turó té forma allargassada en la direcció est-oest, és molt abrupte en la part nord, molt suau en la sud i enllaça, a través d'un petit coll, amb el Turó de Guàrdia, derivació de la Serra de Collserola.

La vessant sud i tot el pla del cim semblen haver estat cultivats temps enrera; actualment estan coberts de bosc i brolla com tota la resta.

Les romanalles que queden han permès de veure un tros de la muralla que abraçava el cim. La tècnica de construcció era semblant a la dels altres poblats d'aquesta època: grans blocs de quars i lasques de pissarra trets de la muntanya, sobreposats els uns als altres i ajuntats sense ciment, i petits trossos de ceràmica, molins de mà o petites pedres per omplir els forats.

Dins el poblat es pot veure un carrer amb cases a cada banda. Se n'han pogut excavar deu, nou al cantó sud i només una del nord. Les cases són quadrades i enganxades les unes a les altres.

En l'habitació de la banda nord, la muntanya feia paret i les altres tres estaven construïdes de la següent manera: un fonament de pedres d'uns 30 cm. una paret de pedres mitjanes de quars i pissarra i el sostre de fusta recobert de fang o de gespa per a impermeabilitzar-lo.

En una de les cases de la banda sud es va poder observar el forat cavat a la roca que servia per a ficar el tronc que aguantava el sostre.

En general, totes les cases eren petites: l'una feia 2,30 m d'est a oest per 2,80 m de nord a sud, un altra 2,50 per 2,95 m i la més gran 2,50 m per 4 m. Totes semblaven fetes igual.

El poblat devia ser molt més gran del que es va poder observar, es calcula que es veieren un vint per cent de les cases, que vol dir que en devia tenir unes 50.

Amb els trossos de ceràmica que es trobaren es va poder observar que el poblat devia construir-se uns 500 anys abans de Crist, i que durant un centenar d'anys va estar abandonat i va despoblar-se definitivament uns 50 anys abans de Crist.

Es van buscar restes d'algun incendi o destrucció que expliqués per què havia estat abandonat, però no se'n va trobar cap rastre. En algunes de les cases van trobar-se uns pilons de còdols que probablement servien com a projectils en cas de guerra.

(Traducció i adaptació de J. Barberà i d'altres: *El poblado preromano del Turó de Can Olivé de Cerdanyola*. Ampúries. XXII-XXIII; pàgs. 183-218.)

2.—Evolució demogràfica

Material. Tècniques i exercicis

Hem trobat poc de material per a explicar el nombre d'habitants de l'època; ens hem de limitar a donar la llista completa de troballes ibèriques —ja siguin poblats o altres— de J. Estrada (10).

Comparant les dades amb les de localització de poblats, trobem que s'incrementen amb una sèrie de restes que suposem són cases aïllades que s'estableixen després de la conquesta romana, quan els temps obligaven a la pau i el poblament dispers ja no es feia perillós.

És una situació bastant semblant a la que trobarem abans, en temps del primer ferro, i un preludi del que serà la colonització de la plana pels romans.

Tècniques

El mapa que proposem com a treball demana que el noi pensi la manera de quantificar l'informació rebuda. Es pot fer la tècnica del puntejat. Es pinten tants punts com llocs habitats.

EXERCICI

Distribució de la població

Al mapa de l'apartat primer has observat els poblats localitzats al Vallès. En aquest mapa situaràs tota mena de restes ibèriques.

Les altres restes corresponen a cases aïllades que es van instal·lar després de l'arribada dels romans, quan les lluites entre tribus es feien difícils a causa de la força de l'ocupador.

(10) J. Estrada. *Vías y poblamiento romano en el área metropolitana de Barcelona*, pàg. 48-60.

Treball que cal fer

1. Situa en el mapa dels municipis actuals els poblats ibèrics i les altres restes trobades.
2. Fes un comentari dient quins eren els municipis actuals més poblats, els de la plana o els que tenien zona muntanyosa. Explica per què et sembla que Caldes de Montbui estava tan poblada. Consulta el mapa del relleu per tal de trobar la resposta.

DISTRIBUCIÓ DE LA POBLACIÓ (RESTES)

Caldes de Montbui	7
Gallifa	1
Castellar del Vallès	1
Cerdanyola	1
Montcada i Reixach	1
Rubí	1
Sabadell	1
Sta. Maria de Barberà	1
Terrassa	2

(Font: J. Estrada).

Recursos econòmics i desenvolupament tècnic

Material. Tècniques i exercicis

Els grans canvis que es van produir en aquest apartat els recollim de l'obra E. Sanahuja (11).

D'aquesta obra utilitzem:

- Les imatges sobre eines del camp i oficis.
- Les classificacions i explicacions que fa de cada tipus d'eina.
- Les conclusions que treu de l'observació de les eines i que porten a dir que els ibers eren uns pobles d'agricultura avançada.
- Una part general que parla del treball del ferro fet pels ibers.

(11) E. Sanahuja. *Instrumental ibérico de hierro en Cataluña*. Pirenae, nº 7; 1971, pàgs. 62 i seg.

Això ens permet de veure la varietat d'eines agrícoles que anuncien una agricultura avançada, la utilització d'altres eines de ferro amb la corresponent especialització i l'aparició d'un ofici artesà: el ferrer.

L'altre ofici artesà, la ceràmica, el treballarem partint de tres textos diferents. Un de Pau Vila (12) que justifica la situació dels forns terrissers a les terres d'al·luvió de la depressió pre-litoral; un altre de J. Arribas (13) que explica com la indústria ceràmica s'especialitza i surt de la llar per fer-se en tallers, i una descripció del forn de Can Fatjó de Rubí feta per J. Colomines i Roca (14).

Tècniques

Les tècniques treballades en aquest apartat són el comentari de text, el quadre de doble entrada i el mural. En realitat tot són textos que es resolten en forma de mural.

Els dos primers exercicis el mural ajudarà a clarificar l'ordenació perquè els dibuixos seran més grans. Tot i que l'exercici demana varies operacions mentals, observació, ordenació, classificació i aparellament el creiem adequat per 6é. d'EGB.

L'altre mural ha de ser una representació gràfica d'un poblat ibèric amb tots els seus elements.

Cada text treballat ha d'aportar un nou element al dibuix. Es un exercici una mica difícil per als nois de 6é. perquè demana treballar amb la perspectiva i incloure moltes coses en un sol dibuix, cosa que en seu nivell tècnic i de raonament els ho fa una mica difícil, en tot, cas creiem que es pot fer i que ajuda molt a fer-se una idea de com devien ser els poblats.

EXERCICI 1

Eines ibèriques de ferro per al camp

Els ibers treballaven molt bé el ferro i van arribar a produir molts tipus d'eines adequats a les diferents feines del camp. Havien aconseguit unes formes tan funcionals que moltes d'elles encara es fan servir en l'actualitat.

(12) Pau Vila. *Aspectes geogràfics de Catalunya*, pàgs. 171-172.

(13) J. Arribas. *L'economia i les estructures socio-polítiques dels ibers. Història de Catalunya*, vol. I, pàgs. 202-203.

(14) J. Colomines Roca. *Un forn de ceràmica ibèrica a Rubí*. Crònica d'arqueologia. *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, nº 6, pàg. 65.

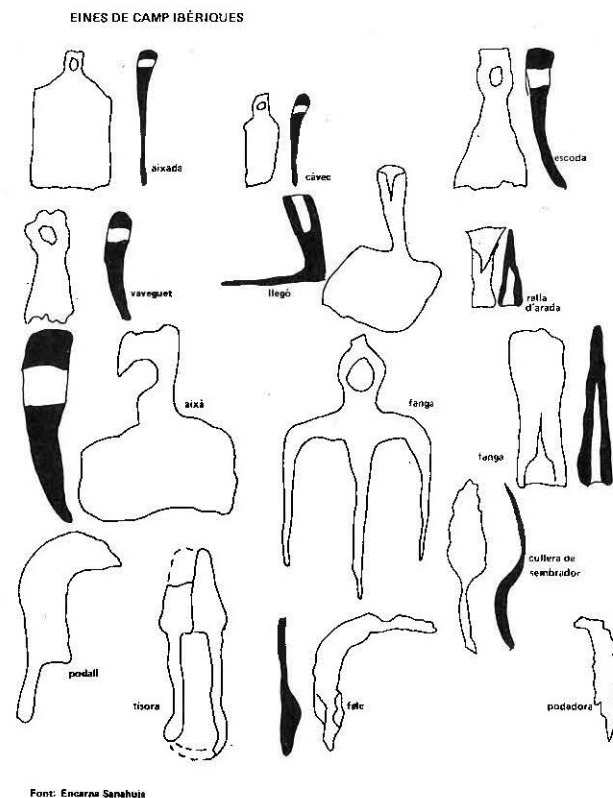
Treball que cal fer

El treball que proposem s'ha de fer en grup i cal recollir-lo en un mural.

1. Llegir el llistat d'eines i escollir-ne una
2. Buscar al diccionari la forma i dibuixar la seva utilitat.
3. Agrupar totes les eines en un mural classificant-les segons llur utilització; comparar l'eina ibèrica amb l'actual.

	eina ibèrica	dibuix de la utilitat	eina actual
A) <i>eines dels cereals</i>			
llaurar			
cavar			
plantar			
netejar el camp			
segar			
B) <i>eines de l'hort</i>			
transplantar			
regar			
C) <i>eines per als fruiters</i>			
podar			

4. Fer una redacció explicant quin tipus d'agricultura devien tenir els ibers.

EXERCICI 2

Les eines dels oficis

Els ferrers ibèrics no solament van fer les eines per al camp, sinó també per a d'altres oficis. És possible que tots aquests oficis no existissin i fossin fets pels mateixos pagesos però en tot cas indiquen una especialització en la feina.

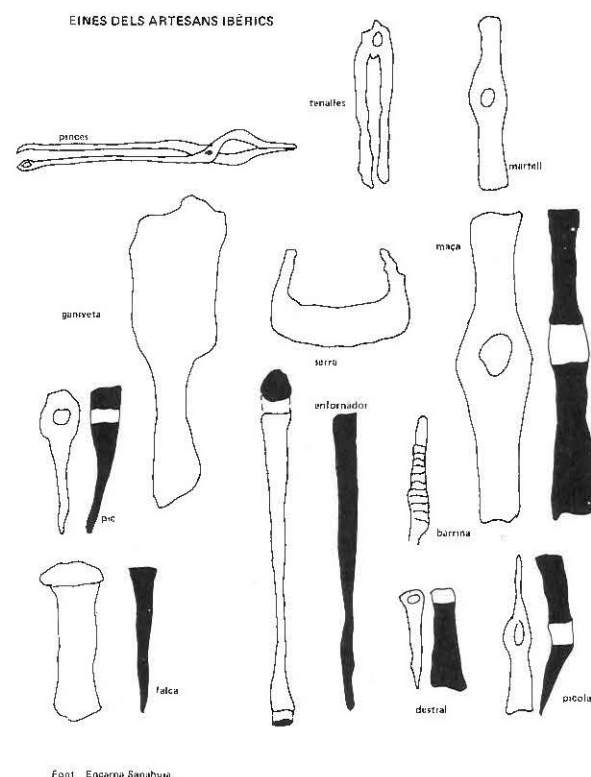
Treball que cal fer

Com en el cas de les eines del camp, et proposem que facis un mural amb els teus companys.

1. Llegeix la llista d'eines i dibuixa'n una. Dibuixa la forma actual, perquè ja saps que és molt semblant a la ibèrica.
2. Ajunta el teu dibuix amb el dels teus companys i ompliu el mural en forma de quadre de doble entrada.

llista dels oficis	eina actual (dibuix)	eina ibèrica
fuster		
picapedrer		

3. Fes una petita redacció explicant quines necessitats cobrien aquests oficis que empraven eines de ferro.

EXERCICI 3

L'agricultura i les indústries ibèriques

En els exercicis anteriors has pogut deduir, per mitjà de les eines, com eran l'agricultura i quines eines d'ofici tenien els ibèrics. Ara et proposem que aprofundeixis una mica més, que et formis una visió de conjunt de l'agricultura i la indústria ibèriques.

Treball que cal fer

Has de llegir i treballar una sèrie de textos i al final expressar en un dibuix mural tot el que n'hagis tret.

El treball el pots fer individualment o en un grup. En cas que el feu en grup, us heu de repartir les feines i fer una posta en comú abans de començar el dibuix.

Llegeix tots els textos i subratlla aquelles frases que expliquen coses del poblat o del seu entorn, per exemple: "Els horts es devien situar al marge del riu"; cada poblat tenia "el ferrer"; "les feines de la ceràmica es feien fora de les cases", etc. Fes un dibuix que representi un poblat ibèric. Pot ser el de Can Olivé o un d'imaginari. Situa-hi totes aquestes coses.

Dibuixa homes i dones que han fet les diferents feines. Observa que el text nº 2 parla de tres indústries i només n'apareixen dues; on es devia treballar el teixit? Per tal de respondre a la pregunta has de buscar en l'apartat 4.

TEXT 1

L'agricultura dels ibers

"El tipus d'eina del camp ens descobreix una agricultura en la seva major part de secà: cereal, potser vinya, espart i lli. I algun petit hort vora el riu" (...)

(...) "Podríem dir que els ibers són un poble agricultor avançat, perquè tenen arada i regadiu i també perquè no varien de lloc a mesura que els camps s'esgoten" (...)

(Traducció de M. E. Sanahuja. *Instrumental ibèric de hierro en Cataluña. Pirenae*, nº 7; pàgs. 103-104.)

TEXT 2

La indústria del ferro

La indústria del ferro a l'època pre-romana es tan important com la tèxtil o la ceràmica.

Amb l'arribada dels grecs, fenicis i cartaginesos comença a aparèixer gran quantitat d'instruments de ferro, que no són ornamentals ni de guerra. Aquests instruments, del camp o dels oficis, van canviar molt la manera de viure de la gent.

La gran varietat d'eines de ferro fa pensar en l'existència de ferrers a la major part dels poblats ibèrics. Els homes que feien aquest ofici devien tenir un gran prestigi entre la gent del poble, però moltes vegades eren temuts per les seves arts.

Probablement cada poblat tenia el seu ferrer que arreglava les eines, les fonia i tornava a fer-ne. Però els grans centres de producció de tota mena d'eines es devien concentrar al voltant de les mines de ferro.

(Adaptació de M.E. Sanahuja. *Instrumental ibérico de hierro en Cataluña. Pirenae*, nº 7; pàg. 108.)

TEXT 3

La indústria ceràmica ibèrica a la depressió pre-litoral

"En el temps dels ibers la ceràmica prengué un caràcter industrial, com ho feia suposar la troballa abundosa de certs tipus de vasos; ho ha corroborat la descoberta dels forns terrissers de Fontscaldes (Valls) i Reus, els quals amb el del Pla de la Salut (Sabadell) i el de Sant Martí Sarroca (Penedès)".

(P. Vila. *Aspectes geogràfics de Catalunya*. vol. 2; pàgs. 171).

TEXT 4

La indústria ceràmica ibèrica a Rubí

El forn descobert a Rubí es troba enclavat a la vessant del turó de Can Fatjó, entre la via dels ferrocarrils de Catalunya i la riera de Rubí. És també buidat dins l'argila. És quadrat, amida 2,30 m i té una altura de 1,70 m; la boca és formada per un forat del turó esmentat, de 0,60 m d'ample per 0,50 m d'alt.

La coberta de la fogaina té un gruix de 0,45 m que, amb l'acció del foc s'ha recuit; la part central reposa damunt una columna de la mateixa terra, de 0,75 m de diàmetre. El foc es comunicava amb la cambra superior per quaranta-dos forats disposats en forma d'engraellat."

(J. Colominas Roca. *Un forn de ceràmica ibèrica a Rubí. Anuari Institut Estudis Catalans*, nº 6 pàgs. 66-67.)

El treball especialitzat de la ceràmica

“Els forns per a la fabricació de la ceràmica ibèrica, així com totes les instal·lacions necessàries per al garbellament, el rentat i la pastada de l'argila, són fora de les cases. Ja es tracta, doncs, amb la introducció del torn i de la decoració pintada, d'un treball d'especialistes. Els productes sortits d'aquells tallers es van difondre molt com a envasos de productes d'exportació a altres llocs de Catalunya o a l'estranger”.

(A. Arribas i Palau. *L'economia i les estructures socio-polítiques dels ibers. Història de Catalunya*, vol. I; pàgs. 202-203.)

Formes de vida i condicions de treball

Material. Tècniques i exercicis

Disposem de bastanta informació per tal d'estudiar com era la vida en un poblat ibèric: una descripció molt acurada de l'interior de les cases ibèriques, feta per J. Maluquer, com a resum de totes les seves experiències en excavacions (15); el plànol de les cases excavades del poblat de Can Olivé a Cerdanyola, tret de la memòria de J. Barberà (16) i comptem també amb un plànol molt complet d'una casa del poblat de la Penya del Moro de Sant Just, excavat també per J. Barberà (17).

Aquest darrer plànol supleix el buit d'un plànol més complet del poblat de Can Olivé, que, encara que no correspongui a la comarca ens sembla representatiu del que devien ser les cases a tots els poblats més senzills.

No donaríem una visió gaire exacta de la vida si només parléssim de la forma de la casa, per això hem recollit altres aspectes que la completaran. El de les indústries casolanes, a través d'un text de J. Maluquer (18) i el dels objectes que es troben a les cases; aquest aspecte l'hem tret de l'inventari del poblat de Can Olivé de J. Barberà (19).

(15) J. Maluquer. *Els ibers, art, arquitectura, llengua i escriptura* "Història de Catalunya", vol. I, pàgs. 189-191.)

(16) J. Barberà. *El poblat del Turó de Can Olivé. Ampurias*, XXII-XXIII; pàg. 214.

(17) J. Barberà i d'altres. *La Penya del Moro de Sant Just Desvern. Quaderns de treball*. Universitat Autònoma de Barcelona, nº 1; pàg. 37.

(18) J. Maluquer. *Els ibers. Història de Catalunya*, vol. I; pàg. 191.

(19) J. Barberà. *El poblado del Turó de Can Olivé. Ampurias*, XXII-XXIII, pàgs. 212-213.

El segon ens permet de veure els atuells de la casa, els uns d'ús diari i fets a casa, d'altres més valuosos comprats a marxants grecs o romans. D'aquí passem a estudiar les relacions comercials d'un poblat a través d'un joc de simulació muntat sobre les condicions de vida que fins ara hem esbrinat i el resum de l'inventari del poblat de Can Olivé fet per M. Sánchez (20). Això ens permet d'observar com moltes de les coses encara es produeixen en el'àmbit reduït del poblat o de la casa, però com d'altres objectes, completament necessaris, com les eines del camp, ja s'han d'obtenir mitjançant comerç amb altres poblats. Veiem també una relació amb l'estranger que afecta només als productes de luxe.

Les relacions comercials amb moneda són pròpies dels pobles avançats, tal com podem deduir del text.

Després d'haver vist com es vivia en aquests poblats, treballarem la invasió romana, la romanització i l'època de la desaparició de la cultura ibèrica, en un text de M. Tarradell (24). Aquest text l'utilitzem com a resum i per tal de poder fixar la cronologia de l'època.

(20) M. Sánchez, *Història de Cerdanyola*, vol. II; pàgs. 34-41.

(21) G. Whitehead, P. Baskerville. *Historia del dinero*. Ed. Plesa, Madrid; pàgs. 10-13.

(22) L. Pericot. "*Una estela ibérica de Sta. Perpetua de Moguda*". Noticiario arqueológico. *Ampurias*, nº 2; 1940; pàg. 175.

(23) Menéndez Pidal. *Historia de España*, vol. I Espasa Calpe, Barcelona, 1945; pàg. 697.

(24) M. Tarradell. *La romanització. Història de Catalunya*, vol. I, pàg. 216.

Tècniques

Les tècniques treballades són: el comentari de text, el joc de simulació i l'observació indirecta.

Els comentaris de text els han de resoldre en dibuixos per que fixin més la idea i la imatge dels punts treballats. El primer demana un bon esforç de síntesi car el material aportat és molt variat.

El dibuix ha de estar molt ben treballat. S'haurà de fer en unes quantes sessions consecutives. Es comença dibuixant la casa i s'hi van afegint els elements, al final es pinta i es comenta.

El comentari de text de l'exercici 4 es fa en forma de dibuix seriat i resulta molt més senzill que l'anterior.

El joc de simulació és complex i demana l'ajut del mestre, al moment de recollir tot lo après i al moment de fer les categories per classificar. Dins de cada classificació poden sortir-ne d'altres i això és el que complica l'exercici.

L'observació indirecta de fotografies de monedes, escriptura, ceràmica i altres restes, han d'ajudar a treballar els textos, i fixar l'imatge del objecte i la forma de vida.

EXERCICI 1

La vida a la casa i les indústries casolanes

El material que trobaràs a continuació t'ha de servir per a fer-te una idea de com eren les cases ibèriques, quins nivells de comoditat o luxe podien tenir i quins treballs industrials es feien a casa.

Treball que cal fer

1. Llegeix el text que explica com era la casa ibèrica. En un full a part dibuixa els objectes, persones i animals que surten al text, els retalles i enganxes sobre el plànol.

Pots fer una petita base a cada dibuix i al enganxar-los quedaran alçats, semblant més reals.

Et donem les fotografies de com eren els telers i els fusos per que sapigues quina forma tenien. Busca al llibre de text com eren les ceràmiques ibèriques i gregues i romanes.

Dins la casa hi feien vida les dones, i hi acudien tota la família en les hores de menjar o dormir.

Entre les feines habituals de la casa, s'hi ha de contar la del filat de la llana, el teixit en molts casos i la fabricació de plats, olles i vasos per l'ús diari, que es portaven a coure al forn del terrisser.

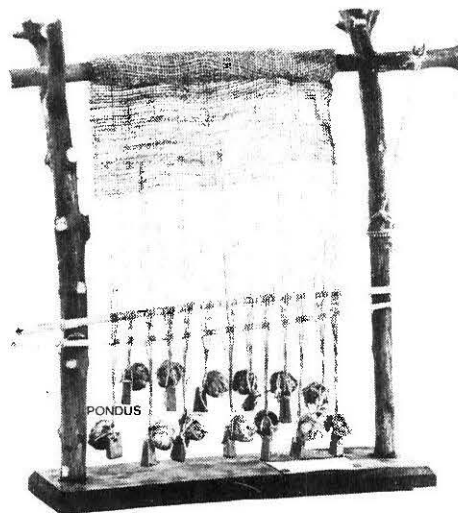
(Font: J. Maluquer, Elaboració pròpia).

TEXT

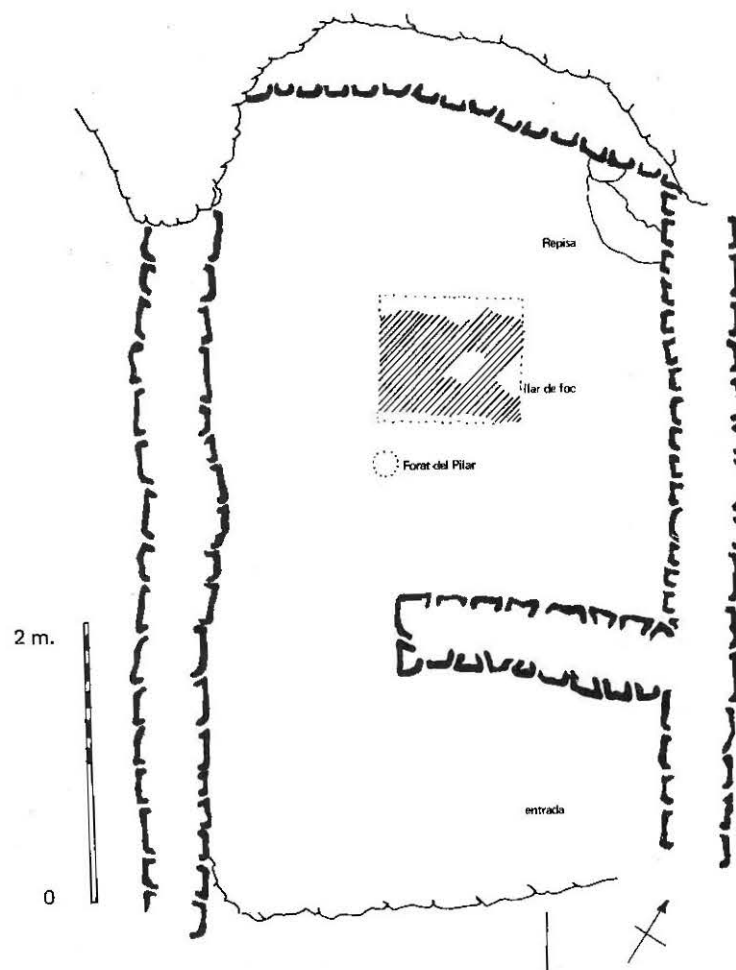
Els carrers dels poblats ibèrics són molt estrets i acostumen a ser paral·lels entre sí, formant blocs de cases. Les cases són petites, de pedra en la part baixa i de tova per dalt. La taulada és de palla o de branca barrejada amb fang i sostinguda per vigues de fusta. No acostumen a tenir pisos, però sí un graner o golfes, de fusta sostingut per pilars de fusta. No s'observen finestres. La ventilació de la casa sol fer-se per la porta d'entrada, situada en una de les parets, en un dels extrems de la façana del carrer.

La casa acostuma a tenir dues habitacions semiseparades per un envà. El vestíbul o entrada on es guardaven, probablement, el bestiar i les eines del camp, que ara són de ferro, i la sala on es feia la vida. El sòl és normalment de terra, endurida pel trepitjar.

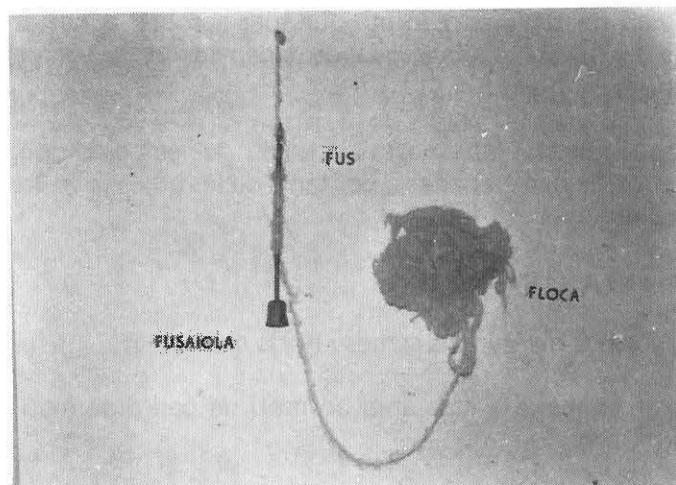
En una de les parets de la sala, es sol trovar una construcció de pedra que fa de prestatge. Allí es guarden les peces de la vaixel·la més bones de la casa, comprades als grecs o als romans, i les cassoles d'ús comú modelades a casa. Al mig de l'habitació hi ha la llar de foc que serveix per cuinar i escalfar l'habitació. Els llits, de fusta o palla devien estar situats també en aquesta peça, prop del foc. En un altre racó sol haver-hi el molí de mà per poder fer la farina.

Teler ibèric.
Museu d'història de Sabadell

Casa de la penya del Moro (Saint Just Desverni)
segons J. Barbisà.

Fus ibèric. Museu Penya del Moro (St. Just Desvern)

EXERCICI 2

Les relacions comercials d'un poblat ibèric

Ja hem parlat una mica del comerç en l'apartat anterior quan dèiem que els ferrers més importants que fabricaven tota mena d'eines, només es trobaven vora de les mines de ferro, i que els vasos fets a torn devien ser feina d'especialistes i eren venuts per tot Catalunya i a l'exterior. Ara veurem les relacions comercials d'un poblat qualsevol.

Treball que cal fer

És un joc en què has de pensar les necessitats del poblat del Turó de Can Olivé de Cerdanyola i a on podrien recórrer per a poder-les cobrir.

Passos que cal seguir:

1. Entre tots els companys i amb ajuda del mestre penseu quines són les necessitats que té un poblat:
 - manutenció
 - aixopluc
 - vestit
 - defensa

També heu de tenir en compte que, per a cobrir aquestes necessitats, s'han de fer diverses feines que demanen les eines i materials corresponents.

2. Feu amb el mestre una posta en comú de les coses que, referides a aquest punt, ja heu treballat i, per tant, de les quals ja en teniu informació. Recolliu-les en un full.

Coses que us poden sortir:

- el menjar el planten als camps i horts del poblat.
- el blat es molia a casa amb un molí de pedra de mà i es pastava i coïa al forn.
- les cases les feien els pagesos amb les pedres, fang, branques i fustes que trobaven al mateix turó.
- les eines del camp i dels oficis les feien els ferrers especialitzats. Suposarem que n'hi havia un a Castellar prop de la mina de ferro.
- la ceràmica feta amb torn la podien comprar a Rubí o a la Salut de Sabadell, on hi havia forns importants.
- la ceràmica decorada venia de les tribus ibèriques de València i Múrcia.
- els filats es feien a casa.
- els teixits a casa de la teixidora.
- el plom i el coure s'havia de comprar a d'altres tribus ibèriques catalanes.
- i altres aspectes

3. Llegiu el resum de l'inventari de les coses trobades al poblat de Can Olivé.

Busqueu al diccionari o pregunteu el significat de les paraules que no coneixeu. És molt important que sapigueu com era, per què servia i d'on procedia cada objecte.

4. Repartiu-vos en grups de quatre al moment d'omplir el quadre.

Cada nen treballa una necessitat i fa una llista dels objectes o feines

que ha de posar al quadre. Cada un treballarà més fàcilment si comenceu per buidar l'inventari de Can Olivé i acabeu amb la llista que heu fet vosaltres (punt 2).

En l'apartat de la ceràmica no heu d'escriure el tipus de vas, sinó la categoria sencera; exemple: a ceràmica d'importació heu de posar a la casella corresponent a l'estranger la paraula ceràmica.

5. Finalment, feu un comentari explicant cada necessitat, a quin lloc es cobreix principalment i si les coses més bàsiques continuen cobrint-se als àmbits més reduïts del comerç.

necessitats i elements per a cobrir-les	a casa	al poblat	al territori de la tribu (comarca)	altres tribus	als mercats dels països llunyans
menjar	moldre blat	campes	eines de ferro	ceràmica	ceràmica
aixopluc		material de construcció	eines		
vestir					
defensa					

TEXT 1

Resum de l'inventari del poblat ibèric de Can Olivé. Cerdanyola.

Resum de l'inventari del poblat ibèric de Can Olivé fet per M. Sánchez i recollit per J. Barberà i altres arqueòlegs que van estudiar el poblat.

Fauna:

Dels estudis de les troballes òssies es pot aventurar que:

- a) L'alimentació carnívora era la meitat animals domèstics i la meitat animals de caça.
- b) Els animals domèstics eren: la cabra, el porc, el bou i l'ovella.
- c) La caça es componia de: porc senglar, cèrvols, cabra salvatge, conill, llebre i perdiu.

Ceràmica:

Ceràmica d'importació:

- àmfores itàliques, copes amb nanses i d'altres peces de ceràmica (Campania, Itàlia), fragments de diferents vasos hel·lenístics, (Grècia).

De ceràmica feta a torn hi trobem:

Àmfores; vasos; olles amb nanses; tapadores amb nansa; plats; *pondus* de fang cuit, etc.

De ceràmica feta a mà, hi trobem: tapadores; concs; "pondus; fusaioles; plats; brocs de cànirs; fragments d'urnes.

De ceràmica ibèrica pintada hi ha:

Un olpe i fragments de vasos cilíndrics.

Metall:

Botons; anella; agulla; braçalet i fíbules de bronze; un podneral de coure; claus, fragments de planxa; i una fulla de llança de ferro; una caixeta cilíndrica, fragments de planxa i un pondus de plom.

Material lític:

diversos fragments de molins de mà de granit; set astràgals o fuserols; percutors cilíndrics i un disc o pulidor de marbre.

Os:

Se n'ha trobat una agulla, punxons un mànec de bastó fet de banya i un altre fet d'ullal de gos; també ullals d'un ós.

Monedes:

Se n'ha trobat tres d'ibèriques.

(M. Sánchez. *Història de Cerdanyola*, vol. II; pàgs. 39-41.)

EXERCICI 3

El comerç i les monedes

En l'exercici anterior has pogut veure amb quins pobles mantenia relacions comercials un poblat ibèric del Vallès. Ara et proposem que vegis amb quines monedes es feia el comerç i com van arribar a tenir la necessitat de comerciar amb monedes.

Treball que cal fer

1. Llegeix el text de les monedes i l'intercanvi comercial i explica per quins estadis d'intercanvi passen els pobles.

Guió:

- Intercanvi de productes del camp
 - Intercanvi de productes agrícoles per d'altres manufacturats
 - Primeres monedes
 - Monedes antigues
2. Observa les monedes ibèriques i descriu com eren:
 - Per davant
 - Per darrera
 - Mides (tingues en compte l'escala que et donem)
 - Inscripció (per tal de traduir-la a lletres nostres has de buscar l'al·fabet ibèric que trobaràs a continuació).

TEXT

L'intercanvi comercial i les monedes

L'home va començar a intercanviar productes en el moment que li va sobrar una mica de collita. Els primers intercanvis es feien entre veïns i els productes canviats eren sobretot objectes de luxe. Quan a un pagès li sobrava una mesura de blat, podia anar a trobar l'artesà, que li donava un collaret. El pagès podia lluir de ric i l'artesà, que no feia altra cosa que collarets, tenia blat com si l'hagués plantat.

Les coses van resultar més difícils quan els pagesos volien comerciar amb pobles més allunyats que portaven productes molt exòtics. Els íbers que tenien unes quantes mesures de blat que els sobraven i volien comprar vi als grecs, hi entraven en relacions. El marxant no sabia el valor del blat que rebia i es podia creure enganyat, tampoc l'íber sabia si aquell vi valia realment el blat que havia pagat. Calia pensar en pagar d'altra manera. D'altra banda, els productes del camp transportats des de tan lluny, es podien malmetre.

La nova manera de pagar va ser amb eines de ferro o amb monedes. El ferro tenia valor a tots els països. Si un rebia una espasa a canvi del seu vi, anava a un altre país on sabia que faltaven eines i les venia a canvi del blat. Tenia igualment el blat que necessitava, però no se li feia malbé pel camí. Endemés, l'íber havia rebut el vi d'un país intermediari, d'Itàlia o de França, i podia estar més segur del bon estat del producte.

Havien començat a trobar la solució, però el sistema tenia els seus inconvenients. L'eina de ferro no podia dividir-se en trocets i era molt difícil de transportar; per tant, els pagaments petits es feien impossibles. A més a més, si el producte desitjat era molt car calia estalviar bastant de temps i es corria el perill que al moment de l'intercanvi les eines haguessin perdut el seu valor. Calia un producte que es pogués tallar en trossos petits i que mai no perdés valor, aquest producte van ser les monedes de metalls duradors i preciosos.

Les monedes es feien de metalls preciosos, or o plata, i, en menor quantitat, de coure o bronze. Productes que tenien sempre un valor elevat. Per tal que tingués acceptació a tot arreu es gravava a la moneda una figura que fos respectada per tothom, el bust d'un governant o d'un déu, i es posava el nom del país o tribu o ciutat que l'havia encunyat. L'intercanvi es feia molt fàcil, cada producte tenia un valor en moneda; la moneda valia per ella mateixa, perquè era l'única peça de metall preciós; només calia que hom estalviés monedes i pagués per aquells productes desitjats.

(Adaptació de G. Whitehead. *Historia del dinero*. head. pàgs. 10-13.)

(Adaptació de G. Whitehead. *Historia del dinero*. pàgs. 10-13.)

Monedes ibèriques

Els ibers van començar a encunyar monedes al segle II abans de Crist, per la influència de grecs i romans amb qui comerciaven.

Monedes ibèriques trobades al Vallès i conservades al Museu d'Història de Sabadell.

Monedes ibèriques del Museu de història de Sabadell.
Anvers de la moneda.

Revers de les monedes. Escal 3/1

L'escriptura ibèrica

Els ibers van utilitzar una escriptura que constava de 28 sons: els uns representaven lletres i d'altres síl·labes, la grafia era molt variada per a cada so.

S'han trobat moltes inscripcions a parets, esteles i pedres, escrites en aquest abecedari, però mai no ha estat possible de traduir-les.

A continuació trobaràs l'alfabet que recull Menéndez Pidal i que et pot servir per a llegir les monedes ibèriques i una estela ibèrica trobada a Sta. Perpètua de Mogoda on estan representades aquestes lletres en realitat.

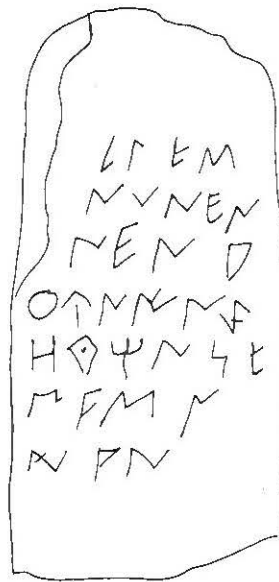
Alfabet ibèric

a	▷
e	℥
i	℥
o	℥
uv	↑
l	↑
r	◁
rr	⊙
m	✓
n	℥
s	℥
ss	℥
ba	℥
be	℥
bi	℥
bo	℥
da, ta	℥
de, te	⊙
di, ti	℥
do, to	℥
du, tr	Δ
tu ?	⊙
ga, ca	℥
ge, ce	℥
gi	℥
go, co	℥
cu	⊙

(Font: Menéndez Pidal, *Historia de España*, t. II; pàg. 697.)

L'estela ibèrica de Santa Perpètua

Font: Ll. Pericot

EXERCICI 4

La conquesta romana i el procés de romanització

Mentre els ibers arribaven a un grau considerable de civilització els romans irromperen a Catalunya, l'ocuparen militarment i, en un procés de curta durada, van acabar amb els rastres més importants d'aquesta cultura, creant-ne una de nova. Veiem primer quan es va produir aquest fenomen, i en la segona part del capítol veurem en què va consistir:

Treball que cal fer

1. Llegeix els textos que trobaràs a continuació. Consulta al diccionari les paraules que no entenguis. Fixa-t'hi en les dates.

Recorda les dates que varem donar per al poblat del turó de Can Olivé. Apareix als voltants del 450 a.C., està desocupat del 330 fins al 250 a.C. uns 50 anys a.C. es despobra definitivament.

Recorda també totes les coses que has après de com vivia la gent.

2. Fes una història amb dibuixos on resumeixis totes les dades que t'hem donat.

El text de la romanització i la cronologia del poblat del turó de Can Olivé et serviran per a confegir les diferents vinyetes. L'altre text i tot el que ja has après t'ha de servir per a fer els dibuixos ben complets.

La història ha de tenir sis vinyetes:

- 450 a.C.
- 330 a.C.
- 250 a.C.
- 218 a.C.
- 200-150 a.C.
- 50. a.C.

Comença escrivint al costat de cada data el que va passar. Després fes els dibuixos. Consulta llibres que et mostrin com anaven vestits.

TEXT 1

Qui treballava els camps ibèrics

“Així, doncs, si l’agricultura, segons els autors clàssics, fou despreciada pels ibers, més aficionats a la guerra que a les feines del camp, serien principalment esclaus o gent de baixa condició social els qui, juntament amb les dones, s’ocuparien de les feines del camp”.

(Traducció de M. E. Sanahuja. *Instrumental ibérico de hierro en Cataluña. Pirenae*, nº 7; pàg. 104.)

TEXT 2

La romanització

S’entén per romanització el procés que va anar transformant la societat indígena en una comunitat sota el patró llatí. L’any 200 a.C. els habitants de Catalunya eren ibers. Uns quants segles després llurs descendents eren romans, o, si es vol catalano-romans (...).

El procés d’ocupació va ésser ràpid. L’any 218 a.C. un exèrcit romà desembarcava a Empúries, com a resultat d’una de les maniobres de la segona guerra púnica. Al cap de poc d’acabar aquesta guerra, el cònsol Cató arribava també a Empúries per tal de donar el cop de gràcia final als intents de resistència indígena, cosa que va aconseguir ràpidament. La conquesta va ésser, doncs, un episodi breu —no gaire més de trenta anys.— La transformació interna del país no es va aconseguir tant de pressa (...).

No va ésser fins que no van haver passat quatre o cinc generacions que va morir la cultura indígena, d'una manera lenta i no sempre fàcil de determinar.

Des del segle II d.C. es pot observar com diversos poblats ibèrics van ésser abandonats, ja per imposició militar dels romans, ja per comoditat, perquè la pau no exigia viure en les mateixes condicions d'abans.

Van néixer noves ciutats i d'altres es van transformar i van prendre aspecte romà. A partir de mitjan segle I a.C. no es troben gairebé inscripcions en llengua i alfabet ibèrics, i la ceràmica ibèrica esdevé molt escassa.

(M. Tarradell. *La romanització. Història de Catalunya*, vol. I; pàg. 216.)

B) LA ROMANITZACIÓ

OBJECTIUS

1. L'hàbitat i la seva distribució en l'espai

Els canvis en el paisatge van ser molt importants; per primera vegada s'estableix una xarxa de camins, ben urbanitzats, que menen arreu de l'Europa romana. Apareixen les primeres ciutats urbanitzades i amb serveis públics. Es construeixen fortaleses per a defensar les ciutats i les cruïlles dels camins importants. El camp es colonitza sistemàticament i s'omple de petites vil·les.

Cal remarcar en els nois els avantatges de la xarxa de vies romanes, no sols perquè permeten l'intercanvi entre les parts més allunyades del món romà, sinó també perquè arriben fins a tots els racons de la comarca amb les seves carreteres secundàries i terciàries, donant vida a la població rural.

En l'aspecte de paisatge és important de fer notar les instal·lacions que acompanyaven les vies, hostals o postes, mansions i pedres miliars, que es podien comparar amb els serveis que ofereixen les modernes autopistes.

La creació de petites o grans ciutats copiades del model de Roma, va ésser una eina molt eficaç per a dominar el país. Eren com focus de cultura que atreïen la gent. El sistema de govern d'aquestes ciutats, que donava entrada als indígenes econòmicament més potents, va ajudar també molt en aquest procés.

També ens interessa l'aspecte urbanístic: la forma de les ciutats, copiada dels campaments romans, però també de la tradició hel·lenística; els serveis públics com l'aigua corrent o el sistema de clavegueres i els edificis d'ús públic com les termes, el mercat, els dedicats als espectacles o els temples.

Els nois del Vallès no poden visitar la important ciutat municipal d'Egara, perquè va quedar completament arrasada quan vingueren els sarraïns, però sí que poden contemplar algunes restes de la torre del *Castrum Octavianum* a St. Cugat. Resulta que, fins i tot les fortificacions medievals, tenen un precedent romà. Al nostre paisatge són moltes les coses que ens parlen remotament de Roma. Finalment estudiarem les vil·les petites, voltades pels seus camps de conreu, com ara les masies, són elles, juntament amb les carreteres, que van marcar els canvis més importants del Vallès.

2. Evolució demogràfica

Els canvis són també molt notables en la població. Si observem un mapa del poblament, fet a partir de les troballes arqueològiques, podrem comprovar que han estat localitzades 82 vil·les i 19 altres restes, entre l'època republicana i la imperial, cosa que indica un elevat nombre d'assentaments humans.

Si considerem que les vil·les eren com a petites masies i els posem un nombre d'habitants al voltant de deu i quinze persones entre familiars i jornalers, ens surt una xifra bastant elevada de població que es veuria augmentada si poguéssim saber el nombre de gent que habitava Egara, les Termes de Caldes, la suposada Arrahona o altres llocs que ens han passat desapercebuts.

3. Recursos econòmics i desenvolupament tècnic.

En l'agricultura la major part dels canvis es van produir en el sistema d'explotació de la terra i en el tipus de producte cultivat. En l'aspecte artesanal caldria veure l'augment de les indústries ceràmiques, l'aparició de la indústria del vidre i l'evolució de la del ferro. En l'aspecte tècnic, finalment, cal fixar-se en el tipus de construcció.

Els dos productes que els romans van introduir com a conreu important foren la vinya i l'olivera. Al Vallès especialment la vinya. A diferents vil·les romanes excavades s'han trobat forns per a la fabricació d'àmfores del tipus de portar vi, que indiquen una alta especialització en aquest conreu. L'olivera només devia cobrir les necessitats locals.

No s'han pogut trobar rastres segurs de la centuriació d'aquesta zona i, per tant, no es pot determinar quina relació tenien les centuriacions amb les vil·les.

El paper de les vil·les sí que és clar. Disposaven d'una part de bosc i d'altres de conreu, s'autoabastien i venien l'excedent. Acostumaven a ser propietat de la classe burgesa urbana i se cedien en algun tipus d'arrendament o colonització. S'ha pogut comprovar que n'hi havia una cada 2 km, llevat de les àrees de bosc, cosa que indica un elevadíssim nivell de colonització de la terra molt allunyat dels petits camps dels ibers.

L'aspecte artesà el treballem poc, perquè resulta difícil trobar material concret per a fer-ho. Veurem bàsicament el que hem dit al començament, una indústria del ferro que ofereix eines noves, però que no fa cap gran canvi substancial; una indústria ceràmica molt desenvolupada que produeix diverses menes de productes, tènicament molt perfeccionats: àmfores per a envasar, ceràmica d'ús diari d'alta perfecció tècnica i ceràmica de luxe. I un començament d'indústria del vidre.

En l'aspecte de la construcció veiem l'obtenció i utilització sistemàtica dels carreus. Els sistemes d'anivellament, la tècnica constructiva, basada en l'arc i la volta, els treballs de planificació, que suposava i les eines emprades en el procés. Tot això ho treballarem en el cas concret de les Termes de Caldes de Montbui, que al mateix temps ens permetrà de veure el sistema d'utilització de les fonts termals i ens servirà de pont per al capítol de les formes de vida.

4. Formes de vida i condicions de treball

Aquest és l'altre apartat on es produïren grans canvis que han arribat fins a nosaltres. Els principals aspectes que treballarem són: la vida a les ciutats en diversos aspectes, la important funció dels espectacles públics, el sistema de govern municipal i l'art clàssic. En tots ells podrem veure un canvi en la manera de viure que va ser definitiu, cosa que resulta normal si tenim en compte que la dominació romana durà gairebé set segles. Treballem la vida a les ciutats perquè és on es produïren els canvis més notables que han arribat fins a nosaltres, malgrat que durant la llarga època medieval semblaven perduts.

No hem pogut veure la vida al camp per manca d'informació concreta. Devia tenir alguns dels luxes de la ciutat, perquè a moltes vil·les apareixen termes; però el tipus de feina els obligava a un altre mode de vida que potser semblarà tradicional al pagès als temps moderns.

Treballem tots aquests aspectes de la vida com a precedents d'alguna de les formes de vida que tenim ara. La casa confortable, dividida en diferents habitacions segons l'ús de l'espai, la diferenciació de les cases segons l'*status* social de la família, les celebracions a base de banquets, el fet d'haver d'anar al mercat o a les botigues per tal de proveir-se dels aliments bàsics, les modes en el vestit i el pentinat, els espectacles com a divertiment públic, les eleccions com a forma d'escollir els representants, etc. . .

Hi ha uns punts que tenen més importància dins l'apartat. Són el del sistema democràtic d'elecció i el dels espectacles públics. El primer el treballarem veient el seu funcionament i limitacions. L'altre per a introduir el tema dels esclaus.

Ens sembla que parlar del sistema esclavista és massa complex per a aquesta edat. L'existència dels esclaus és un fet conegut pels nois; aquí el treballarem des del punt de mira de com evitaven els conflictes socials i de com, a base de descarregar l'agressivitat en els jocs públics, es podia anar mantenint el sistema. Les classes d'espectacles posen de manifest la funció a què anaven encaminats.

A l'últim, el treball sobre els busts i els temples romans, ens permet de parlar de l'art clàssic i de la presència dels grecs, que, altrament, haurien quedat molt al marge.

La llengua llatina resta tractada també, d'una manera indirecta, en aquest apartat i en l'anterior.

El cristianisme es considere, en l'apartat primer, quan parlem de la ciutat d'Egara i dels temples pre-romànics. No n'hem fet un estudi profund, perquè ens semblava per sobre dels nostres objectius. L'esmentem però, ja que ha estat un element decisiu de la nostra cultura i del nostre paisatge fins al dia d'avui.

B) La Romanització

1. Tipus d'hàbitat i la seva distribució en l'espai

Material. Tècniques i exercicis

En estudiar els grans canvis que es van produir al paisatge del Vallès, comencem per les vies. Un text de M. Carreras (24) ens servirà per a explicar com eren les vies, quines instal·lacions tenien i amb quina finalitat van ser construïdes.

Un altre text, editat per la Caixa d'Estalvis de Sabadell (25), ens permet de veure el recorregut concret de la Via Aurèlia o Augusta des de Cadis fins a la Jonquera. Es tracta d'una descripció bastant acurada de tots els llocs per on passava la via, i les dificultats que per a les quadrigues oferien les diferents formes del relleu. Del text n'hem extret la part corresponent al Vallès Occi-

(24) M Carreras. *Elements d'Història de Sabadell*. 1ª ed., 1932; pàgs. 46-47.

(25) *La via romana de Cadis a Roma passa pel Vallès*. Fulletó editat per la Caixa d'Estalvis de Sabadell. Sabadell, 1978.

dental. El recorregut comença a Ad Fines (Martorell) i acaba després d'haver passat davant de la Pedra Llarga de Palau de Plegamans i haver-se desviat cap a les famoses Aquae Calidae (Caldes de Montbui).

Treballem després amb el text dels vasos apol·linaris recollits per I. Colomer (26). La llista completa del recorregut de Cadis fins a Roma ens serveix per a valorar la facilitat de comunicacions als temps romans, a través d'un joc de simulació en què els nois hauran de situar les postes i mansions al llarg del camí.

Un altre text de Mas Gomis ens explica què eren els vasos i quina utilitat tenien en aquell temps (27).

L'extensió de la comarca del Vallès al mapa de l'Imperi ens ajudarà a entendre també dins de quin marc administratiu quedava englobada aleshores, i ens també permetrà de donar una ullada a l'Imperi romà.

Després de les comunicacions passem a l'estudi de les ciutats, centre d'atenció de la política romana; i al de les vil·les, nuclis de colonització al camp.

Un primer text de J. M.ª Domènech (28) ens ajudarà a veure el paisatge de les ciutats, vil·les i necròpolis, al mateix temps que ens servirà per a valorar el pes de l'ocupació romana que es portava a terme des de les unitats de poblament.

Un altre text del mateix autor (29) ens ajuda a veure quin va ser el centre de la dominació al Vallès, Egara, i ens permet de veure com això s'ha arribat a saber, ja que de la ciutat en queden molt poques restes. Ens serveix també per a fer entendre com, a través dels diferents estrats arqueològics que es poden trobar en un mateix lloc, els arqueòlegs i els historiadors arriben a escriure la història.

Un darrer text de M. Tarradell (30) ens explica amb molt de detall com eren les ciutats romanes i, per tant, com devia ser la ciutat d'Egara, ja que, com diu el mateix text, totes es construïen seguint el mateix model.

(26) I. Colomer. *Arrahona descartada per Barcelona als itineraris romans. Quaderns Arxiu Fund. Bosch i Cardellach*. Comunicació a la X. Assemblea comarcal d'Estudiosos. Sabadell 1971; pàg. 13-14.

(27) Mas Gomis. *Los vasos Apolinaris*. Extr. Rev. *Museu Ciutat de Sabadell*, vol. III, 1974; pàgs. 6-7.

(28) J.M.ª Domènech. *Història breu de Terrassa*. Patr. Fund. Soler i Palet. Terrassa, 1972. pàgs. 27-28.

(29) J. Ma Domènech. *Història breu de Terrassa*, pàgs. 29-31.

(30) M. Tarradell. *Prehistòria i antiquitat. Història dels Catalans*. 2ª edició. Barcelona. Ed. Ariel, vol. I; 1968.

Tornem a insistir en el punt de l'urbanisme i els edificis de les ciutats, en una sessió de diapositives basada en l'obra per a infants de Macaulay (31) i en aspectes reals, fotografiats en diferents indrets de Catalunya. Remarqueu tant aquest punt per la influència que ha tingut en les construccions posteriors.

A fi d'acabar de donar la visió del paisatge romà treballem breument les fortificacions amb un text de S. Cardús (32) i de Bosch Gimpera i Serra Ràfols (33).

Tècniques

En aquest apartat treballem tres tècniques: el mapa, el comentari de text i l'observació indirecta (diapositives).

Els mapes treballats són de localització. En el primer es tracta de dibuixar un croquis mural de la comarca i assenyalar el recorregut de la Via Augusta a través del Vallès i els camins que en sortien. Proposem que el mapa sigui mural perquè pel seu tamany permetrà representar amb més exactitud totes les carreteres i facilita el treball d'enganxar fotografies dels diferents llocs per on passarà la via.

El mapa el dibuixarem a partir dels treballats anteriorment, creiem que en aquesta edat i després d'haver estat treballant durant molt de temps amb els mapes comarcals cal saber-lo dibuixar bé. La tècnica d'enganxar fotografies al mapa es treballa des de els primers cursos de bàsica, per aprendre a localitzar les poblacions sense recórrer al signe convencional i veure així el valor simbòlic del mapa, en aquest cas ens servirà per recollir els restes que queden al Vallès.

En el segon es situarà tota la via a partir de la lectura dels vasos apolinaris. La dificultat del mapa estriba en localitzar. Cal buscar en l'Atlas i situar-ho, això suposa treballar amb dos escales diferents cosa que resulta una mica difícil als nois de 6è. d'E.G.B. que encara no estan gaire habituats als mapes de gran escala.

A partir d'aquest mapa hi ha pensat un exercici de simulació que els ajudarà a valorar realment les comunicacions a través de les vies. Es tracta de recollir i calcular quants dies devien trigar a arribar a Roma des de la ciutat d'Arrahona.

(31) Macaulay. *Nacimiento de una ciudad romana*. Barcelona. Ed. Timun Mas; pàgs. 39-41, 88-89, 102-103, 57 i 60.

(32) S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara. Terrassa medieval*. Terrassa, 1964; pàgs. 49-55.

(33) Bosch Gimpera i S. Ràfols. *Scavi a St. Cugat del Vallès. A Rendiconti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia*. Roma, vol. XXXVII; pàg. 309-310.

Els comentaris de text els han de resoldre amb dibuix en el cas de l'exercici n.º 1 i 2 perquè volem que fixin l'idea de com devia ser el paisatge en aquell temps.

En el del exercici 5 el dibuix ha de tenir la precisió d'un croquis ja que demanem que pensin en un cas molt concret, la carretera que anava del *Castrum Octavianum* a Egara. Aquest tipus de dibuix ens serveix per suplir el mapa, quan aquest no existeix.

La sessió de diapositives ajudarà a fixar visualment els aspectes urbanístics de les ciutats romanes amb tot detall.

EXERCICI 1

Les vies romanes

Els romans van construir moltes carreteres a fi de poder comunicar totes les parts de l'imperi. Si poguessis donar una ullada a com era el Vallès en aquell temps segurament que et cridaria l'atenció aquestes carreteres que ells anomenaven vies. Per això comencem estudiant el paisatge romà per aquest punt.

Treball que cal fer

1. Llegeix-te el text informatiu de les vies romanes i representa en un dibuix la calçada amb totes les instal·lacions o serveis que oferia.
2. Fes una explicació de les dues finalitats bàsiques de les vies romanes.

Recorda que el text parla de carreteres de primer ordre, però que també n'hi devia haver de més petites que devien anar per tots els llocs.

Guió:

- Per què servien les carreteres? (dues utilitats)
- Quines avantatges va treure el camp de les petites carreteres que arribaven a tot arreu?

TEXT

Les vies romanes: les mansions i les postes.

Així com ara hi ha carreteres de diferents classes o ordres i les de major importància són les generals que van de la capital del país a les fronteres, el

mateix passava en aquell temps dels romans, sinó que les carreteres es deien vies i les generals eren molt llargues, car ells, que havien anat fent-se poderosos, tenien unes fronteres que arribaven a la ratlla que parteix Anglaterra d'Escòcia, seguien el Riu i el Danubi entrava a l'Àfrica del nord fins als deserts i prenia l'Àsia fins al riu Èufrates (...)

Per als romans, que exercien domini sobre una part tant grossa del món, les vies de comunicació eren d'interès principal, hi posaven molta cura i les tenien molt ben regides. Els eren tan necessàries per al comerç com per al domini polític. No hauria pogut mantenir-se un imperi tan extens sense vies boníssimes i capaces, per on els funcionaris, els exèrcits i les mercaderies poguessin anar i venir de Roma, així com les noves i ordres.

Tals fins complien les carreteres generals i per elles es movien els exèrcits, els carregaments i el servei de correus.

El servei de correus tenia, tot al llarg de la via, paradors o hostals que servien per al recanvi dels cavalls dels missatgers. Per als exèrcits hi havia el que se'n diu mansions (de *manere*, que vol dir quedar-se o sojornar) per a fer-hi repòs i etapa les tropes en llurs camins.

A les mansions hi havia els coberts per a l'estatge i uns magatzems de queviures. Els paradors de correus o canvis de posta que eren més nombrosos que les mansions, però moltes vegades coincidien.

(M. Carreras. *Elements d'història de Sabadell*, pàgs. 46-47.)

EXERCICI 2

La via augusta

La via romana que passava pel Vallès es deia la via Aurèlia, més tard se'n va dir Via Augusta, en honor de l'emperador August. Veiem per on passava dins la comarca del Vallès Occidental.

Treball que cal fer

1. Llegeix el text que parla de la via augusta. Fixa't que és una descripció del recorregut i que va explicant les dificultats que tenien per a passar les quadrigues.
2. Anota una llista de noms dels llocs per on passava i, amb l'ajuda del mapa de l'Alpina 1:100.000, situa en un mapa de grandària el mural del Vallès Occidental, dibuixant a mà.
3. Dibuixa després el traçat de la via i les carreteres que la creuaven.

4. Busca fotografies de restes romanes del Vallès i dels pobles per on passava la via i enganxa-les al mapa.
5. Fes un comentari del recorregut de la via i de les carreteres secundàries que la travessaven.

Compara'l amb el mapa actual. Diques quines concideixen en el recorregut i quines no.

Viatjant per la via augusta es podia arribar fins molt lluny. Llegeix amb atenció el text que parla dels vasos apol·linaris i observa el recorregut de la via i les distàncies en milles de cada localitat.

6. Consulta llibres de text i el text de M. Carreras i en un mapa d'Europa situa el camí que feia la via pretòria senyalant els punts de la llista dels vasos que puguis localitzar amb l'ajuda de l'Atlas. Senyala també al mapa els límits de l'Imperi romà.
7. Fes un càlcul matemàtic.

Quants dies tardarà una quadriga que transporti oli d'Arrahona (Sabadell) a Roma? Tingues en compte que els cavalls podien recórrer unes 30 milles cada dia, però que s'havien de canviar quan estaven massa cansats.

Calcula també cada quantes milles hi devia haver canvi de cavalls i cada quantes un lloc per a dormir.

Treu una conclusió:

Als romans viatjar els resultava bastant fàcil. Tanmateix, creus que era ràpid i còmode llur sistema de transport?

TEXT 1

La via augusta

(. . .) Hem arribat a Ad Finis, que vol dir als límits. A sol ixent nosaltres els laietans, a sol ponent els cossetans. Gran hostal i cruïlla de camins: el de Lleida, el de Manresa. Travessem el Llobregat i, a l'altra riba, entrem al Vallès per l'arc romà que hi ha a l'extrem del pont del Diable.

Els combois romans anaven pujant vers el que avui és Castellbisbal, deixant la vall del Llobregat, per on seguirà el camí que anava cap a Barcino (Barcelona) aleshores una ciutat petita.

Esteles ibèriques assenyalen la senda: Rubí, la vil·la Emília (Sant Feliu de Vilamilans). Quan s'arriba dalt de la carena hi ha el camí de Barcino al Pirineu, passant per la Moia i el Montcau.

Fins ara no es podia córrer. Les quàdrigues havien d'anar frenades. Però la terra es va fent amable tot baixant vers Sant Quize i can Feu, a un pas de Sabadell.

A Sabadell la via passava pel que ara és carrer de Sant Quirze, després travessava el camí romà de Barcino a les fonts del Llobregat.

La via passava pel carrer de la creueta i saltava sota el riu Ripoll, vers l'indret de Torre Romeu, tot seguint el traçat del que seria camí de Polinyà. Dalt de la carena, prop de les restes de Sant Feliu d'Arrahona (la capella de Sant Nicolau), hi havia la posta i el canvi de cavalls.

Després de Polinyà, prop de la Pedra Dreta del Diàble, a Palau Solità (Palau de Plegamans), es deixa el camí de Caldes de Montbui, la cèlebre Aquae Calidae, amb piscines d'aigua calenta (...).

(La via romana de Cadis a Roma passa pel Vallès. Fulletó de la Caixa d'Estalvis de Sabadell.)

TEXT 2

Els vasos apol·linaris

Aquests vasos tenen forma idèntica i cilíndrica i semblen imitar la columna mil·liària del fòrum romà.

A la seva superfície, i separades per columnes allargades, són escrites a quatre columnes les estacions compreses entre Gades (cadis) i Roma, un total de cent quatre, i la distància en milles que cadascuna dista de l'anterior.

Aquests vasos van ser fets a Gades, sense gaire interès per la exactitud geomètrica i geogràfica, més aviat eren uns objectes comercials per a l'ús dels qui empraven el camí de Roma: els servien de guia i amb ells podien beure quan tenien set.

En arribar a Roma, i per agrair als déus l'èxit del viatge, eren llençats a l'estany del temple d'Apol·lo. Gràcies a ells s'han pogut estudiar els itineraris i la situació de les estacions que s'hi esmenten.

(Traducció de Mas Gomis. Los vasos Apolinarios. Extracte de la Revista Museu de la Ciutat de Sabadell, vol. III; pàgs. 6-7.)

Recorregut de la Via Cadis – Roma

GADES 192	Cadis	STA. ULONOVO 5	La Ràpita
CORDUBA 207	Còrdova	ANTISTIANA 17	Vilafranca
PARIETINIS 16	Hellín	ADFINES 20	Martorell
SALTIGI 32	Jumilla	ARRAGONE 9	Sabadell
SAETABI 16	Xàtiva	SEMPRONIANA	Granollers
SUCRONE 20	Alzira	PRAETORIUM 15	Llinars
ADPALEM 22	Villena	SETERRAS 15	Hostalric
ADARAS 3	Alcoi	AQUISVOCONIS 15	Caldes
ATTURRES 9	Cocentaina	GERUNDA 12	Girona
ADSTATUAS 16	Atzeneta d'Albaic	CILNIANA 15	Cervià
VALENTIA 16	València	IUNCARIA 12	Figueres
SAGYNTUM 22	Sagunt	DECIANA 4	Agullana
SEBELACI 2	Almanzora	INPIRAENEUM 5	El Portús
ADNOULAS 22	Castelló	ADCENTURIONES 11	El Voló
ILDUM 24	Sant Mateu	ABSTABULUM 1	un hostal?
INTIBILI 25	La Jana	ILLIBERRE 7	Elna
DERTOSA 17	Tortosa	RUSCIONES 6	Castell Roselló
TRIA CAPITA 20	El Perelló	COMBUSTA 14	Sant Hilari
SUBSALTU 4	Coll Balaguer	ADVICENSIMUN 6	Cabanes la Palma
OLEASTRUM 21	L'Hospitalet	SALSULIS 16	Sigean
TARRACONE 16	Tarragona	NARBONAM 16	Narbona
PALFURIANA 8	El Vendrell	BAETERRAS 370	Besiers

TAURINIS	Torí
578	
ROMAM	Roma

(I. Colomer. *Arrahona descartada per Barcelona en els itineraris romans. Quaderns arxiu Fundació Bosch i Cardellach*, pàgs. 13-14.)

EXERCICI 3

Les ciutats i les vil·les romanes

Els romans van transformar el país gràcies a una sèrie de ciutats que anaven creant. A través de ciutats es va anar colonitzant el camp.

Veiem com s'esdevingué aquest procés al Vallès.

Treball que cal fer

1. Llegeix amb atenció el text de la dominació romana i explica què pretenien els romans en crear una ciutat i per què van construir moltes vil·les al Vallès.
2. Fes una redacció sobre la ciutat romana d'Egara a partir del text 2.

Guió: Emplaçament de la ciutat; com s'ha conegut l'emplaçament; quins estrats es van trobar a les excavacions: els de sota, a quina època corresponien? i els de sobre?; què van dir els historiadors de la ciutat?; què se'n troba ara?

3. Llegeix el text 3 i fixa't bé com estaven ordenades urbanísticament les ciutats. Fes un plànol imaginari de la forma de la ciutat i d'on situava els edificis públics.

Per completar el treball observa les il·lustracions del llibre *Nacimiento de una ciudad romana* i procura situar en el teu plànol els edificis que surten com a característics.

Fes una llista dels edificis que hi havia agrupant-los en tres apartats:

- Habitatges
- Edificis de l'administració i espectacles públics
- Construccions destinades a serveis comuns

4. Dóna unitat al conjunt de coses que has fet:

Fes un dibuix que representi la ciutat termada d'Egara i les vil·les que comprenia.

TEXT 1

La dominació romana

Els romans, tot i que vingueren amb propòsits dominadors, també ens portaren una cultura molt avançada, de la qual ens queden moltes coses, com la llengua, tant la catalana com la castellana, totes dues derivades del llatí que parlaven els romans. També ens varen ensenyar les lleis que tenien, el dret romà, el qual viu encara en algunes de les nostres lleis actuals.

També ens ensenyaren la tècnica agrícola i, per a establir-la, aprofitaren els llocs habitats per la població indígena.

Els romans tenien com a objectiu principal fundar unes ciutats que els servissin per a realitzar els propòsits dominadors. La ciutat romana comprenia tant el nucli urbà com els altres agrupaments o les construccions aïllades que hi havia escampats dins un terme municipal extensíssim. A les ciutats, no sols hi residia el cap militar, representant del govern, sinó també s'hi concentrava l'activitat comercial.

Generalment construïen les cases de pedra amb coberta de *tègula*, que és una mena de teula grossa, característica dels romans. Les cases eren arreglades en un o dos carrers, que anaven cap a la plaça principal —*el fòrum*—, on hi havia les cases distingides i el temple.

La comarca del Vallès fou una de les preferides pels romans per a establir-hi vil·les. Les vil·les romanes eren unes cases de pagès molt grans, edificades al mateix lloc de l'explotació agrícola. Moltes de les nostres actuals cases de pagès importants han estat edificades sobre alguna d'aquestes vil·les romanes, o bé mol a prop.

Els romans feien els enterraments vora les poblacions, arran dels camins o bé al mateix terreny de cada vil·la. A la comarca terrassenca hi havia moltes sepultures per les vores i el fons del torrent de Vallparadís; també fou trobada una necròpolis dins els patis d'unes cases que hi ha al carrer de la Fontvella.

(J. M^a. Domènech. *Història breu de Terrassa*, pàgs. 27-28.)

TEXT 2

La ciutat d'Egara

La ciutat d'Egara fou una de les poques poblacions romanes de Catalunya. Una d'aquelles que els romans procuraren que fos ben important i destacada, a fi d'exercir tota la influència damunt el territori tan extens que tenia encomanat.

Fins i tot li varen concedir els honors de ciutat municipal, que era un títol concedit a molt poques poblacions. També fou distingida com a *urbs*, que vol dir: ciutat perfecta.

Els ciutadans d'Egara eren considerats com a ciutadans de Roma; els costums i la vida que s'hi feia eren calcats de Roma.

El nucli primitiu de la població romana el devien edificar sobre l'antic poblament ibèric, el qual sembla que coincideix precisament amb el lloc on hi ha el gran mosaic al recinte de les esglésies actuals de Sant Pere.

Després, al mateix lloc hi devien construir la part més important de la ciutat romana, o sigui, el fòrum, que és la plaça principal on s'hi reunia la gent.

També és molt possible que hi hagués hagut el temple dedicat a l'emperador August, tal com tenien totes les ciutats principals.

Ara us explicarem per què els historiadors i els arqueòlegs han arribat a fer aquesta suposició.

Fa uns quants anys, al clos de les esglésies de Sant Pere hi havia un antic cementiri; les terres sobreposades amb el temps, arribaven molt més enlaire que no pas actualment.

Un grup de bons terrassencs, en veure que tot s'aniria perdent a poc a poc, volgueren salvar aquell conjunt monumental tan valuós i van començar a fer-hi excavacions.

A base d'aquestes troballes, els arqueòlegs van fer aquestes afirmacions:

Com que a sota de tot hi havia la ceràmica ibèrica, pogueren dir que allà hi havia hagut un poblament dels ibers.

Després, com que sobre aquestes restes ibèriques varen trobar rastre d'edificacions i ceràmica romanes, també pogueren concloure que allà hi havien fet vida, que l'Egara romana fou edificada sobre l'antic poblament ibèric.

Els historiadors també digueren la seva: els romans donaven culte pagà a l'emperador, però quan l'emperador Constantí es va convertir al cristianisme, decretà que tots els temples pagans fossin adaptats i dedicats al culte cristià; i, si n'hi havia algun d'ensorrat, manà que les basíliques cristianes fossin aixecades al mateix lloc on hi havia hagut temples pagans.

I com que Egara s'escau a les restes romanes d'una construcció important que, justament amb la làpida dedicada a August foren trobades precisament sota el mosaic de la catedral primitiva, podem dir que allà hi havia hagut el temple pagà, dins el fòrum de la ciutat romana.

Egara tenia edificis importants. Només cal veure que en la construcció de l'església de Sta. Maria aprofitaren pedres i pedestals romans; unes làpides de marbre del segle II demostren ben bé l'origen romà i la dignitat que tenia Egara; igualment ho demostren diversos fragments de pedra i de frisos, com el que hi ha a la banda esquerra del portal d'entrada.

Al baptisteri de Sant Miquel, també van aprofitar les columnes i capitells romans, i encara n'hi ha uns quants més dispersos pel recinte d'aquelles iglésies.

(J. Mª Domènech. *Història breu de Terrassa*. pàgs. 29-31.)

TEXT 3

Les ciutats romanes

Urbanísticament les ciutats romanes heretaren un doble aspecte. D'una banda la tradició hel·lenística contemporània de l'època de la creació de Roma, que influí sobre tants aspectes de la civilització llatina; d'altra banda l'estructura dels campaments militars, segons la qual foren edificades moltes ciutats de nova fundació. Ambdues tradicions tendien a les estructures regulars. Les ciutats hel·lenístiques havien adoptat la distribució de carrers paral·lels que s'entrecruaven en angle recte, amb blocs d'edificacions de planta quadrada o rectangular, és a dir, la forma de la majoria de les nostres ciutats modernes, de les urbs de l'era industrial. Els campaments militars tenien una disposició semblant: pla quadrat o rectangular, amb quatre portes, una al centre de cada cara de les muralles, a partir de les quals s'establien les dues vies principals, en forma de creu, amb els edificis principals als volts de la plaça que quedava al centre, on es creuaven les dues vies indicades.

L'encreuament dels dos carrers principals formava el *fòrum*, que era la plaça central, el cor de la ciutat.

Al voltant del fòrum i a la zona immediata es construïen els més destacats edificis públics i religiosos. El fòrum era gairebé sempre la plaça més

gran de la ciutat, tota voltada de porxos a fi que els qui s'hi aplegaven poguessin disposar d'ombra si feia sol o d'aixopluc si plovia; així les reunions podien allargar-se durant moltes hores.

A tot el volt hi havia nombrosos monuments commemoratius, d'emperadors i de personatges notables que havien tingut relació amb la província o amb la ciutat, i als quals havia estat dedicada una estàtua amb la corresponent inscripció al dau de pedra que li feia de base.

(M. Tarradell. *Prehistòria i antiquitat. A Història dels catalans*, vol. I, pàgs. 355-356.)

EXERCICI 4

Les fortaleses romanes

Fins ara hem vist tres elements, les carreteres, vil·les i ciutats que van fer canviar molt el paisatge de l'època romana.

Tant les unes com les altres eren un signe de la pau i prosperitat que hi va haver a la comarca en aquella època. Això no vol dir que els romans no disposessin d'un bon sistema de defensa que ara veurem mitjançant les restes que ens en queden.

Treball que cal fer

1. Llegeix el text 1 i explica quins tipus de fortalesa utilitzava la legió romana.
2. Llegeix després els textos 2 i 3 i representa'ls en un dibuix de la comarca a vista d'ocell.
 - Dibuixa la Serra de Collserola i la Serralada Pre-litoral. Senyala bé la Mola de Sant Llorenç i el Tibidabo.
 - Senyala la carretera que explica el text n.º 3.
 - Dibuixa les rieres de Vallparadís i els turons que explica el text 2. Situa la ciutat d'Egara.
 - Situa el *Castrum Octavianum* i el *castellum* al seu lloc aproximat.
 - Completa el dibuix amb les vil·les romanes, boscos a les muntanyes i la via Augusta. Per situar les vil·les consulta a l'apartat n.º 2 la llista de vil·les romanes al Vallès.

TEXT 1

Les fortaleeses romanes

La fortificació romana més elemental fou la torre aïllada, alçada al centre d'una contrada agrícola i al peu de les grans vies de comunicació. Les torres romanes constituïen la millor defensa dels agrupaments urbans i de les vil·les agrícoles isolades; i, segons la seva importància, rebien el nom de *castrum*, que els romans usaven per a designar una gran fortalesa, o bé amb el del seu diminutiu *castellum*, quan es tracta d'una petita fortificació, aixecada en un centre vial, amb una guarnició permanent que protegia el comerç i l'agricultura.

Tal seria el cas del primitiu *castellum* egarenc, que amb el temps havia de donar lloc a la naixença de Terrassa.

(S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*, pàg. 49.)

TEXT 2

El *castellum* romà de Terrassa

En els seus principis el nostre *castellum* degué ésser un far o vigia avançat que preservava Egara de tota escomesa, i, encara que la ciutat en bona part estigués encalcada damunt l'estratègic i encimbellat monticle on s'alcen les esglésies santperenques i, per tant, defensada pels profunds fossats naturals de les dues torrenteres, no fou així per a les edificacions i les fèrtils planúries del vessant ponentí del ribàs, i menys encara per als poblats i les vil·les escampades en els quatre punts cardinals, a quilòmetres de distància.

S'imposava, doncs, que per aquella banda, i més encara seguint la tradició romana, s'emplacés una talaia estratègicament situada en el fons i centre de la gran vall (278 m).

(S. Cardús. *Terrassa medieval*, pàg. 55.)

TEXT 3

Castrum Octavianum

En l'angle NE de l'església del claustre de Sant Cugat es va trobar un mur molt sòlid i gran. Dins del pati del claustre aparagueren unes quantes sitges i un pou. Són les restes del *Castrum Octavianum* que van construir els romans.

Segons la tradició medieval, el Castrum estava situat en una mena de

cruïlla de la carretera que anava de Barcelona a Egara passant pel Tibidabo. Sant Cugat es trobava a vuit milles de Barcelona i a una distància equivalent d'Egara.

Tenim com a funció vigilar el pas entre ambdues ciutats. Sembla que va desaparèixer després de la invasió dels germans al S. III.

(Traducció i adaptació de Bosch Gimpera i Serra Ràfois. *Scavi a St. Cugat del Vallès. Rendiconti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia*, vol. XXXVII; pàgs. 309-310.)

2. Evolució demogràfica

Material. Tècniques i exercicis

A fi d'estudiar el poblament al Vallès hem utilitzat l'obra de J. Estrada abans citada (32). Donem el mapa de totes les restes trobades, la qual cosa ens permet d'observar-ne el nombre i la distribució en l'espai, ben diferent de la que havíem vist amb els ibers.

Fixem sobretot l'atenció en el poblament dispers de les vil·les i podrem observar que es donaven bàsicament al voltant dels grans nuclis habitats.

Fem després un joc de simulació per tal de descobrir com el nombre de vil·les trobades excedeix el percentatge que per al Vallès Occidental ha calculat M. Tarradell (33).

Tècniques

Els tres exercicis d'aquest apartat giren en torn d'una única idea: fer veure el considerable augment del poblament a l'època romana. Una vegada acabats cal comparar-los amb els corresponents de l'apartat A per acabar de completar la idea.

La tècnica treballada és el mapa, reforçada amb un exercici de simulació també sobre el mapa. El joc ens ajudarà a veure l'elevat nombre de vil·les romanes en aquesta comarca tan agrícola.

El mapa quantificat de les vil·les ens donarà unes dades reals sobre el que han jugat en l'exercici anterior.

(32) J. Estrada. *Vías y poblamiento romano en el área metropolitana de Barcelona*, pàgs. 48-60.

(33) M. Tarradell. *Historia de España y América*. Ed. Vicens (Bolsillo). Barcelona, vol. I, 1ª reimpresión.

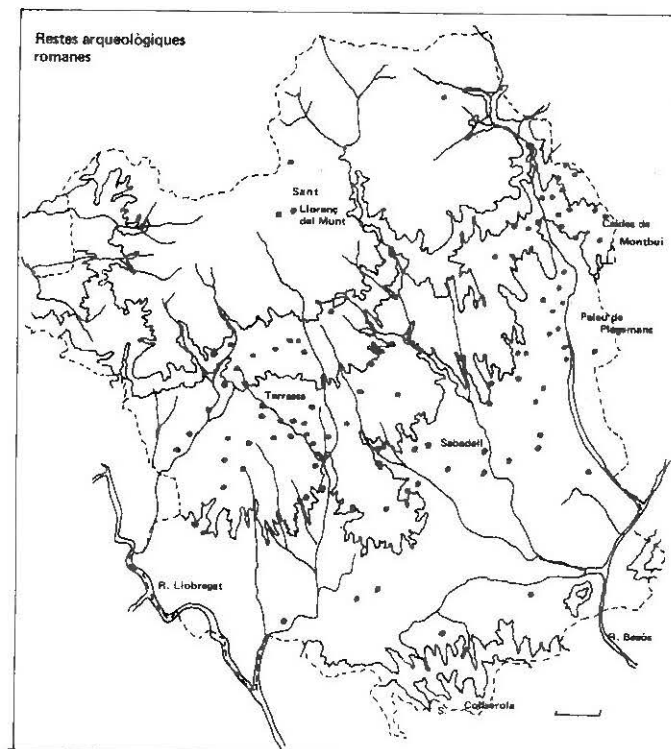
EXERCICI 1

Poblament romà al Vallès Occidental

Al mapa que ara trobaràs hem situat totes les restes de poblament romà que hom ha trobat al Vallès i que ens indiquen que hi havia existit població.

Treball que cal fer

1. Observa el mapa amb atenció i comenta'l:
 - Llocs més habitats
 - Llocs menys habitats
 - Coincideixen amb els dels ibers? (Consulta el mapa de l'apartat 2 al començament del capítol.)
 - Relació dels llocs habitats amb el relleu.
 - Població concentrada i població dispersa: quina predomina?

EXERCICI 2

Densitat de poblament

Les dades de població de l'època romana es treballen partint de les restes arqueològiques. Tenint en compte el nombre de vil·les que s'han trobat a diferents llocs, se'n treu una densitat de població mitjana que ens orienta sobre el poblament.

Treball que cal fer

Et proposem que amb les mitjes calculades per M. Tarradell intentis de calcular la densitat de poblament del Vallès.

1. Llegeix el text per a saber quantes vil·les es calculen per cada quilòmetre de territori.
2. Amb l'ajuda de l'escala del mapa dibuixa una quadrícula en cada quadre representi dos quilòmetres quadrats.
3. Situa una vil·la a tota la quadrícula que queda en zona plana.
4. Compta quin total de vil·les en resultan.
5. Podem considerar que a cada vil·la hi vivia una família —segurament nombrosa— i els treballadors, esclaus o lliures, un total d'unes 15 persones aproximadament. Calcula quanta gent hi devia haver al Vallès.

Densitat de poblament

Així la relació de ruïnes assenyalades a la comarca del Maresme (...) dona una mitjana d'una vil·la per cada km^2 . (...). Al Vallès, estudiat principalment en la part oriental, els resultats són similars. La densitat de vestigis no hi és tan elevada i, de la divisió del territori que cal considerar i el nombre de vil·les conegudes, en resulta una casa per cada 2 km^2 . Descomptem les àrees muntanyoses, aptes només per al bosc.

(Traducció de M. Tarradell. *Historia de España y América*, vol. I; pàg. 137.)

EXERCICI 3

Les vil·les romanes del Vallès Occidental

Acabes de calcular d'una forma imaginària quantes vil·les i quants habitants hi havia al Vallès; ara et proposem que n'estudiïs el nombre a partir de les dades trobades.

Treball que cal fer

1. Amb les dades que trobaràs a continuació elabora un mapa quantificat de les vil·les.

Pren un mapa de municipis actuals i senyala-hi les vil·les segons llur nombre.

Agrupa-les en quatre grups: de 0 a 4
de 5 a 9
de 9 a 14
més de 15.

A cada grup li ha de correspondre un signe.

Utilitza el mateix signe en el quadre de grandàries. Al costat del signe de Terrassa indica el nombre de vil·les que representa, perquè aquest excedeix la quantitat indicada als signes convencionals.

2. Compara aquest mapa amb l'imaginari.
 - Estarà el Vallès més poblat que la mitjana imaginada?
 - Per què es donen el màxim de vil·les als voltants de Terrassa, Caldes de Montbui i Sabadell? (Si no saps com respondre consulta llibres de text).

Les vil·les romanes al Vallès Occidental

Caldes de Montbui	14
Palau de Plegamans	5
Sta. Perpètua de Mogoda	1
Sentmenat	1
Cerdanyola	1
Rubí	3
Sabadell	8
Sant Cugat del Vallès	4
St. Quirze de Terrassa	7
Sta. Maria de Barberà	1
Terrassa	31
Ullastrell	2
Viladecavalls	4
Castellbisbal	1
Polinyà	1

(Font: J. Estrada. *Vías y poblamiento romana en el área metropolitana de Barcelona*, pàgs. 48 a 60.)

3. Recursos econòmics i desenvolupament tècnic

Material. Tècniques i exercicis

Treballem de primer la introducció a nou conreus a partir d'un text i d'unes fotografies de la Història dels Catalans. El text, que és d'elaboració pròpia, es basa en dos escrits de M. Tarradell, i ens parla de la introducció del conreu intensiu de la vinya i de la olivera a l'arribada dels romans (34), i del període de gran producció al qual és va arribar en temps d'August.

Les fotografies pertanyen (35) a un sarcòfag paleocristià i ens permeten de veure una representació de la verema, la collita de les olives i les eines que s'utilitzaven. La representació no és gaire clara, però resulta explicativa a bastament.

El nou sistema d'explotació de la terra el treballem a partir d'uns altres textos de M. Tarradell (36). El primer explica les centuriacions i ens permet d'albirar la bona planificació romana. El segon parla de com eren les vil·les (37), petites explotacions autosuficients molt semblants a les masies actuals.

El cas concret de la vil·la de la Salut, que treballem a partir d'un resum del diari de les excavacions de Renom i Mas Gomis, ens permet d'estudiar algunes de les dependències de l'explotació i especialització del monocultiu del vi. Aquesta vil·la no sol produïa vi, sinó que tenia uns quants forns que fabricaven les àmfores per a embotellar-lo; és per tant representativa del que devien ser les vil·les del Vallès.

Hem buscat molt per tal d'obtenir informació concreta d'alguna altra vil·la que ja estigués estudiada.

En tots els casos que hem consultat (38) apareixia el mateix tipus de restes: trossos de termes, restes de ceràmica, algunes d'importació, però la majoria de fabricació local paviment, conduccions d'aigua, etc. . . . Sembla, doncs, que la vil·la de la Salut era representativa de la zona, potser més rica del que explica el text general de Tarradell.

(34) M. Tarradell. *Història dels Catalans*, vol. I; pàgs. 426-427.

(35) M. Tarradell. *Història dels Catalans*, vol. I; pàg. 243.

(36) M. Tarradell. *Prehistòria i Història dels Catalans*, vol. I; pàgs. 426-427.

(37) M. Tarradell. *Història dels Catalans*, vol. I; pàg. 442.

(38) D. Miquel, P. Casanovas, i E. Morral. *El jaciment romà de Can Feu (Sabadell)*. A *Información Arqueológica*, nº 26; pàgs. 25-23.

D. Royo, J. Adell i J. Ambrós. *Prospecció de la vil·la romana de Canaletes (Cerdanyola)*. Fascicle nº 11 del *Museu de la Ciutat de Sabadell*. Sabadell, abril 1965.

R. Pascual. *Las termas de Can Tarés (La Garriga)*. A *Información Arqueológica*, nº 22; pàgs. 207-209.

Uns textos d'un estudiós local, el Sr. M. Aragay (39), i d'en Xalabarder (40) ens permeten d'afigurar-nos com devien ser les terres. Els textos de n'Aragay ens parlen de la forma de les edificaciones y de les restes que en queden; En Xalabarder ens ajudarà a transcriure les làpides que hi ha penjades vora la piscina.

Les il·lustracions del llibre ja citat de D. Macaulay (41), ens serviran per a preparar la visita; veieu-hi també les tècniques i eines que s'utilitzaven en la construcció

Tècniques

Les tècniques treballades en aquest apartat són bàsicament dues: el mural informatiu i l'observació directa en la visita al Museu de Sabadell i a les termes romanes de Caldes de Montbui. Escollim la tècnica del mural perquè bàsicament volem informar dels canvis que es varen produir. Els textos utilitzats són suficientment clars i senzills per poder ser resumits en frases curtes i precises i així facilitar l'elaboració del treball.

En el primer mural es tracta d'informar dels canvis produïts en l'agricultura i inclourà el comentari de dos textos i unes fotografies representatives del procés d'obtenció del vi i oli.

En el segon es treballa el sistema d'explotació de la terra a través de comentaris de text que s'han de resumir o dibuixar.

En tots dos casos demanarem que el mural estigui ben ordenat i expressi clarament el sistema de conreu de la terra en l'època romana.

La visita als Museus i a les termes de Caldes de Montbui es bassaren en l'observació directa. Caldrà que el noi fixi molt l'atenció en tots els detalls, que recordi les coses apreses sobre l'objecte observat i sigui capaç de reproduir-lo en un dibuix al natural.

Per facilitar l'observació del dia de la sortida proposem que abans de les coses que es veuran s'observin a classe les fotografies. Per ajudar a la recopilació de tot l'observat, cal que els nois vagin prenent nota. Al final cal recopilar tot lo vist, per això proposem un altre mural.

(39) M. Aragay. *Origen del agua terminal*, (inèdit); pàgs. 5-8.

(40) A. Xalabarder. *Caldes Antic i Modern*, pàg. 8.

(41) Macalay. *Nacimiento de una ciudad romana*, ed. Timún Mas

EXERCICI 1

Els nous conreus

A l'època romana el cultiu de la vinya i l'olivera van prendre molta importància.

Treball que cal fer

Has d'elaborar un mural amb la informació que trobaràs a continuació:

1. Llegeix el text del conreu de la vinya i l'olivera i resumeix-lo en unes quantes frases curtes i clares que escriuràs al mural.
 - Quan comença el conreu intensiu?
 - Quines àrees s'hi dediquen?
 - Quan comença l'exportació i direcció dels productes?
2. Observa les fotografies i explica en frases curtes i ordenades el procés d'obtenció del vi.
3. Dibuixa al costat de cada fase del procés les eines emprades:
 - Verema: podaderes, podalls o tisores, coves.
 - Prensat: cup, coves
 - Envasat: àmfores
4. Observa les fotografies del procés d'obtenció de l'oli i explica'l en frases curtes, com has fet amb el del vi.
5. Dibuixa les eines que han intervingut a cada fase del procés:
 - Collita de les olives: escala, cova.
 - Prensat: el trull. (Dibuixa'l a fi que es vegi com devia girar per prémer les olives.)
 - Envasat: àmfores.
6. Pots completar el mural amb les fotografies o dibuixos que creguis convenient.

TEXT

El conreu de la vinya i l'olivera

El conreu de l'olivera era conegut arreu de la Mediterrània, però els romans l'impulsaren donant-li forma d'un conreu intensiu important.

Una cosa semblant passà amb la vinya. Ja des d'antic es coneixia el conreu en parres, i és molt probable que cada casa en tingués per al consum familiar.

Amb l'arribada dels marxants grecs i després romans començà la importació i gran consum del vi, i més tard el consum intensiu de les vinyes.

A l'època de l'emperador August algunes zones de Catalunya, i entre elles l'àrea laietana, es dedicaren a la producció de vi per a exportar. S'han descobert una sèrie de centres de producció d'un tipus d'àmfora que ara servia exclusivament per a l'exportació de vi. A la zona laietana els llocs de producció eren Mataró, al Maresme; Caldes de Montbui, al Vallès Occidental; i Sant Boi, al Baix Llobregat.

Segons els autors clàssics llatins els vins de la Laietània i de la Tarracense s'exportaven i arribaven fins a Roma.

Els especialistes actuals han descobert àmfores d'aquesta classe a Pompeia i altres llocs d'Itàlia, i al curs de la Garona, prop de la ciutat de Burdeus.

Es pot veure, doncs, que la producció de vi tingué molta importància en aquesta època i que el conreu de la vinya era un dels més importants.

(Fonts: M. Tarradell. *Prehistòria i antiguitat. A Història dels Catalans*, vol. I, pàgs. 426-427. Elaboració pròpia.)

Varema

Trull d'oli

Collita de les olives

Prensant el raïm en un cup

EXERCICI 2

Sistema d'exploració de les terres

Els romans eren pràctics i calculadors, l'exploració de la terra es va fer d'una manera sistemàtica i organitzada. Veiem-ne la manera.

Treball que cal fer

1. Llegeix el text 1. Explica en frases curtes què era una centuriació.
2. Llegeix el text 2 i digues què representa per mitjà d'un dibuix. (Ha de sortir la casa amb les seves dependències i tots els cultius que s'esmenten.)
3. Observa el plànol de la vil·la romana d'Arrahona. Fes una redacció explicant quines dependències devia tenir la vil·la romana d'Arrahona. Para esment en la producció a la qual es dedicaven preferentment, tenint en compte el nombre de forns que han aparegut.

Pensa també si aquesta vil·la s'assemblava al tipus explicat en el text 2 o era més gran i important. Justifica'n la resposta.

TEXT 1

Les centuriacions

Els romans van donar el nom de centuriació a la distribució de la terra. El nom ve de centúria, i possiblement sigui l'origen en el fet que, originalment, les terres parcel·lades les conreaven en les zones poc habitades, les mateixes centúries.

La centuriació era un sistema de coordenades pel qual els països eren dividits i quadriculats com un tauler d'escacs, a partir de uns eixos que s'entrecreuaven en angle recte, formant uns terrenys, generalment quadrats, que tenien 710 cm. de costat. En casos comptats la forma n'era rectangular i, a vegades, el quadrat no tenia la mida tradicional.

L'estudi d'aquesta divisió de la terra no s'ha pogut fer seriosament fins que no s'ha disposat de les facilitats de la fotografia aèria.

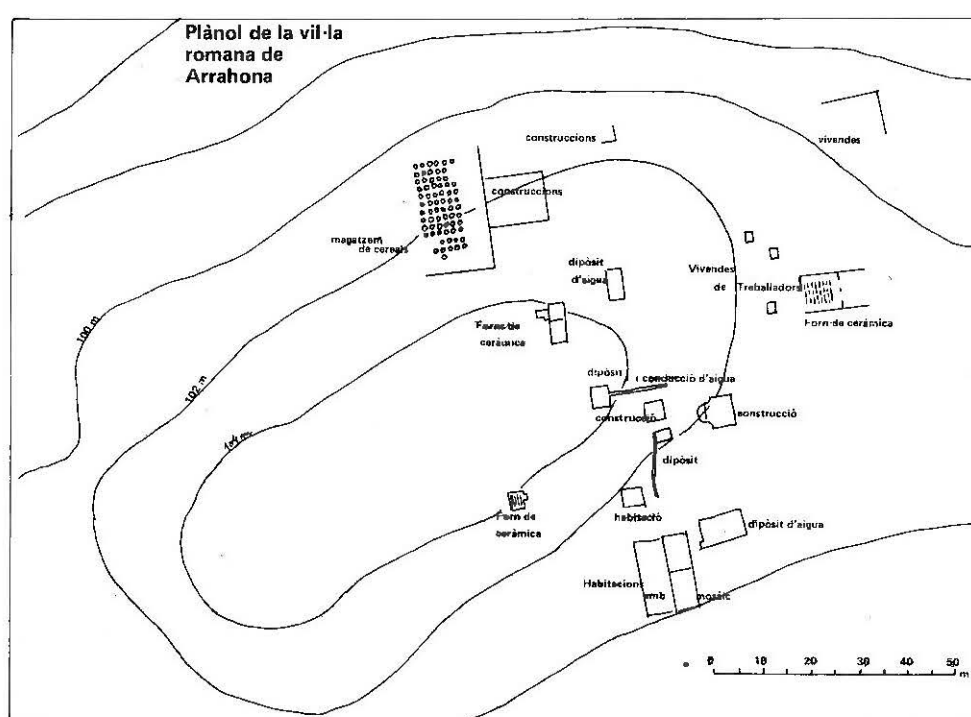
Actualment se sap que hi ha llocs on els eixos s'extenen a través de territoris enormes i d'altres on les divisions es feien prenent per base la comarca.

A Catalunya hom no disposa d'estudis prou amplis sobre la centuració,

però es pot avançar que se n'han trobat vestigis al Vallès, al Penedès, Camp de Tarragona i, d'una manera més incerta, a la Plana de Lleida; tots ells semblen basats en la comarca.

Quan s'en coneguin més coses es podrà veure la relació que hi havia entre una centuració i les vil·les romanes. És probable que a cada parcel·la de la centuriació correspongués un nombre determinat de vil·les.

(Adaptació de M. Tarradell. *La romanització*. A *Història de Catalunya*, vol. 1; pàg. 226.)

EXERCICI 3

Excursió a Caldes de Montbui - Sabadell

Per poder observar els productes de les indústries més importants de l'època romana vallesana i veure el sistema de construcció romà et proposem una excursió de tot el dia.

Treball que cal fer

Abans de la excursió:

Cal estudiar prèviament com era el sistema de construcció dels romans i els productes de la indústria que més s'han trobat al Vallès. Utilitza el material que et donarem i consulta els altres llibres.

1. Observa les fotografies dels tipus de ceràmica romana: la que servia per a envasar (àmfores) i la que servia com a vaixel·la de luxe (sigil·lad).

Describeix les diferències que vegis entre elles.

2. Observa la fotografia de les eines ibero-romanes. Consulta l'apartat tercer dels ibers i posa sota la fotografia el nom de cada eina. N'hi ha alguna que no sortís a la llista ibèrica? En cas afirmatiu, explica per què servia i com es deia.

Observa la tècnica de construcció dels romans en el llibre *Nacimiento de una ciudad romana*.

- Fes una llista de les eines que feien servir.
- Fes una llista dels elements que utilitzaven. (Columna, volta, paret de pedres, paret de formigó, etc.).

4. Llegeix les informacions sobre les termes de Caldes.

Durant l'excursió:

1. Al Museu trobaràs diferents tipus de ceràmica. Dibuixa-la i observa la seva textura i forma. Fes el mateix amb els instruments de ferro i vidre.
2. Observa el picadís i explica què és.
3. A Caldes fer un plànol de les termes. Llegeix les làpides romanes amb l'ajut del text que t'hem donat. Dibuixa la piscina de la terma.

Després de la sortida:

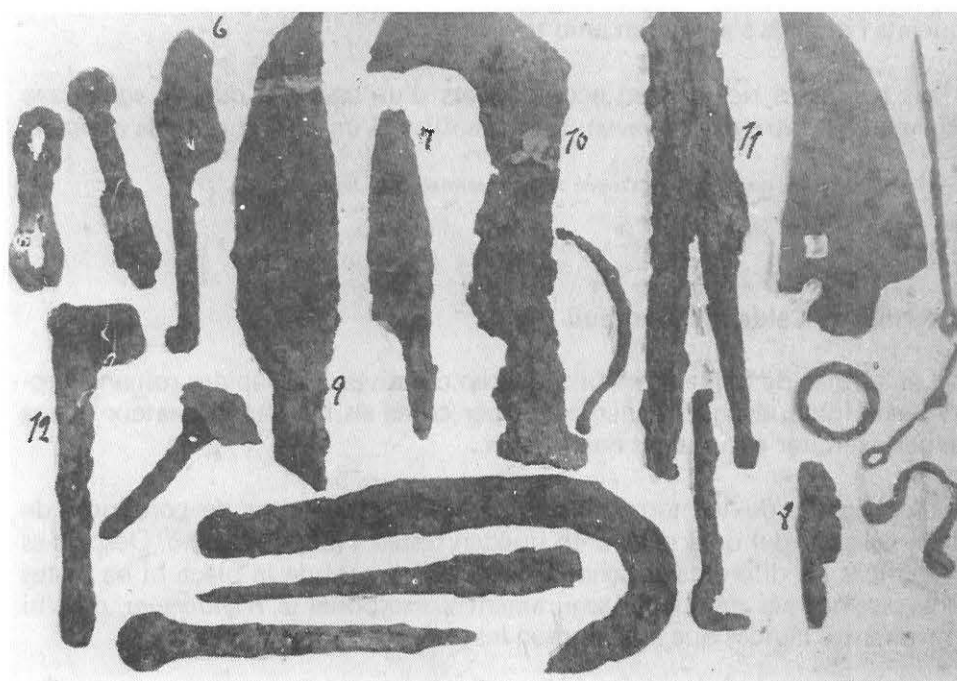
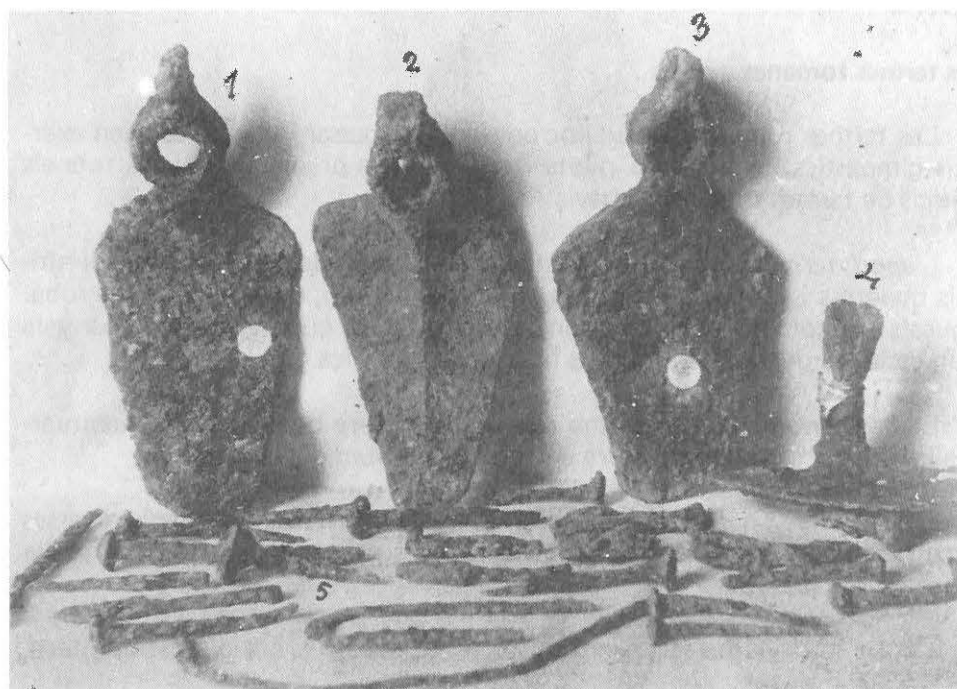
Fes un treball de resum amb totes les observacions.

Àmfores del Museu de història de Sabadell

Ceràmica sigil·lata romana (Museu de història de Sabadell)

Eines de ferro ibero-romanes (Museu de història de Sabadell)

TEXT 1

Les termes romanes

Les termes romanes era un lloc on s'anava a passar la tarda, es feien exercicis gimnàstics, es jugava a pilota i finalment es prenia el bany. A tots els edificis de termes romanes hi havia:

L'*apodyterium*: lloc per desvestir-se, amb bancs de pedra a la paret i nínxols quadrats i fondos a les parets, a l'altura del cap, on es guardava la roba. Aquests nínxols no es podien tancar, per això els qui anaven acompanyats d'un esclau el deixaven perquè els hi guardés la túnica.

El *frigidarium*: passadís amb seients de marmbre que servia per habitudar-se a la diferència de temperatura entre el *frigidarium* i el *caldarium*.

El *caldarium*: o sala de bany calent; era la més lluminosa i tenia diverses piscines. En les grans termes hi havia una piscina molt gran on s'hi podia nedar.

També hi havia passeigs, jardins, terrasses cobertes, botigues i biblioteca.

Per rentar-se el cos s'untaven amb oli i sosa, es rascaven amb uns ferros arquejats i després s'assecaven amb tovalloles.

Els banyistes rics anaven acompanyats d'un assistent que els aguantava la tovallola mentre es banyaven, un massatjista i un barber que els afeitava.

(Traducció lliure de M. Aragay. *Origen del agua termal*, pàgs. 5-6.)

TEXT 2

Les termes de Caldes de Montbui

Les termes de Caldes de Montbui eren curatives. Les làpides romanes trobades ens indiquen que devien servir per curar els malalts, al mateix temps que per exercitar els múscles dels atletes.

L'edificació de les termes va començar amb el mur de contenció de l'aigua calenta, del qual encara en queden restes, i la canalització. Després es van edificar les diferents dependències. En el subsol de la plaça hi ha restes d'una piscina més gran, que segurament corresponia al *frigidarium*, on s'hi van trobar les làpides que ara adornen les parets de la piscina.

Algunes d'aquestes làpides tenen un forat que ens permet de pensar en un pedestal d'estàtua.

Fora del recinte de les termes, la població de Caldes vivia en vil·les de les quals se n'han trobat moltes restes.

(Traducció i adaptació de M. Aragay. *Origen del agua termal*, pàgs. 7-8.)

TEXT 3

Làpides romanes a les termes de Caldes

A més a més de restar encara vestigis de piscines d'aquell temps, existeixen avui làpides, amb les seves corresponents inscripcions, encastades en un mur de l'església i en d'altres llocs de la Vila (ara a les restes de les termes).

N'adduïm el text i la traducció d'algunes, segons es troba en el tractat de les Làpides de Catalunya de Finestres, la Marca Hispànica i altres obres.

APOLLINI
SANCTO
L. VIBIVS
ALCINVS

Al sant (déu) Apol·lo (dedica aquest ex-vot) Lucius Vivius Alcinous. Alcinous fou un filòsof que va viure al temps dels Antonins (segle segon de la nostra era), la vida del qual ens és desconeguda.

APOLLINI
L. MINICIVS
APRONIANUS
GAL. TARRAC
T. P. I.

A Apol·lo, Lucius Minicius Apronià, natural de Tarragona, de la tribu Galèria, manà per testament posar aquesta làpida en ex-vot.

CORNELIA, FLO
RA PROPHILIPPO
MINERVAE
V. S. L. M.

Cornèlia Flora, per (la salut de) Philippus a Minerva complí gustosa i degudament (son) vot.

És de Cornèlia Flora, esposa que fou de Juli Cèsar i dama il·lustrada d'aquella època.

(Xalabarder. *Caldes antic i modern*, pàg. 8.)

B. 4. Formes de vida i condicions de treball

Material. Tècniques i exercicis

En aquest capítol aportem poc de material perquè creiem que se'n troben prou llibres ben il·lustrats que poden ajudar igualment els nois.

El govern de les ciutats i municipis el treballem a partir d'un text de M. Tarradell (42) que explica com s'escollien els decurions i com aquests escollien al seu torn el *duumvirs*; a partir del text podem parlar de com hi funcionava la democràcia i comparar-la amb les eleccions dels nostres dies.

El text que ens ha servit per a treballar els espectacles és de O. Samsó (43) i resulta molt complet, tot i ser massa complicat per als nens. En poques línies explica com, mitjançant els espectacles públics, els romans podien descarregar la seva agressivitat i així evitaven les revoltes socials.

Tècniques

La tècnica bàsica d'aquest apartat es la representació. Treballem també el mural informatiu i de continguts.

La representació ajuda a donar vida a una sèrie de continguts. Presenta la dificultat d'haver d'elaborar un guió coherent històricament possible i interessant, però per altra banda permet dibuixar uns decorats, vestir-se, buscar un mobiliari de l'època, etc.

El mural de l'art clàssic ens ajudarà a classificar les diferents èpoques d'aquest art i facilitarà l'observació i la comparació d'imatges.

EXERCICI 1

La vida a una ciutat romana

La vida a les ciutats romanes era molt diferent de la dels poblats ibèrics i s'assemblava en alguns aspectes a la nostra.

Ja has vist que les ciutats tenien carrers empedrats i ben ordenats; les cases, tan les *domus* (cases familiars) com les *insulae* (cases de veïns), tenien el seu sistema d'aigua corrent i de clavegueres. Anant pel carrer podies trobar fonts. A la plaça (*forum*) podies discutir de política amb els amics. A la plaça del mercat trobaves tota classe de productes que els pagesos de les vil·les portaven a vendre. A la tarda podies anar al gimnàs de les termes o a la biblioteca, si es que no t'agradava banyar-te.

(42) M. Tarradell. *Historia de España y América*, vol. I; pàgs. 130-131.

(43) O. Samsó. *Catalunya mediterrània*. Barcelona. Ed. Taber; pàg. 188.

En els teatres t'oferien les millors comèdies i tragèdies dels autors clàssics. I en les curses de quàdrigues del circ podies cridar tant com volguessis per encoratjar els teus, etc. . .

Moltes són les coses de la vida romana que han romàs a la nostra cultura.

Treball que cal fer

Amb el material que trobaràs a continuació i consultant altres llibres que et digui el mestre, muntaràs una representació amb els teus companys de classe. Cal que t'informis bé de tot el relacionat amb la vida a l'època romana, perquè heu d'imitar-la amb la exactitud més gran possible.

Tant els decorats com el vestit i la música han de respondre a l'època. Caldrà consultar el professor de plàstica, ell i el professor de música us ajudaran en allò que no sapigueu.

Guió:

El guió s'ha de basar en un fet real de la vida romana: les eleccions a decurió per al govern de la ciutat.

Un home ric i molt conegut de la ciutat d'Egara decideix de presentar-se a les eleccions de decurió. De primer ho explica a la família mentre passegen pel peristil de la casa, i després organitza un banquet per a comunicar-ho als amics.

Davant la campanya electoral, en un discurs molt brillant, pronunciat en el fòrum, promet als seus conciutadans que organitzarà uns jocs al circ que duraran sis dies, si surt triomfant a les eleccions.

El final. . . (l'heu de posar vosaltres).

Abans de fer la representació caldria que us documentéssiu bé en tots els aspectes.

TEXT 1

El govern de les ciutats romanes.

Colònies i municipis s'organitzaven segons el model de Roma. La base del govern de la ciutat era una assemblea d'un centenar de persones anomenades *decurions*. Els decurions es votaven entre els ciutadans, i el càrrec era vitalici. Per poder ser escollit calia tenir una fortuna familiar.

Aquest consell anomenava dos d'ells (*duumvir*), que feien de cap de la

ciutat durant un any. El càrrec es limitava a un any per tal d'evitar l'acumulació de poder. Els decurions elegien també els *edils*, que eren els encarregats de les obres públiques, de l'abastament i dels mercats, i als *qüestors*, encarregats de les finances. Cada cinc anys els duumvirs feien el cens de la ciutat; apuntaven el nombre d'habitants i els diners que tenien. Sobre aquesta base es marcaven els impostos.

De fet el càrrec de decurió i, per tant, tots els càrrecs municipals només estaven a l'abast de la gent amb diners. La llei deia que només podien ser escollits els posseïdors d'una determinada fortuna i, per altra banda, calia fer molta propaganda per captar els vots. El vot dels ciutadans s'aconseguia generalment embellint la ciutat, fent millores, festes o espectacles. Així les ciutats eren més maques que el que normalment haguessin estat si només s'hagués comptat amb el diner dels impostos. Com que aquest tipus d'obra es feia per propaganda, s'han trobat moltes làpides que ens ho expliquen.

(Adaptació i traducció de J. Vicens Vives. *Historia de España y América social y económica*, vol. I, pàgs. 130-131.)

TEXT 2

Els espectacles

"La preocupació de Roma era el pa i els jocs. Els espectacles a Roma, sense ésser part del règim imperial, en sostenien l'armadura i eren un obstacle a la revolució al desig de canviar les coses.

Aquesta associació entre els jocs i el poder arbitrari es vella com la societat, i la trobareu al llarg de la història. Escrivia ja Dion Cassius sobre Trajà que la seva saviesa mai no havia deixat de prestar atenció a les *vedettes* de l'escena, del circ i de l'arena, perquè sabia perfectament que l'excel·lència d'un govern no es revela pas menys en la cura de les diversions que en la cura de les coses serioses, i que si les distribucions de blat i de diners satisfien els individus, calien els espectacles per a contentar al poble com a massa".

(O. Samsó. *Catalunya Mediterrània*. Pàgs. 188-190.)

BIBLIOGRAFIA

- J. Aragay
El origen del agua termal. Inèdit.
- J. Barberà, Pascual, Caballé, Rovira
El poblado pre-romano del "Turó de Can Olivé" (Barcelona). Ampurias, XII-XIII, (1961-62). Barcelona.
- J. Bosch Gimpera i J. de C. Serra Ràfols
Scavi a Sant Cugat del Vallès. A Rendiconti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia. Roma, Vol. XXXVIII.
- S. Cardús
La ciutat i la seu episcopal d'Egara. Ed. Patronat Fundació Soler i Palet. Terrassa, 1964.
- S. Cardús
Terrassa Medieval. Ed. Patronat Fundació Soler i Palet. Terrassa, 1960.
- M. Carreras
Elements d'història de Sabadell. Ed. Comissió de Cultura Ajuntament de Sabadell. Sabadell, 1ª ed., 1932.
- I. Colomer
Arrahona descartada per Barcelona en els itineraris romans. Quaderns de l'arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach. Comunicació a la X Assemblea Comarcal d'Estudiosos. Sabadell, 1971.
- J. Colomines Roca
Un forn de ceràmica Ibèrica a Rubí. Crònica de Arqueologia. *Anuari Institut Estudis Catalans*, nº VI, (1921-23).
- J. Mª Domènech
Història breu de Terrassa. Ed. Patronat Fundació Soler i Palet. Terrassa, 1972.
- J. Estrada
Vías y poblamiento romano en el área metropolitana de Barcelona. Comissió d'Urbanisme de Barcelona. Barcelona, 1953.
- J. Forman
Romanos. Barcelona. Ed. Molino, 1977.

- D. Macaulau
Nacimiento de una ciudad romana. Ed. Timun Mas. Barcelona, 1978.
- L. Mas Gomis
Los vasos apolinarios. Separata *Rev. Museu Ciutat de Sabadell*. 1ª època, vol. III; 1974.
- L. Pericot
Una estela ibérica en Sta. Perpetua de Mogoda. Noticiario arqueológico. *Am-purias* nº 2; 1940.
- J. Mª Salrach
Història de Catalunya. Dirigida per Ed. Salvat. Barcelona, vol. I; 1978.
- O. Samsó
La Catalunya mediterrània. Ed. Taber. Barcelona, 1968.
- E. Sanahuja
Instrumental de hierro agrícola e industrial de la época ibero-romana en Cataluña. *A Pirenae*, nº 7; 1971.
- M. Sánchez
Història de Cerdanyola. Ed. Lumen. Cerdanyola, vol. II; 1978.
- F. Soldevila
Història dels Catalans. Ed. Ariel. Barcelona, 1968.
- J. Vicens Vives
Historia de España y de América. Ed. Vicens Vives, col. Vives-Bolsillo, vol. I. 1ª reimpr. Barcelona, 1974.
- P. Vila
Aspectes geogràfics de Catalunya. Ed. Curiel. Barcelona, 1978.
- A. Xalabarder
Apunts per a la història de la vila de Caldes de Montbui. Ed. Centre Excursio-nista Calderi. Caldes de Montbui, 1935.

CAPÍTOL TERCER

CASTELLS, MONESTIRS I CIUTATS A L'EDAT MITJANA

CAPÍTOL TERCER

CASTELLS, MONESTIRS I CIUTATS A L'EDAT MITJANA

Objectius

L'època de les invasions va significar una ruptura i abandó de moltes de les terres i costums que havien persistit al llarg de l'ocupació romana. L'ocupació del territori, a l'edat mitjana, va ser nova en molts aspectes, en d'altres, fou una continuació de l'època passada; i va deixar tanta empremta en els homes com en el paisatge; tant, que mil anys després encara la podem conèixer perfectament.

En els diferents apartats del capítol fem una diferenciació entre el món rural i les seves manifestacions més aparents —els castells i els monestirs— i el món urbà de les petites ciutats medievals.

El món rural queda explicat fins al segle XII - XIII; les ciutats, des de la seva formació fins al segle XVIII. Ho fem així per qüestions didàctiques. El món rural començà de bell amb la repoblació i pren força amb els canvis tècnics del segle XII, al mateix temps que es feudalitza.

El procés de remença, els nous canvis tècnics i de conreu, l'abolició del règim feudal, la creació d'un món rural fort i pròsper són coses prou importants perquè els dediquem tot un capítol, que serà el quart.

Les ciutats, en canvi, es mantenen sense gaires canvis en l'estructura i forma de producció durant tota l'edat moderna. Per això les treballem en tot el període com una prolongació del món medieval. Les grans transformacions en la producció del s. XVIII i l'evolució posterior de la indústria i la ciutat les treballem al capítol cinquè.

Aquesta ordenació crea problemes a l'hora de globalitzar algun aspecte, per exemple: és difícil d'entendre la despoblació del segle XIV, tenint només present la pesta negra i oblidant els cent anys de lluita de remença. Tan-

mateix, pensem que treballant els dos temes alhora en un sol curs poden quedar subsanats els problemes.

1. Tipus d'hàbitat i la seva distribució en l'espai. Les comunicacions.

En aquest apartat pretenem que els nois vegin com va quedar la comarca després de les lluites i l'ocupació musulmana, i com els homes li van tornar a donar forma.

La primera idea que cal remarcar és que la plana, tan ocupada en l'època romana, restà abandonada i que els homes anaren a viure a la muntanya. Però no als petits turons poblats pels ibèrics, sinó a les muntanyes més altes i als llocs més amagats. Les ciutats són destruïdes i resten desertes. Sant Llorenç, probablement i el Montseny són les zones més ocupades. El nom d'Egara queda només per a designar una contrada (1). Anys més tard es perd completament.

Amb tot, aquesta època d'abandó profund dura poc. Als voltants de l'any 800, quan es recupera Barcelona, els homes tornen a baixar cap al pla. Roman aleshores una terra abandonada i perillosa, la frontera. Les terres que van del Llobregat fins al Gaià són terra de ningú i resten en mans dels comtes i els monestirs, que les aniran cedint en petits trossos. San Cugat és el gran centre colonitzador d'aquesta zona.

La repoblació es fa ràpidament. Al començament del S. XI torna a estar ocupada tota la terra. Les terres de nou conquerides pertanyien per dret al comte. Els pagesos, a mesura que es veuen segurs, baixen cap a la plana i comencen a talar els boscos i construir petites cabanes. El comte s'assabenta d'aquestes adquisicions i les concedeix en propietat, (alou). Al mateix temps envia un representant que en nom seu governarà a les terres i les defensarà. Cal fer notar que en aquest primer període de repoblació no van haver-hi senyors feudals.

Les petites clarianes es van fent grans; al cap de dos-cents anys el paisatge ja no és només bosc, sinó camp; les comunitats pageses hi són molt nombroses. La prosperitat del s. XII duu a la construcció de petites esglésies entorn de les quals fa vida el poble. Hom compta fins quaranta-sis esglésioles romàniques a l'àrea del Vallès Occidental. Hi ha llocs com Gallifa, Caldes i Castellar on se n'agrupen tres o quatre en un territori bastant reduït.

Les senyories són de primer, grans i sense cap autoritat directa; més tard, n'augmenta el nombre i es tornen realment feudals. Al segle X, el terme del Castell de Terrassa abastava tot el Vallès Occidental. Al segle XII en lloc seu s'han aixecat més de vint castells.

(1) P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*. Barcelona. Ed. Península, 1978; pàg. 100.

Les restes d'aquesta època no són gaire abundants. Queden pocs castells, i els que encara romanen dempeus no recorden gaire l'època, pels nombrosos afegits que hom els ha fet al llarg del temps.

També queda poc del Monestir de Sant Cugat, que en aquell temps va arribar a posseir, mitjançant petites donacions, gran part del Vallès Occidental i Oriental, així com del Penedès i Baix Llobregat i, en menys quantitat, de l'Anoia, Barcelonès i Maresme. La seva empremta es coneix al paisatge; segons Salvador Llobet (2), als llocs de colonització de Sant Cugat, el poblament és més dispers.

No seria complet l'estudi del paisatge medieval si no tinguéssim en compte les comunicacions. Aquí també cal aclarir idees. No és cert que desapareguessin tota mena de camins i que la gent no es desplaçés en absolut. A part dels nombrosos corriols, la *strata francisca*, successora de l'antiga Via Augusta, continuà funcionant des de la reconquesta de Barcelona.

L'últim punt que treballem és el de les ciutats medievals: llur origen (Terrassa neix al peu del castell, Sabadell en una zona de mercat), llur creixement, ampliacions del recinte emmurallat, carrers que apareixen a cada època i llurs fortificacions.

L'aspecte artesà de la ciutat el treballem en el quart apartat.

Queda un altre aspecte que marca molt el paisatge i del qual resten nombrosos vestigis: l'art romànic; la seva forma de construcció, grollera còpia de l'arquitectura romana, la trobem tant a la petita església com al castell, i als monestirs de Sant Cugat i Sant Llorenç del Munt.

2. Evolució demogràfica

Els objectius d'aquest apartat són els mateixos que els de l'anterior, però estudiats des del punt de mira de la població. Veurem com és passa d'un nombre de població poc important, a una gran pujada, mentre dura la repoblació i a un descens final ja en ple segle XV.

Al desert humà que segueix a la reconquesta catalana, que no sembla realment tan gran com creiem ni tant petit com algú volia suposar (3), s'ha d'ajuntar el flagell de les ràtzies, que acabaven amb els primers intents de colonització. Petites ràtzies que eren de càstig o que tenien per objectiu malmetre les collites se seguiren durant més d'un segle, fins i tot en època de treva, amb greu perjudici de la població, tant pel nombre de gent que hi mo-

(2) S. Llobet. *Evolución del poblamiento catalán y población de la comarca del Vallés. Est. Geográficos*, t. III, (1942); pàgs. 751-832.

(3) P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàgs. 96-97.

ria o que hi era fet presonera, com perquè es desfeia una obra que havia costat molt.

Entre totes elles cal destacar la del 985, a les ordres d'Al-Manzur, que devastà completament tota l'obra de colonització, destruï el Monestir de Sant Cugat —desapareixent tots els arxius— i portà gran nombre de captius a Còrdova. La importància d'aquesta expedició de cara al futur polític i econòmic del Principat fou gran, però tocar el tema seria entrar en el camp de la interpretació històrica; i ens sembla que, a l'edat dels nois de 2ª etapa d'EGB, no es convenient entrar-hi pels motius de manca de maduresa i d'abstracció altres vegades adduïts.

Veiem després en quina època va tenir més importància la colonització.

Les antigues esglésies de Sant Cugat i de Terrassa són consagrades als voltants del 875. Però la veritable colonització —si més no el gran afany de construcció de temples— és posterior: data dels segles X - XI. En els tres quarts de segle que van de la darrera vintena del segle IX a la tercera desena del segle XI foren bastides divuit de les trenta esglésies que s'han d'adscriure a aquesta època.

Es important de fer notar d'on provenien els homes que van repoblar la terra, car es produí un fenomen invers a l'actual. La plana i el subpirineu es va nodrir amb els excedents de població del Pirineu.

Hom es desconeix el nombre exacte d'habitants d'aquest període. Cal arribar als primers fogatges del segle XIV per a tenir una idea més aproximada de la població.

Estudiem el que és un fogatge en el cas concret del 1395.

3. Recursos econòmics i desenvolupament tècnic

En aquest apartat veiem de quina tècnica van disposar per tal de colonitzar la terra, com la van fer rendir —encara que els resultats concrets no s'apreciïn fins a les centúries següents— i com es va posar en marxa la indústria llanera.

Establir nous camps de conreu no va ser feina gens fàcil. Hi havia pocs homes, les eines eren molt rudimentàries i el bosc havia crescut molt. De moment no s'arriben a instal·lar en grans camps de conreu com els que podem veure en l'actualitat, sino en petites clarianes —anomenades artigues— on, talat el bosc, hom construïa el mas amb les corts, l'hort i el graner. Era com si cada pagès disposés al seu voltant de tot allò que necessitava per a viure i esperés tancat dins el seu clos que els temps canviessin.

La colonització és eficient, i el nombre de parcel·les dedicades als diferents conreus augmenta notablement, així com les feixes construïdes expressament en les vessants de les muntanyes. En un poble del Bages, Montpeità, els camps de cereals passen de 35, al període 941-970, a 207 al període 1001-1023, i els de vinya de 7 a 127, per indicar només els més significatius. Al Vallès el fenomen és semblant, segons ha pogut comprovar P. Bonnassie (4).

Comencen a reaparèixer conreus que havien estat abandonats: els fruiters, principalment l'olivera —Sabadell era en aquesta època un mercat important de l'oli— i la vinya són els més destacats. Aquesta darrera pren una gran embranzida, en l'espai de pocs anys arriba a constituir vertaders monocultius que envolten les ciutats i, sobretot, els Monestirs, els dos grans centres de consum.

La ramaderia torna a organitzar-se. Cal remarcar l'augment d'els cavalls, que, utilitzats com a animals de combat, donen categoria social a qui els posseeix. Apareixen prats i farratges que produeixen herbes per al consum del bestiar estabulat. Això indica que, si altra cosa no, alguns privilegiats comencen el consum de productes derivats, en quantitats considerables.

Tot l'explicat fins ara són petits canvis. Els grans progressos del camp comencen al segle XII amb les innovacions de l'arada i l'aprofitament de l'aigua dels molins per a regar.

Veiem, doncs, que la terra ha quedat colonitzada, que noves tècniques ajuden els pagesos perquè els camps rendeixin bé; només hi ha quelcom que no rutlla i que veurem en el proper apartat: el cens, tales, prestacions i altres càrregues que els pagesos de remença comencen a estar cansats de pagar al senyors feudals. Per això, a finals de segle XIII, els remences es revoltent contra els seus senyors; tanmateix, aquest aspecte l'estudiarem al proper capítol, segons hem dit abans.

En el camp de la indústria cal esmentar un fet decisiu, l'aparició de la indústria del filat i el teixit com a activitat principal d'unes ciutats que, des d'aquests moments fins al present segle, s'hi dediquen.

En l'apartat d'innovacions tècniques observem l'aparició d'un nou tipus de teler que funciona amb un sol home i la reglamentació de tot el procés de la llana recollit en les ordenacions tècniques dels gremis. L'aparició de tota una sèrie d'eines especialitzades per a cada part del procés.

Les reglamentacions tècniques afectaren també les categories socials. Només es podien dedicar a un ofici aquells artesans que havien passat pels dos estadis d'aprenentatge: el d'oficial i el d'aprenent.

(4) P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàg. 393. Nota a peu pàg.

Aquest mode de producció es mantingué fins al segle XVIII. En els darrers temps, abans de desaparèixer, van coexistir amb ells noves fórmules de producció; malgrat tot, aquest procés no és tractat en aquest capítol, sinó en el cinquè.

4. Formes de vida i condicions de treball

En aquest apartat, que complementa els anteriors, pretenem de reflectir el tres contorns de vida al món medieval: el feudal, el monàstic i el ciutadà.

En l'àmbit feudal hi ha dues classes ben representades, la dels nobles i la dels pagesos. Ambdós han estat molt treballats a tots els nivells i els nens en saben moltes coses. Cal remarcar dues idees, que la vida del senyor era realment avorrida car no treballaven i que llur riquesa era gran però austera. Que passaven poques vegades gana, però que de vegades morien de fam i pesta com els altres. Estudiem principalment llur relació amb el pagès. Els lligams de dependència mútua i les dures condicions de vida que els nobles imposaven.

Remarquem que la situació de dependència no té l'origen a la reconquesta. En aquella època els pagesos feien les aprisions, canviaven de camps, de lloc de viure, arrendaven en bones condicions les terres dels grans propietaris. Més tard, quant totes les terres ja estaven colonitzades i van venir les dificultats econòmiques, es van crear els llaços feudals.

El paper dels monjos era dins el conjunt medieval important en l'aspecte colonitzador, d'educació i cultural, i en el benèfic des del punt de mira social. Alguns d'aquests caïres són tan coneguts dels nens que no cal esmentar-los, però d'altres no. Ens sembla vàlida la visió del monjo resant, però aquest no va ser el seu paper més important.

De la ciutat medieval treballem els aspectes lligats amb la vida i la societat, les cases dels artesans i els carrers dels gremis bruts, sorollosos i monòtons en contraposició al luxe de la burgesia. Aquí sí que podem parlar de vertader confort i opulència.

Com totes les coses del món medieval, la ciutat té el seu propietari, amb el qual estableix uns lligams de dependència; això és molt clar en el cas de Sabadell, que fins el segle XIV era feu de quatre senyors. La relació la percebien mitjançant dels contractes d'arrendament d'alguns serveis.

L'últim aspecte tractat és l'organització municipal. Els municipis, igual que els gremis, resten fora del món feudal: s'autogovernen i llurs càrrecs es trien entre tots els membres segons uns estaments.

Restaria encara estudiar de manera profunda, el paper del burgès. No l'hem treballat gaire per manca de documentació i perquè els grans marxants, que són els que primers qui nodreixen aquesta classe, apareixen principalment a les ciutats de mar, lligades pel comerç amb Orient.

1. Tipus d'hàbitat i la seva distribució en l'espai

Material. Tècniques i exercicis

Per explicar la situació de la comarca al segle IX hem recorregut a dos textos de P. Bonnassie (5). un ens parla de l'abandó de la plana, la destrucció de les ciutats antigues i la utilització de les muntanyes *com a refugi*, i l'altre ens dóna la visió que de la frontera tenien els monjos de St. Cugat i com es van trobar burlats per l'absolut desconneixement de quina era la situació a la zona del Penedès. Aquest darrer text pot servir també per a donar una idea de la desconexió que hi havia d'un territori a l'altre.

Per als temes de la repoblació en la part que correspon a l'hàbitat, seguim també a P. Bonnassie (6), que explica com era el paisatge, que resultava de l'aprisió i la concessió de feus. Per completar la idea, pel que fa als petits alous, hem utilitzat un text de J. Vilà i Valentí (7). Les dades del romànic al Vallès, que han servit per explicar l'hàbitat dels segles XI-XII quan les terres ja estaven reconquerides i els pagesos havien arribat a un cert grau de prosperitat, han estat tretes del catàleg de les "Jornades divulgadores del Romànic" organitzades pel Museu d'Història de Sabadell i la Societat d'Amics de l'Art Romànic, filial de l'Institut d'Estudis Catalans (8).

Les senyories del Vallès les treballem partint d'informacions de S. Cardús i del llibre dels castells catalans de Rafael Dalmau (10). El primer text ens permet de veure el pas de l'escassa ocupació, i valoració del sol i desmembrament del poder, del temps feudal.

Veiem com el castell *termat* de Terrassa, a l'època de les adquisicions pageses, als segles IX-XI, comprenia tota l'àrea del Vallès Occidental, i dos segles després quedava reduït a vuit parròquies, amb una extensió equivalent a la de l'actual municipi, passant a ser un castell feudal com tans d'altres hi havia al Vallès.

(5) P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàgs. 98-100-106-111-112.

(6) P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàgs. 148-204.

(7) J. Vilà i Valentí. *El món rural a Catalunya*. Ed. Curiel. Barcelona, 1973; pàgs. 31-33.

(8) F. Carreras i M. Guixà. *El romànic al Vallès*. Sabadell. Ed. de Jornades divulgadores del Romànic, 1978.

(9) S. Cardús. *Terrassa medieval*. Ed. Fund. Soler i Palet. Terrassa, 1960; pàgs. 194-198.

(10) R. Dalmau. *Els castells catalans*. Barcelona, 1967-76; vol. 11.

També ens dóna una idea, aquest primer text, de la divisió del territori en aquell temps.

El vocabulari i l'esquema trets de l'obra de Rafael Dalmau ens serviran per a veure les parts d'un castell i poguer notar el seu caracter d'edificació per a la defensa.

El treball previa a la visita del monestir de Sant Cugat comença amb una breu història de la construcció del monestir segons E. Carbonell (11). A fi de poder completar la imatge que oferia el monestir, hem recorregut a un text d'elaboració pròpia on s'expliquen les distintes dependències que solia tenir un monestir. El text està basat en observacions pròpies sobre els monestirs de Santes Creus i Poblet.

Així com hem parlat d'una divisió del territori del Vallès en referir-nos als castells, altre tant hem fet amb les possessions del monestir. L'observació del mapa tret de P. Bonnassie (12) ens portarà a veure una superestructura que dominava, per damunt de totes les senyories i al marge del poder comtal, algunes comarques senceres, Vallès, Penedès i Baix Llobregat, precisament situades al voltant del nucli de la vida d'aquells temps, Barcelona.

Per tal d'orientar l'observació de les restes actuals ens hem basat en un text d'E. Carbonell (13), per a l'estudi del claustre, i per al de l'església en un altre d'elaboració pròpia que parteix de les explicacions de l'esmentat E. Carbonell i d'A. Cirici (14).

Presentem també un plànol tret de S. Cardús (15), que podrà guiar-nos durant la visita.

Treballem després les comunicacions amb l'ajuda dels textos de J. Balari (16) en què ens explica la complicada xarxa de les comunicacions veïnals, i que ens servirà per a descobrir que les comunicacions i els intercanvis no es van trencar en la primera època medieval, sinó que van canviar de forma, adaptant-se a les noves necessitats; un altre text que ens parla de la *Strata Francisca*, única via important que comunicava la Catalunya conquerida amb la resta d'Europa.

(11) E. Carbonell i J. Gumí. *L'art romànic a Catalunya*. Ed. 62. Barcelona, 1975; pàg. 39.

(12) P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàg. 206.

(13) E. Carbonell, J. Gumí. *L'art romànic a Catalunya*. Ed. 62. Barcelona, 1975; pàg. 40.

(14) A. Cirici, J. Gumí. *L'art gòtic català S. XIII-XIV*. Ed. 62. Barcelona, 1974; pàgs. 22-28.

(15) S. Cardús. *Un Nadal tacat de sang. La mort de l'abat Biure*. Ed. Aymà. Barcelona, 1961; pàgs. 78-80.

(16) J. Balari. *Orígenes històrics de Cataluña*. Barcelona. Est. Tip. de Hijos de Jaime Jepús. 1899. 1ª ed.; pàgs. 679-694.

El recorregut d'aquesta carretera, que seguim en tot el territori català, ens farà entendre per què les carreteres no s'adaptaven als passos naturals utilitzats antigament pels romans en temps de pau.

L'altre element del paisatge medieval, la ciutat, el treballem a partir de text i plànols referits a les ciutats de Sabadell i Terrassa. En estudiar l'origen de Terrassa hem recorregut a un text de J. Ma. Domènech (17) que ens explica com les cases es van anar agrupant en torn del castell de Terrassa a fi d'obtenir-ne la protecció. Passem després a un altre text de J. Ma. Domènech (18) que descriu el perímetre inicial de la vila i les ampliacions que es van fer al segle XII quan Jaume I el Conqueridor, que era el senyor de la ciutat, va donar uns terrenys propers al seu castell-palau perquè la vila, que s'havia quedat petita, es pogués ampliar.

Les fortificacions de la vila, muralla, valls i portals, les ampliacions del segle XVI i la creació del municipi de St. Pere per segregació de Terrassa són aspectes que treballem amb textos de J. Ma. Domènech (19).

Un text de S. Cardús, on explica les cases que hi havia en cada carrer, ens ajudarà a analitzar l'ocupació del territori emmurallat. En conjunt el material ens permet de veure el creixement inicial, el gran estancament i descens de la població des del segle XIV i la remuntada del segle XVI. (20)

L'evolució de Sabadell la treballem des dels textos i plànols de M. Carreras (21). Un text que ens parla de l'origen de la ciutat al voltant d'un mercat instal·lat davant de la parròquia de St. Salvador. Dos plànols (22) explicats, un del segle XIII i l'altre del segle XV, ens serveixen per estudiar l'evolució del nucli primitiu. Un altre text (23) ens parla de les ampliacions dels segles XVI-XVII, quan la ciutat ja havia sortit de la crisi dels darrers temps medievals. Un últim (24) ens explica les millores que es van fer a la ciutat en els moments de prosperitat del segle XVI.

Completem el text amb l'estudi de J. Vilà (25) que ens ajuda a veure com

(17) J. Ma Domènech. *Història breu de Terrassa*. Ed. Patr. Fund. Soler, 1972; pàgs. 63-64.

(18) J. Ma Domènech. *Op. cit.*; pàgs. 72-73.

(19) J. Ma Domènech. *Op. cit.*; pàgs. 74-78-99-101.

(20) S. Cardús. *La vila de Terrassa al s. XVIII*, pàgs. 48-49.

(21) M. Carreras. *Elements d'Història de Sabadell*. Sabadell, 1ª ed., 1932; pàgs. 79-86.

(22) M. Carreras. *Op. cit.*, 2ª ed. 1967; pàgs. 132, 133-154.

(23) M. Carreras. *Op. cit.*; 1ª ed. 1932; pàgs. 212-214.

(24) M. Carreras. *Op. cit.*, pàgs. 200-202-207-108.

(25) J. Vilà. *El món rural a Catalunya*, pàgs. 58-61.

devia ser la plaça del Mercadal, i un altre de Garriga Roca (26) que parla de les fortificacions i del poc respecte que mereixen als segles XVI-XVII quan ja no eren necessàries per a la defensa i entrebancaven la vida normal de la ciutat.

Tècniques

En aquest apartat treballarem bàsicament els mapes, plànols i l'observació directa, perquè pretenem que els nois comprenguin com devia ser el paisatge en aquell temps i les tècniques que millor el representen són les avans esmentades.

En alguns casos un text gràfic suplirà o complementarà el material gràfic aportat. Aquest es el cas dels primers exercicis, tres, on a través del comentari de text clàssic o el dibuix, pretenem que el noi faci una representació d'una època de la qual han quedat pocs documents gràfics.

Per veure els elements de defensa d'un castell recorrem a la maqueta. Ens sembla que manipulant serà la millor manera de comprendre tots els elements defensius. El material que utilitzem són les capses de llumins, perquè ofereixen moltes possibilitats constructives i es un element que no cal comprar expressament. Per recollir moltes capses caldrà que el professor planegi amb temps quan farà l'exercici i que els nois en recullin de tots els companys de l'escola.

L'evolució urbana de Sabadell i Terrassa la proposem formant un mural per facilitar la comparació i la síntesi.

La visita al monestir està pensada com una manera de viure que en queda al Va lès dels temps medievals i com una petita introducció l'observació de l'art romànic i el gòtic. Ofereix la dificultat de no poder observar un monestir tal com era, sinó només una part, això demana un considerable esforç d'imaginació per poder entendre'l.

EXERCICI 1

La muntanya refugi

Després de la conquesta musulmana, la muntanya va ser refugi per als homes que no volien veure's exposats a contínues ràtzies i saqueigs. De la muntanya sortien els homes que van repoblar el pla i les valls quan els temps els ho van permetre.

(26) Garriga i Roca. *Les muralles, els valls i els portals de la vila de Sabadell. 1557-1599*. A *Arrahona*, II època, nº 3, 1977; pàgs. 13-20.

El Pirineu fou el principal refugi i centre d'expansió de la colonització, però també n'hi hagueren d'altres, com podràs observar en aquest text de P. Bonnassie, historiador francès nascut a Occitània.

Treball que cal fer

1. Llegeix el text amb atenció i subratlla les paraules que no entenguis. Busca llur significat al diccionari.
2. Fes un esquema complet del que ens explica el text. Tingues en compte aquests punts:
 - El paper de refugi de la muntanya
 - El lloc on realment volien habitar
 - Com va passar al Vallès.

TEXT

La muntanya refugi

Els massissos muntanyosos van ser punts de suport de la colonització, principalment la serralada interior, l'altitud i relatiu allunyament de la mar dels quals protegien força bé. El Montseny, per exemple, on el relleu i la vegetació permetien uns modes de vida molt pròxims als dels massissos pirinencs, sembla haver tingut una funció de refugi i haver permès de viure a una població força abundant abans mateix de començar la gran fase de colonització (...).

Al vessant nord del Montseny, al punt de contacte amb la Plana de Vic, el territori de la castellania de St. Llorenç era (...), a causa del seu caràcter muntanyós, un dels més poblats de la regió. Al sud-est l'alta vall de la Tordera donava recer a importants comunitats pageses i potser fou el punt de partida de l'explotació del Vallès (...).

Però la muntanya no era més que una etapa intermèdia. Eren les terres de conreu de les planes i de les conques que més que res atreïen els colons, i ací, en l'absència de defenses naturals, els recintes emmurallats de les ciutats foren els bastions del repoblament. A Catalunya com pertot, ben segur, la vida urbana s'havia atrofíat durant els primers segles de l'Edat Mitjana (...). Al Vallès (...) el nom d'Egara només designava un lloc on es localitzaven unes quantes parcel·les de camps.

(P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàgs. 98-100.)

EXERCICI 2

La frontera

Un cop colonitzades les terres, l'àmplia zona fronterera amb els musulmans continuà essent una regió en estat d'alerta i perill, sobretot si es té en compte el desequilibri de forces entre el poderós Califat de Còrdova i les reduïdes tropes dels comtes catalans. Veiem com ho expliquen els monjos de Sant Cugat.

Treball que cal fer

1. Llegeix el text i busca al diccionari les paraules que no coneguis.
2. Busca a l'Atlas de Catalunya on era aleshores la frontera i quines mides tenia.
3. Fes una redacció sobre allò que ens explica aquest text. Tingues en compte:
 - Com eren les terres de frontera i on estaven situades
 - Per què els monjos de St. Cugat en deien aquelles frases.
 - Com és possible que els enredessin d'aquella manera els monjos.
4. Dibuixa com s'imaginava la frontera un monjo de St. Cugat.

TEXT 1

La frontera

"La frontera és un lloc "de gran terror i de tremolor". La frontera és la fi del món, un país on des de fa segles "la veu humana no s'hi ha fet sentir".

La natura ha retornat a l'estat verge. "Aquest lloc és desert d'ençà de més de tres-cents anys, sense cap altra utilitat que la de servir de pasturatge als onagres, als cervols i a d'altres animals". Això és el que declara respecte del territori de Calders un document del 1012, i, quan aquell mateix any els monjos de St. Cugat concedeixen al prevere Guadal el castell de Clariana, no li fixen altre cens que la cuixa d'un cervol. El paisatge s'adiu perfectament amb aquesta fauna salvatge: quan es tracta de fixar els límits de les castellanies frontereres els escriptors no troben quasi cap altre recurs que referir-se als accidents del relleu o a la vegetació natural "la roca blanca", "l'olivera grossa", "el gran roure". . . La plana litoral entre el Foix i el Gaià no és quasi més que una successió d'estanys i aiguamolls (. . .).

Aquesta zona extrema és, llevat per a alguns especialistes, una *terra incognita*. Esmementem, a propòsit d'això, l'errada enorme comesa el 1012 pels monjos de Sant Cugat a propòsit de llur territori de Calders: en aquesta data un tal Hisnabert, pretenent haver eixit de molt noble nissaga, es presentà i assegurà haber-li instal·lat, amb molts de treballs i despeses, la seva família, els seus pagesos, i el seu bestiar; haver artigit amb ells el domini i haver construït una torre de 15 colzades d'alçaria; els monjos, havent cregut la seva paraula, veuen en ell "un enviat de Déu i de Sant Cugat" i li concedeixen el domini amb condicions avantatjoses. Fins al cap de cinc anys no s'adonaren de la impostura (res no ha estat fet, i Calders és en el mateix estat "de desert i solitud" que en el passat); no els resta altre recurs que fer anul·lar la donació pel jutge del comte Ramon Borrell".

(P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàgs. 106-111-112.)

EXERCICI 3

La repoblació

Quan passen els temps d'inseguretat els homes baixen de la muntanya i comencen a repoblar les terres. Els camps han estat abandonats més de cent anys i ja no se'n venen. Cal començar de nou. Per una banda els pagesos tallen el bosc i se'n fan petits camps, construeixen una barraca i s'hi instal·len, diem que han fet una *aprisió* i que tenen un *alou* (propietat). Per altra banda, el comte, amo de totes les terres que no estan treballades envia algun noble perquè governi i defensi aquelles terres. Veiem com es produeix aquest procés i com, cap al final del segle XII, tota la terra està plena de petites esglésies romàniques que els pagesos han aixecat.

Treball que cal fer

1. Llegeix el text n.º 1 amb molta atenció. Busca al diccionari i apunta en un full el significat de: territori verge, colon, aprisió, llinatge, verguer, circumscripció, feu, seguici i altres paraules que no compreguis.
2. Llegeix el text n.º 2 i fes el mateix amb aquestes paraules: clariana, brolla, borda, i altres que creguis convenient.
3. Torna a llegir els dos textos l'un darrera l'altre i fes un dibuix que representi el que diuen. El primer text t'ha de servir per fer l'esboç del dibuix i les dependències del senyor feudal, el segon per dibuixar el paisatge i les cases dels pagesos.
4. Observa el mapa de les esglésies romàniques i fes un petit comentari:

- nombre d'esglésies en relació amb les actuals
- per què els pagesos aixecaven aquestes esglésies, etc.

5. Afegeix algunes esglésies al teu dibuix.

TEXT 1

El castell i el feu

Veiem com es distribueixen les terres en el moment de la repoblació i el paisatge que en resulta.

“Considerem un territori verge on tota la terra, segons el principi proclamat prou sovint, pertany de dret al comte. S’hi instal·len colons espontàniament, en petits grups, i comencen a fer-hi aprisions, reconegudes com a legals. Assabentat de l’existència d’aquest nou fogar de repoblament, el comte hi envia, molt abans que tota la terra hagi estat ocupada, un dels seus familiars —membre d’algun alt llinatge— i li confereix el títol de veguer. Aquest delimita, en nom del comte (si aquesta delimitació no és feta pel comte mateix) la circumscripció destinada a emmarcar els nous habitants i, promogut cap de guerra, escull un emplaçament de defensa (roca) per a la construcció del castell. El comte li concedeix aleshores una part del terreny (*feu*) encara inexplorat, que és d’aquesta manera posat a recer de les aprisions als pagesos i que comprèn, al voltant de la roca, un conjunt de béns immobles prou vast per assegurar la seva subsistència i la del seu seguici.

Així el moviment colonitzador engendra quasi simultàniament la micropropietat pagesa i el gran domini aristocràtic.

Així, a cada rodalia, al mig d’un mar d’alous, i generalment dalt del puig més elevat, sorgeix la fortalesa, flanquejada per la seva capella, envoltada del seu clos de caça i de les terres que ha rebut del comte”.

(P. Bonnassie, *Catalunya mil anys enrera*, pàgs. 184 i 204.)

TEXT 2

Els alous pagesos

Com devia ser el paisatge que creaven els colons medievals? En Joan Vilà i Vilantí, catedràtic de Geografia de la Universitat de Barcelona ens ho explica a continuació:

El paisatge devia ser constituït per petites clarianes disperses en el bosc i entre la brolla, cadascuna amb una casa. En aquells moments la majoria són,

en realitat, petites cases simples i humils, a voltes només bordes o cabanes, o l'aixopluc mig aprofitat d'una cavitat dins la roca, com podia ser una balma acondicionada.

(J. Vilà i Valentí. *El món rural a Catalunya*, pàgs. 31-33.)

EXERCICI 4

Els castells del Vallès Occidental

Ja has vist que el comte donava la terra a un noble perquè la protegís i governés en nom seu els pagesos; ara estudiarem quants senyors va tenir el Vallès durant tota l'Edat Mitjana.

Treball que cal fer

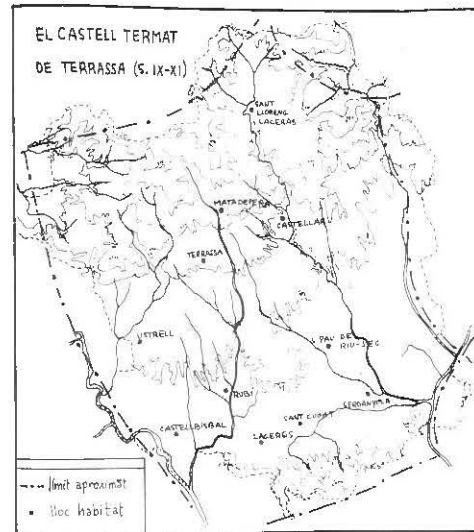
1. Observa els límits del castell de Terrassa al començament de la repoblació i en un mapa físic del Vallès situa els castells dels segles XIII i XIV.

Compara els dos mapes i en una redacció d'unes 10 ratlles respon a aquesta pregunta: per què va augmentar tant el nombre de castells?

Els castells del Vallès

Aquí tens una llista dels castells que has de situar en un mapa físic del Vallès:

Barberà
Montbui
Castellar
Castellbisbal del Llobregat
Castell de St. Marçal o Cerdanyola
Montcada
Gallifa
Comanda de Palau Solità
Polinyà
Castell de Plegamans
Rellinars
Ripollet
Rubí
Sabadell
St. Cugat del Vallès
St. Llorenç Savall
St. Quirze de la Serra
Sta. Perpètua de Moguda
Sentmenat
Terrassa
Ustrell
Vacarisses
Viladecavalls

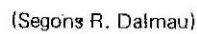
(Font: R. Dalmau. *Els castells catalans*, vol. II.)

Maqueta del Castell

Treball que cal fer

- Per això has de buscar moltes capses de llumins que et serviran de blocs de pedra per poder-lo aixecar.

- ### NOMENCLATURA PRINCIPAL D'UN CASTELL

EXERCICI 6

Visita al Monestir de Sant Cugat

El monestir de Sant Cugat del Vallès fou un dels més importants de Catalunya durant l'edat mitjana, per això et proposem que hi facis una visita per veure com era.

Treball que cal fer

Preparació de la sortida

Per preparar la sortida pots utilitzar el material que et donem a continuació i el que apareix en l'apartat quart:

1. Observa el mapa de les propietats del monestir al segle XI i fes-ne un comentari
 - Classes de propietats que tenia el monestir al segle XI i significat econòmic de cadascuna.
 - A quines comarques predominan un tipus o altre de propietat.
 - Valoració de les propietats en conjunt: nombre, importància i economia del monestir.
2. Llegeix el text que explica les fases de construcció del monestir i representa-les en una sèrie de dibuixos partint de les dates que se't van donant:
 - 1.ª església del segle VII, al costat de la tomba de Sant Cugat.
 - saqueig del segle X per Al-Manzur
 - construcció de la part romànica al segle XII
 - construcció de la part gòtica al segle XIV
3. Llegeix el text que explica les dependències d'un monestir i fes una llista de totes elles.
4. Llegeix els textos 3 i 4 i fes-ne uns esquemes que et servira per poder observar bé l'edifici el dia de la visita.

Consulta els llibres de text sobre les característiques de l'art romànic i gòtic i fes-ne una llista; al moment de la visita hauràs d'intentar descobrir-les en la realitat.

Durant la sortida

1. Observa l'emplaçament del monestir i les obres de fortificació i intenta explicar per què són així.
2. Amb el plànol a la mà reconeix totes les dependències del monestir. Pren nota de com són i per què servien.
3. Al claustre pren nota de la forma de construcció, reconeix les característiques del romànic i dibuixa exemples dels diferents tipus de capitells.
4. Dins l'edifici de l'església: fixa't bé en la tècnica de construcció i en el rosetó de la façana.

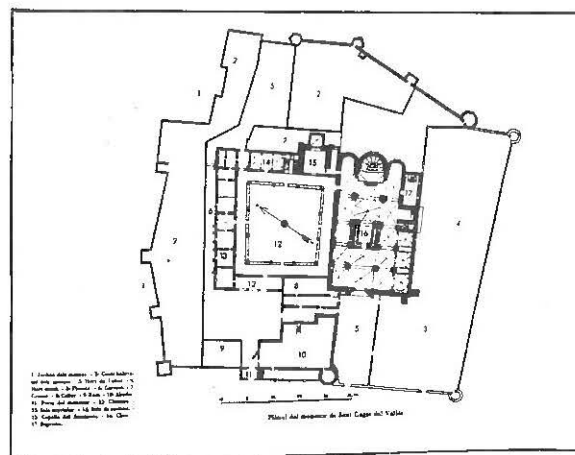
Després de la sortida

1. Explica l'emplaçament del monestir i compara'l amb els dels castells. justifica la necessitat de defensa i explica detalladament com l'havien solucionat.
2. Intenta fer un dibuix de com devia ser el monestir en les èpoques en què funcionava.
3. Acaba els dibuixos dels capitells i explica què era el claustre, quines dependències hi havia i com estava construït.
4. Explica com és l'església actualment i quina funció fa ara. Compara-la amb la utilitat que tingué en el passat.

PLÀNOL MONESTIR DE SANT CUGAT

1. Jardins dels monjos. 2. Cases habitació dels monjos. 3. Hort de l'abat. 4. Hort comú. 5. Placeta. 6. Carreró. 7. Graner. 8. Celler. 9. Fora. 10. Abadia. 11. Porta del monestir. 12. Claustre. 13. Sala Capitular. 14. Sala de justícia. 15. Capella del Santíssim. 16. Cor. 17. Sacristia.

Recollit per S. Cardús.

TEXT 1

Història de la construcció del monestir de Sant Cugat

"Monestir benedictí, situat dins el comtat de Barcelona durant l'Edat Mitjana, Sant Cugat té el seu origen en el *Castrum Octavianum* romà, com ho demostren les restes de construccions de l'època.

Durant la persecució de Diocleciana, l'any 304, Sant Cugat sofrí martiri. El primer centre cristià s'establí a l'entorn de la sepultura del sant màrtir: era situat al recinte del claustre monacal, al costat nord de l'església, que les excavacions realitzades entre 1927 i 1932 posaren al descobert. S'hi trobà una aula paleocristiana de planta rectangular, un àbsis rectangular l'exterior i en forma de ferradura en l'interior.

El primer monestir va ser establert al costat d'aquest temple potser al segle VII, i destruït amb la invasió islàmica, l'any 717. Restaurat, segons testimoni documental del 778, Carles el Calb confirmà els béns del monestir el 777. Un any després apareix documentat el primer abat conegut, Ostofred, i el monestir passà a dependre en aquest moment de la mitra de Barcelona.

Durant les ràtzies d'Al-Mansur el 985, el monestir sofrí el saqueig i hi moriren tots els monjos. L'any següent s'establí una nova comunitat amb l'abat Odó, i es confirmaren els béns del monestir per un privilegi del rei franc Lotari.

Amb l'abat Guitard començaren, el 1013, les obres de reconstrucció. Però encara sofriria una altra destrucció per part islàmica en el primer terç del segle següent. L'església actual i el claustre van ser construïts a partir del segle XII.

L'església del monestir de Sant Cugat del Vallès és una estructura de transició. La major part de la seva obra és del segle XIII; començada segons el model romànic, va ser enllestida ja al segle XIV seguint plenament l'estil gòtic.

(. . .) També al costat sud de l'església s'alça el campanar de planta quadrada construït en diverses etapes: la base el 1063, i l'últim pis al segle XVI.

El claustre és de final del segle XII i dels primers anys del segle XIII, mentre que la galeria superior és del segle XVI. L'atri que el precedeix va ser construït entre 1573 i 1589. Les muralles i les torres són, la major part, de vers el 1380. El palau abacial és de 1736".

(E. Carbonell. *L'art romànic a Catalunya. S. XII*, Pàg. 39.)

TEXT 2

Dependències d'un monestir

Els monestirs eren com petits pobles protegits per una muralla i torres de defensa. Constaven de diverses parts, unes destinades als monjos i altres dedicades a tallers, granja o hospici.

A les dependències dels monjos hi havia l'església i el claustre, que era un pati quadrat vorejat d'una galeria coberta d'un o més pisos. Al mig del pati acostumava a haver-hi una font o un pou.

Al voltant del claustre o d'altres patis hi havia la sala capitular, on es reunia la comunitat per prendre decisions importants; el menjador; una habitació amb llar de foc per estar calent a l'hivern; el dormitori dels monjos i un *scriptorium* o sala dedicada a la còpia de llibres.

Tot monestir tenia també una bona biblioteca on s'anaven reunint tots els llibres coneguts de l'època, la casa o palau de l'abat, amb els arxius i documents del monestir, i els cellers i sitges on emmagatzemaven el vi i el blat que cobraven de les rendes de la terra.

La granja, l'hort i els tallers quedaven una mica separats d'aquest conjunt i solien ocupar molt espai. En ells hi treballaven els monjos, però també pagesos o artesans.

Les cases d'aquests homes quedaven també dins el recinte del monestir.

Hi havia també l'infermeria i l'hospici, on s'acollia els vianants malalts; i el cementiri, on s'enterraven els monjos i altres persones que morien dins el monestir.

Els abats solien ser enterrats a l'interior de l'església. En alguns monestirs hi havia habitacions especials per rebre els comtes i reis.

TEXT 3

L'església de San Cugat

"L'església basílica de Sant Cugat, que té tres naus amb tres absis i cúpula, era una construcció típicament romànica de l'època de Ramon Berenguer IV (1131-1162); que l'acompanya un grandios claustr, també del romànic més pur.

Però durante el segle XIII, un moment de prosperitat del monestir va incitar a enderrocar les voltes romàniques, que devien ésser de canó, i la primi-

tiva cúpula, per substituir-les per voltes de creuera, esveltes i elegants, i per un cimbori en forma de cúpula elevada sobre un alt tambor octogonal.

La part més propera a l'absis semblava haver estat la primera renovada. Aquest fou fet amb voltes, les ogives de les quals, per adaptar-se a una estructura que no les preveia, han de reposar sobre mènsules.

La nau es dividida en cinc trams, coberts per voltes d'ogives, que descansen sobre mènsules en els hastials i sobre vuit pilars esglaonats cruciformes que separen las naus.

Al cimbori, els finestrals assagen modestament el grafisme de les clau-voies gòtiques."

(A. Cirici. *L'art gòtic a Catalunya. S. XIII-XIV*, pàgs. 28-29).

TEXT 4

El claustre del monestir

"El claustre està situat al costat nord del temple i la seva entrada, a la galeria oest, és precedida per un pòrtic posterior. Té planta quadrada, gairebé regular, i les galeries són cobertes amb volta de canó seguit. Als angles de les galeries hi ha pilars on s'adossen les columnes dels arcs finals. Cada galeria està formada per quinze arcs de mig punt que descansen sobre parells de columnes, i és dividida en tres trams de cinc arcs cada un, per dos pilars amb contrafort incorporat, en els quals s'adossen les parelles de columnes corresponents.

Té un total, doncs, de cent-quaranta-quatre capitells, treballats en pedra de Montjuïc, i cent quaranta-quatre columnes fetes en pedra de Girona. Les bases són uniformes.

La decoració dels capitells és variada. Molts presenten models derivats directament del corinti clàssic. D'altres, purament ornamentals, tenen decoració vegetal formada per tanys perlats, palmetes, fulles d'acant, i ben sovint s'incorporen pinyes com a elements independents a les diferents composicions vegetals. També hi trobem la labor d'entrellaç.

Aquests capitells vegetals presenten sovint la inclusió de figures d'animals o bé d'homes. Hi predominen els ocells i també els galls.

Els animals fantàstics tenen moltes variants: grius enfrontats; quimeres amb cap monstruós, cua de serp i cos d'ocell; sirenes amb cap humà i plomatge d'ocell; sirenes amb bust de dona; dracs.

Trobem, també, entre els capitells els decorats amb escenes de lluita o de cacera: lluites entre homes; lluites d'homes i animals; la cacera del senglar. Hi ha un capitell amb una escena de dansa.

Els capitells presenten als angles superiors petites torres poligonals amb finestres a les cares. Entre les torres, un arc lobat a la manera de petxina limitada un espai on s'incrusten les figures.

Dos capitells de la galeria nord presenten escenes de la vida monàstica: en l'un, l'abat i set monjos són a l'església; en l'altre tres monjos estan conversant.

A la galeria sud, hi ha el major nombre de capitells historiat: alguns temes de l'Antic Testament i d'altres, la majoria trets del Nou Testament. Els capitells historiat contenen: Daniel a la fossa dels lleons; Adam i Eva, el pecat original, l'expulsió del Paradís, els primers pares treballant; la història de Noé; la d'Abraham; l'Anunciació als pastors; la fugida a Egipte i la mort dels innocents; la multiplicació dels pans; l'entrada a Jerusalem; la Resurrecció, presentada per un àngel davant del sepulcre; Crist en magestad rodejat de personatges entre els quals s'identifica St. Joan Baptista; Crist Ressuscitat entre els apòstols; la Dormició de la Verge Maria i les Virtuts derrotant els vicis.

A la galeria est hi ha: el Lavatori, amb la figura de Crist seguit per dos ajudants i que renta els peus a St. Pere, i a continuació tots els Apòstols; la Nativitat, narrada en tres escenes, l'Anunciació a la Verge, la Nativitat pròpiament dita i l'Epifania; i, finalment, la Presentació de Jesús en el temple.

A la galeria oest: la paràbola del ric Epuló i el pobre Llàtzer, El Bon Pastor i Samsó venent el lleó.

(E. Carbonell. *L'art romànic a Catalunya*. S. XII, pàg. 40.)

EXERCICI 7

Les comunicacions als segles IX-XII

Les comunicacions no desapareixen en aquest temps, però sí que canvien de recorregut i de forma. Veiem com ens ho explica J. Balari basant-se en el vocabulari emprat als textos de l'època.

Treball que cal fer

1. Llegeix el text n.º 1. Observa bé en la diferenciació entre camins i hostals i fes-ne una llista.

- tipus de camí
 - tipus d'hostal
2. Tenint en compte que aquests segles són temps de guerres i ràtzies i que, per tant, els camins devien passar pels llocs més resguardats, dibuixa el que t'ha suggerit el text 1.
 3. Llegeix el text 2 i en un mapa en relleu de Catalunya situa el recorregut de tota la Strata Francisca.
 4. Fes un comentari del mapa. Pots comparar-lo amb el de la via Aurèlia o Augusta que vas fer al capítol anterior.
 - Assenyala i explica els llocs en què la carretera passa per la muntanya.
 - Busca a l'Atlas un mapa dels comtats catalans al segle IX i veuràs la causa del recorregut de la carretera.
 - Explica-la al teu comentari.

TEXT 1

Les vies de comunicació

Estudiant els manuscrits de l'època apareixen moltes paraules per indicar les comunicacions. Les "carraries", que eren camins carreters; les "estrates", que eren tan importants com els anteriors, les vies o camins d'anar a peu.

Aquests camins s'unien entre ells en allò que en deien "forcates" (bifurcacions).

Per a passar els rius hi havien alguns ponts, però eren més freqüents els "guals". Per construir un pont calia fer una obra, per als guals només calia buscar un lloc on el riu fos poc profund i marcar-hi el camí.

Al llarg del camí hi havien diferents tipus d'hostal per recollir els viatgers i els seus guies, car en aquell temps els viatges llargs es feien en companyia d'uns homes que coneixien el camí.

Hi havia "hospicis" que acollien els pobres i els pelegrins que anaven a honrar relíquies de sants. Els pelegrinatges més concorreguts eren de Santiago a Galícia, Roma i Jerusalem.

Les "parades" o "posades" acollien a qualsevol persona i li donaven

aixopluc per a ell i la seva cavalcadura a canvi de diners. Dins d'aquest grup hi havia les "fondes", on s'aturaven els mercaders i guardaven les seves mercaderies. Totes les viles que tenien mercat tenien la seva fonda, o bé unes quantes fondes si el poble era important.

Tota aquesta mena de camins i instal·lacions que es trobaven en ziga-zaga segons els accidents del relleu, de poble en poble, de veïnat en veïnat, traçats i després esborrats segons les necessitats dels homes, eren característics del paisatge medieval. Les comunicacions a l'Edat Mitjana es feien per molts itineraris.

(Adaptació i traducció de J. Balari. *Orígenes históricos de Catalunya*, pàgs. 679-694.)

TEXT 2

L'Estrata Francisca

A l'Edat Mitjana no totes les carreteres eren camins veïnals, també hi havia grans eixos dedicats a les comunicacions a gran distància.

El principal en fou l'Estrata Francisca, que unia Barcelona amb el país dels francs. Segons la tradició, aquesta estrata, que era empedrada però no tan ben construïda com les carreteres romanes, va ser feta per Lluís el Pietós, fill de Carlemany, a fi de conquerir Barcelona i, per això, se'n devia dir Francisca, en record dels francs.

Entrava a la Catalunya espanyola a través del coll de la Perxa (en la vall alta de l'Aude), anava cap a Ger, passava per sota Alp i girava cap a Ripoll. De Ripoll anava a Besalú, Pontons, Cervià i Girona. Entrava al comtat de Barcelona per Hostalric, passava pel Montnegre (fuirossos, Can Preses) i anava a raure a St. Julià de Palou, prop de Granollers. D'aquí, i passant prop del dolmen de Palau, anava a raure a Montornès, Ripollet, Reixac, i Montcada. Arribava a Barcelona per Sant Andreu i Sant Pere de les Puelles.

Més tard va prolongar-se el seu recorregut fins a Olèrdola, travessant tot el Vallès.

(Adaptació i traducció de J. Balari. *Orígenes históricos de Cataluña*, pàg. 291.)

EXERCICI 8

Evolució urbana de Terrassa

Veureu, ara, l'evolució urbana de Terrassa des del seu origen fins al segle XVII; al capítol cinquè estudiaràs l'evolució dels darrers segles.

Treball que cal fer

Et proposem que facis una sèrie de treballs i que després els recullis en un mural.

1. Observa el plànol 1 representa el nucli inicial de Terrassa, crescut vora el castell.

La parròquia es manté on havia estat la primitiva Egara.

El plànol 2 està assenyalat el creixement del segle XVI. Fixa't que al voltant de la parròquia també hi ha un creixement important.

En aquesta època aquest nucli era un poble independent: Sant Pere de Terrassa.

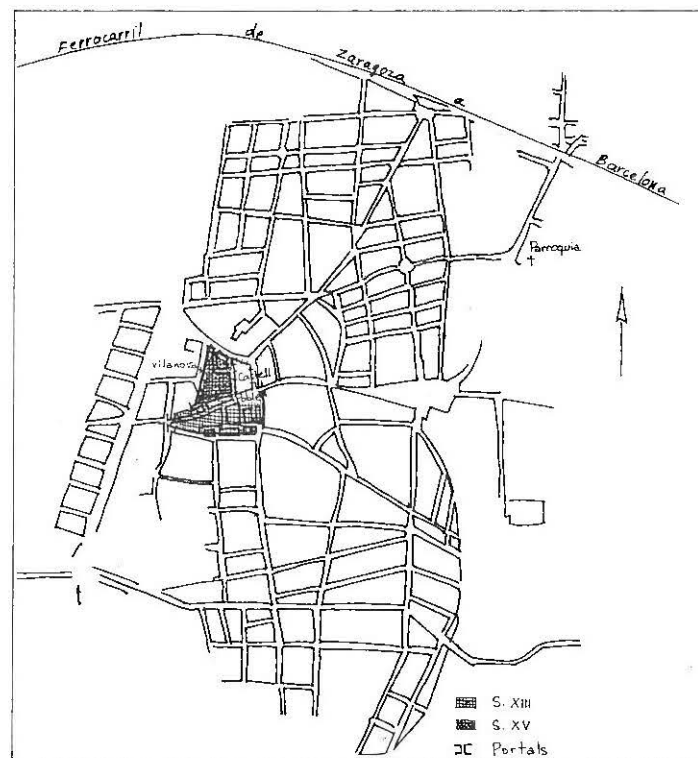
Compara els dos plànols:

- a quina època va créixer la població.
 - en quines direccions creixia
 - quines dificultats creus que plantejava el fet de tenir la parròquia lluny del poble.
2. Llegeix el text 1 i fes un dibuix que representi l'aspecte que tenien la vida de Terrassa i les seves fortificacions.
 3. No tots els carrers de les ciutats antigues estaven ocupats per un igual. La ciutat creixia, però la densitat no augmentava gaire. Veim-ho

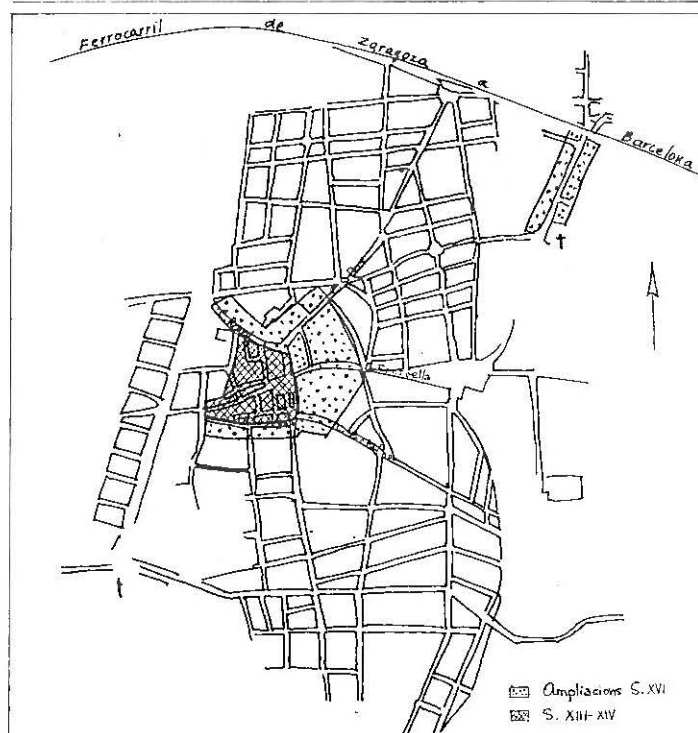
Confegeix un plànol quantificat, a partir de la lectura del text 2.

- Fes llista dels carrers i del nombre de cases
- Ordena la llista de major a menor
- Tria uns signes convencionals que els puguis representar respondent a tres grandàries: molta, mitja i poca.
- Situa aquests signes en un calc del plànol de la vila al segle XVI i comenta els resultats. Quins carrers estaven habitats? Quins quedaven més buits? Quedava molt poblada, en conjunt, la vila de Terrassa durant el segle XVIII?

PLÀNOL 1

PLÀNOL 2

TEXT 1

Les fortificacions de la vila de Terrassa

A l'Edat Mitjana les guerres eren molt diferents de les actuals. No hi havia les armes que ara tenim. Llavors lluitaven amb llances i amb espases; les sagetes i les pedres eren els projectils més freqüents.

La millor defensa era tancar-se dins d'un lloc ben segur: és per això que fortificaven les poblacions.

La vila de Terrassa ja tenia castell; però, a més a més, segur que era una vila fortificada: tenia tot al voltant una muralla ben gruixuda i molt alta, feta de tàpia d'argila.

Les muralles les feien tan gruixudes perquè fossin més resistents. Mireu si n'eren de gruixudes que per sobre de la muralla hi havia un camí —en deien camí de ronda—, que servia per a vigilar millor i fins i tot per atacar els possibles invasors, sempre que calia.

Aquest camí de dalt la muralla era protegit per una paret molt ferma. Tot al voltant de la muralla, a la part de fora, hi havia un *vall* ple d'aigua. El vall era com un rec prou fons i prou ample, que feia més difícil encara d'escalar el mur.

A una certa distància la muralla tenia diverses torres de vigilància i uns quants portals que controlaven l'entrada o la sortida del recinte.

Les torres i els portals eren de pedra. Cada portal tenia un pont llevadís que el podien estendre sobre el vall; sempre que hi havia algun perill, aixecaven el pont llevadís amb unes cadenes.

Dalt del mur, hi havia piles de pedres a punt de tirar-les contra els enemics que s'acostessin massa cap a les fortificacions. Per tal de tenir tothora una bona provisió de projectils, cada vegada que algú entrava a la població havia de dur una pedra de fora.

En cas de guerra o perill, la vila era també lloc de refugi per a la gent de les masies escampades. Així, a més de salvar la vida, ajudaven els altres en la defensa de tots plegats.

Si mai els asaltants aconseguien d'entrar a la vila, els refugiats tenien encara el recurs de tancar-se dintre del castell. De fet, la vila fou ocupada pels atacants diverses vegades, però mai no aconseguiren de prendre el castell.

Quan les fortificacions es feien malbé, els monarques obligaven els habitants a reconstruir-les.

(J. Mª Domènech. *Història breu de Terrassa*, pàgs. 76-77.)

TEXT 2

Terrassa al segle XVII

Aquí tens un cita de les cases que hi havia als carrers de Terrassa al segle XVII, com pots veure alguns estaven molt habitats i d'altres molt poc.

“Carrer del Joc de la Rutlla, amb unes 20 cases; el carrer del Portal nou que era a la torrentera, amb 7 cases; el carrer dels Gavatxons, amb 12 cases; el carrer de St. Pere, amb 46 cases. Al capdamunt del dit carrer, hi havia 10 cases. Al capdavant del mateix carrer de St. Pere hi havia la placeta del forn, amb dues cases. El Raval de Montserrat tenia unes vint cases. A l'horta del Canyó, s'alçava l'Hospital i la casa de la Vila, junt amb algunes cases. Entre els valls de la vila i el Portal de la riera n'hi havia unes 10. Al carrer del Joc de les Bitlles, avui carrer de la Pallà, 16 cases. El carrer de la Font Vella en tenia unes 12. A sobre de la dita font vella hi havia el mas Novell, en terres del qual estaven edificades 9 cases (que treien porta al carrer de la font vella). Fora murs i a prop de la font vella hi havia 6 cases. El carrer Inferior o de Baix tenia poques cases i feia xanfrà amb la placeta de Cèrcols, que en tenia dues. Al carrer del Forn solament hi havia un forn i, davant del mateix un casal, per tenir-hi llenya.

Al carrer major tampoc se'n comptaven gaires. Al carrer de les Parres ja s'hi alçaven 8 cases, i al carrer Cremat, que antigament era del Palau, quasi eren hortes”.

(Salvador Cardús. *La vila de Terrassa al S. XVIII*, pàgs. 48-49.)

EXERCICI 9

Evolució urbanística de Sabadell

Estudiarem l'evolució de Sabadell des dels seus orígens fins al segle XVII; més endavant, al capítol 5è. treballarem l'evolució recent.

És un treball paral·lel al de Terrassa, per això et proposem que tots els nois de la classe us distribuïu en grups de tres o quatre. Uns grups estudiem Sabadell i altres Terrassa.

Treball que cal fer

1. Llegeix el text 1 i representa en un dibuix com devia ser la plaça del

mercat de Sabadell. Senyala el lloc on es venien els diferents productes.

2. Compara els plànols de la vila als segles XIII i XV.
 - Amb retolador que es distingeixi bé, marca per sobre del plànol del segle XV les zones de creixement de la ciutat.
 - Explica en quines direccions va créixer més la ciutat.
3. Llegeix el text 2. Fixa't que són unes ordres que dona l'ajuntament per a conservar les muralles en bon estat. Està escrit en català de l'època.

Subratlla totes les ordres que es donen i fes una auca a on expliquis els problemes que plantejava la muralla.

TEXT 1

Origen de la vila de Sabadell: La plaça del mercat

Als segles XII i XIII els comtes catalans acaben la reconquesta de les terres continentals i comencen les expedicions per mar. La seguretat dels nous temps i l'augment de la riquesa del país va fer reviure els antics mercats i va començar una important vida mercantil. Al voltant dels mercats creixien noves poblacions. Aquest va ésser l'origen de Sabadell.

Els mercats es feien en places especialment contruïdes per a això. Eren places rectangulars amb porxos al voltant. Dintre dels porxos quedava un espai format per un pis d'altura i molt ample.

A l'interior dels porxos, a la planta baixa de les cases, hi hauria les botigues fixes, de venda quotidiana, que el dia de mercat sols deurién augmentar la quantitat dels productes exposats (. . .).

La plaça del mercat es dividia en diverses denominacions corresponents als distints agrupaments de taules de cada producte. Cada una rebia la qualificació adequada a les mercaderies exposades, mots conservats, encara moltes vegades, almenys parcialment. Sobresortia per la seva importància el *mecellum*, destinat a la venda de la carn, anomenat també *boveria* (*boairia*, *bocqueria*). La *gallinarria* —a vegades a part del *mecellum*—, la *bladeria*, o la plaça de pa i la *caulauria* —per a la venda d'herbes—.

Pròpiament fora del mercat apareixen la *draperia*, *curateria* i *sabateria*.

(J. Vilà i Valentí. *El món rural a Catalunya*, pàgs. 58-61.)

TEXT 2

Ordinacions del Consell pel que fa a com cal tractar les muralles i valls.

(1564. 5 de març: "Ordenaren que no sia persona alguna que gos ni presumesca entrar en la present vila de Sabadell ni en lo reval de dita vila per les muralles ni per les finestres de les muralles, sinó que hagen d'entrar per els portals de dita vila o per los portals del reval, e qui serà trobat en fer lo contrari caigüe quiscú per cada vegada e qui serà trobat entrat per les muralles de la present vila o per les muralles o parets se tanque dit reval o per les finestres de dites muralles en bant de trenta sous. . .")

(1550. 25 febrer: ". . . que qualsevol que passarà de nit o de dies per les muralles de dita vila n' per ningul altre lloch si no és per lo portal tindran obert, caiguent en bant. . . Y així mateix qualsevol que passarà ninguna manera de robes dintre dites muralles, horts ni finestres ni forats. . . caigüe en bant")

(1599. 18 juliol: ". . . ordenaran que ningú no puga pujar per la muralla ni ells, ni roba, ni altra cosa, ni trencar muralles, ni pujar roba per finestres sots bant de tres lliures barceloneses.")

(1560. 13 octubre: "Ordenaren que els femers de les valls i devalls de la vila de Sabadell i del raval d'aquella, que tots s'hagin de treure dins els 30 dies pròxims i els fers, ço és dels femers del portal de Granollers ço és un de cada costat, i les clavegueres per les quals l'aigua de la pluja hi entra, sien tancades a pedra i morter de tal modo que el aigua no pugui entrar, i dits femers sien rublerts. . . i qualsevol altres femers que estiguin descoberts i s'hagin d'escurar i rublir")

(1525). e juny: ". . . determinarà dit honorable Consell de Trenta. . . de establir i ara de present estableixen a Feliu Duran pagès de dita vila present i als seus tot lo enfront de la vall de sa casa fins al peu del marge és en dit vall a cens quiscum any de set sous. . . amb pacte i condició que lo dit Feliu Duran en dit vall haja fet una claveguera ab quatre palms de alsària i de amplària".)

(1577). 18 octubre: ". . . ordenaren tancar tots els portals de la vila, excepte el de Manresa i el portal de Barcelona, i en dits portals sia posada una guarda. . .")

(1558). 24 febrer: "ordenaren que del dia dia en avant no estigui obert sinó un portal, començant dilluns primer vinent el portal de Barcelona, i après el de la Rectoria, i après el de Manresa, seguint per ordre com és dit".

9 octubre: "ordenaren que sia obert el portal de Granollers en el qual hi

11 desembre: que sien dats el portal de Barcelona i el de Manresa a la Candela, qui per manco els tancaran i obriran i d'això donen potestat els Jurats".)

(Recollit per E. Roca i Garriga. *Les muralles, les valls i els portals de la vila de Sabadell*. Separata d'*Arrahona*; pàgs. 13-16.)

[illegible]

209

2. Evolució demogràfica

Tècniques i Exercicis

Les dades de població pròpiament dites comencen a mitjan segle XIV. Per tal d'explicar alguns aspectes de la població al temps anterior hem recorregut a textos i altres informacions.

Per estudiar la situació de la població en els segles IX a l'XI, presentem dos textos. Un d'elaboració pròpia a partir de dades de J. M.ª Salrach (27) i un altre de P. Bonnassie (28). El primer ens serveix per veure la inestabilitat del temps. Qualsevol assentament de la població i possible increment quedava trencat per les ràtzies i saqueigs dels sarraïns i s'havia de tornar a començar. El segon ens explica que tot i parlar d'un país completament deshabitat, en comparació amb el Pirineu, no ho va ser mai realment del tot.

Per veure les grans fases de la colonització ens basem en la construcció de les esglésies. Creiem que allà on hi havia un bon nombre de veïns s'instal·lava una església i, per tant, l'evolució de les construccions religioses indicava l'evolució de la població. Les dades les treiem de R. Valls i Rimblas (29).

Si parlem de terra deshabitada i després veiem com es va repoblar, hem de fer referència a la procedència d'aquests nous habitants. Les dades de P. Bonnassie (30), que són generals per a Catalunya, es poden aplicar també al Vallès, i ens ajudaran a veure que els corrents d'emigració no han tingut sempre les causes actuals i que en aquells temps, El Pirineu, superpoblat, havia d'enviar els seus homes a poblar les terres buides.

Per introduir les dades de població pròpiament dites, comencem estudiant què era un fogatge.

La llista dels fogatges de 1359 que recull J. Iglésies (31) i unes dades recollides per S. Cardús (32) ens serveixen per estudiar l'estat de la població a mitjan segle XIV.

(27) J. M.ª Salrach i M. Aventín. *Els orígens històrics*. Col. Conèixer Catalunya. Barcelona. Ed. Dopesa 2. 1977. Pàgs. 20-30-52-53-71.

(28) P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàgs. 95-97-380.

(29) R. Valls i Rimblas. *El repoblament durant la reconquesta*. A *Arrahona*, II època. Sabadell nº 1, 1976; pàgs. 10-11.

(30) P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàgs. 92.

(31) J. Iglésies. *El fogatge de 1365-70*. A *Memorias Real Academia de Ciencias y Artes*. Barcelona, vol. XXXIV, 1961-64; pàgs. 319-320.

(32) S. Cardús. *Terrassa Medieval*, pàg. 110.

Tenim notícies a través dels reculls de J. Iglésies (33) de la poca validesa de l'any d'aquest fogatge i sabem que caldria situarlo entre 1365, com a data més avançada, o 1381 com a data més llunyana. L'utilitzem (34) aïllat de la resta de fogatges i perquè és l'únic que dona un recompte dels focs de cada municipi, i ens ha semblat que ajudaria els nois a veure el funcionament d'un fogatge. No l'incloem dins dels fogatges que ens permetre conèixer l'evolució de la població per no caure en error.

La visió de la població del Vallès en aquesta època, ha d'anar acompanyada d'una àmplia comparació a través de Catalunya que ens permeti de veure com la població va minvant arreu i, sobretot, que ens permeti saber com ara una comarca mitjanament habitada, en comparació amb les altres. Les dades per poder fer tal comparació i comprovació les hem tret de J. Iglésies i corresponen als fogatges de 1366-1360 (35) i 1497 (36).

Tècniques

La tècnica que ens serveix més per treballar l'apartat de la població és el mapa.

Els mapes dels exercicis 2 i 3 suplexen la manca de dades concretes i que ens indiquen d'una altra manera el poblament. Igual funció fan els textos de l'exercici primer.

El mapa de l'exercici quart ajudarà a fixar el nombre d'habitants de l'època. Emprarem la tècnica del puntejat perquè es la manera més fàcil i més bre de focs ens ho ha fet possible. Damunt del mapa en un calc quantificaràn també les dades de població de la ciutat.

Els mapes de poblament de Catalunya ajudaran a relativitzar la observació del Vallès.

EXERCICI 1

Situació de la població al moment de la reconquesta

Si es vol entendre el poblament del començament de la reconquesta, cal tenir present una sèrie d'esdeveniments polítics que hi varen incidir. Les grans invasions, de primer, i després les ràtzies, endegades a trobar botí o simplement a saquejar les collites, van marcar fortament el nombre d'habitants.

(33) J. Iglésies. *Op. cit.*, pàgs. 249 i seg.

(34) J. Iglésies. *El poblament a Catalunya en el S. XIV-XV*. Ed. VI Congrés de Història de la Corona d'Aragó, 1957, s.n.

(35) J. Iglésies. *Op. cit.*, pàg. 306.

(36) J. Iglésies. *Op. cit.*, pàg. 71.

Treball que cal fer

1. Llegeix amb atenció el text. Consulta al diccionari el vocabulari específic: ràtzia, botí, saqueig, etc. Procura entendre bé el text.
2. Fes un gràfic de barres, on cada quadre representi 10 anys. Pinta de color vermell els anys de guerra. Quantes n'hi va haver en aquest període de temps?

TEXT 1

La població i la guerra

En quin estat trobaren el país els colons que devallaren del Pallars o de la Cerdanya? Molt poc poblat possiblement. En aquesta part de Catalunya, massa oberta als perills exteriors, zona de pas gairebé obligat entre Espanya i la Gal·lia per a tots els conqueridors arribats del nord o del sud, s'hi acumulen els desastres. De l'arribada dels visigots d'Ataülf, en 414-415, a la dels berbers de Musa el 713 havia rebut la seva part d'invasions; i la pesta del segle VI hi havia trobat, sembla, un dels terrenys més propicis. Amb un segle d'interval, la conquesta musulmana (713-718) i la reconquesta franca (801-810) també havien portat llur part de destruccions. La rebel·lió d'Aissó dels seus partidaris, el 821, i la repressió que l'havia seguida havien acabat amb l'obra de despoblament.

(P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàg. 95.)

No acaben aquí les desgràcies. L'any 850 fou trencada una treva i l'exèrcit cordovès saquejà el territori gironí i barceloní. Posteriorment, dues expedicions musulmanes van conduir al saqueig de Barcelona (852) i del castell de Ferrassa (856) (...).

(...) En el 897 el valí de Lleida, Ismail ibn Muza llançà una expedició sobre el territori barceloní en el curs de la qual el Pelós fou mortalment ferit i morir. A conseqüència d'aquesta ràtzia el Vallès va quedar semidespoblat i els habitants de Barcelona abandonaren la ciutat per un temps (...).

El 985 Al-Mansur dirigí una inesperada expedició militar contra Barcelona (...). L'allau sarraïna arribà al Penedès i al Vallès, entrant al pla de Barcelona pels colls de la serra i el forat de Montcada; i la munió d'homes de Baix Vallès (Montcada, Ripollet, Cerdanyola, Vilapiscina, Sant Cugat), que havien cercat refugi darrera les muralles de Barcelona, veié arribar els sarraïns el dia 1 de juliol (...). La ciutat i les muralles resistiren fins el 6 de juliol, en què la ciutat fou saquejada i els seus defensors en part exterminats i en part reduïts a captivitat. Els expedicionaris retornaren a Còrdova amb un abundós botí i un copios lot de captius el destí dels quals fou l'esclavatge i la venda. Noves ràtzies estiuenques, per destrossar les collites, es produïren

en els anys 1000, 1002 i 1003 però afectaren només el territori del Penedès, de nova repoblació.

(J. Mª Salrach i M. Aventín. *Els orígens històrics*, pàgs. 20-30-53-52-171.)

EXERCICI 2

Fases de la repoblació

Barcelona i el seu territori, el que ara són les comarques del Baix Llobregat, Maresme i Vallès, foren conquerides als sarraïns l'any 801. Després d'un temps de viure refugiats a la muntanya, els homes van començar a colonitzar les terres del pla. Recorda que els pagesos agafaven les terres que podien cultivar i se les quedaven en propietat (alou).

Com hem explicat abans, quan els pagesos havien colonitzat un bon tros de terra, aixecaven una petita església. En aquells temps els homes eren molt religiosos i per a ells era molt important tenir una església molt a prop.

A nosaltres la llista de les esglésies d'aquesta època i l'any de la fundació ens ajudarà a veure com es va produir la repoblació.

Treball que cal fer

1. En un mapa físic del Vallès situa les esglésies, utilitzant tres signes diferents:

- ▲ segle IX
- segle X
- segle XI

2. Llegeix el text que parla de la procedència dels repobladors.
3. Fes un comentari del mapa en què expliquis els resultats que has vist, i d'on sortia la gent que va repoblar les terres.

Esglésies construïdes

Segle IX	Any
St. Cugat del Vallès	875
St. Feliu "Domus" de St. Cugat	878
Sta. Maria de Terrassa (?)	874
St. Miquel de Terrassa (?)	874
St. Pere de Terrassa (?)	874

S. X

St. Feliu de Vilamilans	907/14
St. Andreu de Castellar	933
St. Llorenç del Munt	947
Sr. Pere "Domus" a Caldes	938
Castell de Castellar (.)	939
St. Menna de Sentmenat	972
St. Esteve de Castellar	986
St. Esteve de Ripollet	986
St. Feliu del Racó	986
St. Sadurní de Gallifa	978
St. Iscle de les Feixes (?)	995
St. Pere de Ràixac	992
Sta. Maria de Santiga	983
St. Pere a Aqualonga (Valldoreix)	986
St. Pere de Rubí	996
Sta. Perpètua de Mogoda	998

S. XI

St. Feliu d'Arrahona	1024
St. Genís de Plegamans	1013
Sta. Maria de Caldes de Montbui	1002
St. Pere d'Ullastre	1012
St. Quirze de Galliners	1013
St. Cebrià de Valldoreix	1026
St. Marçal al Castell de Cerdanyola	1042
St. Martí de Cerdanyola	1042
St. Miquel de l'Arn	1027
St. Pau de Riu-sec	1032
St. Pere "Domus" a St. Cugat	1032

(Font: R. Valls i Rimblas. *Arrahona*, 1976; pàgs. 10-11.)

- (?) No se sap segur si correspon a aquest municipi.
 (.) Primer castell del qual es té notícia després del de Terrassa.

TEXT**Procedència dels repobladors**

Els veritables peoners foren pagesos anònims.

Alguns van venir de la Gascunya o del Llenguadoc, però la majoria venien de les valls altes del Pirineu, Valls d'Andorra, Cerdanya, Ripoll, Sant Joan de les Abadeses, Berga.

(Adaptació de P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàg. 92.)

EXERCICI 3

El fogatge de 1359

Per saber la gent que hi havia a l'Edat Mitjana hem de recórrer als fogatges. Un fogatge era un recompte de tots els focs (cases) d'un territori determinat. Es feien per poder repartir els impostos extraordinaris que els reis demanaven en cas de guerra o per alguna altra necessitat. Els encarregats de vetllar que el recompte es fes seriosament eren nomenats a les corts i tenien l'obligació d'anar a totes les vegueries i a les ciutats més importants i comprovar que els escrivans no s'equivocaven en apuntar.

El primer fogatge del qual tenim notícia el demanaren les corts reunides a Cervera l'any 1359. Hi ha molts demògrafs que no estan d'acord amb aquesta data, perquè troben que dona un índex de població molt alt per a l'època.

Als fogatges no es comptaven els habitants, sinó les cases, la qual cosa planteja un petit problema a l'hora de saber quanta gent hi havia a cada casa. Es calcula que la mitjana d'habitants per habitatge devia ser de cinc, per això quan hom dona el nombre de focs d'un poble cal multiplicar aquesta xifra per cinc a fi de determinar-ne la població aproximada.

A continuació trobaràs un text del fogatge de 1359 recollit per Josep Iglèsies sobre el que et plantejem els treballs

Treball que cal fer

1. Calcula el nombre d'habitants de cada lloc multiplicant el nombre de focs per cinc. Afegeix els teus càlculs a la llista que t'hem donat.
2. En un mapa dels municipis actuals situa els focs que hi havia al segle XIV. Representa amb un puntejat, cada punt representa un foc.
3. Completa el mapa amb les dades de població de les ciutats. En un calc que hauràs de fer del mapa anterior representa cada 20 focs amb un cercle. Vés traçant tants cercles concèntrics com habitants tenia cada ciutat.

Fogatge de 1359

"Suma que muntan los focs així reals com aloers francs i de ciutadans, nons el nombre de Cervera, a la ciutat i vegueria de Barcelona i Vallès".

N'extreiem la llista del Vallès Occidental:

St. Julià (d'Alta)	10 focs
Santiga	15
Plegamans	25
Sentmenat	21
Sta. Perpètua Mogoda	32
Ripollet	18
Palau (de Plegamans)	31
Cerdanyola	9
Gallifa	22
St. Llorenç del Munt	15
Matadepera	30
Rubí	60
Tàudel	5

(Font: J. Iglèsies. *El fogatge de 1365-70*, pàgs. 319-320.)

Les ciutats segons el fogatge de 1359

Ciutats més poblades del Vallès Occidental segons el fogatge de 1359:

	Focs	Habitants
Terrassa	240	1.200
San Cugat	169	845
Vila de Sabadell i Castell de Rahona	162	810
Vila de Caldes de Montbui	128	640

(Font: S. Cardús. *Terrassa medieval*, pàg. 110.)

EXERCICI 4

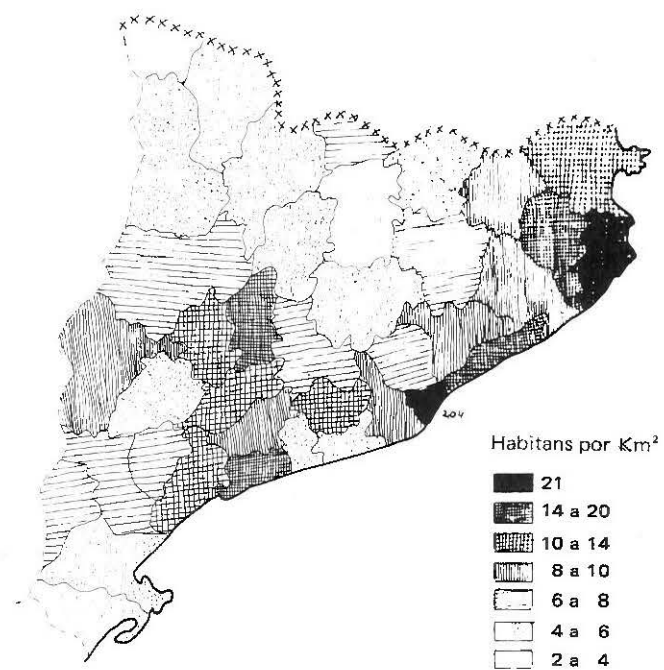
Comparació del poblament del Vallès amb el d'altres comarques catalanes

Per completar la idea del poblament del Vallès cal que el comparis amb el d'altres comarques catalanes. Per això et donem un mapa de la densitat de les comarques catalanes elaborat per J. Iglèsies, amb dades de 1366.

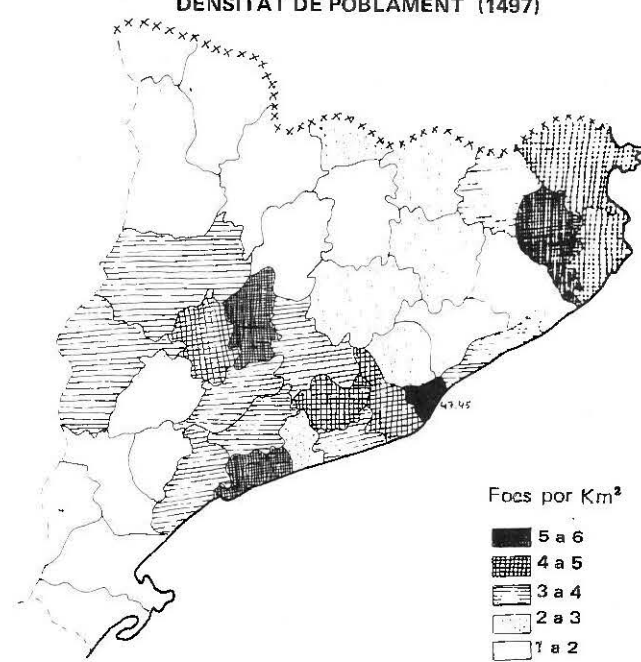
Treball que cal fer

1. Observa amb atenció els dos mapes i compara'ls: el lloc que ocupa el Vallès Occidental respecte a les altres comarques: Es una comarca molt habitada? Era més habitada abans o ara?

DENSITAT DE POBLAMENT (1366-70)

DENSITAT DE POBLAMENT (1497)

3. Recursos econòmics i desenvolupament tècnica.

Material. Tècniques i exercicis

Dos textos ens serveixen per explicar com va funcionar la repoblació en l'aspecte tècnic. Un és de J. Balari i l'altre de P. Bonnassie. El primer (37) ens dóna un vocabulari molt acurat de les feines i homes que van fer el treball de rompre la terra per primera vegada. El segon (38) ens diu com era la unitat tipus d'explotació.

L'augment de les terres conreades es nota en l'augment de les parcel·les destinades als diferents conreus i les parcel·les guanyades a la muntanya (feixes). El cas que treballem és el de la comarca del Bages (39), però, com ja hem explicat abans, ens serveix per al Vallès.

La represa de conreus que han estat abandonats durant el primer temps de la reconquesta, com els fruiters, principalment els que no necessiten una cura especial, i la vinya, els treballem amb uns mapes elaborats per P. Bonnassie (40).

Treballem més a fons la vinya i la ramaderia per tal com són dos aspectes punta de tot aquest progrés. En tots dos casos utilitzem textos de P. Bonnassie (41). L'un ens explica el tipus de vinya i el seu aprofitament i l'altre parla dels grans canvis de la ramaderia, l'aparició de ferratgerals, que permeten l'establiment del ramat, i l'augment dels animals de tir i de les cavalleries.

Treballem després els avançaments tècnics que es van produir i que van marcar canvis en l'agricultura. El primer de tots, les eines. Utilitzem una llista testamentària recollida per P. Bonnassie (42) de dos pagesos mots en anys bastant propers. Observem que el nombre d'eines augmentava i que són les mateixes que nosaltres coneixem. En el temps de la primera repoblació ens és impossible de reconèixer els noms de les eines que surten a les escriptures: ara es torna a la tradició ibero-romana.

(37) J. Balari. *Orígens històrics de Catalunya*, pàgs. 613-626.

(38) P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàg. 211.

(39) P. Bonnassie. *Op. cit.*, pàg. 393.

(40) P. Bonnassie. *Op. cit.*, pàgs. 394-398.

(41) Bonnassie. *Op. cit.*, pàgs. 397-409-410.

(41) Bonnassie. *Op. cit.*, pàgs. 397-409-410.

(42) Bonnassie. *Op. cit.*, pàg. 414.

El progrés de les eines es insignificant si el comparem amb els canvis de l'arada. Un nou sistema d'ormeig que no escanya l'animal i l'arada més perfeccionada, fabricada completament de ferro, ajudaran a llaurar millor la terra i donar més rendiment. Les dades d'aquests canvis les hem tret de M. Martínez (43).

L'aparició de molins hidràulics i dels recs secundaris es l'altre aspecte important del progrés. Apareixen molins al llarg dels rius més importants, i els recs i les instal·lacions hidràuliques són aprofitades al màxim; regadius, cultius de truites de riu, sorral, etc. La informació, com tantes altres vegades, la treiem de P. Bonnassie (44).

Acabem el capítol dels progressos tècnics amb unes paraules de la Comtesa Ermesenda, que ens expliquen quins conreus es beneficiaven dels recs, recollides per P. Bonnassie.

Després d'aquesta breu introducció treballem la indústria artesana del teixit prenent per guia l'obra de J. Ventalló i Vintó. Els petits canvis tècnics que es van produir en aquest temps els hem recollit també de l'obra de J. Ventalló, així com també l'organització del treball dels gremis (45). Acabem el tema amb dos textos explicatius de la història i la indústria de llana a Sabadell i Terrassa recollits per J. Sardà i A. Rius (46) (47) i per Ventalló Vintó. (48)

Tècniques

Es treballa bàsicament el mural informatiu.

En els exercicis 1 i 4 la tècnica del mural ajuda molt a expressar els diferents passos del procés i a facilitar-ne la visió de conjunt.

En els altres casos, aconseguir que quedin reflectides les idees més importants, demanarà bastant esforç de síntesi perquè el material aportat és divers.

L'auca que proposem en l'exercici 5 és una variant del dibuix seriat que s'utilitza per a explicar esdeveniments històrics; ens ha semblat que és una bona manera de sintetitzar la història de la indústria de la llana.

(43) M. Martínez. *Ciències Socials 6è. EGB*. Barcelona. Ed. Casals, 1972; pàg. 414.

(44) P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàgs. 400-401-402.

(46) J. Ventalló. *Història de la indústria lanera catalana*, pàgs. 384-389.

(47) J. Sardà i A. Rius. *Guia històrica estadística y Geogràfica de Sabadell*. Est. Tip. M. Torner; pàgs. 119-121.

(48) J. Ventalló. *Notas històriques de la indústria lanera de Tarrasa*. Diari "La comarca del Vallès", Terrassa. Dies 17-7, 24-7 i 31-7-1915.

EXERCICI 1

La colonització de la terra

En el primer apartat d'aquest capítol ja t'hem explicat que els pagesos del començament de l'Edat Mitjana van haver d'esbancar la terra de nou, com si abans ningú no l'hagués treballada. Veiem quins noms tenien les feines que calia fer per preparar un camp i com eren les petites propietats dels pagesos que en resultaven.

Treball que cal fer

Has de preparar un mural amb la informació que trobaràs a continuació.

1. Llegeix el text n° 1 amb molta atenció i busca al diccionari el significat de les paraules que no entenguis.

No busquis les que estan entre cometes perquè són paraules antigues i no les trobaràs; per altra banda, al text s'explica el significat d'aquestes paraules.

El text ens conta què es feia a la Edat Mitjana perquè un erm es tornés terra conreable. Resumeix el text seguint aquest guió:

- Com se'n deia dels homes que cavaven la terra per primer cop?
 - Com en deien dels camps un cop cavats per primera vegada?
 - Quantes vegades li calia a un pagès cavar un camp fins a tenir-lo a punt i sembrat?
2. Dibuixa en un mural les feines que feien els pagesos per tenir els camps llaurats:
 - Artigar
 - Guaret: llaurar quatre vegades. Cobrir la llavor amb terra.
 3. Busca al diccionari el significat de guaret actualment i representa-ho en un dibuix. També pots consultar un llibre de geografia.
 4. Una vegada fetes aquestes feines l'home ja tenia de què viure. Llegeix el text n° 2 i representa, en un dibuix, com eren les cases d'aquests *primi homines*.
 5. Sota de cada feina de la tala i a cada part del dibuix del text n° 2

escriu una frase molt curta amb lletra clara i gran que expliqui què representa.

Recorda que els murals s'han d'entendre amb un cop d'ull.

TEXT 1

Treballs de tallar el bosc i establir camps

El text que trobaràs a continuació és d'un resum de J. Balari. Aquest autor en la seva obra sobre els orígens històrics de Catalunya explica les diferents paraules que es troben en els documents per expressar les feines del treball del camp al moment de la repoblació. De cada paraula n'explica l'arrel llatina i el significat que tenia en concret a Catalunya i a les altres nacions de l'Estat que parlen llengües romàniques. De la llista que dona n'hem tret les següents, que ens semblen explicatives del treball del camp.

Els homes que esbancaven o rompien la terra per primera vegada i van fer uns camps eren anomenats *primi homines* o *broixadors*.

Primi homines perquè van ésser els primers en rompre la terra erma per dedicar-la al conreu. Ho feien amb cànecs i aixades; broixador vol dir el qui mou i aixeca la terra amb l'aixada o el cànec, tal com ho fan els porcs senglars amb el morro: això vol dir que la terra dura la deixen esponjosa per poder-hi plantar.

Una vegada els *primi homines* han cavat la terra i han fet una "artiga" o una "bohiga" ve el treball del "guaret".

"Artiga" i "arrabassament", indiquen que s'ha de tallar maleses o bosc per a fer el camp.

"Guaret" vol dir llaurar la terra amb l'arada per poder-la sembrar. La feina del "guaret" inclou cinc cavades, segons ens expliquen els llibres del temps: primera, rompre la terra (moure); segona, llaurar-la amb l'arada (*bohiga*); tercera, tornar-la a llaurar al mes d'agost (*austat*); quarta, llaurar-la abans de la sembra (*troussa*); cinquena i última feina, cobrir la llavor amb terra (*curbi*).

(Adaptació i traducció de J. Balari. *Orígenes històrics de Catalunya*, pàgs. 313-324.)

TEXT 2

Els alous

Com són aquestes petites propietats, els alous, que els pagesos han artigat al bosc i que queden de la seva propietat (aprisions)?

“Es tracta d’una cèl·lula extremament simple que comprèn la casa d’estatge (casa o mansus), la seva cort (curtis), l’hort, de vegades a la muntanya un graner (*Horreum*) i un nombre variable de terres i vinyes repartides al territori veí”.

(Font: P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàg. 211.)

EXERCICI 2

Els conreus i la ramaderia

En els moments de les guerres i les ràtzies els homes vivien bàsicament de la caça i la recol·lecció de fruits; quan els temps van estabilitzar-se, van tornar a plantar les terres

Treball que cal fer

Has de muntar un mural informatiu amb els documents i dades que trobaràs a continuació.

1. Fes un gràfic de barres on es vegi com va evolucionar el nombre de camps de cultiu destinat a cada producte.
2. Observa el mapa de l’arboricultura i el de la vinya a la regió de Barcelona i fes un comentari dels dos mapes amb frases molt curtes i clares. Recorda que estàs fent un mural.
 - Cultius que predominen al Vallès.
 - Cultius nous o més especialitzats, cultius que poden créixer gairebé sols.
 - On es situen aquests nous conreus.
3. Fes un croquis del Vallès Occidental i situa, aproximadament, els conreus nous, les ciutats i els accidents del relleu més pròxims.
4. Llegeix el text n° 1 i fes una llista de les innovacions en la ramaderia. Escriu una frase sobre cada element de la llista i enganxa-la sobre el mural. Pots completar-ho amb dibuixos.

Recorda que el mural ens ha d’explicar els conreus i la ramaderia de l’època; procura que els diferents treballs quedin ordenats d’una manera entenedora i que tots els textos siguin curts i clars.

L'augment de les parcel·les

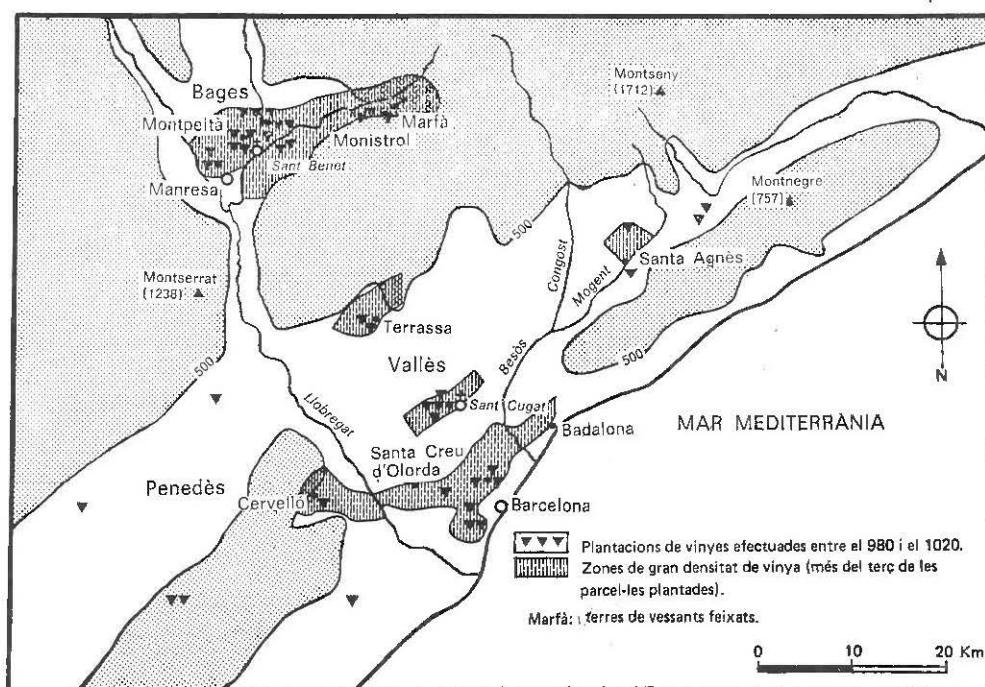
La colonització de les noves terres es nota en l'augment de les parcel·les destinades als diferents conreus. Les parcel·les construïdes es refereixen a les feixes que es van fer als vessants de les muntanyes, amb la finalitat d'aprofitar més la terra i plantar-hi vinya. Als camps s'hi planten els cereals.

Montpeità (Bages) (.)	941-970	971-1000	1001-1030
camps	35	90	207
vinyes	7	63	127
horts	—	3	12
prats	—	—	1
parcel·les construïdes	3	16	41

(Font: P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàg. 393.)

(.) L'exemple és del Bages, però representa també el que va passar al Vallès.

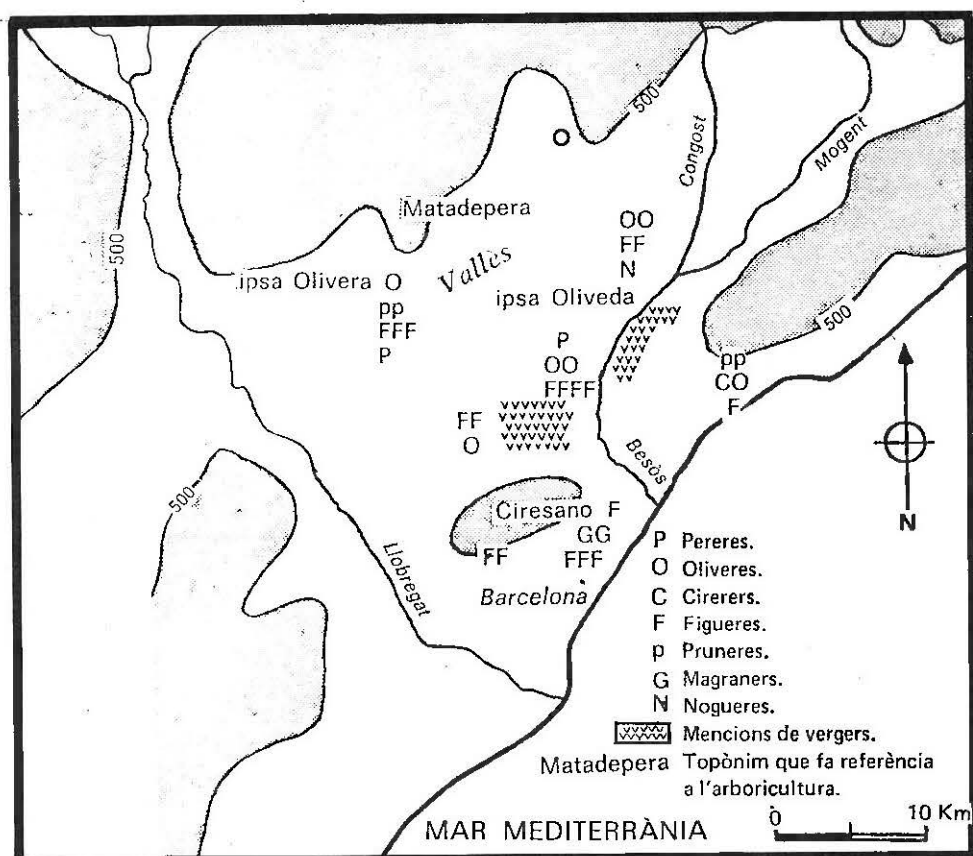
La vinya a la regió de Barcelona. Segle XI

(P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàg. 394.)

L'arboricultura a la regió de Barcelona Segle XI

Després d'uns anys d'ésser instal·lats els nous camps, es tornen a conrear aquells productes que havíem vist que formaven part de la vida quotidiana a l'època romana. Veiem quins són i on es situen:

(Font: P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàg. 398.)

La ramaderia

Les activitats pastorals ofereixen també unes certes innovacions. És clar que els usos antics subsisteixen: les ovelles, les cabres i els porcs constitueixen els ramats i continuen errant a la ventura per les garrigues, els boscos, al llarg dels rostolls. Malgrat tot, sembla que hom es preocupi de no deixar simplement a l'atzar l'ocupació d'assegurar la pastura al bestiar.

A poc a poc s'organitza la protecció de determinats terrenys de pastura: és el cas dels bosquets d'alzines, on les glans són reservades únicament al ramat del propietari. Constituïxen les primeres *deveses* (defensas): pasturatges privats. Apareixen sobretot, en nombre creixent, prats per a la sega, l'extensió dels quals és directament lligada a la de la irrigació. D'ençà de la fi del segle X voregen els recs del baix Llobregat, mentre que al Vallès són establerts petits closos d'herbatge aigua avall dels molins.

Però el fenomen més notable és la multiplicació dels *farragenals* (camp de farratge), que permeten tenir el bestiar estabulat i alimentar-lo amb el farratge plantat, l'ordi o la civada. Augmenta també el nombre de bestiar de mà, principalment el cavall, que s'utilitza bàsicament com a animal de combat, i el bou i la vaca que serveixen com a animals de tir.

(P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàgs. 409-410.)

EXERCICI 3

Avanços tècnics en l'agricultura

Molts dels canvis en el tipus i tècnica de conreu es deuen als avenços tècnics, sobretot als canvis de l'arada i al regadiu; ambdós van ajudar a fer que els camps rendissin més, sense augmentar-ne l'extensió.

Treball que cal fer

Com als anterior exercicis, et demanem que amb la informació que trobaràs, preparis un mural que anomenarem "Els avenços tècnics de l'agricultura".

1. Representa en un dibuix les eines que tenien els pagesos i els canvis de l'arada. Busca als llibres il·lustracions de l'època per veure la forma que tenien. Consulta el llibre de text.
2. Observa el dibuix del moli, copia'l i enganxa'l en el mural. Explica amb frases curtes com devia funcionar.
3. Llegeix el text que explica quins eren els principals molins del Vallès i situa els molins i els regadius al mapa físic del Vallès.

4. Fes una llista dels conreus que es beneficiaven de les aigües dels recs. Pots buscar fotografies i gravats de l'època que t'ajudin a il·lustrar el mural.

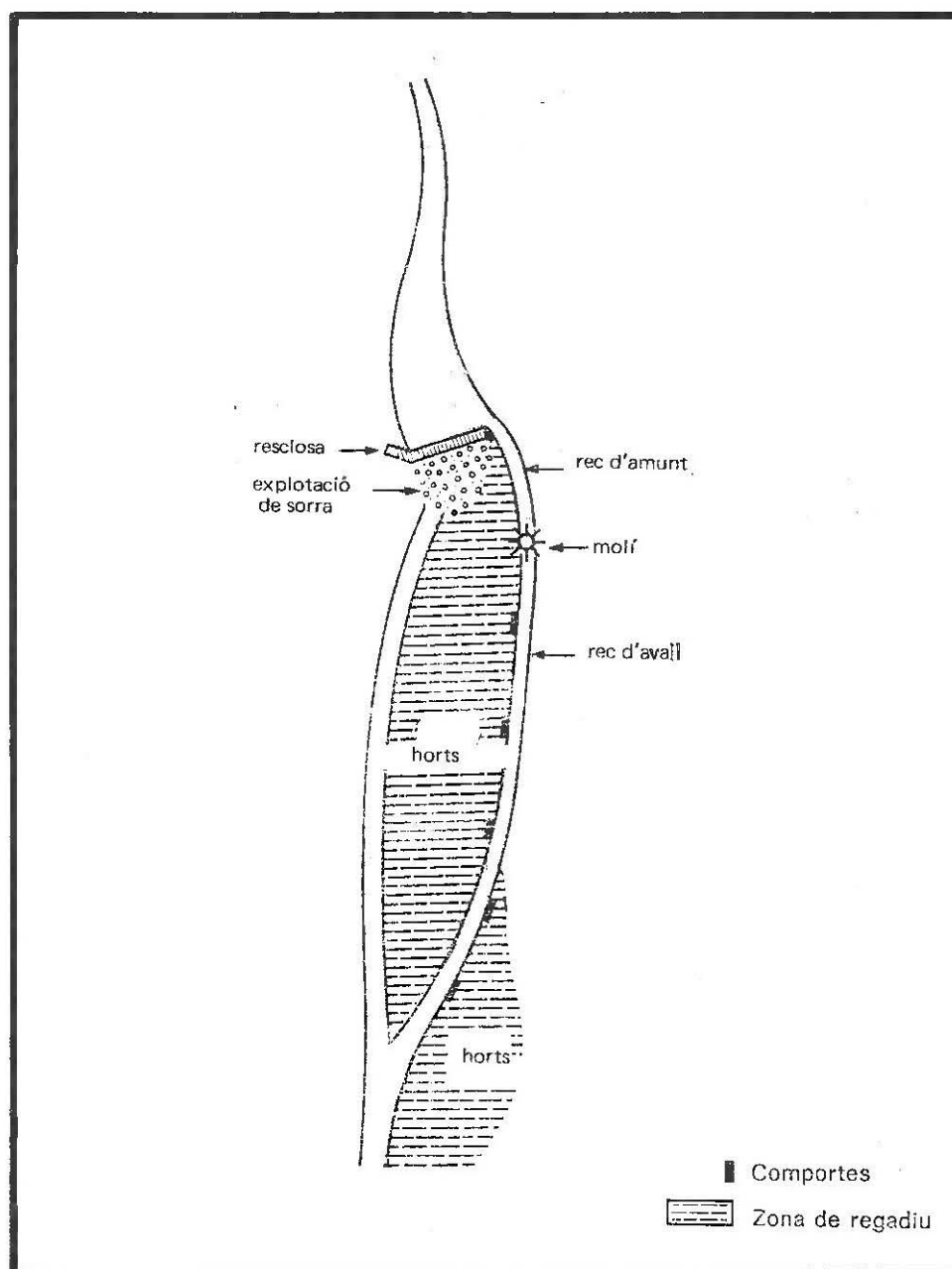
Les eines

Aquí tens dues llistes que corresponen a les propietats de dos pagesos, l'un del 992 i l'altre de 1002. Observa quins tipus d'eines tenen i com variava llur nombre.

	992	1002
fanga	1	5
destral	1	5
aixadas	2	1
podall o falç	0	2

(Font: P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàg. 414.)

PLÀNOL SUPOSAT D'UN MOLÍ. Segle X

Molí hidràulic i instal·lacions annexes al segle X (pla hipotètic)

(Segons P. Bonnassie.)

Principals molins i regadius del Vallès Occidental

Segle X

A la riera de Caldes hi havia quatre molins. Un prop del naixement de riu i els altres tres entre Caldes i Palau de Plegamans.

Al Ripoll hi havia disset molins. Sis entre Castellar i Sant Julià d'Altura i la resta entre Sta. Maria de Barberà i Montcada, tant a la banda de Cerdanyola com a la de Ripollet.

A la riera de Rubí n'hi havia tres: tots als voltants de Rubí.

Les zones de regadiu eren principalment tres: la més important estava situada entre el curs baix del Ripoll i la riera de Caldes, als voltants dels molins abans esmentats.

Les altres estaven un a la riera de Caldes, entre Caldes i Palau de Plegamans i l'altra als voltants de Rubí.

(Explicació del mapa de molins i regadius. P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàg. 402.)

Conreus que utilitzaven l'aigua del regadiu

Els pagesos de Corró d'Amunt, al Vallès Oriental compren a la comtessa Ermessenda les aigües d'uns quants rierols per fer-ne un rec. La comtessa el respon de la següent manera:

"Us venem aquesta aigua perquè hi regueu i hi nodriu els vostres arbres i els vostres horts, els vostres conreus de lli i de canem, els vostres camps sembrats i totes les plantacions de vinya i arbres fruiters, sigui quina vulguis l'espècie, així com totes menes de llegums i de cereals que cultiveu i perquè la conduïu i la dirigiu tot al llarg i ample, vers tots els llocs on us semblarà necessari i on exigiran les vostres necessitats."

(Citat per Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàg. 408.)

EXERCICI 4

Una indústria artesana: els paraires

Dins dels oficis medievals un dels més importants per tot el país, i per a Vallès en concret, va ser la indústria del teixit. Veiem com es fabricaven els teixits en aquella època. Ens valdrem de la reglamentació del gremi dels paraires de Sabadell al segle XVIII, perquè ens en explica molt bé tots els passos: des de que reben la llana en brut fins que el teixit ja està fet, i perquè devien ser poc diferents dels que es feien en l'època medieval.

Treball que cal fer

Aquest treball es convenient que el facis en grup.

1. Llegeix la transcripció de les ordenances tècniques del gremi de paraires de Sabadell.
2. Feu una llista de totes les operacions utilitzant els noms tècnics.
3. Busqueu al diccionari l'explicació de cada una de les operacions i escriu-les en el full.
4. Feu una sèrie de dibuixos on es vegin totes les operacions i les eines que s'empraven. (Trobareu fotografies de les eines al capítol cinquè.)

Feu servir paper mural perquè el treball quedi més clar.

5. Una vegada confegit el mural, llegeix el text 2 i explica les innovacions tècniques en aquesta indústria des del segle XIII al XVIII. Valora si en van ser moltes.

TEXT 1

Ordenances tècniques del gremi de paraires i fabricants de draps de la vila de Sabadell de 1751

1. Els mestres del gremi de paraires de Sabadell, tindran l'obligació de posar en els draps que fabriquen el senyal que el dia de l'examen van rebre. . .
2. I el mateix farà el mestre teixidor. . .
3. Cap mestre podrà deixar a un altre el senyal. . .
4. . . . Es separarà la millor llana per al drap de vint-i-dos i divuit (. . .), el de catorze ordinari es podrà fabricar amb llana inferior.
5. Els draps de vint-i-dós han de tenir dos-mil-dos-cents fils i . . .
6. Separada la llana la passaran a tintar.
7. La llana que no es tenyeix s'escaldarà amb aigua calenta i es rentarà entre dues persones, una que renti i una que esbandeixi perquè la ronya i el greix desapareguin. S'ha de posar especial cura en l'operació, perquè es fa amb les llanes de millor qualitat.

9. Un cop neta s'han de treure curosament les brutícies que quedin, si és ronya es talla amb tisores i si no amb els dits.
10. Després es lliurarà als cardadors perquè la pelin, la passin per un sedàs, per si tenia alguna mica de terra, i la cardin. Cada 28 lliures de llana s'hi afegirà un litre d'oli clar i net. . . Les proporcions varien segons les qualitats.
11. Una vegada xopat l'oli l'emborraran deixant-la menuda i la tornaran a emborrar per segona vegada i la passaran per la carda de punxes fines. . .
13. Les filadores no podran portar la llana filada a casa del fabricant després de tocadets les primeres oracions ni el fabricant les podrà rebre.
15. Les filadores que treballin per a dos fabricants han de tenir compte de no deixar al fus de l'un la llana de l'altre.
16. Els teixidors han de vigilar les filades que els trametin per cada mena de draps, i si són diferents no poden teixir sense avisar al clavari i veedor.
21. El drap que pesi 50 lliures d'ordit ha de tenir d'altres 50 de trama, de manera que el teixit faci 100 lliures.
22. El pes de 100 lliures no inclou les vores, que pesen normalment dues lliures i mitja. Les vores tindran 16 fils en els draps de vint-i-dòs, 14 en el de divuit. . . de manera que es vegi la qualitat per la vora.
25. Els bataners tindran l'obligació de netejar bé els draps que adobin i els passaran per cinc gredes molt fines i les assecaran al sol.
26. Quan llustri el drap no es treurà de la pila sinó cada 3 hores.
30. Els tonadors faran primer una passada i després una tisora baixa.
31. Les espinçadores treuran totes les filagarses i tallaran els nusos.
32. Les pinces tindran la boca estreta ben afilada per no fer malbé el drap en treure les brosses.
33. Els peraires mullaran els draps i els perxaran, perquè treguin pèl. Estaran una hora en cada operació, deixant-los després assecar i portant-los després al tonador perquè els passi una segona tisora.
34. Un nou repàs de les espinçadores.

35. Els perxadors tornaran a repetir l'operació dels peraires cinc vegades.
37. Una vegada perxat es portarà el drap als estricadors i es demanarà als clavaris que comprovin la qualitat de la peça. Després li donaran la llargada que li correspongui.
39. Els tonedors donaran una darrera tisorada.
40. Tondiran el mateix la peça que la mostra.
42. Untaran les tisores amb oli i no deixaran escales al pèl.
46. Cap fabricant podrà treure la peça de casa del tondidor sense donar-ne compte al comprador, i sense ser segellada pel veedor.
49. Cap fabricant podrà treure la peça picada sense donar-ne compte al comprador.
50. Ningú podrà fabricar draps ni teles de llana sense haver entrat al gremi. . .
51. Els veïns que treballin la llana amb el pretext que és per a la seva família i després (. . .) la venen han d'elaborar-la sota la vigilància d'un mestre examinant. . .
52. Cap peraire podrà tenir teler a casa perquè el teixit és feina dels teixidors i la feina dels peraires és l'elaboració de la llana.
53. Els clavaris i veedors podran entrar a les cases dels fabricants i operaris per veure si compleixen en allò expressat en aquestes ordenances.

(Traducció i adaptació. J. Ventalló i Vintró. *Historia de la indústria lanera catalana*, pàgs. 384-389.)

TEXT 2

Innovacions tècniques en la indústria llanera

Durant els segles XIII i XIV la indústria de la llana va continuar treballant amb els telers a mà, portats per dos operaris que mútuament es tiraven la llançadora. Aquest teler no havia sofert cap transformació des de la seva aparició en els temps antics.

Es filava amb el fus, la filosa i el torn. Aquest tipus de filat no va variar, al llarg dels segles, fins que va arribar la mecanització.

Es cardava a mà amb dues cardes col·locades una a cada mà. També es

podia cardar amb uns cilindres moguts a mà, mitjançant un manubri o hidràulicament. Aquest últim procediment va ser l'utilitzat fins a final del segle XVIII, quan van aparèixer les màquines.

Més tard es va introduir en els telers a mà un volant que movia les llançadores sense necessitat que les tiessin els teixidors. També els batans van passar a ser maça.

(Traducció de J. Ventalló Vintó. *Historia de la indústria lanera catalana*, pàg. 24.)

EXERCICI 5

Els gremis medievals

Els gremis ajuntaven tots els treballadors d'un mateix ofici i eren els únics que tenien dret a fabricar aquell producte dins la ciutat. Veiem quins passos li calia fer a un noi a fi d'aconseguir arribar a ser mestre d'un ofici.

Treball que cal fer

1. Llegeix el text 1 i explica per què es van crear els gremis i com funcionaven:
 - Per què es van crear
 - Quines funcions tenia el gremi
 - Qui forma part del gremi.
2. Llegeix els textos 2, 3 i 4 i explica quins passos s'havien de fer per tal d'aconseguir estar agremiat i poder fabricar:
 - Condicions per ser aprenent, oficial i mestre
 - Com es passava d'una categoria a l'altra
 - Quant de temps es tardava en poder tenir un taller
 - Quina era la condició indispensable per tenir el taller
 - Limitacions per arribar a ser mestre. . .

TEXT I

Funció i organització dels gremis

Al segle XIII les arbitrarietats i excessos dels senyor feudals, per una part, i, per l'altra, el menyspreu amb que eren mirats els menestrals, artesans i mercaders, obligaren a aquestes classes socials, sovint atacades, a constituir els cossos gremials i a tenir d'alguna manera una representació i una força social que el règim polític i administratiu de l'època els negava.

Els artesans es van organitzar en gremis per recolzar-se mútuament constituint així una mateixa família amb la fi de fomentar la indústria i protegir el comerç.

Barcelona, Girona, Manresa, Terrassa... van ser les primeres ciutats on es varen organitzar les corporacions gremials, que es van difondre molt ràpidament a la resta de ciutats catalanes.

Cada gremi es preocupava de mantenir una certa qualitat en els productes i també de fixar els preus, que havien d'ésser iguals per al mateix producte, ja que si no era així es produïen problemes de competència entre els mateixos.

Els gremis, considerats també com a associacions de treball, tenen llurs pròpies ordenances i estatuts, que fixaven les normes de funcionament de l'entitat i que havien de ser aprovades pel consell Municipal.

Una vegada aprovades les ordenances es passava a l'elecció de càrrecs, que formaven la base de les corporacions gremials. Aprenents / Oficials / Mestres / Vehedors / Clavaris / Cònsul.

A les ordenances es designava el dia de festa patronal, la quota que havien de pagar en entrar a formar part del gremi i la mensualitat que retien els associats.

Per obrir un taller s'havia de tenir el títol d'oficialitat, que s'obtenia després de passar un examen.

Aquest es podia fer de dues formes:

- Demostrant l'habilitat en l'ofici
- Presentant un estoc de mercaderies.

Abans de presentar-se a l'examen s'havia de ser aprenent durant 3 o 4 anys, segons el gremi.

Els fadrins eren els treballadors que havien passat l'aprenentatge però que no havien obtingut el títol de mestres.

Tot això es trobava a les ordenances de cada gremi, on també quedava explícit que no es permetia que una mateixa persona tingués més d'un ofici.

(Font: J. Ventalló. *Historia de la industria lanera*. Elaboració pròpia.)

TEXT 2

L'aprenent

L'aprenent quasi no tenia personalitat dins del gremi. Era un associat al qual es tenia en consideració de deixeble. El seu dret estava limitat per l'acció del mestre.

Entre ell i el mestre existia un "contracte" d'aprenentatge. En principi, havia de viure a la mateixa casa del mestre.

Des que era contractat per un gremi, era un individu passiu de la corporació; amb tot, per exemple, als 20 anys ja podia optar per l'oficialia.

Una vegada contractat per un mestre, no podia marxar de casa seva.

"... Qualsevol aprenent que entri sense tenir notícia de l'art i operació que vol aprendre, en el primer any del seu ofici no dóna cap utilitat ni profit al seu amo, sinó al contrari, li és una gran carga, ja que durant tot aquest primer any l'aprenent no té l'habilitat que es necessita per a treballar en l'ofici".

"En el primer any l'aprenent només serveix per aprendre i l'amo no es pot fiar d'ell ni del seu treball, sinó al contrari, el mateix amo ha d'entretenir-se a ensenyar-li el treball i d'aquesta manera no treballa per a ell tant com hauria de treballar, ja que perd molt de temps ensenyant l'aprenent.

"Durant el primer any, l'amo dóna menjar i habitació a l'aprenent, de la mateixa manera que en els anys en què l'aprenent treballa i és d'utilitat..."

(Traducció de J. Ventalló. *Historia de la industria lanera catalana*, pàg. 117.)

TEXT 3

L'oficial

Una vegada acabat l'aprenentatge, el jove artesà passava a la categoria d'oficial.

El que distingia l'oficial era que treballava a sou.

Al segle XIV vivien separats dels mestres, constituint per si mateixos diferents gremis i gaudien de privilegis i consideracions que corresponien a la seva classe social.

L'oficial havia de passar un període de pràctica per tal d'arribar a obtenir el magisteri i demostrar una conducta excel·lent.

(. . .) que "No era gent sorollosa ni maliciosa, sinó amb geni pacífic i tranquil, sense haver donat peu a les males llengües, ni haver tingut plet amb la justícia i se sap també molt bé que són descendents de bons catòlics, nets de sang i sens màcula en llur esperit cristià. . .".

(Traducció de J. Sardà i A. Rius. *Guia històrica estadística i geogràfica de Sabadell*, pàgs. 119-121.)

TEXT 4

El mestre

El mestre era el primer treballador manual d'un ofici, i hi eren supeditats els oficials i aprenents. Constituïen el grup més important de la corporació pels seus privilegis i immunitats.

El títol de mestre s'adquiria després dels períodes d'aprenentatge i oficialitat, seguits d'exàmens rígids i formals i també del pagament de certs drets.

Per obtenir el títol de mestre s'havien d'abonar certes quantitats que constituïen un dels principals ingressos de la corporació. Al segle XV, època en què es varen establir els drets d'examen, les quantitats eren força mòdiques, però a mida que es desenvolupà la institució van créixer d'una manera extraordinària.

Totes les ordenacions establiren excepcions a favor dels fills dels mestres i oficials que es casaven amb les filles d'aquests, els quals abonaven la meitat dels drets.

El fill del mestre seguia quasi sempre la professió del pare. Les condicions necessàries per exercir el magisteri eren:

- a) Justificar els graus d'aprenentatge i oficialia, tenir bona conducta, ser un cristià vell i estar al corrent de les quotes.
- b) Sofrir un examen teoricopràctic davant de la Junta del Gremi.
- c) Pagar els drets de caixa i examen.
- d) Jurar la fidel observància de les ordenances i vetllar perquè tothom les complís.

"Pau Roca, fadrí peraire, natural de la present vila de Terrassa i habitant de la ciutat de Manresa, compareix davant de la vostra mercè i diu: que desitja passar a ser mestre peraire d'aquesta ciutat i per això necessita que consti com a testimoni autèntic que és cert que és net de sang i té les demés qualitats necessàries, especialment d'haver estat quatre anys d'aprenent de l'ofici amb mestre, passat i examinat. El que constarà per la informació que ofereix i declaracions dels testimonis que ministraran i del mateix mestre, a casa del qual va fer l'aprenentatge. . .".

(Traducció de J. Ventalló Vintró. *La Història de la indústria lanera catalana*, pàg. 158.)

EXERCICI 6

La indústria lanera a Terrassa i Sabadell

La història d'aquestes dues poblacions està estretament lligada en l'evolució de l'urbs i fabricació. Els textos que oferim a continuació són un resum de la història dels gremis vista per historiadors de finals del segle passat.

El text tocant a Terrassa és de Ventalló i Vintró, i el de Sabadell dels seus primers historiadors contemporanis J. Sardà i A. Rius.

Treball que cal fer

1. Llegeix els dos textos i escull-ne un.
2. Fes una llista amb els principals esdeveniments de la indústria de la població que has escollit.
3. Dibuixa una auca. Cada quadre ha de correspondre a un punt de la llista que has fet.

Busca fotografies dels edificis, imatges i llocs en què succeeix la història per poder reproduir-les fidelment als teus dibuixos.

TEXT 1

La indústria llanera de Terrassa

Encara que la indústria llanera de Terrassa remunta als temps primitius, el seu gran renom data del començament del segle XII. En aquesta època els teixits de llana, draps, franel·les, estamenys, faixes i altres teles eren exportades a Nàpols i Sicília, Sardenya i Còrsega, Esmirna i Alexandria, segons consta al llibre de Consolat de Mar de Barcelona.

Al segle XIII va arribar a ésser tanta la fama de la indústria de Terrassa que alguns reis de Castella li van concedir privilegis i l'emperador de l'Orient li va permetre el lliure comerç per Constantinoble, la capital, i altres llocs de l'imperi.

Al començament del segle XIV, el 1401, es va constituir el gremi de fabricants i teixidors de llana de Terrassa sota l'advocació de Sant Antoni Abat i les confraries de St. Miquel i Sta. Anna. Als estatuts i ordenances hi havia clàusules destinades a aconseguir que la fabricació fos correcta.

Al segle XVI, la confraria dels fabricants de St. Antoni Abat fundà una casa Asil al carrer de St. Pere, a fi d'acollir els orfes dels peraires i teixidors de llana.

En aquesta època els diners dels gremis també servien per als batans, els safareigs de llana i els estriçadors. Consta que en el 1560 la immensa majoria dels veïns de Terrassa eren peraires o es dedicaven a altres oficis relacionats amb la fabricació de draps.

El 1611 es va acordar que el gremi de fabricants de Terrassa obrís botigues de comanda a Barcelona i Palerm, per tal de facilitar l'exportació.

Més tard els fabricants van rebre molts privilegis, com el de no haver d'ocupar cap càrrec municipal, eximir-se de les milícies, no haver d'allotjar les tropes i d'altres.

(Traducció i adaptació de J. Ventalló. *Historia de la industria lanera de Terrassa*. Apareguda al diari *La Comarca del Vallès*.)

TEXT 2

La indústria llanera de Sabadell

Molt antiga, gairebé tant com el poble, és la indústria d'aquesta ciutat. Ja al segle XIV venia draps a Holanda i Bèlgica.

El 1558 es va constituir el gremi dels peraires. Al 1559 es van escriure les ordinacions del Gremi amb la intervenció dels jurats de la vila.

Molts van ser els actes que el gremi va fer, n'esmentarem alguns.

El 1558 s'acordà construir una capella dedicada a St. Roc i Sant Sebastià al carrer de Pedregar. Es va començar a construir el 1564 sota la direcció del mestre francès Pere Borges i s'acabà el 1566.

Aquest mateix any es van fundar les confraries dels peraires sota la invocació de St. Roc i St. Sebastià

El 1565 el gremi va fer dos estriçadors amb cadenes i gafes de ferro per a les peces de llana. Servien per a l'ús públic, mitjançant el pagament d'una petita contribució.

El 1594 el gremi va fundar un benefici amb residència a l'església parroquial sota l'advocació de St. Roc reservant-se al clergue més antic, fill de fabricant o tonedor d'aquesta vila.

Havent decaigut el ram de fabricació de draps i atribuint-se a la mala fabricació pel fet de dedicar-s'hi persones sense els coneixements necessaris, es van redactar unes ordenances que, després d'aprovar les per l'Audiència Reial, va atorgar al rei D. Felip V per decret del 18 de setembre del 1732. Es va establir que ningú no pogués exercir l'ofici si no era mestre examinat i aprovat, havent d'acreditar tres anys d'aprenentatge i dos d'oficialia, i que no es pogués vendre cap peça que previament no hagués estat revisada pels prohoms.

Però, com que el gremi no podia satisfer les necessitats que creava el desenvolupament de la indústria de la vila, va ser abolit.

(Traducció de J. Sardà i A. Rius. *Guia històrica estadística i geogràfica de Sabadell*, pàgs. 119-121).

4. Formes de vida i condicions de treball

Material. Tècniques i exercicis

A fi d'estudiar les formes de vida i condicions de treball dels pagesos i llurs senyors, utilitzem una sèrie de textos de molt diferent procedència. Amb el treball d'aquests textos pretenem que als nois no els quedin dubtes del *status* social d'aquests dos estaments.

Comencem a treballar un text de P. Bonnassie (49) que ens parla de la gran activitat dels pagesos als primers temps, consistent a desbrossar la terra,

(49) P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàg. 203.

posar-la en cultiu un parell d'anys i abandonar-la després a la recerca d'una altra de millor. També ens explica, indirectament, com els rendiments devien ser molt baixos.

Passem després a estudiar un contracte del Monestir de St. Cugat al segle XI, quan els pagesos ja no podien abandonar tranquil·lament la terra perquè gairebé tota estava ja en explotació. El text, que és un llarg resum d'un article de P. Bonnassie (50) ens permet de veure les condicions de treball dels pagesos: han d'aportar la llavor i les eines, han de donar una part al Monestir, han de fer un regal en diners a canvi de la casa i la terra que reben en propietat, seran controlats pel Monestir i, si no compleixen les clàusules, hauran de pagar una fortuna; i com que no en posseeixen, cauran en l'esclavitud.

Les condicions de vida del pagès queden definides completament en estudiar les servituds feudals partint d'un llibre escrit per als infants d'E. Bagué (51).

Veiem després les condicions de vida del senyor. El senyor feudal dels pagesos és un vassall del seu senyor el comte de Barcelona, i a ell ret homenatge i davant d'ell s'agenolla com la persona més humil. Aquest compromís de vassallatge l'obliga a algunes coses, talment com el contracte obligava els pagesos en relació als seus senyors. Les obligacions, així com un document de jurament de fidelitat, les trobem a l'obra de J. Balari (52).

Les condicions de treball queden reflectides en el llibre d'E. Bagué abans esmentat, així com l'ofici de cavaller, les armes i els entreteniments. Les provisions per a mantenir el castell i poder complir amb el seu compromís, de J. Català Roca (53).

Aquests aspectes són, per altra banda, prou coneguts pels nois i se'n troben de llibres adaptats que els expliquen perfectament.

Resten altres aspectes que acabaran d'arrodonir la visió de la vida als feus. Alguns d'aquests són: el vestit, la casa, les compres i les vendes. En els textos que són de J. Balari i P. Bonnassie (54-55) no distingim entre el que pertocava al senyor i al pagès. Ens sembla que si els nois han comprès bé el paper social de cadascú, sabran fer ells mateixos les distincions.

(50) P. Bonnassie. *Un contrat inédit du monastère de St. Cugat. 18 août 1040. Anuario de estudios Medievales*, vol. III, 1966; pàgs. 441-450.

(51) E. Bagué. *El senyor i el pagès a la terra*. Barcelona. Ed. Teide, 1969.

(52) J. Balari. *Orígenes históricos de Cataluña*, pàg. 585-592.

(53) J. Català i Roca. *Els castells catalans*, vol. I; pàgs. 147-148.

(54) J. Balari. *Op. cit.*, pàgs. 603-606.

(55) P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàg. 317.

Una vegada vistes les condicions de vida al camp durant els temps pre-feudals passem a treballar una bonica llegenda, la del dragó de St. Llorenç, recollida en l'obra del Centre Excursionista de Terrassa (56), que ens ajudarà a fer volar la imaginació i retrobar el món medieval dels dracs i animals peril·losos i dels grans herois del país que són capaços de matar-los. La llegenda, que és una variant de la de Sant Jordi, té com a principal protagonista el comte Gruifré el Pelós, que així passa a ser un comte llegendari.

Per tal d'estudiar les condicions de vida dels monjos, comencem amb un text d'elaboració pròpia que ens parla de llurs feines. Passem després a veure com estava organitzat el monestir de St. Cugat en un text de Moxó, recollit per C. Barraquer (57) que ens explica com s'administraven les propietats, i quins oficis o càrregues funcionaven dintre del monestir i, finalment, veiem el paper de l'Abat en un altre text del mateix autor.

Amb aquests tres textos creiem que quedarà prou reflectida l'actuació dels monjos de St. Cugat.

Veiem després les formes de vida i les condicions de treball dels artesans en comparació amb el luxe dels rics burgesos de la vila en uns textos de F. Torrela i Niubó (58) i de P. Bonnassie (59).

Passem a veure les servituds feudals de Sabadell i com els seus habitants van desferse'n per passar a ser propietaris reials. No treballem el cas de Terrassa perquè en tot temps va ser propietat reial i, per tant, més lliure d'imposicions feudals.

El cas de la concessió de l'establiment d'un forn de pa (60) i també el d'un molí sobre el Ripoll (61) ens fan veure les despeses que suposava per l'artesa el lligam amb el senyor. Un text d'A. Rius ens explica com la ciutat va demanar un crèdit als frares de Sta. Caterina de Barcelona per poder pagar el preu de la redempció.

Un aspecte curiós de la vida a la ciutat ens l'explica S. Cardús (62). Es tracta de la indústria del glaç i dels pous de manteniment.

(56)

(57) C. Barraquer. *Las casas de religiosos en Cataluña. Primer tercio s. XVIII*. Barcelona, vol. III, 1906; pàg. 131.

(58) F. Torrela. *Gremios y confradías*. Ed. Cámara Oficial de Comercio e Industria de Tarrasa, 1961; pàg. 46.

(59) P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàgs. 432-433.

(60) A. Rius i Borrell. *Sabadell*. Ed. biblioteca sabadellenca, 1939.

(61) A. Rius. *Op. cit.*, pàgs. 62-63.

(62)

El darrer aspecte que tractem de la vida de la vila es refereix al pla corporatiu, l'organització municipal.

Un text de J. Ventalló (63) ens explica com funcionava el govern corporatiu, la universitat de Terrassa i Sabadell. Un altre text de M. Carreras (64) ens explica com amb el pas del temps, la institució de la universitat de Sabadell deixa de ser cosa de tothom ja que no es reuneixen assemblees de tota la vila i acaba essent només representativa d'uns trenta prohoms, que fan les funcions de consell general.

El consell ordinari i general, pel que fa al governament de les viles de Terrassa i Sabadell, escrivia les seves decisions en el llibre de les ordinacions de la vila. Un recull de les ordinacions de la vila de Terrassa al segle XIV, confeït per J. Ventalló (65), ens serveix per a albirar els costums i normes que regien les ciutats medievals.

Tècniques

Les tècniques que treballem en aquest apartat són molt variades, i es basen principalment en el comentari de text.

L'exercici nº 1 el treballem com a representació, perquè ens ha semblat que era la millor manera d'expressar les idees treballades en els textos que donem com a base, i també per recollir les coses que els nois saben sobre el tema.

L'exercici 2 serà en forma de mural perquè ens interessa que sintetitzin els exercicis. Els exercicis 4 i 5 són comentaris de text de tipus clàssic i no ofereixen cap dificultat.

En l'exercici 3 i, també en el 5, proposem que les conclusions del comentari de text s'expressin en dibuix per ajudar a fixar la imatge del temps.

Els exercicis 6 i 7 mereixen especial atenció, de la lectura del nº 6 ha de sortir un esquema de funcionament de la universitat de Terrassa i Sabadell, que demana un esforç de síntesi, ordenació de les idees sobre el paper, de manera que resultin entenedores i quedin lligades tal com expressa el text. Aquest tipus d'exercici resulta molt difícil als nois de 6è. d'E.G.B. i es pot començar a treballar amb el de 7è.

(63) J. Ventalló. *Tarrasa antiga y moderna*, pàgs. 157-158.

(64) M. Carreras. Pròleg a *Ordinacions de la vila i terme de la universitat de Sabadell. S. XVI*, pàgs. 16-17.

(65) J. Ventalló. *Op. cit.*, pàgs. 158-179.

En l'exercici 7 els passos a fer són complexes i creiem que massa difícils per les noies de 6è. Primer han de llegir el text de l'ordenació i representar en un tros de paper, l'ordre que dona. Després han de classificar la seva norma tenint en compte dues variants: l'aspecte de la vida a que fa referència, sanitat, defensa, del consumidor, etc., i si la norma es positiva o negativa.

Finalment han de fer una explicació sobre el tipus de norma que regia en les societats medievals. Encara que l'exercici resulti difícil, els passos d'anàlisi i classificació, ordenats en primer lloc, ajudaran a fer-ne la síntesi, que és el que preteníem.

EXERCICI 1

Pagesos i senyors

En aquest apartat et proposem que facis una representació que intenti reflectir les condicions de vida dels pagesos i els senyors.

En els apartats anteriors ja has après moltes coses d'ells i com eren llurs cases, com ho havien de fer per conrear els camps, quins eren els productes que plantaven, i moltes d'altres. En aquest apartat acabarem de donar-te tota la informació per tal que puguis preparar una bona representació.

Treball que cal fer

1. Llegeix tots els textos que trobaràs a continuació i, amb l'ajuda del professor, munteu a classe la representació amb participació de tot-hom.
2. Busca altra informació de l'època en llibres, museus, etc.
3. A fi de preparar bé la dita representació, has de tenir present:

Decorats: Tant els exteriors com els interiors han de recordar l'època: gran bosc, petites cabanyes per als pagesos, grans castells per als senyors, esglésies romàniques, pocs mobles, poca llum dins les cases; gairebé es representen a la mateixa habitació. Vestits: Busca als llibres que parlen d'aquesta època com eren els vestits d'uns i altres; fes-te una bona disfressa. Música: Si has de fer servir música recorda que cal que sigui medieval; existeixen discs de música d'aquesta època. El professor de música et pot ajudar molt. Guió: Ha de reflectir la duresa de vida del pagès i les obligacions i feines que hi queien damunt constantment, en contraposició amb la vida aborrida i perillosa del senyor.

TEXT 1

Els pagesos canvien de lloc

Les condicions de vida són dures i això fa que les famílies s'instal·lin provisionalment en els llocs.

“Heus ací el petit territori de can Mitjans, avui gairebé abandonat, situat en una petita vall perduda de la castellania de Terrassa, al Vallès. Cap al 937, set famílies exploten un quants camps llaurats a la riba o al llit mateix de la riera. Aquestes famílies no havien pas creat la majoria d'aquests camps, sinó que els havien adquirits a capdavanters que després deixaren el lloc; així, una de les explotacions —la de la dona Adeleva— reagrupa parcel·les comprades per quantitats irrisòries a vuit propietats diferents. Durant els deu o vint anys precedents tot el territori o quasi tot sembla haver canviat de mans; i passa el mateix durant els deu anys següents (...). El mateix tipus d'evolució es constata sovint a la majoria dels fronts capdavanters: alguns colons s'instal·len en un lloc vacant, eixarmen grosserament el sòl, fan créixer algunes collites en aquesta terra nova que potser permet rendiments no tan famèlics com en d'altres llocs; després deixen llur bé a nouvinguts i, tenint assegurades unes quantes setmanes o uns quants mesos de subsistència amb el producte de la seva venda, se'n van més lluny, vers l'oest o el sud-oest, sempre empesos pel miratge d'una sort millor. Els compradors acaben el treball d'artigament i després, havent venut la terra a un preu més elevat, abandonen a llur torn el territori”.

(P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàg. 203.)

TEXT 2

Un contracte d'arrendament del segle XI

Aquest contracte va ésser signat el 28 d'agost de 1040 per l'Abat Guitard de Sant Cugat i una parella jove.

Pel contracte l'Abat li concedia un precari terreny a les feixes (Cerdanyola), en un lloc on ja hi havia vinya i la terra estava conreada des de feia temps.

Concedia a la parella en alou, la casa i una *modiata* de terra, mitja de vinya i altra meitat havia de servir per plantar llegums. El monestir es quedava en propietat una *modiata* de vinya i la resta de l'explotació (camps de cereals, vinyes...) era objecte del contracte.

Per l'arrendament d'aquestes terres el pagès es comprometia, ell i els seus fills, a donar al monestir una quarta part de la collita de cereals i la meitat del raïm de les vinyes. També es compromet a augmentar el nombre de vinyes. D'aquests nous conreus només en pagarà la quarta part.

Al moment de signar el contracte el pagès ha donat dos mancusos d'or, el que equival al valor d'una *modiata* de vinya, com a regal al monestir.

Si el pagès deixa de complir el contracte es veurà obligat a pagar dues unces d'or (14 mancusos) al monestir. El monestir es veurà igualment obligat a pagar aquesta quantitat si no complexi amb la seva part.

Per aquest contracte el pagès queda lligat al monestir i els monjos es comprometen a no treure'l de les terres.

(E. Bagué. *El senyor a la guerra i el pages a la terra*, pàg. 10-14.)

TEXT 3

La vida d'un feudal:

Obligacions d'un senyor feudal envers el comte

El senyor feudal era vassall del comte de Barcelona i s'havia compromès amb ell a través d'una cerimònia i d'un document.

1. Fer sobre l'altar el jurament de fidelitat del seu cos i membres per ajudar a mantenir i defensar els béns del senyor i els que adquirís dels qui els hi volguessin arrabassar.
2. Fer hostes, cavalcadures, corts i seguicis sempre que el senyor ho demanés.
3. Donar al senyor potestat i estatge al castell sempre que ho demanés.
4. No amagar-se quan fos requerit ni impedir el requeriment.

La cerimònia se'n deia l'*homenatge*. Es feia a l'església del palau del comte, amb tota solemnitat, i hi acudien tots els nobles i clergues importants.

El comte estava assegut, i el vassall que li atorgava jurament, agenollat en terra, als seus peus.

El comte prenia entre les seves mans les del vassall i aquest li jurava fidelitat, després es feien el petó de la pau.

Seguidament el vassall, que ja era senyor, anava a l'altra banda de l'altar i jurava el mateix sobre els quatre evangelis. El bisbe o abat més important presenciava el jurament. Tornava després davant del comte, que li donava una branca o un sac de terra en representació del castell i de les terres que li oferia en feu.

(Adaptació de J. Balari. *Orígenes històrics de Catalunya*, pàg. 340.)

TEXT 4

Jurament davant del comte Ramon Berenguer I

Els documents de jurament no portaven data ni signatura; aquest que trobaràs a continuació va ser fet entre 1035-1076, temps en què va governar el comte Ramon Berenguer I.

L'original estava escrit en llatí, la traducció al català és de finals del segle passat. Veuràs unes normes ortogràfiques diferents de les actuals, solament hi hem normalitzat l'accent gràfic.

"Juro jo Ramon, Fill d'Estefania, a ti Ramon Fill d'Ermesen (que) fidel te seré de aquesta hora endavant per drete fe sens enganyar-te com (un) home deu ser (ho) a son senyor a qui se encomana".

"De aquesta hora endavant no te enganyaré ni enganyar no te faré"

"De ta vida y de tos membres que en (lo) cos vostre hi teniu y de ton honor (béns) que tens avuy y (més) endavant per mon consell adquiriràs, ajudador te seré (per a) manternir-lo i defendre'l contra tots (los homes) qui te'n trauran o qui traureten vulguin (sempre) que tu me requeriràs, o per tu (mateix) o per vostre missatge en nom de (aquest) sacrament (jurament)".

"Y dels castells que vós me encomaneu (de la) potestad no us en privaré y no la us en faré privar, ni de dia ni de nit".

"Y si vós Ramon, comte damunt escrit, morisseu, aquests castells que vós me encomaneu (ajudaré) a vostre muller y vostre fill a qui vos ho dexeureu per drete fer a tenir-los sens enganyar-los, y los en daré potestad per drete de sens engany".

(Transcripció de J. Balari. *Orígenes históricos de Cataluña*, pàg. 346.)

TEXT 5

El vestit dels feudals

Portaven pells per cobrir-se del fred segons la moda que havien introduït els francs.

L'home vestia una capa i una túnica. Sota portava la camisa, la "braga" que li cobria fins als genolls, les "calces" que cobrien dels genolls als turmells i les càligues, mena de calçat que es lligava a la cama com les espadenyes.

Les dones portaven camisa, "brial", vestit que es lligava a la cintura i arribava fins als peus, i garnatxa, vestit sense mànigues.

Tant els homes com les dones anaven amb el cap cobert.

(Adaptació i traducció de J. Balari. *Los orígenes históricos de Cataluña*, pàg. 60.)

TEXT 6

La casa del pagès, la casa del senyor

La casa tenia un pati normalment al darrera, però també podia estar al davant.

Les cases podien ser de més d'un pis. Les peces bàsiques eren:

La cuina: a la cuina hi havia la llar on es podia fer el foc i on es cuinava. Si la casa era més rica podia tenir fogonets de ferro i forn. Al costat del foc hi havia el banc, "escó", que a vegades servia per menjar-hi.

La bateria de cuina i les altres eines eren de coure o de ferro o de fang, segons llur utilitat.

Per coure les coses al foc es posaven dins una caldera de les grosses amb nanses i es penjava de la xemeneia de la llar o del sostre amb uns clamastecs de ferro.

Per rostir es feia servir un ast. A cada cuina hi havia també un morter i la mà de morter per xafar les espècies i llavors, i la pastera per fer el pa.

Menjador: n'hi havia a les cases més riques, a les cases dels pagesos solia ser la mateixa peça de la cuina.

Al menjador hi havia una taula i bancs per seure. Normalment no hi havia cap cadira. Si la casa era rica tenien tovalles i, a l'hivern quan feia fred, es cobria el terra amb estores de palma.

La il·luminació es feia amb canelobres i espelmes. La vaixel·la era de fusta o fang. Els rics la tenien d'or i de plata. I constava de: plats dits escudelles, uns altres plats circulars o més llargs que amples on se servien els guisats, anomenats gials, safates per a servir, botelles i cànirs per a l'aigua i el vi i diverses classes de copes per a beure.

Dormitori: a les cases més pobres els llits també estaven a la cuina, a les més grans estava en una habitació separada. Al dormitori hi havia un llit de fusta, moltes vegades alt, cobert amb tota mena de llençols i cobrellits. També hi havia diferents tipus d'arques per a desar la roba.

(Adaptació i traducció de J. Balari. *Orígenes históricos de Catalunya*, pàgs. 582-592.)

EXERCICI 2

La llegenda del drac de St. Llorenç

La llegenda que trobaràs a continuació és molt bonica i representa una de les moltes històries que s'han contat dels temps medievals.

Treball que cal fer

Una vegada llegida la llegenda il·lustra-la amb diferents dibuixos que representin els punts més importants.

Llegenda del drac de Sant Llorenç

Durant la guerra de la reconquesta, en veure els moros que anaven a ser expulsats de les ciutats i de les muntanyes, s'indignaren fins a pensar en la manera de venjar-se. A l'efecte, importaren d'Àfrica un monstre, que corria com un bou i volava com un ocell de rampinya, i el deixaren a la cova dita de Sta. Agnès de Sant Llorenç del Munt. Com que era jove, ja en tenia prou amb unes quantes ovelles per a mantenir-se, però al cap d'un any, veient els moros que ja era prou gros, deixaren de portar-li minestra, per tal que, empès per la fam, sortís a devorar tot allò que se li presentés. Així s'esdevingué: de bell Antuvi, sense baixar de la muntanya, trobava pastors i ovelles que engolia a dojo, però més tard, en no trobar res a les altures, davallava a la plana i en ben poc temps acovardí tots els habitants de la comarca. La sinistra nova s'estengué fins arribar a les orelles del Comte de Barcelona, Guifré, qui, volent posar remei al mal, envià a combatre a la fera l'esforçat cavaller Spes amb els seus soldats més bregats.

Prou era llur intent donar-li mort, però la pell del monstre era tan dura que les sagetes no hi podien res, i, girant-se ferotge, atacà els almogàvers, els quals per sort, posaren les llances de punxa a l'aire i se'n lliuraren de les seves ungles. Però els cavalls espaorats fugiren i s'estimbaren per una cinglera que encara avui es coneix amb el nom del Cingle dels Cavalls.

Estamordits, el cavaller i els seus soldats, emprengueren el retorn a Barcelona, on contaren el succeït a llur senyor, qui escoltà ple de dolor i fúria la trista relació. Manà llavors el comte que per primera providència es portés als llocs propers al sopluig de la fera ovelles a balquena, creient que si la fera tenia menjar no devallaria a la plana a fer desgràcies. Remeiaren una mica la cosa, però el comte no cessava ni un moment de cercar els mitjans d'acabar amb la situació. Capficat, un jorn, sempre amb la mateixa idea, hi restà adormit i veié en somni que un àngel li donava una rica espada per complir la seva gesta.

Així, encoratjat, s'encaminà sense perdre temps a Sant Llorenç del Munt, acompanyat dels més fidels soldats i cavallers. En arribar a la cova de Sta.

Agnès deixà els companys i, tallant la soca d'un gros tronc d'arbre, es disposà a l'escomesa. En sortir la bèstia anà per atacar-lo, però el comte li donà tal cop al cap amb la soca que portava que l'estamodí; però tot seguit, refet del mal, el drac li arrabassà la soca i, aixecant el vol, la partí per la meitat i en creu.

En veure el compte el senyal de redempció que la fera li mostrava ho cregué providencial i, agafant llavors l'escut i la llança, esperà que baixés preparat per a una nova investida. Així fou; el monstre baixà volant i el comte li endinsà la seva daga i el ferí tan bé, que desagnant-se anà a morir al cim del Puig de la Creu, en mig de brams i xiscles esborronadors. La bona nova s'escampà per arreu i per tot la celebraren amb grans festes en honor del comte Guifré. La monstruosa ossada, segons es conta, fou repartida per tots els llocs de la muntanya. Al monestir del cim del Puig de la Creu hi hagué, diuen, abans d'enruran-se un ós de l'espina, en el qual s'hi podia asseure una persona còmodament. A can Poble, s'hi conservava una costella que algú, però, assegurava ésser de balena, i el Dr. Antoni Vergés, restaurador del monestir de Sant Llorenç del Munt, ens diu que en enderrocar el cor de l'església, trobà en una cambra amagada un cap de gros rèptil junt amb un altre d'humà.

A la mateixa església encara roman penjat a la paret un quadre que representa el drac portant un cavaller entre les seves urpes. A més a més, en el portal obert sota l'orgue de la catedral de Barcelona s'hi veu esculpida la lluita d'un cavaller amb el drac. Sembla que es tracta de la figura del comte representat en dos moments de la lluita.

Aquí teniu, doncs, la llegenda del Drac de Sant Llorenç del Munt. Si visiteu la muntanya encara podreu veure les petjades d'aquell ferotge animal. El Morral del Drac, la cova de Sta. Agnès, la cova Simanya i el Cingle dels Cavalls.

(Guia excursionista de Sant Llorenç del Munt, pàgs. 113 ss.)

EXERCICI 3

La vida al monestir

El monestir de St. Cugat del Vallès va ser, com ja has pogut veure al primer apartat, un dels grans monestirs de Catalunya. Construït a l'últim quart del segle VIII, passà per nombroses vicissituds i desaparegué com a tal després de l'incendi de 1835.

Veiem com era la vida al monestir i quin paper hi tingueren els monjos en tots els assumptes del temps.

Treball que cal fer

Et proposem que amb la informació d'aquest apartat muntis un quadre mural titulat "El treball al monestir de St. Cugat".

1. Llegeix el text n° 1 i representa en quatre dibuixos les feines dels monjos.

Pensa si al llarg del capítol has pogut comprovar si realment el monestir feia aquestes feines. En cas que la resposta resulti afirmativa, escriu sota el dibuix corresponent en quin cas ho has vis així. Utilitza frases curtes i clares tal com cal que siguin les dels murals.

2. Llegeix el text n° 2 i fes una llista de les diferents feines que hi havia dins el monestir i quin nom rebien els monjos que les realitzaven. Escriu-ho tot al mural en un apartat que titularàs "el treballs dins del monestir".
3. Llegeix el text n° 3 i representa en un esquema les funcions de l'Abat. L'Abat ha d'estar sentat al seu setial al centre de l'esquema, diferents fletxes han d'indicar la tasca civil, criminal i eclesiàstica.

TEXT 1

El treball dels monjos

El monestir de Sant Cugat posseïa moltes propietats, tal com ho has pogut veure al mapa de l'apartat primer. Aquestes terres, en part eren conreades pels treballadors dels monestirs i, en part, eren donades en arrendament a petits pagesos o en feu a grans senyors, que a llur torn les confiaren als pagesos perquè les conreassin.

La feina de colonització del monestir va ser gran, com gran va ser el benefici que en va treure.

També va ser important la seva tasca cultural. A la biblioteca es van recollir molts llibres i missals, alguns dels quals es conserven ara a l'Arxiu de la Corona d'Aragó; d'altres van ser malmesos o van ser destruïts en desaparèixer el monestir. El cartulari, o recull de documents del monestir, és un vertader llibre de la història de Catalunya, al qual cal recórrer si volem estudiar l'Edat Mitjana. Molts dels textos que adduïm i molta informació que hem donat en aquest capítol n'han estat extrets.

Els monjos es van preocupar també de fer esglésies en aquells llocs que no en tenien i donar-los part de les propietats perquè poguessin mantenir-se i atendre els pagesos. Ja saps que a l'Edat Mitjana la religió i el culte eren coses molt importants per a la gent.

Una última feina que van fer els monjos del monestir va ser atendre tots els que tenien fam o estaven malalts. En aquell temps en què les collites donaven molt poc de rendiment la fam era situació normal per a moltes famílies; els monjos, que recollien tota mena de rendes dels seus arrendaments i que podien arribar a tenir grans quantitats de menjar acumulades, els les donaven si les sitges eren plenes de gra.

També hi havia molta gent que, per culpa de la falta d'alimentació, estaven malalts i no sabien qui els podria guarir o atendre. Els monjos els recollien a les seves infermeries, plenes de medicaments i proveïdes de llits calents, i els hi deixaven fins que no es refeien de la malaltia.

Si era un malalt greu i es moria l'enterraven al cementiri i resaven per ell.

També deixaven dormir en llur hospici a la gent que estava de pas i ho demanava.

TEXT 2

L'organització del monestir

"L'any 1173, gairebé quatre cents anys després de la fundació del monestir, es va canviar el modes de govern temporal, perquè l'Abat Guillem d'Avin-yó va anar a Roma i va aconseguir que es repartís la hisenda del monestir en diferents oficis i administracions (. . .) i, després d'haver assenyalat béns i rendes per a l'Abat, va repartir les demés rendes, baronies i jurisdiccions en diferents oficis, i en primer lloc, quatre Pabordies, com són Pabordia Major, Pabordia del Penedès, Pabordia de Palau i Pabordia del Llobregat, perquè amb aquestes rendes els monjos que fossin nomenats paborde o administradors, mantinguessin el monestir i els monjos, tant oficials com claustrals, i els hostes en tot el que pertoca de menjar, així com de civades per a les cavalcadures dels oficials, Abat i hostes.

Al paborde major l'obligaven a correspondre (mantenir) cinc mesos i, per això, li van assenyalar el cens i delmes de St. Cugat, Ripollet i altres llocs.

Al paborde del Penedès li assenyalaren tres mesos i, per això, li van donar les rendes en delmes, censos i baronies de Capellades, Igualada, Masquefa, Vilafranca del Penedès i molts d'altres llocs; i, com que tenia gairebé tot el Penedès, per això va rebre el nom de Paborde del Penedès.

Al paborde de Palau li van assenyalar tres mesos i, per això, li van donar les rendes de delmes, censos i baronies de Gualba, Palautordera i d'altres llocs del Vallès.

Al paborde del Llobregat li van assenyalar un mes a l'any i, per això li assenyalaren rendes de cens i alguns delmes de la partida del Llobregat, Sarrià i altres llocs (. . .). I com que no disposava de prou rendes les van ajuntar a les de l'Abadia i, per això a l'Abadia, li tocà correspondre com a paborde (. . .).

" (. . .) Ja molt temps abans, en temps d'Ermengard, l'any 1140, aquest Abad instituí l'ofici de cambrer i per això li assenyalaren rendes (. . .), i tenia l'obligació de vestir i calçar els monjos.

" (. . .) Altres oficis són el d'infermer, per a cuidar malalts; obrer, per a sostenir els oficis del monestir; dispeser, que cuidava d'omplir el rebost; refetor, que cuidava les joies del refectori; prior i sagristà major per cuidar de l'església; dispeser menor que distribuïa les racions; almoïner major per distribuir les seves rendes entre el poble i els necessitats (. . .).

(Traducció del Manuscrit de Moxó, citat per Barraquer. *Las Casas Religiosas en Cataluña*, vol. III; pàgs. 126-127.)

TEXT 3

El poder de l'Abat

"Algunes viles tals com el Vendrell i Sant Cugat eren jurisdicció del monestir. Aquesta jurisdicció comprenia en el cas de St. Cugat l'aspecte civil, criminal i eclesiàstic. Per la primera, el monestir nomenava el batlle, l'ajuntament i el jutge que havia de jutjar les qüestions sobre interessos. Per la causa criminal jutjava els delictes, llevat d'aquells que comportessin pena capital o de mutilació, i el monestir tenia una presó pública. Per l'eclesiàstica presentava al bisbe dos sacerdots, que, després d'ésser facultats per aquest, exercien en l'altra església del poble anomenada de St. Pere Octavià, i eren retribuïts pel monestir, que en compensació cobrava als parroquians delmes i primícies.

El vicari de l'abat era qui podia expedir llicències de matrimoni. En una paraula, en allò que era lo humà l'Abat estava revestit de la dignitat del senyor feudal i en allò que era eclesiàstic poc menys que de bisbe.

I per aquesta raó, d'aquesta elevada dignitat, l'abat vivia en un palau, anava en cotxe i de vegades, tenia lacai (al segle XVIII) i el seu setial de cerimònia era un silló de damasc carmesí amb escultures daurades (. . .)"

(C. Barraquer. *Las Casas Religiosas en Cataluña*, vol. III; pàg. 131.)

EXERCICI 4

La ciutat medieval

Al primer apartat hem vist els aspectes relacionats amb la urbanització de la ciutat, les muralles, la plaça del mercat, les ampliacions a mesura que anava prenent importància, etc.; en l'apartat de la població hem vist que algunes d'aquestes ciutats, com Sabadell o Terrassa, tenien un nombre considerable d'habitants; al tercer apartat hem parlat de la indústria; ara veurem com vivia la gent dins la ciutat.

Treball que cal fer

1. Llegeix atentament el text 1 i fés un esquema del que explica:
 - aspecte de la ciutat
 - condicions de treball
 - casa de l'artesà.
2. Dibuixa la casa de l'artesà tal com la imagines després d'haver llegit el text.
3. Llegeix el text 2 i fes un esquema en què explicaràs:
 - canvis en el confort
 - parts més afectades pel canvi.
4. Dibuixa aquell aspecte de la casa que et sembli que més denota el luxe i el confort.

TEXT 1

Els carrers i les cases dels artesans

Dins i fora de les muralles, en aquestes poblacions de creixement constant, ni les comoditats, ni les novetats, ni l'alegria o la tristesa eren massa freqüents. La vida era monòtona i amb pocs esdeveniments; jornades de sol a sol, nits silencioses. Les cases s'apilotaven en pocs carrers, de traçat irregular, bruts i plens de pols (. . .).

(Traducció lliure de F. Torrella. *Gremios y cofradías*, pàg. 47.)

Els gremis més poderosos s'agruparen per carrers. Els carrers, estrets i irregulars, impedièn moltes vegades l'entrada de llum directa i dificultaven el treball, sobretot en oficis com el de teixir, on la claror és imprescindible per fer una bona feina.

A moltes poblacions es prohibí el treball de nit per evitar els incendis.

La forma dels carrers i la prohibició de treballar de nit van obligar els artesans a montar els tallers en les habitacions d'accés a les cases, on l'ampli portal deixava entrar la llum del dia durant hores. Al començament el taller del teixidor era una de les sales de la casa, amb finestres i portes sempre obertes, on el teixidor tenia un, dos o màxim tres telers, treballant les hores de major trànsit al carrer i a la vista dels vianants. Els telers no es podien recolzar a les parets de les cases per no molestar els veïns amb el soroll i sotragueig.

Més tard les habitacions, àdhuc la cuina-menjador, es traslladaren al primer pis, que tenia entrada directa des del carrer, i els baixos romangueren com a taller i magatzem. La cuina estava darrera el taller i les habitacions dalt, i no hi havia cap escala per fora.

(Traducció lliure de F. Torrella. *Vida econòmica y social de un gremio textil en una ciudad catalana del S. XV-XVI*, pàgs. 413-414.)

TEXT 2

El luxe de les cases dels nobles i mercaders

Els artesans enriquits, els mercaders i la noblesa canvien llur gènere de vida, vesteixen amb més luxe, embelleixen les seves cases, comencen a buscar el confort i l'estètica.

Les cases, comencen a fer-se grans, d'uns quants pisos, s'adornen amb pòrtics, rics finestrals gòtics o massisses escultures.

Els nobles abandonen les torres dels castells, fosques i inhòspites, per anar a viure als palaus, fets segons els nous gustos importats pels mercaders.

Dins les cases, els canvis més notables són en la decoració i la draperia. Els mobles continuen essent de fusta i senzills de línia: caixes, arques, cadires de tisora, taulells. . . En canvi, les parets es cobriren amb rics tapissos, les finestres amb còrtines, els terres amb catifes, els mobles i cadires amb robes fines. On es nota més l'afany de luxe és als llits: llits de plomes, matalassos amb vànoves de colors vius, llençols de feltre, llençols, flassades i edredons, cobrellits de pells de marta folrats amb seda o brocat i molts coixins de ploma.

El luxe es nota també en el vestit: pells, sedes, fins i tot pedres precioses muntades amb or o argent, i en el parament de taula apareixen les tovallons i tovallons, augmentan el nombre de plats, vasos i copes i apareixen les forquilles. Es menja amb més refinament.

(Adaptació de P. Bonnassie. *Catalunya mil anys enrera*, pàgs. 432-433.)

EXERCICI

Els temps feudals a Sabadell

Veiem en què consisteixen les càrregues feudals per a una ciutat i de quina manera se n'allibera.

Treball que cal fer

1. Llegeix amb atenció el tres textos procurant d'entendre bé tot el que diuen.
2. Escriu una redacció explicant en què consisteixen els drets feudals i com van acabar. Has de tenir presents aquests punts:
 - a) Quins eren els senyors feudals de Sabadell.
 - b) El cas del forn de pa:
 - Quins drets cobraven per l'establiment d'un forn de pa
 - A què autoritzen el forner.
 - Quin dret es reservaven per a ells.
 - c) El cas dels molins:
 - Quins drets cobraven del molí
 - Quins deures tenien amb el moliner
 - Obligacions dels altres pagesos i pena que els posaven si no complien.
 - d) Com van deixar de tenir un feudal i a mans de qui van passar.

TEXT 1

Establiment d'un forn de pa

En un document d'aquest any (1235) Guillem de Montoliu, paborde de Sant Salvador, va concedir a Berenguer Roseta i als seus successors primògenits l'establiment d'un forn de pa públic per al comú de la Vila de Sabadell, mitjançant el cens anyal de mig moravatí (. . .). En la concessió de què es tracta s'estableix un privilegi per a en Roseta i una prohibició per als altres veïns, els quals no podien tenir forn particular dins la vila sots pena d'ésser arrestat per ordre del batlle (. . .), i havien de portar el pa a coure precisament al forn públic, com es feia a Terrassa, Caldes i altres pobles (. . .).

L'any següent la senyora Gausendis de Bearne, de Montcada i de Castellbell, Pere de Sentmenat i els esposos Guillem i Berengària de Cardona també van concedir al ja esmentat Roseta i als seus successors, perpètuament, l'establiment del terreny que necessitava per a construir el forn; van facultarlo per a reunir la llenya a la plaça pública de Sabadell, que estava en terres de la pabordia. En Roseta havia de pastar i coure el pa dels veïns, i estava autoritzat per aterrar els forns construïts i els que es construïssin i per imposar als transgressors 10 sous de multa, dels quals n'hi corresponien la meitat, i l'altra al paborde i als dits senyors. És notable que aquests es reservessin el dret de pastar i de coure el pa a casa llur quan s'estatgessin a Sabadell, amb la qual cosa es fa ressaltar la distinció dels senyors i vassalls que caracteritza l'Edat Mitjana.

(A. Rius i Borrell. *Sabadell*, pàgs. 49-51.)

TEXT 2

Primers molins

"Hi havia en aquells temps un molí anomenat de Bessó, al Ripoll, als peus del Castell de Rahona, i en 1277, el paborde Pons de Guàrdia, amb autorització de l'abat de l'Estany i els batlles de les cases de Cardona i Sentmenat, amb la dels seus respectius senyors, cediren a Arnald Trilla el molí que portava aquell nom, situat al mateix riu Ripoll i més avall del d'En Bessó. Per aquesta escriptura estava obligat a pagar 16 diners tots els anys per Nadal i la tercera part de les molinades, al paborde, i una altra part als senyors, els quals, en canvi, havien de pagar els paletes que haguessin de treballar en obres del molí, sots pena de retenir-los En Trilla els drets de les moltures. Així mateix els veïns de Sabadell i dels masos havien de servir-se dels molins d'En Trilla o d'En Bessó, sota multa de doble moltura, i ajudar els moliners en els treballs de conducció d'aigües i moles, i pagar les moltures."

(A. Rius i Borrell. *Sabadell*, pàg. 52.)

TEXT 3

Sabadell es desfà del jou feudal

“El comú de Sabadell va saber que el vescomte de Castellbó (qui tenia el principal senyoriu de Sabadell i el castell de Rahona per haver comprat en 1348 la tercera part de la jurisdicció que posseïa el paborde de Sant Salvador) tractava d’entendre’s amb els altres feudataris per a poder vendre la vila i les seves persones; i van enviar comissions a la reina Dª Leonor d’Aragó, amb la qual convingueren lliurar-li setanta mil sous per poder comprar amb ells al vescomte la població, mitjançant la condició precisa que la reina la incorporés a la Corona Reial, de la qual no sortiria mai més. Acceptat el conveni per ambdues parts, el dia 3 de juliol de l’any 1366 fou convocat el consell general a la plaça pública, com era de costum, pel nunci al toc de l’agutzil i de les campanes de les esglésies de Sant Salvador de Sabadell i parroquial de Sant Feliu de Rahona, d’ordre del batlle de la cúria, donada a instàncies dels curats. Reunits noranta-sis caps de família de Sabadell i les seves masies i sabent que es tractava d’alliberarlos per sempre de les vexacions de què eren víctimes per part dels senyorius, aprovaren amb entusiasme i per unanimitat els treballs fets i nomenaren síndics o delegats Raimon March de Sabadell i Guillem Marquet de Barcelona, encara que oriünd de la pròpia vila, perquè prenguessin a cens els seixanta mil sous que havia de rebre la Reina per a realitzar la compra, i encara la quantitat necessària per a fundar una renda anyal de dos mil sous en concepte de regal a la pròpia senyora. I la reunió es dispersà majestuosament com convenia als qui tenien consciència d’haver-se emancipat pacíficament de la servitud. Efectivament, els delegats s’apressaren a contractar un cens anual de mil cent sous amb els pares predicadors de Sta. Caterina de Barcelona per certa quantitat que van rebre i que sembla que era de cinquanta mil sous, amb la qual, cinc dies després de la celebració del consell general, la reina d’Aragó era senyora de Sabadell i de Rahona. Amb això queda explicat el singular interès de Dª Leonor per les coses de la vila, als veïns de la qual concedí, el dia 15 d’agost següent, diverses mercès i l’indult general dels delictes, crims, penyores i pensions que li devien”.

(A. Rius. *Sabadell*, pàgs. 62-63.)

EXERCICI 6

La indústria del glaç

Es un aspecte curiós de les ciutats no mecanitzades.

Treball que cal fer

1. Llegeix el text.

2. Localitza al mapa els llocs on encara queden pous de glaç.
3. Fés un dibuix que expliqui la tècnica d'obtenir glaç amb les neus de la muntanya.
4. Sota el dibuix fes un petit comentari explicant d'on treien la neu i on la venien.

TEXT

La indústria del glaç

Esmentarem com a nota curiosa que en aquell temps no sempre hi havia gel a la vila. Només estava proveïda durant mig any, del primer de maig al darrer d'octubre.

L'any 1647 l'arrendament de la neu anà a càrrec d'Antoni Escuder, que l'obtindria dels pous de St. Llorenç o del Montseny.

No és que la indústria del glaç hagués assolit gaire importància a la veïna muntanya. Però avui encara es conserven tres o quatre d'aquells pous: el de grans proporcions arran mateix de la masia de la Mata, que ara serveix de dipòsit d'aigua; i els dos de l'Ubach: el de la serra del Pou, de notables proporcions, i el de les feixes de la casa vella; i el de Ribatallada a Sant Julià d'Alta.

Encara cinquanta o seixanta anys enrera el gel d'aquestes masies era venut a bon preu a Sabadell i Terrassa.

L'elaboraven durant els mesos més crus d'hivern. Recollien la neu i les crostes cristal·lines que forma l'aigua gelada i amb mànecs de fusta les comprimien fins a convertir-les en una massa compacta del gruix desitjat. Aleshores el col·locaven dins el pou, formant sostres, separats per mitjà de capes de boll o palla. En arribar la calor el tallaven en barres i, col·locat en caixes, l'expedien a les poblacions referides.

(S. Cardús. *Terrassa durant la guerra dels Segadors*, pàg. 145-146.)

EXERCICI 7

L'organització municipal de Sabadell i Terrassa

Les ciutats medievals estaven organitzades de manera semblant als gremis. Tots els ciutadans, tant els nobles com els artesans, hi podien participar en el govern públic.

Treball que cal fer

1. Llegeix els dos textos amb molta atenció.
2. Fes un esquema del funcionament del consell ordinari i del consell extraordinari.
3. Explica com s'escollien els consellers i com se'ls jutjava en acabar-se el període de llur comandament.

TEXT 1

Organització municipal de Terrassa i Sabadell

La vila de Terrassa es governava pel Consell de la Universitat, que es reunia de dues maneres, com a consell particular o ordinari i com a consell general o extraordinari.

Al consell particular, que es reunia quan tocaven dotze campanades a la parròquia, hi acudien els dotze prohoms o jurats, els consellers i el batlle que el presidia. Es tractaven i decidien qüestions administratives de cada dia.

Al consell extraordinari concorrien el batlle, els membres del consell i tots els caps de famílies. S'hi tractaven les qüestions de major importància, es reunien en repicar les campanes i per un pregó. Les reunions es feien a l'església o a la plaça major.

La veïna vila de Sabadell tenia la mateixa organització municipal. Els jurats de Terrassa i Sabadell vestien gramalles vermelles com els consellers de Barcelona. Quan acabaven el càrrec havien de donar comptes als Jutges de la Taula, units a la plaça pública.

Començava el judici anunciant-se per mitjà d'un pregó que tots el que haguessin de reclamar contra els funcionaris presentessin les demandes a la Taula. La Taula inquiria sobre la conducta dels batlles i jurats en aquest cinc aspectes: *Primer*, si van ser negligents o remisos en guardar, mantenir i defensar la jurisdicció. *Segon*, si van fer engany de diner o altra causa. *Tercer*, si van observar o no l'ordenat en les Corts Generals de Catalunya. *Quart*, per les injúries que van fer als pobles, església, persones de tota classe i, per *últim*, pels delictes que podien haver comès durant el seu manament, deutes o altres mancances.

El funcionari que era condemnat quedava exclòs de qualsevol càrrec per sempre més.

(J. Ventalló i Vintró. *Tarrasa antiga y moderna*, pàgs. 157-158.)

TEXT 2

Organització municipal de Sabadell al segle XVI

"Fins l'any 1550, el consell ordinari sortint elegia els jurats entrants i aquest els prohoms consellers. Però en esdevenir més nombrosa la població i més intensa la vida pública, les varietats de parers entre uns i altres membres del consell que cessava sobre la constitució del que havia d'entrar produïen moltes raons i disturbis, però per això, en aquell any, en comptes d'elecció, es va fer sorteig, pràctica que ja de temps s'observava al municipi de Barcelona.

Calia obtenir que el rei atorgués a la vila el dret de regir-se en aquesta altra forma, i això fou demanat en temps de les Corts de Montsó, el 1552. El privilegi fou expedit el 6 de maig del 1553.

Com que havien de sortejar-se els càrrecs de jurats i els de prohoms, s'establien 6 bosses, una per a cadascun dels jurats i una altra per a cadascuna de les mans (major, mitjana i menor) a què pertanyien els prohoms. En cada bossa de jurats es ficaven (i d'això venia el nom d'insaculació o ensacada que tenia aquesta manera de designar els càrrecs) vuit noms de persones de l'estament que representava el jurat, i d'entre tals noms se'n treien 4 per a formar, entre tots, el jurat. A cada bossa de prohoms es posaven catorze noms i d'ella se'n treien quatre per a formar, entre tots, els 12 prohoms de consell ordinari.

En la designació de càrrecs mitjançant sorteig podien manifestarse algunes dificultats que ja havia previst el consell de la població, assenyalant els remeis que calia aplicar a llur esmena i que van ésser consagrats com a normes en privilegi. I així es disposava que, en cas de sortir tres vegades seguides una mateixa persona com a jurats o els prohoms, aminuessin en nombre, que tres persones de llur elecció el completessin, que si hi havia persones de la mà menor o mitjana que per llurs mèrits poguessin considerar-se de la mà superior, es posessin en la bossa d'aquesta; que els que devien més de 3 lliures a la vila, l'església, l'hospital, la confraria de St. Antoni, no poguessin ésser objecte d'insaculació i d'altres regles d'aquest ordre conduents a la millor i més honrada administració del Municipi.

Com més creixia la població més dificultat hi havia en convocar el consell general, i quan es convocava, unes vegades era difícil que tanta gent es posessin d'acord i d'altres sorgien disputes violentes. Per això va semblar convenient reduir el consell general a només 30 persones. El 1557 es va començar aquesta pràctica: s'elegien 15 persones, cinc per cada mà, que afeegides a les 15 del consell ordinari (3 jurats i 12 prohoms) formaven el nombre de 30. Per això aquest consell que substituïa el general se'n deia Trentenari. No hi havia privilegi que autoritzés aquest organisme. Per això es va demanar el 1585, però no va obtenir-se fins al 7 de setembre del 1592.

La designació d'aquestes 15 persones la feia primer el consell ordinari, elegint-les cada any, però des del 1592 es van nomenar per sorteig, traient els noms de tres bosses, una per cada estament i amb 17 persones insaculades.

Es d'observar que malgrat la reducció del consell general a 30 persones, en casos d'importància extraordinària es convocava l'antic consell de tots els caps de casa o singulars homes, que se'n deien."

(M. Carreras. *Ordinacions de la Universitat de la vila i terme de Sabadell. Siglo XVI*, vol. I; pàgs. 16-17.)

EXERCICI 8

Anàlisi de les ordinacions de la vila de Terrassa

Les ordinacions de la vila de Terrassa o llibre del Mostassaf foren escrites per tal de vetllar per la bona conservació de la vila i els seus habitants. Es desconeix l'any en què van ser escrites però, segons Ventalló i Vintró, que fou qui les recollí al seu llibre *Tarrasa antiga y moderna*, daten del regnat de Martí l'Humà, època en què la vila estava en un estat de deteriorament bastant considerable.

Les ordinacions reben també el nom de llibre de Mostassaf per què aquest era l'encarregat de vetllar pel manteniment de la ciutat, vigilar el mercat, controlar les mesures de la venda i fer de policia.

Treball que cal fer

- 1 Llegeix totes les ordinacions i escull-ne una.
- 2 Fes un dibuix que representi l'ordinació. Escriu a sota una frase explicativa.
- 3 Totes les ordinacions que hagueu escollit tu i els teus companys servirán per a fer un mural classificador segons el tipus d'ordre que mana.

1.ª classificació:

- pot manar una cosa positiva: feu tal cosa. . .
- pot prohibir una altra cosa: que ningú gosi . . .

2ª Classificació (segons l'aspecte de la vida a què afecti):

- sanitat

- religiositat
- defensa del consumidor
- defensa del venedor.

Al mural les indiqueu en forma de quadre de doble entrada.

Ordinacions de la Vila de Terrassa				
	sanitat	religiositat	defensa consumidor	defensa venedor
positives	dibuix	dibuix		
negatives			dibuix	dibuix

4. Fes un resum explicant els tipus que es donen més sovint: positives, negatives; les de sanitat, les de defensa d'interessos, etc. Què els passava a la gent que no complien amb les ordenances? Si no ho recordes, torna a llegir la llista de les ordinacions que t'hem donat al començament, abans de contestar la pregunta.

Ordinacions de la vila de Terrassa

"Primerament sense derogar altres ordinacions del llibre del Mostassaf. . . diu i mana a tothom que des de l'hora en avant no sia lícit ni permès a persona alguna deixar d'escombrar i netejar els carrers i adobar-los sempre que els serà manat per l'Honorable Mostassaf.

"També que no sigui lícit ni permès a persona alguna llençar pels carrers cap mena de brutícies com són. . . aigües de rentar, animals morts, aixó és, gossos, gats, gallines (. . .)".

"També que no sigui lícit ni permès a personal alguna criar porcs sinó a llocs pròpis, que no puguin donar infecció ni dany als veïns ni aquells puguin

pasturar pels carrers de la present vila per haver succeït algun dany a alguna criatura, que tenia un poc de pa a la mà (. . .).

“També que ninguna persona, tant forastera com de la vila, no gosi ni presumeixi d’anar a abeurar els animals deixant-los sols, sinó conduint-los pel rensal perquè no puguin fer mal a persona alguna (. . .).

“També ordenen i manen els Honorables Consellers i Consell que no serà lícit ni permès amarrar cànem a les basses del circuit de la vila (. . .) per haver experimentat que causen moltes malalties, la fortor o infecció (1)ix = surt de dites basses i és notable el dany, no sols dels qui són més aprop de dites basses, sinó de tot el comú (. . .)”.

Capítol 2. Les fonts

“Primer: ordenem i manem els Honorables Consellers i Consell que no sigui lícit ni permès a persona alguna que gaudeixi ni presumeixi de rentar en les fonts de la present vila cap gènere de roba, ni lli, ni llana, com són bolquers, davantals, ni coses semblants, hortalisses, pesques ni altres brutícies (. . .) que no puguin llençar aigües de pesca ni altres brutícies (. . .).

“També que no sigui lícit ni permès a persona alguna abeurar lo bestiar al paratge de les fonts, sinó a l’abeurador que per al bestiar està disposat (. . .).”

“També ordenarem i manarem que no sigui lícit ni permès a persona alguna deixar les aixetes de les fonts obertes (. . .).”

Capítol 6. De com s’han de guardar les festes

“Primer: ordenem i menem els Honorables Consellers o Consell que no hi hagi persona alguna que en dia de diumenge o en festa manada gosi ni presumeixi de treballar, ni fer treballar, ni aportar càrregues que no sigui blat, ví, llegums, farina, hortalícies i altres coses (. . .).

“També ordenarem i manarem que, en dia de diumenge o festa manada, no sigui lícit ni permès a cap marxant revendre, ni desplegar, ni anar venent pels carrers (. . .) només es permet en les parròquies on s’ajunten per oir missa los parroquians (. . .).

“També ordenem i manem que en dia de diumenge o festa manada, cap botiguer, adroguer, candaler o revenedor pugui tenir cosa alguna de mercaderia al portal, ni llindar de la porta (. . .).”

“També ordenem i manem que no sigui lícit ni permès a persona alguna jugar mentres se celebren els oficis divins i misses en dia de diumenge o festa manada.

“També que si lo dia de mercat és festa, poden els marxants i botiguers i tot gènere de negociants desplegar després d’haver anat a l’ofici major (...).

“També ordenem i manem els Honorables Consellers i Consell, per evitar entri en costum i perquè amb més veneració es compleixi el diumenge o festa manada, que no hi hagi persona alguna que no gosi ni presumeixi de matar el porc en dia de festa (...).”

Capítol 7. De com s’han de tenir els mercats

“Primer: com l’experiència hagi demostrat que tenir els mercats fins massa tard és notable dany no sols dels que aporten provisions, perquè a l’hivern els qui estan lluny arriben a cases a hora extraordinària, i corren perills de la gent de mala vida, procureu despedir-se després d’haver venut la mercaderia i no compren per sa part cosa alguna en la present vila, ni deixem diner algun; i vist per los Consellers i Consell la inconveniència de tots i la vitalitat del bé públic ordenem i manem que des d’ara en avant totes les persones que portaren mercaderies a la present vila com són blats, ordís i tot gènere de grans i total qualsevol mercaderia puguin els amos d’aquella contractar, vendre, ajustar i lliurar a les deu hores (...).”

Com has vist aquestes ordinacions estan escrites en un català molt genuí i una mica antic. Algunes paraules no són avui en ús, com per exemple: ix = surt.

CAPÍTOL TERCER

BIBLIOGRAFIA

E. Baqué.

El senyor a la guerra, el pagès a la terra. Ed. Teide. Barcelona, 1969.

J. Balari Jovany

Orígenes históricos de Cataluña. Ed. Est. Tip. de Hijos de Jaime Jepús, 1ª edición, 1899.

P. Benejam, R. Batllori, M. Martínez i P. Sanjuán.

Ciències Socials a 6è. E.G.B. Ed. Casals. Barcelona, 1973.

P. Bonnassie.

Catalunya mil anys enrera. Ed. Península. Ed. 62. Barcelona, 1973.

- P. Bonnassie.
Un contrat inedit du monastère de St. Cugat. 18 août 1040: Anuario de Estudios Medievales, no 1-III, 1966.
- E. Carbonell i J. Gumí.
L'art romànic a Catalunya. Ed. 62, vol. II. Barcelona, 1969.
- S. Cardús.
Un nadal tacat de sang. La mort de l'abat Biure. Ed. Aymà. Biblioteca Guió d'or nº 13-14. Barcelona, 1961.
- S. Cardús.
Terrassa Medieval. Ed. Patr. Fund. Soler i Palet. Terrassa, 1960.
- S. Cardús.
La vila de Terrassa al S. XVII. Butlletí del Club Pirinenc de Terrassa, nº 15, abril-març 1926.
- S. Cardús.
Terrassa durant la guerra dels segadors. Ed. Fund. Soler i Palet. Terrassa, 1971.
- F. Carreras i M. Guizà.
El romànic al Vallès. Ed. Jornades divulgadores romànic. Sabadell, 1978.
- M. Carreras Costa Jussà.
Elements d'història de Sabadell. Ed. Comissió de Cultura. Ajuntament de Sabadell. Sabadell, 1ª edició 1932; 2ª ed. Caixa d'Estalvis de Sabadell, 1967.
- P. Català i Roca i d'altres.
Els castells catalans. Ed. Rafael Dalmau; edit. vol. II. Barcelona, 1969.
- A. Cirici i J. Gumí.
L'art gòtic català. S. XIII-XIV. Ed. 62; vol. I. Barcelona, 1974.
- J. Mª Domènech.
Història breu de Terrassa. Ed. Patronat Soler i Palet. Terrassa, 1972.
- P. Garriga i Roca.
Les muralles, les valls i els portals de la vila de Sabadell (1557-1599). A *Arrahona*, 2ª època. Sabadell, 1977.
- J. Iglésies.
El fogatge de 1365-70. Memòries de la Real Academia de Ciències i Arts de Barcelona, XXXIV, nº 11. Barcelona, 1962.

- J. Iglésies.
El poblament a Catalunya en el S. XIV-XV. IV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Madrid, 1959.
- A. Rius i Borrell.
Sabadell. Ed. Bibl. Sabadellense. Sabadell, 1929.
- J. Mª Salrach i M. Aventín.
Orígens històrics. Col. Conèixer Catalunya. Ed. Dopesa. Barcelona, 1977.
- J. Sardà i A. Rius.
Guia històrica, estadística i geogràfica de Sabadell. Est. Tipog. de M. Torner. Sabadell, 1867.
- F. Torrella Niubó.
Gremios i Cofradías. Ed. Cámara Ofic. Comercio e Industria. Terrassa, 1961.
- F. Torrella Niubó.
Vida económica y social de un gremio textil en una ciudad catalana del s. XV-XVI. Ed. C.S.I.C. *De Hispania*, nº XLIII; 1952.
- R. Valls i Rimblas.
El repoblament durant la reconquesta. A Arrahona, 2ª època, nº 1. Sabadell, 1976.
- J. Ventalló i Vintró.
Història de la indústria llanera de Terrassa. Diari "La comarca del Vallès", 17-7-1915; 24-7-1915; 31-7-1915.
- J. Ventalló i Vintró.
Historia de la industria lanera catalana. Monografía de sus antiguos gremios. Ed. Imp. Ventanol Vilà. Terrassa, 1904.
- J. Ventalló i Vintró.
Tarrasa antigua y moderna. Imp. La Industrial. Terrassa, 1879.

CAPÍTOL QUART

ELS ASSENTAMENTS RURALS DES DEL SEGLE XVI AL SEGLE XVIII

OBJECTIUS

En aquest capítol pretenem d'estudiar l'evolució de l'agricultura a l'etapa pre-industrial, a partir dels assentaments rurals que existiren en aquests segles al Vallès.

En principi, els límits temporals van del segle XVI al segle XVIII, però en alguns casos, quan la unitat del tema ho exigeix, n'hem fet l'ampliació fins allà on ha estat necessari.

Els límits espacials no han pogut ser sempre els que ens havíem proposat. En alguns casos agafem només una zona del Vallès, perquè la documentació així ho demana o perquè el tema seria massa ampli i difícil d'estudiar. En altres casos recorrem a algun text de fora el límit vallesà perquè no n'hem trobat de la pròpia comarca i pensem que el tema és fonamental. Sempre, però, el que presentem serveix per a il·lustrar la problemàtica del Vallès.

1.— Tipus d'hàbitat i la seva distribució en l'espai.

Les comunicacions

En aquest apartat pretenem que els nois s'adonin de la panoràmica que oferia el Vallès en aquests segles.

El poblament dispers fou sempre una de les característiques bàsiques de l'ocupació del territori a les nostres planes. Amb la localització de les masies, tot i que només és d'uns quants termes, pensem que podrem aconseguir l'objectiu previst.

No pretenem pas de fixar-nos en aquells masos que s'edificaren en aquest període, sinó de reparar en tots aquells que suposem que existiren, fos quina fos la data de la seva creació.

La seva localització al mapa actual ens permetrà de reflexionar sobre l'evolució d'aquesta ocupació de l'espai rural, que en el cas concret del Vallès ha estat molt modificada per la forta industrialització.

L'anàlisi del tipus d'hàbitat rural serà el segon objectiu d'aquest apartat.

El mas o la masia és la típica edificació del camp català. Quan parlem d'ella no solament ens referim a l'habitatge, sinó que incloem en el terme totes les seves dependències: corrals, estables, pallisses, horts, vinyes, boscos, etc... L'anàlisi de cadascun d'aquests aspectes ens aclarirà quin era i quin és el panorama que ofereix el mas i com determina la perspectiva que puguem tenir de l'ocupació de l'espai rural.

L'arquitectura exterior determina els condicionaments ambientals de l'època en què fou construïda. Patis emmurallats, torres de vigilància, espitlleres i altres elements defensius reflecteixen èpoques d'inestabilitat i d'inseguretat. L'ocupació de l'espai agrícola és signe evident del policultiu clàssic de les nostres masies que, segons Pierre Vilar (1), contribuï fortament al manteniment i prosperitat del camp català. En moltes d'elles trobem basses i pous on es recull l'aigua de la pluja o s'emmagatzema la de la riera o s'explota la subterrània, aigua que serveix per a regar el tros d'hort dedicat a les verdures, farratges, fruites, etc. i per al consum dels habitants del mas. A la part més alta, on és més difícil de fer arribar els regatges, solem trobar els conreus de secà, vinyes, oliveres, cereals, etc., i a la part més allunyada de l'habitatge generalment hi ha el bosc.

Així mateix, trobem a la part exterior de la masia alguns dels signes que la tradició ens ha fet arribat com a característics.

El xiprer, signe d'hospitalitat, és el més típic. En aquelles èpoques en què els mitjans de comunicació eren escassos i lents, poder aturar-se a beure, menjar o dormir, deuria ser força important. Hem observat que algunes de les masies que encara conserven els xiprers estan situades prop de camins que creuaven el Vallès, per tant en els camins més transitats.

Pel que fa a la distribució de l'espai interior, ens servirà per a imaginar-nos la vida a pagès. L'estructura que presentem, (l'entrada al mig, a mà dreta la cuina i a l'esquerra els estables i el celler, i al pis de dalt les cambres per a dormir) és la que encara es conserva en moltes de les masies visitades. Aquesta estructura interna, juntament amb els estris que es troben a les diferents

(1) P. Vilar. *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, vol. III. Ed. 62. Barcelona, 1966. 1ª Edició.

dependències, ens ajudaran a fer-nos una idea força exacta de com vivia aquella gent.

Som conscients que en aquest apartat treballem alguns dels aspectes que, potser, serien més propis de l'últim punt, peròensem que el fet de procedir a l'anàlisi de la casa pagesa ens obliga a ser coherents i a tractar cada un dels aspectes en profunditat. Si més no fins on són capaços d'arribar-hi els nois.

Ens falta, només, una breu repassada sobre les comunicacions, per acabar de tenir la fesomia del Vallès en aquest període.

La idea fonamental és la precarietat de les vies i dels mitjans de comunicació i les dificultats que comportaven els desplaçaments.

Només tenien camins, ja siguin reals o ramaders, i la forma usual de desplaçament era a peu o a cavall d'un animal.

Hi ha'n testimonis escrits força eloqüents, no ja tan sols perquè ens expliquen la durada dels viatges, sinó perquè han plasmat en un mapa els camins més importants de l'època.

Evolució demogràfica

En aquest apartat, voldríem que els nois s'adonessin de les característiques del cicle demogràfic antic, així com del pas al nou règim demogràfic.

Pel que fa a la demografia dels segles XVI i XVII farem esment dels dos fenòmens més importants que els caracteritzà. Per un costat els estralls de la pesta i per altra banda la presència de la immigració francesa, que ajudà a la repoblació del nostre país.

És al segle XVIII que podem observar el pas del cicle demogràfic antic al cicle demogràfic modern. Tant J. Nadal (2) com P. Vilar (3) ens presenten el segle XVIII com un segle de recuperació demogràfica a nivell general. Aquest creixement és evident en el cas del Vallès, on en l'espai de 68 anys podem xifrar-lo en un 83,12 %.

Ens diuen els autors citats anteriorment que és en aquest segle que van anar desapareixent les grans epidèmies de la pesta, que fou una de les causes més importants de les grans crisis demogràfiques de l'antic règim.

(2) J. Nadal. *La población española*. Ed. Ariel. Barcelona 1971. 2ª Ed.

(3) P. Vilar. *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. vol. III. Ed. 62. Barcelona.

S'introduí també la vacuna de la verola, tot i que aquesta fou l'epidèmia més important de tot el segle XVIII, així com el còlera continuà amb les mortaldats al segle XIX. Amb això volem dir que, malgrat el redreçament de la nostra demografia, aquest no es féu de manera definitiva.

Hi nagueren, encara, algunes mortaldats importants tot al llarg dels segles XVIII i XIX, però que no destorbaren el creixement continu i accelerat, característic del nou règim demogràfic.

Pel que fa a la migració francesa, Nadal i E. Giralt (4) ens diuen que fou important en tot el territori nacional. Aquesta immigració, procedent sobretot del migdia francès, vingué en busca de treball i de millors condicions de vida. Recordem que els estralls de la pesta havien afectat profundament la nostra població, per la qual cosa hi havia abundant mercat de treball que, juntament amb l'or que arribava d'Amèrica, feia que les expectatives fossin d'una prosperitat econòmica general, capaç d'atreure una certa immigració.

Constatem també la presència dels francesos al Vallès.

Recursos econòmics i desenvolupament tècnic

L'objectiu d'aquest apartat és l'estudi de les característiques de l'agricultura tradicional, des de la perspectiva de l'evolució dels conreus i del desenvolupament tècnic, per acabar fent una ressenya dels principals canvis operats al camp durant el segle XVIII.

De l'evolució dels conreus pretenem estudiar el predomini dels cereals i de les lleguminoses tot al llarg del segle XVII, amb els avanços i retrocessos d'alguns d'ells; l'extensió de la vinya, sobretot a finals del segle XVII i començament del XVIII, i la intensificació d'algunes plantes industrials, com són el cànem, el lli i el card als inicis del mateix segle.

Un altre aspecte important fou el policultiu propi de la masia, on, a més dels productes esmentats anteriorment, trobem conreu d'horta, de fruiters, de farratges, etc.

La importància d'aquests conreus rau sobretot en el fet que permetien als masos el seu autoabastament i la seva supervivència en èpoques de crisi.

Els trets principals de l'agricultura pre-industrial són la utilització d'eines molt rudimentàries, la manca d'adobs químics (l'únic que utilitzaven eren els fems animals) i l'escassetat de terres regades.

(4) J. Nadal — E. Giralt. *La population catalane de 1553 a 1717. L'immigration française*. École pratique des hautes études. VIe section. Centre de Recherches historiques. S.E.V.P.E.N. Paris 1960.

Al mateix segle XVII ja comencen a despuntar algunes millores en la tècnica del conreu. La més important fou la introducció de les rotacions de cultiu, alternant grans i lleguminoses. Això permetia disminuir el guaret i augmentar, per tant, la productivitat de la terra.

Aquest primer despertar a un cert progrés en el conreu de la terra es consolida al llarg del segle XVIII. No pensem pas que sigui res d'espectacular ni res que transformi radicalment l'estructura agrària del país. És solament un trencar amb l'estancament agrari tradicional, per donar els primers passos cap a la renovació tecnològica del camp. Renovació que ha durat fins als nostres dies.

Més que progrés tecnològic el que veiem al llarg del segle XVIII és un augment de la producció i un cert augment de la productivitat a les zones on han arribat els regatges.

Els canvis més importants que hem trobat a l'agricultura del Vallès, durant el segle XVIII, han estat els mateixos que explica Pierre Vilar per a tot Catalunya. L'extensió dels conreus, que hem pogut confirmar a partir dels nous establiments de Sentmenat, Baix Llobregat i Barcelonès. L'especialització resta també demostrada a partir dels mateixos establiments, ja que la majoria d'ells són dedicats al cultiu de la vinya, i la intensificació, sobretot a partir dels regatges, es comprova a les terres dels voltants de Terrassa i Sabadell.

Malgrat aquest ús més intensiu de la terra, no hi hagué un augment important de la productivitat, ja que les millores tècniques foren realment migrades.

Formes de vida i condicions de treball

En aquest punt ens fixem com a objectiu fer l'estudi del Règim Senyorial, que configura tant les condicions de treball com les formes de vida dels nostres pagesos.

És en aquest apartat que retrocedim en el temps, per traslladar els nois als conflictes dels remences al segle XV. Pretenem que s'adonin de les relacions de producció existents al camp català a partir de la problemàtica concreta de la Baronia de Sentmenat.

La Sentència Arbitral de Guadalupe serví per fer desaparèixer els mals usos, però serví també per enfortir el règim senyorial. Així ens ho demostren E. Serra (5) a la seva tesi doctoral. No ens estenem més perquè seria repetir el que ja diem en presentar el material.

(5) E. Serra. *La societat rural catalana en del s. XVII: Sentmenat. Un exemple local del Vallès Occidental. (1950-1929)*. Tesi doctoral de la Universitat de Barcelona. Abril 1978. Obra inèdita.

En el marc de l'evolució d'aquest règim senyorial trobem els contractes de masoveria. Contractes que, segons la mateixa Eva Serra, tenen un mateix estil, quant a les clàusules que els componen.

Pel que fa a la durada, la majoria eren de 4 anys, cosa que permetia modificar el contracte amb una certa regularitat. Quant al repartiment, va de les mitges als quarts i a les cinquenes; depèn de la participació del propietari en les despeses del conreu i de la productivitat de la terra.

A més del repartiment dels productes a parts, hi ha altres prestacions com són el fet de subministrar al senyor, olives, verdures, aviram, etc. per al seu consum.

Respecte al delme i la primícia, cal pagar-los un cop descomptat el que ja s'ha repartit a parts.

El pagès està també, obligat a treballar el camp del senyor, en el cas que aquest se'n reservi algun, a moldre el seu blat i a fer altres feines per al senyor, que sempre acostumen a detallar-se en el contracte corresponent.

Les eines i altres instruments com poden ser el cup, la premsa, les bótes, etc. acostumen a ser propietat del senyor. El pagès les ha de conservar bé i tornar-les en el mateix estat en què les ha trobades.

Amb tot aquest treball els nois hauran hagut d'entendre els conceptes de remença, masoveria, delme, cens, primícia i règim senyorial, conceptes tots ells fonamentals per a estudiar la societat agrària d'aquest segles.

Voldríem també aproximar els nois a l'estructura de la societat rural, és a dir, a albirar qui formava la piràmide social del moment estudiat.

Pretenem que diferenciïn els nobles i propietaris dels masovers, dels menestrals i dels jornalers, i que vegin alhora la figura del bandoler com a home marginat de la societat.

L'últim punt que ens queda per tractar es refereix a les formes de vida. Pensem que ja s'ha anat veient al llarg de tot el període, a causa de la dificultat que hi havia de deslligar-ho sense trencar la unitat del tema.

Tanmateix, ara només insistirem en un punt, que seria el paper de l'hereu i la situació dels cabalers en la vida de la masia catalana.

La institució de l'hereu ha permès de mantenir les cases pairals des dels seus orígens fins avui. Ha impossibilitat les divisions dels patrimonis, que en molts casos hauria comportat la destrucció de l'heretat i hauria impedit alguns avenços en la producció i productivitat del camp.

D'altra banda els cabalers o fadristerns s'han vist obligats a abandonar la casa pairal per trobar un altre mitjà de subsistència, ja sigui en nous establiments agraris, ja sigui aprenent algun ofici, ja sigui ingressant en algun orde religiós.

Al costat d'aquest aspecte més econòmic, també trobem unes formes de fer i actuar que han arribat fins avui. L'hereu es queda a casa on el pare li traspasa la responsabilitat de cap de casa quan contreu matrimoni. Té l'obligació de mantenir l'heretat i d'acollir els germans fadristerns sempre que aquests ho desitgin. A falta d'hereu aquesta responsabilitat recau en la pubilla.

Un altre fet propi de la vida pagesa i que també ens ha arribat a nosaltres, són les celebracions de fires i mercats. A les fires, que acostumen a ser anyals, s'apleguen tots els pagesos de la rodalia, més tots aquells camperols que hi puguin anar per fer-hi llurs compres i vendes.

1.— Tipus d'hàbitat i la seva distribució en l'espai

Material. Tècniques i exercicis

Per treballar el primer aspecte d'aquest apartat disposem de material molt dispers i, segurament, incomplet. Ens hauria agradat de poder oferir una perspectiva general dels assentaments rurals, però a causa de la manca de documentació, caldrà limitar-nos a l'estudi d'uns quants municipis o termes. Malgrat l'escassetat de la informació, creiem que és suficient per demostrar el tipus de poblament dispers que ha caracteritzat des de sempre la comarca del Vallès.

Enric Moreu Rey (6) en el seu estudi toponímic de Caldes de Montbui recull els noms dels masos de Caldes, Sentmenat, Plegamans i Palau-Solità. Només cal fer una lectura minuciosa del llibre per poder elaborar la llista que nosaltres presentem.

Eva Serra (7) per la seva banda, també ens ofereix una bona llista dels masos de Sentmenat al segle XVIII.

Altres treballs monogràfics complementen la informació que ens permet d'aconseguir els objectius previstos.

(6) E. Moreu Rey. *La rodalia de Caldes de Montbui. Repertori històric de noms de llocs i de persones*. Ed. Teide. Barcelona, 1962.

(7) E. Serra. *La societat rural catalana del segle XVII: Sentmenat. Un exemple local del Vallès Occidental. (1590-1729)*. Tesis doctoral de la Universitat de Barcelona. Abril 1978. Obra inèdita; pàgs. 301-303.

Amb el títol de "principals cases de Plegamans", E. Busquets (8) enumera i cataloga les principals masies del segle XVI.

Josep Rosell (9) recull les pagesies dels voltants de Sabadell i per mitjà de les Monografies de Cerdanyola (10) obtenim les masies del terme de Cerdanyola.

Pere Vergés (11) a la topografia mèdica de Castellar addueix les masies més importants, informació que es complementa amb la ressenya que en fa Mn. Vergés i Mirassó (12). Finalment, Lluís Vergés Solà (13) ens ofereix una llista força interessant dels masos de Sant Llorenç Savall: els que han desaparegut, els que estan enrunats i els que encara es conserven.

El mapa de l'Alpina, escala 1:25.000, ens permetrà de situar i localitzar aquells masos que romanen i l'observació i la descripció de les fotografies ens duran a l'estudi de l'estructura externa del mas. Per fer la localització hem seleccionat els d'aquells termes que ens han semblat més representatius, tant pel material que tenim, com pel nombre de masies que és podien localitzar. Hem utilitzat el material dels termes de Palau de Plegamans, Sentmenat, Castellar i Sant Llorenç Savall.

Ens ha semblat d'interès seleccionar uns quants fragments del llibre dels secrets de l'agricultura (14), pel que té d'il·lustratiu en tot allò que fa a la situació del mas i a la relació que presenta de tots els elements que el componen: la casa, els estables, el graner, les basses dels fens, el bosc, la vinya, l'hort... No hi ha cap referència concreta al Vallès, però pensem que tampoc cal. El que diu és vàlid per a qualsevol racó de casa nostra.

Per treballar-los amb els nois, només hem seleccionat els d'aquells termes que ens han semblat més representatius, tant pel material que tenim, com pel nombre de masies que és podien localitzar. Hem utilitzat el material

(8) E. Busquets. *Plegamans. Una Història de deu segles*. Imp. Fidel. Barcelona, 1979; pàgs. 197-211.

(9) J. Rosell. *El rodal de Sabadell*. Ed. Joan Sallent. Sabadell, 1973.

(10) J. Mimó. *Guia excursionista a les masies del terme de Cerdanyola. Monografies Cerdanyolenques*, pàgs. 8-107.

(11) P. Vergés. *Topografia Mèdica de Castellar*. Imp. Hormiga de Oro. Barcelona, 1895, pàgs. 85-173.

(12) Mn. Vergés i Mirassó. *Història de Castellar del Vallès*. Ed. Montblanc Martín. Barcelona, 1974; pàgs. 37-50.

(13) Ll. Vergés. *Foraines i altres coses de Sant Llorenç Savall*. Sant Llorenç Savall, 1971; pàgs. 63-73.

(14) Fra M. Agustí. *Llibre dels secrets de l'agricultura, casa rústica i pastoril*. Estampat en l'estampa d'Esteve Liberós. Barcelona, 1617. 1ª Edició.

dels termes de Palau de Plegamans, Sentmenat, Castellar i Sant Llorenç Savall.[†]

Un altre text, també general però igualment vàlid, es el de J. H. Elliott (15) on es descriu el tipus d'arquitectura de la masia, així com la distribució de l'espai interior. Aquesta descripció, podem assegurar, correspon a l'estructura de moltes de les masies que hem vist al Vallès.

Recollim un fragment de Francisco de Zamora (16) que explica la masia de la Barata.

A tall de complement utilitzarem els textos del mateix autor (17) que ens aproximen un xic més a la perspectiva vallesana. L'autor descriu, al llarg dels seus viatges, alguns dels cultius que veu, així com el panorama general que presenta el paisatge del Vallès.

Finalment ens ha semblat interessant de comentar el poema a la casa vella (18). Mn. Ramon Garriga, el seu autor, ens descriu la masia, els seus voltants, alguns conreus, etc. però sobretot és un cant a la casa pagesa. Pensem que és important de fer-lo arribar als nois perquè es una petita contribució a l'educació de la sensibilitat i a fomentar la valoració de les nostres coses.

Per acabar aquest apartat, ens fixarem en les comunicacions, és a dir, en els camins reals, camins ramaders, etc., que permetien a la població del Vallès desplaçar-se d'un lloc a l'altre. Aquests no eren ni abundants ni sempre es trobaven en bon estat. Disposem de poca documentació perquè els nois s'adonin de les dificultats que oferien els desplaçaments abans de les carreteres i del ferrocarril.

Presentem dos mapes, elaborats en dos moments diferents, 1715 (19) i 1758 (20), perquè els nois puguin comparar els camins reals a cada moment concret i puguin tenir una perspectiva general de Catalunya (al del 1758) i un detall del Corregiment de Mataró (1715), al qual pertanyia al Vallès. S'adonaran dels pocs avenços de les comunicacions al llarg de tot el segle.

(15) J. H. Elliott. *La revolta catalana 1598-1640*. Ed. Vicens Vives. Barcelona, 1966. 1ª edició.

(16) F. de Zamora. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Ed. Curiel. Barcelona, 1973, pàgs. 40-41.

(17) F. de Zamora. Op. cit. pàgs. 32, 37, 54, 55, 114, 268, 269, 277.

(18) J. Mimó i Llobet. *Guia excursionista a les masies del terme de Cerdanyola*. Monografies Cerdanyolenques, pàgs. 8-11. Inclou un poema de Mn. Ramón Garriga.)

(19) Mapa de Catalunya de Darnius. Detall del Corregiment de Mataró. 1715.

(20) Nuevo mapa de Catalunya con los caminos reales. 1758.

La lectura d'aquests mapes, pensem, no és gens senzilla per als nois d'aquestes edats, però creiem que és important utilitzar aquests materials perquè d'aquesta manera s'acostumin a treballar amb documents de l'època, ja que no sempre és fàcil poder-ho fer. Si un document gràfic presenta dificultats, moltes més en presenta un d'escrit, en el qual ni el vocabulari ni l'estructura de les frases resulten entenedors als nois de 2ª etapa.

El text d'Antoni Pons (21) ens deixa veure quin era el mitjà de locomoció emprat i la durada dels viatges. Si fem una senzilla comparació amb la durada actual del trajecte, veurem com eren els desplaçaments d'abans. No aprofundim més en aquests punt, perquè hi tornarem a insistir al capítol següent, en parlar del primer ferrocarril i comparar-lo amb les diligències.

El text de Salvador Cardús sobre l'hostal de la Barata (22) també ens fa veure que els viatges duraven més d'un dia. Per anar de Barcelona a Manresa calia fer nit pel camí i, per aquesta raó, era important l'existència d'un hostal.

Finalment, Josep Rosell (23) fa una mena d'inventari dels principals camins de Sabadell des de l'època romana i ens detalla els camins ramaders coneguts com els "oficials".

Amb tot això creiem que el noi haurà treballat els aspectes més importants que configuren i donen vida al territori.

Tècniques

Aquí utilitzem sobretot tres tipus de tècniques.

— Localització en el mapa: Treballem amb els nois la lectura del mapa. Cal que entenguin el significat dels colors del relleu i que sàpiguen fer una lectura deductiva del mapa (proximitat dels rius, terres no gaire altes, proximitat als nuclis de població).

No pretenem l'elaboració d'un mapa amb exactitud, sinó que apliquin els criteris de localització que han deduït, a tot el Vallès. Valorem l'aplicació dels criteris més que no pas l'exactitud del mapa. Ha de quedar molt clar que gran part del mapa l'hem inventat. Només respon a la realitat d'una forma aproximada quant a la perspectiva general, i no hi respon gens pel que fa a la localització concreta de les masies que ells hi col·loquin.

(21) A. Ponz. *Viaje de España*, Tom 14. Madrid, 1788; pàg. 117.

(22) S. Cardús. *L'Hostal de la Barata. Butlletí del Club Pirinenc de Terrasa*. 1. (1925/juliol-agost), nº 11; pàg. 155.

(23) J. Rosell. *El rodal de Sabadell*, pàgs. 154-155 i 157.

L'altre treball de mapa és la comparació dels camins reals en mapes fets a l'època corresponent. La dificultat resideix en el tipus de mapa, com ja hem explicat al citar el material, no pas en el tipus de tècnica. Pensem que és un treball que es pot fer a 7è. i a 8è.

— Lectura de la imatge a partir de la observació de les fotografies. Tècnica que es pot aplicar molt aviat.

— Comentari de text. Aquest tipus de comentari els exigeix una síntesi de tots els textos que han de plasmar en un dibuix. Aquest tipus de treball, així com el realitzat en l'exercici 5, pensem que desenvolupa l'imaginació i ajuda al noi a traslladar-se en el temps passat. Tècnica relativament senzilla, però que donada la quantitat de textos que han de sintetitzar la posaríem a 7è.

L'altre tipus de text que treballem l'han de reflectir en un plànol. Considerem que a nivell de tècniques d'aprenentatge està inclosa en l'apartat anterior.

EXERCICI 1

Localització dels masos del Vallès Occidental

Per a poder imaginar quina panoràmica oferia el Vallès Occidental us convidem a fer una espècie de joc. Les regles d'aquest joc són les següents:

Observeu el mapa del Vallès Occidental i fixeu-vos-hi:

1. Els triangles que teniu senyalats al mapa són masies molt antigues, de les quals, o en queda tot el mas sencer o en queden les ruïnes. D'alguna manera o altra ens confirmen que en aquest lloc hi havia un mas. D'aquests masos també en sabem els noms i corresponen al llistat que teniu a continuació.

2. El municipi que tenim més complet és el de Palau Solità (Palau de Plegamans), només ens queden per localitzar-ne dos masos.

3. Encara que suposem que hi havia masos per tot el Vallès, no els podem localitzar, perquè no en tenim prou referències. Procurarem imaginar-nos on podien estar situats.

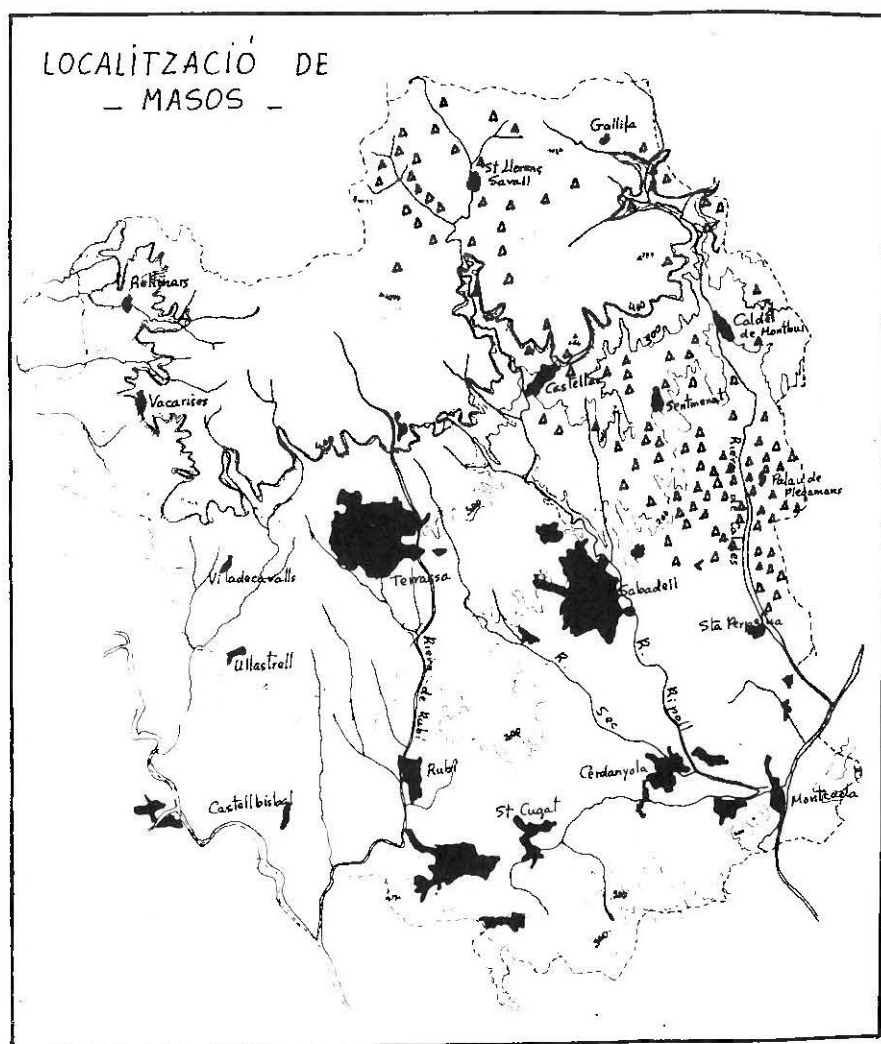
4. Fixeu-vos a quins llocs estaven els que coneixem:

- a la plana o a la muntanya
- prop o lluny dels rius i rieres

- prop o lluny dels nuclis de població (molt més petits que actualment). Al bell mig del poble generalment s'hi troba la parròquia o l'església.

5. Tingueu en compte de distingir els masos que hem pogut localitzar al mapa i els que no hem localitzat però que sabem que han existit. Penseu també que no tots els que falten existiren al segle XVII, per bé que també sabem que més de la meitat sí que hi eren.

6. Tingueu molt en compte i molt clares les regles del joc. Senyaleu al mateix mapa, però amb un altre color, els masos que suposeu que tenia el Vallès als segles XVI, XVII i XVIII.

Tingueu molt present que aquest mapa és inventat. Només són reals les masies senyalades amb un triangle.

Procureu no oblidar la distribució aproximada dels masos: us anirà bé per fer el treball que us demanarem més endavant.

MASOS DE PALAU DE PLEGAMANS (PALAU-SOLITÀ)

Localitzats al mapa:

● Puiggoniol	● Boada Vell
● Falguera	● Hostal del Fum
● Figueres	● Gibert
● Torrents	● Aiguadé
● Padró	● Sors
● Gordi	● Blau de la Torre
● Aaromon	● Duran
● Cortés	● Faló
● Cerdà	● Pau
● Arcès	● Riera
● Pabana	● Real
● Borrell	● Cladelles
● Peret	● Pau Mas
● Viola	● Burgès
● El Molí	● Perera
● Casa Nova del Joan	● Vails

(Elaborat a partir de les dades de E. Busquets: *Plegamans. Una història de deu segles*, pàgs. 197-211.)

MASOS DE SENTMENAT

Localitzats al mapa:

● Canyameres	● Padró Solanet
● Capella	● Palau-Ginestera
● Castellet de Guanta	● Perich
● Cladelles	● Ramoneda
● Fritós	● Riera
● Mas	● Rossinyol
● Monllor	● Roure
● Germà Monllor	● Bigas
● Morera	● Turull
● Vaygual	

(Elaborat a partir d'E. Serra. *La societat rural catalana al s. XVIII: Sentmenat*, pàgs. 301-302-303.)

MASOS DELS TERMES DE CALDES, SENTMENAT, CASTELLAR I PALAU DE PLEGAMANS NO ESMENTATS ABANS

Localitzats al mapa:

- Aguilar
- La Borda
- Artigues
- Anzina
- Can Baió
- Berenguer
- Sa Bruguera
- Cabot
- Cadafalch
- Can Camp
- Camproca
- De la Capella
- Carreras
- D'en Cisa
- Sa Cova de Rovinyó
- Domènech
- Gibert
- Llobet
- Del Mas
- Pedró
- Prat
- Puig Oriol
- Queraltó
- Soler
- Viver

Elaborat a partir de les dades d'E. Moreu Rey. *La Rodalia de Caldes de Montbui, Repertori històric de llocs i de persones.*

MASOS DE SANT LLORENÇ SAVALL

Localitzats al mapa:

- Agell
- Angel
- Agramunt
- Baiols
- Barroer
- Busquets
- Coll-Moner
- Comabella
- Comachan
- Daví
- Dalmau
- Ferreret
- Genescà
- Muntada
- Oliveres
- Pregona
- La Roca
- El Romeu
- Rossinyol
- Casa Salví
- Can Sallent
- La Serra
- Valls
- Vilaterçana
- Vilardell

(Elaborat a partir de Ll. Vergès Solà. *Foranies i altres coses de Sant Llorenç Savall.*)

RESUM DEL NOMBRE DE MASOS PER TERME

— Palau de Plegamans

localitzats	32
no localitzats	2

— Sentmenat

localitzats	19
no localitzats	27

— Caldes de Montbui, Palau de Plegamans i Sentmenat no esmentats abans

localitzats	25
no localitzats	137

— Sant Llorenç Savall

localitzats	25
no localitzats	80

EXERCICI 2

La masia per fora

En aquest exercici observaràs unes quantes fotografies de masies del Vallès. Encara que la forma externa varia d'unes a altres, totes tenen unes característiques comunes.

A les fotografies trobaràs alguna d'aquestes característiques.

Treball que cal fer

1. A la fotografia nº 1 fixa't sobretot en l'era que està situada darrera la casa i en les dependències que estan a tocar de l'habitatge (són els corral i les pallisses).

A la nº 2 fixa't en la muralla que rodeja la casa, en la porta que la tanca i en els pisos que té. Al tercer pis hi ha les golfes.

Al nº 3 observa el pati interior de la masia, espai que està situat entre la porta d'entrada i la muralla que protegeix la casa.

Al n.º 4 observa especialment la torre de defensa. Fixa't en el matacàs situat a la part alta de la torre, i en les espitlleres. Fixa't també en els xiprers. Aquests arbres eren senyal d'hospitalitat, servien perquè el viatger sabés si podia entrar a la masia a beure, menjar o dormir.

Al n.º 5 tens el detall d'una porta d'entrada al recinte emmurallat. Aquesta porta tancava la muralla.

En totes les fotografies fixa't en la forma de la teulada, en la forma que tenen les portes i finestres i en els pisos d'alçada.

2. Un cop feta l'observació fes una síntesi de l'aspecte exterior que tenien les masies del Vallès. Pots referir-te als elements comuns a totes elles i als elements particulars d'algunes.

1. Torre Canonja

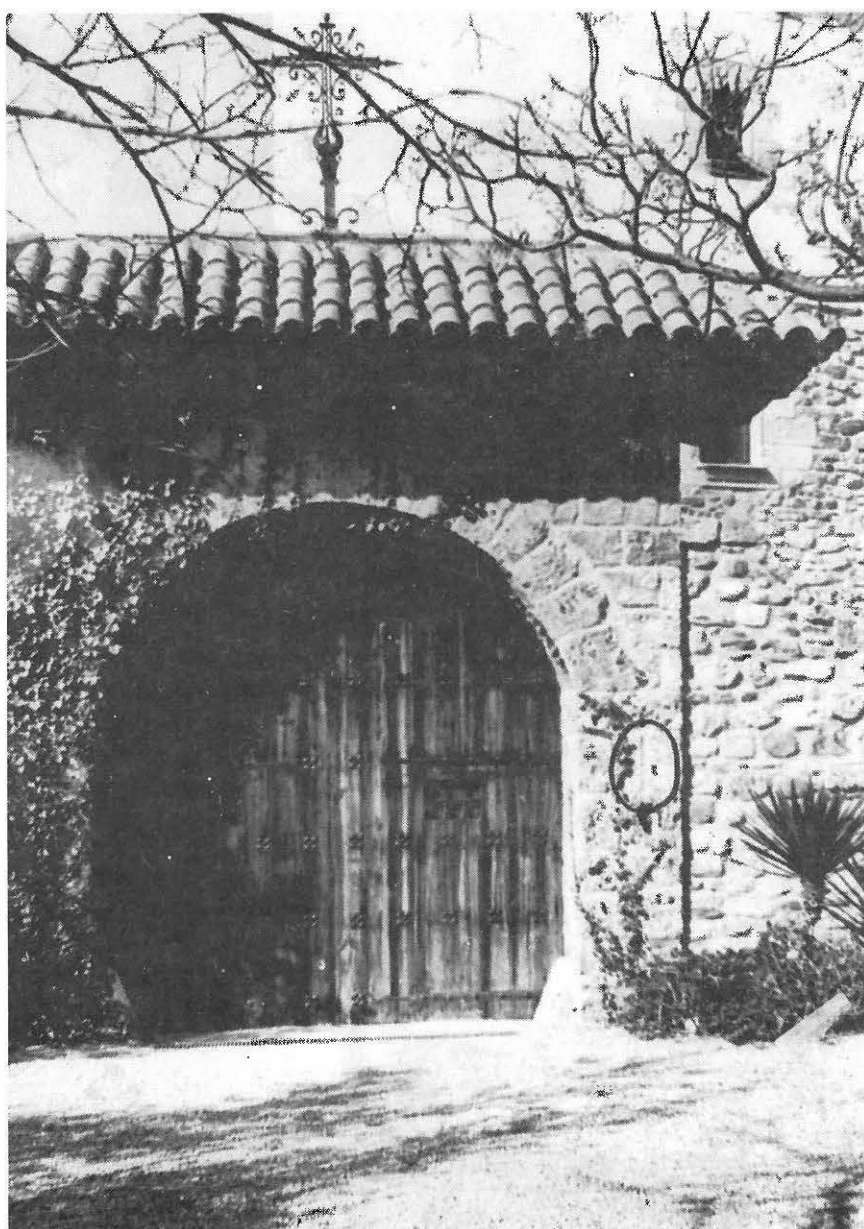
2. Can Rull

3. Can Ustrell. Entrada actual i pati.

4. Can Ustrell. Perspectiva general

5. Porta de la muralla. Espitlleres

Estudi de la masia

Totes les masies de Catalunya tenen una distribució de l'espai interior que s'assembla, i també tenen una arquitectura força igual. Suposo que ja te n'hauràs adonat amb l'observació de les fotografies. J. H. Elliot ens ho explica prou bé en el text següent.

Treball que cal fer

1. Busca al diccionari totes les paraules que no entenguis i escriu llur significat.
2. A partir d'aquesta descripció fes un plànol d'una masia. S'ha de veure la distribució de l'espai de cada planta i el tipus de mobiliari o d'utilització que se'n feia de cada dependència. Per a distribuir el mobiliari fixa't en les fotografies.
3. Observa les fotografies de l'interior de la masia.

LA MASIA

“Les cases aïllades eren i són característiques a Catalunya. Aquestes cases són les masies que han estat cultivades pels masovers durant segles i segles.

Es feien de pedra i servien tant de fortalesa com de casa de camp. Algunes d'elles tenen una torre fortificada per a defensarse. La forma externa de la masia és diferent segons l'època en què la van construir i segons la comarca on estigui situada.

L'entrada ocupa tot el llarg de la casa. S'hi guarden les eines de treball. A l'esquerra hi ha l'estable i el celler i a la dreta la cuina.

Al fons de l'entrada hi ha l'escala que duu al pis superior, on hi ha una gran sala central. Hi donen totes les portes de les alcoves.

A vegades tenen un tercer pis on hi ha les golfes”.

(Adaptació d'un fragment de J. H. Elliott. *La Revol'ta Catalana*, pàgs. 26-28.)

EXERCICI 3

MOBILIARI I ESTRIS DE LES MASIES

Observa bé les fotografies. T'ajudaran a imaginar-te com eren aquestes cases per dins. A les fotografies del 1 al 7 hi tens la cuina amb la xemeneia i els diferents estris.

Has d'observar:

- Nº 1 La xemeneia que ocupa gairebé tota la cuina, els clemàstecs que pengen sobre el foc i el llum d'oli que penja del sostre.
- Nº 2 Els estris de cuina que són penjats a la paret, el banc dels càntrirs i la taula llarga.
- Nº 3-4 El forn per a coure el pa i les pales de fusta per posar i treure el pa del forn. Normalment el forn està situat dins de la xemeneia.
- Nº 5 Detall dels clemàstecs que aguanten una olla sobre el foc.
- Nº 6 Detall del banc escó. Aquest tipus de banc és molt corrent a les masies. Es col·loca davant de la llar de foc.
- Nº 7 Tina per guardar líquits i grans.

A la fotografia nº 8 hi ha la perspectiva de la sala del primer pis: observa la caixa de núvia que està a l'esquerra i els festejadors que estan al peu de la finestra.

A la fotografia nº 9 hi ha una part d'una habitació. Fixa't en el tipus de mobles que es veuen.

1. Can Ustrell.
Xemeneia

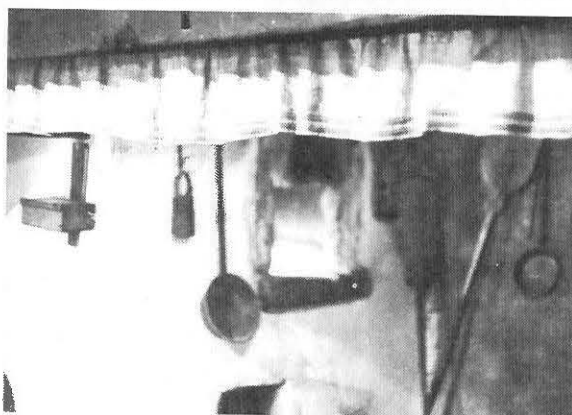

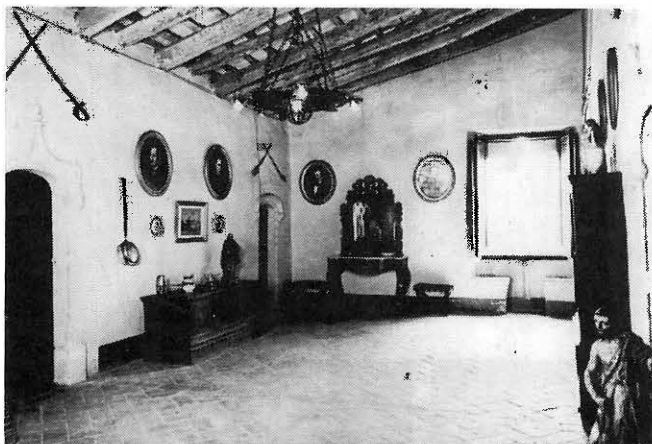
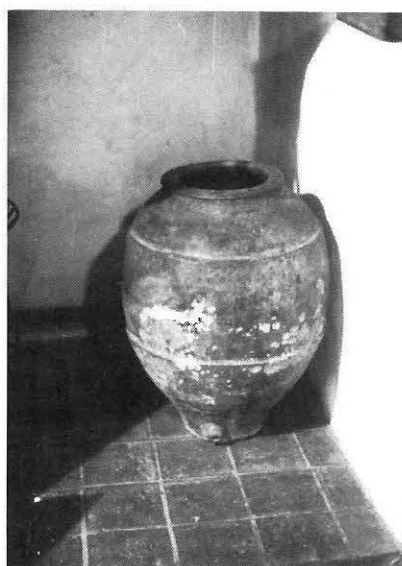
2. Estris de cuina.
Can Ustrell

3. Cuina de Can Deu.
Forn del pa.

4. Can Deu. Pales de pastar
i forn del pa.

5. Clemàstecs i olla.

- 6. Banc escó.
- 7. Tina per a guardar grans o líquids.
- 8. Perspectiva de la sala del primer pis. Can Ustrell.
- 9. Aspecte parcial d'una habitació. Can Ustrell.

EXERCICI 4

Mitjans de comunicació

Aquests dos mapes fa molts anys que es van fer. El mapa 1 el va fer un senyor anomenat Darnius l'any 1715. Aquest mapa és de tot Catalunya, però nosaltres només n'hem agafat l'ampliació del Corregiment de Mataró., perquè el Vallès pertanyia a aquest corregiment.

El mapa 2 és de l'any 1758. Si el compares amb un mapa d'ara veuràs que Catalunya està una mica deformada. La cartografia d'aquella època no era tan exacta com l'actual.

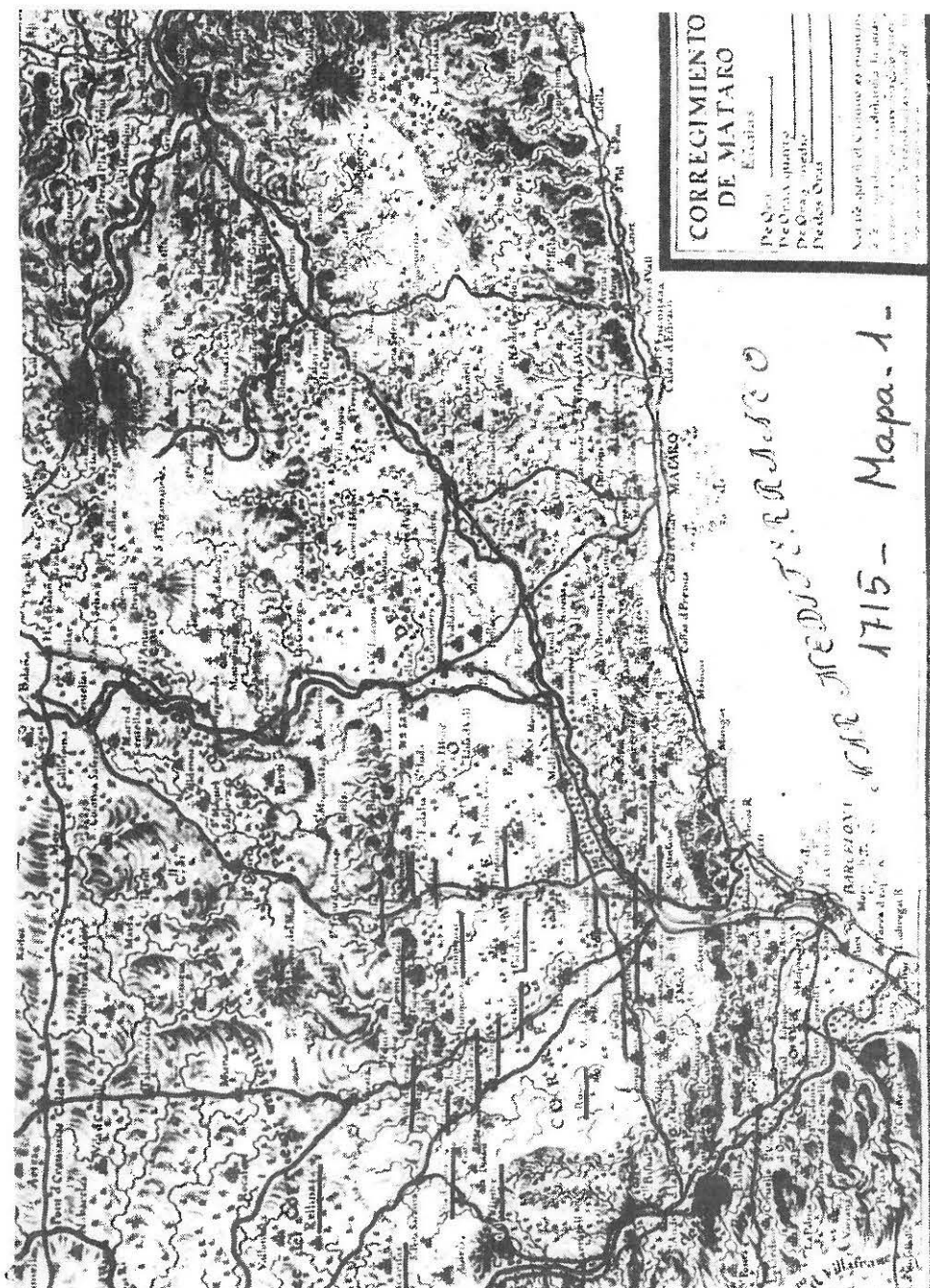
Tant en l'un com en l'altre hi trobaràs errors de localització.

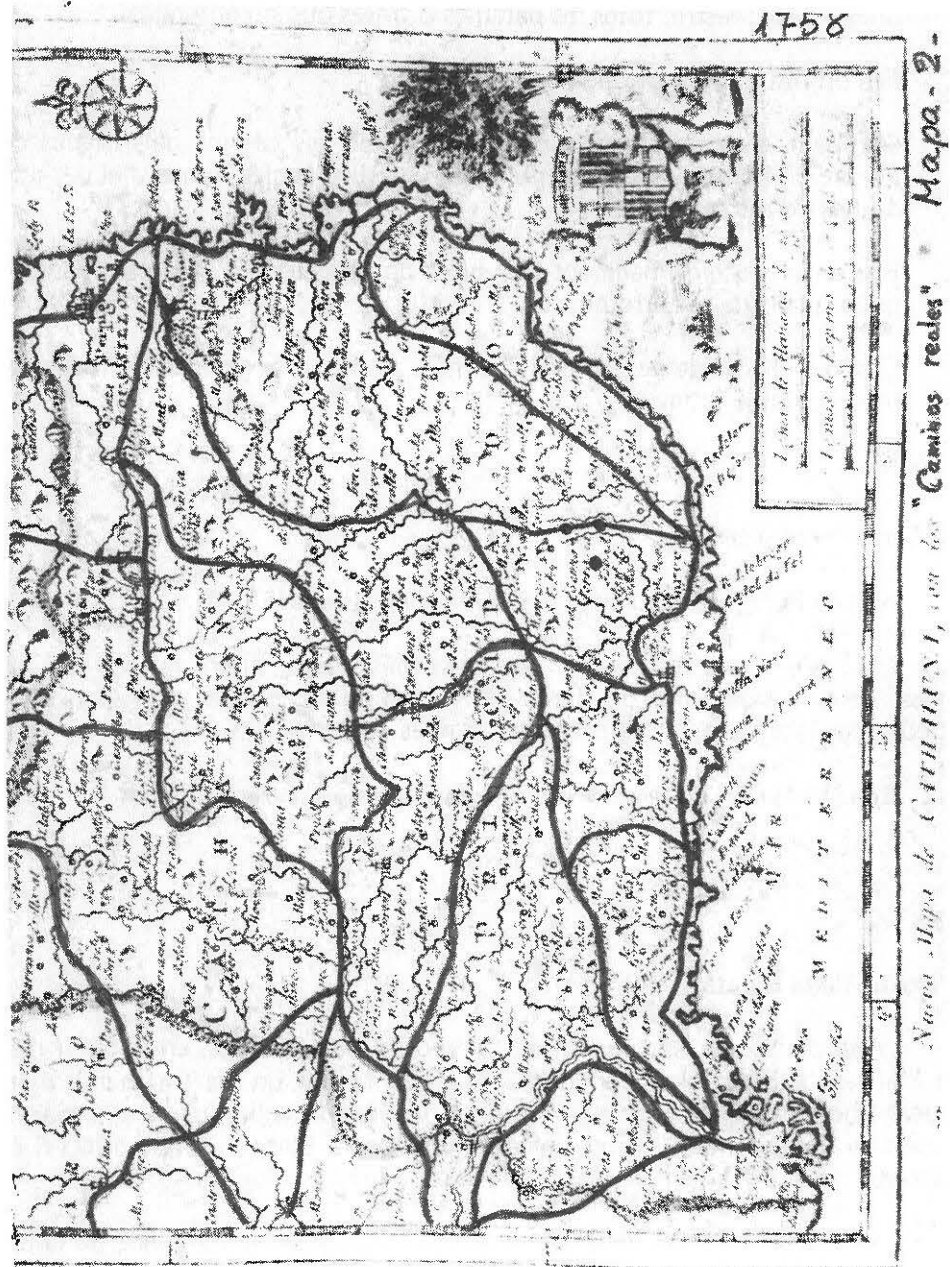
Al mapa 1 tens subratllats els principals pobles del Vallès. Compara'l amb un mapa actual i veuràs on estan els errors de localització.

Malgrat tot, ens servirà per a dues coses: la primera per a localitzar de forma aproximada els camins reals (eren els més importants) i la segona per a tenir una visió aproximada del Vallès.

Treball que cal fer

1. Compara el mapa 1 amb un d'actual i explica el resultat de la comparació.
2. Mira per quins pobles del Vallès passen els camins reals que estan als dos mapes.
3. Segueix els camins reals i digues amb quines ciutats de Catalunya es pot comunicar el Vallès.

EXERCICI 5

La durada dels viatges

1. Llegeix amb atenció els tres textos següents. Busca al diccionari, o pregunta al mestre, totes les paraules o frases que no entenguis.
2. Fes un resum breu de cada un dels textos.
3. Compara els camins reals del text 3 amb els camins dels mapes de l'exercici 4 i escriu-ne les semblances i les diferències. Explica el per què d'unes i d'altres.
4. Fes una redacció imaginant un viatge de Barcelona a Manresa abans de la construcció de carreteres.

Fes una llista de les diferències més importants que hi hauria en el mateix viatge fet avui.

TEXT 1

De Barcelona a Terrassa

Antoni Ponç, viatger valencià del segle XVIII ens diu:

“(…) Vaig anar caminant, per terra més plana, fins a la Vila de Terrassa, distant tres hores de Barcelona i cinc de Montserrat. Vaig veure les acreditades fàbriques de draps i altres gèneres de llana (…).”

(Traducció i adaptació d'uns fragments d'Antoni Ponç. *Viaje de España*, pàg. 117.)

TEXT 2

L'Hostal de la Barata

“Ramon Barata escollí el lloc on avui hi ha la Barata, en el camí real de Manresa a Barcelona, per a establir-hi un hostal on els traguers i mercaders que es dirigien a ambdues ciutats trobessin un lloc per a sojornar-hi durant la llarga ruta. A Josep Barata, amo de la Barata a l'any 1703 li és concedit el Real Privilegi per tenir l'hostal. La instància deia així:

Josep Barata, pagès de la parròquia de Matadepera, possessor de la casa anomenada La Barata, situada a la vora del camí real pel qual es va de la ciutat de Barcelona a la de Manresa i altres parts, en la qual casa de temps

immemorial han acostumat los possessors a acollir alguns passatgers, per la incomoditat de no trobar-se en aquell paratge cap hostal, i per ço desitja aconseguir la facultat de tenir hostal en dita casa anomenada la Barata i de vendre en ella pa, vi, carn, ordí, civada i tot lo necessari per als passatgers, i així mateix tenir fleca i taverna en dita casa amb la privativa que cap altra persona no puga tenir hostal, fleca ni taverna dins lo dit terme...”.

(Adaptació d'un article de Salvador Cardús. *L'Hostal de la Barata*. Butlletí del Club Pirinenc de Terrassa, nº 11; pàg. 155.)

TEXT 3

Camins antics de Sabadell

“La via més antiga del terme sabadellenc és, no cal dubtar-ne, la romana de Cadis a Roma, la qual passava per Arraona. Sembla, tanmateix, que ella donà la vida al poblat ibèric de la Salut, descobert fa uns anys i valoritzat per les troballes que hi han estat fetes. No gaire apartades d'aquell poblat i travessant la serra de Sant Iscle, com l'anomenaven aleshores, hi passaven també els camins de Caldes a Sant Cugat i el de Granollers al mateix poble vallesà; ambdós de molta importància per unir l'un la vila dels banys, de molta anomenada en aquelles llunyanes èpoques, amb el Castre Octavià.

L'artèria principal que donava més tràfic al petit agrupament iniciat per allà el segle onzè, era el camí anomenat de muntanya i més conegut pel de Manresa a Barcelona. Aquesta via, quan era a la capital de la comarca del Bages, es bifurcava cap a la conca del Cardoner i cap a la del Llobregat, per on anava a Berga i els Pirineus. De tots els camins esmentats fins ací, és el que guarda més trossos sencers i, per tant, el que ofereix un testimoni més fidel. De Barcelona a Sabadell seguia un traçat molt semblant a l'actual carretera, puix que passava pel coll de Montcada, la Farigola, Barberà i, tot travessant la nostra ciutat, feia cap a Matadepera, la Barata, coll del Daví, Pont de Vilumara i Manresa.

Per bé que passi allunyat de la ciutat, no pot mancar en aquesta relació el camí conegut el nom de Camí dels Monjos, el qual posava en comunicació els dos cenobis de més renom del Vallès.

Aquesta via sortia de Sant Cugat i, sempre per la carena, anava a raure, sense travessar cap corrent d'aigua, dalt del cim de Sant Llorenç”.

Camins ramaders

“Els camins anotats com a oficials són cinc. Heu-vos-els ací:

El de Castellar, per la serra de la Salut cap a Ripollet o Santa Perpètua.

El camí vell de Santa Perpètua fins a trobar l'anterior.

Pel cap de la Rambla, carretera avall fins al terme de Barberà.

Pel carrer de Sant Cugat cap a la Riereta i Sant Quirze.

Pel carrer de la Salut, i seguint el camí veïnal, fins dalt de la serra de Can Alzina, per anar cap al cantó de Polinyà.

Com es pot observar per aquesta classificació, els ramats no podien pas seguir el camí recte, sinó que calia passar pel lloc assenyalat com a oficial si volien gaudir de les prerrogatives que la llei els concedia. Els ramats, per anar a Castellar, havien de passar pel camí carener de la Salut, per dirigir-se o venir de Polinyà calia que ho fessin seguint el camí carener de Castellar, per a entrar a Sabadell pel camí de Caldes.

Aquests són els camins més importants i antics que els nostres avant-passats havien de recórrer a peu o en cavalleria per a traslladar-se a alguns pobles veïns".

(Recull de fragments de Josep Rosell. *El Rodal de Sabadell*, pàgs. 154-155 i 157.)

EXERCICI 6

Com era el Vallès?

Abans de llegir els textos us en farem la presentació.

El text 1, de fra Miquel Agustí, fou escrit l'any 1617. L'autor recollí en un llibre els principals costums i tradicions de conreu dels camps catalans. Són una colla de recomanacions dirigides a tots aquells que fossin o vulguessin ser pagesos.

Els textos 2 i 3 estan escrits per Francisco de Zamora que fou un viatger important del segle XVIII.

Zamora escrigué el diari dels seus viatges, en què descriu el que creu interessant dels llocs per on passa. Com podeu veure, els llibres de viatges són una eina útil per a l'estudi de la història.

El text 4 és un poema a la casa pagesa escrit per Mn. Ramon Garriga, que visqué a Cerdanyola. El poema és molt més llarg, però tot ell dedicat a la masia. Mn. Garriga és un home que estima les nostres masies i els dedica aquest poema.

Treball que cal fer en grup

1. Llegiu els quatre textos amb molta atenció. Subralleu i busqueu al diccionari les paraules que no entengueu.
2. Comenteu els textos i feu el guió de cada un d'ells. Heu d'haver-ne entès totes les frases.
3. Pinteu dos murals en què hi quedin representades les coses més importants que expliquen els textos:

Al primer s'ha de veure la casa de pagès *orientada* com diu el primer text, amb els camps, els boscos, les basses per a l'aigua, les vinyes, etc. Us seràn útils els textos 1 i 4.

Al segon heu de representar tot el Vallès tal i com penseu que deuria ser. Imagineu-vos on deuriem estar les masies, els camins més importants, què pintareu al voltant de cada masia, on situareu les rieres i els boscos, quins conreus hi posareu...

Us seran molt útils els textos 2 i 3, encara que també us ajudaran els altres dos.

Recordeu tot el que hem treballat fins ara: la localització de les masies i camins més importants, l'observació d'algunes cases de pagès, el treball sobre els mitjans de comunicació, etc.

Heu de representar-hi tots els punts del guió que heu elaborat abans.

4. Cada un de vosaltres farà un poema que expliqui el Vallès dels segles XVI al XVIII.

TEXT 1

Situació de la casa rústica (la masia)

Escrit per Fra Miquel Agustí l'any 1617.

"Situeu la casa al peu d'una petita muntanya, on quedi arrezerada dels freds de l'hivern, de les calors de l'estiu i que no estigui massa exposada als vents...

L'orientació cap al sol ixent, perquè els vents que venen d'aquella part són molt sans (...). El graner estarà a ponent, l'estable al migdia i la cambra del cap de casa tindrà vista sobre el corral, a la principal entrada de la casa sobre l'hort i sobre les terres de major importància.

Prop de la casa, cara al migdia, hi posareu els vivers o les sèquies de l'aigua; l'una per les oques, cignes, ocells i altre bestiar, l'altra per posar a remullar vímechs, cèrcols i altres coses semblants, i per obtenir l'aigua per a la putrefacció dels fems. Un pou, amb dos o tres piques de pedra tallada, servirà per a abeurar el bestiar...

A la part de mà dreta, vers el sol ixent o llevant, tindreu l'hort per a sembrar-hi les herbes i hortalisses necessàries per a casa, i els llegums, cànem, carabasses, melons, cogombres, carxofes, flors cloroses i els arbres fruiters. També hi podeu acomodar les abelles...

Entre la part de migdia i septentrió hi col·locareu els camps per a sembrar el gra i entre septentrió i ponent hi plantareu els arbres que produeixen fruita i llenya.

A la part del migdia, en els llocs més elevats, hi plantarem la vinya''.

(Adaptació d'uns fragments de Fra Miguel Agustí. *Llibre tercer dels Secrets de l'Agricultura*, pàgs. fols. 143 vers, 144 recte i 147 vers.)

TEXT 2

La masia de la Barata de Matadepera

Descripció feta per Francisco de Zamora l'any 1786.

''La masia de la Barata està situada al camí real de Barcelona a Manresa. La casa és gran i està edificada al centre de la propietat. Disposa de boscos i pastura per als animals. Conreen tota mena de fruita i verdures necessàries per a la casa. Sembren pins pinyoners a les terres que no serveixen per altra cosa.

Aquesta casa té tots els instruments necessaris per a l'agricultura, premses per a l'oli, i altres coses que semblen més pròpies d'un poble que d'una casa.

Aquesta casa, que posseïa una gran propietat, fa cultivar algunes terres a d'altres famílies, amb la condició de construir-se la casa, enmig de les terres que cultiven, habitar-la sempre i pagar la part de collita corresponent''.

(Traducció i adaptació d'uns fragments de F. de Zamora. *Diario de los Viajes hechos en Cataluña*, pàgs. 10-41.)

TEXT 3

Paisatge del Vallès

Descripcions fetes per F. de Zamora els anys 1786, 1787 i 1789.

“(…) Des de la serra de Collserola es veu tot el Vallès, amb una multitud de pobles i cases rurals. Al fons es descobreixen les muntanyes de Montserrat, Sant Llorenç del Munt i altres pics elevadíssims...

Les terres situades entre les dues serralades estan recorregudes per multitud de rieres... Són unes 18 ó 20 i a l'època de les grans pluges, és tanta l'aigua que porten que el territori del Vallès està molt exposat a les inundacions.

Per evitar el mal que puguin fer aquestes inundacions, es planten files d'arbres als marges de les rieres...

Des de Montcada a Sabadell, passant per San Cugat, veiem els pins pin-yoners i les vinyes que conreen els pagesos. La vinya està molt avançada al Vallès, en alguns pobles en fan aiguardent per embarcar...

Totes les cases de pagès tenen els seus ramats de xais, porcs, galls d'indi, etc... Els guarden les dones.

Els camins ramaders són petits però d'una gran utilitat i hi transiten molts caps de bestia.

Des de Palau-Solità i Plegamans a Caldes de Montbui es troben oliveres, vinyes, cànem, blat i fruiters.

Aquest pobles estan pròxims a una riera i gaudeixen de regadiu”.

(Traducció i adaptació d'uns fragments de F. de Zamora, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, pàgs. 32-37-54-55-114-268-269-277.)

TEXT 4

Cant a la casa pagesa

“Com eres bonica allà en ma infantesa
la vella masia, la casa pagesa,
quan jo t'hi sabia defora poblat
enlità de la plana, lluny de la ciutat!
Sembla encara et vegi al peu del fondal

rústega i morena, el xiprer al portal
 i la fumerola de la xemeneia
 que la tramuntana sempre l'escabeia,
 cabellera blanca de l'àvia padrina,
 que dalt la teulada posa caputxina,
 caputxeta verda d'eura i crespínells
 fins arran del porxo guarnit de clavells.
 Té les arrecades fora els finestrons,
 rastells de panotxes i de tomacons,
 i al vol de sa falda tota ramejada
 quin esplet de vinyes i d'horta gemada!
 Perers i pomeres per damunt les tanques
 feixugues de fruita repengen ses branques.
 Giponet florit,
 de massa cenyit
 se li ha descordat;
 treu enfora el pit
 —un paller daurant—
 un paller que és or entremig les roses
 i blancors de lliris i de bromeroses.
 L'avi magraner com s'hi enrialla!
 Per veure'l millor salta la muralla,
 i el badabadoc tot s'emmeravella
 d'aquells gira-sol qui fa la rodella
 prop la clavellina al brancal del pou.
 Al voltant de l'era mouen enrenou
 lloques mainaderes, polles ponedores,
 i el gall llavorer tot cantant les hores
 rumbeja sa cresta roja com un llamp;
 les oques blanquegen dintre el verd d'un camp;
 els coloms revolen entorn la taulada
 que hi canta el puput amb la cresta alçada;
 els pardals espolsen l'or de les garberes
 que els novells xerriquen dins les pardaleres;
 dansen les falzies amb els roquerols
 i la cabra motxa dringa picarols
 que li fa dentera l'àuria ginestera,
 toia de claror baix la torrentera,
 prop la font que brolla sota un cobricel
 de flor de ridorta i de xucalmel.
 I minva la tarda que el sol ja se'n va...".

(Poema de Mossèn Ramon Garriga, composició premiada amb la flor natural als Jocs Florals de 1921. Publicada a la *Guia excursionista a les masies del Terme de Cerdanyola*", pàgs. 8-11.)

2.—Evolució demogràfica

Material. Tècniques. Exercicis

No disposem de gaires estadístiques per tal que els nois puguin observar detingudament el pas del cicle demogràfic antic al cicle demogràfic modern. Però pensem que tenim material prou il·lustratiu perquè puguin aproximar-se al seu estudi.

Les dades recollides per Josep Iglèsies ens han permès d'elaborar un quadre en el qual es pot comprovar el lent creixement que experimentà la població catalana des de 1497 a 1719 (24), així com la forta empenta que féu des de 1719 a 1787 (25-26).

Per altra banda, Salvador Cardús (27) ens ofereix uns textos sobre la pesta de l'any 1615 referits a Terrassa, que ens permetran d'introduir els nois en la problemàtica del cicle demogràfic antic, on una de les causes més importants de les grans crisis demogràfiques fou la pesta.

Pel que fa a la immigració francesa recollim la cita que ens ofereixen J. Nadal i E. Giralt respecte a la presència dels francesos a Terrassa. Pensem que és un text interessant tant pel que fa al nombre de francesos que cita, com al fet de tenir un carrer que recollí aquest fet històric (28).

Tècniques

La tècnica predominant és l'elaboració de gràfiques. La primera presenta poca dificultat i la podem fer ja a 6é. La segona la fariem sobre quadres (10 x 10) en els cursos baixos i amb percentatges a 8é. (Els nois no treballen proporcions fins a finals de 7é).

L'altra tècnica que es treballa és el comentari de text. Cal que analitzin el text per entendre les característiques i conseqüències de la pesta i que el relacionin amb les gràfiques anteriors per a poder deduir quines conseqüències tenia la pesta en el creixement demogràfic d'aquests segles.

(24) J. Iglèsies. *El Cens del Compte de Floridablanca: 1787*. Ed. Fundació Vives Casajuana. Barcelona, 1969; pàgs. 9-112.

(25) J. Iglèsies. *Estadístiques de població de Catalunya 1er Vicenni del s. XVIII*. Ed. Fundació Vives Casajuana. 3 vol. Barcelona, 1974.

(26) J. Iglèsies. *El fogatge de 1553*. Ed. Fundació Vives Casajuana. Barcelona, 1979.

(27) S. Cardús. *Terrassa durant la guerra separatista dita dels Segadors*. Ed. Fund. Soler i Palet. Terrassa, 1971; pàgs. 157-158-212.

(28) J. Nadal-E. Giralt. *La population catalana de 1553 a 1717*. S.E.V. P.E.N., 1960; pàg. 59.

El mateix treball han de fer per entendre el text de la immigració francesa.

EXERCICI 1

La densitat de població

Des del segle XV fins al segle XVIII podeu observar que la densitat de població ha anat en augment. També veureu que en alguns anys quasi no augmenta, això pot significar que hi va passar alguna cosa que impedí el creixement de la població.

En aquest primer exercici comprovareu el ritme de creixement de la densitat de població.

Parleu-ne amb el mestre o consulteu algun llibre i procureu esbrinar què és el que passava.

Treball que cal fer

1. Fes una gràfica de barres que et permeti de veure l'evolució de la densitat de població des de 1497 a 1787.
2. Fixa't en les següents qüestions i escriu el que en penses:
 - a) Quina diferència hi ha en la densitat de població des del 1497 fins al 1719? Fixa't també en els anys que han passat.
 - b) Observa l'augment de la densitat des del 1719 al 1787. Quants anys han passat? Quan ha augmentat la densitat de població?
 - c) Entre quins anys ha estat l'augment més important? En quin segle s'ha produït el creixement demogràfic més considerable?
3. Representa gràficament l'augment de població des del 1719 al 1787. Recorda que és d'un 83,12 %.
Explica què vol dir que la població ha augmentat un 83,12 %.

EVOLUCIÓ DE LA DENSITAT DE POBLACIÓ DEL VALLÈS OCCIDENTAL DES DE 1497 A 1787

1497	7,5	h/km
1515	8,4	h/km
1553	10,7	h/km
1708	14,2	h/km
1719	14,07	h/km
1787	25,77	h/km

Augment de la població des del 1719 fins al 1787:

Total augment 83,12 %

(Elaborat amb les dades de J. Iglésies. *El fogatge de 1553*.

- *Distribució comarcal de la població catalana a la primera meitat del segle XVI.*
- *Estadístiques de la població de Catalunya. Primer Bicenni s.XVIII. Volumes I, II, III.*
- *Cens de Floridablanca, 1787*).

EXERCICI 2

La pesta

En aquest text Salvador Cardús explica les característiques d'una de les malalties més catastròfiques que es patí fins al segle XVIII.

Treball que cal fer.

1. Llegeix-te el text i procura entendre totes les paraules i frases. Les que et resultin difícils, busca-les al diccionari i les escrius tal com les entens.
2. Fes un comentari del text en què tindràs en compte:
 - a) l'any i el segle que arribà la pesta a Terrasa
 - b) quin tipus de malaltia és (suau, perillosa, fàcil de guarir)
 - c) com s'estén
 - d) quines precaucions prenen els pobles per evitar que la malaltia hi arribés
 - e) per què la gent fugia dels pobles i es refugiava en les vinyes i camps...

f) quines conseqüències tenia per al creixement de la població.

No es tracta de constestar les preguntes, sinó de fer un comentari que expliqui globalment les característiques i conseqüències de la pesta.

TEXT 1

La pesta

“Presagis de pesta.— A primers de setembre els consellers de la vila tenen esment que en certs indrets de Catalunya hi havia indicis certs de pesta. Com a primera providència fan tancar les portes de les eixides de les cases i els portals d’entrada a la vila, només deixant oberts els de la Fontvella i de la Riera i aquests dos amb guardes per a impedir l’entrada de les persones que anessin sense “pòlissa de salut”.

La pesta a Catalunya i a Terrassa.— L’any 1615, la infecció i el dol foren generals a Catalunya. A Barcelona moren 35.000 persones atacades de pesta.

La vila de Terrassa restà de moment indemne. No així alguns dels pobles veïns. A Sant Cugat mateix hi hagué nombroses defuncions. La gent abandonava la població i es recollia en les barraques de vinyes i camps. L’esverament que s’hi produí és innarrable.

L’any 1652 el pestilent contagi comença a la Vila de Terrassa. Amb tres o quatre dies hi hagué gairebé tres-centes persones afectades. Anaren morint-se de tal manera, que cada dia els morts eren dotze, quinze, vint o vint-i-sis i algun dia s’arribà a trenta-set o quaranta”.

(Adaptació d’uns fragments de Salvador Cardús. *Terrassa durant la guerra dels Segadors*, pàgs. 157-158-212).

EXERCICI 3

La immigració francesa

En el text de J. Nadal i d’E. Giralt hi trobaràs alguns dels llocs on s’instal·laren els francesos que emigraven a Catalunya.

Treball que cal fer

1. Llegeix-te bé el text i procura d’entendre totes les paraules i frases.
2. Localitza en un mapa de Catalunya les ciutats i pobles que cita el text.

3. Digueu en quins anys es comprovà la immigració francesa i digueu també a quins segles correspon.
4. Quines foren les causes que portaren els francesos a Catalunya? Busca al llibre de consulta o pregunta-ho al mestre.
5. Per què el carrer St. Pere tenia el sobrenom de "carrer dels Gavatxons"? Que significa "gavatx"?

TEXT 1

Els francesos a Terrassa

"L'existència de colònies franceses, estàn comprovades a Manresa, Torrelló, Terrassa, Navarcles, Tremp, Prat del Llobregat, Reus i Copons.

A Terrassa hi havia, l'any 1558, unes cent cases habitades per francesos, els quals donaren al carrer St. Pere el sobrenom de "carrer dels Gavatxons". El mateix nombre de caps de famílies subsisteixen l'any 1639, endemés de molts fadrins francesos que tenen alguns cabals".

(Adaptació i traducció de J. Nadal-E. Giralt. *La population catalane de 1553 a 1717*. S.E.V.P.E.N., 1960, pàg. 59).

3.— Recursos econòmics i desenvolupament tècnic

Material. Tècniques. Exercicis

Eva Serra (29) ens permet de fer l'estudi de l'evolució dels conreus. Ens dóna l'exemple de Sentmenat, que d'alguna manera ens aproxima a la problemàtica general del Vallès.

Podem veure l'evolució dels conreus des de 1558 a 1729, pel que fa a gra, a les lleguminoses, a la vinya, al canem i al lli. En aquests quadres podem constatar el predomini del blat i del mestall al llarg de tot el període. Pel que fa als llegums, el que predomina és la fava, també al llarg de tot el període.

El 1558 ja trobem vinya a Sentmenat, però la collita és tan minsa que no val la pena tenir-ho en compte (30). No és fins el segle XVIII que les càrregues recollides són considerables (passa de 1'029 càrregues el 1558 a 497'27 el 1715). Per tant, podem assegurar que l'extensió de la vinya no es dóna fins a final del segle XVII o començament del XVIII.

(29) E. Serra. *La societat rural catalana del segle XVII: Sentmenat*. Apèndix-Quadre III; pàgs. 16 i 20.

(30) E. Serra. Op. cit., pàg. 16.

El lli i el cànem també els hem de situar als inicis d'aquest segle. Tenim notícies de cultiu de cànem ja al segle XVI, però no en tenim del lli fins ben entrat el segle XVIII. Sabem per mitjà de F. de Zamora (31) que es cultivava al Vallès un tercer producte industrial, el cardet, producte que es venia als teixidors de draps.

Podem constatar l'existència d'altres productes a partir del contracte de masoveria de l'heretat de Sentmenat feta a Joan Ribera, (32) pagès d'aquell terme. No en sabem l'evolució, però sí la seva presència a la propietat de Sentmenat, l'any 1653.

Amb tot aquest material tenim una visió, diríem que força exacta, de la panoràmica que oferia la propietat de Sentmenat, en concret, que possiblement no deuria ser pas molt diferent de la del Vallès, en general.

Disposem de poc material del Vallès que ens pugui il·lustrar amb detall, sobre el desenvolupament de les tècniques agrícoles. Ens servirem de quatre tipus d'informació: la que trobem al llibre dels Secrets de l'Agricultura (33) quant al conreu del gra, de la vinya i dels horts; la que ens dona Eva Serra (34) per al segle XVII, d'on podem treure, sobretot, les eines que utilitzaven i l'extensió de conreus del segle XVIII. També la que ens ofereix Roser Domènec (35) per al segle XVIII, on trobem els principals canvis de l'agricultura catalana del XVIII, concretament al Vallès. Per treballar aquest últim aspecte també ens seràn útils alguns fragments de F. de Zamora (36).

Anem ara a descriure cadascun d'aquests materials.

Els textos extrets dels llibres dels Secrets de l'Agricultura ens permeten d'estudiar quines eren i com es feien les principals tasques que exigeix el conreu de la terra.

a) Llaurar: Ens explica com es llaurava, en quina època i quantes vegades. En parlar de les vegades (dues com a mínim) ens demostra que els solcs devien ser poc profunds perquè les arades utilitzades encara eren molt rudimentàries. Ens parla també que es llaurava amb mules, bous, vaques o ases; diu també que els que són millors, perquè tenen més força, són els bous.

(31) F. de Zamora. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. pàgs. 41-42.

(32) E. Serra. *Op. cit.* Apèndix. Document nº 15.

(33) F. Miquel Agustí. *El llibre dels Secrets de l'Agricultura*.

(34) E. Serra *La societat rural catalana del segle XVII: Sentmenat*.

(35) R. Domènec Tomasa. *Los arrendamientos de la villa de Tarrasa en el siglo XVIII*. Universidad Autónoma de Barcelona. Juny 1975. Tesina mecanografiada.

(36) F. de Zamora. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*.

b) Afemar: Els fems utilitzats eren de l'estable, d'aquí la necessitat de tenir animals; ens explica quina era la millor època d'adobar el camp. D'aquest fragment, el més important, se'n dedueix el tipus d'adob emprat, que era l'únic que tenien: els fems.

c) Sembrar: Ens parla concretament de la sembra del blat i de la necessitat de netejar el sembrat de les males herbes quan arriba la primavera.

d) Segar: Ens explica quan s'ha de segar, en quin més i a quina hora del dia. El blat segat es posa en garbes que es porten a l'era per a ser batudes.

e) Batre: La batuda es fa a l'era de la casa. Ens explica com s'ha de fer per preparar l'era. Això ens demostra que n'hi havia de terra, que no estaven enrajolades. Les eugues o d'altres animals eren protagonistes de la batuda. Sistema arcaic i lent. Finalment, explica com s'ha de guardar el gra perquè es conservi. Recordem que ha de durar tot l'any fins a la collita següent.

Pel que fa a les vinyes també ens explica com es planten, poden, s'adoben, s'empelten i com es fa la verema, així mateix, per als conreus dels horts, fa una sèrie de recomanacions. Cal assenyalar el sistema de regatge, també molt lent i arcaic.

Finalment presentem una selecció del llistat que fa el P. Agustí sobre la relació que cal que hi hagi entre la sembra i les fases de la lluna.

Tot plegat ens demostra la pervivència d'unes tècniques molt tradicionals i que no ofereixen cap millorament al treball agrari.

De la tesi d'Eva Serra (37) en podem treure, sobretot, una llista dels estris utilitzats.

L'inventari de l'heretat de Vilarassau del 1631 ens permet de veure quines eines es feien servir i a quin lloc de la casa s'acostumaven a guardar.

Aquest inventari i les fotografies que hem fet sobre les eines que ens han estat possible de trobar creiem que seran suficients perquè els nois s'adonin de la situació tècnica del moment estudiat. Completarem aquesta informació amb una visita al Museu Agrícola de la Masia de Can Deu.

Al costat d'aquests sistemes de conreu sumament importants, la mateixa Eva Serra (38) ens aporta uns certs avenços tècnics a l'àrea de Barcelona i als seus voltants, inclòs el Vallès.

(37) E. Serra. *La societat rural catalana al segle XVII: Sentmenat*, pàg. 47.

Ens parla de l'existència de rotacions, que volia dir la supressió del guaret i una millor utilització de la terra conreable. L'estudi s'ha fet sobre 99 parcel·les i les rotacions es fan amb el gra i les lleguminoses. Encara hi ha guarets i terres ermes, però en moltes de les parcel·les estudiades les rotacions sembla que existeixen.

La supressió del guaret ja és un fet al segle XVIII, si més no a les terres del voltants de Terrassa. Així ho afirma Roser Domenech (39) a la seva tesina. I, amb això entràrem ja a estudiar els principals canvis en l'agricultura del segle XVIII.

Tenim material que ens permet de comprovar-ho al Vallès, sobretot a partir de l'estudi del nous establiments que ens ofereix Eva Serra (40). Com podem veure, al quadre hi ha nous establiments que hi són des del segle XVI, però el nombre realment important el podem situar a finals del segle XVII i al segle XVIII.

L'estudi dels nous establiments encara ens permet de veure dues coses més. La primera és que la majoria d'ells són per al cultiu de la vinya.

Fet que ens demostra l'especialització (41) en aquest conreu. La segona és que són fets a parcers, a pagesos o a teixidors (menestrals) (42). Això ens demostra que no és sempre el propietari de la terra qui la posa en cultiu.

Els textos de F. de Zamora ens expliquen com es feia aquesta extensió del cultiu. En un text (43) explica la tala dels boscos al poble de Matadepera, un altre text (44) comenta la preparació de les terres ermes per a convertir-les en fèrtils a la vila de Moià. Encara que Moià estigui fora de la nostra àrea d'estudi ens ha semblat oportú de recollir el text, ja que és una tècnica utilitzada en molts d'altres llocs i, per altra banda, no disposem d'un material semblant per al Vallès.

L'últim canvi, que anota Pierre Vilar, és la intensificació de conreus, sobretot a partir del regadiu. Per il·lustrar aquest fet ens seran útils els

(38) E. Serra. *La societat rural catalana al segle XVII. Sentmenat* pàg. 29.

(39) R. Domènech. *Los arrendamientos de la villa de Tarrasa en el siglo XVIII*, pàg. 58-59.

(40) E. Serra. pàg. 98.

(40) E. Serra. *La societat rural catalana al segle XVII. Sentmenat*. pàg. 98.

(41) E. Serra *La Societat rural catalana al segle XVII. Sentmenat* pàg. 331.

(42) E. Serra. *Op. ci.* Pàg. 340.

(43) F. de Zamora. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, pàg. 38.

(44) P. Vilar. *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Ed. 62. Barcelona, 1966. Volum III, pàg. 332.

textos d'aquest autor (45) sobre l'augment dels regatges a Sabadell i Terrassa. També recollim un text de F. de Zamora (46) sobre els regadius als pobles de Cardedeu. Encara que cau fora de la nostra àrea d'estudi hem cregut interessant adduir-lo per la relació que fa d'uns quants productes de regadiu.

Finalment, i per relativitzar una mica més els avenços tecnològics del segle XVIII, pel que fa a llur incidència en la producció, ens ha semblat útil de presentar una gràfica comparativa de la productivitat en les terres de primera, de segona i de tercera qualitat, i de l'espai que ocupava cada tipus de terra al terme de Terrassa. Roser Domènech (47) ens ofereix aquest material.

Segons aquestes dades les terres predominants encara són de tercera i segona qualitat, per tant, les menys productives. Ens permet de deduir que les millores assenyalades encara són poques i que havien d'afectar poques terres quant a millorament de llurs rendiments.

Tècniques

Es treballen fonamentalment dues tècniques.

1. El comentari de text en el que el mètode utilitzat és divers. En el cas del contracte de masoveria els nois han de fer una selecció dels conreus, que exigeix una lectura detinguda i els ajuda a seleccionar només allò que els interessa.

Els textos sobre el llibre dels Secrets de l'Agricultura té com objectiu, només, preparar la sortida. En aquest treball es demana als nois, una reproducció ordenada del procés del conreu del blat i de la vinya. Procés que es va repetint al llarg de tot el treball, tant en la preparació com en la sortida. Pensem que aquests tipus d'exercicis, així com la classificació de les eines, ajuden a estructurar el pensament dels nois i a ordenar les idees que van adquirint. Els altres textos, tant el de la rotació de conreus, com el de l'extensió i regatges, l'hauran de plasmar en un dibuix que realment il·lustri el text. Cal que sàpiga treure les idees fonamentals que seran les que hauran de dibuixar.

2. La interpretació de gràfiques és l'altra tècnica emprada. La de barres (comparativa) que ja hem fet servir abans i la de percentatges de la qual ja hem parlat algunes vegades a l'altre apartat. No pretenem que els

(45) P. Vilar. *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. VIII. Volum III, pàg. 263-265.

(46) F. de Zamora. pàgs. 46-47.

(47) R. Domènech. *Los arrendamientos de la villa de Tarrasa*, pàg. 59.

nois entenguin els percentatges, només volem que comprenguin l'evolució dels productes.

Primer se'ls demana una anàlisi de cada un dels gràfics i després una síntesi general de tots ells.

En el segon exercici cal que facin primer una lectura atenta del text, per tant, els cal una bona comprensió lectora i després han de seleccionar només els productes. S'han de llegir el text des del punt de vista dels productes que es cultiven. Els exigeix una tria d'aquelles frases que els siguin útils per al treball que estan fent.

Finalment els fem *tornar enrera* (exercici 1) perquè constatin el conreu d'altres plantes per a la indústria.

EXERCICI 1

Evolució de la producció dels conreus: gra, llegums, vi, cànem i lli a la propietat de Sentmenat

Producció de grans:

— Observa el gràfic nº 1

- Quin es el cereal predominant des del 1559 fins al 1681, i del 1682 fins al 1729?
- Busca al diccionari què és el mestall.
- Explica quins són els cereals que predominen, per segles.

— Observa el gràfic nº 2

- Quin és el llegum que predomina al llarg de tot el període?
- A partir de quins anys s'observa una important disminució de les faves?
- Quins són els llegums més importants després de les faves?

— Observa el gràfic nº 3

- En quin any i en quin segle es produeix l'augment més important en la producció del vi?

— Observa el gràfic nº 4

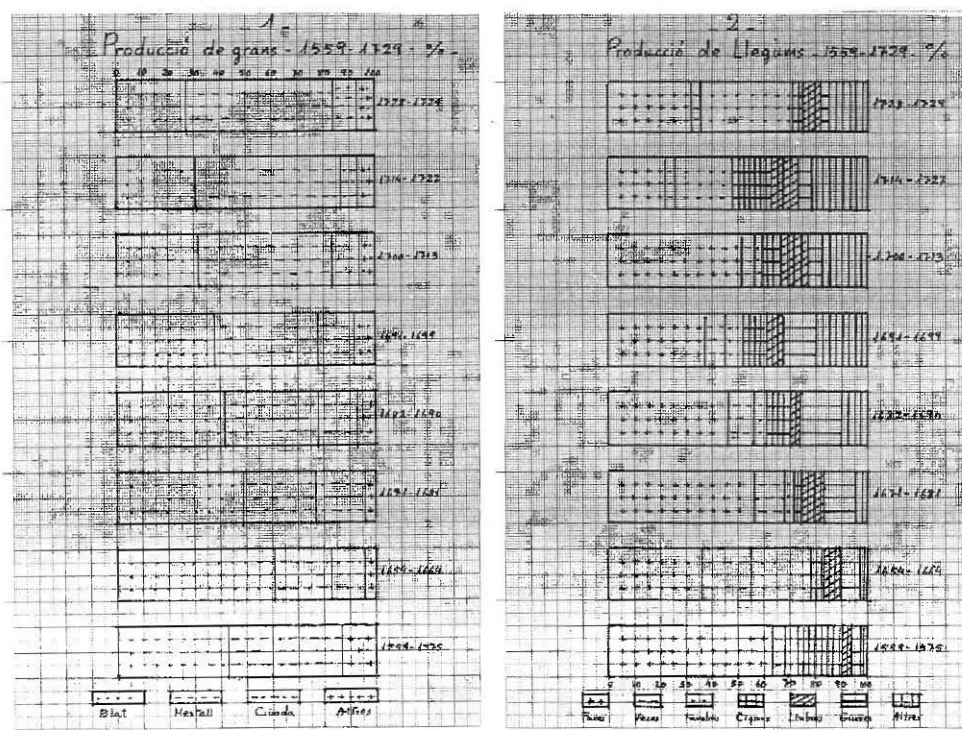
- En quin any i en quin segle apareix la producció del lli?

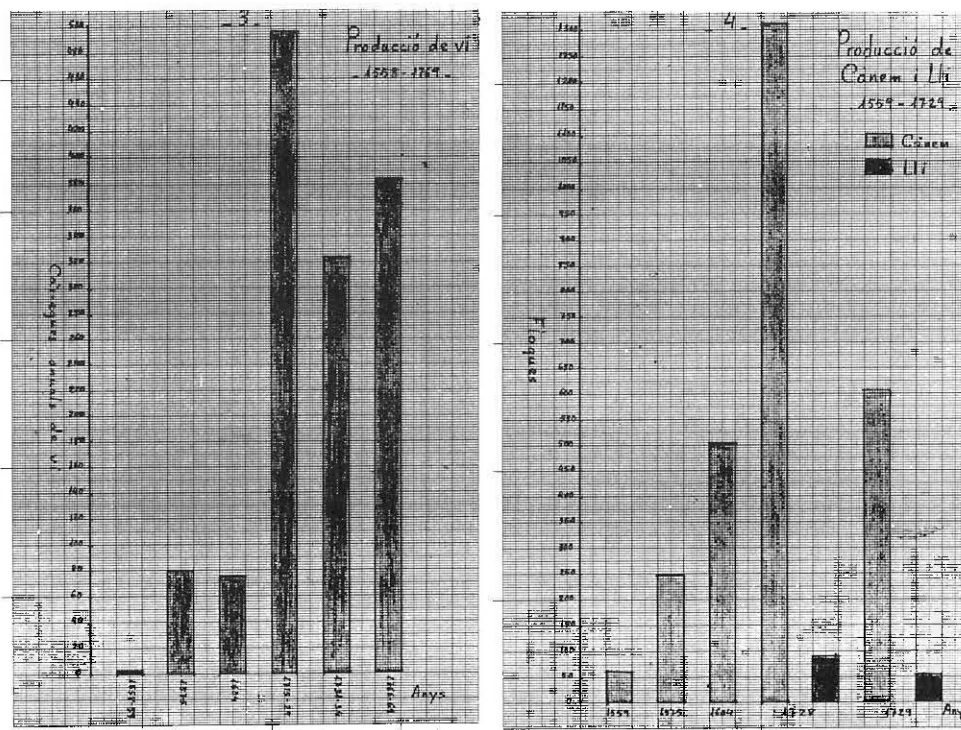
Conclusió

Fes un resum de l'evolució de la producció de grans, dels llegums, del vi, del cànem i del lli a la propietat de Sentmenat.

Hi ha de constar quins són els productes cultivats, quins són els productes més importants i en quins segles es cultivaren.

Fes un dibuix de cada un dels productes que has estudiat.

PRODUCCIÓ DE GRANS A SENTMENAT PERCENTATGE QUE S'HI PRODUEIX DE CADA UN

anys	blat	mestall	civada	altres (1)
1559-1575	42,14	18,84	27,34	11,58
1654-1664	61,14	21,08	14,55	3,20
1671-1681	49,77	28,99	17,96	3,23
1682-1690	42,19	36,60	14,41	7,05
1691-1699	38,46	41,06	11,34	9,09
1700-1713	42,91	42,16	9,03	5,79
1714-1727	31,24	55,79	5,49	7,19
1728-1729	27,23	55,97	9,60	6,19

(Elaborat a partir de les dades d'E. Serra. *La societat rural catalana del segle XVII: Sentmenat*. Quadre III. Apèndix.)

(1) En aquesta columna consta el percentatge de producció de l'ordi, espelta, sègol i mill.

PRODUCCIÓ DE LLEGUMS A SENTMENAT

PERCENTATGE QUE S'HI PRODUEIX DE CADA UN

anys	faves	veces	favons	cigrons	llobins	guixes
1558-1575	63,03	3,11	1,53	3,80	16,92	2,53
1656-1664	35,22	17,37	23,20	2,04	8,82	9,01
1671-1681	55,94	12,75	2,93	2,78	9,06	10,78
1682-1690	46,81	9,71	4,88	7,18	4,28	16,08
1691-1699	38,24	7,03	7,58	8,88	5,30	10,61
1700-1713	51,91	4,56	1,15	8,54	8,76	6,80
1714-1727	23,13	2,92	23,53	14,22	9,57	4,38
1728-1729	34,53	1,67	35,25	0,83	7,01	1,48

(Adaptació d'Eva Serra. *La societat rural catalana del segle XVIII. Sentmenat*. Quadre III, Apèndix.)

PRODUCCIÓ DE VI QUANTITAT DE CÀRREGUES ANUALS

1558-59	1,029
1575	80,—
1604	76,—
1715-29	497,27
1731-34	322,32
1766-69	384,25

PRODUCCIÓ DE CÀNEM I LLI EN LLOQUES

anys	cànem	lli
1559	60,—	—
1575	249,30	—
1604	507,—	—
1728	1328,—	96,—
1729	690,—	51,—

(Elaborat amb les dades d'Eva Serra. *La societat rural catalana del segle XVII. Sentmenat*, pàgs. 16-20.)

EXERCICI 2

Altres productes conreats a Sentmenat i al Vallès

En aquests dos textos trobaràs els productes més importants que es cultiven a Sentmenat. T'expliquen també quins eren els productes conreats al Vallès Occidental.

Treball que cal fer

El text nº 1 és un contracte de masoveria en el qual hi ha els tractes que feren el masover i l'amo l'any 1653. Però el que ara ens interessa no són pas els tractes, sinó els conreus que hi havia.

Llegeix-te el text amb molta atenció i fes una llista de tots els productes que esmenta. Al costat del nom de cada producte fes-hi el dibuix que hi correspongui.

El text nº 2 és de Francisco de Zamora, viatger que ja coneixes. Aquí ens explica que els pagesos cultiven "cardet" entre les vinyes.

Busca al diccionari el significat d'aquesta paraula i fes-ne un dibuix.

Per què et sembla que són d'utilitat els cardets? Per què els venien als teixidors de draps?

Recorda què vares fer a l'exercici nº 1 i escriu els tres productes que es cultivaven per a la indústria tèxtil.

TEXT 1

Contracte de masoveria de l'heretat de Sentmenat feta per Francesc de Sentmenat a Joan Riera del mateix terme. 17-VIII-1653.

Pactes amb què es dona l'heretat del Castell de Sentmenat a Joan Riera, pagès, a 17 d'agost de l'any 1653.

- De tots els grans i de qualsevol altra llavor que en ella se sembrarà n'haurà de donar la quarta part...
- Podrà sembrar una quartera de faves, sense pagar res d'ella, si en sembla més, haurà de pagar el que està convingut per als altres grans.
- De tot l'oli que es collirà, tindrà l'obligació de donar-ne una part de cada tres i també tindrà obligació de donar una càrrega d'oliva verda i mitja càrrega d'oliva negra que siguin bones per a salar.

- Donarà palla per a quatre cavalcadures, després de treure la que necessiti per a alimentar un parell de boques i una cavalcadura.
- Haurà de donar la verdura i hortalisses que hauran de menester al castell, quan hi hagi els senyors...
- A l'hort haurà de plantar-hi 25 fruiters cada any i empeltar-los de bones fruites.
- Haurà de donar la tercera part de les nous i ametlles i guindes...
- Se li donarà la vinya de la Riera perquè la cultivi a ús i costum del bon pagès.

(Adaptació del contracte de masoveria. Document nº 15 de l'apèndix de l'obra d'E. Serra. *La societat rural catalana del XVII. Sentmenat*).

TEXT 2

“(...) Tornàrem a Barcelona passant per l'antiga vila de Terrassa, veient, per aquest camí, el cardet, que crien entre les vinyes i també en camps separats, per a vendre'l als teixidors de draps”.

(F. de Zamora. Adaptació i traducció d'un fragment del llibre *Viajes hechos por Cataluña*, pàgs. 41-42).

EXERCICI 3

Visita al Museu de Can Deu Preparació de la sortida o visita

Comentari de text sobre el conreu de la terra

Aquests textos foren escrits per Fra Miquel Agustí l'any 1617. Recordeu que aquest llibre recull les formes de conreu del segle XVII català.

Aquí hi ha quatre textos, el text nº 1 explica tot el procés del conreu del blat; el text nº 2, del conreu de la vinya, el nº 3 explica com es regaven els horts, i el nº 4 és un inventari de les eines d'una masia.

Treball que cal fer en grup

1. Llegiu els textos a poc a poc, fins que entengueu totes les paraules i totes les frases.

2. Feu un mural per a cada un dels textos. En cada un dels murals posareu tot el procés de conreu; el podeu fer sencer, tenint en compte el text. Feu un dibuix per a cada operació (afemar, llaurar, cobrir la llavor, etc...).
Procureu que s'entengui el dibuix sense necessitat de llegir el text. A cada apartat posareu el títol corresponent.
3. Feu un mural en que hi hagi (utilitzeu el text 4):
 - El plànol de la planta baixa de la masia.
 - A cada dependència hi dibuixareu les eines i estris corresponents. (Aquest segon punt el fareu després de la visita a Can Deu).

Treball que cal fer durant la visita

1. Dibuix de la masia per fora.
2. Dibuix de les eines que hi ha a l'inventari de la Masia de Vilarassau.
3. Per grups (cada grup en farà una part):
 - descripció de les eines que s'utilitzen per a:
 - preparar la terra (gra i vinya)
 - per mantenir-la sense herbes i per cuidar la planta des que neix fins a la collita (gra o vinya)
 - collita (gra i raïm)
 - conservació del gra o del raïm.
 - Dibuixar les eines descrites i observades.

Després de la visita

1. Ressenya individual de tot el que hàgin vist al Museu.
2. Explicació d'allò què ha fet cada grup.
3. Síntesi individual de les exposicions fetes per a cada grup.
4. Acabar el mural de la Masia Vilarassau. Cal dibuixar-hi les eines que s'han vist a Can Deu.

5. Conclusions:

Resum individual sobre les eines i tècniques utilitzades pels pagesos catalans als segles estudiats. Opinió personal sobre les semblances i les diferències de les tècniques d'abans i les d'ara.

Per fer les conclusions recordeu:

- Els tipus d'eines i animals que feien servir
- Els adobs utilitzats i el rendiment de la terra (rotacions)
- El treball de l'home i el sistema de regatges.

TEXT 1

Conreu de la terra (del llibre dels Secrets de l'Agricultura)

Conreu del blat

Afemar i llaurar:

“Després d'afemar el camp abans de ser sembrat, s'ha de llaurar.

Primer s'han d'escampar els fems i s'ha de llaurar per cobrir-los. La primera vegada s'ha de llaurar molt espès per tallar totes les arrels de les herbes.

La segona llaurada s'ha de fer a la primavera, i la tercera s'ha de fer a mig octubre, abans de sembrar...

(...) Si l'agricultor fa descansar dos anys la terra on ha de plantar gra, la collita serà millor (...)

(...) La llaurada de les terres fortes es fa millor amb cavalls o amb vaques. En les terres primes i lleugeres es pot llaurar amb ases.

Els fems seran d'estable o de bestiar menut. També es poden adobar els camps cremant el rostoll o llaurant de seguida després d'haver segat; les herbes colgades es podreixen i serveixen de fems. Però és millor posar-hi fems.

Cobrir la llavor i eixarcolar

Després d'escampar el gra per damunt la terra, s'ha de cobrir la llavor. El rastell que serveix per a cobrir la llavor ha de ser de dents de fe-

rro i no de fusta. Les dents de ferro entren millor a la terra i cobreixen millor el gra.

Quan arriba la primavera, el blat hi haurà arrelat i convé eixarcolar, que consisteix en arrencar totes les males herbes que hagin crescut al camp sembrat, amb molt de compte, per tal de no danyar les arrels del blat.

Segar:

“(... El darrer treball és el de segar. S’ha de fer quan els grans seran madurs i això es coneixerà perquè començaran a endurir-se i groguejar.

Si s’espera a segar-los, els grans cauran a terra i se’ls cruspiran els ocells o altres bestioles.

La millor hora per a segar és la punta del dia, quan els grans són plens de rosada...

El blat segat serà batut en garbes a l’era. Preparareu l’era de la manera següent: aplanareu la terra, hi espargireu oli fins que la terra quedi ben xopa. Hi passareu una roda de pedra perquè quedi ben plana. Així no s’hi farà fang, ni s’hi faran herbes, ni les rates ni formigues hi faran nius”.

Batre:

“A les terres on hi ha eugues, bateu amb una, dues o tres eugues.

Altres baten amb flagell, altres baten amb mules o amb bous.

Un cop batut es porta al graner per conservar-lo. El graner ha de ser lluny de qualsevol humitat, aire dolent i pudors. Ha d’estar orientat a llevant, perquè l’aire calent en pugui sortir i el fresc hi pugui entrar i refrescar el gra”.

TEXT 2

Conreu de la vinya (Del llibre del Secrets de l’Agricultura)

Plantar:

“La vinya es pot plantar de dues maneres. Els uns la planten fent un forat a terra amb la barrina i ficant-hi el sarment. Altres la planten fent un clot, bolcant els sarments per la terra, de manera que queden només dos ulls a fora i premen bé la terra amb els peus.

La vinya triga quatre anys a donar fruit i en dóna durant trenta anys, si es tracta bé. A les vinyes, va bé de plantar-hi oliveres perquè les oliveres no impedeixen el creixement dels ceps ni tapen el sol”.

Podar:

“El temps de podar les vinyes és el desembre o el gener. És cosa provada que si es poden en aquests mesos fan el raïm més grossos i els sarmes broten abans. Hi ha un proverbi que diu: “Si el meu amo em poda al desembre o al gener, i em cava o llaura al febrer, vergonya em farà, si no li omple el celler”.

Afemar:

“Per afemar les vinyes, és bo que sembreu llobins al mes de setembre, perquè al maig, quan fan la segona florida, els arrenqueu i els deixeu sobre la terra. Després els cobriu de terra i serviran per a adobar la vinya”.

Espampolar o esbrotar:

“Al començament del mes de maig s’ha d’esbrotar la vinya. Cal treure tots els brots dels ceps que no hauran de fer raïm, i només deixar aquells que hauran de florir i fer raïm. Aixó ho han de fer homes que sàpiguen podar bé, així els que quedin faran més i millor raïm”.

Veremar:

“S’ha de veremar en lluna vella, perquè el vi es conserva millor i no pot ser ni massa verd ni massa madur. El millor temps per a veremar és entre l’agost i el setembre. El dia ha de ser clar i eixut”.

TEXT 3

**El regatge dels horts
(De llibre dels Secrets de l’Agricultura)**

“(…) Els horts s’han de regar a la matinada o cap al vespre, sobretot quan fa molta calor. En aquesta hora l’aigua és freda, perquè si fos calenta cremaria les arrels de les plantes.

No s’ha de regar gaire, solament el que necessiti la planta. Si es rega molt les arrels es fan malbé.

Si teniu un pou molt profund, no en tragueu l’aigua per a regar, perquè seria massa freda. Les plantes velles s’han de regar més que les plantes joves”.

Com es pot fer una arruixadora per a regar

“L’arruixadora ha de ser més ampla de baix i el coll ha de tenir l’amplada d’un coll d’oca, amb un foradet al capdamunt, de la grandària d’un cigró.

L’arruixadora es pot fer de terra, d’aram o de qualsevol altre metall. En la part de sota hi farem foradets rodons. Per omplir-la, la posareu dins l’aigua perquè es vagi omplint. Quan sigui plena l’agafareu per la nansa i tapareu el forat de dalt perquè no caigui l’aigua pels forats de sota. Quan vulgueu regar destapareu el forat de dalt i caurà l’aigua de manera profitosa. Va molt bé per a regar totes les herbes que comencen a néixer”.

(Fra Miquel Agustí. Adaptació d'uns fragments dels llibres primer i segon dels *Secrets de l'Agricultura*. pàgs. Fol. 78 recte i vers, fol. 80 vers, fol 81 recte i vers, fol 93 vers, fol, 94 vers, fol 95 recte i vers, fol. 14 vers i 15 recte).

TEXT 4

Aquest text és un inventari, és a dir, una relació dels animals que tenien pel treball del camp, i de les eines que feien servir i del lloc on es trobaven.

Pertany a la masia de Vilarrassau i és fet l’any 1631.

Recordeu el plànol que vàreu fer de la masia i observeu que tot està a la planta baixa. Fixeu-vos també que les eines que hi ha són per al conreu de la vinya i dels cereals.

Inventari de l’heretat de Vilarrassau l’any 1613

A l’entrada del mas:

- 1 mula de 12 ó 13 anys
- 1 ruc de 8 ó 9 anys
- 1 somera de 3 anys
- juntament amb aquests tres animals: 1 bast, 1 albarda, 1 sella

A la cuina:

- 1 pala de ferro
- 1 parpal de ferro

- 3 aixades amb mànec
- 3 magalles de ferro
- 2 magalls de ferro
- 1 palangana de ferro

Al pastador:

- 1 sedàs de cendre blat
- 2 pasteres, una amb els seus arreus
- 3 calderes
- 1 alambí
- forn amb els seus arreus

Al graner:

- 4 rastells
- 3 destrals
- 1 dall de ferro
- 2 pales de fusta
- 4 garbells
- 2 senalles

Al celler:

- 1 tina de pedra
- 1 tina de fusta
- 5 bótes grosses
- 1 bóta de 2 1/2 càrregues
- 1 bóta de 1 càrrega
- 1 bóta de 1/2 càrrega

- 4 portadors
- 2 barrals
- 3 cèrcols de bótes grosses

{E. Serra. *La societat rural catalana del Segle XVII: Sentmenat*, pàg. 47.}

EXERCICI 4

Primeres millores tècniques en el conreu del camp

Sembla que una de les millores introduïdes, ja al segle XVII, fou la rotació dels cultius. Aquesta rotació es feia alternativament amb el conreu del gra i de lleguminoses.

Es podia fer de moltes maneres, però les formes més corrents al Vallès eren les següents:

- Un any de lleguminoses, dos anys de gra.
- Un any de gra, dos de lleguminoses.

Treball que cal fer

1. Aquí tens l'esquema de nou anys:

Anys	1er	2on	3er	4rt	5è	6è	7è	8è	9è

Fes dos gràfics semblants a aquest i representa-hi els dos sistemes de rotació de cultius més importants al Vallès.

2. Fes un resum dient els avantatges de les rotacions de cultius i la importància de suprimir el guaret.

EXERCICI 5

Extensió de conreus: nous establiments

Nous establiments de Sentmenat des del segle XVII fins l'any 1729

Aquests tres quadres que tens a continuació t'indiquen quantes peces de terra es posaren en cultiu des del segle XVII fins l'any 1729, a quin cultiu es dedicaren la majoria d'elles i qui les cultivava.

Treball que cal fer

1. Fes una gràfica de barres en què es vegi l'evolució i l'augment dels nous establiments.
2. Fes una gràfica de barres representant el tant per cent de peces de terra dedicades a rabassa morta. (Recorda que la rabassà morta era el contracte propi de la vinya.)
3. Representa en un gràfic de 100 quadres, qui posà en cultiu aquestes noves peces de terra. Percentatges dels pagesos, dels parcers i dels teixidors.
4. Quan hakis fet els gràfics, observa'ls detingudament i fes una síntesi del resultat, tenint en compte:
 - A partir de quin moment (segle o any) augmenten molt els nous establiments. Explica també què entens per "nous establiments" de terra.
 - A partir de quins anys, més de la meitat dels nous establiments es dedicaven al conreu de la vinya i en quins anys s'hi dedicaren quasi les tres quartes parts.
 - Qui cultiva la majoria dels nous establiments?
 - Raona cada una de les afirmacions que facis.

EXTENSIÓ DE CONREUS

NOUS ESTABLIMENTS DE SENTMENAT (en peces de terra)

1 ^a meitat del segle XVI	2
2 ^a meitat del segle XVI	12
1 ^a meitat del segle XVII	22
2 ^a meitat del segle XVII	63
anys 700 a 1729	154

(E. Serra. *La societat rural catalana del segle XVII: Sentmenat*, pàg. 98.)

TANT PER CENT D'ESTABLIMENTS A RABASSA MORTA SOBRE LA TOTALITAT DELS ESTABLIMENTS

2 ^a meitat del segle XVI	20,83
1 ^a meitat del segle XVII	34,78
2 ^a meitat del segle XVII	58,33
anys 1700 a 1729	74,68

(E. Serra. *La societat rural catalana del segle XVII: Sentmenat*, pàg. 331.)

QUI FEIA ELS NOUS ESTABLIMENTS

58 % dels establiments són fets a parcers
33 % dels establiments són fets a pagesos
9 % dels establiments són fets a menestrals

(E. Serra. *La societat rural catalana del segle XVII: Sentmenat*, pàg. 340.)

EXERCICI 6

Com es feia l'extensió de conreus

Els textos que tens a continuació t'expliquen com es feia l'extensió de cultius al segle XVIII i els avantatges que comportava el regadiu.

Treball que cal fer

1. Busca al diccionari totes les paraules que no entenguis.
2. Procura entendre totes les frases i el contingut de tots els textos.
3. Resumeix les idees fonamentals de cada text.

4. En una cartolina blanca representa, amb dibuixos, les idees fonamentals de cada text. Posa un títol a cada dibuix.

TEXT 1

Extensió dels cultius en el segle XVIII a Matadepera i Moià

1.— Una forma d'estendre els cultius: talar el bosc

“El poble de Matadepera només tenia, fa pocs anys, algunes cases de camperols disperses; però ara s’ha format un barri, sobre el camí de Manresa, de jornalers i de gent del camp que talen els boscos i subdivideixen els terrenys, per a poder cultivar-hi”.

(Traducció i adaptació del text de F. de Zamora. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, pàg. 38.)

2.— Una altra forma d'estendre els cultius: preparar terres estèrils

“El pagès sap convertir les roques en terra i portar-la a on fa falta. Per a convertir la roca en terra ho fa de la manera següent: obre el camp, on hi ha roques que el fan estèril, les arrenca amb molta cura i treball i les desfà, les deixa al sol un parell d’anys, movent-les de tant en tant. Es converteixen en terra fèril, la qual barrejada amb fems dona bons fruits al cap dels anys”.

(Traducció i adaptació del text de F. de Zamora citat per P. Vilar a *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III, pàg. 332.)

TEXT 2

La intensificació dels cultius al segle XVIII Cardedeu

“Arribàrem a Cardedeu, que és una vila situada en una planúria força agradable i amb aigua, amb la qual fecunden els seus voltants. A més de cultivar-hi fruits, blat, etc., es dediquen a criar i engreixar animals que venen a Barcelona. Per això sembren anualment prats artificials d’algunes arrels i herbes, especialment, raves i naps que arriben a ser molt grossos. Picats i cuïts els donen als porcs i als bous”.

(Traducció i adaptació d’un text de F. de Zamora. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, pàgs. 46-47.)

“Els pagesos reguen les seves terres, contrueixen “safareigs” que valen molts milers de duros, perfeccionen el vell policultiu, engrandint l’horta, sembrant pi pinyoner, millorant la qualitat de la cria de bestiar a la masia, multiplicant els molins d’oli, augmentant la producció de vi...”

(Traducció i adaptació d’un text de Pierre Vilar. *Catalunya dins l’Espanya Moderna*, vol. III, pàgs. 562-564.)

TEXT 3

El regadiu al Vallès

“Els comerciants i industrials s’esforcen en la seva primera instal·lació hidràulica a augmentar paral·lament la producció de força i el regadiu...”.

A Terrassa, la indústria i l’agricultura han augmentat conjuntament la utilització de l’aigua.

(...) El Vallès agrícola ens dóna l’exemple de masies aïllades, de pobles dispersos, per als quals la intensificació dels regatges és el signe característic i únic dels progressos del segle...”.

(Adaptació d’uns fragments de P. Vilar. *Catalunya dins l’Espanya Moderna*, vol. III, pàgs. 263-264-265.)

EXERCICI 7

Productivitat agrícola

Als exercicis anteriors has estudiat quines varen ser les millores que s’introduïren al camp català al segle XVIII. Malgrat totes elles, restaren moltes terres de poca qualitat i que produïen molt poc. Per tal de poder-ho comprovar faràs un gràfic de la qualitat de les terres dels voltants de Terrassa i de llur rendiment.

Treball que cal fer

1. Fes un gràfic de quadres (100 quadres) que representi el percentatge de cada tipus de terra. Cada tipus de terra l’has de representar amb un color o un signe diferent.
2. Fes un gràfic de barres per a poder comparar la qualitat de la terra i la seva productivitat. Pots fer la llavor d’un color i la collita d’un altre.

3. Comenta els gràfics. Has de tenir present:

- Quin tipus de terra predomina.
- El grau de rendiment de la terra predominant.
- Quina relació hi ha entre aquests gràfics i els textos anteriors sobre les millores introduïdes al segle XVIII.

PRODUCTIVITAT AGRÍCOLA, SEGONS LA QUALITAT DE LES TERRES AL VOLTANT DE TERRASSA

Les terres de primera qualitat ocupen un 16 % i produeixen quatre quarteres de collita per cada quartera de llavor sembrada.

Les terres de segona qualitat abarquen el 41 % i produeixen tres quarteres de collita per cada quartera de llavor sembrada.

Les terres de tercera qualitat (les més dolentes) ocupen el 43 % i produeixen dues quarteres de collita per cada quartera de llavor sembrada.

(Adaptació d'un fragment de R. Domènec. *Los arrendamientos en la Villa de Tarrasa*, pàg. 59.)

FORMES DE VIDA I CONDICIONS DE TREBALL

Material. Tècniques. Exercicis

Per tal d'estudiar les condicions de treball que d'alguna manera, també reflecteixen les condicions de vida de l'època, ens centrarem sobretot en l'anàlisi del règim senyorial.

És Eva Serra qui ens permet d'entrar en aquest camp, des de la perspectiva dels pagesos de l'heretat de Sentmenat. Pensem que és prou representatiu perquè els nois comencin a entendre les característiques del règim senyorial.

Partim dels conflictes de remença per donar una certa unitat al tema. En aquest punt utilitzarem el text sobre l'establiment de la Barata, al segle XIV (48). Aquest resumit text defineix la situació del pagès de remença, pel que fa a la permanència a les mateixes terres, mentre no redimis la seva llibertat.

(48) S. Cardús. *L'establiment de la Barata al S.XIV. Butlletí del Club Pirinenc de Tarrasa*, no 11 (jul./agost, 1925); pàg. 154.

El text de Vicens Vives (49) servirà per introduir el tema del aixecament remença al Vallès. No pretenem aprofundir massa el tema, sinó que els nois s'adonin de la protesta pagesa davant d'una situació d'opressió i d'injustícia.

A fi que compreguin que no fou només una revolta dels pagesos de remença, sinó una lluita a la qual s'adheriren molts altres pagesos, tenim el text d'Eva Serra (50) sobre la Sentència Arbitral de Guadalupe. Segons l'autora, això ens demostra que no era solament una revolta contra la remença, sinó també una revolta contra la totalitat del règim senyorial.

El següent pas serà estudiar la Sentència Arbitral de Guadalupe, millor dit, aquells aspectes de la sentència que il·lustren la supervivència i l'enfortiment del règim senyorial. Se suprimeixen els anomenats "mals usos", però es confirmen les obligacions del pagès en relació amb el senyor. Ambdós fragments de la sentència, que també recull Eva Serra, així ho demostren. En el primer veiem que l'obligació del pagès era d'atorgar homenatge al senyor (51); i en el segon que l'obligació del camperol era de pagar delmes, primícies i censos (52). Per a il·lustrar les persistents lluites entre pagesos i senyors a tot el llarg del segle XVII, recollim un text on es veu el que demanava el senyor, la negativa del pagès i com quedava després de 25 ó 30 anys, al mas Serra Gran. Hem triat aquest perquè ens ha semblat representatiu, però Eva Serra en fa relació de molts d'altres.

Un altre dret que tenia el senyor era l'administració de justícia. Per fer-nos-en una mica el càrrec, hem seleccionat uns quants delictes que jutjà la Baronia de Sentmenat (53), amb la intenció de poder fer un petit estudi dels diferents tipus de delictes que arribaven al senyor, i quins càstigs acostumaven a tenir.

Un altre aspecte que cal tractar és el contracte de masoveria, perquè és el més característic de l'època. Utilitzem el que presenta Eva Serra (54), sobre la "Masoveria del Castell de Sentmenat i del Mas Casavalló". Hi podem veure la durada del contracte i les condicions en què es feia (part de fruits, qui aportava les eines, etc.); en definitiva, les obligacions de cada una de les parts.

(49) J. Vicens Vives. *Historia de los Remensas en el siglo XV*. Edit. Vicens Vives. 1ª Edició. Barcelona, 1978; pàg. 160.

(50) E. Serra. *La societat rural catalana del segle XVII: Sentmenat*, pàg. 148.

(51) E. Serra. *La societat rural catalana del segle XVII. Sentmenat*, pàg. 154.

(52) E. Serra. Op. cit., pàg. 155.

(53) E. Serra. Op. cit. Document de l'Apèndix: *Tipus de delictes que jutja la Baronia de Sentmenat*.

(54) E. Serra. Op. cit. Apèndix, nº 16.

També ens serà útil, per ampliar les característiques de la masoveria, el quadre XI (55), on es descriu cada una de les obligacions del masover i del senyor, així com la durada de la masoveria i el que es reservarà el senyor per a ús propi. En definitiva, podem estudiar les clàusules més comunes en els contractes de masoveria.

Perquè els nois tinguin una visió més àmplia de la societat rural d'aquests segles utilitzarem el text de J. H. Elliott (56), on ens en fotografia la piràmide social. Som conscients que no es refereix estrictament al Vallès, però l'hem escollit perquè es vàlida per a qualsevol lloc de Catalunya que puguem estudiar. El text de Joan Reglà (57) ens permet d'aproximar-nos al bandolerisme català del segle XVII i ens ajudarà a introduir el tema. Pensem que a partir d'aquest text es pot fer un esquema força vàlid per als nois d'aquesta edat.

L'altre aspecte que caldrà tractar serà el paper de l'hereu i la marginació dels cabalers de la casa pairal. En el primer punt utilitzarem el text de F. de Zamora (58), on descriu el paper de l'hereu de la Barata en el govern familiar. I per al segon el material d'Eva Serra sobre la marginació dels germans de l'hereu (59).

Tècniques

La tècnica fonamental és el comentari de text.

Es un comentari molt més àrid que els anteriors. En molts d'ells el que es treballa, sobretot, és la interpretació escrita, però pensem que, després d'haver-ne treballat molts, són capaços de fer-ho. És important anar-los acostant al que haurà de ser un comentari d'un text històric en els cursos més elevats i, d'alguna manera, ajudar-los a saber interpretar, analitzar i sintetitzar un llibre d'història.

Hi ha altres exercicis que creiem fonamentals, com són la comparació que es treballa a l'exercici nº 3 i la classificació que la fem a l'exercici 5. Comparació i classificació feta amb elements abstractes, com són les relacions entre senyor i pagés.

(55) E. Serra. *La societat rural catalana de segle XVII. Sentmenat*. Apèndix. Quadre III.

(56) J. H. Elliott. *La Revolta Catalana*, pàgs. 26-27.

(57) J. Reglà *El bandolerisme català del barroc*. Ed. 62. Barcelona.

(58) F. de Zamora. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, pàgs. 40-41.

(59) E. Serra. *La societat rural catalana al s. XVII. Sentmenat*, pàgs. 322-323.

EXERCICI 1

Els pagesos de remença

En el text nº 1 trobaràs explicat què volia dir ser pagès de remença. Fixa't que aquest text es refereix a dos o tres segles anteriors al que nosaltres estudiem.

Al text nº 2 t'expliquen el començament d'una sublevació dels remences.

I al text 3 trobaràs qui participava als aixecaments dels remences.

Treball que cal fer

1. Llegeix-te els textos a poc a poc fins que entenguis totes llurs paraules i frases.
2. Consultant el primer text, explica de forma resumida qui eren els remences o per què se'n deia "pagesos de remença". Fixa't si eren lliures, si podien canviar de lloc sempre que volien, quines condicions els posaven per a poder canviar de mas, què vol dir que han de pagar cens i la dècima dels fruits, com havien de deixar el mas en cas de poder marxar...
3. Per què et sembla que es varen sublevar els remences? Contra qui se sublevaven? En quin segle es produïren els aixecaments remences? Fes-ne una redacció ordenada.
4. Fes una llista de tots aquells que, sense ser pagesos de remença, participaren en les lluites de remences, al costat d'aquests. Explica, també, per què et sembla que hi participaren.

TEXT 1

Establiment de la Barata. Segle XIV

El 6 de març de l'any 1330 l'Abat del Monestir de Sant Llorenç del Munt donà a Ramon Barata una part de terra perquè s'hi faci una casa o mas i cultivi les seves terres.

"Per cens s'ha de donar quatre sous, (...) i la dècima dels fruits amb tota fidelitat (...)"

"També té dita abadia, en l'expressat mas, homes de redempció, i per cada home que es redimeixi s'ha de satisfer dos sous (...) I si Ramon Bara-

ta volgués anar en algun lloc, ha de donar per la seva *redempció* dos sous de llei, i ha de retornar aquell dia part de terra, cases i mas que hi fes”.

(Adaptació d'un text de Salvador Cardús. *L'establiment de la Barata S. XIV. Butlletí del Club Pirinenc de Terrassa*, N° 11; pàg. 154.)

TEXT 2

Conflicte remença al Vallès

“(…) A mitjans del desembre de 1484, s'inicia a Vic el segon aixecament remença, dirigit per Bartomeu Sala, fill de Montornès del Vallès (...). Bartomeu, després de sublevar la regió de Vic, passà al Congost i a l'Alt Vallès on va anar contra Granollers, Montmeló i Montornès. Després retrocedí fins a Llinars i, per fi, caigué per sorpresa cap als voltants de Terrassa (...).”

(Adaptació i traducció d'un text de Vicens Vives. *Historia de los Remensas en el siglo XV*, pàg. 160.)

TEXT 3

Qui participava en el conflicte dels remences

“(…) Tots els pagesos de remença, i molts que no són de remença, així com prelats, barons, nobles i cavallers (...) ciutadans i altres del Principat (...) amb gran menyspreu de nostra justícia, s'han aixecat amb mà armada, i han fet guerra pública en tot el Principat (...)”.

(Adaptació d'un fragment de la Sentència Arbitral de Guadalupe. Citat per E. Serra. *La societat rural catalana del segle XVII: Sentmenat*, pàg. 148.)

EXERCICI 2

La Sentència Arbitral de Guadalupe

Les revoltes remences s'acabaren amb la Sentència Arbitral de Guadalupe, dictada pel rei Ferran el Catòlic l'any 1450.

En aquesta Sentència s'anul·lava la remença, és a dir, els pagesos ja no havien de pagar redempció per canviar d'amo, però continuaven depenent dels senyors i continuaven tenint moltes obligacions.

Treball que cal fer

1. Llegeix-te el text que tens a continuació i fes una llista de les obligacions del pagès envers el senyor o propietari de les terres que ell cultivava, segons la Sentència Arbitral de Guadalupe.

2. Explica el significat de les següents paraules:

- Homenatge, delme, primícia i cens.

SENTÈNCIA ARBITRAL DE GUADALUPE (1450)

“(…) Els pagesos han de prestar *homenatge* de propietat als seus senyors, tantes vegades com aquells vulguin, reconeixent que tenen les masies i cases, amb llurs terres, honors i possessions sempre que vulguin...

(…) Els pagesos hauran de pagar al senyor delmes, primícies i censos (...), quints, quarts o altres drets que sigui costum pagar, pels masos, terres o altres possessions”.

(Adaptació d'uns fragments de la Sentència Arbitral de Guadalupe. Citat per E. Serra. *La societat rural catalana del segle XVII: Sentmenat*, pàgs. 154-155.)

EXERCICI 3

Els conflictes no s'acaben

La Sentència Arbitral de Guadalupe no acabà amb el règim senyorial, sinó que, més aviat, aclaria quines eren les obligacions del pagès envers el senyor; per tant, el malestar i els conflictes entre uns i altres no s'acabaren pas.

Fixeu-vos què passa al cap de més de 100 anys entre el pagès i el senyor del Mas Serra Grau.

Treball que cal fer

1. Compara el que demana el senyor amb allò a què es nega el pagès. Fes una llista comparativa amb el que estan d'acord i amb el que no hi estan.
2. S'ha comprovat quins eren els tractes a l'any 1730. Qui et sembla que hi ha sortit guanyant... Penses que el senyor ha aconseguit tot el que demanava...?
Raona les respostes.

ELS CONFLICTES ENTRE SENYORS I PAGESOS NO S'ACABEN AMB LA SENTÈNCIA ARBITRAL DE GUADALUPE

“Mas Serra Grau”

Exigències del senyor (1592)

- alou i senyoria de Grau-Serra
- 30 sous del Mas Serra a Nadal
- 33 sous 6 d. del Mas Grau
- 2 q d'ordi per llossols Mas Grau
- 2 q de civada per llossols Mas Grau
- 8 q de vi most per llossols Mas Grau
- delme de tots els masos
- llaurada d'un jornal de terra
- 29 anyades no pagades

Negativa del pagès (1592)

- només 29 sous pels Masos Grau i Serra
- només 1 q d'ordi per llossols Mas Grau
- només 1 q de civada per llossols Mas Grau
- no paga delme del Mas Fritós
- nega deure 29 anyades

Comprovat que fa el pagès (1730)

- 29 sous a Nadal
- 0/8 q d'ordi per llossols
- 0/8 q de civada per llossols
- 1/2 càrrega de vi most per llossols
- delme de tots els fruits

(E. Serra, *La societat rural catalana al s. XVII: Sentmenat*, Apèndix.)

EXERCICI 4

Administració de justícia

Una de les característiques dels règim senyorial és que els senyors podien jutjar els pagesos que cultivaven llurs terres.

A continuació tens uns quants delictes que jutjà el senyor de Sentmenat.

Fixa't que en la primera columna hi ha el nom de la persona que ha fet el delictes i a sota hi ha el nom de la persona que n'ha sortit perjudicada.

En la segona columna tens els delictes concrets, a la tercera hi ha l'any en què fou jutjat i a la quarta hi trobaràs el càstig que el Baró de Sentmenat li imposà.

Treball que cal fer

1. Procura entendre totes les paraules i frases que surtin al text: pedrenyal, frau, boïga, delme, furt...
2. Classifica els delictes segons siguin:
 - a) Agressió contra alguna persona, algun animal o alguna cosa
 - b) Robatori per pagar menys delmes
 - c) Robatoris
3. Classifica les penes imposades segons siguin:
 - a) Detenció
 - b) Maltractes físics
 - c) Multes en diners

Fes un petit resum explicant quins són els delictes més castigats, segons la informació que tu tens en aquest text.
Explica el per què.

ADMINISTRACIÓ DE JUSTÍCIA
TIPUS DE DELICTES QUE JUTJA LA BARONIA DE SENTMENAT

<i>Malfactor o acusat i víctima</i>	<i>Delicte concret</i>	<i>Any</i>	<i>Observacions</i>
Damià Marí. Bracer.	Presentar-se a la plaça de Sentmenat, on hi havia aplec de gent i ballades, amb un pedrenyal curt carregat, volent damnificar algú.	1602	Detingut a la presó del Castell.
Miguel Vaquer, pagès de Sentmenat. Joan Boxó, pagès de Sentmenat.	Posar foc —per l'enemistat— a la casa de Joan Boxó. N'han quedar només les parets.	1629	
Miquel Vaigual i Joan Marfà, fabrí.	Cridar "via fos" sense motiu, portant pedrenyals.	1592	Detinguts a la presó del Castell.
Francesc Tascal. Senyor de Sentmenat	Frau en el delme d'olives en més de catorze quartans.		Bandejat en part de béns i detingut al Castell.
Joan Duran, pagès de la pq. de Sta. Maria de Palau- Solità. Baró.	Treure garbes d'una boïga del terme de Sentmenat amb intenció de frau del delme.	1609	Pres al Castell. Pena de 25 ll. i possibles penes corporals.
Raimon Nicolau, pagès i Joan Padró	Matar una somera o pollina de 13 anys que estava pasturan a la seva boïga.	1604	
Joan Boix Jaume Capella	Furt d'un cistell de raïms	1599	

Jaume Miquel Planes i Bernat Casa. Monestir de la Mercè.	Furt de roba al Monestir.	1602
---	------------------------------	------

(E. Serra. *La societat rural catalana del s. XVII: Sentmenat*. Apèndix)

EXERCICI 5

Contracte de masoveria

Llegeix-te amb atenció tot aquest contracte i fes-ne els següents treballs:

1. Busca al diccionari totes les paraules que no entenguis. És molt important que ho entenguis tot.
2. Quines són les principals parts contractants. (Entre quines persones es fa el contracte.)
3. Quina durada té aquest contracte. A quin any comença i a quin any acaba.
4. Fes una llista dels fruits que van a part. Hi has de posar el fruit, quina part de la collita és per al senyor i quina part és per al pagès.
5. El pagès a més de donar una part de la collita al senyor, també té altres obligacions (fer oli per al senyor, per exemple). Fes una llista dels deures del pagès envers el senyor o el que el senyor li pot exigir al pagès (la part de la collita no s'hi ha de posar, perquè ja ho has dit abans).
6. Fes una llista de les obligacions del senyor envers el masover.
7. Fes una conclusió general on hi posaràs la teva opinió pel que fa als tractes entre el masover i el senyor.

CONTRACTE DE MASOVERIA: 25-2-1727

"Masoveria del Castell de Sentmenat i el Mas Casavelló feta per Francesc de Sentmenat i Agulló en favor de Salvador Plantada i Josep Plantada i Castellet, pare i fill.

Pactes (...) fets per a quatre anys, que començaren el dia 25 de desem-

bre del present any 1727 i s'acabaran el 24 de desembre de l'any 1731, entre il·le. Sr. D. Francesc de Sentmenat i Agulló per una part i Salvador Plantada i Josep Plantada i Castellet, pare i fill, per l'altra part.

El dit masover haurà de cultivar les dues heretats a l'ús i costum del bon pagès i sembrar les terres de bones i netes llavors.

El blat, forment i mestall que es collirà s'haurà de partir al quart, això és, tres parts per al masover i una per al senyor. Els altres grans es partiran a quints (...).

L'oli de la collita es partirà a mitges, i el masover farà tota la feina (...).

El masover ha de cultivar la vinya a ús i costum del bon pagès, això és, l'ha de podar, cavar, esporgar (...) i fer-li dos cents colgats o capficats tots els anys (...).

El vi que es collirà a la vinya s'ha de partir al terç, això és, dues parts per al senyor i una per al masover.

El vi s'ha de premsar en el castell, el senyor li deixarà el cup per a fer vi, i la premsa per a premsar-lo i també bótes (...); el posaran en el celler de la guita.

Els pinyons, panses i raïms de menjar i figues s'han de partir al terç, i les ametlles i altres fruites s'han de partir a mitges. El masover haurà de donar a l'amo les verdures i hortalisses que necessiti el senyor i la seva família.

El cànem s'ha de partir al quart.

El masover ha de donar al senyor, cada any per Nadal, tres parells de gallines, i per al dia de Sant Jaume tres parells de pollastres.

Per les herbes i les glans ha de donar al senyor dos porcs cada any, de 60 carnisseres de pes.

(...) El masover no pot vendre palla perquè s'ha de consumir a les cases de les dues heretats (...).

El masover no pot treure boïga (artiga) sense permís del senyor. Ha de sembrar pins, alzines i roures, donant-li al senyor els pinyons per a sembrar.

El masover ha de tenir sempre cent caps de bestiar de llana (...).

El masover haurà de portar la llenya que necessiti el senyor.

El masover ha de mantenir les oques, ànecs i els coloms del castell, quan el senyor no hi sigui (...).

El masover haurà de moldre tot el blat del senyor i el que haurà de menester (...).

El masover haurà de donar el farratge a les mules o altres cavalcadures del senyor, mentre estiguin al castell.

Si el masover té ovelles de cria, haurà de donar al senyor un anyell bo i gras (...)'".

(Adaptació del Contracte de Masoveria que cita E. Serra *La societat rural catalana del s. XVII: Sentmenat*. Apèndix. Document nº 16.)

EXERCICI 6

La societat rural del segle XVII

En els textos que tens a continuació trobaràs la descripció de la societat catalana rural del segle XVII i una explicació del bandolerisme català.

Treball que cal fer

- 1 Quan hagi entès molt bé els textos, dibuixa la piràmide social. A cada graó de la piràmide fes-hi un dibuix que il·lustri les característiques de la classe social que vols representar.
2. Amb el text del bandolerisme omple el següent esquema:

6 causes del bandolerisme
 - situació geogràfica
 - característiques d'en Perot Rocaguinarda
 - a què es dedicaven els bandolers
 - qui havia de perseguir els bandolers
 - com responia el poble a la crida per a la persecució dels bandolers.

TEXT 1

La societat rural catalana. Segle XVII

"A partir de 1520, la societat rural catalana es trobà amb la següent estructura:

Al cim de la piràmide hi havia nobles o burgesia enriquida, propietaris absents, que tenien arrendades terres i masies a canvi de pagament en diners o espècies.

Al mig hi havia els masovers (...), que sovint trobaven la propietat massa gran per a conrear-la ells sols, i cedien una parcel·la de terreny als menestrals, pobres pagesos que es contruien de pròpia mà una mena de cabana sobre la terra que havien arrendat. Per sota d'aquests, ja a la base de la piràmide, hi havia els sense terra, els treballadors rurals, els jornalers, que vivien a la masia amb els masovers o els llogaven a les temporades de més feina".

(Adaptació d'un text de J. H. Elliot. *La revolta catalana*, pàgs. 27-28.)

TEXT 2

Els bandolers

"Durant els segles XVI i XVII el bandolerisme és general a la Mediterrània, a conseqüència de la pobresa i de la misèria (...).

El bandolerisme és com una mena de venjança contra els senyors i la seva injustícia (...). Es localitza preferentment a les zones dèbils, on els exèrcits no poden maniobrar: són zones muntanyoses, fronteres, etc. (...).

Un dels bandolers més importants del segle XVII fou Perot Rocaguinarda. L'any 1602 en Perot va anar-se'n a les muntanyes per a convertir-se en cap de colla. Tenia llavors vint anys.

Perot Rocaguinarda era un home prim, escardalenc de cara, barba-rossa i com a senyes particulars tenia una cicatriu sota la barba. Duia arracades i es cobria el cap amb un barret amb plomes de diversos colors. Portava gipó, mitges vermelles, sabata baixa amb tres pedrenyals.

Pel febrer del 1610 en Perot va baixar fins a Montcada per robar als caminants que van i vénen de Girona (...).

Es féu una crida pública a la plaça de Terrassa, manant que tots els caps de casa hi acudissin amb les armes per anar a capturar el bandoler

(...). S'haurien d'haver reunit cinc-cents homes, però només se'n presentaren cent-cinquanta, amb els quals es van perseguir els bandolers durant quatre dies sense resultats (...)"

(Adaptació d'uns fragments de J. Reglà. *El bandolerisme català del barroc*. pàgs. 10-14; 106; 116-117.)

EXERCICI 7

L'hereu i els cabalers

L'hereu de les masies o masos ha estat una peça clau per a mantenir la propietat sencera i per a conservar la integritat del mas.

Els germans de l'hereu, dits cabalers, no tenien drets en el mas i s'havien d'espavilar com podien.

A continuació hi ha uns textos que t'ho expliquen.

Treball que cal fer

1. Llegeix-te el text que parla de l'hereu i dels cabalers. Procura entendre tot el que diuen.
2. Fes una síntesi o resum dels dos textos. El títol serà "Paper de l'hereu i dels cabalers a les masies catalanes".

Has de tenir present:

- per què l'hereu es responsable de mantenir la propietat
- per què els cabalers se n'anaven de la casa pairal
- què feren els cabalers del Mas Vaygual
- quan es reunia tota la família a la casa pairal
- quines eren les obligacions i els deures dels hereus.

Recorda tot el que diuen aquest textos perquè, quan farem la visita a una masia, comprovarem què en queda d'aquest antic costum.

TEXT 1

L'hereu

L'hereu acostuma a ser el fill gran de la família. Es qui hereta la propietat familiar i és responsable de mantenir-la i d'acollir en la casa pairal a tots els seus germans, sempre que aquests ho necessitin.

Francisco de Zamora ens ho explica de la següent manera. Es refereix a la Masia de la Barata de Matadepera:

“Quan el fill es casa, el pare li fa donació de la propietat dels seus béns, reservant-se l'usdefruit. S'obliga al nou matrimoni a viure a la casa pairal. La núvia ha d'aportar-hi el seu dot, que normalment consisteix en la roba nupcial guardada en calaixeres o caixes de núvia, una quantitat de diners que es lliura al pare de nuvi i alguna pensió anual.

Als altres fills se'ls dona una carrera o ofici, sovint se'ls envia a Barcelona.

Són curioses les festes que celebren aquesta gent. La festa major o del patró de la casa, els enterraments, etc., i d'altres celebracions són ocasió per a reunir a la casa pairal tots els membres de la família”.

(Traducció i adaptació d'un text de F. de Zamora, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, pàgs. 40-41.)

TEXT 2

Els germans de l'hereu o cabalers

Com heu vist abans, l'amo del mas és l'hereu. Els germans de l'hereu no tenen cap dret a la propietat del mas. Els cabalers, que així es diuen els germans de l'hereu, poden anar a la vila a aprendre un ofici o establir-se com a pagesos, bracers o jornalers d'altres terres.

A continuació teniu un exemple de la família Vaygual del Mas Vaygual:

Mas Vaygual	1499-1500, 1575-1602-1729. El 1575 el propietari del Mas és batlle de la localitat.
Jaume Vaygual	● Paga delme per una peça de terra de la Sagrera (1962). ● Té un establiment d'una casa i un tros de terra a l'heretat de Sentmenat fet pel senyor de Sentmenat al 1698.

Francesc Vaygual
Propietari del Mas

- És pare de Joan Vaygual, qualificat de bracer.
- En el cadastre (1716) declara: Lo camp d'en Vaygual i lo Mas Vaygual de 75 quarteres.
- Confessa tenir per "títols propis" una vinya de 2 q. a les "pertinències" del Mas Mir-Trías (1729).
- Paga delme per una vinya situada dins de les pertinències" de Can Rosinyol (1729).

Joan Vaygual
Qualificat de bracer

- Compra un hort (1710) de dos quartans a Josep Castellet de la Riba.

Joan Vaygual
Qualificat de bracer

- Cadastre de 1716. Declara: una peça de terra d'una q. situada a Can Castellet de la Riba, una peça de terra de 1,50 q. situada a la Serra i una de 1/2 quarta dita "lo hort d'en Vaygual".
- Paga delme d'una vinya situada a les "pertinències" de Puigoriguer: 1716, 1720, 1723-29.
- Té des del 1717 un establiment a rabassa fet per Pau Fruitós d'una peça de terra de 6 quartants.
- Paga delme d'una peça de terra a la Sagrera: 1719-1720.
- Compra d'una vinya de 1 q. a Josep Castellet de la Riba: 1720.
- Paga delme d'una vinya situada a les "pertinències" de Can Castellet de la Riba: 1724-1729.
- Confessa una peça de terra situada a l'heretat de Sentmenat: 1729.
- Paga delme d'una vinya situada a la Barrinayre: 1726-1727.
- Paga delme d'una peça que té com a parcer a can Fruitós: 1729.
- Paga delme d'una peça que té com a parcer boïguer del Mas Cisa: 1729.

(E. Serra. *La societat rural catalana del s. XVII: Sentmenat*, pàgs. 32-323.)

BIBLIOGRAFIA

Fra Miquel Agustí. *Llibre dels Secrets de l'Agricultura, casa rústica i pastoril*. Estampat a Barcelona en la Estampa d'Esteve Liberós. Barcelona. 1ª edició 1617.

El Busquets i Molas. *Plegamans. Una història de deu segles*. Imp. Fidel. Barcelona, 1979.

S. Cardús. *Terrassa durant la guerra separatista dita dels Segadors*. Ed. Fund. Soler i Palet. Terrassa, 1971.

S. Cardús. *L'establiment de la Barata*. Butlletí del Club Pirinenc de Terrassa", I. 1925 (juliol-agost), N° 11.

S. Cardús. . *L'Hostal de la Barata*. "Butlletí del Club Pirinenc de Terrassa", I, 1925 (juliol-agost), n° 11.

Darnius. *Mapa de Catalunya 1715*. (Detall del corregiment de Mataró).

R. Domènec Tomasa. *Los arrendamientos de la villa de Tarrasa en el siglo XVIII*. U.A.B. Juny 1975. (Tesi de llicenciatura mecanografiada).

J.H. Elliot. *La revolta catalana 1598-1640*. Ed. Vicens Vives. Barcelona, 1966.

J. Iglésies. *Estadístiques de població de Catalunya. 1er. Bicenni del segle XVIII*. 3 volums. Ed. Fund. Vives Casajoana. Barcelona, 1974.

J. Iglésies. *El Cens del Comte de Floridablanca. 1787*. Ed. Fund. Vives Casajoana. Barcelona, 1969.

J. Iglésies. *El fogatge de 1553*. Ed. Fund. Vives Casajoana. Barcelona, 1979.

J. Mimó i Llobet. *Guia excursionista a les masies del terme de Cerdanyola*. Monografies Cerdanyolenques. (Poema de Mn. R. Garriga). S.P.D.I.

E. Moreu Rey. *La rogalia de Caldes de Montbui. Repertori històric de noms de llocs i de persones*. Ed. Teide. Barcelona, 1962.

"*Nuevo Mapa de Catalunya con los caminos reales*". 1758.

J. Nadal. *La població espanyola*. Ed. Ariel. Barcelona, 2.ª edició, 1971.

J. Nadal, E. Giralt. *La population catalane de 1553 a 1717. L'immigration française*. École pratique des hautes études. VIème. section. Centre de Recherches historiques. S.E.V.P.E.N. París. 1960.

A. Ponz. *Viage de España*. tomo 14. Viuda de B. Ibarra, Hijos y Compañía, Madrid, 1788.

J. Reglà. *El bandolerisme català del barroc*. Ed. 62. Barcelona, 2.ª edició, 1966.

J. Serra. *La societat rural catalana en el segle XVII: Sentmenat. Un exemple local del Vallès Occidental (1590-1729)*. Tesi doctoral de la Universitat de Barcelona. Abril, 1978. Obra inèdita.

Mn. Vergès i Mirassó. *Historia de Castellar del Vallès*. Ed. Montblanc Martín. Barcelona, 1974.

Ll. Vergés Solà. *Foranies i altres coses de Sant Llorenç Savall*. Ed. Ajuntament de St. Llorenç Savall. St. Llorenç Savall, 1971.

P. Vergés i Vernis. *Topografia Mèdica de Castellar*. Imp. Hormiga de Oro. Barcelona, 1895.

J. Vicens Vives. *Historia de los Remensas en el siglo XV*. Ed. Vicens Vives. Barcelona, 1ª edició. 1978.

P. Vilar. *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, vol. III. Ed. 62. Barcelona, 1966.

F. de Zamora. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Ed. Cunial. Barcelona, 1973.

CAPÍTOL V

ELS PRIMERS NUCLIS INDUSTRIALS. L'OCUPACIÓ DEL TERRITORI AL SEGLE XIX I PRIMER QUART DEL SEGLE XX

Objectius

En aquest capítol pretenem, fonamentalment estudiar la industrialització del Vallès a partir de la seva trajectòria a les dues ciutats que en foren les protagonistes, Sabadell i Terrassa. Per raons pràctiques, sobretot pel material, hem centrat l'estudi a Sabadell, i fem, tot al llarg del treball, totes les comparacions que ens són possibles amb la ciutat de Terrassa.

És un tema molt ampli i que ens hem vist obligades a limitar. La primera limitació la trobem en l'edat del nois a qui va dirigit, (vegi's introducció); la segona la tenim també en la limitació del material existent, i la tercera ens l'hem fixada nosaltres mateixes. Potser fóra possible d'aprofundir en alguns dels aspectes, però el que nosaltres pretenem només és d'obrir el camí, amb l'esperança que posteriors investigacions en aquest camp l'eixamplin i el complementin. Procurarem que, en explicar aquests objectius, quedin clares les nostres pretensions.

Cada apartat comprèn des de començament del segle XIX fins al primer quart del XX. El punt de partida es l'inici de la industrialització i el punt final són les acaballes d'una època de prosperitat, que correspongué a la primera guerra mundial.

1.—Tipus d'habitat i la seva distribució en l'espai **El paper de les comunicacions**

En aquest apartat pretenem que els nois vegin la industrialització, i com ha canviat i ha modificat el territori.

La construcció dels primers edificis industrials cal fer-la al costat dels rius, d'on reben la força hidràulica necessària per a llur funcionament. Amb l'aparició de la màquina de vapor i amb la utilització de l'energia elèctrica la localització ja no ve condicionada per l'aigua i, generalment, s'instal·len les fàbriques a les ciutats on abunda la mà d'obra. Aquest fenomen ocasionà la concentració industrial, que s'anà accentuant al llarg de tot el període estudiat.

La seva repercusió en la utilització del territori queda reflectida en l'augment de la superfície edificada, ja sigui per la instal·lació de noves fàbriques, ja sigui per la construcció d'habitatges per als treballadors industrials.

Això fa augmentar considerablement el nombre d'edificis de la majoria de pobles del Vallès i, especialment, d'aquells pobles més industrialitzats. Com a exemples clars i molt importants tenim Sabadell i Terrassa. Es trenquen els recintes emmurallats d'aquestes ciutats i apareixen barris nous, on acostumen a fixar la seva residència aquells homes que hi han arribat per treballar a la nova indústria.

El creixement de la ciutat es fa sense una planificació prèvia i en molts casos els barris no reuneixen les mínimes condicions per a ésser habitats, encara que des de molt aviat ja es feren projectes d'eixamples.

El creixement industrial comportà l'estructuració de la ciutat en barris força definits segons la classe social de llurs ocupants. Ho veiem en el cas de Sabadell, on es poden definir els barris segons la procedència i la professió de qui els habita.

La industrialització va estretament lligada al desenvolupament dels mitjans de comunicació. Es comencen a construir carreteres i molt aviat s'instal·la el primer ferrocarril (1855), que arriba a Sabadell i Terrassa. De moment, persisteixen el carruatges arrossegats per animals, però desapareixen de mica en mica tot al llarg del període que estudiem. La primera xarxa de comunicacions serveix per unir els nuclis que s'anaren industrialitzant; sense que això suposés, sempre, un millorament de les comunicacions a nivell de tots els pobles del Vallès.

L'engrandiment de l'espai edificat, tant pel que fa a habitatges com pel que fa a les instal·lacions fabrils, fa que l'home del vuit-cents tingui una nova visió d'aquell paisatge.

Per una banda apareixen les altes xemeneides de les fàbriques, que trenquen la monotonia de la ciutat; l'espai obert per les carreteres i per les vies ferroviàries també marca un nou traçat i el fum i el soroll de les màquines i vagonets del ferrocarril donen una nova visió del territori.

Aquest fenomen tan familiar per a la majoria dels nois del nostra país van produir un veritable impacte en la gent que visqué de prop llurs inicis. Per això creiem important que s'estudiïn a l'escola. Es una de les maneres que els nostres nens entenguin o intueixin que les coses no sempre han estat iguals, que no sempre han estat com ara. Les observacions i l'estudi de molts dels elements que ens són familiars són el reflex d'una història passada, però pròxima a nosaltres. Després d'aquesta visió de l'espai i de l'estudi de l'ocupació del territori cal fer l'estudi dels homes que l'omplien: quants eren, de què vivien, com vivien, etc.

2.— Evolució demogràfica. Immigració

L'evolució demogràfica ens permetrà d'aproximar-nos a l'estudi de la quantitat d'homes que ocupaven el Vallès.

L'evolució de la densitat de població ens donarà una visió força clara de l'augment d'aquesta població. Podrem comprovar, com és evident, que el creixement de la superfície edificada va lligat a un creixement de la població. El creixement del Vallès fou paral·lel al de la resta de Catalunya i és una constatació del canvi de règim demogràfic, canvi que va començar ja al segle XVIII.

Pel que fa a la població immigrada pensem que és important veure'n la procedència. D'on han vingut els immigrants? Una part molt important venen del mateix Vallès, d'aquells municipis no industrialitzats. L'altra part procedeix de les comarques catalanes amb menys llocs de treball, i una altra part vénen d'algunes regions espanyoles.

Per tal de poder fer aquesta constatació ens hem hagut de limitar a la ciutat de Sabadell, ja que la informació que teníem dels altres llocs del Vallès era inexistente o molt incompleta; suposem, però, que les diferències no foren grans.

El desenvolupament industrial desigual, tant en l'àmbit del Vallès com en el de Catalunya, com en el d'Espanya, feia que la població es desplaçés cap a les zones industrials, on podia trobar feina.

Hem estudiat especialment el moviment migratori, donada la seva importància de l'augment global de la població vallesana i, sobretot, per la incidència que tingué en el creixement de Sabadell i Terrassa.

3.- Recursos econòmics i desenvolupament tècnic

Tractarem de la industrialització ocupant-nos dels aspectes que creiem fonamentals per als nois d'EGB, a la segona etapa.

La localització de les indústries, ens permetrà de veure l'evolució de les fonts d'energia: hidràulica, vapor i electricitat.

Fixarem l'estudi en la indústria llanera, ja que fou la més important del Vallès. No pensem que aquest enfocament sigui falsejar la industrialització, perquè estem convençudes que els nois del Vallès han de començar-ne el seu estudi a partir de la comarca, i la llana hi és la indústria perdominant. Això no vol dir que s'hagi de quedar aquí, sinó que després s'ha d'estendre el tema a les altres facetes de la indústria catalana i espanyola, fent les corresponents comparances amb el desenvolupament de la indústria arreu d'Europa.

Tot i que ens centrem en la llana, hi ha un aspecte que forçosament hem de treballar si volem que el noi tingui una certa perspectiva de la industrialització. El desenvolupament industrial tèxtil va estretament lligat a l'aparició d'unes indústries auxiliars o dependents. Són, sobretot, la metal·lúrgica, per a la fabricació de maquinària tèxtil, i la química, important per als tenyits. També n'hi ha d'altres, com poden ser la fabricació de peces auxiliars com llançadores, corretges, etc.

En estudiar aquest fenomen, donem els elements per iniciar el tema de les concentracions industrials, on un dels criteris fonamentals és situar les indústries complementàries o auxiliars en espais pròxims. Un altre concepte important que cal assenyalar és la importància de la metal·lúrgia en general. (Dins d'aquest apartat hi podríem incloure tota la problemàtica de les matèries primeres (—carbó, ferro—) i el fracàs de la revolució industrial espanyola).

Per a l'evolució de la industrialització, pensem que cal estudiar el procés de mecanització. A partir d'algunes dades, podrem veure el procés de mecanització del cotó (1831-1861), però ens aturarem en l'estudi més detallat de la mecanització de la llana, més lenta i més tardana. Segons Linares (1), la industrialització de la llana es produeix des del 1851 al 1885 i, sobretot, en el període de la "febre d'or" (1871-1884).

Un altre aspecte important serà la concentració de capitals, que en el cas de Sabadell podem concretar en la desaparició de les fàbriques petites i en l'augment de maquinària en les més grans o més importants.

Queden fora del nostre treball temes tan importants com la procedència del capital per a la indústria, la polèmica entre lliurecanvistes i proteccionistes i el mercat nacional i colonial, perquè creiem que són temes més pròpis de BUP que de 2ª etapa; hem triat aquells que són més fàcils d'entendre i

d'assimilar. Per poder-los treballar en aquesta edat, caldria una simplificació que segurament induiria a donar-ne una visió deformatada i errònia.

4.— Formes de vida i condicions de treball

Per formes de vida entenem tot allò que ens pugui il·lustrar com vivia la gent al període que estudiem. Pensem que és important i molt útil pedagògicament que els nois s'imaginin com vivia la gent, com eren les cases on residien, com s'alimentaven, com es vestien, com es divertien, com era la ciutat, quines condicions de vida tenien, quines comoditats, si existien serveis públics, en quines condicions, quina vida associativa existia, associacions patronals i obreres...

Tot això els permetrà d'entendre els trets fonamentals de la societat industrial als seus orígens i en els primers temps de la industrialització, i els permetrà alhora de fer la comparació amb l'actualitat.

Per altra banda les condicions de treball: horari, sous, treball dels nens, condicions higièniques de les fàbriques, etc. ens permetran d'aproximar-nos al moviment obrer, que neix amb la industrialització.

Treballarem, sobretot, aquells aspectes més fàcils d'entendre a partir d'algunes de les reivindicacions dels obrers i d'algunes respostes de les entitats corresponents, ja sigui ajuntament o organització patronal.

Els aspectes que estudiarem seran aquells que van ser motiu de conflictes a Sabadell, com per exemple la llargària de les peces, els sous, els horaris, l'oposició als telers mecànics, els primers convenis, alguna manifestació obrera i les vagues més importants que es feren i de les quals hem trobat informació. Pensem que aquest serà el primer pas per entendre el moviment obrer, que caldria relacionar amb els sindicats d'avui i amb l'evolució del sindicalisme tot al llarg de la Història.

1.— Tipus d'hàbitat i la seva distribució en l'espai

Material. Tècniques. Exercicis

Per treballar l'evolució de la localització de les indústries, utilitzarem les dades que ens ofereixen Pascual Madoz per al 1848 (2) i Carreres Candi per a l'any 1917 (3).

(1) J. E. Linares. *Plataforma socio-económica de la industrialización en Sabadell. (1832-1885)*. U.A.B. 1973-74. Tesi de Llicenciatura mecanografiada.

(2) P. Madoz. *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y de sus posesiones de ultramar*. Ed. Est. Tipog. B. Madoz i L. Sagasti. Madrid, 1845-1850.

(3) M. Carreras Candi. *Geografía General de Catalunya*. Ed. Est. Albert Martín. Barcelona.

En el cas de Sabadell i Terrassa ens ha calgut utilitzar altres dades per al 1848, ja que Madoz no ens en diu la quantitat d'indústries.

Per a Sabadell trobem dades del 1849 al llibre d'Andreu Castells (4) i per a Terrassa hem trobat informació sobre l'any 1847-48 (5). Hem tingut alguns problemes en la no coincidència d'algunes dades. A les monografies locals n'hem trobat de diferents a les que nosaltres utilitzem. Hem desestimat aquesta font, en aquest punt, perquè les monografies són molt poques i perquè no disposem d'un material comparatiu. Pensem que utilitzant la mateixa font per a tots els municipis ens podem acostar més a la realitat, ja que el criteri seguit pels autors haurà estat el mateix per a cada un dels municipis estudiats.

També incloem com a indústries, amb la denominació d'"altres indústries", instal·lacions com forns de gerres, serradores de fusta, molins fariners, etc., perquè tant Madoz com Carreras Candi les posen al mateix apartat de producció.

A fi de facilitar la comprensió i per agilitzar l'exercici que han de fer els nois, donem tres tipus d'instal·lacions i el nombre de les tèxtils. Les classifiquem en indústries tèxtils, maquinària i altres indústries necessàries per a les indústries tèxtils, (indústries que neixen i es desenvolupen amb ella); metal·lúrgia i altres indústries, (alimentàries, del paper, etc.).

S'ha fet aquesta classificació perquè els nois vagin entenent, encara que aquest no sigui l'objectiu d'aquest apartat, que al costat de la indústria tèxtil apareixen una sèrie d'indústries indispensables per al desenvolupament d'aquella, tant pel que fa a la metal·lúrgia en general (fundicions de ferro) com per a les indústries que hi són lligades directament (construcció de telers, llançadores, de corretges, etc.).

Un altre aspecte a tractar és l'evolució del poblament del Vallès. Ens fixarem en el nombre d'edificis que té cada municipi l'any 1848 (P. Madoz) i l'any 1917 (Carreras Candi). No hem trobat dades anteriors al 1848 que es puguin aplicar a tots els municipis del Vallès.

Creiem que l'augment dels edificis, ens dona una idea aproximada d'aquesta ocupació de l'espai edificat. Els nois ho poden comprovar als anys 1884 i 1900. Per a la comparació recorrerem al treball fet a l'apartat anterior sobre la localització de les indústries.

El segon aspecte que caldrà treballar serà l'evolució de les ciutats

(4) A. Castells. *Sabadell. Informe de l'Oposició*. I vol. Ed. Riutort. Sabadell, 1975. pàgs. 5-23.

(5) J. Subirats. *Terrassa-1877*. Ed. Caixa Estalvis Terrassa. Terrassa, 1976; pàgs. 45-46.

més significatives al llarg del segle XIX. Farem l'estudi de Sabadell i Terrassa.

Per a l'anàlisi del creixement urbà a Sabadell utilitzem els plànols que ha recollit Miquel Carreras (6) al llibre *Elements d'història de Sabadell*, referits als anys 1789 (l'original és d'Antoni Bosch i Cardellach) (7), 1841 i 1889. Per als anys 1900-1910 ens seran útils els plànols que reproduceix Esteve Deu (8).

Per a l'evolució urbanística de Terrassa utilitzarem el plànol reproduït per J. Mª Domènech (9) en què podem veure el creixement de la ciutat des del 1450 al 1900. El plànol, projecte d'eixample, que recull Rius i Tarragó (10), ens donarà una idea de la ciutat al primer quart del segle XX, pel que fa a Sabadell.

Per als anys 1853, 1862, 1881, J. Subirats (11) ens dona unes quantes xifres que permeten comparar la disminució de la superfície rústica, destinada a l'agricultura, i l'augment de les finques urbanes. Dues dades que són importants per a comprovar el creixement de la ciutat.

Per tal de fer-nos-en càrrec, reflexionarem sobre uns quants textos que ens il·lustren la Terrassa canviant. Baltasar Ragón (12) descriu una part de la vila al 1800, la necessitat d'eixamplar-la fora muralles l'any 1848 i per on s'estengueren les noves edificacions a la segona meitat del segle XIX.

Un altre text de Boix Gené (13) ens fa veure com tots els terrassencs es coneixien i com cada casa tenia el seu sobrenom, signe ambdues coses de la poca grandària de la vila. Finalment creiem interessant fer al·lusió a la

(6) M. Carreras Costajussà. *Elements d'història de Sabadell*. Ed. Caixa Estalvis de Sabadell 2^a ed. Sabadell, 1967; pàgs. 454-455-501-504-536-564-674-641-714-716.

(7) A. Bosch i Cardellach. *Memòries de Sabadell. 1890*. Est. Tipogràfic de J. Bagués e Hijos. Sabadell, 1882.

(8) E. Deu. *Estructura de la població de Sabadell a comienzos del siglo XX*. Obra inèdita mecanografiada. Sabadell, 1975, s.n.

(9) J. Mª Domènech. *Història breu de Terrassa*. Fund. Soler i Palet. Terrassa, 1972; pàg. 25.

(10) A. Rius i Tarragó. *Topografia Mèdica de Sabadell*. Imp. J. Huguet. Barcelona, 1914; s.n.

(11) J. Subirats. *Terrassa 1877*, pàgs. 108-109.

(12) B. Ragón. *Terrassa en el segle XIX*. Imp. Joan Morral. Terrassa; pàgs. 7-14-15.

(13) J. Boix Gené. *Terrassa 1877-1988. Cien años de urbanismo*. Ed. Caixa Estalvis de Terrassa 1^a ed. 1977, Terrassa; pàgs. 37-38.

data de la concessió del títol de ciutat a la vila de Terrassa. Boix Gené (14) i Sabat Anguera (15) recullen el fet. Per treballar amb els nois hem escollit el text, firmat pel rei, i la celebració de la diada a Boix Gené (14). Miquel Carreras recull el mateix esdeveniment en relació amb la vila de Sabadell (16).

El tercer punt a tractar és l'estructura de la ciutat, la distribució en barris i les característiques dels habitatges. La dificultat per trobar material de Terrassa ens ha fet pensar en concretar l'estudi a la ciutat de Sabadell. Després de valorar si aquesta limitació era vàlida, ens hem decidit per considerar-l'hi. El creixement de Sabadell respon, en els seus trets fonamentals, al desenvolupament de les ciutats industrials que tenen unes característiques semblants. Hem cregut que Terrassa es podia incloure en aquest tipus de ciutat.

La distribució de la ciutat en barris data ja de començaments de segle i podem estudiar el creixement de la vila des del 1800-1824 (17), mentre que les característiques les treballarem a partir de les dades, pel primer quart del segle XX, de Rius i Tarragó (18), que sintetitza Andreu Castells (19). Per treballar amb els nois utilitzem la síntesi d'Andreu Castells. A fi d'ajudar els nois a entendre i a fer-se càrrec de com era la ciutat a primer de segle, farem un comentari de text què descriu com eren els carrers. Utilitzarem els textos de Rius i Tarragó (20) i d'A. Castells (21). Per últim analitzarem la distribució interna dels habitatges dels treballadors, d'una casa pagesa benestant, "La Casa Duran" de Sabadell, i d'una casa pairal de fabricants de Terrassa.

El mateix text d'Andreu Castells, citat anteriorment (22), ens ofereix el material per a estudiar la casa obrera; un acord del govern en declarar-la monument nacional el juny del 1958 ens permet d'estudiar la Casa Duran (23); i Baltasar Ragón ens descriu la casa d'uns fabricants de Terrassa (24).

(14) J. Boix Gené. Op. cit., pàgs. 127-131.

(15) J. Sabat Anguera. *Estudio crítico del municipio de Terrassa. St. Pere de Terrassa*. Ed. José Ventayol. Terrassa, 1904.

(16) M. Carreras. *Elements d'història de Sabadell*, pàg. 665.

(17) M. Carreras. *Elements d'Història de Sabadell*, pàgs. 563-564-674-651.

(18) A. Rius Tarragó. *Topografia Médica de Sabadell*.

(19) A. Castells. *Art. Sabadellenc*. Ed. Riutort, Sabadell, 1961; pàg. 402.

(20) A. Rius i Tarragó. *Topografia Médica de Sabadell*, pàgs. 149-150-151.

(21) A. Castells. *Art Sabadellenc*, pàg. 663.

(22) A. Castells. Op. cit. pàg 402.

(23) *La casa Duran declarada Monument Nacional*. "Revista Alba", nº 103, Setembre 1958; pàg. 176. Sabadell.

Per analitzar la situació dels mitjans de comunicació disposem d'alguns textos on es reflecteix la dificultat que hi havia per traslladar-se d'un lloc a l'altre.

Tenim la durada d'un viatge de Barcelona a Montcada pel camí carreter (25). També disposem de dos textos que parlen de les galeres, diligències que feien viatges regulars de Terrassa a la ciutat comtal (27), i per arrodonir-ho Josep Subirats ens descriu el servei de transport que hi hagué a l'ajuntament de Terrassa (28) l'any 1856.

Miquel Carreras (29) fa la cronologia de la construcció de les principals carreteres del Vallès.

Per tal els nois entenguin la gran importància que tingué l'arribada del ferrocarril, hem escollit uns textos referents al primer ferrocarril de Sabadell i de Terrassa.

Cabeza Sabater (30) ens en permet de saber la data d'arribada a Terrassa i de comparar la diligència amb el ferrocarril. L'autor ens descriu la desconfiança que oferia als viatgers de Terrassa el nou mitjà de locomoció.

Miquel Carreras (31) i Andreu Castells (32) ens permeten treballar l'aspecte de l'arribada del tren a Sabadell i les condicions en què es trobava la primera estació l'any 1884.

Tres textos, dos per a Sabadell, extrets de la revista Nostra Comarca (33) i de la Revista de Sabadell (34) i un per a Terrassa, (35) ens expliquen l'arribada del ferrocarril elèctric a cadascuna d'ambdues ciutats.

(24) B. Ragón. *Les cases pairals de Terrassa*. Ed. Joan Morral. Terrassa, 1931; pàgs. 5-9.

(25) P. Serra Bosch. *Prontuario de la mayor parte de los caminos y veredas del principado de Catalunya. 1814*.

(26) B. Ragón. *Terrassa (Historials i efemèrides)*. Talls Graf. Josep Ventayol. Terrassa, 1929; pàgs. 53-54.

(27) F. Cabeza. *Los primeros tiempos del ferrocarril, en Tarrasa*. Bol. Of. Com. e Ind. de Tarrasa, nº 494, des. 1948.

(28) J. Subirats. *1877: Terrassa*, pàg. 54.

(29) M. Carreras. *Elements d'Història de Sabadell*, pàgs. 590-662.

(30) F. Cabeza. *Los primeros tiempos del ferrocarril en Tarrasa*. Bol. Of. Comer. e Indus. de Tarrasa, nº 494, Des. 1948.

(31) M. Carreras. *Elements d'història de Sabadell*, pàgs. 662-664.

(32) A. Castells. *Art Sabadellenc*, pàg. 417.

Disposem del Pla de Carreteres provincials de Barcelona de l'any 1879 i de les carreteres provincials i veïnals de 1899. A cadascun dels mapes consta, també, el traçat del ferrocarril. Ens seran útils per a donar una visió més general de les comunicacions catalanes a finals del segle passat.

Finalment, voldríem que els nois tinguessin una idea general del paisatge vallesà al segle XIX. Els textos que exposem a continuació, i tots els treballs fets fins ací, pensem que els la poden donar.

L'any 1857 Víctor Balaguer (36) descriu un viatge amb tren de Barcelona a Terrassa. La descripció ens permet d'interpretar el paisatge d'aquell moment i descobrir les impressions que el viatger experimentà al llarg del trajecte. Hem seleccionat els fragments que ens han semblat més significatius i útils per obtenir-ne una bona imatge.

Aquest material ens permet d'entendre com veien el ferrocarril, la carretera i la industrialització del Vallès, especialment la de Sabadell, els homes de mitjan segle XIX.

El text d'A. Castells (37) ens aproxima a la imatge de les fàbriques i, sobretot, a l'impacte que les altres xemeneis produïen en el paisatge

Aquest text, junt amb les fotografies (38) de les fàbriques de Cal Jepó Nou, Manufactures Carol, Can Boixeda Vell i de la panoràmica general de Sabadell al 1881, ens farà adonar de la imatge que oferia una ciutat industrial.

El material de Pau Vila (39) ens serà útil per a estudiar, sobretot, el paisatge agrícola. Observarem els conreus desapareguts (cànem i moreres), l'aparició o l'augment de l'extensió de la patata i dels farratges i la conversació de la vinya i l'horticultura a l'horta dels obrers fabrils.

Així, doncs, podem concloure l'apartat amb una generalització pel que fa als canvis de siluetes que són comuns a totes les viles i ciutats industrials i

(33) Revista *Nostra Comarca. Inauguració del ferrocarril elèctric*. Any II, nº 16. Sabadell, 1922; pàg. 207.

(34) *Revista de Sabadell*. Any XLII, nº 11441. Set. 1925; pàg. 2.

(35) Boix Gené. *Terrassa 1877-1977*, pàgs. 45-47.

(36) Víctor Balaguer. *Guia de Barcelona a Tarrasa por el ferrocarril*. Imp. Nueva de Jaime, Jesús y Ramón Villegas. Barcelona, 1857; pàg. 20, 40-48.

(37) A. Castells. *L'Art Sabadellenc*, pàg. 415-416.

(38) Fotografies de l'Arxiu fotogràfic del Museu d'Història de la Ciutat de Sabadell.

(39) P. Vila. *La divisió territorial de Catalunya*. Ed. Curial. Barcelona, 1977; pàgs. 261-262.

veurem com això dóna una nova dimensió a l'estudi del paisatge i a l'ocupació del territori.

Tècniques

Es farà un exercici de localització al mapa: per tant, la tècnica treballada serà el mapa.

Al primer capítol ja hem dit que un primer pas, en aquesta edat, és treballar amb signes convencionals, i un segon pas és la quantificació, quan les dades ho permetin.

En aquest cas concret podem fer totes dues coses, la primera serà localitzar els diferents tipus d'indústria segons el quadre adjunt. Cal que utilitzem correctament els signes convencionals.

La segona consistirà a quantificar les indústries tèxtils, és a dir, saber la quantitat que n'hi a cada municipi. Això ens permetrà d'analitzar la concentració industrial a Sabadell i Terrassa.

Finalment, la interpretació dels dos mapes ens permetrà demostrar l'objectiu proposat i donar per acabat aquest exercici. A l'exercici nº 3 treballarem la mateixa tècnica, afegint-hi només el significat del tram. En aquest exercici, a més de la tècnica de mapes, pretenem que els nois reordenin l'estadística amb la qual elaboraran després el seu mapa. Per altra banda, en les conclusions dels dos mapes, el que els donem elaborat, que només hauran d'interpretar, i el que ells hauran confegit pretenem que facin la relació corresponent entre noves edificacions i nivell d'industrialització (treballat en l'exercici anterior). Pensen que aquests tipus de raonament els ajuden a veure les relacions causa-efecte i els habituen a cercar els perquè del fet que observen.

Pel que fa a l'estudi de la ciutat, ens basarem en la tècnica del plànol. Primer es farà l'anàlisi de cadascun d'ells per separat, i després farem la comparació amb l'ajuda de transparències (paper vegetal).

Quan tinguin el plànol suficientment treballat a nivell teòric, ferem una sortida per la ciutat, per tal de reconèixer quant sigui possible el que hem estudiat. A la sortida ens fixarem, a través de l'observació directa, en les característiques de la ciutat actual i en les restes que romanen de la ciutat d'abans.

Després de la sortida farem una última interpretació del plànol actual. Localitzarem i situarem al lloc corresponent les observacions fetes. (Es pot fer amb fotografies de les cases observades).

Farem el comentari de text tal com s'ha indicat al primer capítol, però en aquest cas el text s'ha de convertir en els plànols de les tres cases descrites. A partir de l'explicació que ens donen els autors, cal que el noi s'imagini la casa i que faci l'estudi de la distribució de l'espai interior.

Per a l'estudi de Sabadell els plànols seran fets o pintats pels mateixos nois, mentre que en el treball de Terrassa seran els alumnes els qui faran la lectura a partir d'uns plànols ja fets i acabats.

Com a tècniques secundàries, per aquest apartat, treballaran les gràfiques comparatives i la interpretació de textos. Utilitzarem la representació gràfica per il·lustrar alguns dels textos proposats.

En els exercicis sobre comunicacions, treballem sobretot l'anàlisi de cada text per fer la síntesi de tots ells. Han de treure conclusions generals. Pretenem que els nois apliquin altres coneixements en la interpretació d'aquests textos.

L'altra tècnica és l'interpretació i comparació de mapes. En els exercicis 15, 16, 17 es treballa tant el comentari de text com l'observació indirecta.

El fet de dibuixar el recorregut del ferrocarril i no utilitzar el mapa ens permet jugar amb la imaginació del noi. No essent un mapa que exigeixi exactitud en la localització, podem fer que els nois s'afigurin el paisatge i que en dibuixin els trets més importants, seguint la descripció dels textos.

L'altra tècnica utilitzada serà l'observació indirecta i la lectura d'imatge. Les fotografies seran el material utilitzat. El primer pas serà l'anàlisi de cada fotografia, una per una. Una vegada analitzades totes, en destriarem les característiques comunes i els elements diferenciadors. Buscarem els motius i en traurem les conclusions que seran la síntesi del treball fet.

Una nova tècnica treballada en aquest capítol és la lectura històrica del territori, a partir d'uns recorreguts o d'uns itineraris que ens permeten d'aproximar-nos-hi.

Només els proposem en aquest capítol perquè pensem que caldria fer-los quan els nois ja han estudiat cada època històrica per separat.

Aquest tipus d'exercicis desperten l'observació, avesen els nois a interessar-se i interrogar-se sobre el que veuen i ajuden a sintetitzar i relacionar allò que han estudiat.

EXERCICI 1

Localització del tipus d'indústries del Vallès

En el quadre que tens a continuació trobaràs els diferents tipus d'indústries que hi havia al Vallès l'any 1917. A la columna de la indústria tèxtil trobaràs també el nombre d'indústries.

T'has de fixar:

- En el tipus d'indústria
- En el lloc on es localitza
- En els municipis que estan més industrialitzats

Treball que cal fer

1. Indica les classes d'indústria que té cada municipi. Busca un signe convencional per a cada indústria i un color per a l'any 1848 i un altre per al 1917.
2. Representa la quantitat d'indústries tèxtils de cada municipi. Busca una unitat que representi 5 indústries i una altra que en representi 25. Et serà més fàcil fer una representació exacta de la quantitat.

Un cop fets els dos mapes, fes un comentari en el qual has de tenir present:

- Quins són els municipis més industrialitzats.
- Quins són els municipis que han disminuït la seva industrialització. (Ho pots veure perquè han perdut algun tipus d'indústria o no en tenen cap).
- Compara el mapa que has fet amb un mapa físic del Vallès i fixa't quina relació hi ha entre els municipis més industrialitzats i els rius més importants del Vallès.
- Fixa't també en quins municipis hi ha indústria tèxtil i quins són els municipis més importants.

Procura recordar aquests mapes perquè et seran útils per a fer altres treballs.

[illegible]

EXERCICI 2

Nombre d'edificis. 1848-1917

Al quadre que tens a continuació trobaràs tres dades referents al nombre d'edificis que tenia cada municipi. Les de la primera columna són de l'any 1848, les de la segona són del 1917 i a la tercera trobaràs la diferència entre els edificis que tenia cada municipi a l'any 1848 i al 1917.

Les dades de la primera columna les tens també representades al mapa. Fixa't que la trama indica la quantitat d'edificis. Els punts indiquen *menys* edificis i la trama més espessa (quadres) representen *més* edificis.

Treball que cal fer

1. Fixa't en la tercera columna i fes cinc grups de municipis:
 - Els que han augmentat de menys de 50 edificis
 - Els que han augmentat de 50 a 99 edificis
 - Els que han augmentat de 100 a 299
 - Els que han augmentat de 300 a 500
 - I els que han augmentat de més de 500 edificis.
2. Quan tinguis aquesta classificació feta, representa-la en un mapa mut de municipis del Vallès. Pots utilitzar els mateixos signes convencionals que hi ha al mapa que ja està fet. Et serà més fàcil fer-ne la comparació.
3. Compara el mapa que has fet tu amb el mapa "Nombre d'edificis" 1848, i amb els dos mapes de la indústria que has fet en l'exercici anterior. Fes-ne una síntesi en la qual tindràs en compte:
 - Municipis que han construït més edificis des del 1848 fins al 1917 i municipis que s'han quedat quasi com estaven.
 - Els municipis que tenen més indústries són els que han augmentat més llur superfície construïda?
 - Quina relació veuríes entre industrialització i creixement de les poblacions, en el cas concret del Vallès?

- Són els municipis que han disminuït o augmentat les seves indústries els que han crescut menys?

Després de reflexionar sobre aquests punts fes-ne la síntesi.

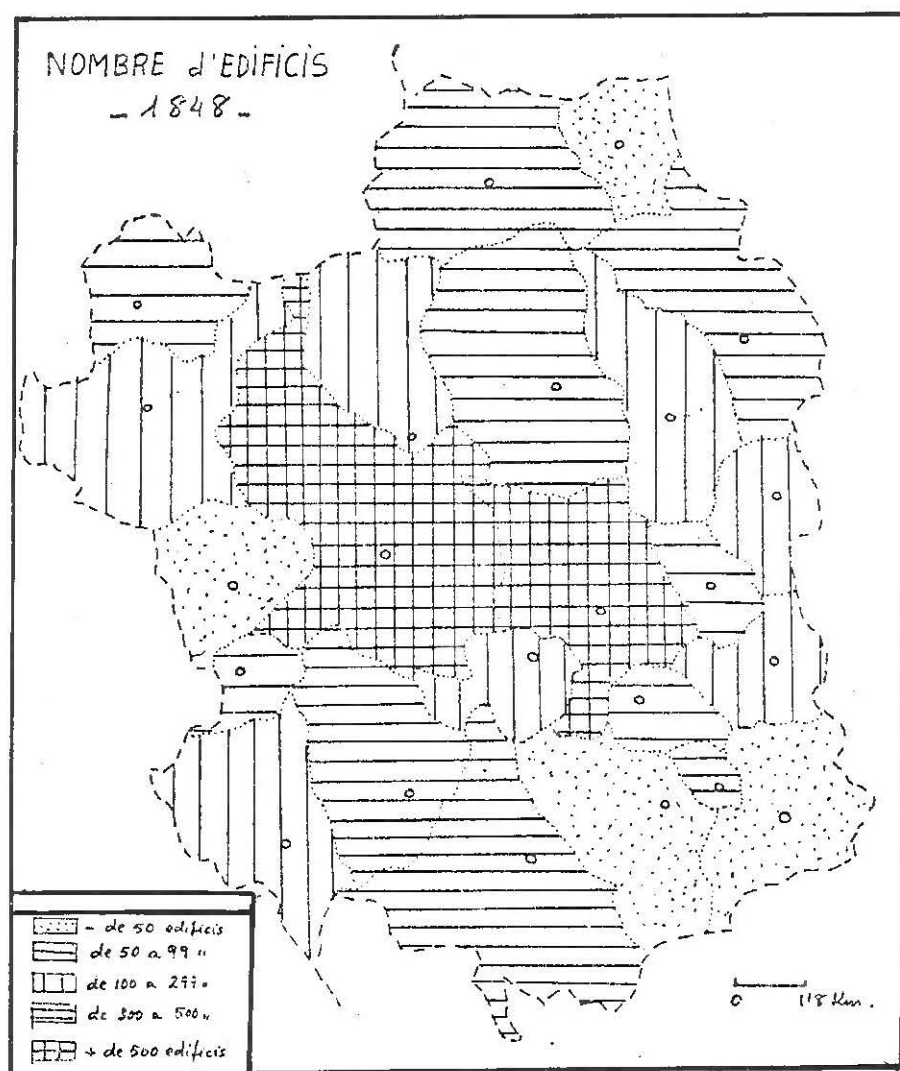
Nombre d'edificis: 1848-1917

<i>Pobles</i>	<i>1848</i>	<i>1917</i>	<i>Augment des de 1848-1917</i>
Caldes de Montbui	480	1128	668
Castellar del Vallès	350	676	326
Ripollet	400	409	9
Rubí	400	1159	159
Sabadell	1127	6173	5046
San Cugat	416	398	382
St. Llorenç Savall	300	404	104
St. Quirze de Terrassa	170	189	19
Sta. Maria de Barberà	69	196	127
Sta. Perpètua de Mogoda	200	416	216
Sentmenat	260	444	184
Terrassa	1045	4468	3423
Vacarisses	224	248	24
Viladecavalls	35	272	236
Castellbisbal	116	162	246
Cerdanyola	36	272	236
Gallifa	25	85	60
Matadepera	100	158	58
Montcada	Cases disperses	481	481 (1)
Palau-solità	190	223	33
Polinyà	80	109	29
Rellinars	80	89	9
Ullastrell	90	142	52

(1) Considerem que el nucli de població no està format a l'any 1848. Com a tal nucli de població l'augment serà, doncs, de 481 cases.

(Elaborat a partir de les dades de P. Madoz a *Diccionario geográfico* i de Carreras Candi a *Geografía de Catalunya*.)

NOMBRE d'EDIFICIS
—1848—

EXERCICI 3

Evolució del creixement de Sabadell

Des de començaments del segle XIX, la vila estava dividida en sis barris, que es mantingueren fins a final del mateix segle, moment en què fou dividida en cinc districtes i cada districte es dividí en dos barris.

Aquest exercici ens servirà també per a preparar una sortida a la ciutat, per tal de poder identificar alguns carrers i alguns edificis d'aquella època.

Treball que cal fer

1. Al plànol de 1789 indicaràs els carrers i els barris de la vila de Sabadell que hi havia fins al 1824.

Utilitzaràs un color diferent per a indicar els carrers de cada un dels sis barris.

- 1r.: Barri de St. Quirze: color verd
- 2n.: Barri de Placeta de St. Roc: marron clar
- 3r.: Barri del Pedregar: color blau
- 4t.: Barri del Carrer Nou: marron fosc
- 5é.: Barri del Raval: color lila
- 6é.: Barri Plaça Major: color groc.

Quan tinguis tots els carrers assenyalats tindràs el contorn de la ciutat a l'any 1824.

Per situar els carrers pots utilitzar el plànol de 1914.

2. Sobre el plànol del 1914 faràs el següents exercicis:
 - a) Pinta de color marron el contorn de la vila de Sabadell a l'any 1824.
 - b) Pinta de color blau tots els carrers que s'edificaran del 1841 al 1850.

- c) Pinta de color verd els carrers edificats des del 1850 al 1875.
 - d) Pinta de color vermell els carrers edificats del 1875 al 1900. Indica amb retolador negre els límits dels districtes.
3. Col·loca un paper vegetal sobre el plànol que has pintat i ressegueix, amb el mateix color que has utilitzat per a cada època, els contorns de la ciutat.

- Sabadell 1824 color marró
- Sabadell 1850 color blau
- Sabadell 1875 color verd
- Sabadell 1900 color vermell

Amb aquest exercici tindràs el contorn aproximat de la ciutat en cada moment estudiat (1824-1850-1875-1900).

4. Observant el treball que has elaborant, fes un comentari. Has de tenir present:
- direcció del creixement (N. S. E. O.).
 - el creixement es féu pròxim a les carreteres més importants i al ferrocarril?
 - Es féu en direcció a alguna altra ciutat important?

Sabadell: 1820-1824

(els noms dels carrers están actualitzats segons las dades aparegudes al diari de Sabadell del 7 de febrer de 1980)

Barri primer: Barri de Sant Quirze

Està format pels carrers de St. Quirze, de la Rosa, de Gràcia, d'en Font, Sant Jaume, Sant Cugat i Sant Feliu.

Barri segon: Barri de la Placeta de St. Roc

Format pels carrers de l'Església, del Safareig i de l'Horta Novella.

Barri tercer: Barri del Pedregar

Format pels carrers del Pedregar, de la Burriana, Sant Joan.

Barri quart: Barri del Carrer Nou

Format pel carrer Nou, el de Manresa, el de Sant Antoni, el dels quatre Cantons, d'en Martines, de la Creueta, dels Capellans.

Barri cinquè: Barri del Raval

Format pel carrer del Raval, dels Caputxins, Sant Francesc d'Asís i de la Salut.

Barri sisè: Era la Plaça Major.

(Elaborat a partir de les dades de M. Carreras. *Elements d'història de Sabadell*, pàgs. 501-502 i 504).

Sabadell: 1841-1850

Continuen existint els sis barris que hi havia a primer de segle. Els carrers nous foren els següents:

1. Barri de Sant Quirze:

- Carrer de l'Estrella, actualment és el carrer de Pérez Galdós
- Carrer de la Unió, avui és el carrer de Mª Cristina

2. Barri del Pedregar:

- Carrer dels Jardins, actualment és el carrer Bèlgica
- Carrer de les Tres Creus.
- Carrer de la Cobertera, després de St. Jaume
- Carrer del Camp d'en Guixa, més tard Sant Llorenç
- Carrer de la Rúbrica, després del Carme
- Carrer d'en Colomer, després de Lacy
- Carrer de la Concepció
- Carrer Mataró, actualment carrer de Riego
- Carrer Sallent
- Carrer Sant Oleguer

Barri del carrer Nou:

- Carrer Comèdies

- Carrer Font Nova
- Carrer Lluna
- Carrer Les Paus
- Carrer Els Valls
- Carrer Montcada, avui Miquel Arimon

5. Barri del Raval:

- Carrer del Vapor d'en Formosa
- Carrer del Manant
- Carrer de Sant Honorat
- Carrer de la Soledat
- Carrer de les Rodes.

(Elaborat a partir de les dades de M. Carreras. *Elements d'història de Sabadell*, pàgs. 563-564).

Sabadell: 1850-1875

Creixement per barris de 1850 a 1875:

1. Barri de St. Quirze:

Els nous carrers van ser:

- Carrer de Castillejos, avui carrer Osea
- Carrer de la Ctra. de Terrassa

2. Barri de la Placeta de St. Roc:

- Carrer de la Travessia del Safareig, avui carrer del Dr. Crehueras
- Carrer Padilla, actualment carrer Avellaneda
- Carrer de Mendizábal, avui de l'Espirall
- Carrer Mina, avui Casablanca

- Carrer Torrijos, avui Portugal
 - Carrer Madoz, avui Alemanya
 - Carrer Zurbano
 - Carrer Cervantes
 - Carrer Alfores, després Duràn
 - Carrer Isabel II, després Latorre i Rambleta.
3. Barri del Pedregar:
- Carrer Gurrea
 - Carrer Bosch
 - Carrer Borrell
 - Carrer Lluïsa Fernanda.
4. Barri del Carrer Nou:
- No és construï cap carrer nou, només s'allargaren els que hi havia.
5. Barri del Raval:
- Carrer de Les Valls
 - Carrer Bolsós, avui via Massaguè
 - Ctra. de Manresa, avui via Massaguè
 - Carrer Hospital
 - Carrer Jonqueres, ara Vilarrubias
 - Carrer Bofí.
6. Barri de la Plaça Major:
- No ha canviat perquè l'espai no ho permetia.

A l'any 1872 es dividí la ciutat en quatre districtes, subdividits de la forma següent: una recta de Nord a Sud formada per la carretera i el ca-

rrer de Manresa, la Plaça Major, el carrer del Pedregar Alt, la Rambla i el carrer de Barcelona. Una altra línia d'Est a Oest formada pel carrers d'Horta Nova (avui Vge. del Pilar), Sant Pere, de Palanca i Creueta.

Els districtes foren:

- El primer Nord-Est
- El segon Sud-Oest
- El tercer Nord-Est
- El quart Sud-Est.

Al primer districte s'iniciaren els carrers:

- Carrer de les Basses, després Colón
- Carrer Ample, després del Pare F. Sallarès
- Carrer Moratín, després de l'Escola Pía
- Carrer Garcilaso
- Carrer Campmany
- Carrer Jovellanos
- Carrer Colom.

Al districte segon es convertí el carrer de Barcelona en Avinguda Joaquim Costa, actualment Avda. de Barberà.

En el districte tercer no es féu cap carrer nou.

En el districte quart:

- Carrer de Turull i Casanoves
- Carrer Almirall Topete, avui Alfons Sala
- Carrer Covadonga i carrer Quevedo.

(Elaborat a partir de les dades de M. Carreras. *Elements d'història de Sabadell*, pàg. 647-651).

Sabadell: 1875-1900

L'any 1883 es fa una nova distribució en districtes i en deu barris, dos per a cada districte.

De Nord a Sud la ciutat és dividida des de la carretera de Barcelona a la de Manresa. Els districtes primer i segon estaven a la part de Ponent d'aquesta línia i separats pels carrers de St. Roc i Horta Nova i carretera de Molins de Rei. A la banda de Llevant els districtes tercer o de l'Hospital i quart o de l'Estació separats pels carrers de la Palanca, Creueta i Quevedo i el quart i cinquè estaven separats pel carrer Lacy.

Els nous carrers foren:

A l'oest de la ciutat:

Carrers Puigcerdà, Clavé i del Vallès. Carrer Roger de Flor, Ausiàs March, Reina Elionor, St. Ferran, Manso, Fivaller, Clarès (avui Pau Clarís) i Ctra. de Molins de Rei.

A la banda de migdia:

Carrers Marquès de Comillas, Buxeda, Fra Luís de León, Sardà, Güell i Ferrer, Regàs, Lepanto, Sallarès, Brutau, Salvany, Caldet d'Estella i Calders.

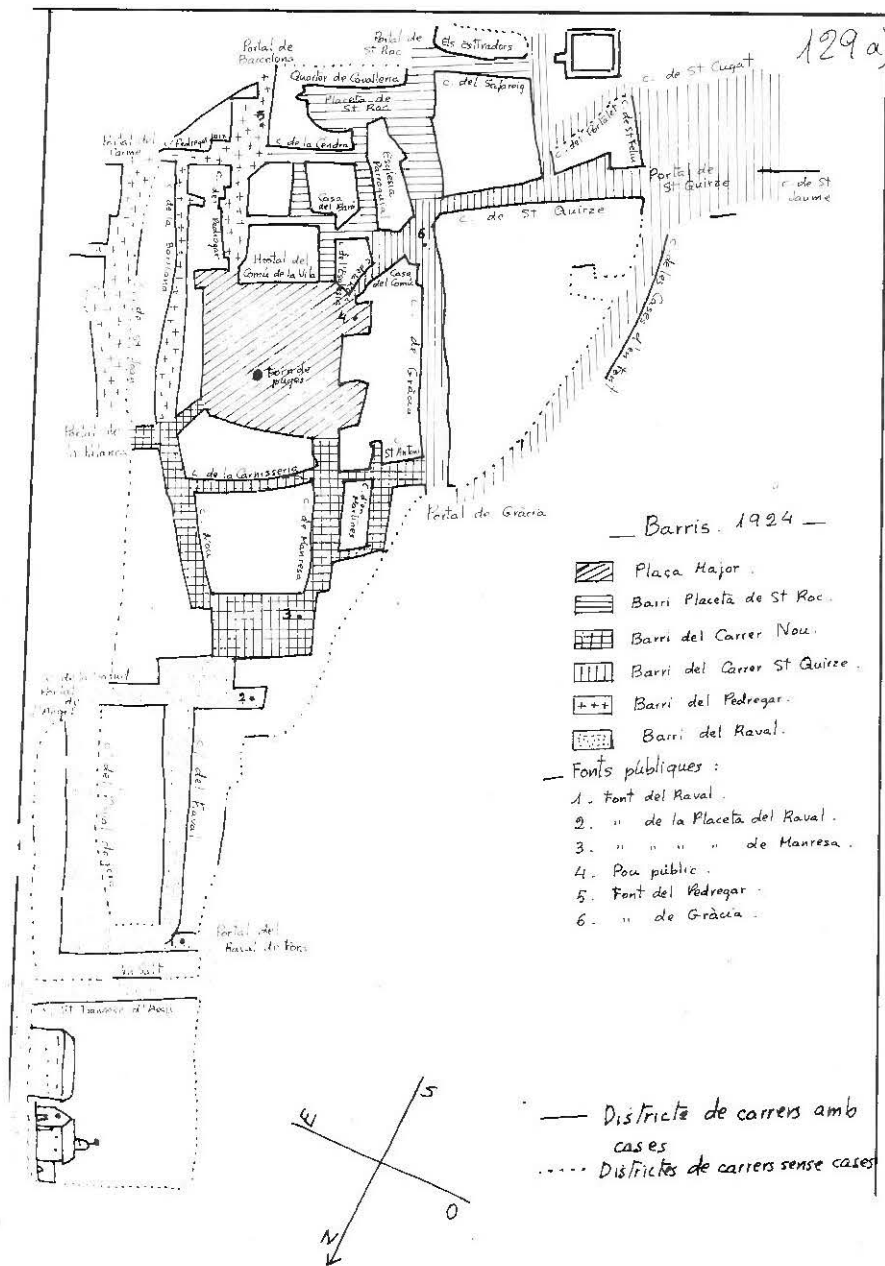
A la part de llevant:

Carrers Blasco de Garay, Sta. Teresa, Romeu, Marquès de Ciutadilla, Ripoll, Trav. Covadonga, (avui Metge Mir), Comte de Reus, Bonavista, Tres Creus i del Comte Borrell.

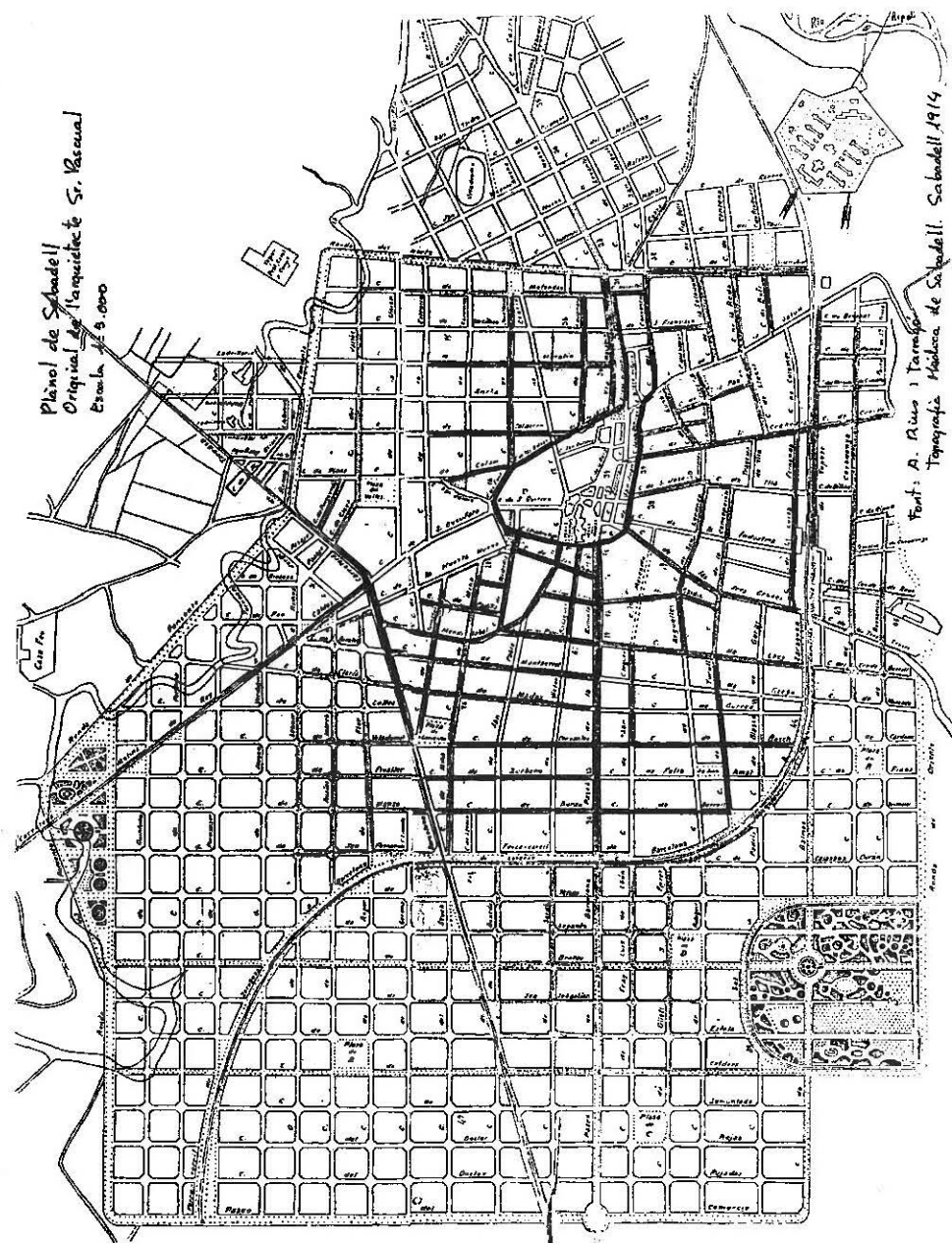
A la banda de tramuntana (Nord):

Carrers de Meléndez i Ronda del Nord, avui Rda-Zamenhof.

(Elaborat a partir de les dades de M. Carreras. *Elements d'Història de Sabadell*, pàgs. 714-716).

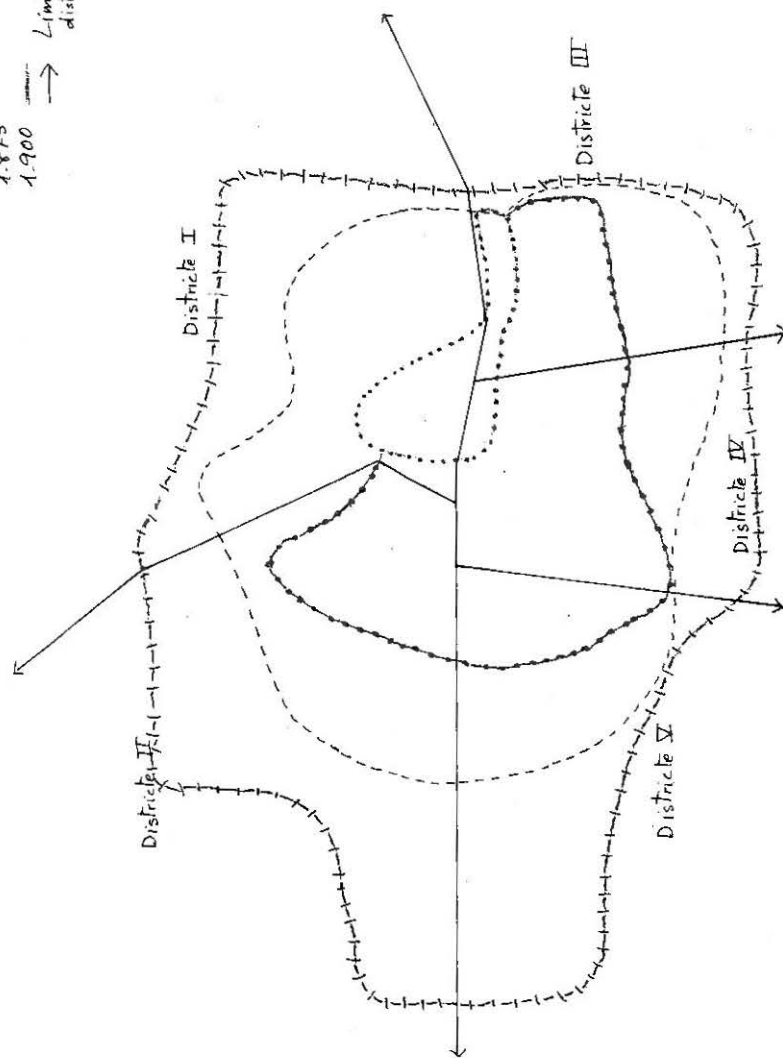

Plànol de Sabadell
Original de l'arquitecte Sr. Pascual
Escala 1:5000

Creixement de Sabadell
1800-1900

1824 ———
1850 ———
1875 ———
1900 ———
→ Limit de districte

EXERCICI 4

Visita a la ciutat de Sabadell

- Recorregut per la vila de l'any 1824.
- Identificació dels carrers al plànol actual de Sabadell. Ens fixarem que la majoria d'habitatges són de dues plantes.

Per grups:

- Estudi d'un districte cada grup (cinc grups)
- Per fer aquest estudi visitarem els carrers més significatius de cada districte. Podria ser un carrer o dos de cada època.

En tornar a l'escola:

- Indiqueu sobre un plànol actual de Sabadell:
 - carrers recorreguts
 - edificis importants que s'han vist. (N'haureu de fer fotografies i les col·locareu a llur lloc corresponent). El plànol el posarem al mig i col·locarem les fotografies al voltant unides amb una cinta o fletxa al lloc corresponent.

Ens haurem fixat:

- Com a mesura que ens allunyem del centre trobem habitatges diferents:
 - planta i dos pisos al centre
 - planta i pis al primer eixample
 - planta baixa al segon eixample
- Com eren els habitatges dels fabricants.

N'haureu trobat restes, especialment al districte V, carrer de la Indústria.

Haurem vist tant els habitatges com les oficines.

- Al districte II trobarem moltes fàbriques. Ens fixarem en llur arquitectura. Ens podem fixar en la fàbrica de Can Sallarès Deu, del carrer de Mn. Cinto.
- Al districte I arriben fins a l'antic poble de la Creu Alta, on encara podem veure l'estructura d'alguna casa de pagès.

(Tots aquest elements persisteixen encara en tots els districtes. Només insistim en aquells que ens han semblat més representatius).

EXERCICI 5

Evolución de la ciutat de Terrassa

En l'exercici anterior has estudiat detalladament el naixement de la ciutat de Sabadell.

Un creixement i evolució semblant ha tingut la ciutat de Terrassa. Al plànol que tens a continuació ho podràs comprovar.

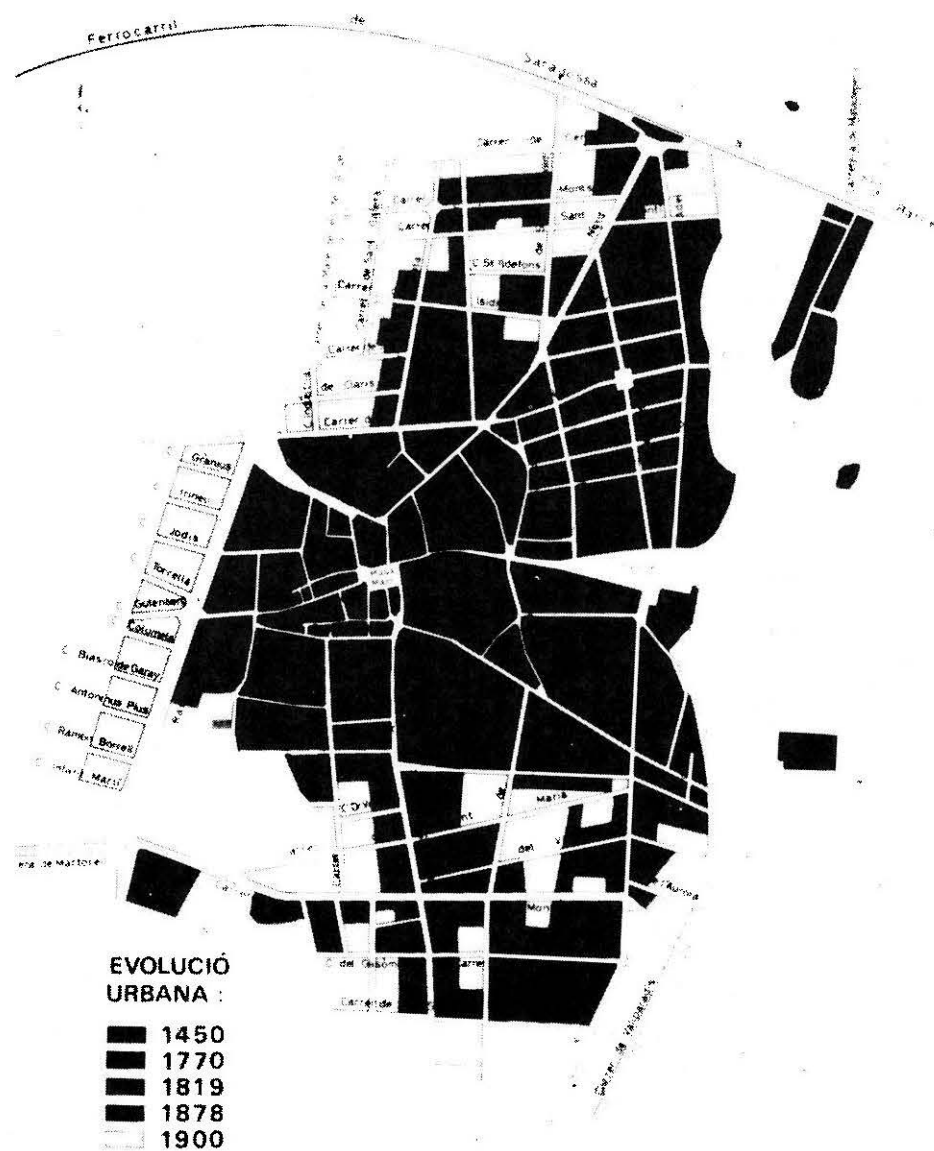
Treball que cal fer

1. Observaràs detingudament el plànol de Terrassa. Fixa't en el seu naixement, cada color representa una època diferent.
2. Faràs una comparació d'aquest plànol amb un d'actual de Terrassa:
 - Fixa't en el nom dels carrers
 - Situa'ls en un plànol actual de Terrassa
 - Mira quins noms tenen actualment
 - Fixa't en quins carrers ja no existeixen.
3. Dibuixa un plànol actualitzat de la mateixa zona que comprèn l'evolució de Terrassa fins l'any 1900.

Abans de fer aquest plànol visitaràs tota la zona de la ciutat que has dibuixat, per tal de poder observar totes les modificacions que hi ha hagut des del 1900 fins avui.

4. Fes una comparació amb el de Sabadell i digues quines semblances i quines diferències hi veus.

PLANÒL DE TERRASSA 1902

EXERCICI 6

Com varen créixer les viles?

Després d'haver estudiat el creixement de les dues ciutats més importants del Vallès Occidental, veurem què va representar aquest creixement per a les dues ciutats de Sabadell i Terrassa.

Tenim un gràfic que demostra com anà disminuint l'espai rural dedicat al conreu de la terra i anà augmentant l'espai urba en el qual es construïren nous edificis.

Trobarem també en uns textos, el 1 i el 2, referències de la ciutat de Terrassa. En ells podem veure com era de petita aquesta ciutat i per on comença a créixer. Al text 3 hi ha un fet molt important: quan les viles es feren grans els atorgaren el títol de ciutat.

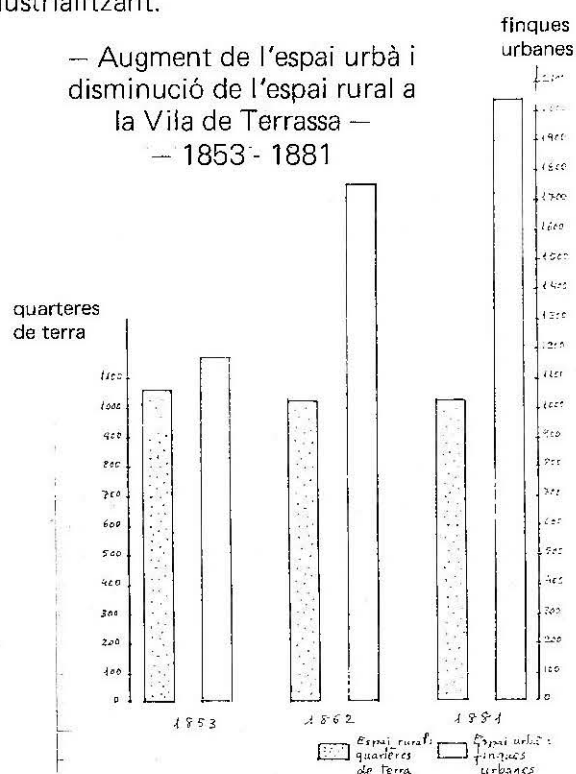
Treball que cal fer

1. Observa el gràfic i fixa't:
 - a partir de quin any es perd espai rural?
 - quantes finques urbanes augmentaren a Terrassa des del 1853 al 1881?
2. Llegeix el text nº 1 i fixa't per on començà a créixer Terrassa i explica el per què.
3. Del text 2 digues què deu significar per a una vila que les cases tinguin un nom i s'hi coneguin tots els habitants. (Era molt gran, més aviat petita... Coneixes tu tots els habitants de la ciutat o poble on vius...?)
4. Al text 3 observa a quin any es va concedir el títol de ciutat a Sabadell i Terrassa. Per què et sembla que era tan important aquest títol de ciutat per a ambdues viles? Com ho celebrà la ciutat de Terrassa?
5. Fes una síntesi o resum del treball que has fet fins ara sobre el creixement de Sabadell i Terrassa. Procura tenir en compte:
 - quines són les característiques del creixement d'una ciutat
 - com es fa aquest creixement

- quines són les diferències més importants entre una vila i una ciutat.

No cal que contestis a cada punt, només cal que els tinguis en compte a l'hora de fer el resum.

6. Fes una auca de com es féu el creixement d'aquestes dues ciutats que s'anaven industrialitzant.

AUGMENT DE L'ESPAI URBÀ I DISMINUCIÓ DE L'ESPAI RURAL A LA VILA DE TERRASSA

	1853	1862	1881
Espai rural en quarteres	1055	1035	1035
Finques urbanes	1178	1758	2049

(J. Subirats. 1877. *Tarrasa*, pàg. 109.)

TEXT 1

Per on creixia Terrassa

"A principi del segle passat, o sigui l'any 1800, Terrassa, separada del tot del poble de St. Pere, contava solament amb 3.500 habitants amb un total de 746 cases, distribuïdes en 20 carrers.

Imaginem-nos que ens trobem a la part dreta de l'extrem del Passeig: d'enllà avall no hi havia cap carrer, solament alguna casa de pagès com el Viveret, de la Torre d'en Bru, avui Can Canela, i alguna altra.

Totes les poblacions, per regla general, han tingut i tenen encara la tendència a estendre's per on hi ha més bon mitjà de comunicació amb les altres poblacions. Per això a la vila de Terrassa, quan sortí fora de les muralles, les edificacions començaren pel camí que portava al poble de St. Pere i, en inaugurar-se la carretera de Sabadell l'any 1852, la població s'estengué per la part de la carretera; també, en inaugurar-se el tren del Nord l'any 1856, va estendre's per aquell indret, i així, seguidament va anar creixent; i, en acabar el segle XIX, la ciutat comptava amb 15.700

(...) Terrassa es trobava en un període de progrés i desenrotllament, ja que en pocs anys s'obriren i eixamplaren molts carrers, places i passeigs, i s'han construït noves fàbriques i tallers que augmenten la seva potent vida industrial".

(B. Ragón. *Terrassa en el segle XIX*, pàgs. 71-14-15).

TEXT 2

Noms que tenien algunes cases de Terrassa

"Un conciutadà, que passa dels vuitanta anys, m'explica que en la seva joventut coneixia casa per casa tots els habitants d'aquella Terrassa petita i reduïda. Avui, és clar, això és una cosa completament impossible. El cronista va néixer al carrer de St. Joan. Doncs bé, en aquells voltants hi havia "Cal Sis Dits" i "Cal Set Esqueses".

(...) Des del carrer de St. Antoni fins al de Garcia Humet, s'havia popularitzat amb el nom de "La Barceloneta", i en un curt trajecte hi havia les cases de "Cal Mataperenc", "Ca la Molinera", "Cal Nà" "Cal Ceguet", "Cal Teies", "Ca la Ció", o fins i tot el col·legi que fins als primers anys d'aquest segle el poble coneixia per "Cal Manco (...)".

(Boix-Gené. *Terrassa. 1877-1977*, pàgs. 37-38.)

TEXT 3

El títol de ciutat a les viles de Sabadell i Terrassa

Sabadell:

“La importància de Sabadell s’havia fet prou palesa perquè l’Estat la reconegué, acte de justícia que s’escaigué el 1877 quan Alfons XII, per reial decret del 17 d’abril, va conferir el títol de ciutat a la nostra població, vila fins aleshores.

El títol de ciutat va ésser per a Sabadell una justificació del seu desig d’elevat-se a capital, a partir de llavors partit judicial, i exercir, d’aquesta manera, una autoritat sobre la comarca”.

(M. Carreras. *Elements d’història de Sabadell*, pàg. 665.)

Terrassa:

“MINISTERIO DE LA GOBERNACION

REALES DECRETOS

En consideración á la importancia que por el aumento de población y desarrollo de la industria y comercio ha alcanzado la villa de Tarrasa.

Vengo en concederla el título de Ciudad á que es acreedora.

Dado en Sevilla á veintinueve de Marzo de mil ochocientos setenta y siete.

ALFONSO
Ministro de Gobernación
Francisco Romero y Robledo”

“En la sessió del dia 11 d’abril va acordar-se, així mateix, per unanimitat, de celebrar festa pública dissabte següent dia 14, i que el mateix dia tinguessin lloc les festes detallades en el següent programa:

- A les set del matí repicaran les campanes i quatre músiques recorreran els carrers de la ciutat, tocant himnes patriòtics, i al·lusius a la festivitat del dia per tal que els veïns adornin amb domassos les cases.

- A dos quarts de deu es reunirà l'Ajuntament a la Casa Consistorial per distribuir als pobres una almoina a cada un, consistent en tres lliures de pa, una de carn, una d'arroç i quatre rals en metàl·lic. La mateixa almoina es donarà també als pobres de la presó i als allotjats a l'hospital. Aquest acte serà amenitzat pels acords d'una nodrida orquestada i els exercicis que el Drac i els Nanos efectuaran davant la Casa Consistorial.

- A les deu, la Corporació Municipal, precedida per l'orquestra esmentada i els dits Dracs i Nanos, es dirigirà a l'església parroquial on es cantarà un Te-Deum i es celebraran uns oficis solemnes amb panegíric que correspondrà a un famós orador.

- A les cerimònies referides seran convidats particularment totes les autoritats, els empleats i les corporacions oficials, entenent que queda convidat tot el veïnat en general.

- A les quatre de la tarda se situarà una orquestra a la plaça Major on executarà algunes de les millors partitures del seu repertori.

- A les cinc es representarà una gran funció al teatre públic, a benefici dels pobres.

- Al capvespre s'il·luminarà la façana de la Casa Consistorial i cal esperar que en les particulars serà imitat l'exemple.

- A les deu de la nit se celebraran saraus a tots els casinos''.

(J. Boix-Gené, *Terrassa 1877-1977*, pàg. 127-131.)

EXERCICI 7

Les cases i els carrers de Sabadell

Després d'haver vist i analitzat el creixement de les ciutats de Sabadell i Terrassa, farem l'estudi més teòric sobre les cases, els carrers i la ciutat. Utilitzarem fotografies i textos que ens ajudaran a fer el treball. Basarem l'estudi en la ciutat de Sabadell.

Treball que cal fer

1. Llegeix-te els textos nº 1, 2 i 3 i procura entendre tot el que diuen.
2. Observa les fotografies de la 1 a la 7 i digues quines característiques

hi veus de les que s'expliquen als tres textos que has llegit. Analitza cada una de les fotografies. Digues, també, si recordes haver vist el que hi ha a las fotografies.

3. Fes una comparació entre la perspectiva de la ciutat de Sabadell a final del segle XIX, fotografia nº 8, i la ciutat actual, fotografia nº 9.

TEXT 1

Les cases de Sabadell

"En la Memòria que acompanya el projecte urbà del 1886, degut a l'arquitecte municipal Miquel Pascual Tintorer, trobem les cases de la nostra ciutat distribuïdes de la forma següent:

Cases de planta baixa	261	5,4 %
cases de planta i un pis	3681	77,0 %
cases de planta i dos pisos	772	16,1 %
cases de planta i tres pisos	74	1,5 %

Així, l'any 1886, la majoria de les cases són de dues plantes i encara predominen avui dia, malgrat les construccions d'altres formes. La casa de dues plantes és la que dóna fesomia característica als nostres carrers. Per a més claredat presentem tres tipus de cases. El més senzill és d'un sol cos i es deriva de la casa agrícola, emplaçada en un ordre més o menys regular d'uns carrers determinats, entre parets mitgeres; l'entrada, que era gran, servia per a les labors artesanes de la indústria tèxtil, i hem d'assenyalar que, primitivament, les separacions de les cambres es reduïen a simples cortines. El tipus utilitzat per les famílies benestants és, en general, de més d'un cos i d'una planta. El tercer tipus dóna origen a la casa dita posteriorment "angle-sa", producte de la mentalitat de l'època i que persistirà fins l'any 1938, casa similar a un vagó de ferrocarril amb un passadís a tota la llargada, al flanc del qual s'obren algunes cambres, els menjador i la cuina, que en general evolucionaren; aleshores la cuina passà a l'exterior, com un apèndix, i el seu lloc que ocupava el passadís es convertí en una galeria envitrada.

Algunes de les famílies més importants es construïren cases de tres cossos, millorades en llurs decoració i distribució. Aquestes millores consistien a voltar-les de jardí, per les façanes laterals, així eren eliminades una o dues parets mitgeres. També s'afegiren a voltes alguns cossos, encara que en general només, ho foren a la planta baixa.

Característiques d'aquestes edificacions eren les espaioses galeries envitrades de la façana posterior, especialment als baixos, o també la típica torratxa octogonal o quadrada, amb vidrieres de color, per on els

sabadellencs d'aleshores s'entusiasmaven contemplant el paisatge que ens volta".

(A. Castells. *L'Art Sabadellenc*, pàg. 402.)

TEXT 2

La casa Duran de Sabadell

"La "Casa Duran" de Sabadell és un exemple d'una magnífica casa pagesa del segle XVI.

Consta de planta baixa, planta noble i golfes, amb teulada de teules àrabs. La planta baixa estava destinada a les feines agrícoles, inclòs el celler.

La planta noble consta d'un ampli jardí i majestuós saló central. Al voltant del saló s'hi obren les diferents cambres. Al nivell d'aquest pis hi ha un magnífic jardí (...)"

(Adaptació i traducció. Font: *La Casa Duran declarada Monumento Nacional*, Revista "Alba", No 103; pàg. 176.) Sabadell.

TEXT 3

Com són els carrers de Sabadell

1ª Part:

"(...) La direcció dels carrers és quasi sempre de Nord a Sud i d'Est a Oest.

Per llur amplada, els podem dividir en tres categories. Els de tercer ordre tenen una amplada de 6 a 8 metres, els de segon de 8 a 10 metres i els de primera categoria són de 10 a 20 metres.

Encara existeixen al centre de la vila carrers de 3 i 4 metres, són els que queden del Sabadell antic (...).

Els carrers tenen les voravies corresponents, fetes amb rajols i amb pedra de Castellar, últimament es fan de lloses de pedra".

(Adaptació i traducció de Rius i Tarragó. *Topografia Médica de Sabadell*, pàgs. 149-150-151.)

2ª Part

Sabadell. El nou eixample del 1928. Alçada de les cases segons l'ample dels carrers. (Normes.)

"Zona interior"

16 metres d'altura per a carrers d'una amplària màxima de 10 metres.

20 metres d'altura per a carrers d'una amplària màxima de més de 10 metres.

Zona eixample

10 metres d'altura per a carrers d'una amplària màxima de 10 metres.

14 metres d'altura per a carrers d'una amplària de 14 a 15 metres.

20 metres d'altura per a carrers d'una amplària de 20 metres.

22 metres d'altura per a carrers d'una amplària de més de 20 metres.

Als afores només són permeses les cases de planta baixa o dues plantés pel cap alt. Així limitada l'altura i essent en general les dimensions de les illes de cases superior a 70 m, la distància entre les façanes interiors és superior a una vegada i mitja, pel cap baix, a l'altura de les cases".

(A. Castells. *L'Art Sabadellenc*, pàg. 663.)

1. Cases d'una sola planta. Carrer Batlleu de la Creu Alta.

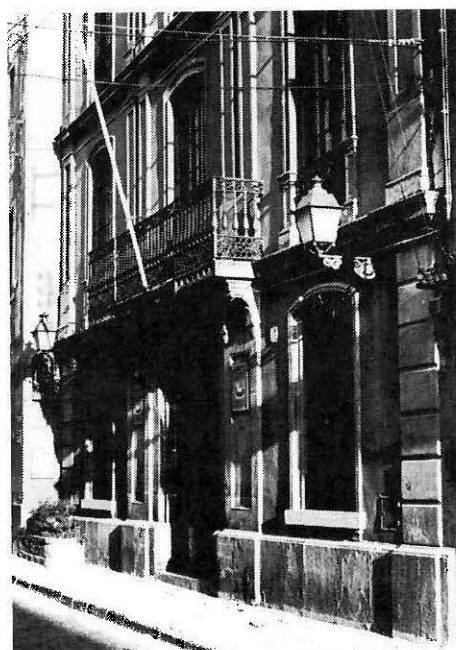

2. Cases de planta i pis. Carrer de l'Estrella (avui Pérez Galdós).

3. Aspecte general del carrer del Raval

4. Arc de la Burriana. Unia les cases del carrer Burriana amb les de la plaça Major.

5. Casa Duran. Carrer Baix Pedregar

6. Edificació senyoriúola del fabricant Antoni Casanovas. Avui Museu de la ciutat

7. La plaça Major a les darreries del segle XIX

8. Vista parcial de Sabadell. Finals del segle XIX

9. Vista parcial de la ciutat de Sabadell actualment

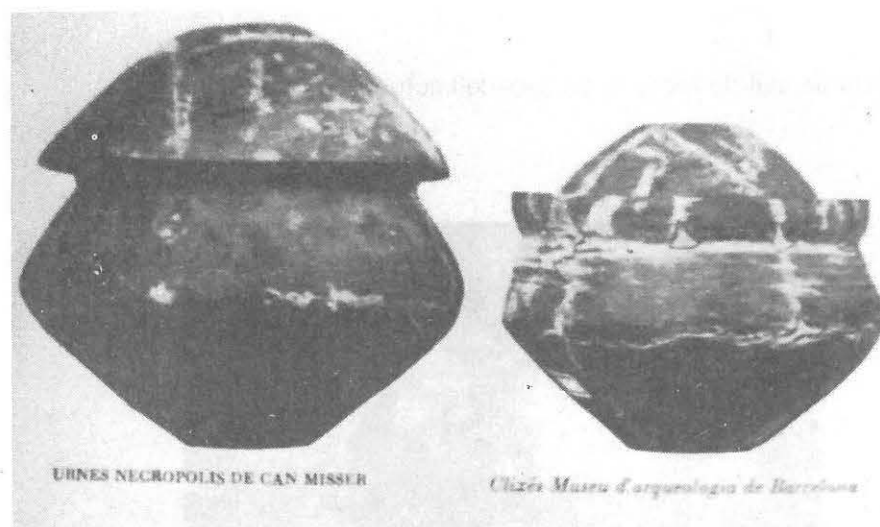
EXERCICI 8

Itinerari per l'estudi de la evolució històrica de Terrassa

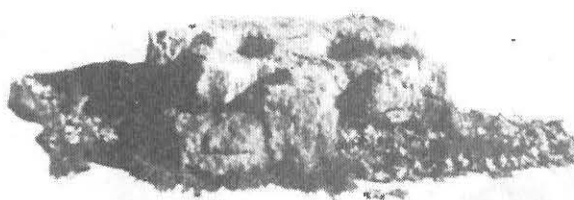
En els exercicis anteriors heu vist el creixement de Sabadell i Terrassa, sobretot a partir del segle XIX. També heu estudiat les característiques d'aquest creixement. Ara farem una lectura de la ciutat, en la qual pogueu llegir com si fos en un llibre la història de Terrassa en la mateixa ciutat. Per a poder-ho fer cal que obriu molt bé els ulls, que observeu atentament el que us anirem dient i que recordeu tot allò que hem estudiat fins avui. La majoria de coses que us proposem ja les heu treballat abans en aquest o en anteriors capítols.

Preparació de l'itinerari

A fi de preparar el recorregut observeu les següents fotografies:

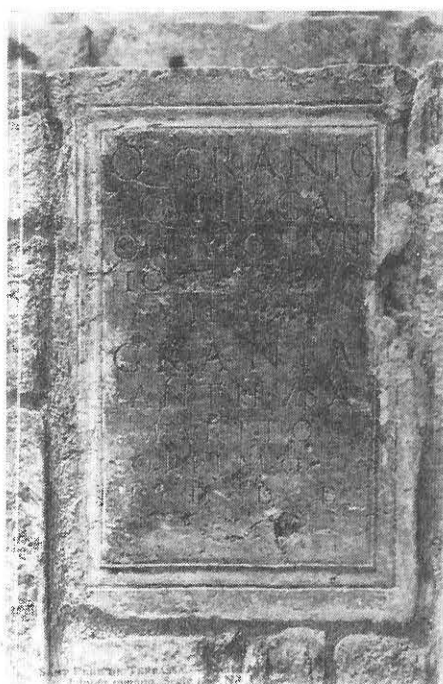

Fot. 1.— Urna cinerària. Representa una urna cinerària trobada prop de Can Missert, a la carretera de Terrassa a Olesa. Els homes del primer ferro enterraven els seus morts dins d'aquestes urnes. Això ens indica que hi hagué un poblat d'aquesta època i sabem que és la resta més antiga que ens queda de Terrassa. Recorda el que vàreu estudiar al primer capítol i el que veiéreu al museu. Expliqueu les característiques d'aquesta època.

*Horno de cerámica ibérica
(junto a la carretera de Castellón)*

Fot. 2.— Forn ibèric. Aquest forn es troba prop de les Esglésies de St. Pere. Se suposa que és el que queda d'un dels poblats ibèrics de St. Pere. Recordeu l'explicació que hi ha al capítol segon sobre els forns ibèrics i expliqueu llur funcionament i a quina part del forn correspon aquesta resta. Recorda, també, l'emplaçament dels poblats ibèrics i les seves formes de vida.

Fot. 3.— Làpides romanes. Aquestes làpides corresponen a la primitiva ciutat d'Egara i ens recorden l'emplaçament d'una ciutat romana molt important. Són aquestes làpides l'única resta que ens en queda. Recorda el que vares treballar al capítol segon sobre la vida a les ciutats romanes.

4. Baptisteri de Sant Miquel
abans de ser reconstruït

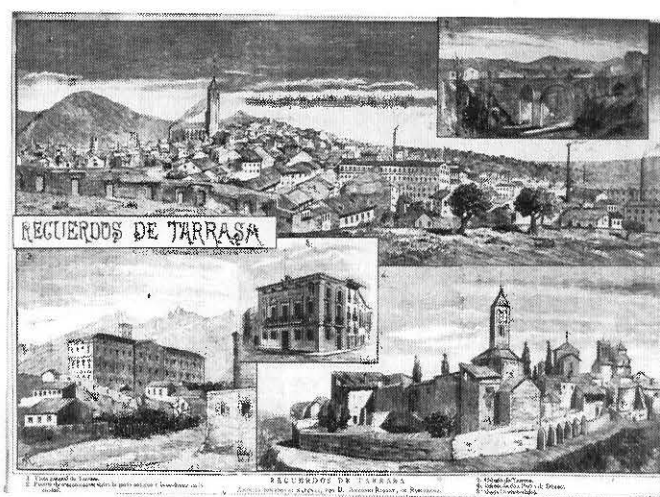
5. Porta de Sant Pere

Fot. 4.— Restes visigòtiques. El baptisteri de Sant Miquel. Després dels romans, el Vallès fou habitat per un poble visigot. En queden molt poques restes, i la més important és el baptisteri que apareix en aquesta fotografia. Aquest baptisteri formava part de la basílica d'Egara, que en aquells temps era com la seu d'un bisbat. El baptisteri servia per a batejar els qui ho desitjaven.

Fot. 5.— Esglésies romàniques de St. Pere. Després de la invasió dels sarraïns i un cop les terres foren de nou poblades, es reconstruïren aquestes esglésies.

Fou al segle XII. Després durant molts segles foren la parròquia de Terrassa i per arribar-hi calia travessar el torrent de Vallparadís.

Fixa't que són d'estil romànic. Recorda tot el que has après del romànic al tercer capítol i explica quines característiques hi reconeixes.

5. Esglésies Romàniques. Vista general de Terrassa. Pont de San Pere.

Fot. 6.— Castell de Vallparadís. Aquest castell es construí al segle XII. Al segle XIV passà a ser una cartoixa i varià una mica la seva estructura interna. El pati d'armes es convertí en claustre i la sala major en església. Recorda el que vares estudiar al capítol tercer sobre el sistema de defensa dels castells i explica quins elements de defensa hi havia.

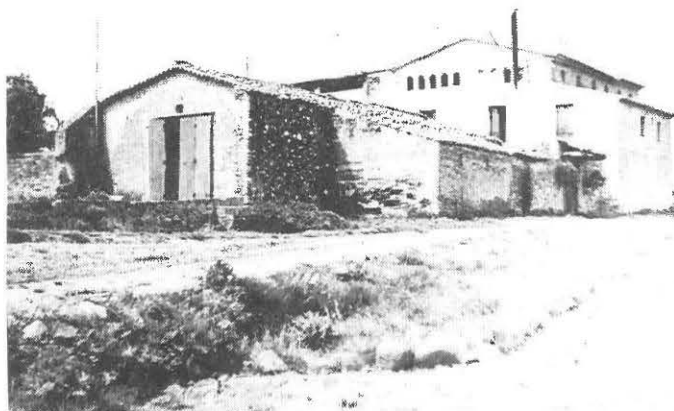

Fot. 7.— Torre del Castell Palau. Aquesta torre és l'única resta de l'antic Castell de Terrassa, al voltant del qual sorgí l'actual nucli de Terrassa. Se'n diu Castell Palau perquè es convertí en residència dels Reis, ja que la ciutat tenia consideració de ciutat reial i els reis hi tenien un palau.

Recorda el que vàrem estudiar al segon capítol sobre el *castellum* romà de Terrassa, i al tercer capítol sobre l'extensió del terme d'aquest castell.

8. Masia de Can Palet

8. Masia de Can Anglada

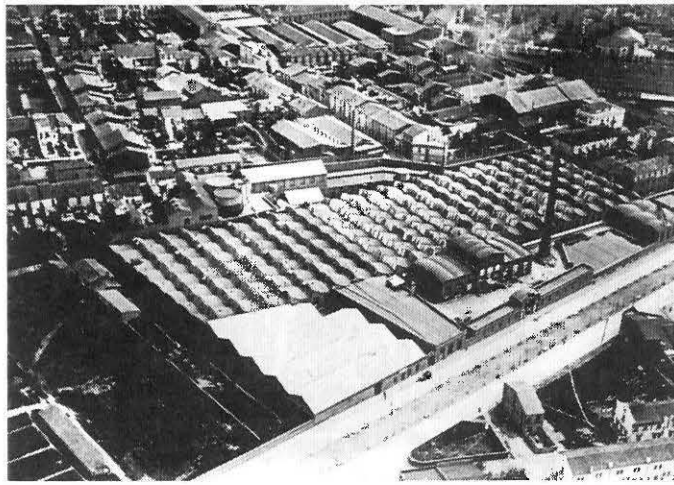
Fot. 8.— Casa pagesa. Masia. Aquesta masia ens recorda les moltes masies que hi ha al Vallès i que també es construïren al voltant de Terrassa. Ens parlen sobretot de la vida pagesa als segles XVI i XVII i XVIII i de la pervivència de la institució pairal.

Recorda el que vares estudiar al capítol quart i fes un breu resum de les característiques agrícoles de l'època i de les de la masia catalana.

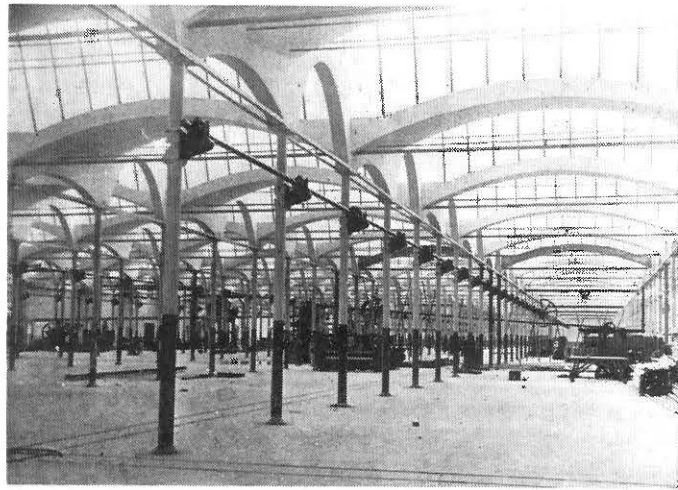

Fot. 9.— Ca la Botera. Aquesta casa correspon al segle XVI i està situada al carrer Major de St. Pere. Aquesta casa pairal formava part del poble de St. Pere a Terrassa, que es formà al voltant de les esglésies. Al capítol tercer trobaràs informació sobre la història d'aquest poble. Recordaho. Fixa't també en el plànol d'aquest carrer que tens a continuació.

[illegible][illegible]

10. Fàbrica Aymerich i Amat. Aspecte exterior

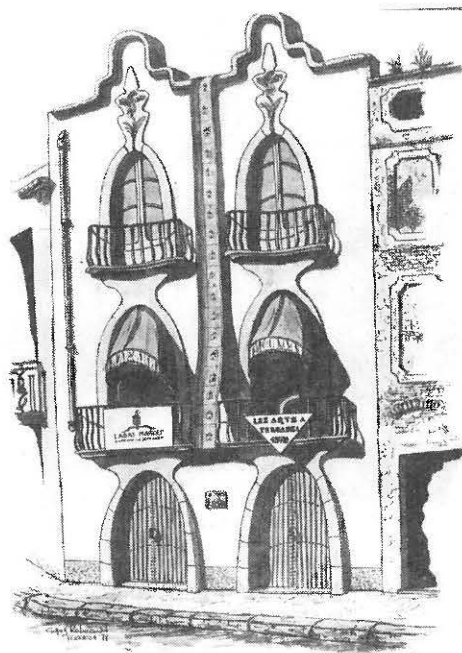

10. Fàbrica Aymerich i Amat. Interior

Fot. 10.— Fàbrica Aymerich i Amat. Aquesta fàbrica es construí al segle XIX i és una de les més importants que tenim avui a Terrassa. Fixa't en la seva construcció i en les xemeneies. Aquest tipus de construcció correspon a un estil que s'anomena modernista. Busca informació sobre les característiques del Modernisme i fes-ne un breu resum.

11. Masia Freixa. Casa senyorívola

12. Casa Farnés
(Actual Arxiu Tobella)

Fot. 12.— Casa de fabricant. Aquesta casa és una mostra dels habitatges dels fabricants.

Llegeix el text sobre les cases pairals i fes un plànol de l'interior de la casa.

Fot. 13.— Cases grogues. Casa obrera. Aquesta casa es l'habitatge característic dels treballadors del tèxtil al segle XIX i començament del segle XX.

Recorda les característiques de les cases de Sabadell i digues en què s'assemblen.

Recorregut: (es farà a peu).

1. Esglésies de Sant Pere

- 1.1 Làpides romanes, dins l'església de Sta. Maria
- 1.2 Mosaic paleocristià del segle IV, davant l'església de Sta. Maria
- 1.3 Baptisteri de St. Miquel, dels segles VI-VII.

2. Castell de Vallparadís

- 2.1 Urnes cineràries de Can Missert
- 2.2 Forn ibèric (davant del castell)
- 2.3 Emplaçament i estructura del castell.

3. Poble de St. Pere

- 3.1 Carrer de Sant Pere (amplada)
- 3.2 Ca la Botera (nº 5 del carrer)
- 3.3 Escut del poble de St. Pere, a la cantonada de la biblioteca Cardús.

4. Pont del segle XIV que unia Sant Pere amb Terrassa

5. Nucli medieval de Terrassa. El Castell Palau.
Des del pont s'hi arriba passant pels següents carrers: carrer de la Creu, carrer Nou, Pça. Maragall, carrer Sant Pau i carrer de la Fontvella. El carrer de la Fontvella fou un dels carrers més importants de la Terrassa medieval. Fixa't que un dels carrers és el dels Gavatxons que vares estudiar al capítol quart. El carrer de la Fontvella et portarà fins a la Plaça Major on hi ha la torre del Castell Palau.
Recorda el que vares estudiar al capítol tercer sobre l'evolució de Terrassa i el creixement de la ciutat al segle XIX. Treballat en aquest mateix capítol.
6. Terrassa pagesa
Agafa l'autobús fins al barri de Can Palet i fixa't en la masia de Can Palet que està situada al carrer de les Glòries Catalanes nº 119-121. Aquesta masia era una de les moltes que rodejaren Terrassa.
7. La Terrassa Industrial
 - 7.1 Fàbrica Aymerich i Amat (Rambla 262-280)
 - 7.2 Casa Farnès (actual Arxiu Tobella) (Pça. Alliberació)
 - 7.3 Escola Industrial
 - 7.4 Les cases grogues (carrer Torrella nº 8, especialment)

Després de la sortida:

En arribar a l'escola podeu fer:

- Una ressenya històrica de tot el que hàgiu vist.
- Situar al plànol de Terrassa tot el que heu estudiat i col·locar al lloc corresponent les fotografies que vareu observar abans del recorregut.

TEXT 1

Les cases pairals de Terrassa

"Aquest petit estudi que he fet sobre les cases pairals de Terrassa no ha estat altra cosa que l'intent de recopilació de les nostres coses, o dels terrassencs, les quals per molts anys que passin sempre seràn un motiu perquè es pugui fer un comentari del que Terrassa ha estat i ha tingut. El meu interès és desvetllar i fer estimar el record dels nostres avantpassats amb llurs gestes i llur amor a la nostra ciutat estimada.

Aquestes cases pairals, de les quals sortosament encara en resten algunes en peu, amb llur particular aspecte, ens mostren bellament les èr

ques en què foren alçades. Solien constar de baixos, dos o tres pisos i golfes. Eren construïdes, les més antigues, amb parets, brancals i guindars de pedra, amb les façanes esgrafiades i d'aspecte senzill. Les finestres del frontis eren col·locades amb simetria i el portal al mig: un portal gran amb portes plenes de claus de cabota grossa i punxeguda. La majoria de les entrades, que eren de vastes dimensions, tenien el sostre amb volta de quatre punts. Després venia el cancell, voltat per un bastiment ample, amb una vidriera al damunt, al darrera de la qual hi havia un llum d'una claror molt suau.

En obrir el cancell hom trobava un vestíbul d'on neixia l'escala, una escala ampla, els graons de la qual eren de pedra grisa o bé de rajola vermella, amb una vora de fusta d'alzina, tot brunyit sempre per l'ànsia de pulcritud d'aquelles dames terrassenques.

La barana de ferro, de barres cargolades a cops de matell, solia ser rodona, gruixuda i llisa, i sostenia un fantasiós pom rodó, de vidre o bé un lleonet de llautó lluent.

A l'entorn del vestíbul hi havia unes quantes portes que comunicaven amb el despatx, menjador, cuina, etc.

Els menjadors tenien els angles xamfranats, amb uns armaris raconers, revestits, l'un de rajola blanca envernissada, amb una pica rentamans de marbre, l'altre convertit en capella, sobre unes fustes en el cantell de les quals penjaven uns papers de color, enfistionats, les parets pintades a l'oli d'un color de corretja envernissada i algunes amb paisatges o marines.

Als menjadors hi havia aquelles taules grans a l'entorn de les quals podien seure vuit o deu persones.

Al replà de l'escala es veia el rellotge dins una caixa llarga de caoba envernissada i ornada amb incrustacions d'altres fustes, vori, metall, etc. El seu pèndol es feia sentir un bon tros lluny i quan tocava els quarts ho feia amb un timbre de so estrident, i les hores, que sempre repetia, les tocava amb un to breu i sonor.

Al primer pis s'extenia una gran sala amb el seu sofà i cadires de caoba i, més modernament, de fusta pintada negra, tot entapissat de domàs vermell amb dibuixos d'or vell.

Si alguna paret avui conserva, per miracle, encara l'estat primitiu, s'hi veuen unes bellíssimes pintures al tremp, imitant draperies brodades i cistells amb flors, fetes amb colors pàl·lids i requadrades amb motllures color ocre.

L'ornamentació del sostre era amb bigues de fusta i revoltos, i els enrajolats d'obra tallada amb dibuixos geomètrics.

En un dels panys de paret hi teniem una calaixera amb un globus de vidre al damunt; i dintre d'aquest globus una Mare de Déu o bé un complicat ramell de flors o fruites artificials. En un altre costat una arquimesa o caixa massissa de talla xicranda o noguera amb ornaments. La majoria de les cases en tenien dues, la del nuvi i la de la núvia.

El confort quasi no existia, ningú no se'n preocupava, però l'art i la distinció sí que hi eren en totes les coses que envoltaven els nostres ascendents.

L'habitació més interessant de la casa —car totes aquestes cases tenien una habitació de preferència— era la cambra que solament servia dues o tres setmanes en època de noces, i quan la casa rebia la visita d'algun personatge de categoria.

En aquesta cambra mai no mancava la seva calaixera, els seus secreters amb marqueteria de nacre i fustes de colors. En aquest darrer moble hi havia, no cal dir-ho, un sens fi de secrets on guardaven els documents més importants de la família.

L'entrada a l'alcova era enquadrada per un marc gruixut que sostenia unes vidrieres corredores, envernissades de colors clars. Els vidres eren esmerilats i decorats amb petits dibuixos per privar veure l'interior. Al fons d'aquesta alcova hi havia un llit gran, de fusta massissa amb capçalera monumental ornada igualment que els altres mobles amb incrustacions, dintre un caient derivat dels estils francesos i anglesos.

Algunes de les pintures d'aquesta mena d'habitacions que encara es conserven són força interessants. Demostren que la fantasia dels artistes decoradors era gran i de bon gust.

Les golfes, a causa de la bona alçada que tenien de sostre, ni golfes podríem dir-les-en. Tenien el sostre de biga i llata i les parets amb una capa de pintura blanca. En un costat hi havia una habitació on guardaven un munt d'objectes i mobles vells, coses que no havien vulgut llençar per respecte als avis; piles d'andròmines que no deien res però que evocaven dolços records de vides passades. Retrats que havien estat col·locats a la cambra de reixa, després al dormitori bo, després al segon pis i, finalment, com que els presents ja no coneixien el retrat i solament sabien que era l'avi perquè els ho havien dit, el portaven a la cambra de les golfes de cara a la paret.

Totes les cases tenien llur jardí, amb la seva cascada i unes grans galeries en cada pis, sostingudes per columnes rodones o d'ordre dòric amb arcs nançats o llindes rectangulars de pedra picada. Als panys de paret d'aquestes galeries hi solien haver paisatges pintats al fresc amb més o menys traça.

Vet ací un resum lleuger de les principals característiques de les nostres cases pairals, a part lleugeres variants.

En conjunt, però, totes aproximadament guardaven el mateix estil”.

(B. Ragón. *Les cases pairals de Terrassa*, pàgs. 5-9.)

EXERCICI 9

Les comunicacions a la primera meitat del segle XIX

Abans de construir-se les carreteres i d'instal·lar-se el ferrocarril, els viatges es feien amb diligències portades per cavalls.

Aquí teniu tres textos i dues fotografies. Al primer text trobareu l'exemple del temps que es trigava per a traslladar-se d'un poble a l'altre.

El segon i el tercer ens expliquen com es feia el viatge de Terrassa a Barcelona, i al quart podeu veure com les diligències servien per al transport de mercaderies.

A les fotografies podeu observar com eren les galeres o tartanes.

Treball que cal fer

1. Llegiu atentament els textos i procureu entendre'n totes les paraules i frases.
2. Fixeu-vos quan es tardava de Barcelona a Montcada i de Montcada a Mataró. Pregunteu quan triga ara un cotxe o el tren.
3. Quantes hores es tardava des de Terrassa a Barcelona. Quan es triga avui amb tren, i amb cotxe.
4. Sobre un plànol de Terrassa fixeu-vos per quins carrers passaven les galeres.
5. Per què servien les galeres un cop instal·lat el tren del Nord? A quin any va començar a funcionar el primer tren a Terrassa?

Camí carreter de Barcelona a Mataró passant pel Vallès. 1814.

Barcelona										
1/2	El Clot									
1	1/2	San Andreu								
2	1 1/2	1	Montcada							
4	3 1/2	3	2	Montmeló						
5	4 1/2	4	3	1	Raval de Vila-nova de la Roca					
6	5 1/2	5	4	2	1	Font de Cera				
7	6 1/2	6	5	3	2	1	Alella			
8	7 1/2	7	6	4	3	2	1	Masnou		
8 3/4	8 1/4	7 3/4	6 3/4	4 3/4	3 3/4	2 3/4	1 3/4	3/4	Premià	
9 3/4	9 1/4	8 3/4	7 3/4	5 3/4	4 3/4	3 3/4	2 3/4	1 3/4	1	Vilassar
11	10 1/2	10	9	7	6	5	4	3	2 1/4	1 1/4 Mataró

(P. Serra i Bosch. *Prontuario de la mayor parte de los caminos y veredas del Principado de Catalunya.*)

TEXT 2

Les galeres a Terrassa

“Abans d'utilitzar-se les galeres la gent viatjava en cadira de posta i, a principi del segle XIX, varen començar a establir-se a Terrassa les galeres.

Aquest vehicle va instal·lar-lo un home que tothom coneixia el Cagavit i tenia l'estable i cotxeria en una casa a mig quilòmetre de la vila, al lloc aproximadament que ocupen els carrers de Topete i St. Genís.

El punt de parada era la plaça Major, cantonada al carrer de l'Església, i en marxar passaven pels carrers de St. Pere, Nou, Creu, Major de St. Pere i, agafant el camí de sota de can Motllor, el qual condueix a les Arenes, passava pel costat d'on ara hi ha la caseta de la Torre Bonica, baixava sota el torrent i enllà... El viatge era de set hores fins a Barcelona.

En arribar a Montcada canviaven les cavalleries i hi dinàven...

El 16 de març del 1856 va entrar en agulles el primer tren de l'estació del Nord i les galeres varen resultar un servei inútil per a passatgers, però van anar-se conservant per a portar càrrega, canviant la forma del carruatge, i així ha continuat fins al Peret de la Manela, la vídua Cardús, etc.”.

(B. Ragón. *Terrassa. Història i efemèrides*, pàgs. 53-54.)

TEXT 3

Les diligències de Terrassa a Barcelona

“Corrien les diligències pels camins polsosos i accidentats, entre hostals i posades, i amb perill de ser assaltades.

Els viatges de Terrassa a Barcelona no tenien dia fix. Quan totes les places estaven ocupades, s’emprenia la marxa. Llargues hores d’avorrit viatge (...).

Se sortia a primera hora del matí, per arribar a la capital a la tarda, després d’haver fet una parada a Montcada, on es dinava i es canviaven les cavalleries (...).”

(Traducció i adaptació de F. Cabeza Sabater. *Los primeros tiempos del ferrocarril de Terrassa*. Bol. Ofic. Comer. Indús. de Terrassa, nº 498.)

TEXT 4

El transport des de Terrassa

“Per al servei d’agricultura, indústria i transport, en general, figuraven en els documents fiscals confeccionats per l’Ajuntament: 25 carros i 3 tartanes per a l’agricultura; 19 carros i una tartana per a les fàbriques; 90 carros i una tartana de lloguer per a qualsevol servei; i per al transport de mercaderies de Terrassa a Barcelona i viceversa es dedicaven les agències d’Antoni Ventayol i Cía., amb 6 carros; la de Joan Jofresa i Gorina, amb 8 carros; la de Pere Casas Astals, amb dos i la de Llorença Oliart Pera, amb altres dos carros”.

(J. Subirats Argelagué. 1877 Tarrasa. Pàg. 54.)

EXERCICI 10

Les primeres carreteres de Sabadell

Fins l’any 1852 no es començaren a construir les primeres carreteres del Vallès.

Al text de Miquel Carreras trobaràs les carreteres més importants que es projectaren o es construïren des del 1852 fins al 1893.

Als mapes veuràs les carreteres en projecte i les construïdes l’any 1879 i l’any 1899.

Treball que cal fer

1. En un mapa del Vallès fes el traçat aproximat de les carreteres que descriu Miquel Carreras.
2. Observa els mapes de l'any 1879 i de l'any 1899 i digues:
 - a) quines són les ciutats i els pobles del Vallès que es poden comunicar per carretera: 1879 i 1899
 - b) quines són les localitats que es comuniquen per tren: 1879-1899
 - c) quines són les diferències més importants entre l'any 1879 i el 1899
 - d) digues amb quines altres localitats de la província de Barcelona es podia comunicar el Vallès, per mitjà del tren o per carretera
 - e) compara un mapa actual del Vallès amb els mapes de carreteres que has estudiat en aquest apartat i fes un comentari sobre la relació que hi ha entre la construcció de carreteres i el relleu de la comarca. Fixa't:
 - si passen prop dels rius
 - per on tallen les corbes de nivell
 - si es construeixen sobretot a la plana
 - si les autopistes actuals segueixen alguna de les carreteres que has estudiat en aquest apartat i quina relació hi ha entre les autopistes, el relleu i el poblament actual.

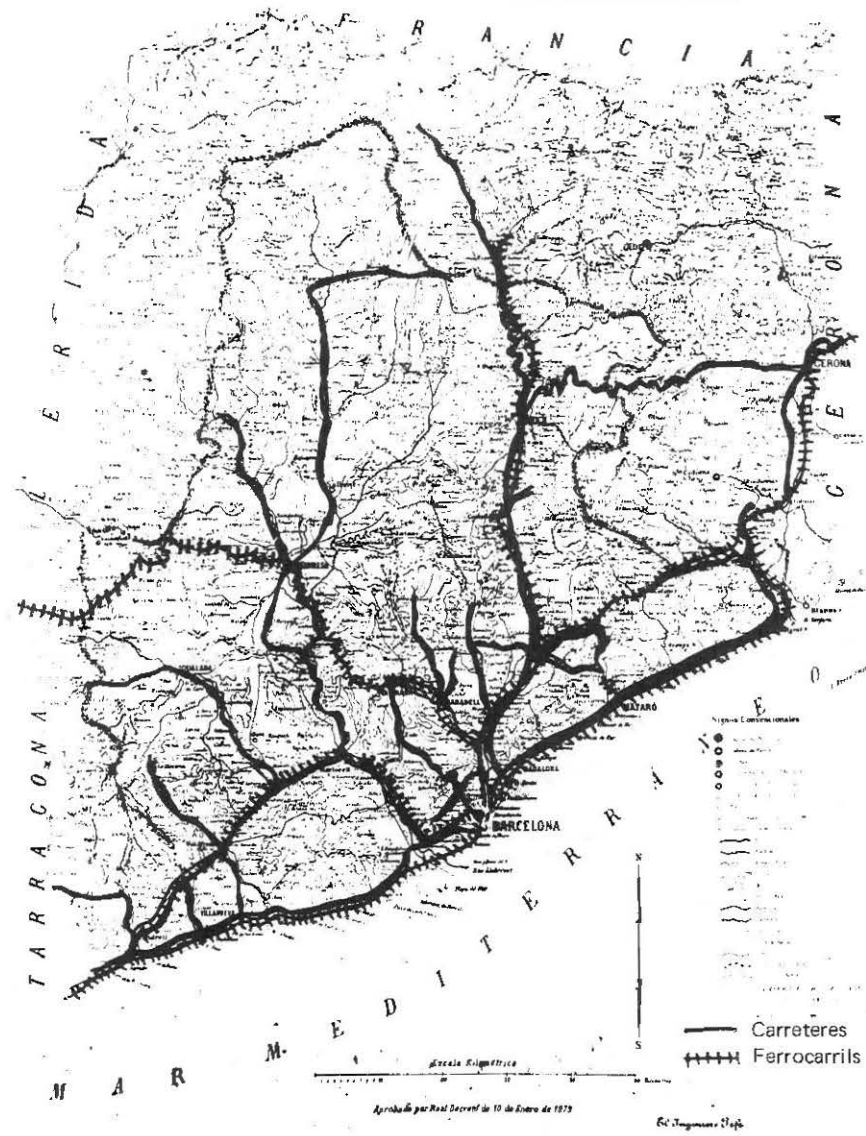
TEXT

Les primeres carreteres de Sabadell

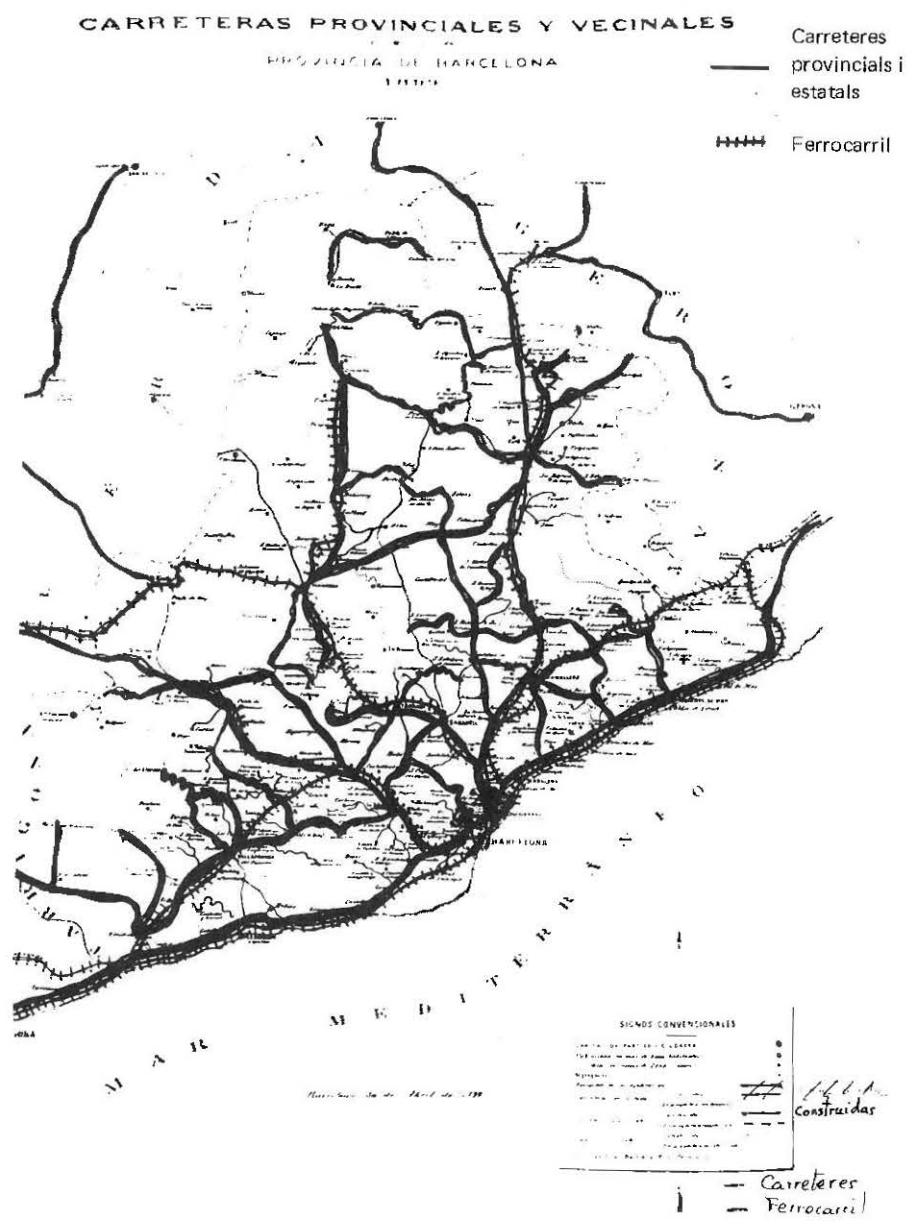
"El maig de 1852 es va inaugurar la de Barcelona a Terrassa. El 1859 es va començar a parlar de la de Sabadell a la Creu de Marganell, que havia d'empalmar, en aquest punt, amb la de Manresa a Vic. El nom oficial d'aquesta nova via va ésser: carretera de tercer ordre de Sabadell a Prats de Lluçanès. El 1863 van entrar les obrers d'aquesta carretera en terme de Jonqueres i a primers de gener del 1865 fou inaugurat el trajecte fins a Castellar.

El 1861 es va començar a parlar de la carretera transversal del Vallès, que havia d'unir Sabadell amb Granollers.

PLAN DE CARRETERAS PROVINCIALES DE BARCELONA.

Mapa de l'any 1879

Mapa de l'any 1899

(...) La de major importància va ésser la carretera de L'Estat, graduada de tercer ordre, de Molins de Rei a Caldes, que havia d'unir el Moianès i comarques de muntanya amb el Baix Llobregat.

El març de 1876, el nostre ajuntament ja va instar al govern que apresés l'operació del tros que anava de Rubí a Sabadell, si bé no va començar a obrar-se fins al 1883, any en què el mateix ajuntament aconseguí de l'Estat que la carretera passés per Sant Quirze de Terrassa, poble del qual estava allunyada en el projecte (...).

(...) El 1886 ja es va tractar del camí veïnal de Sabadell a Matadepera i la diputació de la província en va aprovar la construcció el 1893.

En aquell mateix any de 1886 van començar els estudis preparatoris de la carretera de Sabadell a Granollers, que foren repesos els anys 1891 i 1895. Els treballs d'expropiació no començaren, al nostre terme, fins al 1902".

(M. Carreras. *Elements d'història de Sabadell*, pàgs. 590-662.)

EXERCICI 11

El tren arriba al Vallès

Fins a la segona meitat del segle XIX no s'instal·laren els primers trens.

En aquests quatre textos que trobaràs a continuació podràs veure quan arribà el tren a Terrassa i Sabadell, i a les fotografies podràs observar com eren les estacions i on estaven situades.

Treball que cal fer

1. Llegeix els quatre textos i busca al diccionari totes les paraules que no entenguis. També has d'entendre totes les frases.
2. Fixa't en quin any arribà el tren a Terrassa i Sabadell i fixa't també en quin any s'instal·là el primer ferrocarril a Espanya.
3. Quan hagis entès tots els textos, observa les fotografies i fes una redacció sobre la instal·lació dels ferrocarrils en la qual explicaràs:
 - a) Avantatges i inconvenients del ferrocarril com a mitjà de comunicació. (Recorda el treball fet en l'exercici anterior.)

- b) Acolliment que tingué entre la població.
- c) Situació en què es trobaven les seves instal·lacions (estació de Sabadell). Descriu l'estació.
- d) Per què es va inaugurar el ferrocarril del Nord gairebé cinquanta anys abans que els Ferrocarrils de Catalunya?
- e) On estaven situades les estacions, en zones molt o poc poblades?
- f) L'estació actual de Sabadell s'assembla a la de les fotografies? Quines són les diferències més importants que hi veus?

TEXT 1

El primer ferrocarril

“(...) El primer ferrocarril d'Espanya fou el de Barcelona a Mataró. S'inaugurà el 28 d'octubre del 1848.

El dia 16 de març de 1856 arribà el tren a la vila de Terrassa.

Al començament molts terrassencs es mostraven desconfiats vers el nou sistema de locomoció. Reconeixien els seus avantatges, l'admiraven, però continuaven utilitzant les diligències amb totes llurs incomoditats i inconvenients. Però aviat els passà la por, i els vehicles de tracció animal foren substituïts pel nou ferrocarril.

(...) Entre els primers anys, només circulaven dos trens, un al matí i l'altre a la tarda (...).

(...) El dia 9 de desembre del 1907 s'inaugurà la doble via de Barcelona a Terrassa.

Més tard, el dia 1 de gener de 1929 s'inaugurà el tren elèctric”.

(Traducció i adaptació de F. Cabeza Sabater. *Los primeros tiempos del ferrocarril en Tarrasa*. Bol. Ofic. e Indus. Tarrasa, nº 494, 1948.)

TEXT 2

El tren a Sabadell

“Més encara que les carreteres, desitjava la ciutat la comunicació per via fèrria. El 1880 l'ajuntament va treballar per tal que la companyia dels carrils de St. Joan de Les Abadeses establís una branca dirigida a Barcelona des de la Garriga passant per Caldes, Jonqueres, Sabadell i Sant Cugat.

Aquesta línia havia de servir per a aproximar les mines de carbó de St. Joan a les fàbriques de Sabadell i per a facilitar el comerç agrícola del Vallès amb Barcelona i la relació de la muntanya amb el pla.

(M. Carreras. *Elements d'Història de Sabadell*, pàgs. 662-664.)

L'estació del Nord

La Revista de Sabadell ens descriu així l'estació del Nord. La descripció fou feta el 18 de setembre del 1884.

“El viatger que per primer vegada arriba a la nostra estació no es pot pas imaginar la ciutat que es troba darrera d'aquesta estació tan miserable i en tan males condicions. Qui es pot imaginar que darrera d'aquesta lletja estació es troba la Manchester catalana. Els sostres i les parets es troben plens d'esquerdes precursors d'una catàstrofe. El pas dels trens i la seva trepidació commouen tot l'edifici, i de tant en tant, amb massa freqüència, es desprenen del sostre i de les parets algunes pedres que toquen l'infe-liç viatger”.

(A. Castells. *L'Art Sabadellenc*, pàg. 417.)

TEXT 3

Inauguració del tren elèctric. Sabadell

“El dijous dia 2 del corrent, a les 5.15 del matí, sortí de Barcelona cap a Sabadell el primer tren de la nova línia, restant així inaugurat el servei sense cap cerimònia.

Cal consignar aquesta millora d'evident transcendència per a la ciutat, car ve a satisfer una necessitat tan sentida com era la comunicació de Sabadell amb Sant Cugat, afraus de Vallvidrera, Sarrià i el centre de la capital.

Ara cal desitjar que la millora es completi, fent que el tren, que interinament resta als afores de Sabadell, arribi al cor de la ciutat i que la línia es prolongui ràpidament vers Castellar, Sentmenat, Caldes de Montbui, Sant Feliu de Codines, Castellterçol i Moià, poblacions totes elles de notable vitalitat i de molta relació amb Sabadell i Barcelona, que si obtenien comunicació amb aquestes darreres per ferrocarril, adquiririen sens dubte una gran progressió.

Fem vots una vegada més, perquè arribi la dita prolongació a convertir-se en un fet el més aviat possible, pel bé de tots”.

M.

(*Revista Nostra Càmera*, 2 de juny del 1922.)

Crònica local i de Notícies

“Inauguració de l'estació del ferrocarril elèctric al passeig de la Rambla.— Per no haver arribat fins al matí de diumenge l'autorització oficial del ministeri de Foment per a obrir al servei públic el pas subterrani del ferrocarril elèctric des de l'estació de la Ctra. de Rubí a la de la Rambla, fins ahir dilluns no es va efectuar la seva inauguració, amb el tren que arriba a aquesta ciutat a les sis del matí, continuant des d'aquell moment el servei ordinari acostumat, des de i fins la nova estació del nostre popular Passeig. A l'estació de Barcelona s'expenen bitllets per a Sabadell (Rambla) i per a Sabadell (Ctra. de Rubí). Per a fer el recorregut d'un a l'altra d'ambdues estacions s'expenen bitllets de 15 cèntims (segona classe), i a 10 cèntims (tercera classe)”

(*Revista de Sabadell*, 22 de setembre del 1925.)

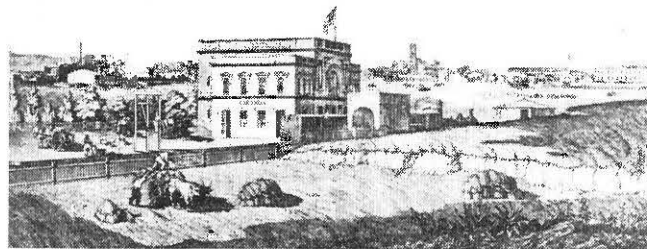
TEXT 4

Els ferrocarrils de Catalunya a Terrassa

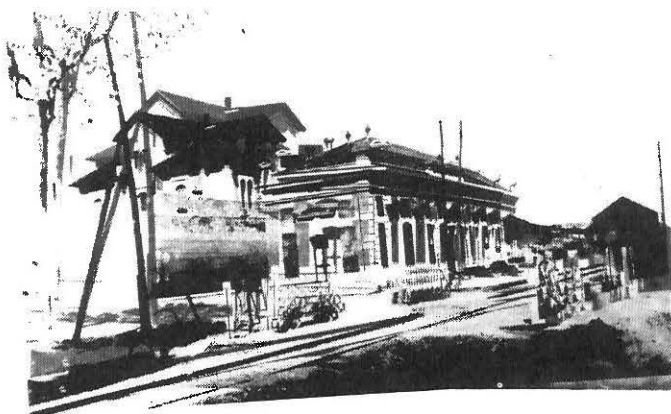
“Mentre el ferrocarril de Barcelona a Saragossa anava complint el recorregut vers Terrassa, amb llurs feixugues màquines de vapor, a la Ciutat Comtal existia, a la primera dècada d'aquest segle, una solvent i moderna companyia denominada “Ferrocarrils de Catalunya”, i'itinerari dels quals arribava, en aquells temps, fins a un dels barris extrems de Barcelona, conegut per Sarrià. Però l'esmentada companyia, adonant-se de la transcendència que anaven assolint les industrioses poblacions de Sabadell i de Terrassa, va determinar d'emprendre un suggestiu i agosarat programa fins a Sant Cugat del Vallès, i, des d'aquí, unes ramificacions directes vers les dures esmentades ciutats del Vallès.

Els projectes es van convertir en realitat, i el primer tren elèctric que ens va comunicar amb Barcelona ve a Terrassa el dia 27 de desembre del 1919, o sigui, sorprèn els nostres conciutadans al final dels torrons, de les neules i l'indiots nadalenc. En aquella fausta data, una enorme gentada va anar a presenciar l'insòlit espectacle de l'arribada d'un tren elèctric, concretament a la primitiva estació dels Ferrocarrils de Catalunya, situada quasi al final de la Rambla, prop del pas a nivell de la carretera de Martorell. Era una estació, més ben dit, un baixador provisional, ja que aquesta empresa pretenia situar-se prop del centre urbà de Terrassa".

(J. Boix-Gené. *Terrassa 1877-1977*, pàgs. 45-47.)

Estació del primer ferrocarril

El baixador de la Rambla. 1888.

EXERCICI 12

El paisatge del Vallès al segle XIX

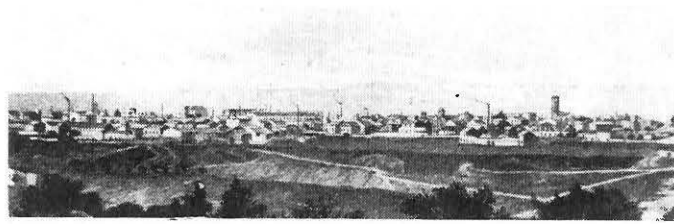
Per a fer aquest exercici disposes de dos tipus de material. Tens tres textos que t'expliquen el paisatge del Vallès i tens també una fotografia de Sabadell.

Treball que cal fer.

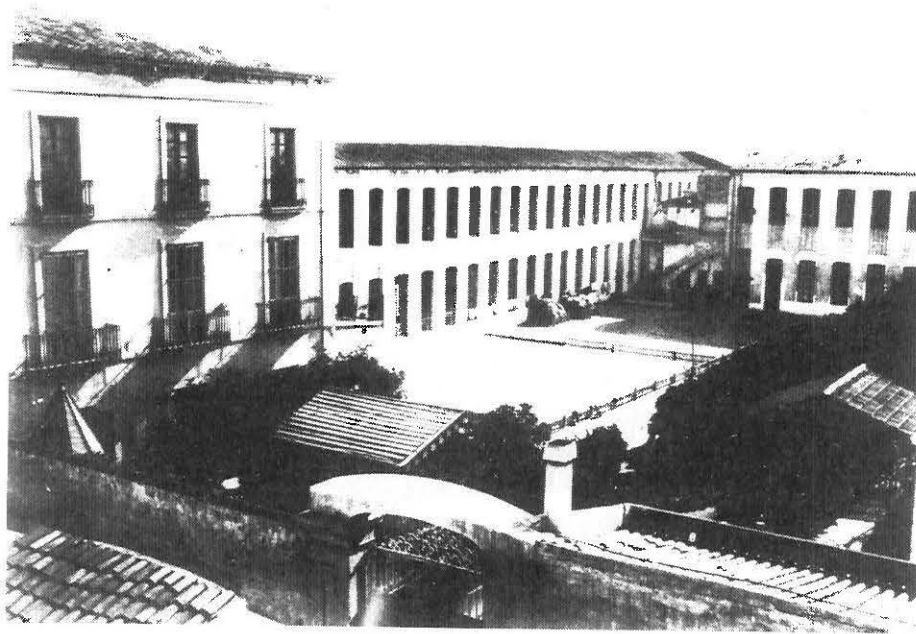
1. Entendre molt bé els textos. Consulta si cal el diccionari.
2. Fes una llista de les principals coses que veu el viatger que va des de Barcelona a Terrassa.
3. Enumera el que més et crida l'atenció de la fotografia de Sabadell l'any 1881. Com es nota que es tracta d'una ciutat industrial?
4. Enumera tots els productes que encara es conreen al Vallès (text nº 3). Fixa't molt en els conreus que ja no es cultiven. Fes-ne també una llista.
5. De les fotografies de les fàbriques de "Can Boixeda Vell", "Cal Jepó Nou" i "Manufactures Carol", fes-ne una descripció en la qual has d'explicar:
 - Tipus de construcció: grans naus, molt o poques finestres, xemeneies altes o baixes.
 - distribució dels espais: on estan les naus industrials; on situen l'habitatge de l'amo. (Fixa't en la fàbrica de Can Boixeda Vell)
 - Tenen pati interior?
 - Com és l'entrada. Serveix per a tancar totes les dependències de la fàbrica?
 - Ocupen molt o poc espai?
6. Aquest exercici el fareu en grup:
 - a) Poseu en comú el que cadascún ha fet als punts 2, 3, 4, 5.
 - b) Amb paper d'embalar feu un mural en què es vegi el paisatge del Vallès, tal com el teniu descrit en aquests textos i en les fotografies de les fàbriques de Sabadell. Podeu consultar un mapa per

a situar les ciutats i pobles de forma aproximada. Imagineu-vos que sou uns pintors del segle XIX i heu de pintar el que veieu des de la finestra del tren o des d'un lloc elevat.

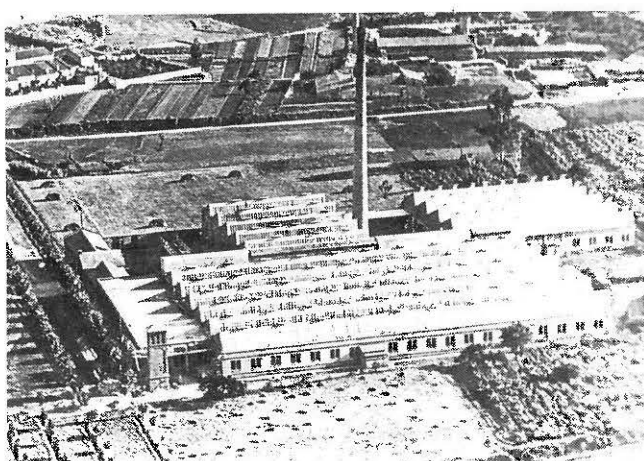
Recordeu que Sabadell i Terrassa son dues ciutats industrials. No us deixeu res del que veu el viatger. Cal que hi feu sortir tots els productes agraris que es cultivaven al segle XIX. Recordeu també tot el que hem treballat abans.

Sabadell. 1881. Vista general.

Fàbrica de Can Boixeda Vell. Sabadell.

Fàbrica de Cal Jepó Nou. Sabadell.

Manufactures Carol. Avui Escola Industrial.

TEXT 1

Viatge de Barcelona a Terrassa 1857

"Magnífica invención la de las vías férreas! magnífico espectáculo el que ofrecen! ved esa máquina que anda, que corre, que vuela por entre árboles y valles, salvando ríos, agujereando montañas y arrastrando tras sí, como un peso insignificante, algunos coches en que van, no diez, ni veinte, ni cincuenta personas, sinó doscientas, quinientas, mil, en una palabra, todo un pueblo. Pues bien, esa máquina que arrastra un peso de millares de quintales, el cual apenas podrían arrastrar centenares de caballos, esa máquina, monstruo rígido que come carbón, que digiere fuego, que bebe agua hirviente, cuyos pies consumen el hierro, cuyas narices hechan llamas, esa máquina, fragua ambulante que es hija del fuego y del fuego se alimenta, puede ser detenida, domada, por un débil niño con sólo imprimir una vuelta a un hierro.

Confiémonos a una de esas locomotoras y emprendamos en pos de ella nuestra excursión a las ricas e industriales villas de Sabadell y Tarrassa (...).

La vista, limitada un momento a la izquierda por las colinas que se desprenden de Montcada, no tarda en poder pasarse gozosa por el llano y, ya entonces, por uno y otro lado, luego de atravesada la sierra de Sant Cugat gracias a un bello puente, vemos una preciosa campiña armonizando sus colores de lo más pintoresco un monte sombrío, coronado de pinos que cierra bruscamente el horizonte.

Los bellísimos pinares y extensas alamedas que surgen de pronto a nuestra izquierda, y que en su seno guardan ciertamente deliciosos lugares de descanso y de recreo, son los que nos indican, al par que el silbido de la máquina, que hemos llegado a Cerdanyola (...).

Continúan a nuestra derecha los viñedos, pero a nuestra izquierda una vasta llanura despliega al sol los lujosos mantos de su rica vegetación. Los grandes bosques de pinos que se extienden a trechos nos dicen que encontraremos gratos sitios que brindan al reposo, y allá a los lejos, en el fondo, asoma Montserrat con sus caprichosos picos como para dar más singular encanto al paisaje (...).

Cruzamos otra vez la carretera que conduce a Tarrasa y de aquí que, a favor de la curva que describimos, Sabadell comienza a cruzar rápido por delante de nuestros ojos, dejándonos entrever sus hermosas fábricas y mostrándonos, a un lado y a otro, a izquierda y derecha, por todas partes, atrevidas chimeneas que parecen agujerear el cielo. Son los palacios y los obeliscos de esa importante villa a la que el Vallés respeta como a su reina. La mirada del viajero acaricia con gusto ese bosque de airosas y esbeltas chi-

meneas, coronadas todas por su penacho de humo, a cuyos pies se mueve y agita una población industrial, activa y trabajadora.

El tren se detiene. Hemos llegado al Manchester catalán”.

(D. Víctor Balaguer. *Guía de Barcelona a Tarrasa por el ferrocarril*, pàgs. 22-40-48-49-50. N'hem modernitzat lleugerament l'ortografia.)

TEXT 2

Els vapors i les màquines

“Les construccions industrials quedaven modificades per la classe de força motriu que empraven: els molins, que eren grups compactes d'edificacions per a facilitar la transmissió de la força que produïa la roda hidràulica. És així que en tot el segle XVIII es troben molt poques edificacions industrials en el casc urbà de la nostra vila, si bé ara es comencen a incrementar gràcies a la força del vapor. Els edificis que feren funcionar aquest nou tipus de sistema motriu tenen una estructura peculiar formada per naus de 12 metres d'amplada, cobertes a doble vessant amb encavallades de fusta separades de 3 a 3,30 metres, amb les sales de calderes i màquines a l'intermedi principal, és d'ací que partia la xemeneia, nova faceta arquitectònica que canviaria la silueta característica de la nostra vila”.

(A. Castells. *L'Art Sabadellenc*, pàgs. 414-416.)

TEXT 3

El paisatge agrícola

“No sempre el paisatge agrícola ha estat el mateix d'ara. Al segle passat, sense anar més lluny, fou modificat més d'una vegada. La tirada del vi cap a França féu envinyar molts faldars emboscats, però en canvi la invasió de la fil·loxera féu arrabassar esteses de vinyars, molts dels quals no han tornat a refer-se. Si la vinya s'ha reduït, el conreu s'extenia vers l'any 1845 des de Cànoves fins a Mollet i de Sabadell fins a St. Celoni (...).

Així mateix existien moreres a les darreries del segle XVIII (Sabadell) per a la cria del cuc de seda i avui no en queda ni rastre.

Si el segle passat veié desaparèixer el cànem, veié, en canvi, si no aparèixer, almenys estendre's el conreu de la patata que ara s'escampa alhora per tot Catalunya”.

(Adaptació d'un text de P. Vila. *La divisió territorial de Catalunya*, pàgs. 207-208.)

“(…) La collita del blat, abans important, modernament ha quedat reduïda a la mínima expressió per dues causes: el creixement de la ciutat, que ha envaït els plans de conreu, i l’extensió dels conreus farratgers per a les vaqueries, que han augmentat en nombre i en bestiar, a causa del consum de llet des de l’aplicació de la jornada de vuit hores a les fàbriques ...”

(Text de Montllor citat per P. Vila. *La divisió territorial de Catalunya*.)

“(…) Conservaven una certa importància la viticultura i el conreu de l’horticultura, a causa sobretot que encara bon nombre d’obriers fabrils tenen llur tros de vinya o el seu hortet, on esmercen les moltes hores sobreres que ara els deixa el treball”.

(Text de P. Vila. *La divisió territorial de Catalunya*, pàg. 262.)

EXERCICI 13

Itinerari d’estudi històric pel Vallès Occidental

En l’exercici anterior t’has imaginat el paisatge del Vallès Occidental al segle XIX. Ara et convidem a fer una excursió per aquesta comarca la història de la qual has estudiat des dels primers homes que la poblaren, per tal de poder-hi reconèixer el seu passat històric. És un exercici semblant al que ferem per estudiar l’evolució històrica de Terrassa.

Tot el que veurem ja ho has estudiat, és a dir, de cada època històrica ja en saps moltes coses, per tant, nosaltres et donarem el guió del que has d’observar perquè tu, (conjuntament amb els altres nois de la classe), explïquis tot el que et suggereix el que vas veient.

Preparació de l’itinerari

Fixa’t en el recorregut que et proposem i, junt amb els altres nois de la classe, fes un resum històric de cada una de les èpoques a què corresponen les coses que veurem.

Hauries de recordar sobretot:

- com era el paisatge
- quins eren els mitjans de comunicació
- de què vivien els habitants de cada època i com vivien.

Si vols el resum el pots fer en un quadre de doble entrada un costat del qual pots posar les diferents èpoques i a l'altre aquestes quatre variables.

Itinerari

1.— *Sant Cugat*

- Situació del Monestir
- Restes del Castrum Octavianum
- Capella paleocristiana (al Claustre)
- Era dels monjos (actual Plça. Octavià): anelles per poder lligar els animals.
- Carrer Major, que uneix el Monestir amb el nucli antic de St. Cugat
- Carrer de Dalt o de St. Domènec, on hi ha algunes cases de remences. Observar els portals adovellats de punt rodó.

2.— *Carretera comarcal 1.145 de Rubí a Sabadell*

- Antiga Via Augusta
- Bòbila Madurell. Primer poblat dels pagesos del Pla.

3.— *Sabadell*

- Carrer St. Quirze, antiga Via augusta
- Carrer de la Salut i carrer Convent per anar a la Salut.
- Carrer de la Salut: restes d'antigues cases de pagès dels afores de Sabadell
- Diferents tipus de cases (estudiades en aquest mateix capítol) a mida que creuen la ciutat.

4. *La Salut*

- Monolit que situa l'antiga Arrahona: amb el plànol que hi ha al capítol segon reconeix les restes de la vil.la romana
- Observació de la situació del tipus de terra argilosa.

5. ***Palau del Plegamans***

- Pedra Llarga o Pedre del Dimoni. Menhir que s'atribueix als pastors del Vallès
- Castell o Palau, situat a dalt d'un turó
- Alzina mil·lenària

6. ***Caldes de Montbui***

- Situació estratègica
- Termes Romanes
- Poblat ibèric de la Torre Roja
- Safareig públic.

7. ***Sentmenat***

- Mas Turull a la carretera de Caldes a Sentmenat al km. 34: conreus tradicionals i estructura de la masia
- Al llarg de tota aquesta carretera podràs observar altres masies
- Església romànica de Sentmenat i emplaçament del poble al voltant de l'església i al capdamunt de la vall
- Castell de Sentmenat: situat entre un espadat i el pla; defensat per una muralla.

8. ***Castellar del Vallès***

- Castell de Castellar. Situació: dalt d'un turó i d'un espadat, Defensa: l'espadat, les espitlleres i les torres
- Capella gòtica i finestres gòtiques del castell
- Masia del castell: cisterna de pedra
- Castellar Vell: capella romànica (s. XI) que s'utilitzà com a parròquia al començament de la repoblació; ampliació gòtica dels segles XIII-XIV
Finestres amb forma d'espitllera a la capella romànica.

9. *Molins del Ripoll*

- Fàbriques i antics molins vora el riu Ripoll
- Molí d'en Mornau (ara Ca l'Estruch): es pot veure des del pont de Castellar gairebé de l'entrada de Sabadell
- Fàbrica modernista "La lanera española"
- Nous barris de Sabadell industrial

10. *Ctra. de Sabadell a Matadepera*

- Masia de Can Ustrell
- Estructura de la masia: Muralles i torre de defensa

11. *La Barata: Ctra. de Talamanca, km. 9*

- Masia i hostal
- Paper de la masia i de l'hostal situat al camí que anava de Terrassa a Manresa.

2.— Evolució demogràfica

Material. Tècniques. Exercicis.

Per treballar aquest apartat disposem dels estudis demogràfics de Josep Iglèsies (40) i de dos treballs inèdits d'Esteve Deu (41).

Josep Iglèsies ens permet d'estudiar l'evolució de la densitat de població des del 1787 al 1930. Hem fet intervals aproximadament de vint anys al segle XIX i de deu al segle XX. El fet de triar aquests intervals ha estat determinat per dues raons. Una, perquè disposem del material per aquests anys, l'altra perquè creiem que són dades força representatives. La fi del segle XVIII caracteritzat per la poca indústria; el 1842, pocs anys després de la primera inauguració dels vapors, el 1860, final d'un període (1831-

(40) J. Iglèsies. *Indagaciones sobre la población de Catalunya. 1ª Mitad del siglo XIX*. Mem. Ral. Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, vol. XXXVII, (1965-67); pàg. 385.

J. Iglèsies. *El movimiento demográfico en Catalunya en los últimos 100 años (1875-1950)*. Mem. Ral. Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, vol. XXXVII, (1959-61); pàg. 319.

(41) E. Deu. *Estructura de la población de Sabadell a comienzos del s. XX*. E. Deu. *Lloc de naixement dels habitants de Sabadell. Padró municipal del any 1895*. Treballs inèdits.

1861) de mecanització del cotó (42) a nivell de Catalunya; i 1887, final del període de la mecanització de la llana (43). Pel que fa al segle XX hem agafat intervals de deu anys perquè ens permetien de seguir l'evolució demogràfica de forma més continuada i amb més detall. Un cop fet el gràfic ens fixarem, sobretot, en l'augment progressiu de la densitat de població. Treballem amb densitats i no amb població absoluta, perquè pensem que són dades més manejables.

L'altre aspecte important serà la comparació entre el Vallès i les altres comarques de Catalunya. Comprovarem que està entre les comarques amb més empenta demogràfica, fet lligat al procés d'industrialització.

Els dos mapes de Josep Iglèsies (44) ens deixen veure quines són les comarques que han mantingut llur població, quines l'han disminuïda i quines l'han augmentada. Un dels mapes comprèn el període que arriba fins al 1950. Hem cregut que era vàlida, tot i que els nostres límits els hem posats al primer quart del segle.

Seria erroni de suposar que tota la comarca del Vallès Occidental creix al mateix ritme. Per evitar l'error i perquè els nois s'adonin que el creixement irregular de Catalunya es produeix a escala reduïda, al mateix Vallès, estudiarem l'evolució de cada municipi des de 1860 fins al 1930 pel que fa a la disminució, augment o manteniment de la població. El quadre s'ha elaborat a partir de les dades de J. Iglèsies (45).

A fi de comprovar els corrents migratoris lligats a la industrialització, estudiarem el cas concret de Sabadell, ciutat amb un elevat nivell d'industrialització. No podem fer l'estudi comparatiu de Terrassa perquè no disposem de dades.

El material referent a Sabadell es troba al treball d'Esteve Deu (46). Pararem esment en la procedència dels immigrants així com en els barris on fixen llur residència. Per saber-ne la procedència coneixem el nombre d'immigrants vinguts de cada municipi del Vallès, de cada comarca de Catalunya i de cada regió espanyola segons padró de 1895.

(42) M. Izard. *La Revolución industrial en España. La Industria Algodonera 1832-1861*. Universidad de los Andes (Mérida 1969, Venezuela). Tesis doctoral mecanografiada.

(43) J. E. Linares. *Plataforma socio-económica de la industrialización en Sabadell. (1832-1885)*. U.A.B. Tesina mecanografiada. 1973-74.

(44) J. Iglèsies. *El movimiento demográfico en Cataluña en los últimos cien años*, pàgs. 338-339.

(45) J. Iglèsies. Op. cit.

(46) E. Deu. *Lloc de naixement dels habitants de Sabadell* (no paginat).

Aquest treball ens permetrà veure l'extensió i la intensitat del radi d'atracció de Sabadell.

Per tal de determinar el lloc de residència d'aquesta població immigrada utilitzarem una part del resum del mateix treball, on l'autor divideix la població sabadellenca en nascuts a Sabadell i fora de Sabadell, i en fa la distribució per districtes i barris.

Finalment, el text de Miquel Carreras (47) ens dóna una perspectiva història de la immigració a Sabadell. Podem advertir que aquest fenomen no es nou de final de segle: ja als anys 40 Sabadell s'anà poblant amb gent forana.

TÈCNIQUES

La tècnica bàsica serà la confecció de mapes i la seva interpretació.

Com a tècniques secundàries treballarem els gràfics i els plànols.

A l'exercici nº 1 pretenem que el noi faci un gràfic on caldrà que es fixi especialment en com omplir les coordenades perquè el gràfic resulti entenedor. El noi haurà de buscar els intervals adequats.

L'objectiu del exercici nº 2 es que llegeixi e interpreti els signes convencionals i que classifiqui les comarques de manera que s'en puguin treure conclusions.

Al tercer exercici cal que facin el mapa a partir d'un signes convencionals i d'un material ja elaborat.

Es l'invers que l'exercici anterior. Donem totes les dades i cal que omplin el mapa. En aquest exercici farem un treball de relació amb el primer tema (llocs on hi ha més indústries) i el recordarem quan fem l'apartat de la indústria.

L'exercici 4 i 5 son treballs, sobretot de localització. Han de localitzar municipis del Vallès, comarques catalanes i regions espanyoles. Donarem els intervals fets. En aquest cas farem servir l'intensitat del color com a signe convencional. A més intensitat més habitants.

El sisé exercici serà una nova reflexió sobre el plànol de Sabadell. Comparació dels plànols i comentari.

A l'últim exercici treballarem el comentari de text.

(47) M. Carreras. *Elements d'història de Sabadell*, pàgs. 329-330.

EXERCICI 1

Evolució de la densitat de població

En aquest exercici es tracta de fer un gràfic que reflecteixi l'evolució de la densitat de població des del 1878 al 1930.

Treball que cal fer

1. Amb les dades que tens a continuació fes una gràfica. Has de tenir present:
 - a) Que els anys no són seguits, per tant, no pots fer una gràfica de línia contínua.
 - b) Que la densitat va de 25,76 habitants per km² a 214,08. Has de fer els intervals adequats perquè t'hi quedi reflectit el mínim i el màxim.
2. Un cop feta la gràfica, fes-ne un comentari. Has de tenir presents els següents apartats:
 - a) La població ha augmentat o ha disminuït?
 - b) Quins són els anys en què l'augment ha estat més considerable?
 - c) Per què et sembla que la població augmenta de manera continuada?

Evolució: densitat de població des del 1787 al 1930 en hab/km²

Vallès Occidental

Any	hab/km ²
1787	25,76
1842	44,40
1857	85,78
1887	106,02
1900	117,17
1910	130,43
1920	165,78
1930	214,08

(Elaborat amb les dades de J. Iglésies a:

- *Indagaciones sobre la población de Cataluña en la 1ª mitad del siglo XIX*, pàg. 358.
- *Movimiento demográfico en Cataluña en los últimos cien años*, pàg. 319.)

EXERCICI 2

Evolució de la població per comarques

En aquests dos mapes que tens a continuació trobaràs les comarques que han mantingut la seva població, les que l'han augmentada i les que l'han disminuïda. El primer mapa comprèn des de l'any 1857 fins al 1900 i l'altre des del 1900 fins al 1950.

Treball que cal fer

1. Fixa't que a cada comarca hi ha un nombre precedit del signe més o menys. El nombre indica el tant per cent, el signe + indica que ha estat un augment i el signe - indica disminució. A tall d'exemple: el Barcelonès ha tingut un 113 % d'augment des del 1857 fins al 1900, mentre que el Berguedà, en els mateixos anys, ha tingut una disminució de població d'un 13 %.
2. Fes tres llistes de cada mapa. En la primera posaràs les comarques que han mantingut llur població; en la segona les que l'han augmentada i en la tercera les que l'han disminuïda.

Per tal de fer aquesta classificació tindràs en compte:

- a) de menys 5 a més 5 considerarem que la població s'ha mantingut.
 - b) per sota de menys 5 que ha disminuït
 - c) entre més 5 i 25 % que ha augmentat
 - d) més del 25 % indica que han augmentat molt. (Aquestes comarques les posaràs en la llista segona però les subratllaràs en vermell.)
3. Quan tinguis les llistes, fes la comparació entre els dos mapes i observa quines són les comarques que ja augmenten la seva població des del 1857, com és el cas de comarques com el Vallès Occidental. Penses que hi deu haver alguna relació entre les comarques que han augmentat molt llur població i llur propi nivell d'industrialització? Recorda què passa al Vallès. Per facilitar-te la comparació pots pintar d'un mateix color totes les comarques que han augmentat llur població.

Evolució de la població des de
 1860 a 1900 (percentatges)

Font: J Inglés El movimiento demográfico
en Cataluña durante los últimos cincuenta años
(1857-1950). Memorias de la Real Academia
de Ciencias y Artes de Barcelona.
Año 1954-61. Vol XXXIII pag. 339

Evolució de la població des de 1900 a 1950 (percentatges)

Fuente: J. Iglesias, El movimiento demográfico en Cataluña durante los últimos cien años (1857-1950). Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona. Año 1959-61. Vol. XXXIII. Pág. 350.

EXERCICI 3

Evolució demogràfica dels municipis del Vallès

A continuació tens les dades sobre l'evolució demogràfica dels municipis del Vallès Occidental, des del 1858 fins al 1930.

Treball que cal fer

1. En un mapa mut de municipis del Vallès, indicaràs l'evolució demogràfica:
 - a) Senyalaràs amb + + + tots aquells municipis que han augmentat llur població.
 - b) Senyalaràs amb – – – tots els municipis que han mantingut llur població.
 - c) Senyala amb . . . els municipis que han perdut població, és a dir, que s'han despoblat.
2. Amb paper vegetal col·locat a sobre del mapa anterior, posaràs el nom de cada municipi.
3. Observa bé el mapa i fes-ne un comentari. Has de tenir en compte el següents punts:
 - Quins són els municipis que han augmentat llur població?
 - Corresponen als més industrialitzats? Recorda el mapa que vas fer i comenta als municipis que tenen més indústries.
 - Els que han perdut població són els que s'han quedat sense indústries?

Procura fer el comentari comparant l'evolució demogràfica i el nivell d'industrialització dels diferents municipis. Raona totes les respostes que donis.

Evolució demogràfica dels Municipis del Vallès Occidental: 1857 - 1930

<i>han augmentat la població</i>	<i>l'han mantinguda</i>	<i>l'han disminuïda</i>
Barberà	Castellbisbal	Gallifa
Caldes de Montbui	Matadepera	Rellinars
Castellar del Valiès	Polinyà	Vacarisses
Cerdanyola	St. Llorenç Savall	
Montcada i Reixac	Sentmenat	
Palau-Solità	Ustrell	
Ripollet	Viladecans	
Rubí		
Sabadell		
St. Cugat del Vallès		
St. Quirze de Terrassa		
Sta. Perpètua de Mogoda		
Terrassa		

(Elaborar a partir de les dades de J. Iglésies a *Movimiento demogràfica en Cataluña en los últimos cien años*).

EXERCICI 4

La immigració a Sabadell

Als exercicis anteriors has pogut estudiar l'augment demogràfic del Vallès. També t'has adonat de quins són els municipis més poblats, que, generalment, coincideixen amb els industrialitzats.

El creixement de la població del Vallès es fa de manera continuada des del segle XVIII. Una de les causes d'aquest creixement és la disminució de mortalitat i l'altra causa són les migracions.

A fi d'estudiar-lo, podem prendre l'exemple de Sabadell. Sabem que aquesta ciutat rebia població d'altres llocs de Catalunya, d'algunes regions espanyoles i també dels mateixos municipis del Vallès. Per què s'instal·là tanta gent a Sabadell? Quina relació creus que hi pot haver entre la industrialització d'aquesta ciutat i la immigració?

Aquestes són preguntes que t'aniràs fent i contestant al llarg d'aquest treball.

Treball que cal fer

1. Representa en un mapa de Catalunya la procedència dels immigrants de Sabadell.

Pots classificar les comarques de la següent manera:

més de 500 hab

de 250 a 500 hab

de 100 a 249 hab

de 50 a 99 hab

Busca un color o signe convencional per a cada grup i pinta les comarques segons el grup al qual pertanyin.

2. Fes el mateix amb les dades de les regions espanyoles i representa-ho sobre un mapa d'Espanya.
3. Quan els dos mapes estiguin fets digues d'on procedeixen la majoria dels immigrants de Sabadell.

Recorda les conclusions que en treguis perquè et seran útils a l'exercici següent.

Lloc de procedència dels habitants de Sabadell: 1895

Resta del Vallès Occidental	3.042
Garraf	47
Vallès Oriental	500
Maresme	164
Osona	155
Bages	689
Barcelonès	907
Baix Llobregat	462
Alt Penedès	167
Berguedà	120
Anoia	440
Baix Penedès	19
Tarragonès	55
Baix Camp	47
Baix Ebre	42
Montsià	6
Alt Camp	320
Conca de Barberà	65
Priorat	47
Ribera d'Ebre	72
Terra Alta	12

Alt Empordà	62
Baix Empordà	30
La Garrotxa	111
Ripollès	54
Gironès	56
Selva	85
Baixa Cerdanya	64
Alt Urgell	130
Pallars Sobirà	15
Pallars Jussà	25
Solsonès	143
Noguera	157
Segarra	178
Segrià	120
Garrigues	95
Aragó	277
País Valencià	868
Balears	16
Astúries	6
Navarra	55
Castella i Lleó	111
Galícia	13
País Basc	10
Extremadura	4
Andalusia	30
Múrcia	27

(Font: E. Deu. *Lloc de naixement dels habitants de Sabadell. Padró 1895.*)

EXERCICI 5

Procedència dels immigrants

En aquest exercici veuràs quins eren els municipis que proporcionaven més habitants a Sabadell.

Treball que cal fer

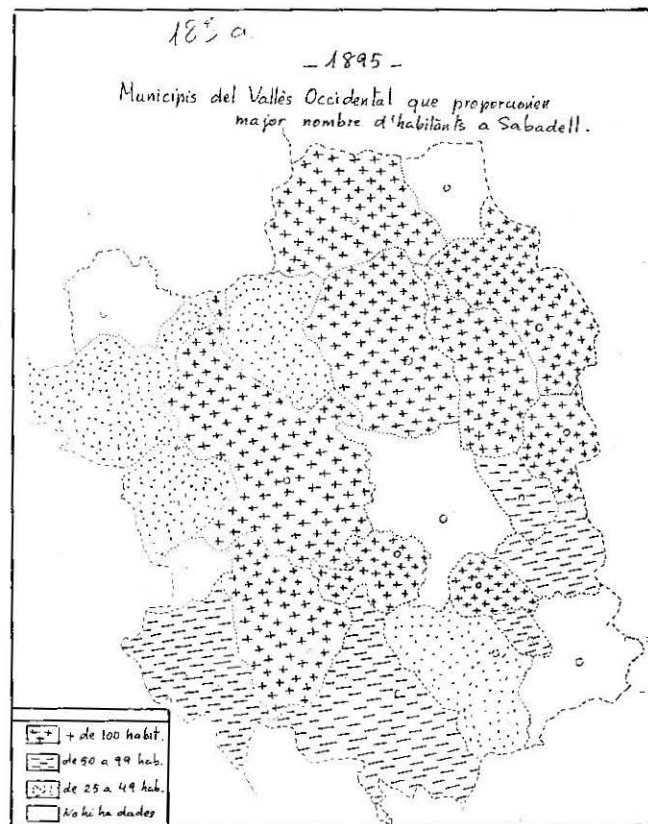
1. Observa el mapa de municipis del Vallès, segons els immigrants que proporcionen a Sabadell.
 - Quins són els que en proporcionaren més de 100.

- Quins són els que en proporcionaren de 50 a 99.
- Quins són els que en proporcionaren de 25 a 49.

Fes tres llistes, una per a cada tipus de municipi. Fes un comentari del mapa. Has de tenir en compte:

- Quins són els municipis que envien més població a Sabadell i per què.
- Quina relació hi deu haver entre el grau d'industrialització dels municipis i l'emigració de llurs habitants.

Raona totes les respostes que donis.

**Municipis del Vallès Occidental que proporcionen
major nombre d'habitants a Sabadell segons el padró municipal del 1895**

més de 100 hab

Barberà del Vallès	240 hab
Caldes de Montbui	136 hab
Castellar del Vallès	225 hab
Palau-Solità	117 hab
Rubí	129 hab
Sant Llorenç Savall	120 hab
Sant Quirze de Terrassa	281 hab
Sentmenat	146 hab
Terrassa	436 hab

de 50 a 100 hab

Polinyà	91 hab
Ripollet	97 hab
Sant Cugat	89 hab
Sta. Perpètua de Mogoda	85 hab
Castellbisbal	26 hab

de 25 a 50 hab

Cerdanyola	33 hab
Matadepera	47 hab
Vacarisses	27 hab
Viladecavalls	26 hab

(E. Deu. *Lloc de naixement els habitants de Sabadell. Padró del 1895.*);

EXERCICI 6

Ocupació dels barris de Sabadell

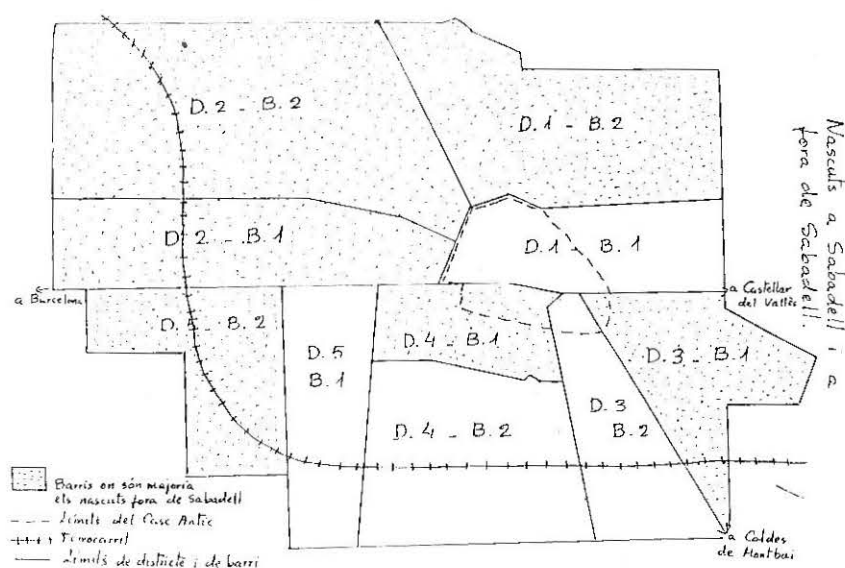
La immigració a Sabadell fou molt important. L'any 1895 la població immigrada representava un 45,11 % de la població total. Fixa't que quasi era la meitat de tota la població de Sabadell:

Serà interessant de veure en quins barris fixà la seva residència tota aquesta població.

Treball que cal fer

1. En aquest plànol esquemàtic de Sabadell (1895) tens representades aquelles barriades on la majoria de la població que hi vivia era nascuda fora de Sabadell, per tant, era població immigrada.
2. Fixa't en aquest plànol i recorda el treball que férem sobre el creixement de la ciutat. Quina relació hi veus. Mira si et coincideixen els districtes o barris d'aquest plànol amb el creixement que experimentà la ciutat entre 1875 i 1900.

Foren els districtes i barris on s'instal·laren els immigrants els que més s'extingueren des del 1875 fins al 1900?

**Percentatges de la població nascuda a Sabadell i fora de Sabadell
(Distribució per barris) 1895**

Nascuts a Sabadell	D 1	D 2	D 3
	57,66 53,72	53,70 49,49	53,11 59,90
	D 4	D 5	A F TOTAL
	54,79 58,59	55,76 54,63	49,61 54,88

Nascuts fora de Sabadell	D 1	D 2	D 3
	42,33 46,22	46,19 50,50	46,88 40,09
	D 4	D 5	A F TOTAL
	45,20 41,40	44,23 45,36	50,38 45,11

(E. Deu. *Lloc de naixement dels habitants de Sabadell. Padró del 1895.*)

EXERCICI 7

Immigració a Sabadell: 1840

Aquest text servirà per acabar aquest apartat de demografia. Heu vist d'on procedien els immigrants de Sabadell en l'últim quart del segle XIX. El text que teniu a continuació us explica que ja l'any 1840 hi havia immigració en aquesta ciutat.

Treball que cal fer

1. Llegiu el text fins que l'entengueu bé.
2. Feu-ne un comentari. Heu de tenir present:
 - a) per què la gent emigrava cap al Vallès, cap a Sabadell?
 - b) quins eren els pobles que fornien més població?
 - c) a quina altra ciutat del Vallès Occidental creus que devia passar un fet semblant? Per què?
3. Recorda tot el que has treballar de demografia i digues quines han estat les causes més importants del creixement de la població al Vallès Occidental i si tots els municipis han crescut d'una forma semblant o n'hi alguns que en lloc d'augmentar llur població l'han disminuïda.

TEXT

Immigració a Sabadell: 1840

“La població creixia, encara que el seu poderós moviment experimentés algun sotrac. En l’any 1837 el cens de Sabadell era de 7.945 persones, 3.387 més que tretze anys abans. És clar que aquesta puja havia d’ésser provocada per una immigració extraordinària, com ho fou la que, iniciada en el passat període, va reforçar-se en aquest temps, sobretot fins al 1840. La fama de la indústria tèxtil atreia forasters de tota aquella gran extensió que en altre període hem assenyalat, per no dir de tot Catalunya. Com al primer quart de segle, foren determinats pobles i rodalies els qui més gent abocaren a Sabadell fins a constituir-hi colònies. Així Cardona, en primer lloc, i després Calaf, Pla de Cabra, Fonollosa, els pobles de la conca de l’Anoia dedicats a la indústria paperera (Capellades i Riudebitlles, especialment) i l’aplec Cerdà de Bellver, Alp i Das. Olot i Vic, encara, mereixien esment.

Encara hem de dir que en aquest període començà la immigració llevantina. Del 1834 al 1840, Alacant, València, Albatera i Múrcia donen, per casualitat, algun veí a Sabadell; però des del 1844 Alcoi comença a enviar gent, si bé poca, amb una certa continuïtat, que estableix la relació entre Sabadell i el Llevant”.

(M. Carreras. *Elements d’Història de Sabadell*, pàgs. 329-330).

3.— Recursos econòmics i desenvolupament tècnic

Material. Tècniques. Exercicis

Centrem aquest apartat en el desenvolupament industrial de Sabadell i Terrassa i concretament en l’evolució de la indústria tèxtil.

Disposem de material d’ambdues ciutats, però el que tenim de Sabadell és molt més complet i ens permetrà de seguir detalladament el procés tèxtil d’aquella ciutat. D’altra banda, pensem que és prou representatiu perquè el puguem utilitzar.

Introduïm el tema amb un comentari de text sobre l’inici de la industrialització. Baltasar Ragón (48) ens descriu el treball a domicili, quan els telers es trobaven repartits per les cases del poble; fa referència, també, a algunes tècniques emprades.

El material que ens permetrà de localitzar les primeres fàbriques serà el mapa dels molins del riu Ripoll.

(48) B. Ragón *La industria tarraense a través de los tiempos*. Imp. Joan Morral. Terrassa 1945; pàgs. 14-15-16.

No vol pas dir que aquests siguin els únics, si que són els més importants. Servirà per a poder reflexionar sobre el paper de l'energia hidràulica en el funcionament de les fàbriques, abans de la màquina de vapor.

La indústria tèxtil catalana ha estat important pels filats i teixits del cotó i la llana. La comarca del Vallès, i sobretot Sabadell i Terrassa, s'anà especialitzant en el treball llaner i deixà en segon lloc el cotó. Aquest fet queda reflectit a les estadístiques que Josep Benaul ha recollit des del 1832 al 1870 (49). En aquesta sèrie s'observa l'augment de les fàbriques de llana i la disminució de les fàbriques de cotó, és a dir, la consolidació de la llana i la crisi del cotó.

A Terrassa també podem constatar la importància de les fàbriques de llana amb relació a les de cotó. La publicació de la Caixa d'Estalvis (50) ens permet fer-ne la comprovació.

Encara que disposem de poques dades, creiem que és important de veure el procés global de industrialització de Sabadell. L'únic que tenim és la informació donada per Carreras Candi, material que varem utilitzar al primer exercici d'aquest capítol. Farem referència al dit material i ens centrarem, des d'aquí, en la ciutat de Sabadell. Esteve Deu (51) ens ofereix el nombre de fàbriques de Sabadell l'any 1915. Podrem observar l'avenç de la metal·lúrgia, de la mecànica i de la química, indústries indispensables per al progrés de la indústria tèxtil.

A fi d'entendre les etapes de la industrialització tot al llarg del segle XIX, estudiarem el procés de la mecanització. Ens basarem, sobretot, en el procés de la llana, i això per dues raons: l'una perquè en tenim més material, i l'altra perquè l'empenta de mecanització del cotó es va desenvolupar sobretot a Barcelona i a la conca del riu Llobregat, on predominaven els teixits del cotó.

Tenim poques dades, sobre Sabadell o Terrassa, de la mecanització abans del 1858. Malgrat tot, ens seran útils per tal de demostrar el que pretenem les dades de J. Mª Benaul (52) sobre l'evolució dels telers manuals i mecànics del cotó i de la llana des del 1858 fins al 1881 i les de Miquel Izard del 1850 al 1861 (53).

(49) J. Mª Benaul. *El movimiento obrero en Sabadell*. 1848-1868. U.A.B. Tesina mecanografiada, pàg. 8.

(50) J. Subirats. *1877. Terrassa*. Ed. Caixa Estalvis Terrassa, pàg. 45.

(51) E. Deu. *Estructura de la població de Sabadell a principios s.XX*, pàg. 42.

(52) J.M. Benaul. *El movimiento obrero en Sabadell. 1848-1868*, pàg. 12.

(53) M. Izard. *La Revolución Industrial en España*, pàgs. 313-319.

El pes important de la fabricació de la llana ens ha obligat a fer l'estudi més detallat de la mecanització d'aquest teixit. Per demostrar el punt àlgid de la seva mecanització utilitzarem les dades de J.E. Linares (54). Comprovarem que correspon al període general conegut per "La febre de l'or", període de prosperitat general.

Per a Terrassa no tenim cap sèrie d'aquestes característiques; tanmateix a fi que els nois entenguin que la ciutat veïna estava al dia dels progressos tecnològics, donarem una llista de la introducció de millores i avenços tècnics. L'hem elaborat gràcies a la informació de J. Ventalló (55) + i Baltasar Ragón (56). Un petit text de J. Boix-Gené (57) ens comenta també la introducció de l'energia elèctrica en el funcionament de les fàbriques.

El desenvolupament industrial va lligat a la concentració industrial i a la de capitals. També a Sabadell es dona aquest fet i disposem de dades per a estudiar-lo.

J. E. Linares (58) i E. Deu (59) aporten la informació necessària. A tall de confirmació comparem només el nombre de fàbriques, telers mecànics i fusos al 1871, 1901 i 1915.

Altra manera de comprovar aquesta concentració serà analitzar la contribució industrial (60), comparem la maquinària d'un fabricant de l'any 1870 i la d'un altre de l'any 1880 (61). Ambdues empreses eren considerades de les més importants de Sabadell.

Finalment, creiem interessant recollir les queixes d'uns veïns per la instal·lació de la primera màquina de vapor a Sabadell (62) i després veure quin era l'utilitat i l'estructura interna d'una fàbrica.

Torrella Niubó (63) comenta el testament d'un industrial important, i ens permet d'afegir-nos com era una fàbrica per dintre l'any 1825.

(54) J.E. Linares. *Plataforma socio-económica de la industrialización de Sabadell*, pàg. 60.

(55) J. Ventalló. *Notas históricas de la industria lanera de Tarrasa*. Rev. *La Comarca del Vallès*, VI, Nº 2892, 1915/21 agost; pàgs. 1-3.

(56) B. Ragón. *La industria tarrasense a través del tiempo*.

(57) J. Boix G. *Terrassa 1877-1977*, pàg. 19.

(58) J. E. Linares. *Plataforma socio-económica de la industrialización de Sabadell*, pàg. 43.

(59) E. Deu *Estructura de la población de Sabadell a principios s.XX*, pàgs. 43.

(60) J. E. Linares. Op. cit., pàg. 77.

(61) J. E. Linares. Op. cit., pàgs. 75-76.

(62) J. E. Linares. Op. cit., pàg. 111.

Tècniques

La tècnica fonamental serà la interpretació d'estadística i la confecció i interpretació de diagrames. També treballarem l'observació indirecta i la lectura d'imatge mitjançant l'observació de fotografies. Finalment, amb la visita a la fàbrica, farem la comparació entre allò que hem estudiat de forma teòrica i l'observació directa de la realitat.

Pel que fa a les gràfiques, les presentem de diferent forma amb la finalitat d'habituar el noi a confeccionar-les i interpretar-les.

Presentem també alguna sèrie d'estadístiques incompleta mitjançant la qual el noi haurà d'entendre primer i plantejar-se després la representació gràfica adequada. (Ex. 3 i 5.)

En la majoria d'exercicis el noi haurà de jugar amb diferents variables, la qual cosa li permetrà de treure conclusions del treball fet: amb més d'un diagrama, amb dades i amb gràfiques, etc.

Pensem que, malgrat les dificultats que això comporta, és important d'anar introduint aquest tipus d'exercici per tal d'obligar el noi a raonar, relacionar i comparar.

Aquest exercici el posarem cap al final de la bàsica, encara que ho podem fer abans, sempre que primer s'analitzi per parts.

EXERCICI 1

Inici de la industrialització

En aquest text trobaràs la descripció de com s'inicià la industrialització a la vila de Terrassa.

Treball que cal fer

1. Llegeix-te molt bé el text i busca al diccionari el que significa:

- cardar la llana
- batanar la llana
- pentinar la llana

(63) F. Torrella. *Utilaje textil decimonónico a través de algunas noticias de importantes fabricantes tarraenses*. Cam. Of. Com. Ind. 1954; s.p.

- filar
- llançaire
- llançadora
- teixir
- teler
- teixidor

2. Quan sàpigues el significat de cadascuna d'aquestes paraules, resumeix en poques frases el significat del text.

TEXT

Inici de la industrialització El treball a casa

“Cada teixidor volia tenir el teler a casa seva i treballava les hores que volia (...).

El fabricant de draps s'encarregava d'adquirir la llana, rentar-la, cardar-la i després la donava al teixidor; aquest, quan tenia la peça teixida, la tornava al fabricant, que s'encarregava de batanar-la i arreglar-la. Totes aquestes operacions s'havien de fer a mà.

L'operació de cardar la llana es feia en un banc, semblant al dels espardenyers, en el qual hi havia multitud de claus que surtien per la part superior del banc. Dos operaris feien passar la llana per entremig dels claus, com si la pentinessin, fins que quedava a punt d'ésser filada, operació que feien les dones.

El teixit es feia amb telers de fusta. Per fer funcionar aquests telers, calia que un noi anomenat llançaire tirés la llançadora, que era recollida pel teixidor, el qual la llençava de nou després d'haver-hi passat la pinta.

Era un treball molt pesat, que es féu imprescindible fins que es va trobar el sistema dels cordills, pel qual el mateix teixidor, situat al mig del teler, podia tirar la llançadora d'un costat a l'altre sense necessitat de tant d'esforç (...).

(Traducció i adaptació de B. Ragón. *La industria tarrasense a través de los tiempos*, pàgs. 14-15-16.)

EXERCICI 2

Els molins del riu Ripoll

Les primeres fàbriques tèxtils s'instal·laren al llarg del riu Ripoll, d'on aprofitaven les seves aigües per a llur funcionament.

Treball que cal fer

1. Fixa't en l'esquema del riu Ripoll i en la quantitat de molins i fàbriques que hi ha instal·lades al llarg del seu curs. A cada número que hi ha a l'esquema correspon un molí o fàbrica dels que hi ha a la llista adjunta. Situa cada molí al lloc corresponent i col·loca ambdues fotografies al número del molí que representa.
2. Fes una descripció d'ambdues fotografies. En la fotografia 1ª tens la panoràmica que ofería un tros del riu. Fixa't que en tan petit espai apareixen quatre molins.

En la segona fotografia pots observar molts detalls del molí d'en Mor-nau.

En fer la descripció has de tenir present:

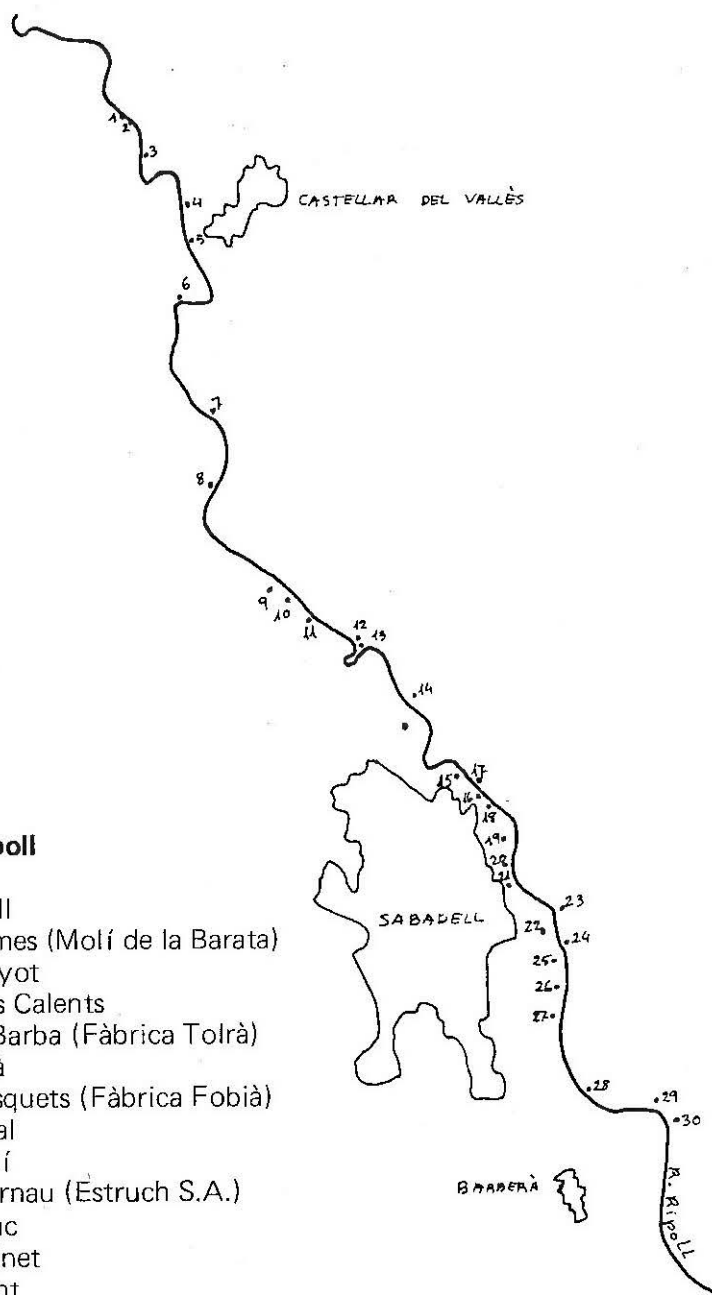
- Proximitat d'un molí a l'altre, és a dir, si n'hi havien pocs o molts.
- Què es veu entre molí i molí?
- On situaries el curs del riu?
- Si els molins s'assemblaven a les fàbriques d'avui. Quines semblances i diferències hi veus?
- Cada molí tenia una o algunes dependències?
- Com eren aquestes dependències, petites, grans, amb finestres...?
- Afegeix a la descripció el per què es construïen a la vora del riu.
- Quines diferències hi trobes amb les fàbriques que has vist abans en l'apartat primer? Pots consultar les fotografies d'aquell apartat.

Els molins del Ripoll

Esquema

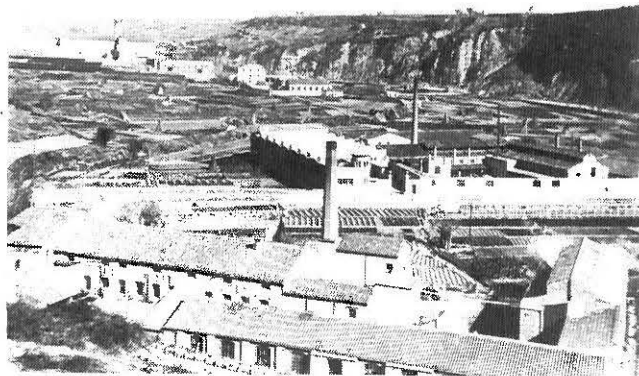
Molins del riu Ripoll

1. Molí de l'Agell
2. Molí d'en Cames (Molí de la Barata)
3. Molí d'en Pinyot
4. Molí de Fonts Calents
5. Molí de Can Barba (Fàbrica Tolrà)
6. Molí d'en Boà
7. Molí d'en Busquets (Fàbrica Fobià)
8. Molí del Rieral
9. Molí d'en Galí
10. Molí d'en Mornau (Estruch S.A.)
11. Molí de l'Oriac
12. Molí Can Alsinet
13. Molí d'en Font
14. Molí de l'Amat (Molí del Mas Carbó)
15. Tinys Castelló
16. Molí d'en Torrella (Molí de la Garriga)

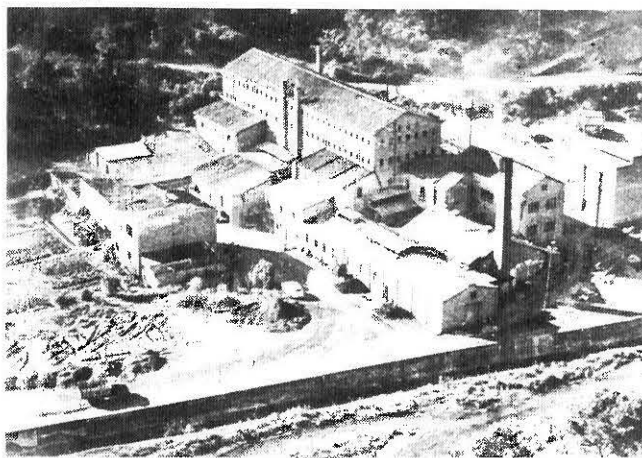

17. Fàbrica Buxó
18. Tínyes P. Alavedra
19. Molí Xic
20. Fàbrica nois Buscons
21. Molí d'en Fontanet
22. Molí de les Tres Creus
23. Molí d'en Sec
24. Fàbrica Brujas
25. Fàbrica Quadras
26. Molí de l'Oleguer (Molí d'en Trilla)
27. Molí d'en Gall
28. Fàbrica de Soler i Torrella
29. Molí Vermell
30. Molí d'en Xec

(Font: Museu d'Història de Sabadell.)

Panoràmica dels Molins del Riu Ripoll

Molí d'en Mornau

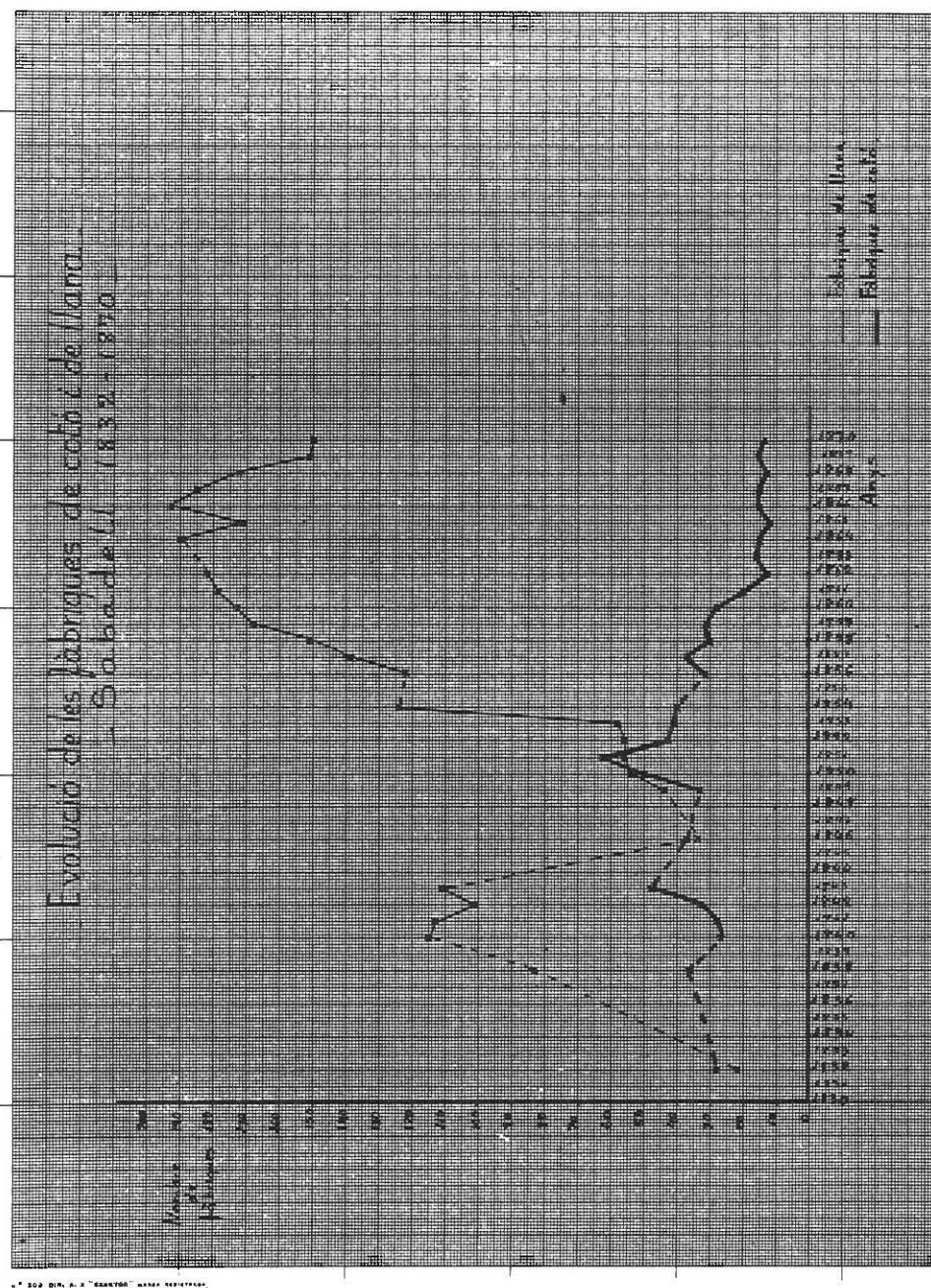
EXERCICI 3

Evolució de les fàbriques de llana i de les de cotó

Les dades i el gràfic que tens a continuació et serviràn per a estudiar l'evolució de la llana i del cotó a la ciutat de Sabadell. La podràs deduir del nombre de fàbriques que existiren a través dels anys.

Treball que cal fer

1. Fixa't en el gràfic. Veuràs que en una coordenada hi ha els anys i en l'altra hi ha el nombre de fàbriques. La ratlla negra representa l'evolució de la llana i la ratlla vermella la del cotó. Veuràs que en alguns trossos la ratlla és discontinua, i això significa que no tenim dades d'aquells anys.
2. Un cop entès el gràfic fes-ne un comentari en el qual tindràs en compte:
 - Els anys d'auge i de crisi de les fàbriques de cotó.
 - Els anys de prosperitat i de crisi de les fàbriques de llana.
 - En quins anys sembla que s'equiparen el nombre d'unes i altres fàbriques.
 - A partir de quins anys comença la preponderància definitiva de la llana sobre el cotó.
 - Afegeix al comentari què passava a Terrassa. Tens les dades al mateix full on hi ha les dades de Sabadell.

**Evolució de les fàbriques de cotó i llana
Sabadell**

<i>Anys</i>	<i>Nombre de fàbriques de llana</i>	<i>Nombre de fàbriques de cotó</i>
1832	22	28
1838	83	36
1840	115	27
1841	113	28
1842	101	33
1843	111	48
1846	34	37
1849	44	34
1850	54	50
1851	56	63
1852	56	43
1853	58	41
1854	124	40
1856	122	31
1857	138	37
1858	151	30
1859	168	31
1860	173	28
1861	179	20
1862	182	13
1863	—	16
1864	190	15
1865	171	12
1866	193	15
1867	185	15
1868	173	13
1869	151	15
1870	150	14

(J.M. Bernauí. *El movimiento obrero en Sabadell*, pàgs. 8-9).

**Evolució de les fàbriques de cotó i llana
Terrassa**

<i>Anys</i>	<i>Nombre de fàbriques de llana</i>	<i>Nombre de fàbriques de cotó</i>
1847	38	7
1877	71	7

(J. Subirats Argelagué. *1877. Tarrasa*, pàg. 45.)

EXERCICI 4

Principals tipus d'indústries de Sabadell

Les indústries més importants de Sabadell foren les tèxtils al llarg de tot el segle XIX. Al costat de la tèxtil naixeren d'altres que hi foren força lligades com són les metal·lúrgiques, mecàniques i químiques.

Treball que cal fer

1. Amb les dades que trobaràs a continuació fes un diagrama de barres. Busca els intervals de les dues coordenades i diferencia les indústries tèxtils de les no tèxtils.
2. Fixa't en el gràfic que has fet i digues quin és el tipus d'indústria que predomina a Sabadell l'any 1915.
3. Consulta algun llibre que parli de la industrialització, comenta'l amb els teus companys o amb el mestre, i digues quina relació hi ha entre cada indústria de les no tèxtils amb les tèxtils, i per què creus que s'han instal·lat al costat i en una zona preferentment tèxtil.

Indústries de Sabadell: 1915

<i>Classe d'indústria</i>	<i>Nombre de fàbriques</i>
Filats de llana	37
Filats d'estam	4
Teixits de llana	77
Teixits d'estam	—
Filats de cotó	—
Filats i teixits de llana	32
Teixits de cotó	9
Filats i teixits de cotó	4
Teixits de llana i cotó	5
Tints i acabats	18
Altres tèxtils	20
Metal·lúrgiques i mecàniques	48
Elèctriques	3
Fusta	13
Ceràmica i material de construcció	25
Químiques	10
Paper i cartró	26
Altres	15

(E. Deu. *Estructura de la població de Sabadell a principios S. XX*, pàg. 42.)

EXERCICI 5

Procés de mecanització del tèxtil

Un dels canvis més importants en les tècniques tèxtils del segle XIX fou la mecanització tant de la filatura com del teixit.

A continuació trobaràs les dades sobre la introducció i l'evolució dels telers i dels fusos mecànics, així com també l'evolució dels fusos i telers manuals, per a Sabadell i per al Vallès. Com que no tenim les mateixes dades de Terrassa, el que farem serà avançar i comprovar en quins anys s'anaren implantant els avenços tecnològics en aquesta ciutat.

Treball que cal fer

1. Amb el quadre de l'evolució dels telers manuals i mecànics del cotó i de la llana a la ciutat de Sabadell elabora una gràfica en què es pugui comparar aquesta evolució. Recorda la gràfica que vas comentar a l'exercici 3 d'aquest mateix apartat.

Podries triar un color per als telers manuals i un altre per als mecànics. Has de pensar també com diferenciaràs el cotó de la llana. (Pots utilitzar la ratlla contínua i la discontinua.)
2. Un cop tinguis acabat el gràfic fes les següents comparacions:
 - Comença al mateix any la mecanització de la llana i la del cotó? Informa't de quan comença la mecanització del cotó. Pots consultar algun llibre.
 - Es segueix tant per la llana com pel cotó mateix ritme de mecanització?
 - Quan rep la mecanització de la llana l'empenta més important? Consulta el quadre sobre la mecanització de la llana des del 1871 al 1885.
3. Consulta les dades estadístiques sobre el Vallès Occidental i comprova si passa a tot el Vallès Occidental al mateix que has vist que passava a Sabadell.
4. Fixa't en les dades de Terrassa i comprovaràs com al llarg de tot el segle XIX s'hi anaren introduint avenços tecnològics importants. Cada nova màquina introduïda suposava una millora tècnica. Comprova si la introducció de les màquines de filar i els telers mecànics s'hi introduïren pels mateixos anys que a Sabadell. Creus que es pot afirmar que

els processos de mecanització de Sabadell, Terrassa i el Vallès Occidental foren paral·lels?

5. L'any 1883 s'instal·là la xarxa de cables elèctrics. El text 2 et parla de la instal·lació d'energia elèctrica a les fàbriques. Llegeix amb atenció el text i digues:

- Per què fou important la instal·lació de la primera màquina de vapor i la de la energia elèctrica?
- Quina relació hi ha entre la utilització de l'energia hidràulica (provinent dels rius), del vapor o de l'electricitat i la localització de les indústries que s'anaren construint? Recorda on se situaren les primeres fàbriques tèxtils.

Mecanització de la indústria cotonera i de la indústria llanera. Sabadell

anys	nombre de telers de cotó		nombre de telers de llana	
	manuels	mecànics	manuels	mecànics
1858	681(x)	155	871	
1859	535(xx)	191	1.065	
1860	509	—	1.003	
1861	395	220	1.020	
1862	240	230	1.049	
1863	210(xx)	202	1.094	
1864	175	—	1.118	
1865	94	238	1.007	
1866	120	252	1.224	14
1867	114	252	977	24
1868	63	258	986	41
1869	99	268	710	27
1870	101	268	769	26
1871	206	342	912	69
1872	145	312	645	58
1873	172	312	801	102
1874	161	312	756	92
1875	177	312	761	110
1876	92	337	779	165
1877	73	337	779	197
1878	74	341	749	381
1880	56(xx)	351	577	449
1881	40(xx)	339	559	497

(x) no consta la xifra de telers manuels menors
(xx) no consta la xifra de telers manuels grans

(J.Mª. Benaul, *El movimiento obrero en Sabadell 1848-1868*, pàg. 12.)

**Mecanització de la llana: telers
1871–1885. Sabadell**

<i>anys</i>	<i>manuals</i>	<i>mecànics acoblant el Jacquard</i>
1871	912	69
1875	761	110
1881	559	497
1885	170	615

(J.E. Linares. *Plataforma socio-económica de la industrialización de Sabadell*, pàg. 60.)

**Mecanització del cotó
Vallès Occidental**

<i>anys</i>	<i>fusos manuals</i>	<i>fusos mecànics</i>	<i>telers manuals</i>	<i>telers mecànics</i>
1850	3720	17924	1485	---
1861	---	26018	764	491

(M. Izard. *La Revolución Industrial en España*, pàgs. 313-319.)

Procés de mecanització de la indústria tèxtil

Terrassa

1820

Primera màquina per a cardar llana.

1830

Primera màquina tonedora i primeres perxes contínues

1833

Primera màquina de vapor de Terrassa (La segona a Espanya, la primera fou la fàbrica Bonaplata de Barcelona.)

1840

Primera màquina contínua de cardar llana "Carda d'aranya". Es crea la societat "Mina Pública d'Aigües" per al subministrament d'aigua a les fàbriques.

1845

Primeres màquines de filar Mull-Genny. Primers telers Jacquard.

1861.

Primeres selfactines de filar llana

1861

Primera màquina de rentar llana.

1863

Primers telers mecànics (llana).

1913

Instal·lació de la xarxa subterrània de cables elèctrics.

(Elaboració a partir de les dades de J. Ventalló Vintró als n°s 2892 i 2887 de la revista "*La Comarca del Vallès*", pàg. 1-3 de cada número. B. Ragón *Industria tarrasense a través del tiempo*.)

TEXT

L'electricitat a Terrassa

"La societat Energia Elèctrica de Catalunya, l'any 1913, comença a estendre una xarxa de cables subterrànies per a subministrar electricitat a les fàbriques, la qual cosa permetia una nova forma de treball: moltes indústries varen substituir el vapor per electricitat. D'aquesta manera queda revolucionada tota una branca important de l'empremta ciutadana. I si, en temps passats, les fàbriques es concentraven en nuclis, aquesta innovació permet instal·lar-les a qualsevol lloc, ja que l'electricitat arriba fàcilment a tot arreu. D'aquesta satisfactòria etapa, però, sorgeix una manera d'actuar, des del punt de mira urbanístic, realment errònia. A qualsevol carrer, al mig de qualsevol camp, van construir-se indústries sense preveure que aquest "laissez faire" podria ocasionar greus mals irreparables."

(J. Bois-Gené. *Terrassa 1877-1977*, pàg. 19.)

EXERCICI 6

Concentració industrial

La tendència de la indústria de Sabadell a final del segle XIX és la d'ampliar les empreses. Mentre desapareixien els fabricants i les fàbriques més petites, s'amplien les empreses més importants. Aquesta concentració industrial la podem constatar en les dades i els diagrames que tenim a continuació.

Treball que cal fer

1. Observa amb atenció els dos gràfics:

- a) l'evolució del nombre de fàbriques i dels telers mecànics i dels fusos
- b) la classificació dels fabricants segons la contribució industrial que paguen.

Del primer fixa't:

- a) en el diferent nombre de fàbriques del 1871 al 1915. Han augmentat o han disminuït?
- b) què ha passat amb els fusos i amb els telers? Fixa't que els fusos estan comptats de 5.000 en 5.000
- c) com és possible que les fàbriques disminueixen i els telers i els fusos augmentin?

Del segon observa:

- a) quin tipus de fabricants predominen l'any 1870. El qui paga més contribució, perquè la fàbrica és més gran, o el que en paga menys, perquè és més petita?
- b) quins són els que han augmentat el percentatge l'any 1800 i quins l'han disminuït?

Compta quants industrials grans (dels qui paguen més de 500 ptes) hi ha a l'any 1870 i quants n'hi ha al 1880.

2. Després dels gràfics tens una relació de la maquinària que tenien dues fàbriques tèxtils molt importants als anys 1870 i 1880 (la d'Antoni Casanovas era una de les més importants l'any 1870 i la Corominas Salas ho era l'any 1880).

Fixa't en la quantitat de fusos i telers mecànics que té l'una i l'altra i fixa't també en els diferents tipus de màquines que ambdues tenen.

Quina veus que té més màquines?

3. Tenint present els dos diagrames i la relació de les màquines, de les dues empreses abans estudiades fes una síntesi o resum que porti per títol: "La concentració industrial a Sabadell a partir del 1870".

Per fer el resum has de tenir en compte els següents aspectes:

- a) Quina relació hi ha entre el nombre d'empreses i la quantitat de telers i fusos des del 1871 al 1915?
- b) per què la contribució industrial ens permet de confirmar el grau de concentració industrial?
- c) per què analitzant la maquinària de totes dues empreses podem comprovar que les empreses o bé s'amplien o ja s'instal·len amb més màquines?
- d) quins avantatges deu tenir la concentració de les indústries i per què es degué fer?

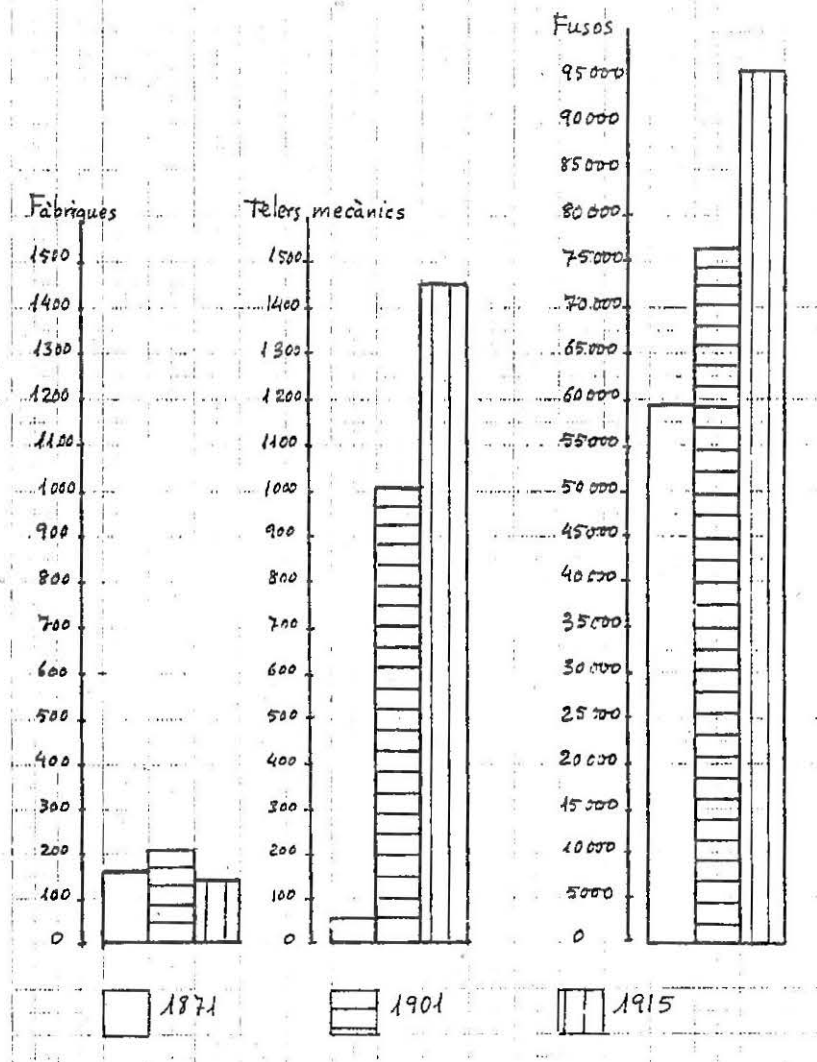
Abans de contestar a tot això podeu discutir-ho en grup o amb el mestre.

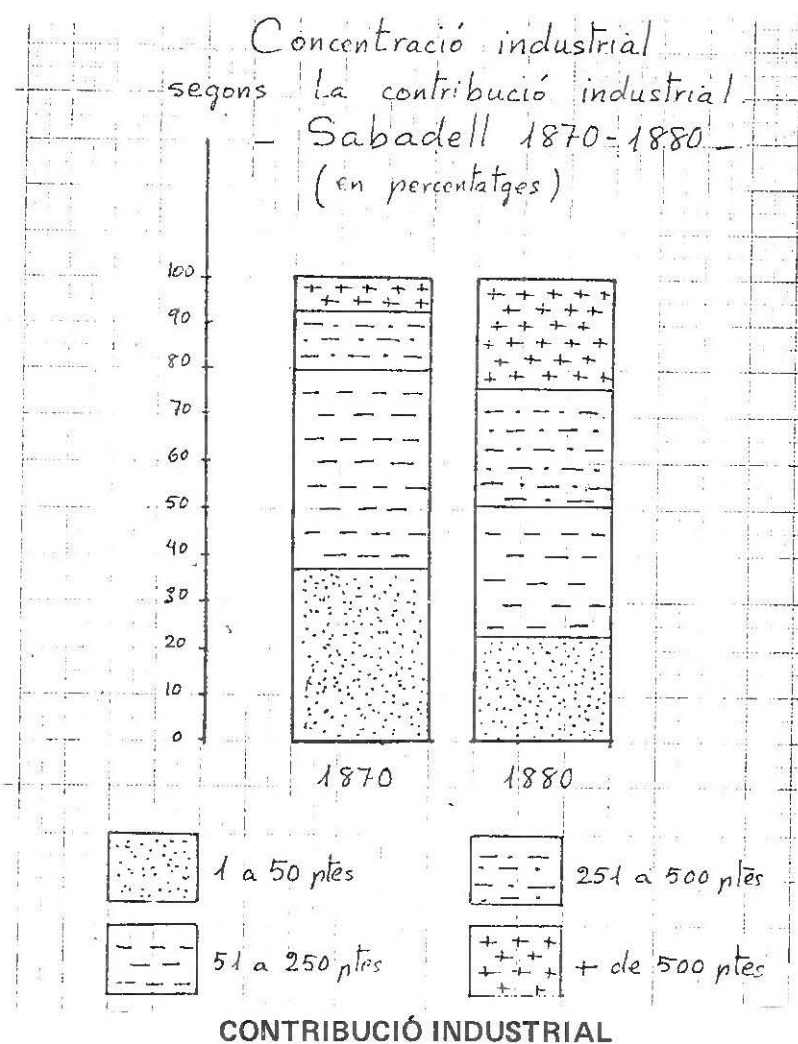
Concentració industrial: llana

<i>anys</i>	<i>1871</i>	<i>1901</i>	<i>1915</i>
nombre de fàbriques	155	201	148
telers mecànics	69	1021	1458
fusos	59792	76000	96882

(Elaboració a partir de les dades de J.E. Linares a *Plataforma socio-económica de la industrialización de Sabadell*, pàg. 49 i d'E. Deu a *Estructura de la población de Sabadell a principios del s. XIX*, pàg. 43.)

i dels fusos. Sabadell - 1871-1915 -

pessetes				
anys	1 a 50	51 a 250	251 a 500	més de 500
1870	37 %	43 %	13 %	7 %
1880	23 %	28,7 %	25 %	24 %

Percentatge del total de fabricants, segons la contribució que paguen.

(Elaboració a partir de les dades de J.E. Linares a *Plataforma socio-económica de la industrialización de Sabadell*, pàg. 77.)

**Relació de les màquines de dues empreses tèxtils:
1870-1880. Concentració de capitals**

1870

Empresa d'Antoni Casanovas:

- 30 telers grans
- 2 telers mecànics
- 9 cardes
- 1200 fusos
- 2 tonedores
- 2 màquines raspalls
- 3 batans

1880

Empresa Corominas Salas i Cia:

- 39 telers grans
- 2 telers menors
- 40 telers mecànics
- 2 premses
- 4 cardes
- 3150 fusos
- 7 batans
- 5 tonedors transversals
- 1 tonedora longitudinal
- 10 peces
- 1 tint
- 1 taller serralleria i un altre de fusteria per a l'ús de la fàbrica.

(J. E. Linares. *Plataforma socio-econòmica de la industrialización de Sabadell*, pàgs. 75-76.)

EXERCICI 7

La primera màquina de vapor a Sabadell

La gent que visqué els inicis de la industrialització no estaven gaire tranquils de tenir aquelles fàbriques amb les màquines de vapor a prop de casa seva.

Alguns dels avenços tècnics que s'anaren introduïnt a les fàbriques foren causa d'alguns conflictes. Al text que tens a continuació ho podràs veure.

Treball que cal fer

Llegeix-te bé el text i digues:

- a qui va dirigida la proposta, per què la fan i qui la signa?

TEXT

Els primers conflictes per la instal·lació d'un vapor

Sabadell: 1838

Els efectes de la introducció del vapor ja es registren l'any 1838 quan un grup de persones acudeixen a l'ajuntament amb la proposta següent:

"que s'obligui el senyor Magí Planas, fabricant de draps, perquè col·loqui en un lloc aïllat la màquina de vapor que té situada a l'edifici adjunt i molt a prop dels reclamants, perquè podria causar grans danys a les cases i famílies dels primers, si arribés a explotar la màquina, com en altres llocs ha passat".

(Traducció i adaptació de J. E. Linares. *Plataforma socio-económica de la industrialitzación de Sabadell*, pàg. 111.)

EXERCICI 8

Utilitatge d'una fàbrica de Terrassa

Aquest text està tret d'un testament que féu un fabricant de Terrassa l'any 1825. Ens explica quines màquines tenien i com estava distribuït l'espai interior de la fàbrica.

Treball que cal fer

1. Llegeix el text atentament i, quan ja l'hagis entès, en faràs un dibuix en el qual s'ha de veure:
 - a) el plànol aproximat de com t'imagines la fàbrica
 - b) les diferents feines que es fan a cada quadre, nau o sala.

No vulguis fer un plànol exacte, sinó un dibuix de com t'imagines l'interior d'aquesta fàbrica.

TEXT

L'utilitatge d'una fàbrica tèxtil

La fàbrica Sagrera estava situada al costat mateix del domicili del seu propietari.

A l'entrada hi havia les perxes i els taulells necessaris per al perxat del draps.

La fàbrica continuava cap a l'interior, on trobàvem una quadre amb les embotidores, dues cardadores i un diable, i molts altres estris petits, entre els quals figuraven els coves del poal (semblant als coves que es fan servir a les cases de pagès) que s'utilitzaven per a transportar els canuts de fil destinats als teixidors.

En dependències pròximes hi havia "lo brogit per a fer anar les màquines" (la màquina que feia anar les altres màquines de la fàbrica), les premses i els grans armaris per guardar els sacs de llana i les peces acabades.

Al pati posterior hi havia els estricadors, destinats a assecar i a fixar l'amplada dels draps.

En la dependència del tint hi havia les peroles d'aram, els cavallets per estendre les peces tenyides i un molinet per moldre "indigo" i "anyil" per fer tint de color blau.

En les dependències pròximes hi havia uns grans taulells en els quals les dones triaven la llana, unes quadres amb sis filadores a cada una d'elles i unes taules per escorificar o treure les impureses dels teixits ja acabats.

(Traducció i adaptació de Torrella Niubó. *El utillage textil decimonónico a través de algunas noticias de importantes fabricantes de Tarrasa*. Sense paginar.)

EXERCICI 9

Visita al Museu d'Història de Sabadell i a una fàbrica tèxtil

Després d'haver treballat i estudiat l'evolució de la indústria tèxtil al Vallès Occidental farem una visita al Museu d'Història de Sabadell, on podrem veure les primeres eines i màquines que s'utilitzaren en aquesta indústria. També visitarem una fàbrica actual on podrem observar el procés de fabricació i constatar tots els avenços en aquest tipus d'indústria.

1. Preparació de la visita

Per preparar aquestes visites recordarem tot el que hem treballat fins ara i ens fixarem especialment en les fotografies que exposem a continuació.

1.1. Algunes de les eines i màquines que es troben al Museu

Fot. 1. És un torn per a filar. Podem observar la llana posada a la part alta del torn. Aquesta màquina servia per a filar el fil. És de fusta.

Fot. 2. Podem observar la debanadora, que s'utilitza per a desfer maldexes i veiem també el torn per omplir canilles. Ens fixarem sobretot en el funcionament absolutament manual i molt lent. La màquina és tota de fusta.

Fot. 3. És un teler manual. Ens fixarem en la posició dels fils que es van teixint. El teler també és de fusta.

Fot. 4. Aquest teler té el nom de Jacquard (nom del seu inventor): serveix per a poder fer mostres i dibuixos a la vegada que es teixeix el drap. La màquina instal·lada al capdamunt del teler permet fer els dibuixos. L'estructura del teler també és de fusta.

Fot. 5. Són les tisores per arrasar el pèl dels draps. Tenen el nom de rebaixador. Era una eina absolutament manual i s'utilitzava com ara es fan servir unes tisores.

Totes aquestes eines i màquines les podreu observar i dibuixar quan aneu al museu.

A continuació farem l'estudi del procés tèxtil. Veureu com es feia el filat i el teixit a les fàbriques.

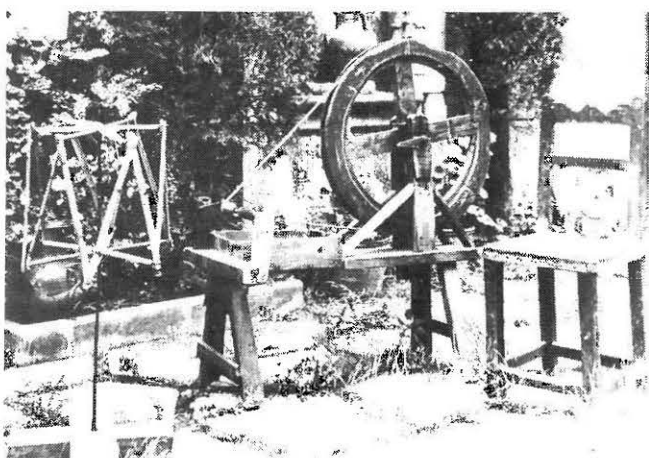
Fixeu-vos en dues coses:

a) quines diferències més importants observeu entre les màquines que heu vist al museu o a les fotografies i les que veureu a la fàbrica en el cas de la filatura, és a dir, en el procés per a convertir la llana en fil.

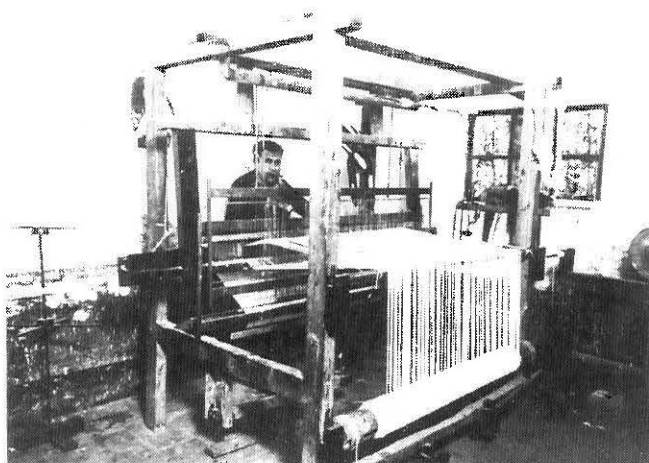
b) Torneu-vos a fixar en les diferències que veieu als telers, és a dir, en les màquines que converteixen el fil en teixit.

1. Torn de filar

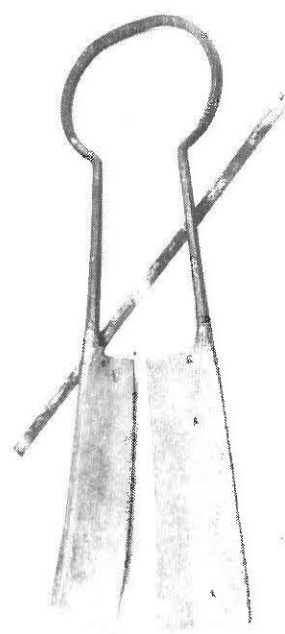
2. Debanadora per desfer madeixes i torn

3. Teler manual

4. Teler Jacquard

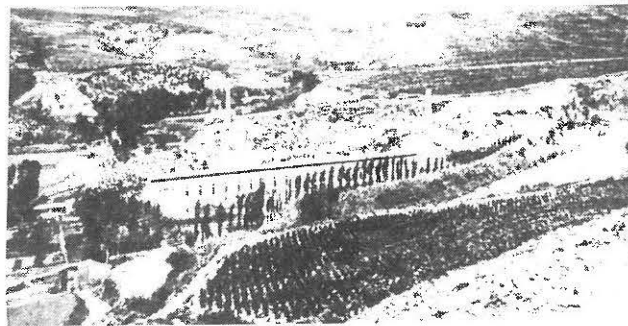
5. Rebaixador

1.2. Preparació de la visita a una fàbrica tèxtil

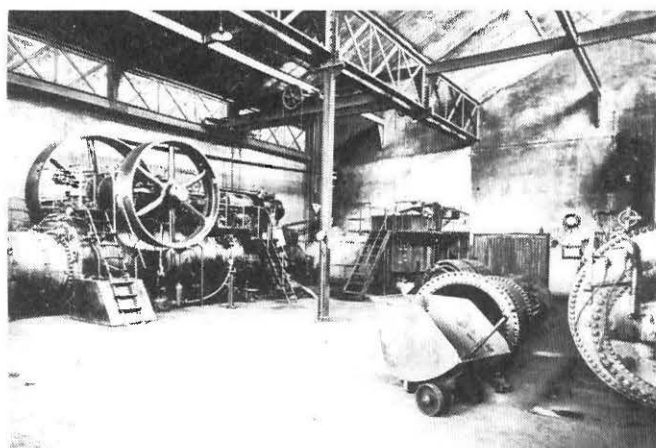
Abans de visitar una fàbrica tèxtil observarem les principals etapes del procés tèxtil, amb l'ajuda de les fotografies que tens a continuació. Aquestes fotografies no són actuals, sinó que la majoria d'elles són de finals del segle XIX i principis del segle XX. Us seran útils per entendre els principals passos del procés tèxtil a fi de comparar les màquines que aquí s'hi troben amb les que veureu a la fàbrica.

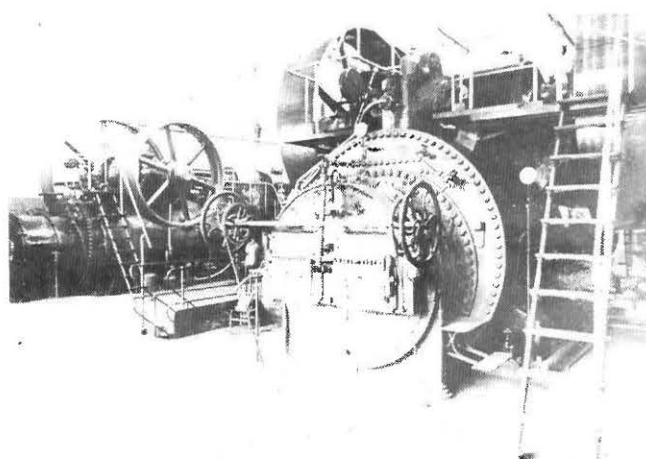
Fot. 1. És una vista parcial de Sabadell feta aproximadament l'any 1920. Et fixaràs sobretot en les fàbriques que tens a primer i segon plà, on es veu molt bé tant l'estructura externa de les fàbriques com la de les naus. A primer plà la fàbrica Manufactures Carol, S.A.

Fot. 2. Pots observar el molí de Ca la Daniela o Can Geny Turull. Encara hi és. Està situat molt a prop del Pont de la Salut, al costat del mateix riu Ripoll. Fixa't sobretot en l'estructura externa del molí: nau, finestres...

Fot. 3. Aquí tens una perspectiva general de la sala on estava instal·lat un vapor. Ja saps que els vapors servien per a fer funcionar les màquines de les fàbriques. Des d'aquí aquesta màquina podia produir l'energia suficient per al funcionament de les diferents naus.

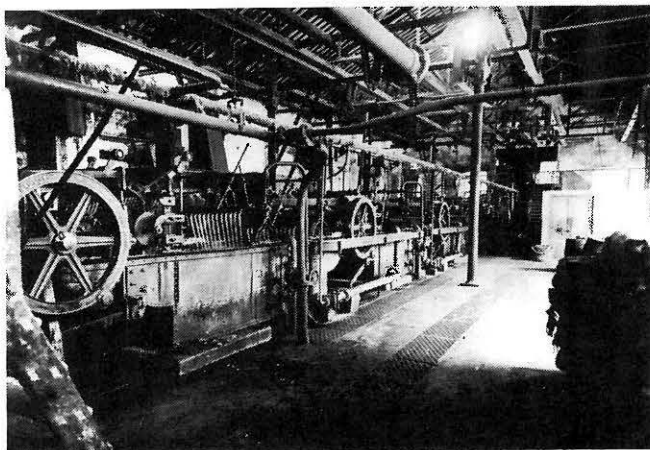

Fot. 4. Pots fixar-te amb més atenció en la màquina de vapor. A primer pla hi ha les portes per on introduïen el carbó dins de la màquina. Aquestes màquines de vapor eren de la fàbrica "Manufacturas Carol".

Fot. 5. Aquesta fotografia ens introdueix ja en el procés de la llana. Pertany a la fàbrica "La Lanera Española".

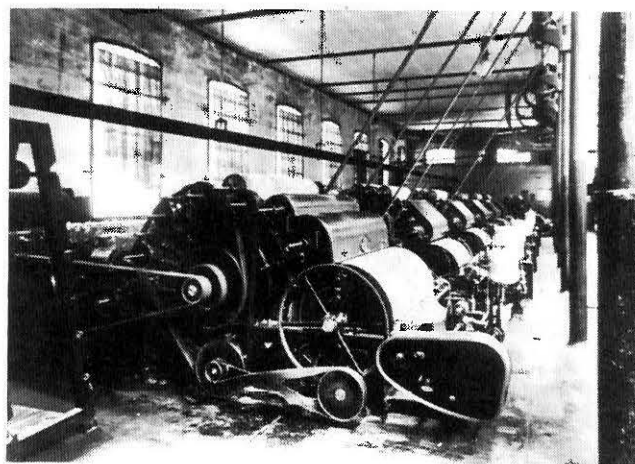
És la sala de classificació de la llana abans de ser entrada i rentada. Les obreres que veu són les encarregades de triar la llana segons la seva qualitat i anar-la distribuïnt en aquests coves; un cop seleccionada cal rentar-la.

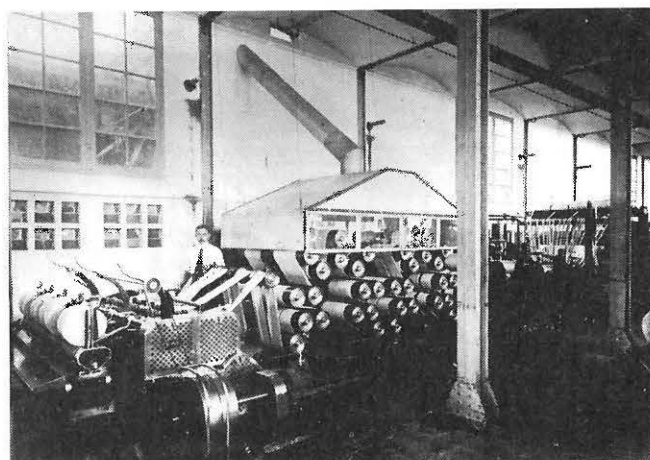
Fot. 6. És una fotografia de la fàbrica "Cuadras i Prim". N'és el magatzem. Aquí la llana és pentinada i rentada.

Fot. 7. Aquesta fotografia és la de la mateixa fàbrica "Cuadras i Prim". És el magatzem on es guarda la llana quan ja està neta, es posa en saques i es guarda fins que s'ha de començar a treballar per a ser filada.

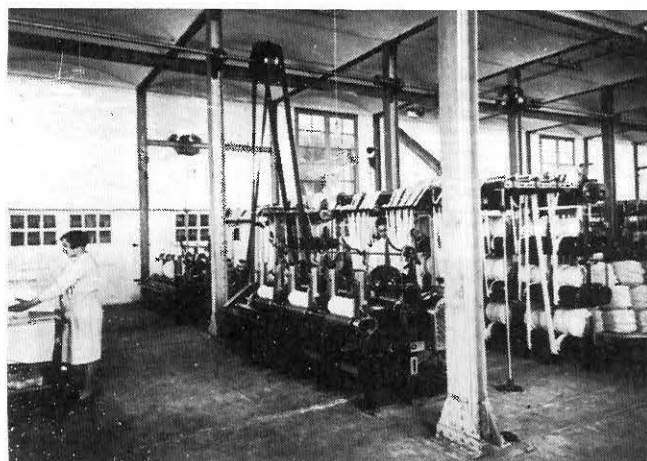
Fot. 8. Fotografia de la filatura de la fàbrica "Garriga". Tenim unes cardes. En aquestes màquines la llana es neteja de totes les impureses que encara resten després del rentat. També estiren la fibra i la fan més esponjosa. Comencen ja a preparar la fibra per a ser filada.

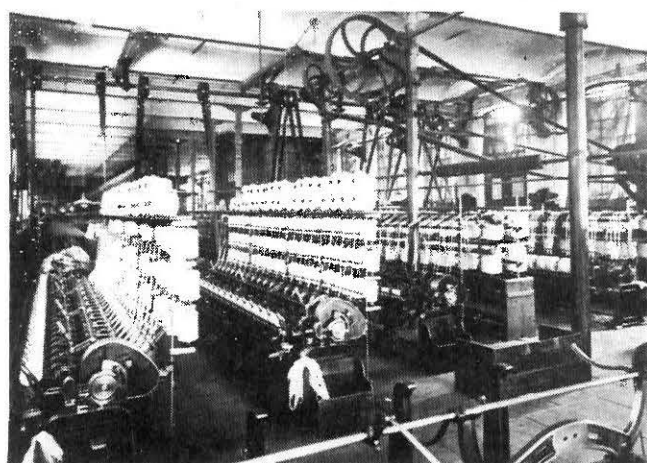
Fot. 9. Fotografia de "La Lanera Española". Continúa la preparació del fil. Aquí torna a ser rentada i pentinada. Fixeu-vos que en aquest cas el que es renta i es pentina ja és la fibra estirada. Abans havíem rentat els flocs de llana.

Fot. 10. Amb dues fotografies corresponen a "la Lanera Española". En aquestes màquines es va elaborant el que després serà fil. Tant en l'una com en l'altra s'ajunten diverses fibres per sortir-ne una de sola. en la nº 10, que té el nom de "pentinadora", entren setze fibres per sortir-ne una. Serveix per a les barreges de fibres i per aprimar-les.

Fot. 11. Guill intersegting. Rentats i pentinats.

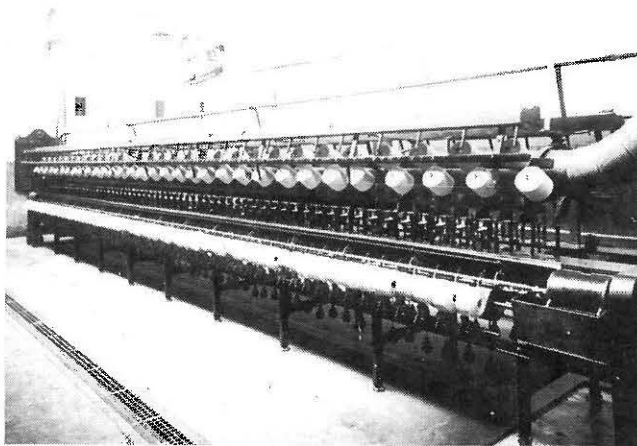

Fot. 12. Correspon a la fàbrica Garriga. Aquestes màquines són les metxeres, fan el que se'n diu falsa torsió, és a dir, estiren el fil sense arribar a fer la torsió pròpia del filat.

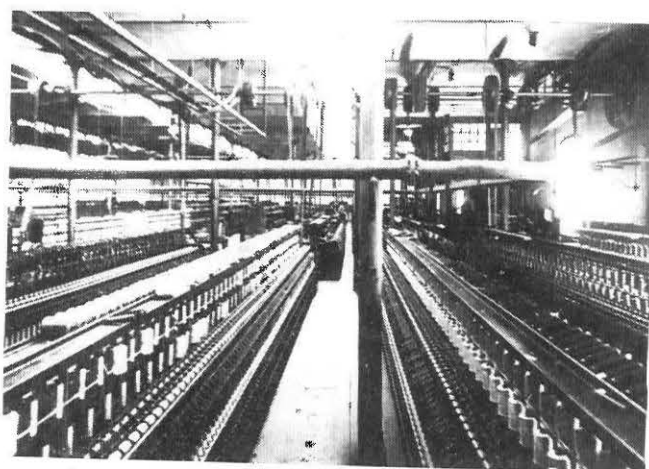
Fixeu-vos tant en aquesta fotografia com en les anteriors en la quantitat de rodes i corretges que hi ha al voltant de les màquines: és per on reben l'energia per a fer-les funcionar. Fixeu-vos que totes són connectades a unes barreres que estan en la part superior de les màquines, per on passa l'energia.

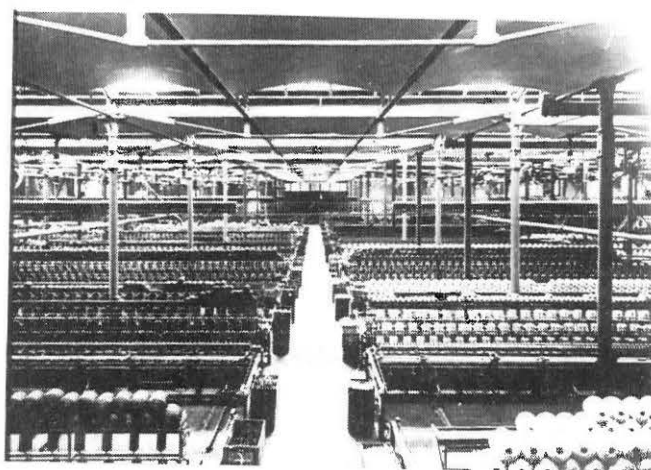
Fot. 15. Fotografia de "Can Carol". Tenim davant una sala de màquines retorçadores. La funció d'aquestes màquines és completar el filat, tornar a retòrcer el fil per tal que quedi més retorçat, més fort i més prim.

Fot. 16. Fotografia de "Can Carol". Aquí es fan les bobines: són les màquines bobinadores. S'acaba el filat, el fil ja està llest per a començar el procés del tissatge.

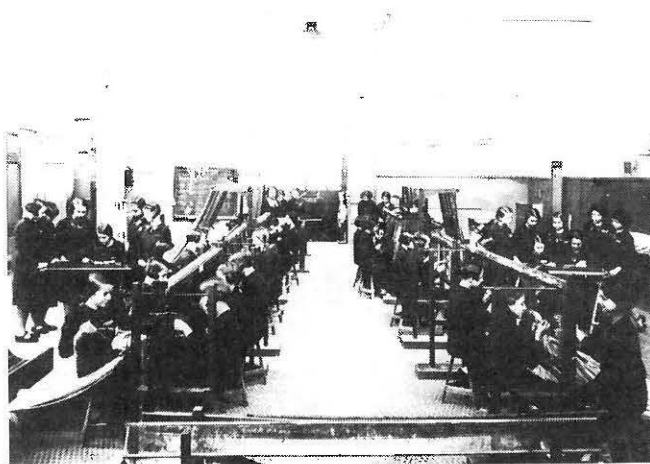
Fot. 13. Fotografia de "Can Garriga". És la sala de contínues per filar. Aquí comença la filatura pròpiament dita. Fins ací hem vist la preparació de la fibre. A la filatura es deixa el fil a punt per a ser teixit.

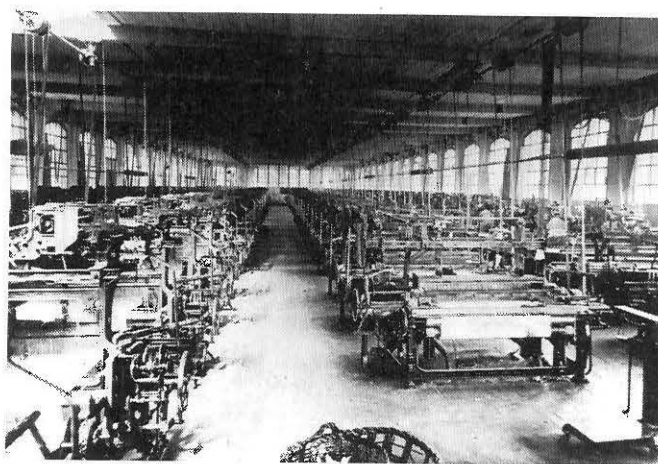
Fot. 14. Fotografia de "Can Quadras i Prim". També es una sala de contínues per filar. Aquestes màquines s'anomenen "selfactines" i tenen la mateixa funció que les que hem vist a la fotografia nº 13.

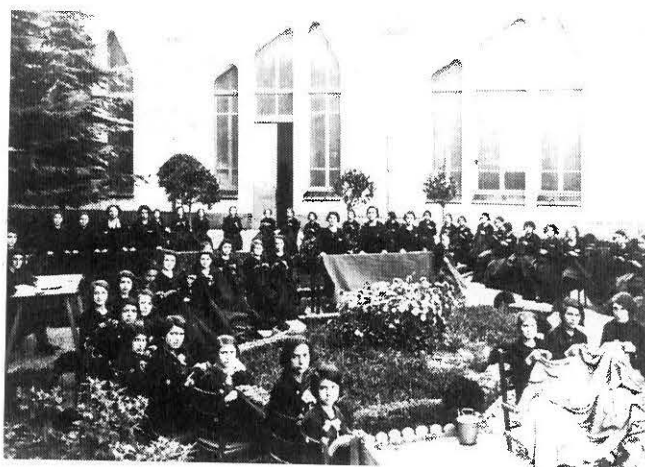
Fot. 17. Fotografia de "Can Carol". És el magatzem on es guarda el fil que servirà després per a teixir.

Fot. 18. Aquesta fotografia és d'una secció de l'Escola Industrial. Aquestes noies aprenen a passar o nuar el fil. Aquesta feina es fa per a preparar l'ordit del teixit.

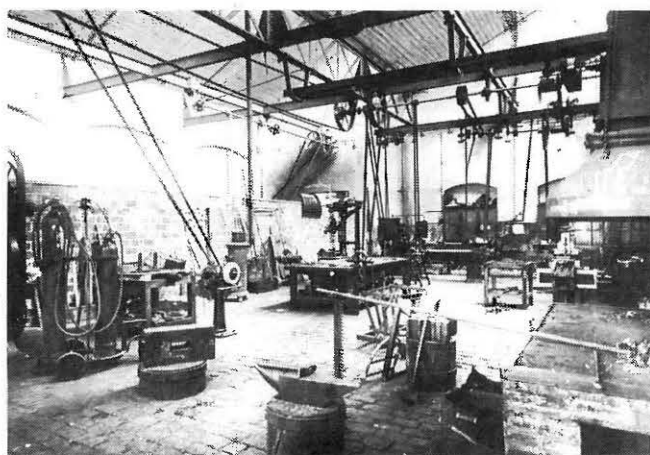
Fot. 19. Sala de telers. Aquí es converteix el fil en teixit.

Fot. 20. Aquí veiem una altre secció de l'Escola Industrial. Una vegada el teixit ja està fet, cal repassar-lo perquè es pugui comprovar que no hi ha cap tara. Aquesta feina la fan les cosidores o repassadores.

Fot. 21. Fotografia de "Can Carol". Aquí veiem un petit laboratori on els fabricants comproven la qualitat del que fan i poden experimentar noves tècniques abans de posar-les en pràctica.

Fot. 22. Fotografia de "Can Carol". Aquest és un taller instal·lat a la mateixa fàbrica que permet de reparar les pròpies màquines. Recordeu que a finals del segle XIX ja hi havia fàbriques que tenien taller propi.

2. Feina a fer durant la visita

1. Quan aneu al museu dibuixeu i descriuiu les eines i màquines que heu vist a les fotografies.
2. Quan aneu al museu dibuixeu el procés de la llana que hi trobareu en una vitrina.
3. Quan aneu a la fàbrica expliqueu tot el procés tèxtil. Fixeu-vos en la feina que es fa a cada pas del procés. No us en descuideu cap d'important.

3. Feina a fer després de la visita

1. Feu una ressenya ordenada de tot el que heu vist. Hi posareu els dibuixos i les descripcions que vàreu fer durant la sortida.
2. Feu una llista (podeu fer-la en grup i en forma de mural) de les semblances i diferències més importants que heu vist entre el que vàreu observar a les fotografies i el que hi ha a la fàbrica.

4. Formes de vida i condicions de treball

Material. Tècniques. Exercicis

Una de les primeres reivindicacions obreres fou el problema de la llargària i el preu de les peces. Per un costat els fabricants havien allargat les peces sense augmentar el sou dels treballadors i, per altra banda, pagaven menys per cada peça feta.

Al text que recull Linares (64) i M. Carreras (65) hi podem estudiar els primers aldarulls, com a protesta per aquest fet, i la vaga de Sabadell. En un altre text que ens ofereix Benaul (66) trobem un escrit de la Societat de Teixidors de Sabadell, dirigit al governador, demanant-li que intervingues en el frau que els fabricants feien en allargar les peces. En aquest últim podem observar, també, que ja l'any 1834 els treballadors estaven organitzats en societats obreres. Un altre exponent d'aquesta certa organització del treballadors la tenim en el conveni que també Benaul (67) ens transmet. En aquest conveni es pot observar la proposta tocant la formació d'una comissió mixta integrada per dos obrers i dos fabricants.

(64) J. E. Linares. *Plataforma socio-económica de la industrialización en Sabadell*, pàgs. 229-230.

(65) M. Carreras. *Elements d'Història de Sabadell*, pàg. 558.

(66) J. Mª Benaul. *El movimiento obrero en Sabadell*, pàg. 50.

Un dels conflictes importants de la primera etapa de la industrialització fou el procés de mecanització. Aquest fenomen, important en el cas de les selfactines, ho va ser també en l'oposició al teler mecànic. Amb la seva implantació redueix el nombre de treballadors necessaris i agreuja l'atur. L'any 1868 els teixidors de Sabadell l'exposen a la Junta Revolucionària, text que recull Benaul. (68).

Una altra font de conflictes va ser l'horari de treball. Els textos de Linares (69) pel que fa a Sabadell i els de Baltasar Ragón (70) per a Terrassa ens il·lustren el fet.

També podem estudiar la resposta de la autoritat (en aquest cas el batlle) davant dels possibles aldarulls obrers. Linares (71) recull un edicte municipal que ens ho explicarà.

Un altre aspecte important és el treball dels menors de 14 anys. Perquè els nois vegin la seva importància, recollim les xifres que ens donen Benaul (72) per al 1858 i 1868 i Esteve Deu per al 1913 (73).

Dins les condicions de treball, val la pena posar un xic d'atenció a les condicions higièniques de les fàbriques. Per això ens serà útil el text de Monlau, que recull Linares (74), on ens descriu l'ambient de la nau d'una fàbrica cotonera. Durant el segle XX han continuat els problemes laborals i també llur conflictivitat. A fi que els nois les puguin entendre hem recollit la referència que fa E. Deu (75) de totes les vagues ocorregudes a Sabadell des del 1900 fins al 1913.

No tenim material a l'abast dels nois d'aquesta edat per a poder treballar la vaga general del 1917 i tot el període conflictiu que va des d'aquest any fins al 1922-23, peròensem que el material d'E. Deu és suficient per a introduir el tema i interessar-hi els nois. Serà feina del mestre fer les extensions corresponents.

(67) J. Mª Benaul. Op. cit., pàgs. 64-65.

(68) J. Mª Benaul. Op. cit., pàgs. 93-94.

(69) J. E. Linares. *Plataforma socio-económica de la industrialización en Sabadell*.

(70) B. Ragón. *La industria tarrasense a través de los tiempos*, pàgs. 33.

(71) J. E. Linares. *Plataforma socio-económica de la industrialización de Sabadell*, pàgs. 244-245.

(72) J. Mª Benaul. *El movimiento obrero en Sabadell*, pàg. 22.

(73) E. Deu. *Estructura de la población de Sabadell a principios s. XX*, pàg. 36.

(74) J. E. Linares. *(Plataforma socio-económica de la industrialización de Sabadell*, pàg. 252.

(75) E. Deu. *Republicanism y obrerismo en Sabadell*. Ed. Fund. Bosch i Cardellach. Sabadell, 1974; pàgs. 89-90.

Un altre aspecte que cal tractar serà l'organització dels obrers en les diferents societats obreres i la d'entitats on s'agrupaven els fabricants. La tendència associativa dels obrers fou molt primerenca a Sabadell.

Els fragments seleccionats de Miquel Carreras (76) i Rius Tarragó (77) ens donen la visió de la vida associativa en general i de la Federació Obrera Sabadellenca, en particular.

Pel que fa a les agrupacions patronals, farem l'estudi de les dues que ens han semblat més representatives: la Unió Industrial de Sabadell i l'Institut Industrial de Terrassa. Un fragment de Rius i Tarragó (78) ens servirà per a entendre els objectius de la Unió Industrial de Sabadell, mentre que Torrella Niubó (79) ens acosta a l'esperit de l'Institut Industrial de Terrassa.

Un darrer aspecte que caldrà tractar seran les condicions de vida de la classe treballadora durant el període de la industrialització. Hem escollit aquells aspectes que siguin fàcils d'imaginar i que resultin familiars als nois, com poden ser: el tipus d'alimentació, el vestit, l'habitatge, els serveis públics (il·luminació dels carrers, clavegueres, servei d'aigua, bombers, etc.).

Per tal d'estudiar la situació alimentària treballem els textos que recull Linares (80), on s'addueixen també els preus dels aliments de primera necessitat i el sou màxim i mínim que cobrava un obrer de Sabadell (81) i un de Terrassa (82).

Pel que fa al vestit recollim els textos de Marian Burgués (83) i de Rius i Tarragó (84).

Les condicions higièniques dels habitatges les trobem explicitades per J. E. Linares (85) tocant a Sabadell i per Ventallò Vintrolà pel que fa a Terrassa (86).

(76) M. Carreras. *Elements d'història de Sabadell*, pàgs. 641-706-707.

(77) A. Rius i Tarragó. *Topografia Mèdica de Sabadell*, pàg. 584-586.

(78) A. Rius i Tarragó. Op. cit., pàgs. 582-584.

(79) F. Torrella Niubó. *Cien años del Instituto Industrial de Terrasa*. Ed. Patr. Fund. Soler i Palet. Terrassa, 1975; pàg. 52-53.

(80) J. E. Linares. *Plataforma socio-econòmica de la industrialización de Sabadell*, pàg. 259.

(81) E. Deu. *Estructura de la población de Sabadell a principios S. XX*, pàgs. 44-47.

(82) J. Roca Roca. *El obrero tarraense*. Mercurio nº 230 Barcelona, 1915.

(83) M. Burgués. *Sabadell del meu record. Cent anys d'història anecdòtica local*. Im. Joan Sallent. pàg. 60.

(84) A. Rius i Tarragó. *Topografia Mèdica de Sabadell*, pàg. 160-161.

Per tal que tinguem una visió una mica més ampla de la progressiva instal·lació dels diferents serveis públics, hem de recórrer a diferents autors. Miquel Carreres (87) ens explica les millores que s'anaren introduint als carrers de Sabadell des del 1834. Ens parla de l'empedrat i de la il·luminació, de l'aigua, de les clavegueres i del cos de bombers. Rius i Tarragó ens explica la instal·lació del telèfon a Sabadell (88), mentre que B. Ragón ens en descriu la de Terrassa (89). L'enllumenat de gas o elèctric a Terrassa el podem treballar amb els textos de B. Ragón i de J. Boix Genè (90-91).

Tècniques

El primer exercici que proposen és una mica complex. La seva durada serà d'algunes classes (4 o 5).

Pretenem que els nois dedueixin l'esquema bàsic de la problemàtica obrera del segle passat.

Les tècniques que treballem són les següents:

- Comprensió d'un text. La seva interpretació gràfica.
- Síntesi del text en "una" frase. Cal que vegi clara la idea fonamental del text i que hi doni una certa interpretació.
- Posta en comú, on es treballa l'expressió oral i la capacitat de síntesi.
- Classificació dels textos segons llur contingut.
- Ordenació del mural, fent una bona distribució del paper, dels dibuixos i de les frases, perquè resulti entenedor a primera vista.
- Síntesi final de tots els temes, en la qual han de sortir les idees fonamentals de cada text i la relació que hi ha entre uns i altres fets.

(85) J. E. Linares. *Plataforma socio-económica de la industrialización de Sabadell*, pàg. 181.

(86) J. Ventalló *Vintró. Viviendas higiénicas para familias obreras*. Imp. Joan Ventalló. Terrassa, 1918; pàgs. 4-5.

(87) M. Carreras. *Elements d'Història de Sabadell*, pàgs. 538-539-608-612.

(88) A. Rius i Tarragó. *Topografia Mèdica de Sabadell*, pàg. 276.

(89) B. Ragón. *Terrassa en el segle XIX*, pàgs. 62-63.

(90) B. Ragón. Op. cit., pàg. 67.

(91) J. Boix Genè. *Terrassa. 1877-1977*, pàg. 27.

En l'exercici nº 2 treballem la classificació, però a un nivell d'abstracció considerable per als nois d'aquesta edat. Pensem que es pot fer a 8è. nivell. Aquest exercici ens servirà per a poder parlar d'altres vagues importants que es feren després, com la del 1917 o la del 1919... (no les introduïm perquè no hem trobat material adequat).

Una altra tècnica important és la que es treballa amb la representació teatral que proposa l'exercici 6. Pretenem que els nois sintetitzin tota llur tasca sobre les condicions de vida i treball, i la recullin en una representació en la qual hauran de tenir present:

- El vestuari
- El decorat (la vida al segle passat)
- I el diàleg (l'aspecte més notable).

Aquest exercici no el podem fer fins a 8è, donada la complexitat del tema tractat, encara que des de molt abans se'n pugui proposar la representació d'alguns aspectes que es treballin; però en tot cas, cal que siguin temes més curts i més senzills.

Aquest tipus d'exercici requereix:

- Haver entès molt bé tot el que han treballat i saber-ho sintetitzar.
- Saber-se imaginar una situació molt diferent a l'actual i donar-li vida.
- Saber relacionar els fets, buscar-ne les causes i efectes, a fi de conferir un fil lògic a l'obra que representen.

EXERCICI 1

Condicions de treball al segle XIX

Per tal d'estudiar les condicions de treball dels obrers del segle XIX, tenim 15 textos en els quals es recull la situació dels obrers de Sabadell durant tot aquest període.

Treball que cal fer

1. El nois elegiran un text de dos en dos. Cada grup farà el següent treball amb el text que haurà triat:
 - Entendre tot el que diu

- Interpretar, amb un dibuix o uns gràfics, el contingut del text.
 - Confeccionar una frase que resumeixi la idea fonamental del text.
2. Quan tots els textos estiguin preparats, fareu una posada en comú on cada grup explicarà el seu text.
 3. Amb els dibuixos i les frases que s'han elaborat, farem entre tots un mural en què classificareu els textos (dibuixos i frases) segons els següents apartats:
 - a) condicions de treball
 - b) queixes i peticions dels obrers
 - c) vagues i altres conflictes
 - d) acords entre obrers i fabricants
 - e) respostes de l'autoritat local
 - f) societats obreres
 - g) organitzacions de fabricants.
 - Cal disposar-los en forma cronològica.
 - Diferenciar els esdeveniments de Sabadell i els de Terrassa de Terrassa.
 4. Quan el mural estigui enllestit, caldrà fer un comentari individual el títol del qual serà: "Condicions de treball al segle passat".

L'esquema podria ser aquest:

a	b	c	d	e	anys
horari de treball	llargària peces				1842
treball nens		vaga de les paperetes			—
			conveni		1846
					1855
				edicte municipal	1881

- En lloc de les lletres caldrà que hi hagi el títol del que han de classificar.
- Col·locació del dibuix i la frase del text corresponent a la casella adient.
- L'apartat a) haurà d'anar a part dels anys. Són condicions de treball vàlides per a tot el període.
- Es pot diferenciar Sabadell i Terrassa utilitzant una casella d'un altre color.
- Les societats obreres i les organitzacions de fabricants, les posaren en un llistat a part.

TEXT 1

Primers aldarulls obrers a Sabadell: 1842

"Serien dos quarts de vuit del vespre, quan un nombre considerable de teixidors envaïren tumultuosament la casa del fabricant de teixits de cotó, senyor Alfons Selvats, per haver escurçat dos rals el preu de les peces. Si no hagués intervingut l'autoritat civil i militar per dispersar la multitud allí reunida, segurament s'haurien estès els aldarulls a d'altres parts de la vila".

(Traducció i adaptació de J. E. Linares. *Plataforma socio-económica de la industrialización de Sabadell*, pàgs. 229-230.)

TEXT 2

Reivindicacions dels teixidors

Setembre 1843

"Excel·lentíssim Senyor.

Els sotasignats, membres de la Societat de Teixidors de cotó de la vila de Sabadell, amb el més profund respecte expressen:

Que en aquesta vila les peces anomenades d'empesa consten les unes de cinquanta canes i les altres de 53, i que les de colors tenen 44 i 55 canes; mentre que a Barcelona les de colors tiren de 33 i 40 canes respectivament i llur preu és més elevat. D'aquí on en resulta que els teixidors d'aquesta vila no poden guanyar un jornal que els proporcioni llur subsistència ni la de llurs famílies, encara que treballin dia i nit.

Supliquen a V.E. que es digni dictar les normes necessàries per tal d'obligar els fabricants d'aquesta vila a arreglar la llargària de les peces, segons ho fan els fabricants de Barcelona.

Gràcia que els recurrents esperen aconseguir del recte procedir i notòria imparcialitat de V.E.

Sabadell, 5 de setembre del 1843.

Signen: Antoni Vives, Ventura Ribell, Jaume Pont.

Al Governador Civil de Barcelona".

(Adaptació i traducció de J. Benaul. *Movimiento obrero en Sabadell*, pàg. 80.)

TEXT 3

La primera vaga a Sabadell La vaga de les paperetes: 1846

"El març del 1846 es va produir la primera vaga, potser, de Sabadell que fou anomenada de les paperetes, per raó del manament del governador que la va provocar. Segons aquesta disposició calia que els obrers s'empadronessin com a tals. Per a obtenir treball havien de presentar la papereta d'empadronament amb el certificat de l'amo o encarregat de la fàbrica on haguessin treballat abans. Però pensant que d'aquesta disposició se'n valdrien alguns encarregats per a satisfer malvolences, es van oposar al seu compliment. D'ací vingué la vaga. El govern oficial, estimant el fonament de la resistència dels treballadors, no va insistir-hi més".

(M. Carreras. *Elements d'història de Sabadell*, pàg. 558.)

TEXT 4

Conveni entre fabricants i obrers

20 d'abril del 1855

"Les hores de treball seran 12 diàries. Si durant les cinc setmanes de prova —la durada de l'acord— els que treballen a preu fet no es treguessin la setmanada que s'estableix per als qui treballen a jornal, se'ls re-farà la diferència.— No es podrà llogar ningú de fora, mentre al poble hi hagi obrers sense feina.— Els obrers nomenaran dos fabricants (i els fabricants dos obrers) per a formar un jurat que tingui cura del compliment del

conveni.— En acabar-se el mes de maig es veurà fins on calgui augmentar o disminuir els preus fets establerts al conveni; i això segons sigui el resultat dels càlculs fets per la Comissió sobre les diverses màquines i fils.— El preu mitjà regulador ha de produir a l'operari el jornal esmentat; així quedaran premiats els qui tinguin una més gran habilitat i s'estimularà els altres.— En cas d'empat en les decisions del jurat, el vot de l'alcalde serà decisiu”.

(J. Benaül, *El movimiento obrero en Sabadell*, pàgs. 64-65.)

TEXT 5

Protesta els treballadors per la instal·lació dels telers mecànics: 1868

“(…) Una gran part de la misèria que sofreix la classe treballadora cal atribuir-la a l'adopció de telers mecànics, feta amb molt poc encert pels fabricants d'aquesta vila.

Abans d'instal·lar-se aquests telers, la classe treballadora estava una tercera part de l'any sense feina, però després que funcionen aquests telers, en lloc de quatre mesos, la temporada d'atur ha passat a sis, set i vuit mesos.

Mentre els telers mecànics funcionen com si estiguessin a plena temporada d'hivern, hi ha sis o set-cents treballadors que estan sense feina, i, per tant, sense mitjans per a atendre les més imprescindibles necessitats (...).

Si s'examinen els aventatges que han aportat els telers mecànics al fabricant, no se'n trobarà cap (...)

Sabadell, 16 d'octubre del 1868.

(Adaptació i traducció de J. Benaül. *El movimiento obrero en Sabadell*, pàgs. 93-94.)

TEXT 6

Horaris de treball. Sabadell

“La campana del carrer de la Creueta i altres tocaven a llevar-se per anar a la fàbrica. Bataners, perxadors i altres del ram de preparació i acabat dels molins del Ripoll havien de marxar a quarts de quatre. Molts es quedaven tota la setmana al molí, puix que es treballava nit i dia, sense relleu. Quan queien de son dormien damunt les peces de les quals s'havia de treure l'oli, i sense acabar la son, alça't tornem-hi que és tard”.

(J. E. Linares. *Plataforma socio-econòmica de la industrialización de Sabadell*, pàgs. 254-255.)

Terrassa: 1870-1880

“En aquesta època, l’obrer s’aixecava a les cinc del matí per començar a treballar a 2/4 de 6; a 2/4 de 9 disposava de mitja hora per a esmorzar; a les 12 deixava la feina que reprenia a 1/4 de 2 fins a 2/4 de 5 de la tarda, que se li concedia un quart d’hora per a berenar; continuant la feina fins a 3/4 de 7 del vespre. Total, 11 hores diàries de treball inclosos els dissabtes (...)”.

(Traducció i adaptació de B. Ragón. *La industria tarrasense a través de los tiempos*, pàg. 33.)

TEXT 7

Vaga demanant les 10 hores de treball: 1881

“S’inicià una forta vaga demanant les deu hores. La vaga finí per la violència del sometent, el qual, a garrotades, féu tornar la gent a la fàbrica sense haver guanyat res”.

(J. E. Linares. *Plataforma socio-económica de la industrialización de Sabadell*, pàg. 246.)

TEXT 8

Edicte Municipal. Sabadell 1881

“Es fa saber:

Que a causa de l’activitat hostil i tumultuosa d’alguns treballadors mal aconsellats, amb el pretext de demanar disminució d’hores de treball i decidit a evitar que es pertorbi la tranquil·litat d’aquesta població, dicto les següents disposicions:

- Quedan prohibidas a la via pública la formació de grups de més de tres treballadors (...)
- Qualsevol persona que impedeixi que els treballadors de bona voluntat acudeixin a la feina, serà castigada i lliurada als tribunals de justícia (...)

(Traducció i adaptació de J. E. Linares. *Plataforma socio-económica de la industrialización de Sabadell*, pàg. 244-245.)

TEXT 9

Una manifestació per les vuit hores Terrassa: 1890

"El dia 28 d'abril d'aquell any les societats obreres terrassenques es reuniren a l'Ateneu obrer, situat al carrer de Topete, nº 99, a fi d'estudiar la forma amb què es podia portar a cap una vaga d'un dia, i una manifestació, com a acte d'adhesió política a la petició de la jornada laboral de vuit hores.

En aquesta reunió també va acordar-se dirigir un comunicat a l'Alcaldia i a l'Institut Industrial, sol·licitant suspendre el treball de totes les fàbriques i tallers el dia primer de maig.

L'endemà al vespre va celebrar-se un míting al teatre del Retir, on a dos quarts de nou ja era impossible fer-hi entrar una persona més.

La platea oferia un aspecte extraordinari amb aquell atapeïment de bruses blaves, vestit únic que usava llavors l'obrer fabril.

I el dia primer de maig del 1890, a les deu de matí, es trobava reunit al passeig un gros nombre d'obriers amb banderes i pancartes que deien: "Vivan las ocho horas". "Fiesta proletaria", "Manifestación del 1º de Mayo", etc.

El dia 12 de gener de l'any 1919, o sigui, vint-i-nou anys després, els obrers de l'art fabril tenien una assemblea al teatre Alegria per a posar al corrent la classe obrera que, en una entrevista celebrada entre patrons i obrers, s'havia acordat de fer la jornada de les nou hores, començant el dia 1 d'abril següent; però la majoria opinà que aquest horari havia de començar l'endemà mateix del dia que se celebrava l'assemblea i així ho acordaren els qui s'entrevistaren després amb els patrons".

(B. Ragón. *Terrassa al segle XIX*, pàgs. 118-120.)

TEXT 10

El treball dels nens a les fàbriques de Sabadell

1858

Obrers de més de 19 anys	1.267
Obrers de 15 a 18 anys	184
Obrers fins a 14 anys	243
Obreres de més de 19 anys	976
Obreres de 15 a 18 anys	322
Obreres fins a 14 anys	246
	481

Percentatges

Població obrera infantil	15 %
Població obrera femenina	47,6 %
Població obrera masculina	52,4 %

1868

	<i>Ind. Llanera</i>	<i>Ind. Cotonera</i>
Homes	1.675	203
Dones	1.370	416
Nens	296	140
Nenes	338	98

(J. Mª Benaul, *El movimiento obrero en Sabadell*, pàg. 22.)

1913	<i>Llanera</i>	<i>Cotonera</i>	<i>Auxiliars</i>	<i>Total</i>
Homes	1.950	640	1.198	3.788
Dones	2.750	3.574	90	6.414
Nens	456	356	289	1.101

(E. Deu, *Estructura de la población de Sabadell a principio del siglo XX*, pàg. 36.)

TEXT 11

Condicions higièniques de les fàbriques Sabadell

“Entreu a una filatura, per exemple, i si no hi han estat introduïdes les últimes perfeccions de les màquines, notareu una pudor desagradable i un formigueig al coll. És que les cardes, els bastidors i altres aparells aixequen pols finíssima, i els olis rancis, escalfats, escampen àcids que, juntament amb la respiració i transpiració dels operaris, condensen l’atmosfera del taller”.

(Traducció i adaptació de J. E. Linares. *Plataforma socio-económica de la industrialización de Sabadell*.)

TEXT 12

Les vagues. Sabadell

“Les vagues foren nombroses en aquesta època: i així, pel juny del 1881, s’escaigué la dels teixidors de la casa Mandri que reclamaven aug-
482

ment de jornal, i pel juliol del mateix any la dels paletes i fusters. Pel febrer del 1883 hi hagué la primera vaga de forners. Al mateix any de 1883 s'esdevingué la vaga anomenada de les set setmanes, que s'allargà del 25 de maig al 15 de juliol i que, per la seva durada extraordinària, va agafar crit a Catalunya. L'objecte de la vaga era la implantació de la jornada de deu hores, reclamada pels obrers com a mitjà d'ocupar més braços i rebutjada pels fabricants per les condicions d'inferioritat a què els hauria dut amb relació a la indústria forana.

L'any 1890 fou de gran importància en la nostra història social, en ell se celebrà per primera vegada el dia Primer de Maig, la festa del Treball, i es reivindicaren vuit hores. El 5 d'abril d'aquell any els contractistes d'obers havien donat un bell exemple, acordant amb els paletes la reducció de la jornada, que passà de deu hores a nou. El mateix van establir, el 10 d'abril del 1892, amos i oficials fusters.

L'any 1899 s'esdevingueren les gran vagues de les cases Harmel i Seydoux; els obrers d'aquesta fàbrica demanaven el pas del preu fet al jornal".

(M. Carreras. *Elements d'història de Sabadell*, pàgs. 706-707.)

TEXT 13. 1ª Part

Societats obreres

"Pot dir-se que en l'any 1855 tots els rams obrers tenien o anaven a tenir llur representació, i així hi havia societats de teixidors de cotó, de filadors estampadors sota l'advocació de Sta. Maria de la Creu; d'estampadors sota la de St. Gregori; de teixidors i filadors, amb la de Sta. Rosalia; dels filadors de llana; dels teixidors d'aquest gènere; de perxadors, tonedors, bataners i palmassers de llana i, finalment, de teixidors mecànics.

L'any 1871 va ésser memorable per a la història del moviment obrer i les seves diverses societats; en efecte, es van federar constituint el centre de les societats de Sabadell i dels seus entorns.

El centre abraçà no solament els diversos rams de la indústria tèxtil, sinó també altres oficis; així veiem: teixidors a mà, filadors, apresetadors, mecànics, carders, paletes, fusters, serrallers, rajolers, sabaters i altres rams petits aplegats en una secció de diversos".

TEXT 13. 2ª Part

La Federació Obrera Sabadellenca

“La Federació Obrera agrupa la majoria dels obrers de totes les indústries i oficis de la ciutat, sense preocupar-se de religió, ni de política (...). Durant el període de temps que va de l'any 1856 al 1868, malgrat les prohibicions que tenia per al seu funcionament, no va deixar mai d'actuar, reclamant millores i plantejant vagues, cosa que en aquells anys era força perillosa.

Aquesta Federació arribà a ser molt important perquè no solament reclamava millores per als treballadors, sinó que organitzava treballs col·lectius entre els seus associats. En poc temps instal·là un taller de fusteria, una fàbrica de teixits de llana, una altra de teixits de cotó, alguns forns de rajoles, un forn i una botiga per a la venda de comestibles als seus associats. L'activitat durà fins l'any 1817”.

(Traducció i adaptació. Rius i Tarragó. *Topografia Mèdica de Sabadell*, pàg. 584.)

TEXT 14

La Unió Industrial de Sabadell

“La Unió Industrial es constituí per a la defensa dels interessos dels industrials. La seva principal missió fou sempre la de mantenir l'harmonia entre patrons i obrers.

Organitzà una “Caixa de Pensions per a la vellesa i la invalidesa” i una “Oficina de Treball”.

L'Oficina de Treball, encara que fou fundada per la Unió Industrial està governada per una junta formada per una representació patronal i una representació obrera, i està presidida per un membre de la Unió Industrial o de la Cambra del Comerç.

Ha aconseguit portar les qüestions socials al nivell del diàleg i del conveni, evitant-se algunes vagues”.

(Traducció i adaptació d'A. Rius i Tarragó. *Topografia Mèdica de Sabadell*, pàgs. 582-583.)

TEXT 15

Institut Industrial de Terrassa

El 24 d'octubre del 1873 es creà l'Institut Industrial de Terrassa.

El seu reglament oficial diu que "l'Institut té per a objecte el progrés, foment i defensa de la indústria llanera, de les restants indústries d'aquesta població i del treball i la producció en general (...).

Continua dient que "es mostra obert als descobriments i avenços científics i que "vetllarà" per la bona harmonia entre els patrons i els treballadors, resolent sempre que sigui possible els conflictes entre unes i altres". Una altra de les seves funcions era "contractar primeres matèries o productes elaborats".

(Traducció i adaptació de F. Torrella Niubó. *Cien años del Instituto Industrial de Terrassa*, pàgs. 52-53.)

EXERCICI 2

Les vagues des del 1900 al 1913

En l'exercici anterior has treballat la situació dels obrers al segle XIX, les condicions de treball, les protestes, les vagues, etc.

Les males condicions de treball i els conflictes no s'acabaren pas amb el segle XIX, sinó que han arribat fins avui.

Ara veurem de manera molt detallada què passà a les vagues obres des del 1900 fins al 1913 a la ciutat de Sabadell.

Treball que cal fer

1. Llegeix bé el quadre que tens a continuació i fes la següent classificació:
 - a) Anys més conflictius (aquells que tenen més vagues).
 - b) Nombre de vagues segons tipus d'empresa:
 - Tèxtil
 - Constructores
 - c) Per què es feien les vagues? Posa la quantitat de vagues que es feren per a cada necessitat.
 - Augment del salari
 - Millors condicions de treball

2. Quan tinguis tota la classificació feta, fes un resum on es recullin les conclusions que has tret de la feina feta. Has de tenir present els tres apartats anteriors:

- En quins anys hi ha més conflictes
- En quines indústries n'hi ha més
- Què era el més reclamat

Procura buscar-ne els motius.

Vagues registrades a Sabadell des del 1900 al 1913

<i>anys</i>	<i>empresa o ram</i>	<i>data</i>	<i>Motiu</i>
1901	• Teixidors de la fàbrica de Joan Soler	gener novembre	acomiadament d'un obrer
	• Constructores de carruatges	octubre	augment de salari
1902	• Teixidors de la fàbrica de Ilanes Comadran i Cia.	febrer	augment de salari
	• Teixidors de la fàbrica Baigual, Llonch i Sampere	febrer	augment de salari
	• Teixidors de la fàbrica vídua de Font	febrer	augment de salari
	• Teixidors de la fàbrica Arderius	març	augment de salari
1903	• Enrajoladors de la casa Aimamí	març	augment de salari i millors condicions de treball
	• Pintors de la Casa Padrós	abril	millors condicions de treball
	• Fusters	maig	augment de salari

	• Forners	maig	
	• Tintorers de la casa Fidel Pagès	agost	
	• Fusters	agost	disminució de la jornada laboral
	• Ferrers	agost	augment de salari i disminució de la jornada laboral.
1905	• Fornadors de la casa vídua de Casanoves	octubre	acomiadament d'un obrer i augment de salari
	• Teixidors de la fàbrica de Baldiri Vila	juny	abolició del treball a preu fet
1906	• Teixidors de la casa Molins Germans	gener-març	augment de salari
	• Teixidors de la casa Josep Isnart	febrer-abril	acomiadament improcedent d'uns obrers
	• Teixidors de la casa Josep Salvat	agost-octubre	acomiadament d'uns obrers per manca de treball
1909	• Sortejadors de llana de la casa A. Duran i Cia.	juny	augment salarial
	• Fusters	juny-agost	disminució de l'horari de treball
	• Paletes	juliol	solidaritat amb fusters
	• Nuadors de filats de la casa Poch S. en C.	agost	augment salarial
1910	• Teixidors de la casa Seydoux	agost	augment salarial, readmissió d'acomiadats i contra el treball a preu fet
	• Carreters	agost	solidaritat amb Seydoux
	• Ram de l'aigua	setembre	solidaritat amb Seydoux

	• Art fabril	setembre	solidaritat amb Seydoux
	• Metal·lúrgics	setembre	reducció de la jornada de treball i solidaritat amb el metall de Barcelona
	• Vaga de la Federació obrera local.	octubre-novembre	
1911	• Carreters casa Llobet	març	
	• Paletes	juny-agost	augment de salari
	• Esborradors i escortidores de la casa Tamburini	agost	contra un horari de treball il·legal
12	• Fonedors de la casa vídua de Casanoves	març-maig	augment de salari i reducció de la jornada laboral
	• Enrajoladors	agost-setembre	augment salarial
1913	• Teixidors de la casa Isidre Martí	febrer	acomiadament arbitrari d'un obrer
	• Ebenistes	febrer-març	reducció de la jornada de treball
	• Teixidors de la casa Arderius	maig	
	• Indústria tèxtil	juliol-agost	augment de salari i disminució de la jornada de treball
	• Fusters	octubre-gener 1914	reducció de la jornada laboral.

(Traducció.- E. Deu. *Republicanism y obrerismo en Sabadell*, pàgs. 89-90.)

EXERCICI 3

Formes de vida

Per tal de poder-nos imaginar com vivien els nostres avantpassats i, concretament, quines eren les condicions de vida dels obrers de Sabadell, veurem quin tipus d'alimentació tenien, quant cobraven, com es vestien i com eren els seus habitatges.

Treball que cal fer

1. Aquest el podeu fer en grup:

Llegiu-vos el text que explica els àpats que feien al dia i el que menjaven a cada àpat. Consulteu la llista dels salaris, segons la feina que feien, i la llista dels preus dels articles de primera necessitat.

Quan ho tingueu tot ben entès calculeu les despeses d'alimentació d'una família obrera. El mestre us pot ajudar a calcular les proporcions: nombre de persones que integren la família i quantitat d'aliments que consumiran cada setmana.

Calculeu també quin percentatge del sou despenien només per alimentar-se, els qui cobraven més i els qui cobraven menys.

Us poden ajudar també els vostres pares i avis, pregunteu per exemple, als vostres avis què menjaven quan eren petits, etc.

Observeu quins són els productes que formaven part de la dieta normal d'un obrer i que actualment ja no es consumeixen o que gairebé han desaparegut de la nostra dieta alimentària.

Què menjaven els treballadors

"La gent del meu temps abans d'anar al treball feien beguda (aiguardent o vi). La dona de casa es llevava a quarts de quatre del matí per fer foc i preparar una olla de farro. Les farinetes eren de farina de blat de moro. El farro era com les farinetes però més granat, a mig moldre i amb un bri d'oli o una maurada de sagí i sal; era amanit. Un o dos glops de vi i tenien coratge per arribar a l'hora d'esmorzar". Per esmorzar: en aqueixa hora un plat de mongetes, patates o cols; guixos o favons, faves si n'és el temps, amb un tall de cansalada o una arengada; un tros de ceba amanida amb un cop de punyiglop de vi, i quedaven alimentats fins a migdia. El dinar era la menjada forta del dia: "a les dotze un plat d'escudella amb moltes patates i cols feta amb una maurada de sagí, mitja terça de carn. Un cap de **estella**

i un retall de cansalada, tot barrejat al mateix plat. No hi havia el costum de fer plat separat amb la carn d'olla. Qui prenia un bocí de pa sucat en vi o oli per postres, era un malgastador. El porró ple de vi no mancava al més pobre. I per sopar: "una sopa de suc de trisquil o mongetes i després de la vianda una plata d'enciam tomàquets i pebrots, ceba i olives..."

(J. E. Linares. *Plataforma socio-económica de la industrialización de Sabadell*, pàg. 259.)

Salari dels obrers l'any 1913: Sabadell

Salari setmanal (6 dies) en ptes

	<i>mínim</i>	<i>màxim</i>
Filats de llana	10,—	35,—
Teixits de llana	6,—	30,—
Aprestos	8,—	27,—
Tints	10,5	24,—
Premses	7,5	24,—
Regeneradors de llana	20,—	30,—
Rebusalls de draps	10,—	25,—
Filats de cotó	7,—	25,—
Teixits de cotó	10,—	30,—
Miners	24,—	37,—
Metal·lúrgics	12,—	30,—
Ferrers	12,—	30,—
Paletes	12,—	30,—
Fusters	12,—	24,—

El sou mitjà devia estar al voltant de les 18 o 20 ptes.

(E. Deu. *Estructura de la població de Sabadell a principios del S. XX*, pàgs. 44-45-46. Traducció i adaptació.)

Salari setmanal en ptes: Terrassa 1915

Els jornals són els següents:

Peons: diverses seccions de la fabricació	21,—
Filats: encarregat màquina	30,—
ajudant (nen o nena)	14,—
Teixidors: homes	28,—
dones	18,—
Repasadors	13 o 14,—

(Traducció de J. Roca i Roca. *El obrero Terrasense*. Revista Mercurio, nº 230, pàgs. 169-171.)

**Preus dels articles de primera necessitat
Any 1913**

<i>articles</i>	<i>Ptes.</i>	<i>articles</i>	<i>ptes.</i>
Oli (l.)	1,35	1 l. llet de cabra	0,51
1 kg. arròs	0,62	1 dotzena ous	1,55
1 kg. sucre	0,93	1 kg. sabó	0,96
1 kg. de bacallà	1,46	1 kg. mongetes	0,61
1 kg. cafè	5,50	1 kg. pa	0,36
1 kg. carbó coc	0,06	1 kg. pasta de sopa	0,70
1 kg. carbó alzina	0,15	1 kg. de patates	0,14
1 kg. carn de bou	2,80	1 kg. sal	0,10
1 kg. carn de xai	2,25	1 kg. sardines	1,48
1 kg. carn de porc	2,43	1 kg. tomàquets	0,44
1 kg. carn de vedella	2,86	1 l. de vi	0,25
1 kg. cigrons	0,52	1 m3 gas	0,25
1 kg. mongetes verdes	0,45	1 kWt electricitat	0,50
1 l. llet de vaca	0,45	1 kg. de llard	2,50
1 gallina	5,50	1 kg. xocolata	2,90
1 pollastre	4,50	1 kg. farina de blat	0,39
1 conill	2,25	1 kg. pèsos	0,20

(Font: E. Deu. *La població*, pàg. 47.)

EXERCICI 4

Els vestits

Per fer aquest exercici teniu uns textos que us expliquen com anaven vestits els menestrals i els obrers, i unes fotografies fetes fa molts anys que recullen la indumentària obrera i la dels fabricants.

Treball que cal fer

1. Llegeix atentament els textos.
2. Dibuixa en cartolines grans:
 - l'obrer
 - l'obrero
 - el menestral
 - el fabricant

Els dibuixos han de recollir tots els detalls de la indumentària.

TEXT 1

Vestits i algunes distraccions

“De la indumentària i dels divertiments.— Per anar mudats els menestrals duïen gec i pantaló de pany negre, armilla florejada i, qui podia, sabates (com de munició), ferrades o sense ferrar. Els joves casadors jugaven a pilota de mà. El joc de la pilota era en un tancat que encara es conserva: la placeta del carrer del Vapor, amb una porteta que donava al carrer de la Salut. Era un esport molt noble en què no s’hi podia prendre mal. Després, desaparegut l’hostal més antic, on avui hi ha les peixateries, el joc de pilota fou a la raconada de la Plaça. Per a la mainada, la distracció més usual a la tarda de festes eren les pedregades; allò era la guerra en petit; a tots els afores de la vila tant a un o altre dels combatents, que tan aviat eren de dos carrers, com entre Sabadell i la Creu Alta, Sabadell i Barberà o St. Quirze, i fins s’arribà entre Sabadell i Terrassa. Els agutzills i mossos d’esquadra empaitaven els pedregaires, emperó quan havien dispersat els uns, els altres començaven i no sempre es podien destorbar aquelles batusses”.

M. Burguès. *Sabadell del meu record*, pàg. 60.)

TEXT 2

Com eren els vestits

“Gorra, brusa blava, pantaló del mateix color i espadnyes era el vestit clàssic i de diari de l’obrer de Sabadell.

El cap descobert, lluint el pentinat, un mocador de seda lligat al coll, un cos de teixit de cotó, faldilles del mateix color i del mateix gènere, un davantal de percal i espadnyes és la indumentària pròpia de les dones de les fàbriques de Sabadell”.

(Traducció i adaptació de Rius i Tarragó. *Topografia Mèdica de Sabadell*, pàgs. 160-161.)

EXERCICI 5

Els habitatges

Els dos textos que tens a continuació t’expliquen les condicions dels habitatges obrers al final del segle XIX i a començament del segle XX.

Recorda que ja havien arribat molts immigrants a Sabadell i també a Terrassa.

Treball que cal fer

1. Llegeix-te els dos textos i procura d'entendre totes les paraules i frases.
2. Quan estiguis segur d'haver-los entès, digues cinc coses que creguis necessàries i fonamentals perquè un habitatge resulti habitable i que no tenien aquestes cases.

Condicions higièniques dels habitatges dels immigrants. Sabadell

Constatació feta per l'Ajuntament:

"El gran nombre de famílies que viuen en aquesta vila és superior al que permet la capacitat de les cases construïdes; aquest motiu fa que visquin dues o tres famílies en cases que només tenen lloc per a una de sola. Aquest fet suposa un perill per a la salut pública".

(Traducció i adaptació de J. E. Linares. *Plataforma socio-económica de la industrialización de Sabadell*, pàg. 181).

Terrassa: 1912

Després d'una inspecció sanitària:

"Hem pogut veure el que són aquests habitatges, en els quals no hi ha més ventilació ni llum que la que reben per la porta d'entrada. La capacitat d'aire que retenen no arriba a ser suficient per a viure-hi una sola persona, segons les normes higièniques actuals (...).

Són d'habitacions diminutes, impròpies per a habitar-hi, vertaders llocs per a incubar-hi la tuberculosi, l'anèmia, el raquitisme, etc."

(Traducció i adaptació de J. Ventalló i Vintró. *Viviendas higiénicas para familias obreras*, pàgs. 4-5.)

EXERCICI 6

Els serveis públics

Aquí tens una colla de textos que t'expliquen com i quan s'anaren instal·lant alguns dels serveis públics més importants i que encara tenim ara: l'enllumenat dels carrers, el telèfon, el gas, les clavegueres, etc.

Treball que cal fer

1. Llegeix tots els textos i procura d'entendre'ls. Recorda també tot el que has fet sobre condicions de treball (el mural) i condicions de vida (alimentació, vestits, condicions de les cases...).
2. Farem una representació teatral en la qual s'han de recollir les condicions de treball, les formes de vida i l'ambient de vida a la ciutat de Sabadell al segle passat.

Com fer-lo:

1. Els vestits han de recordar-nos els d'aquella gent. Us els podeu fer amb paper o roba i el model el teniu al dibuix que heu fet en l'exercici 4.
2. Els decorats han de recollir l'ambient de la ciutat i de les cases. El teniu explicat en aquests últims textos: us podeu imaginar una vila sense voravies, sense clavegueres, amb poca aigua, sense telèfon. A mesura que feu la representació podeu anar col·locant cada un dels serveis públics que es van instal·lar. Ho podeu fer per ordre cronològic, tal com s'esdevingué.
3. Les converses, és a dir, el guió de la representació ha de reflectir les condicions de treball, les protestes, les vagues, els sous, la formació d'associacions obreres i patronals, etc. i les formes de vida: l'alimentació, les males condicions de les cases, les possibles malalties, etc.

També podeu recollir al guió els comentaris que se suposa que feren la gent quan s'instal·là el gas o l'electricitat, o el telèfon, o les clavegueres... Quina impressió els deuria fer?

La via pública

Cura de la via pública

"Fou en aquesta època que l'ajuntament va començar a mudar l'aspecte de la població, força negligit per la vida rústega que portaven els nostres avantpassats. Hi hagué interès per la via pública: a primer de juny del 1834 l'ajuntament va acordar que s'encarregués un contractista d'obres per fer les voravies, que després pagarien els veïns. També va acordar d'adobar el terra dels carrers amb grava, i obligà els carros de la població a servir, per torn en el transport de material. El 1841 es van pintar, en rètols, els noms dels carrers (que fins aleshores eren coneguts per tradició solament) i els números de les cases.

El 1843 es va prendre l'acord d'obligar els propietaris a empedrar les parts del carrer davant de llurs cases. Però les moltes despeses que portava aquesta millora feren que no es practiqués".

(M. Carreras. *Elements d'història de Sabadell*, pàg. 538-539.)

Serveis públics

El telèfon a Terrassa

"El 24 de setembre del 1891, l'Institut Industrial va rebre dels concessionaris de Sabadell, en Pere Brichs, unes proposicions per a instal·lar el telèfon a Terrassa.

L'esmentat concessionari demanava com a garantia un mínim de 80 abonats durant 5 anys sota les següents condicions: una estació particular 160 ptes. l'any; per cada estació més 125. Una estació de servei per dos abonats, 200 ptes.; de 3 a 4, 240 ptes.; per cada associat més 50 ptes.; casinos i societats 250 ptes.; depenents de l'Estat o del municipi, una rebaixa del 40 % (...).

No era possible des de Terrassa comunicar directament amb Barcelona. Per fer-ho es comunicava directament a Montcada, a un telèfon que hi tenia un tal Pere Vila, qui trametia la comunicació a Barcelona o viceversa, amb autorització que tenia firmada en data del 28 d'abril del 1894.

Al mes de juliol del 1896 li fou prohibit al senyor Vila l'esmentat procediment per conferència. Es fonamentà l'ordre de prohibició en el fet que el dit procediment perjudicava extraordinàriament els ingressos del telègraf (...).

Lavors comptava Terrassa amb 280 abonats que pagaven, d'abonament trimestral, 22 ptes els particulars i 25 els industrials.

Feien el servei de la vila quatre telefonistes a la Urbana i un altra a la Inter-urbana.

El funcionament del telèfon continuà normalment a la nostra ciutat fins a primers de juny del 1928, en què la Companyia anuncià un fort augment de tarifes. Això féu que es reduïssin a menys de 600, els 1100 abonats que hi havia a Terrassa".

(B. Ragón. *Terrassa en el segle XIX*, pàg. 62-63.)

El telèfon a Sabadell

La xarxa urbana

La xarxa urbana de telèfons s'inaugurà el primer d'octubre de l'any 1889 (...).

A la primera etapa del seu funcionament tenia 288 abonats, actualment, agost de 1913, ja en té 567 (...).

(Traducció de Rius i Tarragó. *Topografia Mèdica de Sabadell*, pàg. 276.)

L'enllumenat a Sabadell

“L'any 1839 es van començar a fer els fanals d'oli que enllumenaren els carrers de Sabadell d'aquell temps, a partir del 1841 fins l'any 1870.

El 1835 es va introduir l'enllumenat per gas i el 1872 la de petroli per completar la de gas.

L'any 1853 es van enllumenar alguns carrers amb electricitat.

La població es va trobar aclarida a les nits pels tres sistemes: gas, petroli i electricitat. Aquest darrer s'aplicava als extrems de les ciutats que, per llur llunyania, feien massa costosa l'extensió de les canalitzacions del gas”.

(Adaptació de diferents fragments de M. Carreras. *Elements d'Història de Sabadell*, pàgs. 540-608-678.)

L'enllumenat per gas a Terrassa

“Antigament els carrers de la vila, en fer-se fosc, eren enllumenats per mitjà d'uns fanals alimentats d'oli que un home anomenat Josep Ventayol es cuidava diàriament d'encendre i apagar, el qual cobrava de l'ajuntament un sou per cada fanal.

Els carrers també havien estat enllumenats per engraellats de ferro que en deien teieres, alimentades amb llenya, les quals donaven més escalfor que claror.

El primer dia d'octubre de l'any 1842 s'inaugurà a Barcelona l'enllumenat pública per gas, i dotze anys més tard, el dia 27 de juny de l'any 1854, un terrassenc anomenat Pau Julià va presentar a l'ajuntament de Te-

rrassa una proposició per a posar la instal·lació a la nostra vila. L'ajuntament va creure que era una empresa massa atrevida, que ocasionaria moltes despeses, i en aquelles circumstàncies no podria disposar del capital necessari.

S'inaugurà oficialment el dia primer de juny del 1860. Mig any després hi havia 126 fanals i, a l'any 1873, en cremaven 132''.

(B. Ragón. *Terrassa en el S. XIX*, pàg. 67.)

Enllumenat elèctric

"El 1897 comença a propagar-se l'enllumenat elèctric a Terrassa. Fou, en veritat, un esdeveniment públic i molt sonat. Això vol dir que, si ens situem a la base industrial de la ciutat, el catacterístic sistema de vapors, desenvolupat per un grup de fàbriques que aprofitaven aquesta valuosa font d'energia per tal de fer accionar les seves màquines, podria canviar-se radicalment tan bon punt s'electrificués la indústria local. Aquest moment tant important s'esdevé l'any 1913''.

(J. Boix Gené. *Tarrasa 1877-1977*, pàg. 27.)

Aigua

"La creixença de la població feia escassejar les aigües de consum públic. Les d'ús privat s'augmentaren el 1878, amb les que dugué la companyia de les aigües de la mina Vinyals, de Terrassa. Per satisfer les necessitats del consum públic, l'ajuntament va resoldre, el 1883, obtenir cabals del Ripoll, disseny que no havia de practicar-se fins al nostre segle, i el 1895 acordà obrir una altra vegada l'antic pou del Pedregar, del qual, a partir del 1897, en va treure aigua amb maquinària moguda per motor elèctric.

El 1881 es va posar, a la plaça Major, la primera font monumental''.

(M. Carreras. *Elements d'Història de Sabadell*, pàg. 674.)

Clavegueres

"El març del 1863 i l'octubre del 1864 es feren les subhastes de les obres de la claveguera que, des del carrer de la Mina, havia de dur fins al pont de la Riereta l'aigua sobrerera del safareig vell i dels establiments industrials d'aquella banda''.

(M. Carreras. *Elements d'història de Sabadell*, pàg. 612.)

Cos de bombers

"Va organitzar-se el 1859, amb cap, metge, cinquanta individus i una bomba. El 1864 se'n va adquirir una altra. Els grans industrials de la població, contribuïren, pel compte que els tenia, a la formació d'aquest cos que era una defensa contra els perills continuats d'incendi que comportava l'activitat fabril de Sabadell".

(M. Carreras. *Elements d'història de Sabadell*. pàg. 612.)

BIBLIOGRAFIA

V. Balaguer. *Guía de Barcelona a Tarrasa por el ferrocarril*. Imp. Jaime Jesús y Ramón Villegas. Barcelona, 1857.

J. Ma Benaul *El movimiento obrero en Sabadell*. 1848-1868. Tesi de llicenciatura mecanografiada. U.A.B. 1974.

J. Boix Gené. Terrassa 1877-1977. *Cien años de Urbanismo*. Ed. Caixa d'Estalvis de Terrassa. 1.ª edició 1977. Terrassa.

A. Bosch i Cardellach. *Memòries de Sabadell*. 1890. Ed. Est. Tipogràfic de J. Bagués e Hijos. Sabadell, 1882.

M. Burgués. *Sabadell del meu record. Cinquanta anys d'història anecdòtica local*. Imp. Joan Sallent. Sabadell, 1929.

F. Cabeza Sabater. *Los primeros tiempos del ferrocarril en Tarrasa*. Bol. Ofic. de Comercio e Industria de Terrassa, nº 494. Desembre 1948.

M. Carreras Candi. *Geografia General de Catalunya*. Ed. Est. Ed. Albert Martín. Barcelona (no consta l'any).

M. Carreras Costajussà. *Elements d'Història de Sabadell*. Ed. Caixa d'Estalvis de Sabadell Sabadell. Sabadell, 2.ª edició 1967.

A. Castells. *Sabadell. Informe de l'oposició*; vol. I. Ed. Riutort. Sabadell, 1975.

E. Deu. *Estructura de la població de Sabadell a principios del siglo XX*. Sabadell, 1975. Obra inèdita mecanografiada.

E. Deu. *Lloc de naixement dels habitants de Sabadell. El padró municipal de l'any 1895*. Treball inèdit.

E. Deu. *Republicanism y obrerismo en Sabadell*. Ed. Fund. Bosch i Cardellach. Sabadell, 1974.

J. Mª Domènech. *Història breu de Terrassa*. Ed. Fund. Soler i Palet. Terrassa. 1972.

La Casa Duran declarada monument nacional. Revista *Alba* nº 103; Setembre 1958. Sabadell.

Inauguració del ferrocarril elèctric. Revista *Nostra Comarca*. Any II, nº 16. Sabadell, 1922.

Inauguració de l'estació del ferrocarril elèctric al passeig de la Rambla. Revista de Sabadell. Any XLII, nº 11441; 22 setembre 1925.

J. Iglésies. *El movimiento demográfico en Cataluña en los últimos cien años 1857-1950*. Memorias de la Real Acadèmia de Ciencias y Artes de Barcelona. Vol. XXXVII. (1959-61).

J. Iglésies. *Indagaciones sobre la población de Cataluña en la 1ª mitad del siglo XIX*. Memorias de la Real Acadèmia de Ciencias y Artes de Barcelona. Vol. XXXIII. (1965-67).

M. Izard. *La Revolución Industrial en España. La industria algodonera. 1832-1861*. Universidad de los Andes. Mèrida 1969. Venezuela. Tesi doctoral mecanografiada.

J. E. Linares. *Plataforma socio-económica de la industrialización de Sabadell, 1832-1885*. U.A.B. Tesi de llicenciatura mecanografiada.

P. Madoz. *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones en ultramar*. Est. Tip. B. Madoz y L. Sagasti. Madrid 1845-1850.

B. Ragón. *Les cases pairals a Terrassa*. Ed. Joan Morral. Terrassa, 1931.

B. Ragón. *La industria tarrasense a través de los tiempos*. Imp. Joan Morral. Terrassa 1942.

B. Ragón. *Terrassa. (Historials i efemèrides)*. Ed. Joan Morral. Terrassa, 1931.

B. Ragón. *Tarrasa en el siglo XIX*. Imp. Joan Morral. Terrassa. (No consta l'any).

A. Rius i Tarragó. *Topografia Mèdica de Sabadell*. Imp. Joan Huguet. Barcelona, 1914.

J. Roca i Roca. *El obrerismo tarrasense*. Rev. *Mercurio* nº 230. Barcelona, 1915.

J. Sabat Anguera. *Estudio crítico del municipio de Sant Pedro de Tarrassa*. Ed. José Ventayol. Tarrasa, 1904.

P. Serra i Bosch. *Prontuario de la mayor parte de los caminos y veredas del principado de Cataluña. 1814*. Ed. Agustín Roca. Barcelona, 1814.

J. Subirats Argelaguës. 1877. *Tarrasa*. Ed. Caixa d'Estalvis de Terrassa. Terrassa, 1.ª edició 1976.

F. Torrella Niubó. *Cien años del Instituto Industrial de Tarrasa. 1873-1973*. Ed. Patr. Fund. Soler i Palet. Terrassa, 1975.

F. Torrella Niubó. *El utillaje textil decimonónico a través de algunas noticias importantes de fabricantes tarrasenses*. Camara Oficial del Comercio e Industria de Tarrassa. Terrassa, 1954, s.n.

J. Ventalló Vintó. *Notas históricas de la industria lanera de Tarrasa*. Revista *La Comarca del Vallès*. VI. nº 2892. 1915/21 agost. Terrassa.

J. Ventalló Vintó. *Notas históricas de la industria lanera de Tarrasa*. Revista *La Comarca del Vallès*. V. nº 2877. 1915/14 agost. Terrassa.

J. Ventalló Vintó. *Viviendas higiénicas para familias obreras*. Imp. J. Ventalló. Terrassa, 1918.

P. Vila Dinarès. *La divisió territorial de Catalunya*. Vol. I. Ed. Curial. Barcelona, 1977.

CAPÍTOL SISÈ

EL VALLÈS DEL ANYS SEIXANTA

Alguns aspectes

Objectius

En aquest capítol pretenem que el noi se situï en el Vallès d'avui des de la perspectiva dels aspectes estudiats en els capítols anteriors. No creiem pas que hagi de ser l'últim apartat en el moment de treballar-ho a l'escola, sino més aviat caldria que fos el punt de referència constant per mitjà del qual podem relacionar i comparar la història amb la actualitat des del punt de vista demogràfic i econòmic. No fem pas un estudi exhaustiu, només presentem aquelles característiques que d'alguna manera o altra han incidit o incideixen en l'ocupació del territori en els nostres dies i que no estan treballades en els capítols anteriors.

Centrarem l'estudi en els tres aspectes següents:

- Demografia
- Agricultura
- Indústria

Pel que fa a la demografia pretenem que el noi s'adoni del creixement demogràfic general i que observi, al mateix temps, la desigualtat d'aquest creixement. Mentre uns municipis augmenten considerablement la seva població, n'hi ha d'altres que la disminueixen.

Entre les àrees més progressives localitzem totes les més industrialitzades, especialment Sabadell i Terrassa.

L'augment de la població sabem que pot ser degut al creixement vegetatiu de la població i al creixement migratori. En el cas estudiat els

saldos són positius tant en un cas com en l'altre, però la immigració ha contribuït d'una manera decisiva a l'alça demogràfica del Vallès.

Comprovarem, com ferem ja en el capítol anterior, la procedència dels immigrants de les dues ciutats més afectades, Sabadell i Terrassa, i també en el conjunt del Vallès.

La majoria dels immigrants procedeixen d'Andalusia, però són també importants els procedents de la resta de Catalunya i queden ja molt per sota els procedents de Múrcia, Castella, LLeó, Extremadura, Aragó, País Valencià i les Illes. Si recordem el mateix exercici fet en el capítol anterior, veiem com s'ha eixamplat l'àrea d'atracció, pel que fa al fenomen migratori.

Es important remarcar que la població immigrada s'ha concentrat a les zones industrialitzades. Això ha provocat una creixença desorganitzada de les ciutats i és un fet la manca de serveis escolars, sanitaris, d'espai, etc... en els nuclis de més immigració.

Finalment i a cavall dels aspectes econòmics, farem una repassada a la distribució de la població segons la seva activitat. Així veurem un alt percentatge de la població activa dedicada a la indústria (72,2 %) i un percentatge força reduït dedicat a l'agricultura (9,8 %).

L'estudi de l'agricultura el basarem en la localització de les zones agràries, l'estructura de la propietat i les millores tècniques: mecanització i regadiu.

Per a la localització de les zones agràries, treballarem segons sigui el percentatge de població laboral del municipi dedicat al sector agrari. Si tenen més d'un 20% de la població dedicada al camp, agrari; mixtos si la població activa agrària està entre un 10 i un 20%; i no agraris quan la població agrícola estigui per sota del 10% de la població laboral total. Al Vallès Occidental predominen els municipis no agraris i els mixtos.

Dins l'apartat "estructura de la propietat", pretenem que els nois s'adonin de la distribució territorial de les propietats minifundistes i de la mitjana y gran propietat. S'adonaran que les petites són les més abundants, encara que hi siguin presents algunes grans propietats. Pel que fa al règim de tenença hi predomina l'explotació directa, seguida de l'arrendament i la parceria.

Pel que fa al regadiu, pretenem que els nois hi localitzin les zones regades. En general, es pot dir que hi ha terres regades per tota la comarca, però els municipis amb més regatges són els que s'estenen en els aqüífers del Besòs i els seus afluents.

Un altre aspecte important dels regadius és l'augment de la productivitat. Els nois podran veure la productivitat de les terres regades, més gran que la de les terres de secà.

El nivell de mecanització de la comarca és molt elevat, així ho afirmen els autors de "*Dinàmica i Perspectiva del Vallès*" (1). Segons la mateixa font, està situat per sobre de la mitja provincial.

Només el Baix Llobregat supera la mecanització del Vallès. Els municipis més mecanitzats corresponen a les zones més planes, on el relleu facilita la mecanització.

Aquesta comarca és molt més industrial que no pas agrícola, i la tendència d'expansionisme continua tenint el mateix caire. A partir de l'any 1954 es perden percentatges importants de terres conreades, terres que es destinen a l'ocupació industrial, ja sigui per fer-hi nuclis residencials, ja sigui per bastir-hi noves indústries.

Per tant, la visió que el territori ens ofereix, és la disminució progressiva de l'espai agrari, a favor de l'espai edificat on predomina l'activitat preferent de cada municipi, la importància dels diferents tipus d'indústria, la importància de les empreses i la crisi del tèxtil d'aquests últims anys.

Les àrees industrials més importants es localitzen a la plana, pròximes a les vies de comunicació, i en llocs on sigui fàcil obtenir aigua i on puguin disposar de mà d'obra abundant.

Pel que fa al tipus d'indústria, continua predominant el sector tèxtil, estretament lligat a la Història de la comarca, seguit molt d'aprop pel metal·lúrgic i pel químic. Es donen, a més, moltes altres activitats industrials lligades a les necessitats de la comarca en particular i a les de la industrialització en general, com són les indústries d'alimentació, de calçat, del cuir, de la fusta, de productes animals...

Les indústries d'origen antic, com la tèxtil, la metal·lúrgia i la química (aquestes dues últimes, molt lligades al procés industrial tèxtil en el segle XIX) han evolucionat cap a una modernització del sector, tant pel que fa a l'automatització com a la reconversió i formació del personal.

Així mateix s'han vist modificades les dimensions de les empreses. Hem vist aparèixer les grans indústries, sobretot a les grans capitals vallesanes, mentre es conservaven i en alguns casos desapareixien les petites empreses, enclavades a l'interior del casc urbà.

(1) Diversos autors. *Dinàmica i Perspectiva del Vallès*. Ed. Caixa d'Estalvis de Sabadell. 1970 Sabadell.

Aquesta reestructuració industrial ha suposat, en molts casos, el tancament d'empreses petites per manca dels recursos econòmics suficients pera fer front a les despeses que comporta la modernització.

El resultat final d'aquesta empena industrial és la creixent concentració de la indústria al voltant dels nuclis de Sabadell i Terrassa seguits per Rubí, Cerdanyola, Montcada, Ripollet i Caldes.

Per altra banda la indústria vallesana està dins l'engranatge de la indústria mundial. Importa, des de països molt allunyats, aquells productes necessaris per al seu funcionament, així com exporta els productes elaborats. Això farà que els nois s'adonin de les relacions internacionals de la indústria d'avui.

Material

Per a treballar aquest capítol, hem utilitzat les dades recollides en els 14 volums de "Dinàmica i Perspectiva del Vallès" (2). No són dades d'última hora, car estan editades a l'any 1970, però hem cregut en la seva utilitat per dues raons. La primera perquè és l'únic material editat que ens permet oferir una perspectiva general del Vallès Occidental i la segona perquè ens permetia transmetre als nois una fotografia ràpida del Vallès del 1970, que malgrat els canvis soferts a l'última dècada, podíem treure conclusions importants a l'hora de fer-ne la comparació amb el Vallès de fa 60, 100 o més anys.

Hem seleccionat aquelles dades que ens han semblat adients per aconseguir els objectius proposats i que fossin de fàcil comprensió per als nois de 2ª etapa. Sempre, ja sigui amb mapes o diagrames, hem jugat amb l'element gràfic. En alguns casos ho donem elaborat perquè els nois ho interpretin, en altres donem les dades amb la pretensió que els nois ho elaborin.

Pensem que aquest tipus de presentació permetrà al mestre aïllar els diferents tipus d'exercicis i fer la comparació de qualsevol capítol estudiat. Ja dèiem en els objectius, que aquest capítol caldria que fos el punt de referència constant, sigui quina sigui l'època estudiada, perquè pensem que el lligam i la comparació amb la realitat d'avui és un dels principis fonamentals que ha de presidir l'ensenyament de les Ciències Socials en general i de la Història en particular en la 2ª etapa d'E.G.B.

Per aquesta mateixa raó, presentam només els tres grans aspectes que han estat constants al llarg de tots els capítols: la demografia, l'agricultura i la indústria que d'altra banda, son relativament fàcils de ser comparats.

(2) Diversos autors. *Dinàmica i Perspectiva del Vallès*. Ed. Caixa d'Estalvis de Sabadell. Sabadell 1970.

Amb tot aixó pretendriem que el mestre fos capaç de moure's agilmente en el temps històric i que sempre presentés les nostres èpoques passades a partir del que tenim i veiem en els nostres dies.

Aquesta afirmació ja l'hem fet anteriorment i a més l'enfocament de tot el treball va per aquest camí, però hem pensat que el fet de recollir unes quantes dades, i proposar uns quants exercicis ajudaran a aconseguir l'objectiu previst.

Com que la majoria de material l'hem tret d'una mateixa font i que, en els objectius ja s'explica el que pretenem, no pensem que calgui comentar tot el material de manera detallada.

Només cal fer referència a la informació més recent, com són algunes dades de població, extretes del Consorci de Documentació i Estadística de Barcelona i un article de "Mundo Diario" del 4 de setembre del 1979, sobre la crisi del tèxtil a la ciutat de Sabadell.

Tècniques

En aquest capítol presentem totes les tècniques juntes, sense fer apartats, perquè es van repetint les tècniques dels capítols anteriors mapes, textos, diagrames, etc...

Només volem insistir en el gràfic de percentatges representats en cercle, que utilitzem molt sovint en aquest capítol. Aquest gràfic és difícil per els nois de 2ª etapa d'E.G.B., pensem que el podem fer quan ja hagin treballat les proporcions a la classe de Matemàtiques, (normalment es treballen a final de 7é).

El repetim molt aquí, perquè es pugui trobar en el moment de fer comparacions, des dels altres capítols.

Malgrat la seva dificultat, aniria bé que es treballés abans que els nois acabessin l'E.G.B.

DEMOGRAFIA

EXERCICI I

Evolució demogràfica del Vallès Occidental des del 1940 al 1968

Per poder estudiar l'evolució demogràfica del Vallès Occidental fareu un mapa en el qual indicareu aquells municipis que han augmentat i han disminuït més la població.

Considerem que un municipi es progressiu quan l'ha augmentat més d'un 105,1% amb relació a la que tenia l'any 1940. El considerem regressiu quan la disminució de població ha estat d'un 0,6% o més, amb relació a la que tenia l'any 1940.

Treball a fer

1. Indica en el mapa de municipis del Vallès Occidental els municipis progressius i els regressius.
 - Progressius. . . més 10,51 d'augment
 - Regressius. . . 0,6 de pèrdua de població
2. Un cop tinguis el mapa fet, fes una llista de municipis progressius i una altra dels municipis regressius.
3. Comenta el mapa fet, i fixa't en els aspectes següents:
 - Si estan distribuïts per tot el Vallès, tant els progressius com els regressius.
 - On es localitzen els més progressius: a la zona plana?
 - A les que disposen de més aigua? A prop de les carreteres més importants i de les autopistes? Pròximes al ferrocarril?

Per a fer aquest comentari consulta el mapa de la comarca del Vallès el mapa de l'editorial Alpina, escala 1: 100.000. Recorda el mapa que has elaborat tu, quan treballarem la indústria; comprovarem que potser són aquests mateixos els municipis més industrialitzats.

Evolució demogràfica del Vallès 1940 - 1968

Percentatge d'augment sobre la població del 1940

Gallifa	- 51,8 %
Sant Llorenç Savall	+ 16,3 %
Rellinars	+ 59,8 %
Castellar del Vallès	+ 76,2 %
Caldes de Montbui	+ 74,4 %
Matadepera	+ 37,3 %
Vacarisses	- 30,6 %
Sentmenat	+ 43,9 %
Palau de Plegamans	+ 61,9 %
Polinyà	+ 36,3 %
Viladecavalls	+ 28,5 %
Terrassa	+ 189,4 %
Sabadell	+ 213,4 %

Sta. Perpètua de Mogoda	+ 127,0 ‰
Ullastrell	- 14,3 ‰
St. Quirze de Terrassa	+ 196,5 ‰
Barberà del Vallès	+ 225,7 ‰
St. Cugat del Vallès	+ 191,7 ‰
Ripollet	+ 330,8 ‰
Cerdanyola	+ 310,1 ‰
Rubí	+ 234,6 ‰
Castellbisbal	+ 60,0 ‰
Montcada i Reixach	+ 195,2 ‰

(Elaborat a partir de les dades de *Síntesis del Estudio. Dinàmica y Perspectiva del Vallès*. Pág. 239. Mapa nº 37.)

EXERCICI 2

Creixement vegetatiu

Quan parlem de creixement vegetatiu, ja saps que ens referim a l'augment experimentat per la població a partir de la diferència entre naixements i defuncions. Quan hi ha més neixements que defuncions el creixement és positiu, i per tant, la població augmenta. Si s'esdevé el contrari el creixement fóra negatiu i la població disminuiria.

A continuació tens un quadre estadístic on trobaràs el creixement vegetatiu (o natural) dels diferents municipis del Vallès l'any 1968.

Treball a fer

- Classifica els municipis segons el seu creixement vegetatiu:
 - Els que hagi estat superior al 10 per mil.
 - Els que hagi crescut entre el 5 i el 10 per mil
 - Els que hagi estat inferior al 5 per mil
- Comenta el quadre tenint en compte l'exercici anterior i el quadre d'augment de la població entre 1960 i 1970. Has de tenir presents les següents qüestions:
 - Si els municipis amb més creixement vegetatiu són aquells que havíem vist a l'exercici anterior que havien augmentat més la seva població.
 - Si hi ha algun municipi amb poc creixement natural i que hagi augmentat molt la seva població des del 1940 i entre 1950 i 1970.

Explica el motiu de totes les afirmacions que facis. Com és possible que Ripollet, per exemple, hagi augmentat en un 283,8‰ (entre 1960 i 1970) la seva població i només tingui un creixement vegetatiu de 0,1 a l'any 1968?

Discuteix-no amb els teus companys i comenteu-ho amb el mestre.

Creixement dels municipis del Vallès Occidental

(Per cada miler d'habitants) 1968

	<i>Creixement Vegetatiu</i>
Caldes de Montbui	6,8 per mil
Castellar del Vallès	3,2
Gallifa	—
Castellbisbal	no consta
Palau de Plegamans	7,4
Matadepera	3,3
Polinyà	4,5
Rellinars	—
Ripollet	0,1
Rubí	13,9
Sant Cugat del Vallès	2,1
St. Llorenç Savall	3,3
Sta. Perpètua Mogoda	2,5
Cerdanyola	2,—
Sabadell	12,8
Sentmenat	4,4
St. Quirze de Terrassa	3,8
Sta. Maria Barberà	4,4
Terrassa	13,1
Ullastrell	4,9
Vacarisses	4,7
Viladecavalls	4,9
Total	10,7 ‰

(*Dinàmica i Perspectiva del Vallès*. Vol. 14. Pàg. 52.)

Augment de la població des del 1960 al 1970

	<i>1960 Població</i>	<i>1970 Població</i>	<i>‰ Augment</i>
Barberà del Vallès	2.660	8.378	214,9
Caldes de Montbui	5.906	8.161	38,1
Castellar Vallès	4.858	7.683	58,1
Castellbisbal	1.594	2.875	80,3

Cerdanyola	6.455	11.945	208,9
Gallifa	122	55	54,9
Matadepera	733	1.075	46,6
Montcada i Reixach	13.295	22.462	68,9
Palau de Plegamans	1.638	2.887	76,2
Polinyà	464	1.168	151,8
Rellinars	227	230	1,3
Ripollet	5.262	20.179	283,8
Rubí	9.907	25.461	157,0
Sabadell	105.152	159.408	51,5
Sant Cugat Vallès	11.884	20.669	73,9
St. Llorenç Savall	1.705	1.759	3,16
St. Quirze Terrassa	2.919	4.053	38,8
Sta. Perpètua Mogoda	3.618	8.217	127,1
Sentmenat	1.987	2.860	43,9
Terrassa	92.234	138.697	50,3
Ullastrell	639	660	3,2
Vacarisses	383	410	7,04
Viladecavalls	650	1.066	54,7

(Font: Sistema d'Informació Municipal. Selecció de dades. 1 juliol 1979. Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya.)

EXERCICI 3

La procedència dels immigrants de Sabadell i Terrassa

A l'exercici anterior has pogut comprovar que el creixement vegetatiu no explica del tot l'augment demogràfic del Vallès. Ja saps que una altra causa del creixement demogràfic són les migracions.

Les migracions has estat molt importants per a l'augment de la població del Vallès.

En aquest exercici comprovarem quin és el percentatge de població que ha nascut al mateix Vallès i quin percentatge procedeix d'altres llocs de Catalunya o d'Espanya.

Farem la comprovació l'any 1960 a Sabadell i Terrassa i l'any 1970 en aquestes dues ciutats i a tot el Vallès.

Treball a fer

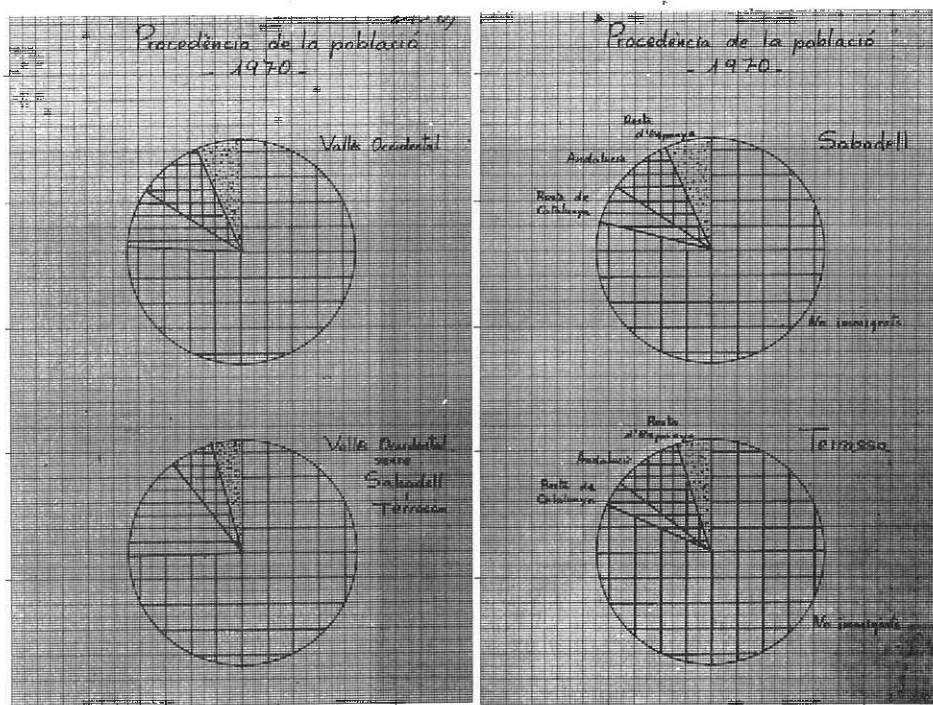
1. Representa en un gràfic circular els percentatges de població **segons** el seu lloc de procedència l'any any 1960.

2. Compara el gràfic que has fet amb el que tens a continuació sobre la procedència de la població l'any 1970.

Per fer la comparació has de tenir present:

- A l'any 1960 hi ha més població immigrada o nascuda a Sabadell i a Terrassa, en cada una d'aquestes ciutats? Perquè?
- Perquè a l'any 1970 hi ha més població nascuda al Vallès (Sabadell o Terrassa).
- De quina zona espanyola han vingut més immigrants? Per què?

Pots consultar algun llibre que t'expliqui perquè el Vallès ha estat una zona importat d'immigració (1).

(1) Grup d'ensenyament de Sabadell. *El Vallès. Coneixements bàsics de la comarca del Vallès i la seva aplicació a l'escola*. E. Rosa Sensat Col. Dossiers. Barcelona 1979.

Procedència dels habitants del Vallès. 1960
(Percentatges)

	No immi-grants	Resta de Catalunya	Andalusia	Múrcia
Terrassa	37'2	17'7	29'1	2'5
Sabadell	39	19	19	7'8

	Castella , Lleó i Extremadura	Aragó	P. València i les illes	Resta d'Espanya
Terrassa	4'6	4	3'1	2
Sabadell	5'7	3'4	3'1	3

(Elaborat a partir de les dades de: *Dinàmica i Perspectiva del Vallès*. Volum. 14. Pàg. 73.)

Procedència de la població 1970
(Percentatges)

	No immi-grants	Resta de Catalunya	Andalusia	Resta de l'estat espanyol
Vallès Occ.	75'3	8'6	9'6	6'5
Sabadell	79'4	5'4	8'7	6'5
Terrassa	82'3	3'5	9'7	4'5
Resta del Vallès	74'5	15	6'05	4'5

(Elaborat a partir de les dades del CID. *Población de los Municipios y comarcas de Cataluña* 1970-1975. Barcelona 1977.)

EXERCICI 4

Concentració de la població als municipis industrialitzats

A l'exercici nº 1 hem vist quins eren els municipis més poblats, és a dir, els que havien augmentat més la seva població des del 1940. Una de les preguntes que ens fèien era quina relació hi havia entre la població i la industrialització. Ara ens podem contestar una part d'aquesta pregunta. Es veritat que la població es concentra en els llocs més industrialitzats?

Treball a fer

1. Comenta les següents dades:

	<i>Percentatge Població</i>
Municipis Industrialitzats	78,80 %
Municipis poc industrialitzats	21,20 %

Que signifiquen aquestes dades? Recorda els exercicis anteriors i digues quina relació hi ha entre concentració de la població i nivell d'industrialització.

EXERCICI 5

Problemes que planteja la concentració de la població

La concentració de la població, quan el creixement ha estat ràpid i excessiu, planteja una sèrie de problemes que afecten als habitants d'aquestes zones.

En el quadre que tens a continuació veuràs quins són els problemes més greus que tenen els habitants del Vallès.

Les dades que fan referència a la situació de les escoles, sanitat, etc... s'han tret d'una enquesta. A la columna de "molt greus" hi ha el percentatge de població enquestada que opinava que la situació de l'aspecte que se li demanava (escola, habitatge...) era molt greu, és a dir, estava molt malament. Sota la columna "important" hi ha tota aquella gent que opina que el problema és important, sense arribar a ser molt greu..

Treball a fer

1. Fixa't en els percentatges del quadre adjunt i fes un comentari de les xifres.

Fixa't en quin aspecte és el més problemàtic i digues perquè creus que és així.

2. Elabora una enquesta (per grups) en què es recullin els diferents problemes que hi ha en el quadre. Fareu un estudi de cada un d'aquest aspectes del vostre poble o ciutat, per saber si també aquestes deficiències es donen al lloc on vosaltres viviu.

Heu de tenir present:

- Nombre d'escoles i població escolar
- Nombre de dispensaris
- On es pot divertir la gent
- Com estan les comunicacions

L'estudi tindrà dues parts:

- Observació per part vostra
- Enquesta que passareu a la gent del carrer
- Entrevista amb algunes autoritats locals perquè us informin

Podeu anar també a l'Ajuntament, perquè us n'hi poden facilitar les dades.

3. Quan tingueu tota la informació recollida, treieu-ne les conclusions corresponents.

Problemes que planteja la concentració industrial al Vallès

	<i>Molt greus</i>	<i>Importants</i>
Escoles	34,8	35,0
Habitatge	32,7	32,9
Dispensaris	23,2	30,9
Centres de diversió	18,3	34,1
Transports	10,4	30,6
Infraestructura urbana	23,9	25,3

(*Dinàmica i Perspectiva del Vallès*. Vol. 14. Pàg. 94)

EXERCICI 6

En què treballa la població del Vallès. 1968

Suposo que ja heu descobert que un percentatge molt important de la població activa del Vallès, treballa a la indústria. Amb les dades que teniu a continuació elaborareu un diagrama perquè pugueu veure millor la ocupació predominant de la població activa del Vallès.

Treball a fer

1. Fes un gràfic circular en què representaràs els percentatges de població del sector primari, del secundari i del terciari.

Fixa't en quin és el sector en què hi treballa la major part de la població.

Quin tipus d'activitat predomina al Vallès Occidental?

1968. Població activa del Vallès

Sector primari	9%
Sector secundari	73%
Sector terciari	18%

(Dinàmica i Perspectiva del Vallès. Vol. 14, Pàg. 47.)

AGRICULTURA

EXERCICI 1

Localització de les zones agràries

Per començar l'estudi de l'agricultura al Vallès, veurem quins són els municipis que encara tenen un percentatge important de la seva població dedicada a l'agricultura.

Fixa't en els criteris que s'utilitzen per definir un municipi agrari, mixte o no agrari. No és pas que el 20% de la població dedicada a l'agricultura sigui un percentatge gens elevat, però atés l'alt nivell d'industrialització de la comarca, els municipis que encara tenen un 20% de població activa agrària es consideren municipis agraris.

Treball a fer

1. En un mapa de municipis de Vallès, representa amb colors o amb signes convencionals diferents, els municipis agraris, mixtes i no agraris.

2. Compara aquest mapa amb el mapa del primer exercici d'aquest capítol, en què has representat el creixement de la població per municipis.

Fes-ne un comentari dels dos mapes, en que tindràs en compte:

- Si el municipi agrari està molt a poc poblat, si han augmentat poc o molt la seva població. Fixa't què passa amb els altres municipis.
- Mira si hi ha alguna excepció.

Procura buscar el motiu de totes les respostes que donis.

Municipis Agraris del Vallès Occidental

Municipis agraris:

Més del 20% de la població activa és agrícola

- Caldes de Montbui
- Gallifa
- Palau de Plegamans
- Rellinars
- Ullastrell
- Viladecavalls

Municipis mixtos:

La població activa agrícola està entre el 10 i el 20%

- Castellbisbal
- Polinyà del Vallès
- Sant Llorenç Savall
- St. Quirze de Terrassa
- Sentmenat
- Vacarisses

Municipis no agraris:

Menys del 10% de la població activa és agrícola

- Barberà del Vallès
- Castellar del Vallès

- Cerdanyola
- Matadepera
- Montcada y Reixac
- Ripollet
- Rubí
- Sabadell
- Sant Cugat del Vallès
- Sta. Perpètua de Mogoda
- Terrassa.

(*Dinàmica i Perspectiva del Vallès*. Vol. 9. Pàg. 37).

EXERCICI 2

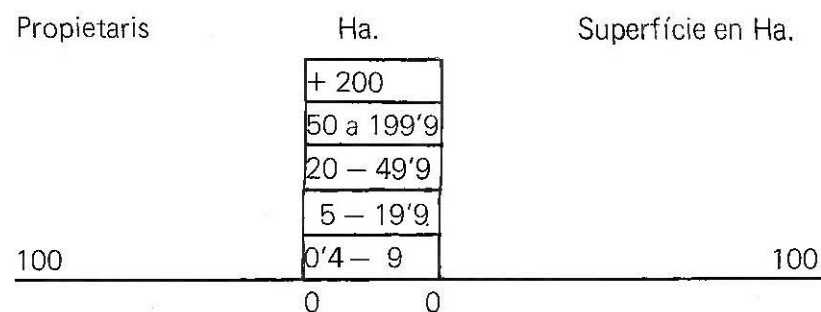
Dimensió de les explotacions

El Vallès Occidental és una zona predominantment de petita propietat o minifundi. També hi ha alguna explotació gran, però són menys corrents.

Per veure en quins municipis estan situades aquestes propietats minifundistes elaborarem un mapa que ens ho representi. I per fer-nos càrrec del què representa la gran propietat, farem un gràfic comparatiu de la distribució de la propietat.

Treball a fer

1. Amb les dades que tens a continuació, representa amb colors els municipis que més del 75% de les seves propietats tenen una extensió inferior a 5 ha. Pinta d'un altre color aquells municipis en què les propietats inferiors a 5 Ha. representen entre un 60 i un 75% del total.
2. Fes un comentari del mapa, en el qual tindràs en compte:
 - La zona estudiada que ocupa el minifundisme. És molt important amb relació a la superfície total del Vallès Occidental?
 - Es pot afirmar que en el Vallès Occidental predomina la petita propietat?
 - Quines conseqüències pot tenir per a l'agricultura vallesana aquesta proporció tant alta de petites propietats? Pots consultar algun llibre que parli de minifundisme o comentar-ho amb els companys i el mestre.
3. Amb les dades que tens en el quadre "Distribució de la propietat en el Vallès Occidental" elabora un gràfic en què es pugui comprovar els propietaris i la superfície ocupada per a cada tipus d'explotació. Pots fer-ho amb una doble gràfica, en un costat el percentatge de propietaris i a l'altre el percentatge de superfície ocupada.

4. Quan tinguis el gràfic fet, veuràs si el nombre de propietaris és equivalent a la superfície que ocupen, segons les dimensions de les explotacions.

Fixa't en el percentage de petits i grans propietaris i en el percentage de la superfície que ocupen cada grup d'ells.

Comenta el gràfic, tenint present els següents punts:

- Si la major part de terres estan ocupades per petits propietaris.
- Si les explotacions entre 50 i més de 200 Ha. són les que ocupen la major superfície.
- Si hi ha pocs o molts propietaris minifundistes.
- Si la gran propietat ocupa una part important de superfície cultivable.
- Quienes aventatges i quins inconvenients penses que pot tenir aquesta distribució de la propietat. Pots consultar llibres i comentar-ho amb els companys i el mestre.

Dimensió de les propietats per municipis

Petita propietat

Més del 75% del total de propietats inferiors a 5 Ha.

- Caldes de Montbui
- Castellar del Vallès
- Terrassa
- Sabadell
- St. Quirze de Terrassa
- Cerdanyola
- Montcada i Reixac
- Ripollet
- Sta. Mª Barberà
- Sta. Perpètua de Mogoda

Del 61 al 75% del total de propietats inferior a 5 Ha.

- Castellbisbal
- Sant Llorenç Savall
- Matadepera
- Sentmenat
- Palau de Plegamans
- Polinyà del Vallès
- Rellinars
- Viladecavalls
- Rubí
- Sant Cugat del Vallès

(*Dinàmica i Perspectiva del Vallès*. Vol. 9. Pàg. 48).

**Distribució de la propietat en
el Vallès Occ. en percentatges**

Ha. entre les quals està compresa la propietat.	Propietaris %	Superfície en Hectàrees %
0,4 a 9	79,9	13,6
5 a 19,9	14,2	15,5
20 a 49,9	28	11,3
50 a 199,9	2,5	37,8
Més de 200 Ha.	0,6	21,8

(*Dinàmica i Perspectiva del Vallès*. Vol. 9. Pàg. 52).

EXERCICI 3

Formes de tinença

Un altre aspecte molt important per a entendre l'estructura de la propietat és l'estudi de les formes de tinença. Es a dir, si les explotacions estan cultivades per el mateix propietari, per arrendatari o per parcers.

En els quadres que tens a continuació ho podràs veure. El primer et diu quin és el percentatge de cada forma de tinença del Vallès Occidental, en el segon veuràs la seva distribució per municipis.

Treball a fer

1. Amb el primer quadre, representa amb un cercle, els percentatges de cada forma de tinença.
2. Amb en el segon quadre, representa en un mapa els municipis que predomina l'explotació directa, l'arrendament i la parceria. Ho faràs de la següent forma:
 - Diferenciaràs les formes de tinença amb colors o amb tramats diferents.
3. Quan tinguis elaborats el mapa i el grafic treu-ne les conclusions corresponents.

Has de tenir present:

- Quin es el règim de tinença que predomina al Vallès i quins avantatges o inconvenients deu tenir.
- En quins municipis predomina l'arrendament i la parceria.
- Quina relació hi deu haver entre les dimensions de les explotacions i la forma de tinença.
- Consulta algun llibre que parli dels avantatges i inconvenients que tenen per al pagès cultivador l'arrendament i la parceria.

Distribució de les explotacions agrícoles segons la terra

	Explot. Directa	Arrendament	Parceria	Altres
Vallès Occidental	68%	18%	11%	3%
Total	100			

(*Dinàmica i Perspectiva del Vallès*, Vol. 9, Pàg. 54)

EXERCICI 4

El Regadiu

Un altre dels aspectes més importants per a saber el rendiment agrari és el regadiu. D'aquest tema estudiarem dos aspectes:

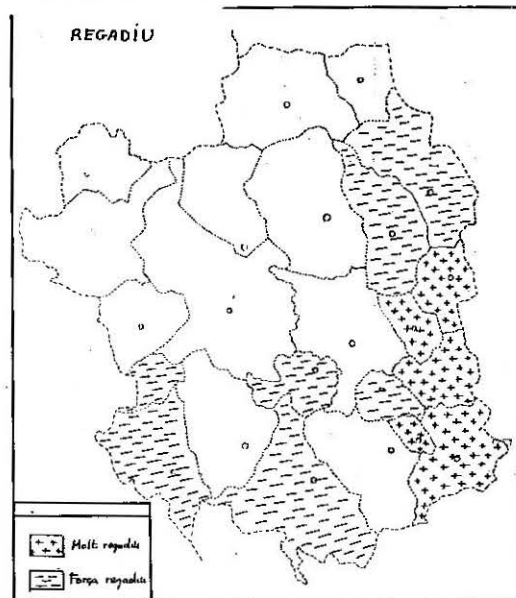
- Les Zones i municipis més regats del Vallès Occidental.
- La productivitat agrària dels productes de regadiu, amb relació als productes de secà.

Treball a fer

- Amb el mapa que tens fet sobre els municipis més regats del Vallès Occidental fixa't de on poden aconseguir l'aigua per a fer regadius.
- Amb les dades sobre productivitat del secà i del regadiu elabora un gràfic en què es vegi clara la diferència.
- Quan tinguis el gràfic elaborat fes un comentari del regadiu.

Has de parlar dels següents aspectes:

- Àrea més regada del Vallès Occidental
- Avantatges del regadiu per a l'agricultura
- Quines conseqüències pot tenir per a la petita explotació la possibilitat de poder regar les terres?
- Quins seran els productes que hi podran cultivar?

**Distribució de la superfície segons
el règim de tinença per municipis (Percentatges)**

Vallès Occidental	% Propietat	% Arrendament	% Parceria
Sabadell	51	31	16
Terrasa	64	19	2
Barberà del Vallès	32	40	20
Caldes de Montbui	79	20	1
Castellbisbal	52	5	42
Castellar del Vallès	86	6	5
Cerdanyola	88	5	6
Gallifa	88	6	5
Matadepera	47	27	6
Montcada i Reixac	80	15	3
Palau de Plegamans	43	48	7
Polinyà del Vallès	52	47	0,5
Rellinars	95	2	3
Ripollet	33	25	42
Rubí	65	1	27
St. Cugat del Vallès	77	13	8
St. Llorenç Savall	96	2	2
St. Quirze de Terrassa	72	20	6
Sta. Perpètua Mogoda	50	47	3

Sentmanet	78	17	4
Ullastrell	57	8	34
Vacarisses	96	1	3
Viladecavalls	89	2	9

(*Dinàmica i Perspectiva del Vallès*. Vol. 9, Annex. 4.2)

El regadiu en el Vallès Occidental

Per municipis

Municipis amb molt de regadiu:

- Palau de Plegamans (Palau-Solità)
- Polinyà del Vallès
- Sta. Perpètua de Mogoda
- Ripollet
- Montcada i Reixac

Municipis molt regats:

- Caldes de Montbui
- Sentmenat
- Sta. Mª de Barberà
- Sant Quirze de Terrassa
- Sant Cugat del Vallès
- Castellbisbal
- Ullastrell

(Elaborat a partir de: *Dinàmica i Perspectiva del Vallès*. Vol. 9. Pàg. 71)

Productivitat del secà i del regadiu. Quilos de producte que s'obtenen per hectàrea sembrada

	Secà Kg.	Regadiu Kg.
Blat	2.500 (gra.)	3.500
Userda	26.000	36.000
Patates	12.000	25.000
Faves	2.500	3.500

(Elaborat a partir de les dades: *Dinàmica i Perspectiva del Vallès*, Vol. 9, Pàg. 91-92).

EXERCICI 5

La mecanització

Un dels aspectes importants de l'agricultura moderna és la mecanització.

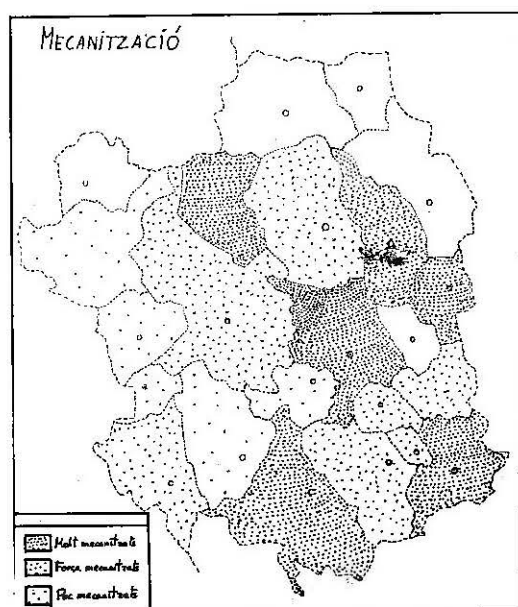
A continuació tens un mapa amb el qual podràs saber el grau de mecanització del Vallès Occidental i la seva distribució per municipis.

Treball a fer

1. Observa el mapa i fes tres llistes de municipis segons estiguin molt, prou, o poc mecanitzades.
2. Quan tinguis les llistes fetes, repassa tots els exercicis d'agricultura fets fins ara, i fes una relació dels municipis o zones en que la situació de l'agricultura està en millors condicions.

Has de tenir present:

- La dimensió de les propietats i la seva relació amb el nombre de propietaris.
- Les formes de tinença
- Els regadius
- La mecanització

Mecanització

Municipis molt mecanitzats:

- Sabadell
- Matadepera
- Montcada i Reixac
- Palau de Plegamans
- Sant Cugat del Vallès
- Sentmenat

Municipis prou mecanitzats:

- Terrassa
- Barberà del Vallès
- Castellar del Vallès
- Castellbisbal
- Cerdanyola
- Ripollet
- Sta. Perpètua de Mogoda

Municipis poc mecanitzats:

- Rubí
- Sant Quirze de Terrassa
- Ullastrell
- Vacarisses
- Viladecavalls

(Font: *Dinàmica i Perspectiva del Vallès*. Vol.9. Pàg. 109-111)

EXERCICI 6

Disminució de la superfície conreada

El Vallès Occidental és una comarca molt industrial. La seva industrialització té el seu origen en el segle XIX, però encara avui s'instal·len noves indústries. Per tant, és també una comarca que encara creix industrialment. Una de les coses que porta aquesta industrialització és la pèrdua de superfície agrària. Ara ho podràs comprovar.

Treball a fer

1. Amb les dades que tens a continuació elabora un gràfic en què es pugui comprovar la superfície conreada a l'any 1954 amb la conreada a l'any 1969.
2. Recorda't de tot el que hem treballat en aquest capítol i redacta unes conclusions finals.

El títol pot ser "Situació actual i futur de l'agricultura del Vallès"

Disminució de la superfície agrària

Des del 1954 al 1969. Vallès Occidental

Superfície conreada al 1954	23.089 hectàrees
Superfície conreada al 1969	11.934 hectàrees
Terres perdudes	11.155 hectàrees
Percentatge de terres perdudes des del 1954 al 1969	48,02%

(Dinàmica i Perspectiva del Vallès. Vol. 9. Pàg. 141)

INDUSTRIA

EXERCICI 1

Principals àrees industrials

El primer que farem serà situar les àrees industrials i mirarem si aquesta localització respon a algunes necessitats de les indústries allà instal·lades.

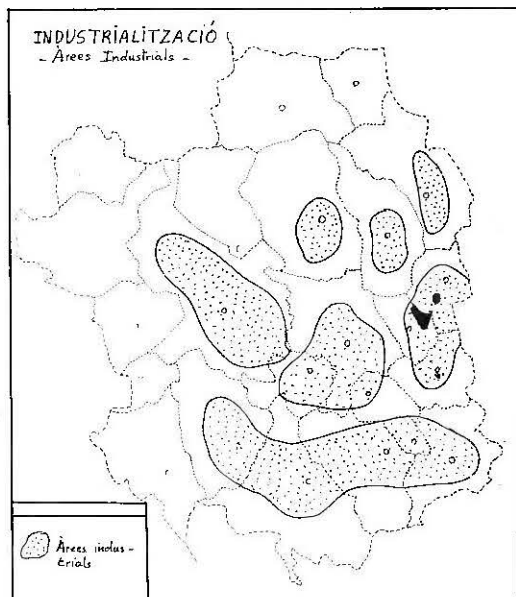
Treball a fer

1. Compara el mapa de les àrees industrialitzades del Vallès amb el mapa de l'Alpina 1: 100.000.

Fixa't en els següents aspectes i fes-ne un resum:

- Proximitat d'algun riu i rieres
- Escribe els noms d'aquests rius i rieres
- Proximitat a les vies de comunicació: carreteres, autopistes, ferrocarrils...
- Proximitat als centres urbans, per tant, a la mà d'obra
- Estan a les zones muntanyoses o a la plana?
- Fixa't si s'han anat estenent les zones industrials històriques, o se n'han creat de noves.

Després d'haver fet totes aquestes observacions, escriu unes conclusions finals.

EXERCICI 2

Indústries més importants del Vallès

La indústria més important del Vallès continua essent la tèxtil. El 53,10% de la població activa industrial del Vallès Occidental està ocupada en aquesta indústria.

Però també hi ha d'altres indústries molt importants. En aquest exercici veurem quines són i on es localitzen.

Treball a fer

1. Amb el llistat que tens a continuació sobre "Les indústries més importants del Vallès i la seva localització", il·lustraràs un mapa en el qual ha de quedar molt clar el tipus d'indústria que té cada municipi.

Busca un signe convencional per a cada indústria.

2. Quan tinguis el mapa fet, fes-ne un comentari. Has de tenir presents els municipis que tenen més tipus d'indústria i la seva situació en relació a les àrees que hem estudiat a l'exercici anterior.

Les indústries més importants del Vallès i la seva localització per municipis. 1968.

1. Indústria tèxtil

- Sant Llorenç Savall
- Caldes de Montbui
- Castellar del Vallès
- Sabadell
- Terrassa
- Sentmenat
- Viladecavalls
- Rellinars

2. Les grans indústries metal·lúrgiques

- Sabadell
- Montcada i Reixac
- Sta. Perpètua Mogoda
- Terrassa
- Rubí
- Polinyà

3. La indústria alimentària

- Sabadell (+ de 100)
- Castellar
- Barberà (+ de 100)
- Sta. Perpètua de Mogoda
- Montcada i Reixac (+ de 100)
- Ripollet
- Sant Cugat del Vallès
- Rubí
- Terrassa (+ de 100)

4. Les indústries del calçat i cuir

- Sabadell

- Castellar del Vallès
- Sta. Perètua de Mogoda
- Cerdanyola
- Montcada i Reixac
- Ripollet
- Rubí
- Terrassa
- Caldes de Montbui

5. **Les indústries de fusta, suro i mobles**

- Sabadell
- Cerdanyola
- Montcada i Reixac
- Ripollet
- Sant Cugat del Vallès
- Rubí
- Terrassa

6. **La indústria química, del paper i cautxú**

- Sabadell
- Polinyà
- Barberà
- Montcada i Reixac
- Sant Cugat del Vallès
- Rubí

(Elaborat a partir de: *Dinàmica i Perspectiva del Vallès*. Vol. 10. Pàg. 41-47-92-94. Síntesi. Pàg. 161).

EXERCICI 3

Dimensions de les indústries

Un altre aspecte important a treballar és la importància de cada indústria. Ens ajudara a proximar-nos una mica més a la problemàtica industrial del Vallès. Són empreses grans o petites les que predominen al Vallès?

Treball a fer

1. Observa el quadre estadístic sobre "Importància de les indústries del Vallès Occidental" i treu-ne unes conclusions.

Has d'analitzar:

- Quin sector predomina a cada una de les grandàries de les empreses.
- Quin tipus d'indústria predomina a la petita empresa, a la mitjana, la gran i la molt gran.
- Quines són les indústries tradicionals que hi ha en el quadre. De quina dimensió n'hi ha més.

Importància de les indústries del Vallès Occidental

Percentatge que representa cada tipus d'empresa (segons el ram d'activitat) sobre el total de les empreses de les mateixes dimensions.

	Petites	Mitjanes	Grans	Molt grans
Alimentació	3	1	5	1
Tèxtil	50	46	39	23
Calçat	---	---	---	---
Mobles, fusta i suro	3	1	---	---
Paper	3	4	---	2
Arts gràfiques	1	---	---	2
Cuïro	---	2	2	1
Cautxú	1	1	2	---
Química	5	6	3	16
Minerals no metàl·lics	12	11	14	5
Matèries bàsiques	2	8	7	6
Productes metàl·lics	5	5	8	3
Maquinària no elèctrica	8	7	4	11
Material de transport	2	3	10	3
Plàstics i variats	4	3	4	9
TOTAL	100	100	100	100

EXERCICI 4

La crisi del tèxtil

En aquests últims anys s'ha produït una forta crisi en la indústria tèxtil de Catalunya, en general, i del Vallès i de Sabadell en concret.

A continuació tens un text que va sortir al diari del 4 de setembre del 1977, i que t'explica una mica què representa aquesta crisi del tèxtil per a la ciutat i per als treballadors de Sabadell.

Treball a fer

1. Llegeix el text detingudament i procura entendre tot el que diu.
2. Fes un resum del text, en el qual has de tractar els punts següents:
 - Que has entès per "la crisi del tèxtil"
 - Causes d'aquesta crisi
 - Conseqüències de la crisi del tèxtil
 - Possibles solucions
3. Fes un estudi del teu poble, barri o ciutat sobre:
 - a) Població afectada per la crisi de tèxtil.
 - b) Quines perspectives de treball tenen aquesta gent?
 - c) Empreses que han hagut de plegar o reduir la jornada de treball a causa de la reestructuració.
 - d) Quina opinió tenen els treballadors i els empresaris sobre la crisi, pel que fa a les seves causes i a les seves possibles solucions.

La primera desfeta llanera d'Espanya.

"El tèxtil català s'enfonsa. Greu evidència que posa de manifest la crisi d'un ram peoner en el procés d'industrialització de Catalunya i punta de llança durant molts anys. Crisi que s'aguditza sobre manera al llarg del període del 1977 i que fa preveure la desaparició d'alguns sectors d'una activitat que, en aquests moments, agrupa més de 200.000 treballadors de Barcelona i comarca.

Una crisi en la qual els orígens no són gaire llunyans i que caldria centrar bàsicament en la manca de racionalització del sector, en el qual les innovacions tecnològiques —si es que n'hi han hagut— han suposat una considerable reducció de mà d'obra, lligada a un fort increment de la productivitat. Dos factors que, sense una planificació prèvia han suposat un increment de l'atur obrer i un emmagatzemament d'estocs.

Una situació que s'arrossega des de la dècada dels anys 60 en al qual, la Administració no té altra resposta que la reestructuració, autenticament nefasta per al treballador. Una empresa tèxtil, acollint-se a la reestructuració, pot sol·licitar el tancament de les seves instal·lacions, amb la seguretat que l'expedient tirarà endavant i podrà tancar les portes. (...)”

“ Hi va haver un temps a Sabadell, allà cap als anys 60, en què el visitant podia llegir a l'entrada de la ciutat un rètol que deia: “Sabadell, primer centre llaner d'Espanya”. Des del campanar de l'església de Sant Fèlix, des de la torre de l'Aigüa... s'albirava un bosc de xemeneies fumejants. Aqueixa estranya fesomia d'una ciutat industrial en plè rendiment quedava perfectament reflectida a Sabadell amb la seva sentor característica de borra i el soroll ronc dels telers.

La ciutat produïa a plè pulmó, amb el fimbrar de les continues de filar, dels ordidors, de les cardes, que des de l'interior de les fàbriques saltaven al carrer amb el fum blanc, viscos i irrespirable.

Les petites firmes tèxtils, provenien de la lenta acumulació d'uns bens familiars que s'havien concretat en la fabriqueta al costat mateix de casa (...)

Les empreses que no podien acollir-se al pla de reestructuració han d'optar per:

1er. Fer expedient de crisi i suspensió per sis mesos dels contractes dels treballadors. Aquestes empreses diuen que no tenen préstecs bancaris per a fer la renovació de la maquinària.

2on. Sol·licitar regulació d'ocupació, que vol dir treballar dos o tres dies a la setmana.

(...) El pla de reestructuració es plantejà l'any 1973, i els mateixos empresaris s'adonaren que fou una equivocació. Hi havia problemes amb el desballament de la maquinària vella i en molts casos es continua utilitzant, n'hi havia també en modernitzar l'utilitatge, calia fer despeses molt importants”.

(Traducció i adaptació d'uns articles apareguts a “Mundo Diario” el dia 4 de setembre del 1977).

EXERCICI 5

Relacions entre empreses

Aquest exercici el faràs d'una indústria mitjana, gran o molt gran. Es a dir, que tingui més de 50 treballadors.

Un objectiu d'aquest exercici és estudiar les relacions d'aquesta empresa amb altres empreses de Catalunya o d'Espanya o del món, pel que fa a l'adquisició de maquinària, matèries primeres o altres complements.

Un segon objectiu serà estudiar la procedència dels treballadors. De quines localitats es traslladen per anar a la feina ?

Treball a fer

1. Aneu a l'empresa que heu triat i assebeuteu-vos de les qüestions següents:

- On compren les màquines i les eines petites
- On compren els altres estris necessaris per a la fàbrica
- D'on prové la matèria primera bàsica
- On compren altres materials complementaris
- D'on prové l'energia que utilitzen
- On venen els productes elaborats
- On viuen els treballadors de la fàbrica

2. Un cop totes les preguntes contestades, indiqueu en un mapa mundi tots aquells indrets que tenen relació amb l'empresa estudiada.

Sobre un mapa del Vallès indiqueu aquells pobles o municipis que hi tenen gent treballant.

Podeu fer un estudi de més d'una empresa. (Cada grup en pot fer una de diferent), i tindreu una visió més àmplia de la realitat.

3. Escribiu les conclusions que n'heu tret. Heu de tenir en compte dos aspectes:

- Relacions internacionals de les empreses estudiades.
- Radi d'influència de les mateixes empreses. (Lloc d'on venen els treballadors).

BIBLIOGRAFIA

Grup d'ensenyament de Sabadell. *El Vallès. Coneixements bàsics de la comarca del Vallès i la seva aplicació a l'escola*. Ed. Rosa Sensat. Barcelona. 1979.

Diversos autors. *Dinàmica y Perspectiva del Vallès*. Ed. Caixa d'Estalvis de Sabadell. 1970. Sabadell.

Población de los municipios y comarcas de Catalunya 1970-1975. Dades del C.I.D.C. Barcelona 1977.

Sabadell. Primera debacle lanera de España. "Mundo Diario". Barcelona. 4 de setembre del 1977.

Sistema d'informació municipal. Selecció de dades nº 1. 1 de Juliol del 1979. C.I.D.C. Barcelona 1979.

publicacions
edicions
universitat
de barcelona

disseny: t. jorda